

Permiläisten kielten rakenne ja kehitys

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN TOIMITUKSIA
MÉMOIRES DE LA SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

* 238 *

Raija Bartens

Permiläisten kielten rakenne ja kehitys

SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA
HELSINKI 2000

Raija Bartens: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*,
Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238.

Copyright © Suomalais-Ugrilainen Seura, Raija Bartens.

Tilaukset:
Tiedekirja
Kirkkokatu 14
FIN-00170 HELSINKI
Fax +358 9 635 017
tiedekirja@pp.kolumbus

Tekstinkäsittely ja taitto: Leena Huima ja Anna Käikkäinen

Tämä julkaisu luetteloidaan ja indeksoidaan ARTO-tietokantaan tunnuksella Urbis sekä vuosittain ilmestyvään teokseen *Bibliographie Linguistique/Linguistic Bibliography*.

ISBN 952-5150-55-0
ISSN 0355-0230

Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2001

Aluksi

Tätä Helsingin yliopistossa 1980- ja 1990-luvuilla pitämiini luentoihin perustuvaa esitystä muokatessani olen kiitollisin mielin muistellut Helsingin yliopistossa 1990-luvulla stipendiaatteina tutkimustyötä tehneitä tai opiskelleita udmurteja ja komeja, jotka uhrasivat aikaansa osallistuakseen omiin opetustilaisuuksiini ja antoivat auliisti tietoa äidinkielestään. Kiitos Teille Bibinur Zaguljaeva, Vjačeslav Halturin, Valentina Ludykova ja Sergej Gabov! Minulla oli myös erinomainen tilaisuus saada udmurtin ja komin kieltä koskevaa tietoa Helsingin yliopistossa 1990-luvulla vierailevina opettajina toimineilta prof. Valentin Kel'makovilta ja dos. Jevgeni Cypanovilta. Enkä voi jättää mainitsematta, että akateemikko, professori Erkki Itkosen komin kielen luennot Helsingin yliopistossa 1950-luvulla sytyttivät permiläisten-kielten harrastukseni.

Göttingenissä, kesäkuussa 1999

Raija Bartens

Sisällysluettelo

Permiläisten kielten historiasta	9
<i>Kantapermiläisten kielikontakteista 10 – Udmurtin ja tuukkilaisten välisistä kontakteista 14 – Udmurtin ja marin keskinäisistä kontakteista 15 – Komin itämeren suomalaisista kontakteista 16 – Komien ja muiden kielisukulaisten välisistä kontakteista 17 – Udmurtien ja komien kontakti venäläisiin 19</i>	
Permiläisten kielten nykytilasta	23
<i>Udmurtit 23 – Komi 26 – Permin komi 29 – Jažvan komit 32 – Yleisesityksiä permiläisten kielten tutkimuksen historiasta 32</i>	
Permiläisten kielten äänneoppi	33
Konsonantit	33
Klusiilit	35
Affrikaatat	39
Sibilantit	41
Nasaalit	43
Spirantit	44
Frikatiivit	45
Likvidat	46
Puolivokaali	51
Konsonantiston kehityksen päälinjat	52
<i>Suomalaispermiläisen kantakielen konsonantifoneemien perintö kantapermissä ja kantapermiläisistä konsonantiston innovaatioista 52 – Permiläiskielten erilliskehityksen aikaisista konsonantiston innovaatioista 53</i>	
Vokaalit	55
1. tavun vokaalit	55
2. tavun vokaalit	61
Sanapainosta	64
Permiläisten kielten muoto- ja lauseoppi	66
Morfeemien rakenteesta	66
Substantiivi	69
Substantiivin vartalo	69
Substantiivin taivutus	72
Numerus	72

Nominatiivi 79 – Akkusatiivi 79 – Genetiivi, ablatiivi, datiivi 82 – Instrumentaali 84 – Karitiivi 84 – Inessiivi 84 – Illatiivi 85 – Elatiivi 85 – Prolatiivi 85 – Transitiivi 85 – Terminatiivi 87 – Approksimatiivi 87 – Konsekutiivi 88 – Egressiivi 88 – Adverbiaalisija 89 – Komitatiivi 89 – Preklusiivi 90

Kaasusten käytöstä

90

Nominatiivi 90 – Akkusatiivi 92 – Genetiivi ja ablatiivi 93 – Datiivi 96 – Instrumentaali 98 – Komitatiivi 101 – Karitiivi 102 – Adverbiaalisija 103 – Preklusiivi 103 – Konsekutiivi 103 – Inessiivi 103 – Illatiivi 104 – Elatiivi 106 – Transitiivi 107 – Prolatiivi 107 – Terminatiivi 107 – Approksimatiivi 108 – Egressiivi 108

Possessiivisuffiksit	109
Possessiivisen taivutuksen kehityksestä	112
Possessiivisen taivutuksen käytöstä	118
Substantiivien muodostaminen	124
Yhdistäminen tai liittäminen	124
Johtaminen	125
Adjektiivi	130
Komparaatio	133
Adjektiivien muodostaminen	139
Yhdistäminen	139
Johtaminen	139
Lukusanat ja muita kvanttori-ilmauksia	142
Kardinaalilukusanat	142
Ordinaalilukusanat	145
Kollektiiviset kvanttori-ilmaukset	146
Indefiniittiset kvanttori-ilmaukset	147
Pronominit	149
Persoonapronominit	149
Korosteiset persoonapronominit	157
Resiprookki-ilmaus	162
Demonstratiivipronominit	163
Interrogatiivipronominit	164
Relatiivipronominit	168
Indefiniittipronominit	169
Verbi	173
Verbin vartalo	173
Verbin taivutus	179
Finiittisen taivutuksen muodot ja niiden käyttö	179

Indikatiivi	179
<i>Preesensin, futuurin ja 1. preteritin tuottanut kehitys 187 – Futuuri 188 – Preesens 189 – 1. preteriti 190 – Kreltoverbi 191 – Preesensin, futuurin ja 1. preteritin taivutusmuotojen persoonamerkinnästä 193 – 2. preteritin rakenteen tuottanut kehitys 202 – 2. preteritin taivutusmuotojen persoonamerkinnästä 203 – Tempusten käytöstä 207 – Liittotempukset 208</i>	
Imperatiivi	215
Optatiivi	219
Konditionaali	223
Yleiskatsaus finiittisen konjugaation historiaan	225
Infiniittiset muodot ja niiden käyttö	228
Infinitiivi	228
Partisiipit	232
<i>Päättymättömän tekemisen partisippi 233 – Päättyneen tekemisen partisippi 235 – Päättyneen tekemisen partisippi predikatiiviasemassa 238 – Udmurtin modalisuutta ilmaisevia partisippeja 240 – Karitiivisia partisippeja 246</i>	
Gerundit	248
Verbin 'olla' taivutuksesta	265
Verbien muodostaminen	267
Yhdistäminen tai liittäminen	267
Johtaminen	273
Eksistentiaali-possessiivi	292
Postpositiot	294
Adverbit	301
Konjunktiot	306
Pragmaattiset partikkelit	321
Ideofonit	326
Lauseopin ydinkysymykset	329
Subjektista	329
Objektin merkinnästä	331
Kongruenssista	335
Lauseen sisäisestä kongruenssista	335
Lausekkeen sisäisestä kongruenssista	338
Sanajärjestyksestä	342
Kysymyslauseesta	345
Permiläinen kielialue ja sitä jakavat isoglossit	349
Lähteenä käytettyä kirjallisuutta	356

Permiläisten kielten historiasta

Permiläisiä kieliä ovat udmurtti ja komi. Tässä esityksessä termiä *komi* käytetään kielennimenä kahdessa merkityksessä. Komi on ensinnäkin toinen permiläinen kieli, udmurtin sisarkieli. Silloin, kun komin eri murteita verrataan toisiinsa, nimitän kuitenkin kielen pohjoista murretyyppiä pelkäksi komiksi. Komin murrejako käsitetään kaksivaiheiseksi, ja ensimmäisessä vaiheessa syntyy murrejako pohjoisen murretyypin ja eteläisten murretyyppien välille. Suurin osa komin puhujista puhuu pohjoista murretyyppiä (tässä esityksessä siis *komia*). Eteläisiä murretyyppejä taas nimitän *Permin komiksi* ja *Jažvan komiksi*.

Kaikki kolme päämurteistoa, komi, Permin komi ja Jažvan komi, jakautuvat edelleen alamurteisiin. Pohjoisen komin murteita nimitetään *komimurteiksi*; kaksitulkintaisuutta ei liene, koska kaikilla komin vanhoilla päämurteistoilla on oma nimityksensä: komi, Permin komi ja Jažvan komi. Vastaavasti komin, Permin komin ja Jažvan komin puhujista käytetään nimityksiä *komit*, *Permin komit* ja *Jažvan komit*. Suorissa lainauksissa esiintyvät lähteestä riippuen myös nimitykset *permjakki* ja *komipermjakki*. Näillä tarkoitetaan samaa kuin tässä esityksessä nimityksellä *Permin komi*.

Taulukoissa ja esimerkeissä eteläisistä päämurteista käytetään lyhenteitä *komiP* (Permin komi) ja *komiJ* (Jažvan komi).

Udmurttien ja komien omakielisten nimitysten alkuperästä on esitetty erilaisia käsityksiä. Viitattakoon tässä vain pariin viimeaikaiseen tutkimukseen, joista löytyy viittauksia aiempaankin tutkimuskirjallisuuteen. *Udmurtti*--sanana alkuperää ovat tarkastelleet Belyh ja Napol'sk:ih (1994: 278–288) ja nimityksiä *komi* ja *permi* Turkin (1995: 17–28).

Useimmin esitetyn käsityksen mukaan *Permin* eli aiemman *Perämaan* nimeäjät olisivat olleet itämerensuomalaisia, joiden asuma-alueet ulottuivat nimityksen syntyäikoihin huomattavasti idemmäksi. *Komi*-sana taas selitetään omaperäiseksi sanaksi, jonka alkuperäinen merkitys on ollut 'ihminen' (sillä on vastineita ugrilaisissa kielissä). Monissa kielissä kansan itsestään käyttämä nimitys perustuu alkuaan juuri ihmistä tarkoittaneeseen sanaan (Grünthal 1997: 169). Jos tämä *komi*-sanana etymologia on oikea, sen 2. tavun vokaali edustaa vanhaa vartalovokaalia. (Kuitenkin UEW 168: vokaali on todennäköisesti deminutiivisuffiksi.) Muuten kantapermissä ja viimeistään kantakomissa 2. tavun vokaali on yleisesti heittynyt, mutta voi kuitenkin ymmärtää, että nimessä se on säilynyt eri tavoin kuin appellaatiivissa. Sanan hahmo viittaa kantakomin takaisiin aikoihin.

Miksi udmurtit eivät nimitä itseään *komeiksi*, ihmisiksi? He kyllä tuntevat sanan *vyžy-kumy* 'sukulainen', 'samaa "juurta"', sukua oleva ihminen', ja *Wiede-*

mann tavoitti viime vuosisadalla vielä udmurttilaisen sanan *sara-kum*, jolla udmurtit nimittivät komeja (Fokos-Fuehs 1954a). Itseään udmurtit nimittävät sanalla, jonka jälkiosa on iranilainen lainasana, ihmistä merkitsevä sekini. Alkuosan *ud*. Belyh ja Napolskih selittävät 'reunaa', 'rajaseutua' merkinneeksi iranilaiseksi lainaksi. Alkuaan tätä nimitystä olisivat käyttäneet lounaiset udmurtit, joilla oli kosketus iranilaiseen aron maailmaan. Heidän mukanaan nimitys kulkeutui myöhemmin koko udmurttien asuma-alueelle. Kuten Kallio tähdentää, vain omaa kansaa on nimitetty ihmisiksi (Kallio 1998). Udmurteista, *ud*-ihmisistä puhuneidenkin on täytynyt olla iranilaisia. Näiltä udmurttien keskuuteen pohjoiseen asettuneilta ihmisiltä, jotka elivät omiin heimolaisiinsa verrattuna syrjäisellä rajaseudulla, mutta joita udmurtit kuitenkin arvostivat, udmurtit olisivat siis siirtäneet nimityksen itselleenkin. (Ks. Kallio 1998.) Iranilaiset lainat on saatu kantapermiläisenä aikana. Komissakin on sama *murt*-sana, siellä asussa *mort*. Pohjoisten permiläisten heimojen omaan nimitykseen se ei vaikuttanut, nämä pysyivät *komeina*.

Kantapermiläisten kielikontakteista

Udmurtin ja komin yhteisen esivaiheen, kantapermiläisen kielimuodon, katsotaan eronneen suomalais-permiläisestä kieliyhteydestä noin kolme ja puoli tuhatta vuotta sitten. Kantapermiläisten asuma-alueen oletetaan ulottuneen jo varhain aliselta ja keskiseltä Kamalta sekä Vjatkalta pohjoiseen Vyčegdalle ja Pečoralle asti (Žerebcov 1994: 24–33). Koko tältä valtavalta alueelta on nimittäin löydetty sen kulttuurin jälkiä, jonka piiriin on oletettu kuuluneen myös kantapermiläisiä heimoja. Tämä kulttuuri, jota arkeologit nimittävät Ananjino-kulttuuriksi Kaman varrella Jelabugan kaupungin lähellä sijainneen tärkeän kaivauskohteen mukaan, kukoisti varhaisella rautakaudella (n. 800–300 eKr) erityisesti Kaman alueella mutta myös keskisellä Volgalla. (Myös marilaisten ja mordvalaisten esi-isiä on oletettu eläneen tässä kulttuurissa.)

Ananjino-kulttuuri ei voinut olla täysin yhtenäinen; siinä oli jo maantieteellisistä etäisyyksistä johtuvia eroja. Pohjoisilla alueilla kantapermiläiset Ananjino-kulttuurin kannattajat olivat metsästäjiä ja kalastajia. Etelämpänä, Ala- ja Keski-Kamalla he hoitivat myös karjaa ja tunsivat hevosen, naudan, lampaan, vuohen ja sian. Maanviljelykin alkoi saada yhä enenevässä määrin merkitystä. Asutus myötäili jokivarsia. Eteläisten ananjinolaisten jokivarsien linnoitukset, *kar*, olivat kuitenkin tuntemattomia pohjoisessa, Vyčegdan ja Pečoran rannoilla. (Ivanova 1993: 21–22, 1994: 28–37.)

Ananjino-kulttuurin ajan kantapermiläisten tärkeimmät kontaktit olivat eteläisiä, aron iranilaiseen, skyyttiläiseen, maailmaan ulottuvia. Noin viisi vuosisataa ennen ajanlaskun alkua skyyttien vallan ottivat sarmaatit, toinen iranilainen kansa,

johon osan skyyteistäkin oletetaan sulautuneen. Sarmaattien vallan keskus oli Etelä-Uralilla ja Volgan alueella. (Joki 1973: 365.) Arkeologia todistaa, että kantapermiläisten kulttuuriin on kohdistunut merkittävä skyyttiläis-sarnaattilainen kulttuurivaikutus. Se näkyy metallien käsittelyssä, aseiden ja korujen muodoissa, samoin taiteessa, skyyttiläisen eläintyylin piirteiden omaksumisena (Ivanova 1994: 35_36). Lainasanoja ei näiden vanhempien kontaktien aikaan ole kuitenkaan vielä runsaasti omaksuttu. Rédein mukaan kantapermiin tuli muinaisiranilaisesta kielimuodosta, eli ensimmäisen vuosituhannen eKr. alkupuolelta 300–200-luvuille eKr. mennessä, 17 lainasanaa – niistä osa mahdollisesti jo muinaisiranilaista vaihtetta edeltäneellä kantairanilaisella kaudella. Näitä lainoja ovat esimerkiksi kulttuurisannat udm *dury*, komi *dar* 'kauha' < muinaisiran **darvi*, udm *tušty*, komi *tašti*, *tašty* 'kulho' < muinaisiran **tašta*, udm, komi *purt* 'veitsi' < muinaisiran **partu* (iranilaisella taholla merkitys 'kirves'), udm *gurt* 'asuinpaikka', 'kylä', komi *gort* 'koti', 'ruumisarkku' < muinaisira. **gɾda*, iranilaisella taholla merkityksiä 'asuinluola', 'talo', 'kaupunki'. (Esimerkit ovat Rédein tutkimuksesta Rédei 1986.) 300- tai 200-luvulla eKr. muinaisiranilainen kielimuoto vaihtui keski-iranilaiseksi, ja tänä kautena lainasanojen kulku keski-iranista kantapermiin vilkastui.

Ajanlaskun alkua edeltäneinä ja seuranneina vuosisatoina Ananjino-kulttuurin pohjalle muodostuivat Keski-Kamalla ja Vjatkalla eteläinen Pjanoborin kulttuuri sekä Ylä-Kamalta pohjoiseen Vyčegdale ja Pečoralle ulottuva Gljadenovin kulttuuri. Pjanoborilaisen kauden kuvataan kestäneen 400-luvulle ja gljadenovilaisen 500–600-luvulle (Ivanova 1994: 50_55, Žerebcov 1994: 26). Edellisen, intensiivisempään karjanhoitoon viittaavan, on oletettu kehittyneen myöhemmin udmurttien, jälkimmäisen komien kulttuuriksi. Kulttuurien eriytyminen ei kuitenkaan vielä merkinnyt kielten eriytymistä. Kantapermin kausi jatkui vielä ensimmäisen vuosituhannen jKr. puoliväliin ja sen jälkeenkin. Perniläisten heimojen muotoutuminen on ollut pitkälinen eikä suinkaan suoraviivainen prosessi; esim. pohjoisten udmurttien esi-isien joukossa oletetaan olleen sekä Pjanoborin että Gljadenovin kulttuurin edustajia. Perniläisiin heimoihin oletetaan sekoittuneen myös muita etnisiä ryhmiä. (Ivanova 1993: 22_23.)

Pjanoborin ja Gljadenovin kulttuurien aikana kantapermiläisten kosketukset iranilaiseen maailmaan jatkuivat ja ilmeisesti vain vahvistuivat. Permiläisten kielten keski-iranilaisia lainasanoja on Rédein mukaan 34. (Rédei 1986: 28–37, 64_82.) Permiläisten kielten keski-iranilaisista kielimuodoista saamien lainasanojen joukossa ovat tärkeät metallien nimitykset: udm *andan*, komi *jemdon* 'teräs' < keski-iran **andan*; udm, komi *zarñi* 'kulta' < keski-iran **zarni* (saman sanan ovat mordva ja marikin lainanneet eri keski-iranilaisista kielistä, sen sijaan ugrilaiset kielet näyttävät saaneen sanan jo muinaisiranilaisesta kielimuodosta; Rédei mts. 82); udm. *kort*, komi *kört* 'rauta' < keski-iran. **kart* 'veitsi' (tämänkin metallinimen ovat lainanneet myös mordva, mari ja obinugrilaiset kielet; Rédei mts. 71). Iranilai-

sia lainoja ovat myös sellaiset kulttuurisanat kuin lukusana udm, komi *das* 'kymmenen' < keski-iran **das* ja monet karjanhoitoon ja maanviljelykseenkin liittyvät termit, esim. udm., komi *riañ* 'leipä' < keski-iran. **nān*, udm, komi *sur* 'olut' < keski-iran **sur*: iranilaisella taholla merkitys 'alkoholijuoma; kumyssi'. (Esimerkit ovat Rédein tutkimuksesta Rédei 1986; olutta merkitsevä sana on Rédein mukaan voitu lainata jo aikaisemminkin; mts. 77.)

Keski-iranilaiseksi Iainanantajakieleksi oletetaan varsinkin alania, skyytiläisen kielimuodon jatkajaa. Alaanit olivat siirtyneet Araljärven ja Kaspiameren väliseltä vanhalla alueeltaan länteen päin ensimmäisellä vuosisadalla eKr. He muodostivat eräänlaisen heimoliiton sarmaattien ja eräiden muiden iranilaisten kansojen kanssa. Seuraavien vuosisatojen aikana alaanien asema vahvistui vahvistumistaan: heidän hallussaan oli valtava Donilta Araljärvelle ja Kaukasukselta Etelä-Uralille ulottuva aroalue. Hunnien vyöry länteen lopetti 300-luvun puolivälin jälkeen alaanien herruuden kantapermiläisten lähetyksillä. Osa alaaneista pelastautui Pohjois-Kaukasukselle ja sekoittui sikäläiseen väestöön. Näin muodostui osseettien kansa, jonka iranilaisessa kielessä tuntuu vahvana kaukaasialaiskielten vaikutus. (Joki 1973: 365, Korenchy 1988: 671–674.) Ilmeisesti kantapermiläisten kosketukset iranilaiseen maailmaan ja keski-iranilaisten lainasanojen tulo päättyivät tähän katastrofiin, joka kohtasi alaaneja ja muitakin Etelä-Venäjän arojen iranilaisia kansoja 300-luvun puolivälissä. Iranilaiset hävisivät näiltä alueilta; heidän oletetaan osaksi sulautuneen Kaukaasian kansoihin ja sitten myös pian alueelle saapuneisiin turkkilaisiin sekä alueen myöhempiin slaavilaisiin kansoihin.

300-luvun lopulla kantapermiläisten alueille ilmestyi tulokkaita, jotka hautasivat vainajansa kurgaaneihin. Niitä on löydetty Ala-Kamalalta, Čepcajoelta, Ylä-Kamalalta ja myös pohjoiselta komilaisalueelta Vymiltä. Nämä kantapermiläisille tuntemattomalla tavalla haudanneet tulijat ovat antaneet vainajilleen myös huomiota herättävän kalliita antimia mukaan hautaan: kulta- ja hopeakoruja sekä hopeisia silmät ja suun peittäviä kuolinnaamioita. Tulijoiden vaikutus alueen kantapermiläisen väestön kulttuuriin jäi kuitenkin vähäiseksi – uusi hautaustapa ei tullut käyttöön, ja tulijoiden oletetaan pian vähälukuisina sulautuneen valtaväestöön. Kurganihautoihin haudanneiden kansallisuudesta on esitetty monenlaisia mielipiteitä; yhden käsityksen mukaan he olivat ugrilaisia, toisen käsityksen mukaan sarmaatteja, jopa yhden käsityksen mukaan samojedejakin (Ivanova 1994: 51). Varmaankin on kysymys hunnien aiheuttamasta liikkeestä, ja tulijoita voi kai ensisijaisesti olettaa hunneja paenneiksi iranilaisiksi heimoiksi, alaaneiksi ja sarmaateiksi.

Pjanoborilaisen kulttuurin takaa-ajalla, 400-luvulla, loppuu eteläisellä kantapermiläisellä alueella varhainen rautakausi ja alkaa varhainen keskiaika (Ivanova 1994: 49). Pjanobor-kulttuuria jatkavat alakamalainen kulttuuri, lännessä vjatkalainen kulttuuri (joka on siellä läntisestä Azelino-kulttuurista vaikutteita saanut Pjanoborkulttuurin muoto) sekä pohjoisessa Čepcajoen alueelle muodostunut

vahva omaleimainen kulttuuri, polomilaiseksi nimetty. Polomilaisesta kulttuurista arkeologit erottavat ananjinolaiselta ja pjanoborilaiselta perustalta toisaalta Vjatkalta, toisaalta Ylä-Kamalalta tulleen, Gljadenovin kulttuuria tai sitä seurannutta Lomovatovin kulttuuria edustavan elementin; vjatkalainen vaikutus tuntuu varsinkin Ala-Čepcan kulttuurissa, yläkamalainen taas Ylä-Čepcan kulttuurissa (Ivanova 1993: 22_23, 1994: 65–66). Ala-Kaman, Vjatkan ja Čepcan alueen kulttuurien kannattajien myöhempiä jälkeläisiä ovat udmurtit.

Pohjoinen Gljadenovin kulttuuri jakautui edelleen 500–600-luvuilla Ylä_Kaman-Lomovatov-kulttuuriksi sekä Vyčegdale, Pečoralle ja muidenkin jokien laaksoihin (Vymille, Mezeñille, Sysolalle, Luzalle ja pohjoiselle Vienajoelle) levinneeksi Vanvizdin-kulttuuriksi. Pohjoisessa muinaisten permiläisten asutus näyttää ulottuneen lännessä nykyisille Arkangelin ja Vologdan alueille asti: koko Jugjoen juoksulle, Suhonajoen alajuoksulle, Vienajoen yläjuoksulle ja Vaga_joengin latvoille (Žerebcov 1994: 26). Ylä-Kaman kulttuurin kannattajien jälkeläisiä ovat eteläiset komit eli Permin komit, pohjoisten virtojen varsille levinneen kulttuurin jälkeläisiä pohjoiset komit. Ylä-Kaman lomovatovilainen kulttuuri kehittyi edelleen Permin komien rodanovilaiseksi kulttuurimuodoksi, ja pohjoisen Vanvizdinin kulttuurin pohjalle kehittyi komien Vyčegdan Permin kulttuuri (Žerebcov 1994: 26).

Näiden Ala-Kamalalta ja Vjatkalta pohjoiseen aina Vymille ja Mezeñille asti levinneiden kulttuurimuotojen kannattajat olivat puhuneet kantapermiläistä kielimuotoa, jota on oletettu ymmärretyn ja käytetyn koko tällä permiläisten heimojen laajalla alueella. 700-luvulla alkoi kantapermiläinen kielimuoto kuitenkin hajota eteläiseksi udmurtiksi ja pohjoisten alueiden komiksi.

Kantapermiläisen kielimuodon hajoamisen oli saanut aikaan uusi vahva kulttuuri- ja kielikontakti. 700-luvun loppupuolella saapui Keski-Volgan alueelle turkkilainen kansa, bolgaarit, jotka perustivat sinne voimakkaan valtion. Permiläiset, kuten myös heidän läntiset naapurinsa marilaiset, joutuivat vahvan bolgaariilaisen vaikutuksen alaiseksi. Róna-Tas ja Rédei ovat laskeneet permiläis-bolgaariilaisen suhteiden olleenkiinteimmillään 800-luvun alusta 900-luvun loppuun (Rédei – Róna-Tas 1972: 297–298, 1983: 26). Róna-Tasin ja Rédein tutkimusten mukaan kantapermi sai bolgaarista (keskibolgaariilaisesta kielimuodosta) 700-luvun lopulta 900-luvun loppupuolelle 20–22 lainasanaa. Kun lisäksi udmurtiin on samasta kielimuodosta saatu n. 350 muuta lainasanaa, on Wichmann päätellyt kantapermin hajonneen pian volganbolgaarien tulon jälkeen kahdeksi tytärkieleksi, udmurtiksi ja komiksi. Udmurttien hän olettaa jääneen volganbolgaarien läheisyyteen, mutta komien liikkuneen niin kauas pohjoiseen, että heidän kosketuksensa volganbolgaareihin katkesi ja samalla mahdollisuus omaksua lainasanoja loppui. (Wichmann 1903a: 145–147).

Udmurtin ja turkkilaiskielten välisistä kontakteista

Udmurtin yli kolme sataa keskeisille elämänalueille bolgaarista lainaamaa sanaa samoin kuin monet henkisen ja aineellisen kulttuurin ilmiöt todistavat udmurttien ottaneen vieraan kulttuurin vaikutteet halukkaasti vastaan; naapurusten suhteen on täytynyt olla rauhanomainen, ja ilmeisesti udmurttimiehet ovat hakeneet bolgaarilaisia vaimojakin itselleen siitä päätellen, että naiset ovat omaksuneet juhlavaatteisiinsa bolgaarilaisen muodin: bolgaarilaiset rahakorut ja symbolifunktioltaan tärkeät päähinetyypit.

Bolgaarien vallan kukistivat mongolilais-kiptšakkilaisetuudet valloittajat 1230-luvulla. He murskasivat bolgaarivaltion vuonna 1236, ja vuonna 1240 eteläisten udmurttien alue joutui uusille vallanpitäjille, osaksi Kultaista Ordaa. Bolgaarit pakenivat Volgaa ylöspäin tai metsävyöhykkeen suomalais-ugrialaisten, udmurttienkin, alueille. Udmurttien asuttamalle alavjatkalaiselle alueelle oletetaan siirtyneen bolgaareja, jolloin udmurtit olisivat vetäytyneet pohjoisemmaksi tai idemmäksi. Osa udmurteista ja bolgaareista olisi assimiloitunut; näin olisi muodostunut udmurttien eteläryhmä, ns. *ar*-ryhmä. (Tataarit nimittävät udmurteja nimellä *ar*.) (Vladykin 1972, Ivanova 1993: 23.) Eteläiset udmurtit jäivät Kultaisen Ordan ja vuodesta 1438 sen valtaa jatkaneen Kasanin kaanikunnan alamaisuuteen 1500-luvun puoliväliin asti, jolloin Iivana IV Julma pääsi murskaamaan kaanikunnan; Kasanin kaupungin hän valtasi 1552. Eteläiset udmurtit yrittivät vielä taistella valloittajaa vastaan tataarien ja marien rinnalla (Kappeler 1982: 90, 139, 140; Griškina 1994: 40).

1230-luvulla udmurttien alueelle tai naapuruuteen tullut kiptšakkilainen turkkilaiskansa tuli jäädäkseen. Sen jälkeläisiä ovat tataarit. Myöhemmin udmurtit tulivat kosketuksiin toisenkin kiptšakkilaisen turkkilaiskansan baškiirien kanssa, jotka asettuivat udmurttien alueen kaakkoispuolelle. Udmurtin kieli jäi näin turkkilaisen kielimuodon vaikutusalueelle, jossa osa sen murteista on tänäkin päivänä. Etelämurteissa turkkilaisvaikutus on toki ollut vahvinta ja myös pitkäaikaista. Se jatkuu tänä päivänäkin: eteläisillä udmurteilla on hyvin yleisesti myös tataarin taito. Osa eteläisistä udmurteista, Vjatkan oikean rannan asujamistosta, on jopa täysin tataari-laistunut. Tätä prosessia kiihdytti aiemmin udmurttien laajamittainen kääntyminen islamiin. Vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa udmurteja kääntyi suurin määrin islamin uskoon (Kelmakov 1982).

Myös pohjoisten udmurttien alueella on erityisen udmurtinmurteen, *bessermanin*, puhujien ryhmä, jonka syntyyn on vaikuttanut turkkilainen kansa. *Bessermanit* on oletettu alun perin eteläudmurttilaiseksi ryhmäksi, joka pitkällisen ja vahvan bolgaarilaisvaikutuksen alaisena kääntyi islamiinkin ja sitten 1000-luvun ensimmäisten vuosisatojen melskeissä ajautui Čepcajoelle pohjoisten udmurttien naapuruuteen. Paitsi kielessään, *bessermaneilla* on omat erikoispiirteensä myös

kulttuurissaan: puvuissa, koruissa ja myös henkisessä kulttuurissa. (Atamanov-Vladykin 1993: 31.)

Udmurtin kielen ja sen turkkilaisien naapurikielten kosketuksista kertovat vahvat lainasanakerrostumat. Tataarilaisia lainasanoja on udmurtissa niistä erikoistutkimuksen tehneen Csúcsin mukaan n. 1400 (Csúcs 1990b). Monet lainoista ulottuvat koko udmurtin kielialueelle. Lisäksi vahvan tataarilaisvaikutuksen alaisissa eteläisissä ns. periferiamurteissa on sadoittain vain niissä esiintyviä lainoja. Tarakanovin (Tarakanov 1982) ja Csúcsin mukaan niissä on kaksinkertainen määrä lainoja muiden murteiden lainasanoihin verrattuna. Näillä alueilla udmurtiväestö onkin yleisesti useampikielistä (puhuu äidinkielen lisäksi tataaria, venäjää, mahdollisesti tšuvassia tai mariakin) (Tarakanov 1982: 76-77). Udmurtti on ottanut tataarista niin aineellisen kulttuurin kaikkiin alueisiin kuin myös henkisen kulttuurin ilmiöihin liittyviä lainasanoja. Murteesta riippuen lainasanojen määrä vaihtelee 200 ja 1100 sanan välillä (Csúcs 1990b: 65-66). Baškiirilaisiakin lainoja udmurtissa on, mutta ne rajoittuvat Csúcsin mukaan niihin udmurtin murteisiin, joita puhutaan Baškortostanin alueella (Csúcs 1990b).

Udmurtti on näin saanut eri aikoina ja eri tahoilta turkkilaisperäisiä lainasanoja – bolgaarilaisia, tataarilaisia, baškiirilaisia –, mutta se näyttää saaneen myös kielioppiinsa, erityisesti syntaksiinsa, vahvoja turkkilaisia vaikutteita. Niihin viitataan usein muoto- ja lauseoppia käsittelevässä luvussa. Kokoavasti niitä ovat tarkastelleet jo monet tutkijat (Serebrennikov 1960: 265-269, Tarakanov 1990: 180-182, Bereczki 1983, Wintschalek 1993). Udmurtin ja komin kielen erottavia piirteitä tarkastellessaan tuleekin tavan takaa panneeksi merkille, että yleensä nämä piirteet yhdistävät udmurttia turkkilaiseen kielityyppiin. Suomalais-ugrilaisista kielistä mari on ollut ilmeisesti vieläkin vahvemman turkkilaisvaikutuksen alaisena. Usein udmurtilla ja marilla on sama, myös turkkilaiskielen tuntema erikoispiirre, ja yksinkertaisin selitys näille lukuisille tapauksille on, että udmurtti ja mari ovat saaneet tämän piirteen samalta turkkilaiselta taholta. Jos piirre esiintyy kummassakin suomalais-ugrilaisessa kielessä laajalla alueella, on johdonmukaista olettaa turkkilaiseksi lainanantajatahoksi nimenomaan volganbolgaaria, vanhinta vaikuttajaa. Udmurtin ja marin välisiä keskinäisiä kontakteja on toki ollut, mutta ne eivät ole olleet niin vahvoja, että niillä olisi ollut vaikutusta kielioppiin asti (vrt. Bereczki 1986: 233-234).

Udmurtin ja marin keskinäisistä kontakteista

Ensimmäisen vuosituhannen vaihteessa oletetaan udmurttien ja marien asutuksen kohdanneen Vjatkan alajuoksulla, oikealla rannalla (Ivanova 1993: 23). Toisen käsityksen mukaan mongolivalloitus sysäsi marilaiset liikkeelle koillista kohti, jolloin he Vjatkan laaksossa törmäsivät udmurtteihin. Niin udmurttilainen kuin

marilainenkin perimätieto kertoo keskinäisistä taisteluista (Berezki 1979: 58). Kontaktit ovat Vjatkan laaksossa kuitenkin jatkuneet tähän päivään asti, kuten Berezki toteaa, ja näissä kontakteissa on vaihtunut myös sanastoa. Udmurtit näyttävät olleen vahvempi antajapuoli. Berezki on laskenut marin saaneen 28 lainaa udmurtista ja udmurtin puolestaan saaneen puolentusinaa marilaista lainasanaa. Lainasanojen myöhäisiin siirtymisiin viittaa se, että marissa lainojen levikki ei joitakin poikkeuksia lukuunottamatta ulotu itäisiin, 1600-luvulla ja sen jälkeen muodostuneisiin murteisiin eivätkä udmurtin lounaisten murteiden vastaanottamat muutamat lainasanat ole levinneet udmurtin muihin murteisiin (Berezki 1977: 68–75, 75–76).

Komin itämerensuomalaisista kontakteista

Jo kantapermiläisillä oli ilmeisesti kosketuksia myös läntisimpiin kielisukulaisiinsa, itämerensuomalaisiin. Permiläisissä kielissä on nimittäin muutamia alkupe-
rältäään luoteisindoeurooppalaisia lainasanoja, jotka (varhais)kantasuomi on ensin lainannut ja joiden voi olettaa kulkeutuneen edelleen itämerensuomesta kantapermiin (Koivulehto 1981b: 207, 1983: 122–128, 1986: 166, 1997: 25–26). Koivulehto on esim. osoittanut, että itämerensuomen ieur. lainasana *kypsi-* on kulkeutunut keskikantasuomen kautta kantapermiin: siitä kantapermiläinen verbivartalo *kis-* (sen johdoksia ovat udmurtin *kismany* ja komin *kismyny* 'kypsyä') (Koivulehto 1983: 122–125). Selittyykö myös permiläisten kielten 'venäläistä' tarkoittava nimitys edellisiä lainoja tietysti paljonkin myöhäisemmäksi, mutta kantapermiin vielä sen viime vaiheissa lännestä kulkeutuneeksi itämerensuomalaiseksi lainaksi? Kummassakin permiläiskielessä on nimittäin sama itämerensuomalaiseen muotoon palautettava nimitys: udmurtissa *žué*, komissa *roé* ja Jazvan komissa *rué*. Sen originaalina on mahdollinen vain itämerensuomalainen *ruotsi*. Komi on toki saanut paljonkin lainoja suoraan itämerensuomesta, mistä kohta tulee puhe, mutta ei udmurtti. Sen takia ensimmäinen oletus on, että permiläisten kielten sana olisi kantapermiläistä perua. Toinen mahdollisuus on, että termi on kulkusana, joka tavoittanut udmurtitkin. Sanan on selitetty kokeneen merkityksenmuutoksen 'ruotsalainen varjagi' > 'venäläinen' (SKES). (Norjansaameen ja itäsaamelaisiin kieliin lainautuneella samalla itämerensuomalaisella sanalla on myös siellä merkitys 'venäläinen; Venäjä; venäjän kieli' (SKES). KESKJa. olettaa kuitenkin permiläisellä taholla aiempaa merkitystä 'vieras, vierasmaalainen' ja siitä > 'venäläinen'.) Jos permiläinen sana olisi kantapermiläistä perua, se kai selittyisi itäkantasuomalaiseksi lainaksi (itäkantasuomihan eriytyi muinaiskarjalaksi ja muinaisvepsäksi samoihin aikoihin tai vähän myöhemmin kuin kantapermi muinaiskomiksi ja muinaisudmurtiksi).

Kantapermiläisen kauden jälkeen komien yhteydet itämerensuomalaisiin ovat

ilmeisesti vahvistuneet. Myös arkeologien käsityksen mukaan itämerensuomalaisilla ja komeilla oli varhaisia yhteyksiä: esim. koruesineet ja hautaustavat todistavat niistä. Esinelöytöjä on ajoitettu jo 900- ja 1000-luvulle. (Saveljeva 1992: 497–499). Lytkin olettaa, että ns. taipaleentakaisten tšuidien eli itämerensuomalaisien sekä Mezefin, Ala Vyčegdan ja Luzan komilaisasutuksen välillä on 1000-luvulta 1500-luvulle ollut kontakteja, jotka ovat jättäneet komin kieleen merkkinsä. Itämerensuomalaiskontakteja on Lytkinin mukaan ollut etenkin vepsäläisiin, vähemmässä määrin karjalaisiin. (Lytkin 1976: 221.) 1500-luvun jälkeen nämä ns. taipaleentakaiset tšuidit häviävät eli ovat assimiloituneet lännessä alueen haltuunsa ottaneeseen venäläisväestöön ja idässä komilaisväestöön (Lytkin 1967: 23). Osa lainoista ulottuu laajalle komimurteisiin (niitä on Lytkinin mukaan 19 kappaletta: Lytkin 1979: 61), esim. sana *agas* 'äes' (itämerensuomessa luultavasti balttilainen laina) pohjoisista Ižman ja Udoran murteista eteläisiin Luzan ja Letkan murteisiin. Ilmeisen kulkusanan *ludik* 'lude' levikki ulottuu pohjoisesta komista Permin ja Jažvan komiin asti. (Komiasta se on lainautunut edelleen hantiin.) Erityisesti luoteinen komilaisalue, Udoran murteen alue, on omaksunut itämerensuomalaisia lainasanoja, tässä tapauksessa Lytkinin vepsäläisiksi Pinegan alueen muinaisiksi asukkaiksi olettamilta itämerensuomalaisilta saatuja, esim. *mita rut* 'nuotta kaloinen' (Lytkin 1976: 221–222). Kuten Lytkin huomauttaa, Koillis-Venäjän itämerensuomalaista asutusta ei enää ole eikä voi tietää, oliko kielellinen vaikutus niin yksipuolista, itämerensuomesta komiin, kuin miltä se tästä vaikutuksesta todistavan komissa säilyneen sanaston valossa näyttää (Lytkin 1976: 222).

Komien ja muiden kielisukulaisten välisistä kontakteista

Komien kontakteista muihinkin kielisukulaisiinsa on näyttöä. Udmurttien ja heidän kielisukulaistensa väliset kontaktit rajoittuvat udmurttien ja marien välisiin kosketuksiin, joista edellä oli puhe.

Nenetsien kulttuurin ja kielen vaikutuksesta pohjoisiin Ižman komeihin todistavat poronhoitokulttuuri ja siihen sekä pohjoiseen elämänpiiriin liittyvien lainasanojen lisäksi pohjoisten komien folklore. Rédein tutkimusten mukaan nenetsistä saatuja lainoja on kuitenkin eteläisissäkin komimurteissa 12 kappaletta, mikä osoittaa komien ja nenetsien välillä olleen kosketuksia mahdollisesti jo ennen 1500- ja 1600-lukua, jolloin komit alkoivat asuttaa pohjoisessa Ižman ja Pečoran varsia (Rédei 1963: 306). Tosin näiden eteläisiinkin komimurteisiin asti ulottuvien lainasanojen äänneasu osoittaa, että erityisen vanhoja ne eivät silti ole (Wichmann 1903b: 168). Rédei päättelee komin saaneen valtaosan nenetsiläisistä lainoistaan 1700-luvulla (Rédei 1963: 306). Muutamia sanoja nenetsikin on lainannut komista (Wichmann 1903b: 182–183). Päälainaussyunta nenetsistä komiin selittyy tietysti siitä, että pohjoiset komit ovat omaksuneet nenetsien elintavan.

Komien ja hantien välisistä vahvoista kosketuksista kertovat lähes 400 komilaista lainasanaa hantissa. Toivosen mukaan äänteellisten tuntomerkkien perusteella lainanantajakieli on ollut nimenomaan komi eikä myöhäinen kantapermi – siitä huolimatta, että osa sanoista tunnetaan vain udmurtissa (Toivonen 1956: 147_148); on siis oletettava sanan kadonneen komista. Toivosen esittämien vanhojen lähteiden mukaan hanteja olisi elänyt vielä 1600-luvulla Uralin länsipuolella, missä hanteilla ja komeilla olisi ollut siis monisatavuotinen naapuruus ja mahdollisuus lainojen vastaanottamiseen (Toivonen 1956: 148–150). Toivonen huomauttaa kuitenkin komien liikkuneen myös Uralin itäpuolella ja asettuneen sinne asumaankin (Toivonen 1956: 147_150). 1800-luvulla Izman komien muuttoliike Ala-Obille olikin vahvaa (Rédei 1970: 71, 77), mutta komien yhteydet Uralin itäpuolelle olivat paljon vanhempia (Lallukka 1995: 21), ja jo Obin varren komilaiset paikannimet todistavat komien maineesta näiden alueiden kulkijoina. Tapani Pyhän käännytystyötäkin osa komeista pakeni 1300-luvulla Uralin toiselle puolelle (Stipa 1990: 59). Hantin komilaiset lainasanat todistavat komien vaikutuksesta hantien aineelliseen ja henkiseen kulttuuriin (Toivonen 1956: 161–168). Se, että lainasanoja esiintyy koko kulttuurin alueella, edellyttää, että komeilla ja hanteilla on ollut kiinteitä kosketuksia eikä peikkiä satunnaisia kohtaamisia, esim. kauppakontakteja. Kolmasosa lainasanoista (33 %) tunnetaan myös hantin itämurteissa (Toivonen mts. 153). Tämä todistaa lainojen suhteellisesta vanhuudesta. Kyseessä ei voi olla pelkästään 1800-luvulla Ala-Obille muuttaneiden komien kielestä saatu sanasto. Pohjoishantiin on toki saatu runsaasti nuorempaakin sanastoa; esim. monet kristinuskoon liittyvät sanat on saatu pohjoishantiin komin välityksellä (Toivonen mts. 168).

Komeilta on toinenkin obinugrilainen kansa, mansit, lainannut sanastoa. Rédei (1970) on löytänyt mansista 346 komilaista lainaa. Myös manseilla ja komeilla on ollut yhteyksiä Uralin länsipuolella, joskin komien liikehdintä Uralin itäpuolella, josta edellä oli puhe, on antanut sielläkin manseille mahdollisuuden lainasanojen omaksumiseen. Kannisto on paikannimien avulla luonnostellut mansien varhaisia Uralin länsipuolelle ulottuneita asuma-alueita (Kannisto 1927: 57–89). Myös historiallisten lähteiden perusteella voidaan olettaa manseista suuren osan asuneen 1400-luvulle asti Kama- ja Čusovajajokien välisellä alueella, ja vielä 1500–1700-luvuilla on historiallisissa asiakirjoissa mainintoja näiden alueiden manseista (Rédei 1970: 75, 76). Pečorankin latvalla ja sen sivujoilla eläneistä manseista kerrotaan historiallisissa lähteissä. Pečoran alueen ja Permin Čerdynin alueen mansit pyysivät yhdessä v. 1678 tsaarilta suojaa mailleen tunkeutuneita venäläisiä vastaan (Kannisto 1927: 73). Kannisto kertoo myös entisen Perinin kuvernementin alueen tataarilaistuneista tai venäläistyneistä mansilaiskylistä; Castrén oli vielä saanut talteen Višeran varren mansilaiskylän sanastoa (Kannisto 1927: 57_58). Vielä Lytkinillekin hänen jažvalaiset kielenoppaansa kertoivat Uralin länsipuolella

elävistä manseista (Lytkin 1961: 9). Komien ja mansien varhaiset kosketukset olivat usein vihamielisiä, esim. komit asuttivat Ylä-Vyčegdan ja Ylä-Pečoran suhteellisen myöhään, etupäässä vasta 1600-luvun lopulla ja 1700-luvulla, koska jokien latvoilla oli mansien hyökkäysretkien takia turvatonta (Sorvačova, Saharova a. Guljaev 1966: 5, Rédei 1970: 71).

Komit eivät kuitenkaan ole olleet vain antava osapuoli. Toivonen esittää kahdeksalle komilaiselle sanalle hantilaisen originaalin (mts. 103, 106). Rédei on sittemmin esittänyt kaikkiaan 45 komilaiselle sanalle obinugrilaisen etymologian – useammin hantilaisen mutta osalle myös mansilaisen (Rédei 1964).

Udmurttien ja komien kontakti venäläisiin

Sekä udmurttien että komien kontakti slaavilaiseen maailmaan eli venäläisiin ja venäläiseen kulttuuriin syntyi varhain, mutta vasta paljon myöhemmin alkoi venäjän kielen vaikutus permiläisten kansojen kieliin. Historian kulussa se vahvistui vahvistumistaan, ja venäjä on tietysti se kieli, joka nykyisin eniten uhkaa niin udmurtin kuin kominkin säilymistä.

Aiemmin udmurteilla on ilmeisesti ollut hallussaan huomattavasti kauemmaksi nykyisen alueensa länsi- ja luoteispuolellekin ulottuvia alueita. Esim. Vjatkaan laskevien Pižma- ja Moloma-jokien laaksoista paikannimientutkijat ovat tavoittaneet udmurttilaisen paikannimikerrostuman. Udmurttien perimätiedon mukaan Kirovin kaupungin kohdalla on muinoin ollut yksi udmurttien suurista kulttipaikoista. (Vladykin 1972.) Vjatkaa kohden lännestä edenneet venäläiset perustivat 1300-luvun lopulla erityisen ”Vjatkan maan”, eräänlaisen tasavallan, jossa kansankokouksella oli määräysvaltaa. Mutta jo 1450-luvulla Moskovan suuriruhtinas Vasili II pakotti kahden sotaretken jälkeen vjatkalaiset maksamaan veroa, ja vjatkalaisten oli osallistuttava niin novgorodilaisia kuin Kasanin kaanikuntaakin vastaan tehtyihin sotaretkiin. (Klima 1996: 32.) Kasanin kaanikunnan kukistuttua 1500-luvun puolivälin jälkeen eteläiset udmurtitkin joutuivat Moskovan alaisuuteen. Venäläinen asutus alkoi levittäytyä udmurttien nykyiselle alueelle. Paikoin tämä kolonisaatio kesti 1800-luvun loppupuolelle asti. Alueen jo 1700-luvulla aloitettu teollistaminen toi myös väkeä Venäjän eri alueilta (Klima 1996: 34). Vuonna 1980 Udmurtian neuvostotasavallan maaseudun kylistä 36 %:ssa väestö oli udmurttilais-venäläistä, 37,7 %:ssa udmurttilaista ja 24,9 %:ssa venäläistä. Kaikissa kaupungeissa ja kaupunkimaisissa asutuskeskuksissa venäläinen väestö oli vallitseva. (Škljaev 1983; tässä siteerattu Kel'makovin tutkimuksen kautta: Kel'makov 1986: 33.)

Udmurttien kaksikielisyyden tukemat intensiiviset udmurttilais-venäläiset kosketukset ovat olleet leimallisia pohjoisille udmurteille, mutta myös udmurtin välimurteiden ja joidenkin etelämurteiden puhujille (Kel'makov 1986: 32–33).

Csúcs on arvioinut, että venäläisiä lainasanoja on alkanut tulla runsain määrin udmurttiin vasta 1800-luvulla (Csúcs 1970, 1972: 46). Venäjistä lainattiin tietysti Neuvostoliiton aikana runsaasti sanastoa, ja käännöslainoja voi olettaa löytyvän myös paljon. Oman syntaksinsa udmurtti on säilyttänyt ihmeteltävän hyvin. Siihenkin on venäjällä kuitenkin ollut vaikutusta, erityisesti yhdyslauseen rakentamiseen (Vahrušev 1975: 54), samoin kuin äänteistöön (Kel'makov 1986: 34).

Pohjoisessa komeilla oli 1000-luvun ensimmäiseltä vuosisadalta lähtien kosketusta novgorodilaisiin (Lytkin 1928: 4, 6, Fokos_Fuchs 1953: 214). Novgorodhan laajensi valtapiiriään paitsi pohjoiseen myös itään päin ja nimenomaan pohjoista tietä. Arkeologian tutkimustulosten valossa on selvää, että 1100-luvulta alkaen komilais-venäläisillä suhteilla on ollut suurin vaikutus komien kulttuuriin ja historiaan (Saveljeva 1992: 499–504). Moskova alkoi vahvistua, ja Novgorodin heikkene mistä osoittaa, että 1300-luvun aikana Moskova alkoi koota veroja Vyčegdalta ja Pečoralta (Lallukka 1995: 20). Moskovan omistukseen pohjoinen komilaisalue, venäläisten vanhojen lähteiden Vyčegdan Permi tai Vanha Permi, tuli lopullisesti 1471 Novgorodin antaman kirjallisen vakuutuksen mukaisesti (Lallukka 1995: 20). 1300-luvulla oli tapahtunut myös komien liittäminen venäläiseen ortodoksisen kirkon kulttuuripiiriin. Komien apostoli Tapani Pyhä (Stefan Hrap), joka oli syntynyt Ust-Jugissa 1340 ja saanut koulutuksensa yhdessä Rostovin luostareista, aloitti käännytystyön Kominmaalla vuonna 1379. Vanhan Permin keskukseen, Vyčegdaan laskevan Vymin suulle, Ust-Vymiin (komiksi: *Jemdyn*), hän perusti ensimmäisen kirkon. Vuonna 1383 Tapani Pyhästä tuli Moskovan perustaman Permin hiippakunnan ensimmäinen piispa. Hiippakunnan ydinaluetta oli Vanha Permi. Samalla Moskovan suuriruhtinas antoi hiippakunnan läänitykseksi piisपालle. Tapani Pyhän elämäkerran kirjoittaja, munkkidiakoni Epifanij Viisas kertoo ennen vuotta 1415 valmistuneessa tekstissään Tapanin huolehtineen hiippakunnasta kaikin tavoin; hän sai sen rauhoitetuksi niin venäläisten ruhtinain kuin obinugri-laisten mielivallalta. (Stipa 1990: 55–61.) Tapani Pyhä kuoli 1396. Hänen työnsä komien käännyttäjänä oli poikkeuksellisen merkittävä: hän halusi tuoda uuden uskonnon komeille heidän omalla kielellään. Vielä luostarissa ollessaan (1372) hän loi komeille aakkoset (kahden ensimmäisen kirjaimen nimityksen mukaan niistä käytetään nimeä *abur*-kirjoitus). Niitä käyttäen hän käänsi liturgian, liturgia lauluja, rukouksia ja tekstejä komin kielelle (Stipa 1990: 59–61) sekä perusti lisäksi kaksi luostaria (Cypanov_Ploskov 1992: 208) ja järjesti näin komin kielisen pappiskoulutuksen Kominmaalle. Edellä mainittiin jo, että käännytystä kuitenkin myös paettiin. *Pama*-nimisen heimopäällikkönsä johdolla osa komeista siirtyi Uralin itäpuolelle. Komien vanha aakkosto jäi käytöstä kolmen vuosisadan kuluttua, ja 1600-luvulla ruvettiin komilaisissa teksteissä käyttämään kyrillisiä kirjaimia. Komin vanha kirjakieli, ns. muinaispermi, säteilee kuitenkin vielä vuosisatojen takaa vaikutustaan tämän päivän Kominmaalle. Tietoisuus oman kirjallisen kulttuurin

korkeasta iästä lisää oman kulttuurin arvostusta. Komeilla onkin suomalais-ugrilaisista kansoista unkarilaisten jälkeen vanhimmat laajamuotoiset kielenmuistomerkit. Komien vanhasta kirjakielestä on Lytkin tehnyt perusteellisen tutkimuksen (Lytkin 1952), mutta muihinkin merkittäviin tutkimuksiin se on innoittanut (G. S. Lytkin 1889, Stipa 1963, Baker 1983, Rédei 1993).

Tapani Pyhän onnistuneen käännästyön avulla komit liitettiin venäläiseen kulttuuripiiriin. 1400-luvun lopulla Permin hiippakuntaan liitettiin jo läntinen Vologdan alue. Hiippakunnan nimeksi tuli Vologdan ja Permin hiippakunta. Vuonna 1571 piispanistuinkin siirrettiin Vologdaan. (Stipa 1990: 61.) Kaiken aikaa myös venäläinen asutus läheni komilaisalueita. Lytkinin mukaan se levisi erityisesti 1300–1500-luvulla kohti Vanhaa Perniä ja vahvistui Vienan ja sen sivujokien varilla, Luzan ja Vyčegdan suunnalla (Lytkin 1928: 5).

Venäläisten lainasanojen virta komin kieleen alkoi kuitenkin Fokos-Fuchsin mukaan vasta 1700-luvulla (Fokos-Fuchs 1953: 225_226, 269). Komin venäläisistä lainasanoista erikoistutkimuksen tehneen Kaliman mukaan niitä oli 1900-luvun alkupuolella pari tuhatta (Kalima 1910). Kieliopissa venäjän vaikutus tuntuu esim. sivulause rakenteiden voimistumisena (Leinonen 1998). Neuvostoliiton aikana muokkautui venäläiseksi tietenkin erityisesti politiikan, yhteiskunnan ja tieteen sanasto. Venäjän vähemmän näkyvää vaikutusta, esim. sen vaikutusta oman sanaston semantiikkaan, sen tuottamia käännöslainoja, ei ole vielä tutkittu. Nykyisessä Konnissa kannetaan huolta kielestä, ja nuoria lainasanoja pyritään korvaamaan omaperäisillä sanoilla. Myös vanhoja komilaisia paikannimiä halutaan säilyttää.

Vanhan Pernin eteläpuolelle, Višeran ja Čusovajan alueelle, nykyisten Pernin komien alueelle, olivat jo novgorodilaiset tunkeutuneet Vanhasta Permistä käsin. 1300-luvun lopulla Ylä-Kaman aluetta oli myös ruvettu nimittämään Permiksi. Erotukseksi Vanhasta Permistä siitä tuli Suur-Permi ja sen asukkaita mvettiin sanomaan *permjakeiksi*. (Lallukka 1995: 19.) Itse Permin komit nimittävät itseään *komeiksi*; Gribovan mukaan *permjakki* on venäläisten sekä Sysolan ja Vyčegdan alueen komien Permin komeista käyttämä nimitys (Gribova 1985: 46). ”Karkeasti ottaen voidaan sanoa, että Suur-Permi käsitti koko nykyisen Pernin läänin Pennin kaupungin pohjoispuolella, siis suurimman osan läänistä. Suur-Permin keskuksena oli Kolvan varrella sijaitseva Čerdyn.” (Lallukka 1995: 20). Suur-Permin asukkaiden käännästyminen alkoi Vanhasta Permistä käsin; tulokselliseksi se kävi 1400-luvun puolivälissä, jolloin perminkomilainen ruhtinas otti kasteen (Lallukka 1995: 20). Suur-Perini siirtyi Moskovan omistukseen vuonna 1472 (Lallukka 1995: 21), heti seuraavana vuonna sen jälkeen, kun valta Vanhassa Pernissä oli siirtynyt Novgorodilta Moskovalle. Permin komien heimoyhteisö, jonka johdossa oli heidän ruhtinaansa, säilytti vielä vähän aikaa luonteensa, tosin ruhtinaasta tuli Iivana III:n vasalli. Jo vuonna 1505 Moskova asetti kuitenkin ruhtinaan sijalle käskynhaltijan (Lallukka 1995: 21).

SuurPermin joutuminen Moskovan valtaan merkitsi myös venäläistymisen alkua. Kasanin kaanikunnan kukistuttua alkoi venäläistä väestöä muuttaa entiselle kaanikunnan alueelle. Iivana Julma antoi ensimmäisen valtakirjan Kaman alueen maihin jo vuonna 1558 Stroganovien kauppiassuvulle, jota kiinnosti Kaman alueen suola. Sinne oli jo Novgorodin vallan aikana 1430 syntynyt venäläinen asutuskeskus suolankeittämöineen, myöhempi Solikamsk. Permin komeista tuli aikaa myöten Stroganovien maaomistajia. Vain pohjoisemmat Permin komit olivat valtion alaisia talonpoikia. (Lallukka 1995: 2 5.27.) Kun Moskova oli 1500-luvun lopulta lähtien saanut Siperiankin vallatuksi, alkoi suuri muutto Siperiaan. (Lallukka 1995: 21_22.) Reitti kulki Permin komien alueen halki: ”Huomattava osa muuttavista talonpojista teki vaellustaan vuosikausia, etapeittain. Monet myös pysähtyivät pitemmäksi aikaa Kaman seudulle tai eivät sen kauemmas jatkaneetkaan. Näin Kaman alue toimi Siperian asutusprosessissa eräänlaisena paisunta-altaana” (Lallukka 1995: 23). Tämän Permin komien alueen läpi vieneen Siperian-reitin korvasi vasta 1700-luvun loppupuolella uusi eteläisempi reitti (Lallukka 1995: 26).

”Ennen Moskovan aikaa komipermjakkien asuinsijat olivat pääasiassa Obvan ja Košvan pohjoispuolella. Siirtolaisten tulon johdosta asuma-alue muutti muotoaan. Jokin osa kansasta lähti Siperiaan. Oleellisempaa etnisen alueen kannalta kuitenkin oli se, että Suur-Permin ytimestä, siis Čerdynin seudulta, alettiin muuttaa etelään ja lounaaseen. – – Kaiken tämän seurauksena komipermjakkien etninen alue supistui, ja samalla sen painopiste kulkeutui lounaaseen, liivan laaksoon. Hieman tästä pohjoiseen komipermjakkeja keskittyi myös Kosa-joen tuntumaan sekä jonkin verran myös itse Kaman laaksoon. Asuma-ala alkoi saada sen hahmon, joka nykyisin tunnetaan Permin Komina. – – Iívan ja Kosan väliin syntyi Jurlan seudulle venäläisalue, joka eristää toisistaan komipermjakkien eteläisen ja pohjoisen ryhmän. Jurlan venäläisten alkuperää ei ole täysin kyetty selvittämään, mutta ilmeiseltä tuntuu, että kyse on sekä venäläisistä siirtolaisista että venäläistyneistä komipermjakeista. Jurlan venäläiskiila tavallaan symbolisoi sitä intensiivistä ja keskitettyä venäläiskolonisaatiota ja -vaikutusta, jonka komipermjakit kokivat jo varhaisessa vaiheessa” (Lallukka 1995: 24).

Permin komien historian aikana osa heistä on jo venäläistynyt. Venäjän kielen vaikutus Permin komiin on myös odotuksenmukaisesti suuri. ”Eräiden arvioiden mukaan venäläisten lainojen osuus kohoaa tavallisessa puheessa 30-40 %:iin. Tämä näkyy myös kirjakielessä, jossa on laskettu olevan yli 5 000 venäläistä lainasanaa” (Lallukka 1995: 56). Käännöslainojen osuutta voi vain kuvitella.

Koillis-Venäjän murteetovat puolestaan myös saaneet sanastoa sekä pohjoisesta komista että Permin komista (Kalima 1927, Matveev 1962).

Permiläisten kielten nykytilasta

Udmurtti

Udmurttien väkiluku oli vuoden 1989 väestönlaskun mukaan 746 562. Heillä on nimikkotasavalta. Udmurtia, Venäjän federaatiossa Vjatka- ja Kamajokien välillä. Neuvostoliittoon Udmurtian ASSR oli perustettu vuonna 1934. Siellä asui vuonna 1989 udmurteista kaksi kolmasosaa; muut udmurtit asuvat ennen kaikkea läheisillä Permin ja Kirovin alueilla sekä Tatarstanin ja Baškortostanin tasavalloissa. Nimikkotasavallan asukkaista udmurtteja oli 30,9 %; enemmistönä olivat venäläiset, 58,9 %, ja tataareja oli 6,9 %. Udmurteista puhui vuonna 1989 oman ilmoituksensa mukaan 69,6 % udmurtia äidinkielenään. Nimikkotasavallassa luku oli korkeampikin: 75,7 % ilmoitti osaavansa udmurtia, maaseudulla 87,5 % ja kaupungissa 60,9 %. Vahvin oli tilanne Baškortostanin udmurttien keskuudessa, joista 90 % ilmoitti puhuvansa udmurtia; myös Tatarstanin udmurteista 86,8 % osasi oman ilmoituksensa mukaan udmurtia (Hristoljubova 1993: 346).

Udmurtia on kooltaan (42 100 km²) hiukan Sveitsiä suurempi. Vuonna 1993 sen pääkaupungissa Iževskissä oli 653 000 asukasta. Etelä-Udmurtian suurin kaupunki on Sarapul, pohjoisen Glazov. Tasavallan alueesta 42 % on metsän peittämää, erityisesti pohjoisosa on metsäinen. Maatalous on edelleenkin tärkeä – 1800-luvun lopulla 98,4 % udmurteista oli maanviljelijöitä –, mutta ensisijaisesti tasavallan talous perustuu teollisuuteen ja öljyn sekä maakaasuun tuotantoon. Teollisuudellakin on vanhat perinteet. Iževsk perustettiin 1760 rautavalimon ääreen. Samanikäinen on Itä-Udmurtian teollisuuskeskus Votkinsk. Raskasmetalli- ja ase-teollisuus ovat olleet tärkeimmät teollisuuden alat. Nykytilanteessa ase-teollisuutta on yritetty muuntaa tuottamaan tavaraa siviilikäyttöön. (H.-H. Bartens 1998a: 43–44.) Kaupungit, teollisuuskeskukset, ovat venäläistyneet. Udmurttilaiseksi on jäänyt vain maaseutu. Kylät ovat venäläisten kylien tyyppisiä katu kyliä, jollaisiksi kylät ruvettiin valtion vaatimuksesta 1800-luvun puolivälissä rakentamaan, mutta Pohjois-Udmurtiassa on vielä haja-asutustakin. Tosin udmurttien osuus kaupungeissakin on kasvanut: vuonna 1989 nimikkotasavallan udmurteista jo 44,7 % eli kaupungeissa (Škljaev 1993: 63). Kaupunkiväestön kasvu johtuu ennen kaikkea siitä, että Neuvostoliitossa suoritettu ns. perspektiivittömien kylien hävitys kohtasi 1960- ja 1970-luvulla satoja udmurttikyliäkin.

Neuvostoliiton aikana udmurttienkin kielen ja kulttuurin asema heikkeni ja udmurtteja assimiloiti venäläisiin. 1930-luvun vaikeina vuosina udmurttilainen eliitti joutui samanlaisen vainon kohteeksi kuin muidenkin vähemmistökansojen merkittävät edustajat. (Siitä on N. S. Kuznecov kirjoittanut kuvauksen: *Iz mraka....* Iževsk 1994.) Nyt on uudessa tilanteessa ryhdytty etsimään keinoja oman kielen ja

kulttuurin pelastamiseksi. Vuonna 1991 järjestettiin ensimmäinen kansankokous, joka valitsi edustajiston valvomaan udmurttien etua. Nimensä *Udmurt keñeš* edustajisto sai niiden vanhojen kyläneuvostojen mukaan, jollaisia udmurtit tietävästi valitsivat kyliinsä jo keskiajan lopulta lähtien. Udmurtin kieli on nimetty valtion toiseksi kieleksi, mutta kielilakia, joka määritteli kielelliset oikeudet, ei ole saatu. Äidinkielen opetusta on kuitenkin saatu laajennetuksi. Lastentarhoihin on perustettu udmurtinkielisiä ryhmiä. Maaseudulla voi saada opetusta udmurtin kielessä ja kirjallisuudessa 11. luokkaan asti, ja nykyisin Iževskissäkin on humanistinen lukio, jossa keskeisellä sijalla opetusohjelmassa ovat udmurtin kieli ja udmurttien kulttuurin eri alueet. Viime vuosina udmurtin kielen opiskelu toisena kielenä on ollut mahdollista joissakin muissakin Iževskin kouluissa. Valinta on silloin täytynyt tehdä udmurtin ja englannin opiskelun välillä. Lukuvuonna 1991–1992 Udmurtian tasavallan 835 koulusta 360:ssa opetettiin udmurtin kieltä (Hristoljubova 1993: 343). Pari vuotta sitten kuitenkin vain 42 % udmurttilapsista sai äidinkielen opetusta. Suuri ongelma äidinkielen opetuksen järjestämisessä on oppikirjojen puute; oppikirjojen painattamiseen ei löydy mahdollisuuksia. Udmurttilainen filologia on järjestetty vuonna 1993 Iževskin yliopistoon omaksi tiedekunnakseen. Sieltä valmistuu udmurtin kielen ja kirjallisuuden opettajia. Udmurttilainen filologia yhdistetään opinnoissa johonkin toiseen filologiaan – venäläiseen, englantilaiseen, saksalaiseen. Samassa tiedekunnassa on myös suomalais-ugrilainen osasto. (H.-H. Bartens 1998a: 45–46.)

Udmurtin kirjakielen syntyvuotena pidetään vuotta 1775, jolloin julkaistiin ensimmäinen udmurtin kielioppi. 1800-luvun ja ensimmäistä maailmansotaa edeltänyt kirjallisuus oli lähinnä kirkon ja koulun tarpeisiin luotua. Esim. vuodesta 1874 vuoteen 1912 julkaistiin 104 kirjaa, joista 60 oli uskonnollisia. Ensimmäiset julkaistut kaunokirjalliset tuotteet olivat Grigorij Vereščagin (1851–1930) vuonna 1889 historiallis-kansatieteellisessä julkaisussa udmurttilaisten kansanlaulujen seassa julkaisemat omat runot. Hänen runokertomuksensa *Batyř diš* jäi julkaisematta. Tämä kirjallisuus oli luotu murteiden pohjalta. Kukin kirjoittaja käytti omaa murrettaan. (Vahrušev 1975: 46–47.)

Udmurtin murteet eivät eroa toisistaan niin suuresti, että eri murteiden puhujilla olisi vaikeuksia kommunikoida keskenään. Kel'makov erottaa udmurtin murteita neljä pääryhmää: 1. Pohjoinen murreryhmä, jonka aluetta on Udmurtian pohjoisosa ja jotkut Kirovin alueen reunaosat. Pohjoinen murreryhmä on tavallisesti jaoteltu Ylä-, Keski- ja AlaČepcan murteiksi. 2. Eteläinen murreryhmä, joka jakautuu kahteen tyyppiin: a) Udmurtian eteläosien ja muutaman Tatarstanin alueen esiintyvän murre, b) ns. perifeeriset etelämurteet, joita puhutaan kielialueen eteläisillä reuna-alueilla lähinnä Tatarstanissa, Baškortostanissa, Perinin alueella tai Marin tasavallassa sekä myös Kirovin Malmyžin alueella. 3. Välimurteet, jotka ovat pohjoisen ja eteläisen murreryhmän välisiä siirtymämurteita Udmurtian keskiosas-

sa. 4. Bessermanin murre, joka sijaitsee ”pohjoisen murreryhmän ja välimurteiden poikki kulkevalla vyöhykkeellä”. (Kel'makov–Saarinen 1994: 26–28.) Perifeeriset etelämurteet ovat olleet ja ovat edelleenkin vahvan turkkilaisvaikutuksen alaisina. (Bessermanin murteen syntytavasta esitettyjä käsityksiä ks. sivu 14.)

Neuvostoliiton aikana 20- ja 30-luvulla nousi keskeiseksi kysymys kirjakielestä. Oli kyllä niitä, jotka halusivat etelä- ja pohjoismurteiden perusteella udmurteille kaksi kirjakieltä, mutta onneksi yhtenäisen kirjakielen kannattajien mielipide voitti. Tosin monet kirjailijat kirjoittivat edelleen omalla murteellaan – G. Medvedev, M. Konovalov ja M. Petrov etelämurteella, K. Mitrej pohjoismurteella ja I. Djadjukov ja P. Blinov välimurteella – (Vahrušev 1975: 54), mutta tästäkin oli lopputuloksena vain se, että kirjakielen sanastoon on ammennettu kaikkien murrealueiden sanastoa lukuunottamatta vahvan vieraan vaikutuksen alaisia ns. eteläisiä ja pohjoisia periferiamurteita (Vahrušev 1975: 52. Ns. eteläiset periferiamurteet ovat olleet aina vahvan turkkilaisvaikutuksen alaisia; pohjoisella periferiamurteella tarkoitettaneen bessermanin murretta?). Pohjois- ja etelämurteiden poikkeavat morfologiset piirteet hyväksytään joskus molemmat, esim. monikon akkusatiivin päätteeksi niin pohjois- ja välimurteiden *-ty* kuin etelämurteiden *-yz*, mutta useissa tällaisissa tapauksissa vain toisen murrealueen piirre on päätetty kotiuttaa kirjakieleen. (Vahrušev esittelee niitä mts. 51.) Udmurtin kirjakieltä yritettiin puhdistaa tarpeettomista lainasanoista 1930-luvulla, mutta tällaiset yritykset päättyivät nopeasti, kuten kävi monien toistenkin vähemmistökielten kohdalla. Udmurtiassakin oli 1930-luvun alkupuolella suunnitelma ottaa käyttöön latinalaiset aakkoset, mutta hanke ei päässyt toteutumisen asteelle (Turkin 1985: 428). (Sekä pohjoiset että Permin komit ehdivät lyhyen aikaa käyttää latinalaista kirjaimistoa. Siitä alempana.) 1980-luvun lopulta lähtien Udmurtiassa on keskusteltu kyrillisen ja latinalaisen kirjaimiston käytöstä, mutta latinalaisen kirjaimiston kannattajat näyttävät jääneen vähemmistöön. Arvo sinänsä on udmurtin 200-vuotisen kirjakielen traditio, joka on kyrillisin kirjaimin kirjoitettua.

Edellä mainittiin muutamien udmurttikirjailijain nimiä. Udmurttien kirjallisuuden suuri nimi on Kuzebaj Gerd (Kuzma Čajnikov, 1898–1937). Hän julkaisi vuosina 1922–1931 sekä kolme omaa runokokoelmaa että myös udmurttilaisia kansanlauluja, antologioita, oppikirjoja ja lukuisia kansanninoutta, kirjallisuudenhistoriaa, kansatiedettä ja historiaa käsitteleviä artikkeleita. Hänet vangittiin jo vuonna 1932, ja vuonna 1937 hänet surmattiin Solovetskin vankileirillä. Kuzebaj Gerd on noussut udmurttien kulttuurin suureksi symbolihahmoksi. Gerdin aikainen oli runoilijatar Ašaŕci Oki (Lina Vekšina 1898–1973), Udmurtian myöhempien naislyyrrikoiden esikuva. 1930-luvulla hänetkin pidätettiin useita kertoja, mutta hän säilytti henkensä. Runouden hän kuitenkin jätti – hän ehti julkaista vain yhden udmurtinkielisen runokokoelman – ja teki työtä silmälääkärinä. Myöhemmistä udmurttilaisista lyyrikoista mainittakoon Flor Vasiŕev (1934–1978), Anatoli Uva-

rov (1933–), Vladimir Vladykin (1943), Alla Kuznecova (1940), Ljudmila Kutjanova (1953–), Tatjana Černova (1953–) ja Galina Romanova (1950–). 1990-luvulla runoudessa ovat nousseet esiin uudet teemat, uusi elämäntunne, ”häpeäntunne, kipeä omatunto, toivon menetys, elämänväsymys”, jollaisia sanoja Uvarov käyttää luonnehtiessaan uutta lyriikkaa (Uvarov 1998) – kaikki sosialistisen realismin aikaisessa runoudessa mahdottomia sisältöjä. Ensimmäisen udmurttilaisen romaanin julkaisi Kedra Mitrej (Pan Rejmit 1892–1949): vuonna 1929 ilmestynyt *Šekyt zibet* kuvaa elämää 1800-luvun udmurttilaiskylässä. Udmurttilaisen proosan muita merkittäviä edustajia olivat Mihail Petrov (1905–1955) ja Gennadij Krasilnikov (1928–1975). Petrovin merkittävin romaani *Vuž Multan* kuvaa aikanaan suurta huomiota herättänyttä oikeusjuttua: 1880-luvulla Multanin kylän udmurtteja syytettiin venäläisen papin rituaali-murhasta. 1990-luvulla myös proosa ja näytelmäkirjallisuus ovat uudistuneet. Sergej Matveev on herättänyt huomiota romaanillaan *Suži* ja Pjotr Zaharov runonäytelmällään *Ebga*. Kirjailijat pyrkivät paljastamaan totuuden lähimenneisyydestä tai kaukaisestakin menneisyydestä, ja nykyhetkeä analysoidaan terävästi ja säälimättömästikin. Uvarov luonnostelee hyvän kuvan udmurttien modernista kirjallisuudesta ja kirjailijoista. (Uvarov 1998.)

(Udmurttilaista lyriikkaa esittelee suomeksi kirja *Suuren Guslin kaiku. Udmurttilaista taidelyriikkaa*. Castrenianumin toimitteita 48. Helsinki 1995.)

Komi

Komeja laskettiin vuonna 1989 olevan 345 007. Näistä 70,3 % ilmoitti komin äidinkielekseen. Suurin osa komeista, 84,5 %, elää Koillis-Euroopassa Komin tasavallassa (Neuvostoliiton aikana vuodesta 1936 lähtien se oli Komin ASSR). Komeja on myös tasavallan pohjoispuolella sijaitsevan Nenetsien autonomisen piirin alueella, Siperiassa varsinkin Ala-Obilla, sekä lännessä Kaninin niemimaalla ja Kuolassa. Komien nimikkotasavallan pinta-ala on lähes 4 160 000 neliökilometriä, eli se on runsaan viidenneksen Suomea suurempi. Aluetta halkovat suuret joet, tärkeimpinä Vyčegda ja Pečora sivujokineen. Tasavallan pinta-alasta 72,7 % on metsän, ennen kaikkea havumetsän, peitossa, lähes 10 % on suota ja suunnilleen saman verran on pohjoisessa porolaitumena käytettyä tundraa. Vain 1,1 % maasta käytetään maanviljelyyn. Tammikuun keskilämpö on etelässä –15 ja pohjoisessa –20 astetta, heinäkuun keskilämpö vastaavasti +17 ja +12 astetta.

Tasavallan asukkaista komeja on vain 23,3 %. Pääväestönä ovat venäläiset. Tasavallan väestörakenne on muotoutunut nykyiselleen vasta toisen maailmansodan jälkeen: vuonna 1939 komeja laskettiin olevan yli 70 % tasavallan asukkaista. 30-luvulla käynnistetty, sittemmin jatkuvasti kasvanut teollisuus, nimenomaan raaka-ainetuotanto, on tuonut väestövirran Länsi-Venäjältä ja Ukrainasta. Vuonna 1942 vankityönä valmistunut Kotlasin–Vorkutan rata on sekin lähentänyt Komin-

maata Venäjän suuriin keskuksiin. Teollistumisen myötä on syntynyt suuria kaupunkia kuten Uhta ja Vorkuta. Pääkaupungissa Syktyvkarissa (entinen Ust'-Solsk) on 233 000 asukasta.

Komin maaperässä on runsaasti raaka-aineita. Koillisessa louhitaan kivihiihtä, se työllistääkin runsaan neljänneksen tuotantosektorin työntekijöistä. Maaöljyä tuotetaan maan keski- ja pohjoisosissa ja maakaasua itäisillä alueilla. Puulla on edelleen tärkeä osa raaka-aineiden viennissä, mutta puuhun perustuvaa teollisuuttakin on syntynyt, varsinkin selluloosan ja paperin tuotantoa. Työttömyys on kuitenkin korkea, varsinkin komien asuttamilla alueilla maaseudulla. (H.-H. Bartens 1998a: 50–51.) Raaka-ainetuotannon mukana luonnon ja erityisesti jokien saastuminen on kasvanut hälyttävästi. Tämä on herättänyt Komin tasavallassa luonnonsuojelijat, joiden ponnistusten ansiosta suuri alue Uralin länsirinteillä onkin määrätty luonnonsuojelualueeksi. Toinen tärkeä asia, johon on haettu muutosta, on ollut käytäntö sijoittaa koko Venäjän alueelta rikollisia Komin tasavallan alueella toimiviin leireihin. Tämä on toisen maailmansodan synkkää perintöä. Olihan sen aikana ja sen jälkeen melkein koko Kominmaa pelkkää vankileiriä, kuten Neuvostoliittoa tarkkaavat läntiset tutkijat saattoivat sitä luonnehtia. Kominmaan kehittämiseen tähtäävissä hankkeissa ovat yleensä komit ja venäläiset toimineet hyvässä yhteistyössä. Kaipa tämä komien kyky yhteistyöhön on tuonut heitä tasavallan hallintoonkin tärkeille paikoille, ja komien kulttuurinsa ja kielensä elvyttämiseksi tekemä työ on ollut monessa suhteessa tuloksellista. Mainittakoon tässä, että esim. Venäjän suomalais-ugrilaiden kansojen koulutustasoa esittelevissä tilastoissa komit ovat kärkipäässä (Ponomarjov 1996: 131).

Komin kieli on saanut Komin tasavallassa valtiollisen kielen aseman, ja toukokuussa 1992 annettiin kielilaki, joka määrittelee kielelliset oikeudet ja johon sisältyy suunnitelma kielen ja sen käytön vahvistamiseksi. Komin kieli näkyy yhteiskunnassa, esim. nimikylteissä. Opetusministeriön suunnitelman mukaan voitaisiin koulussa neljänä ensimmäisenä vuonna ottaa komi opetuskieleksikin. Kielen statuksen nousu näkyy vaikkapa komilaisten nuorten suuresti lisääntyneenä halukkuutena päästä komin kielen ja kirjallisuuden opiskelijoina yliopistoon tai komin kielen käyttöä julkisissa tiloissa.

Edeillä olijo puhe komien vanhasta kirkollisestakirjakielestä, muinaispermaista. Sen pohjana on ollut Ala Vyčegdan murre, johon on myös vaikuttanut siitä itään puhuttu murre (Lytkin 1952: 121). Komin kielen erikoiskehityksen aikana kieli on jakautunut kymmeneen murretyyppiin (Lytkin 1955: 30–35). Vanhoja murteita ovat paitsi Ala Vyčegdan murretyyppi myös siitä itään oleva Vymin varren murre ja luoteessa Mezeñin sivujoen Vaška joen varrella puhuttu Udoran murre sekä ilmeisesti myös Keski-Vyčegdan murre, jota nykyään nimitetään myös Syktyvkarin alueen murteeksi. Vanhoja murteita ovat myös eteläiset Luzan ja Letkan murteet – ne edustavat yhdessä yhtä murretyyppiä – sekä Sysolan latvan murre (Ylä Sysolan

murre) ja Keski-Sysolan alueen murre. 1500-luvun lopulta alkaen on Vymiltä ja Udoralta käsin asutettu Pečoran sivujoen Ižman varsi, ja tämä Ižman murre on myöhemmin, pääasiassa 1800-luvulla, levinnyt Siperiaan Ala-Obille ja länteen Kuolan niemimaalle asti. 1600-luvun lopussa ja erityisesti 1700-luvulla on asutettu Vyčegdan ja Pečoran latvapuolet. Ylä-Vyčegdan murre on hyvin heterogeeninen. Uudisasukkaita tuli ilmeisesti lännestä Vyčegdan varrelta, Keski- ja Ala-Vyčegdalta, ja myös Vymiltä ja Udoran murteen alueelta sekä etelästä Sysolan varsilta (Sorvačova-Saharova-Guljaev 1966: 5). Pečorallekin tuli väkeä monelta alueelta, eniten Keski-Sysolalta (Saharova-Sel'kov-Kolegova 1976: 4). (Komilaiset kielentutkijat ovat kirjoittaneet kaikkien komin murteiden kuvaukset. Murrekuvaukset on mainittu tekstin lopussa olevassa lähdeluettelossa.) Ižman murteessa on vahvimmin poikkeavat erityispiirteensä, mm. pitkien vokaalien kategoria, ja äskettäin on esitetty sellaisiakin mielipiteitä, että pohjoisille komeille pitäisi luoda oma kirjakieli. Onneksi tällä ajatuksella ei liene paljon kannattajia. Komin kirjakielen pohjana on Syktyvkarin alueen murre. Tämä ratkaisu tehtiin 1918 suuressa Ust-Vymiin koolle kutsutussa opettajien kokouksessa; olihan Syktyvkarin alue komin kulttuurille ja taloudelle keskeinen. Komin aakkoset loi Vasilij Molodcov. Molodcovin periaate oli saada fonemaattinen aakkosto. Pohjana oli venäjän kyrillinen aakkosto, mutta lisäksi siinä oli komin kielen äänteiden takia 11 muuta merkkiä, lähinnä latinalaisesta kirjaimistosta. Aakkoston ottivat käyttöön komit ja Permin komit. 1930-luvun alkupuolella Neuvostoliitossa kehiteltiin ajatusta vaihtaa kaikki aakkostot latinalaisiin. Myös permiläisten kielten samoin kuin marin ja mordvan aakkostot latinalaistettiin, mutta vain komit ehtivät ottaa uudet aakkoset käyttöön. Tämä tapahtui 1934, mutta jo vuoden 1935 lopussa näistä aakkosista luovuttiin. Neuvostoliitossa oli luovuttu latinalaistamissuunnitelmasta. Komissa otettiin taas käyttöön Molodcovin aakkoset, mutta vuonna 1938 niiden käyttö oli lopetettava ja vuoden 1939 alusta asti on käytetty nykyistä kyrillistä aakkostoa, johon on kuitenkin tarvittu pari lisämerkkiä latinalaisesta aakkostosta (ö, i). (Turkin 1985: 428.)

Komilaisen kaunokirjallisuuden alkuvaiheisiin sijoittuu heti komin suuren runoilijan Ivan Kuratovin (1839–1875) työ. Tosin hänen runoutensa tuli tunnetuksi vasta 1920- ja 1930-luvulla eikä se niin ollen päässyt ennemmin vaikuttamaan komilaisen kirjallisuuden kehitykseen. Komin kaunokirjallisuuden perustajahahmoina kunnioitetaankin muutamia vasta viime vuosisadan alkupuolella julkaisemisen aloittaneita kirjailijoita. Nobdinsa Vittoreli Viktor Savin (1888–1943) oli luova kaikilla kirjallisuuden aloilla; komin kansallisteatteri Syktyvkarissa on nimetty hänen mukaansa. Vuonna 1926 oli perustettu Komilaisten proletaarikirjailijoiden liitto, jonka jäsenmäärä nousi nopeasti 30:een (Turkin 1985: 429). Stalinin kauden raskaana vuonna 1937 kirjailijaliitto käytännöllisesti katsoen lakkasi olemasta, koska melkein kaikki kirjailijat suljettiin vankileireihin. (1930-luvun vainoista saa

kuvan V. M. Poleščikovin teoksesta *Za sem'ju pečatjami. Iz arhiva KGB*. Syktyvkar 1995.) Savin eli leirissä vuoteen 1943. Toinen komien kirjallisuuden perustaja-hahmo, lyriikko Tima Veñ eli Venjamin Čistal'jov (syntynyt v. 1890) kuoli vankileirillä vuonna 1939. Runoili ja IIIa Vaš eli Vasili j Lytkin (1895–1981) pidätettiin jo 1932; hän kuitenkin selvisi leiriajan rasituksista elossa ja hänet rehabilitoitiin vuonna 1956. Näiden kokemusten jälkeen hän kirjoitti enää vähän, usein lapsille, ja käytti luovan voimansa tieteelliseen työhön. Hän on tehnyt monia perustavanlaatuisia komin kieleen tai koko permiläiseen kielialueeseen tai laajemminkin suomalais-ugrilaisiin kieliin kohdistuvia tutkimuksia ja kouluttanut Neuvostoliittoon vahvan fennougristipolven. Serafim Popov (s. 1913) jatkoi toisen maailmansodan jälkeen komilaisen lyriikan kaarta. Monipuolinen Gennadi Juškov (s. 1932) on luonut runoutta, proosaa, näytelmiä. Al'bert Vaneev (s. 1933) on saanut arvostusta myös muodollisesti taidokkailla runoillaan. Aleksandra Mišarinan (s. 1946) rehellinen runoilijanäni herätti huomiota jo neuvostokomilaisessa kirjallisuudessa. Moderniin ilmaisuun komilainen runo murtautui Galina Butyrevan (s. 1944) käsissä. (Hänellä on ollut tärkeitä tehtäviä runoilijan roolinsa ulkopuolella: hän on toiminut Komin kulttuuriministerinä ja varapresidenttinäkin). 1990-luvun komilaisellakin kirjallisuudella on monisävyinen, elävä ääni. Juškovin ja Boris Šahovin (s. 1928) ansiosta on 1990-luvulla saatu kokea historiallisen romaanin suuri nousu. Nuorinta, jo ensimmäisen runokokoelmansa julkaissutta runoilijapolvea edustaa Al'ena El'cova (s. 1979).

(I. A. Kuratovin työtä esittelee suomeksi julkaisu *Komin kansan ensimmäinen runoilija, 150 vuotta I. A. Kuratovin syntymästä*. Castrenianumin toimitteita 36. Helsinki 1990. V. I. Lytkinin työtä taas esittelee julkaisu *V. I. Lytkinin satavuotismuisto. Helsingissä 15.12.1995 järjestetyn permiläisten kielten symposiumin esitelmät*. Castrenianumin toimitteita 52. Helsinki 1997. Komien lyriikkaa sen alkuvaiheista 1980-luvun puoliväliin esittelee antologia *Käenkukuntayöt. Komien lyriikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 414. Helsinki 1984.)

Permin komi

Permin komeja oli vuonna 1989 n. 152 000, joista oman ilmoituksensa mukaan 70,1 % puhui Permin komia äidinkielenä. Permin komeilla on Venäjällä Autonominen piirikunta Permin alueen luoteisosassa. Vuonna 1989 95 000 eli lähes kaksi kolmasosaa Permin komeista asui siellä. 60 % piirikunnan asukkaista oli Permin komeja – mikä on poikkeuksellista: muut suomalais-ugrilaiset kansat ovat alueellaan vähemmistönä. Myös pääkaupungissa Kudymkarissa Permin komit ovat enemmistönä (65,8 %); Kudymkar on kuitenkin vain 33 600 asukkaan kaupunki. Permin komien piirikunta perustettiin Neuvostoliittoon vuonna 1925. Sitä ennen olivat pohjoiset komit ajaneet hanketta kaikkien komien asuma-alueet yhdistävästä

komien autonomisesta tasavallasta. Tästä ei tullut mitään. ”Komipermjakit ja -syrjäänit pysyivät, tai pidettiin, toisistaan erillään” (Lallukka 1995: 38–46). Myös aivan lähialueelta jäivät piirikunnan ulkopuolelle Vjatkan läänin Zjuzdinin komit. Edelleenkin Permin komien ja pohjoisten komien alueiden välillä ei ole ympäri-voitista tieyhteyttä, rautatiestä puhumattakaan.

Permin Komin autonominen piirikunta on kooltaan 32 900 neliökilometriä. Kukkulaisesta maastosta on 80 % metsää (kuusta, mäntyä), 10 % maasta on viljeltyä. Suota on 5 %. Permin komien alueella ei ole muuta raaka-ainetta kuin puuta, jota viedään muualla jalostettavaksi. Hakkuita on kuitenkin vähennetty vaajaan puoleen siitä mitä ne olivat vielä 20 vuotta sitten, jakun maatalouskin on taantunut, on elintaso alueella alempi kuin ympäröivillä alueilla. Tämä on johtanut väestön poismuuttoon. (H.-H. Bartens 1998a: 51–52.) ”Vuoden 1992 lopun tietojen mukaan henkeä kohti lasketut rahatulot olivat 30–50 % alemmat kuin Permin läänissä tai Venäjällä keskimäärin. – – Permin Komi mainitaan yhtenä niistä Venäjän alueista, joilla työikäisten kuolleisuus on poikkeuksellisen korkea. – – Tässä yhteydessä on mainittava myös permjakkien itsemurhafrekvenssi, joka on kaksinkertainen Permin läänin yleiseen tasoon verrattuna” (Lallukka 1995: 51).

Permin Komin autonomisen piirikunnan peruskirjassa sanotaan, että virallisissa yhteyksissä Permin komia voisi käyttää venäjän ohella. Valtiollisen kielen statusta Permin komi ei koskaan voi saada, koska se on mahdollista vain tasavaltosten tasolla puhutuille kielille. Permin komi onkin lähinnä kylän ja kodin kieli. Kuitenkin Permin komienkin joukosta omasta kielestä ja kulttuurista kiinnostuneet ovat ryhtyneet toimiin kielen ja kulttuurin elvyttämiseksi. Esim. 1990-luvun puolivälissä 25 %:ssa lastentarhoista käytettiin Permin komia, ja Permin komin kielen ja kirjallisuuden opetusta on ruvettu järjestämään kouluihin. Kuitenkin esim. lukuvuonna 1993/94 vain 3 % perminkomilaisista koululaisista osallistui siihen. Permin komin kielen ja kirjallisuuden opettajat valmistuvat Syktyvkarin yliopistosta, ja Syktyvkarissa sijaitsevassa Venäjän Tiedeakatemian Uralilaisen osaston Komin tieteellisessä keskuksessa (Historian, kielen ja kirjallisuuden tutkimuslaitoksessa IJAL) tutkitaan komin kielen ja komin kulttuurin ohella tai yhteydessä Permin komien kieltä ja kulttuuria. (H.-H. Bartens 1998a: 53–564.)

Seurauksena siitä, että komit ja Permin komit eristettiin eri hallinnollisiin yksiköihin, oli se, että katsottiin tarvittavan kaksi eri kirjakieltä. Permin komien kielialue jakautuu kahteen päämurteeseen, pohjoiseen Kosan-Kaman alueen ja eteläiseen Kudymkarin Irvan alueen murteeseen. Lisäksi Kirovin alueen koillisosassa Kaman yläjuoksulla heti Permin komien alueen rajan takana on ns. Zjuzdinin murre, jossa yhdistyvät sekä pohjoisen komin että Permin komin murrepiirteet (Lytkin 1955: 29–30). Permin komin murteiden väliset erot ovat kuitenkin vähäisemmät kuin esim. komimurteiden väliset erot (Lytkin mts. 30). Pääosa Permin komeista puhuu etelämurretta. Vuonna 1923 järjestetyssä kulttuurityöntekijäin

kokouksessa päätettiin Permin komin kirjakielen pohjaksi ottaa Kudymkarin-Iřvan murre. 1920-luvun loppupuolella kirjakieleen päätettiin ottaa komin kirjakielelle luonteenomainen / : v -vaihtelu – komin kirjakielen pohjana on Keski-Vyčegdan eli Syktyvkarin alueen murre, jossa alkuperäinen */ on näin edustuncena (*/:n historiasta s. 47–49). Tämä siitä huolimatta, että yhdessäkään perminkomilaisessa murteessa ei ole / : v -vaihtelua. Permin komin kirjakielen kirjaimistoksi päätettiin myös ottaa komissa käytetyt Molodcovin aakkoset. Aakkosten latinalaistamisvaiheessa 1930-luvun alkupuolella, josta edellä oli puhe, poltettiin Molodcovin aakkosilla tehtyjä oppikirjoja. Vuodesta 1938 Permin komin kirjakieltä on kirjoitettu taas kyrillisillä aakkosilla. (Lallukka 56–57.)

Nykytilanteessa, jossa Venäjällä monet vähemmistöjen vähemmistöt ovat suunnittelemassa omaa kirjakieltä, on toiselta puolen esitetty vastakkaisiakin ajatuksia ja on myös asetettu kysymys rinnakkaisen komin ja Permin komin kirjakielen olemassaolon mielekkyydestä. Lingvisti sanoo, että Permin komin ja komin väliset erot ovat murre-erojen suuruisia. näin esim. Lytkin 1950-luvulla (Lytkin 1955: 10). Lytkin sanoo myös, että Jařvan komi poikkesi sekä Permin komista että varsinaisesta komista enemmän kuin nämä toisistaan. Kuitenkin kaikkien kolmen kieli­muodon hän katsoi edustavan saman kielen murteita (mt.). Sosiolingvistiikka on moneen kertaan joutunut toteamaan että sillä, mihin kohtaan vedetään murteen ja kielen raja, ei ole lingvistiikan kanssa niinkään tekemistä, vaan se on identiteettikysymysten ja viime kädessä politiikan asia. Lingvistisesti ei olisi esteitä komin ja Permin komin kirjakielen yhdistämiselle.

Stalinin vainoissa murhattiin vuonna 1937 kaksi merkittävää perminkomilais­taikin kirjailijaa. Yli sata opettajaa joutui myös vainojen kohteeksi. ”Tyypillisenä vainotuille luettuna syytteenä oli kuuluminen vastavallankumoukselliseen järjes­toon, joka tavoitteli aluksi yhdistymistä komisyřjääneihin ja toisessa vaiheessa pääsyä Suomen protektoraatiksi”. (Lallukka 1995: 59. Kuulumisesta tällaiseen tekaistuun järjestykseen saatiin syy myös muiden suomalais-ugri­laisten kansojen sivistyneistön jäsenten vainoihin tai murhiin.) Mihail Lihačov (1901–1937) on kirjoittanut pienimuotoisten proosateosten lisäksi autobiografisen romaanin *Me­nam zon* (ilmestymisvuosi 1936), joka kuvaa vallankumouksen edellistä kylää. Hän puuttui myös kollektivisoinnin traagisiin puoliin (esim. kertomuksessa *Vil­tuujöt*). Lyyrikko ja proosakirjailija Andrei Zubovin (1899–1937) tuotannossa on si ja myös draamalla (*Pemyt oj pyřjöt*), joka kuvaa perminkomilaista kylää ennen ja jälkeen vallankumouksen. Permin komien maan luonnon kuvaa ja on Valerian Batalov (s. 1926); lyyrikko ja proosakirjailija Vasiliј Křimov (s. 1927) tarkastelee ihmistä ongelmiseen ja ihmistä hänen yhteisössään. Uudesta kirjailijapolvesta Timofej Fadeev kuvaa edelleen kylää, Semjon Fedoseev puolestaan on vetänyt esiin ns. perspektiivittömien kylien hävittämisestä ihmiselle aiheutuneen kärsi­myksen. Lyyrikko Anna Istominan ääni on niin yksilöllinen ja puhdas, että Permin

komien kielen tulevaisuudesta huolissaan olevat voivat lohduttautua runon suhteen. (H.-H. Bartens 1998a: 57_58.)

Jažvan komit

Jažvan komit Permin komien alueesta itään sijainneella vanhalla Jažva_joen keskijä yläjuoksun asuma-alueellaan ovat nyt jokseenkin täysin assimiloituneet venäläisiin. Joku vanhus vielä muistaa Jažvan komiaan. Vielä Lytkinin tutkiessa murretta 1950-luvulla murteenpühujia oli nelisentuhatta ja Lytkin saattoi todeta, että 40 edellisen vuoden aikana heidän lukumääränsä oli pysynyt jokseenkin ennallaan (Lytkin 1961: 3).

Yleisesityksiä permiläisten kielten tutkimuksen historiasta

Tässä esityksessä ei esitellä permiläisten kielten tutkimuksen historiaa, vaan viitataan kahteen hyvään yleisesitykseen, Csúcsin udmurtin kielen ja Rédein komin kielen tutkimuksen historiaa esitteleviin katsauksiin heidän oppikirjoissaan (Csúcs, *Chrestomathia Votiacica* ss. 7_12, Rédei, *Syrjänische Chrestomathie* ss. 3_10 ja siihen liittyvä bibliografia ss. 11_45). Tietävästi on myös tekeillä permiläisten kielten tutkimuksen kokoava bibliografia.

Permiläisten kielten äänneoppi

Konsonantit

Kantapermiläinen konsonanttijärjestelmä voidaan rekonstruoida seuraavaksi:

<i>p</i>	<i>t</i>		<i>t'</i>	<i>k</i>
<i>b</i>	<i>d</i>		<i>d'</i>	<i>g</i>
	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>š'</i>	
	<i>z</i>	<i>ž</i>	<i>ž'</i>	
		<i>č</i>	<i>č'</i>	
		<i>č̣</i>	<i>č̣'</i>	
<i>m</i>	<i>n</i>		<i>n̄</i>	<i>n</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>l'</i>	
<i>v</i>			<i>j</i>	
<i>w</i>				

Tämä järjestelmä on lähes sellaisenaan edustuneena kummassakin permiläiskielessä. Velaarinasaalet *ŋ* on tosin säilynyt vain udmurtin murteissa. Puolivokaali *w*, jonka Uotila oletti myöhäiskantapermiläiseksi (Uotila 1933: 54–), on vain udmurtissaja osassa Permin komia tavattava äänne. Palataaliklusiileja *t'* ja *d'* Sammallahti ei kantapermiin oletta (Sammallahti. 1988: 532). Palataalit klusiilit *t'* ja *d'* esiintyvätkin kummassakin kielessä sananalkuisina vain venäläisissä lainasanoissa ja deskriptiivisanastossa; sanansisäisinä tai -loppuisina ne kuitenkin ovat jo kantapermiläisiä äänneitä (Uotila 1933: 119_, 122_). Palataalisuuden korrelaatio on vahva permiläisissä kielissä: kaikilla alveolaarisilla äänneillä, myös alveopalataalisilla affrikaatoilla, on palataalinen pari. Tämän nojalla äänneiden *t'* ja *d'* nopeakin muodostuminen on ymmärrettävissä. Edellämainittujen äänneiden lisäksi kummasakin permiläiskielessä on muutama marginaalinen, myöhäisenä lainana saatu äänne: venäläisissä lainoissa (tai deskriptiivisanoissakin) tunnetaan *f*, *χ* ja *c*.

Kantapermiläistä konsonanttisysteemiä luonnehtii kaksi vahvaa korrelaatiota, jo mainittu liudennuskorrelaatio ja sointikorrelaatio. Liudennuskorrelaatio oli vanhaa perua, mutta sen alun perinkin alveolaareja käsittänyt alue on kantapermissä vielä laajentunut. Sointikorrelaatio sen sijaan oli vanhemmille kielenvaiheille vieras. Se on muodostunut vasta kantapermissä äännekehityksen tietä. Kantapermissä sanansisäisen nasaalet ja homorgaanin soinnittoman klusiilin yhtymästä syntyi soinnillinen klusiili: **mp > b*, **nt > d*, **ŋk > g*. Myös **mt*:sta on syntynyt *d*.

Nasaalin ja soinnittoman affrikaatan yhtymästä muodostui soinnillinen affrikaatta: **nc* > *ʒ*; edelleen nasaalin ja soinnittoman sibilantin yhtymästä syntyi soinnillinen äänne, joko affrikaatta tai sibilantti: **ns* > *ʒ* ja **nš* > *ž*. Sanan sisältä soinnilliset äänteet levisivät sanan alkuun (Lakó 1959). Soinnilliset klusiilit, affrikaatat ja sibilantit ovat siis kantapermiläinen innovaatio. Kolmas piirre, joka erottaa kantapermin systeemin vanhemmasta konsonantisysteemistä, on vanhojen spiranttien kato; spirantit **δ* ja **δ'* ovat kehittyneet kantapermiin lateraaleiksi.

Kantapermissä tapahtuneet muutokset etupäässä kuitenkin laajensivat konsonanttijärjestelmää. Kahden spirantin katokin merkitsi mahdollisesti yhden uuden äänteen syntyä (*l*) tai ainakin sen olennaista vahvistumista, mikäli tämä äänne vanhemmissa kielenvaiheissa olisi tunnettu. Kantapermissä tapahtuneet fonotaktiset muutokset ovat olleet suuria. Nekin ovat merkinneet laajennusta. Vanhemmissa kielenvaiheissa sananalkuisena ja sananloppuisena tuli kysymykseen vain yksinäiskonsonantti. Kantapermissä näyttää esiintyneen sananloppuisina ainakin likvidan + klusiilin muodostamia yhtymiä. Yhden sananalkuisenkin konsonanttiyhtymän – tarkemmin sanottuna konsonantti + puolivokaali -yhtymän – kantapermi lienee tuntenut. Udmurtin sananalkuinen *kw*-yhtymä on tutkimuksessa yleensä palautettu kantapermiin, kuitenkin vasta sen myöhäiseen vaiheeseen.

Seuraavassa luonnehditaan konsonantiston kehitystä vanhemmasta oletetusta kielenvaiheesta (suomalais-ugrilaisesta kantakielestä ei olennaisesti poikkeavaksi rekonstruoidusta suomalais-permiläisestä kantakielestä) kantapermiläiseen vaiheeseen. Tässä äännehistorian esityksessä on pohjana ennen kaikkea Pekka Sammalahden tutkimus *Historical Phonology of the Uralic Languages* (teoksesta *The Uralic Languages*, toim. D. Sinor 1988), Juha Janhusen tutkimus *Uralilaisen kantakielen sanastosta* (SUSA 77 1981) ja tietysti myös permiläisten kielten konsonantiston tutkimuksen aina arvonsa säilyttävä klassikko T. E. Uotilan teos *Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen* (SUST 65 1933).

Suomalais-permiläisen kantakielen konsonanttijärjestelmä on rekonstruoitu seuraavaksi:

<i>p</i>	<i>t</i>		<i>k</i>
	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>ś</i>
		<i>č</i>	<i>ć</i>
<i>m</i>	<i>n</i>		<i>ń</i> <i>ŋ</i>
	<i>δ</i>		<i>δ'</i>
	<i>l</i>		
		<i>r</i>	
<i>v</i>			<i>ʃ</i>

Klusiilit esiintyivät myös geminaattoina; Sammallahti pitää mahdollisena, että myös liudentumaton affrikaatta saattoi muodostaa geminaatan (Sammallahti 1988: 523). Sammallahti rekonstruoi suomalais-permiläiseen kantakieleen myös yhden tuntemattoman konsonantin ja pitää mahdollisena liudentunutta *l*-äännettä (mts. 524).

Tämän suomalais-permiläisen kantakielen konsonanttijärjestelmän äänteistä kehitys kulki seuraavalla tavalla kantapermiläiseen konsonanttijärjestelmään.

Klusiilit

Suomalais-permiläisen kantakielen sananalkuiset klusiilit ovat säilyneet kanta-permiin. Muutamissa tapauksissa suomalais-permiläisen kantakielen soinnitonta klusiilia vastaakin kantapermissä soinnillinen klusiili. Ne ovat sanoja, joilla on ollut erityinen lauseasema (postpositioivartalat *diñ-*, *dijn-* 'tykö-', *ber-*, *ber-* 'perä-') tai mahdollisesti affektista käyttöä (adjektiivi *bur-* 'hyvä'). Joskus muussakin nominissa sananalkuinen klusiili on soinnillistunut (*gižj-*, *giž-* 'kynsi'; siinä sanan sisällä konsonanttiaines on soinnillistunut ilmeisesti ensin). Esimerkkejä:

udm *pu*, komi *pu* 'puu' = sm *puu*, mar *pu* < sm-perm **puxi* (vastineita myös ugrilaisella taholla ja samojedissa).

udm, komi *bur* 'hyvä' = sm *para*-(s), saa *buorre*, md *para*, *paro*, mar *parem-*, *porem-* 'parantua', *purā*, *porā*, *poro* 'hyvä' < sm-perm **para* (kaukaisemmista sukukielistä ei ole löydetty vastineita),

udm, komi *tel* = sm *tuuli*, marL *tul* 'myrsky, myrskytuuli' < sm-perm **tūli* (Janhunen kysyy, olisiko sgr johdoksen *tul-ka* 'sulka' – mm. saa *dolge*, komi *tij*, unk *toll* – kantasana, joka on käytössä samojedikielissä merkityksessä 'sulka', itse asiassa sama sana kuin sm-perm **tūli*. Jos **tulka*-sanan kantasana olisi säilynyt suomalais-permiläisellä alueella, se olisi juuri muotoa **tūli*. Semanttisia paralleeleja löytyy [Janhunen 1981: 241]. 'tuuli'-sanan permiläinen *ε*-edustus ei ole se, mitä **ū*:lle odottaisi; odottaisi *ġ*:ta, joka onkin komin *tij*-sanassa. Itkonen olettaa permiläisen *tel*-sanan epäodotuksennukaisen vokaaalin johtuneen juuri pyrkimyksestä välttää homonymiaa – *tij*-sanoja oli jo muutenkin kolme, paitsi 'höyhen', myös 'tuli' ja 'nuotta' [Itkonen 1953_54: 324, 297...]),

udm *diñ-*, *dijn-*, komi *din-*, komiP *dijn-* 'tykö-' = sm *tyvi*, mar *teŋ* < sm-perm **tiŋi* (vastine myös ugrilaisella taholla),

udm *kijj-*, komi *kij-* = sm *kuule-*, saa *gullā-*, md *kułe-*, mar *kola-* < sm-perm **kūle-* (Sammallahti: **kūli-*. Vastine myös ugrilaisella taholla),

udm *giži*, komi *giž* = sm *kynsi*, saa *gâz'zâ*, md *kenže*, mar *küž* < sm-perm **kiinči* (vastineita on myös ugrilaisella taholla).

Permiläisten kielten sananalkuisten soinnillisten klusiilien selitykseksi on oletettu, että sanan sisässä sisäsyntyisesti kehittyneet (ks. alempana) soinnilliset klusiilit ovat levinneet sanan alkuun (Lakó 1959). Soinnillisten klusiilien syntyäika on määritelty lainasanojen avulla. Kantapermiin on saatu lainasanoja sekä iranilaisista kielistä että volganbolgaarista. Iranilaiset lainasanat on saatu vanhempaan kantapermin vaiheeseen kuin bolgaarilaiset. Kantapermiläisten ja iranilaisten kontaktien oletetaan loppuneen siihen, että turkkilaiskansoja tunkeutui aiemmin iranilaisille alueille – volganbolgaarejakin tuli kantapermiläisten naapuruuteen (Rédei 1986: 30). Rédei olettaa kantapermin soinnillisia klusiilejajo iranilaosketuksia varhaisemmiksi: kantapermiin saaduissa iranilaisissa lainoissa lainanantajakielen soinnillista klusiilia edustaa kantapermissäkin aina soinnillinen klusiili (Rédei mts. 31), esim. udm, komi *das* 'kymmenen', vrt. osseetin *das*. Myös volganbolgaarin soinnillista klusiilia vastaa kantapermin omaksumassa sanassa soinnillinen klusiili: udm *gubj*, komi *gob* 'sieni' < muinaistšuv. *gimbä* (Róna-Tas 1988: 761). Todennäköisesti kantapermiin vaikuttaneiden iranilaisten kielten ja volganbolgaarin äänne-edustus vahvisti kantapermiläistä, sanansisäisessä asemassa syntyntyttä innovaatioita ja toi soinnilliset klusiilit sananalkuiseenkin asemaan.

Kaikki vanhat sanansisäiset vokaalienväliset yksinäisklusiilit ovat kantapermin aikana kadonneet. Esimerkkejä:

udm *ši-l'*, komi *ši-li*, *ši-lj* 'kaula' = sm **sepä* (vrt. *sepalus*), saa *čæbe-t*, md *šive*, mar *šü* < sm-perm **šepä* (vastineita myös ugr. taholla),

udm, komi *ki* = sm *käsi*, *käte-*, saa *giettä*, md *käd'*, *ked'*, mar *kit* < sm-perm **käti* (vastineita myös ugr. taholla),

udm *vu*, komi *va* (Itkone n: kornissa vokaali osoittaa poikkeuksellista äännekehitystä; **veti* > kantapermin **vo* > udm *vu* odotuksenmukaisesti) = sm *vesi*, *vete-*, md *ved'*, mar *wet*, *Wić* (propri) < sm-perm **veti* (vastineita myös ugrilaisella taholla ja samojedikielissä),

udm, komi *ju* = sm *joki*, saa *jokká*, md *jov* < superm **juka* tai **joka* tai **juki* tai **joki* (sm **joki*, saa **juki*, md **jukV*, permiläiset kielet mieluummin **jokV*. Vastine jokaisessa ugrilaisessa kielessä ja samojedikielissä. sgr **juka* < ural **juka*).

Sanan sisällä soinnittoman konsonantin yhteydessä **p*, **t* ja **k* ovat voineet säilyä. Esimerkkejä:

udm *likti-ni*, imperat. yks. 2. *likt!*, *likti!*, komi *lok-ni*, imperat. yks. 2. *lok!*, yks. 1. *lokta* 'tulla' = sm *lähte-*, saaKo *liöhtä-*, md *liv'e-*, mar *läktä-*, *lektä-* < sm-perm **läkte-* (mahdollisesti vastine hantissakin),

udm *šekt-al-*, komi *šekt-al* = saa *čiek'tä-* < sm-perm **šäkte-* 'korjata, kunnostaa'.

Sen sijaan soinnillisen äänteen jäljessä klusiili on harvoin säilynyt: likvidan, lateraalin, jäljestä se on yleensä kadonnut, tremulantin jäljessä sen sijaan paremmin säilynyt; nasaali + homorgaaninen klusiili -yhtymästä on syntynyt soinnillinen klusiili.

Esimerkkejä lateraalien jälkeisestä kadosta:

udm, komi *šul* = sm *solki*, saa *čulgum*, md *šulgamo*, mar *šelkama* < sm-perm **šolkV*, **šolkVma*,

udm *ñil*, komi *ñiv. ñil* = mar *nolgo* < sm-perm **ñulka* 'hopeakuusi',

udm *peļi-*, komi *pev(j-)* = sm *peukalo*, saa *bælgē*, md *päilkä* < sm-perm **pelkä*,

udm *kul-*, komi *kol-* 'täytyy' = saa *gâl'gâ-*, md *kel'ge-*, mar *kele-* < sm-perm **kelke-* (vastine unkarissa).

Tremulantin jäljessä on kato- ja säilymäedustusta, **turpa*-sanassa jopa soinniton klusiili:

udm *vur(i)-*, komi *vur-* 'ommella' = mar *urge-* < sm-perm **verka-* (vastine unkarissa),

udm *bord*, komi *berd* 'reuna' = sm *parsi*, mar *pârδâ-š* < sm-perm **pirtä*. (vastine hantissa ja mansissa),

udm *tjppj*, komi *tjpp* 'huuli' = sm *turpa*, md *torva* 'huuli', mar *terwe* 'huuli' < sm-perm **turpa* (vastine hantissa).

Nasaalin ja klusiilin yhtymä on permiläisten kielten soinnillisten konsonanttien lähde: yhtymistä nasaali on hävinnyt, mutta ehtinyt soinnillistaa klusiilin. Esimerkkejä:

**nr*: udm *podj-*, komi *peđ* 'sulkea' = sm *pinne* : *pintee-* < sm-perm **pintä* (vastineet ugrilaisissa kielissä),

**mr*: udm *todj-*, komi *teđ* = sm *tunte-*, saa *dow'dâ-* < sm-perm **tunte-* (vastine unkarissa ja samojedikielissä),

udm, komi *ucl* 'ruokkia ja juottaa' = sm *antaa*, saa *vuov¹de-* 'myydä', md *ando-* 'ruokkia eläintä', mar *omde-* 'täyttyä maidolla (rinta, utareet)' < sm-perm **gmta-* (vastine unkarissa),

**ɲk*: udm, komi *vug* = sm *vanka, vanko*, vir *vaug* < sm-perm **venka* 'kädensija'.

Foneettisena ilmiönä nasaalin ja tenuisklusiilin yhtymän kehittyminen media-klusiiliksi on ymmärrettävä: sama kehitys on tapahtunut esim. unkarissa (Lakó 1959) ja melkein kaikissa saamelaiskielissä, itäisimpiä lukuun ottamatta.

Joskus soinnillinen klusiili edustaa ilmeisesti alkuperäistä yksinäisklusiilia: udm *kud*, komi *kod* 'kuka', vrt. veps *kudam*, saa *gutte*, md. *kodamo*, mar *kuḍo*, ks. Uotila 1933: 103. Näihin pronomineihin on kuitenkin kuulunut morfeemiraja, joten niiden klusiili ei ole rinnastettavissa alkuaan morfeeminsisäiseen.

Kantapermissä *b, d* ja *g* esiintyivät sanansisäisinä vain ensi tavun jäljessä. eivät kauempana sanassa (Uotila 1933: 89). Esim. ordinaalilukusanojen tunnus **ntVe* i 2. tavun jäljessä, yleensä kauempana sanassa, ole antanut tulokseksi *d*:tä vaan *t*:n kantapermissä. Tämäkin 2. tavun jälkeinen kantapermin **t* on komissa myöhemmin soinnillistunut, kuten muutkin 2. tavun jälkeiset klusiilit, mistä ilmiöstä kohta tulee puhe: vanhempaa kantaa näissä tapauksissa edustavat udmurtti ja Permin komi sekä Jažvan komi, joissa klusiili on säilynyt soinnittomana: udm *kwiimeti*, komiP *kuimet*, komiJ *kvimet*, komi *kojmed* = sm *kolmante-*.

2. tavun jäljestä yksinäisklusiilit eivät ole kadonneet kuten 1. tavun jäljestä. 2. tavun jäljessä ne ovat varsinaisessa komissa soinnillistuneet. Tässäkin tapauksessa vanhempaa kantaa edustavat udmurtin lisäksi Permin komi ja Jažvan komi: udm *peim̄it*, komiP *pem̄it*, komiJ *pimet*, komi *peimid* = sm *pimeä* (< < **pimetä*). 2. tavun jälkeisessä asemassa olevasta dentaaliksiilistä ei siis permiläisissä kielissä voi päätellä, onko kyseessä alkuperäinen yksinäisklusiili **t* vai konsonanttiyhtymä **nt*.

Kaikissa 2. tavun jälkeisissä esiintymissä on kuitenkin kyse grammaattisten morfeemien, ei sanan vartaloon kuuluvien äänteiden äännekehityksestä, eikä tässä äänneopin esityksessä grammaattisten morfeemien edustukseen tämän enempää puututa. Niitä käsitellään myöhemmin muoto-opin yhteydessä.

Klusiilit olivat suomalais-ugrilaisessa kantakielessä edustuneina myös geminaattoina **pp*, **tt* ja **kk*. Kantapermissä ei kuitenkaan klusiilien kvantiteettioppositiota enää ollut. Siinä vanhojen geminaattojen jatkajina olivat yksinäisklusiilit. Esimerkkejä:

udm *sep*, komi *sep* = sm *sappi*, saa *sap¹pe*, md *sepe* < sm-perm **säppä* (vastine myös mansissa ja unkarissa),

komi *lop* = mar *lepe* 'perna, Milz' < sm-perm **läppä* tai **leppä*,

udm *vit'*, komi *vit* = sm *viisi*, *viite-*, saa *vittä*, *vit'tä*; md *ve'e*, marL. *wəc*, I *wič* < sm-perm * *vīti*, **vitti* (vastineita kaikissa ugrilaisissa kielissä ja sanojedi-kielissä. Ural. **witi*, *witti* 'viisi; kymmenen').

Poikkeuksellinen on komin *juk-nj* 'jakaa' = sm *jakaa*; ikään kuin siis permiläisen sanan klusiili palautuisi geminaataan.

Kantapermiin tultaessa ovat siis sgr. kantakielen sanansisäiset klusiilit heikenneet: alkuperäiset geminaatat ovat muuttuneet yksinäisklusiileiksi ja alkuperäiset yksinäisklusiilit soinnillisessa ympäristössä kadonneet. Heikkenemisen on täytynyt alkaa yksinäisklusiileista; geminaattojen yksinkertaistuessa yksinäisklusiilien kaaton johtanut kehitys oli jo ohi.

Kantapermiin voi olettaa myös liudentuneita alvcolaariklusiileja (s. 33). Kuten mainittiin, nykyisten permiläiskielten *t'* ja *d'* ovat sanansisäisinä ja -loppuisina vahvemmin edustuneina kuin sananalkuisina. Sanansisäisinä ne ovat kantapemiläisiä. Pohjoisista ja luoteisista komimurteista (Vym, Ižma, Udora, Ala-Vyčegda) ne kuitenkin ovat voineet kadota: on tapahtunut epenteesi *t' > jt*, *d' > jd* (pohjoisissa murteissakin varsinkin *d'*:n edustus voi vaihdella sanoittain: Ižmalla on esim. *bad'* 'paju', *dod'* 'reki', mutta *kojd* 'kaltainen'; Keski- ja Ylä-Vyčegdalla on myös kumpaakin edustusta). Esimerkkejä:

komi pohjoisissa murteissa *kvajt* 'kuusi', muualla *kvat'*, udm *kwat'*; komi pohjoisissa murteissa *kojd* 'kaltainen', muualla *kod'*, udm *kad'*.

Epenteesi näkyy jo vanhan kirjakomin ajalla (*kojd* pro *kod'*). (Uotila 1933: 119–124, Saharova-Sel'kov 1976: 39, Sorvačova–Beznosikova 1990: 21–22, Turkin 1998: 32, Sorvačova-Saharova-Guljaev 1966: 66–67, Žilin a. Baraksanov 1971: 57). Komin kirjakieli käyttää *jt* ja *d'*-loppuisia muotoja: *kvajt* 'kuusi', *šajt* 'rupla', mutta *kod'* 'kaltainen', *bad'* 'paju'.

Uotila olettaa, että sgr. **j*:kin on voinut tuottaa *d'*:n, vaikka onkin yleensä säilynyt kantapermissä. Esim. udm *bacl'*, komi pohj. *bajd* = sm *paj-u* (Uotila 1933: 124; vrt. Itkonen 1953_54: 158).

Affrikaatat

Suomalais-ugrilaiseen kantakieleen on oletettu kaksi soinnitonta affrikaattaa, joita erotti liudennuskorrelaatio. (Uralilaiseen kantakieleen on oletettu vain yhtä, liuden-

tumatonta.) Kantapermi tunki neljä affrikaattaa, kaksi soinnitonta ja kaksi soinnillista. Soinnilliset affrikaatat syntyivät samalla tavalla kuin soinnilliset klusiilit: sanan sisällä nasaalin ja vanhan soinnittoman affrikaatan yhdistelmästä.

Sananalkuisesta *č-*affrikaatasta etymologioita löytyy huonosti, vain epävarmoja:*

udm, komi *čap-kj* '(udm.) lyödä, iskeä; (komi) heittää' = ?saa *čuoppâ-*, md *čapa-* < ?sm-perm *č*appi-*.

Suomalais-penniläistä vaihetta nuorempia, vasta kantapermiin palautettavia č-alkuisia sanoja sen sijaan on runsaasti, esim. udm *čurjt*, komi *čorjd* 'kova'.

Vanhalla *č-*affrikaatalla alkaneiden sanojen vastineita löytyy permiläisistä kielistäkin:*

udm *čužj-*, komi *čuž-* 'kasvaa' = md *šačo-*, *čačo-*, mar *šača-*, *šoča-* < sm-perm *č*ęčV-*.

Sammallahden mukaan ural *c- > sgr *č- on sanassa ural **cecä* 'setä' > sgr *č*ēcä*. Suomalais-permiläiseen kantakieleen hän olettaa kaksi asua: *č*ēcä* ja *š*ēcä* (Sammallahti 1988: 536): udm *čuž*, komi *čož* = sm *setä*, saa *šacce*, md *čiče*, mar *čüčö* (vastine myös mansissa ja samojedikielissä).

Myös soinnillisilla affrikaatoilla alkavia sanoja on ilmaantunut kantapermiin. Ilmeisesti sanan sisälle syntyneet soinnilliset affrikaatat (joista alempana) ovat levinneet sanan alkuunkin. Esim. udm *žužj*, komi *žužjd* 'korkea', udm *žoskj*, komi *žeskjd* 'ahdas'. Näillä affrikaatoilla alkaville sanoille ei ole varmoja kantapermin takaisia etymologioita (ks. KESKJa, 88–94). Kuten ensimmäisessä esimerkissä, verraten monessa muussakin soinnillisella affrikaatalla alkavassa sanassa on myös sanansisäinen soinnillinen affrikaatta.

Sanansisäisten vanhojen affrikaattojen kehitystä havainnollistavat seuraavat esimerkit:

Sammallahden oletama geminaattaaffrikaatta *čč lyheni:

udm, komi *kjč* 'rengas, sormus, kehä' = sm *kehä*, mdM *ši*. E *či* 'aurinko; päivä', mur *keče* 'aurinko; päivä' < sm-perm *keč*čä*.

Yksinäisaffrikaattojen edustuksessa on kirjavuutta. Vokaalienvälisenä *č yksinkertaistui sibilantiksi ja soinnillistui sibilanttien tapaan:

udm *pužjm*, komi *požem* 'mänty' = sm *petä.jä*, saa *bacce*, md *piče*, mar *penže* < sm-perm *peč*ä*

Liudentunut affrikaatta *č näyttää helpommin säilyneen:

udm *ač*, komi *ač* 'itse' = sm *itse*, saa *ieččâ-*, md *eš* < sm-perm **iči* tai **iči*. (Sanalla on vastine, ei pronominaalinen, vaan substantiivi, ugrilaisissa kielissä.)

Sanansisäiset soinnilliset affrikaatat ovat syntyneet nasaalin ja affrikaatan kombinaatiosta:

**nč*: udm *vižj-*, komi *vuž* 'mennä yli' = saa *važjže-*, saaT Kild *vānce-*, mar *wanže-*, *woňče-* < sm-perm **vanča-* (vastine obinugr. kielissä).

On myös tapauksia, joissa soinnillinen affrikaatta näyttää syntyneen nasaalin ja sibilantin yhtymästä:

**ns*: komi *siž-* 'asettua jhnk' = sm *seis-o-*, saa *čuožjž-o-* 'seisoa', md *št'a-* 'nousta', mar *šiča-* 'istuuua' < sm-perm **šansa-* (vastineet obinugr. kielissä).

Sibilantit

Sanan alussa kaikki kolme sibilanttia ovat säilyneet. Esimerkkejä:

**s*: udm, komi *sen* 'suoni' = sm *suoni*, saa *suodnâ*, md *san*, mar *šin* < sm-perm **söni* (vastineet ugr. kielissä).

**š*: udm, komi *šem* 'suomu' = sm *suom-u*, saa *čuobmâ*, mar *šin* < sm-perm **šömi* (vastineet ugr. kielissä).

**š*: udm, komi *šir* = sm *hiiri*, md *šejēr* < sm-perm **širi* (vastineet ugr. kielissä).

Soinnillisista sibilanteista on kantapermissä esiintynyt sananalkuisena varmasti z. Sitä on iranilaisissa lainoissa, esim. udm, komi *zarjii* 'kulta', vrt. avestan *zaranya-*, komi *zon* 'nuorukainen, poika', vrt. ossetin *zan-äg* 'poika'. On myös kantaperiniläistä deskriptiivistä sanastoa, joka osoittaa z:tä käytetyn omissakin sanoissa sanan alussa jo kantapermissä: udm *zor*, komi *zer* 'sade', udm *zurkjt*, komi *zurkjd* '(epätasaisuuttaan) töyssyttävä'.

ž:n kantapermiläisyys sananalkuisena näyttää myös mahdolliselta. Tämän oletuksen tukena on kuitenkin vain yksi varma etymologia: udm *žug-žag* 'roskat', komi *žug* 'akanat', udm *žugj-* 'iskeä', komi *žug-ğd-* 'iskeä hajalle'. Muuhun yhteispermiläiseen ž-alkuiseen sanastoon komin kielen etymologinen sanakirja rekonstruoi kantapermiin soinnillisen sibilantin rinnalle soinnillisen affrikaatan tai olettaa kantaperiniläistä soinnitonta sibilanttia (KESKJa. 102–103).

č:stä, joka sananalkuisena on vieläkin harvinainen, ei ole ainnuttakaan kanta-permiin viittaavaa etymologiaa. Sananalkuisena se on deskriptiivisten sanojen ja lainasanojen äänne ja esiintyy vain *e:n* ja *i:n* edellä (komissa on yksi deskriptiivinen čo-alkuinen sana).

Sanansisäisinä vanhat sibilantit *s, *š ja *š ovat kantapermissä soinnillisessa ympäristössä, siis varsinkin vokaalien ympäröiminä, ensi tavun jäljessä soinnillistuneet:

*s > z: udm *kiz*, komi *kož* 'kuusi' = sm *kuusi*, saaguossâ, md *kuž*, mar *kož* < sm-perm **kōsi* (vastineet obinugr kielissä. sgr **kōsi*, Samojedin vastineiden perusteella uralilaisen kantakielen rekonstruktioon oletetaan lyhyttä vokaalia ja konsonanttiyhtymää: **kā.xsi*).

*š > ž: udm, komi *kjž* '20' < sm-perm **kāsi* (vastineet ugr. kielissä).

*š > ž: komi *ež* 'taljan sisäpuoli' = sm *iho*, saa *âsse* 'nahan sisäpuoli', md *jož* 'iho', mar *juž* < sm-perm **iša* (vastine hantissa).

Soinnillinen sibilantti voi palautua myös nasaalin ja soinnittoman sibilantin yhdistelmään:

*nš > ž: udm *vuž*, komi *važ* = sm *vemha* < sm-perm **vanša*.

Joskus nasaalin ja soinnittoman affrikaatankin yhtymä on tuottanut soinnillisen sibilantin (eikä soinnillista affrikaattaa):

udm *gižj*, *gižj*, komi *giž* = sm *kynsi*, saa *gâž'zâ*, md *kenže*, mar *kiž* < sm-perm **kiinči* (vastine obinugr. kielissä).

Jos sibilantti oli kantapermissä osana konsonanttiyhtymää, jonka toinenkin komponentti oli soinniton, säilyi sibilantti soinnittomana, vaikka toinen komponentti olisi sittemmin kadonnutkin:

udm *mus*, komi *mus(k-)* = sm *maksa*, saa *muok'se*, md *makso*, mar *mokš* < sm-perm **męksa* (vastine ugr. kielissä ja samojedikielissä),

udm *kwaš* 'kuiva, vähävetinen (joki)', komi *koš(k-)* 'koski', udm *kwašmj-*, komi *košmj-* 'kuivua' = sm *koski*, saa *guoi'kâ* 'koski', md *koške-* 'kuiva; kuivua', mar *koške-* 'kuivua' < sm-perm **koški* (vastine samojedikielissä).

Muuten soinniton sibilantti esiintyy 1. ja 2. tavun rajalla vain lainoissa, jotka ovat

soinnillistumisprosessia myöhäisempiä. (Uotila 1933: 172: -s-, -š-, -š: ”in einigen Fällen wahrscheinlich schon im Späturperm. vorhanden”.)

Nasaalit

Vanhat neljä nasaalia löytää vain muutamista udmurtin etelämurteista ja reuna-
murteista. Velaarinen nasaali *ŋ* on muualta kadonnut, sulautunut muihin nasaa-
leihin. Sananalkuisena velaarinen nasaali ei ole vanhemmissakaan kielenvaiheissa
esiintynyt. Esimerkkejä muiden sananalkuisten nasaalien edustuksesta:

udm *mus*, komi *mus*, *mušk-* = sm *maksa*, saa *muok'se*, md *makso*, mar *mokš* <
sm-perm **męksa* (vastine ugr. kielissä ja samojedikielissä).

udm, komi *nir* 'nenä' = saa *nierrâ* 'poski', md *ńer* 'nokka, suu, suunympärys',
mar *ner* 'nenä' < sm-perm **nēri* (Sammallahti olettaa alkumerkitystä 'poski').

Poikkeuksellinen on liudennus 'nimi'-sanassa (volgalaisissa kielissä nasaalin sijal-
la on jopa lateraali):

udm, komi *ńim* = sm *nimi*, saa *uâmmâ*. md *ńem*, mar *lem*, *lüm* < sm-perm **nimi*
(vastineet ugr. kielissä ja samojedikielissä),

udm *ńijl-*, komi *ńijl-* = sm *niele-*, saa *njiellâ-*, md *ńile-*, mar *nela-* < sm-perm
**ńiele-* (vastineet ugr. kielissä).

Sanansisäiset nasaalit ovat vokaalienvälisinä säilyneet hyvin velaarinasaa-
liin ottamatta (ja lukuun ottamatta alempana mainittavaa erikoistapausta). Esi-
merkkejä:

udm *lijn*, komi *lijn*, *vijn* = sm *lumi*, saa *lobmâ*. md *lov*, *lon*, mar *lôm*, *lun* < sm-
perm **lumi* (vastine mahdollisesti unkarissa, vastineet samojedikielissä),

udm *mijn-*, komi *mun-* = sm *mene-*, saa *mâmmâ-*, mar *mije-* 'mennä; tulla' < sm-
perm **mene-* (vastineet ugr. kielissä ja samojedikielissä),

udm *meń*, komi *moń* = sm *miniä*, saa *mânnje* < sm-perm **miniä* (vastineet ugr.
kielissä ja samojedikielissä).

**ŋ* on osassa udmurtin eteläisiä murteita säilynyt, välimurteissa ja pohjoisissa
murteissa > *m*, *n*. *ń* (Kel'makov–Saarinen 1994: 59–), samoin komissa: > *m*, *n*,
ń eli se on langennut yhteen muiden nasaalien kanssa:

udm *puun*, *puń*, komi *pom*, *pon* 'pää, alku' = sm *pää*, md *pe*, *pej* < sm-perm
**pčini* (vastine mansissa ja unkarissa),

udm *diñ-*, *diŋ-*, komi *din-* 'tykö-', komiP :ssa kaasuspääte = sm *tyvi*; *tykö-*, md *le-*, *lej-* 'tykö-'; > kaasuspääte, mar *teŋ*, *tiŋ* 'tyvi; tykö-' < sm-perm **tiŋi* (vastine unkarissa *tő* 'tyvi; tykö-'; > kaasuspääte),

udm, komi *piñ* 'hammas' = sm *pii*, md *peŋ*, *pej*, *pev*, mar *pü*, *püj* < sm-perm **piŋi* (vastineet ugr. kielissä).

Jo varhain, uralilaisessa vaiheessa, näyttää olleen tyypillisen kaksitavuisen vo-kaaliloppuisen sanavartalon ohella muutamia konsonanttiin loppuvia kaksitavuja (Janhunen 1981, s. 267: "vain sanan kokonaisstruktuuri viittaa siihen, että kyseessä on johdos; johtamatonta kantasanaa ei tunneta?". Janhusen s. 268 mainitsemasta viidestä sanasta kolme on sukulaisuustermejä: 'vävy', 'käly', 'nato', kaksi ruumiinosan nimeä: 'keuhkot', 'sydän'). Kantapermissä tähän tyyppiin kuuluvissa, sanansisäisen nasaalin sisältäneissä sanoissa nasaali on kadonnut: udm *gır-*: g. *puŋ* 'kyynärpää', komi *gır-*: *gırza* 'kyynärpää' = sm *kyynär*, md *keñer*, marL *kəñer* < sm-perm **kiñer*. Edellä sibilanttien esittelyssä mainittu sana udm, komi *šyr* 'hiiri' näyttäisi myös edustavan tätä tyyppiä ja edellyttävän rekonstruktioita **šŋŋir*. Poikkeuksellisesti näyttää ims. *riihi*-sanan permiläinen vastine: udm *inšyr*, *iñšyr*, *imšyr*, *šŋŋir*, *šŋŋir*, *šeñŋir* 'puimatanner'. komi *riiŋš* 'riihi'. Tälle sanalle Sammallahti kuitenkin rekonstruoikin kolmitavuisen sm-perm muodon **riiŋši*. SKES:n rekonstruktio on kaksitavuinen ("suom.-perm. alkumuoto olisi kai **riiŋš*").

Kun sanansisäinen nasaali on ollut sellaisen konsonanttiyhtymän alkukomponenttina, jonka jälkikomponenttina on ollut klusiili, affrikaatta tai sibilantti, on kantapermissä konsonanttiyhtymä yksinkertaistunut: nasaali on assimiloitunut jälkikomponenttiin soinnillistaen sen kuten edellä on eri yhteyksissä osoitettu.

Spirantit

Molemmat varhaisempien kielenvaiheiden dentaalispirantit ovat kantapermissä muuttuneet lateraaleiksi.

Sananalkuisista dentaalispiranteista todistavia etymologioita on löytynyt vain yhdenlaisia: liudentunutta dentaalispiranttia edellyttäviä. Kantapermissä tämä spirantti on langennut yhteen liudentuneen lateraalin kanssa, **δ' > l'*:

udm, komi *lēm* 'tuomenmarja' = sm *tuomi*, saa *duobmā*, *fuoma*, mdM *lajmä*, E *lom*, mar *lom-bo* < sm-perm *δōmi* (vastineet obinugr. kielissä ja samojediekielissä).

Sanansisäisessä asemassa on kummastakin vanhasta spirantista todistavia etymologioita. Sanansisäinen liudentumaton spirantti on permiläisissä kielissä joko edustuneena lateraalina, on tapahtunut muutos **δ > l*, tai spirantti on kadonnut:

udm *śulem*, komi *śeļem* = sm *sydän, sydäme-*, saa *čáđe: čáđam-*, *čáđá* 'läpi' (postp.), md *śedeñ*, mar *śim* < sm-perm **śüđami* tai **śüđäm* (Janhunen esittää mahdollisena kolmi- tai kaksitavuisen rekonstruktion: 1981: 268. Sammallahten rekonstruktio on kolmitavuinen **śüđäimi*. Sammallahti konstruoi vokaaliloppuisiksi kolmitavuisiksi muutkin vanhat *-mi*-sanat, paitsi **śüđami* myös sm-perm **ōđimi* 'uudin' ja sm-perm **viiđimi* 'ydin').

Spirantin katoa kuvastaa permiläisissä kielissä kahden viimeksi mainitun sanan etymologia:

udm *in(m)-*, komi *von*, komiP *en*, komiJ *in* = sm *uudin* < sm-perm **ōđimi* (vastineet obinugr. kielissä),

udm *vim*, *viijm*, komi *vem*, komiJ *vim* = sm *ydin, ytime-*, saa *âđá: âđäm-*, md *ud'em*, mar *wim* < sm-perm **vüđimi* (vastineet obinugr. kielissä).

Spirantin kato kuvastuu myös seuraavan verbin edustuksesta:

udm *kuj-*, komi *kij(j)-* = sm *kuto-*, saa *gođe-*, md *koda-*, mar *koe-* < sm-perm *kuda-*.

Sanansisäinen liudentunut spirantti on langennut yhteen liudentuneen lateraalin kanssa: *đ' > f*:

udm *kil'-*, komi *kol'* 'jäädä; jättää' = sm *kat-o-*, saa *guođe-* 'jättää', md *kado-*, mar *kode-*, *koda-* < sm-perm **kađa-* (vastineet ugr. kielissä ja samojedikielissä),

udm, komi *vil'* = sm *uusi*, saa *ođđá*, md *od*, mar *u* < sm-perm **vuđi* 'uusi' (vastine unkarissa).

Frikatiivit

*v sanan alussa on säilynyt:

udm, komi *vir* 'veri' = sm *veri*, saa *vârrâ*, md *vef*, marL *wər*, I *wiir* < sm-perm **veri* (vastineet ugr. kielissä),

udm *vir*, komi *ver* 'metsä' = sm *vuori* < sm-perm **vōri* (vastineet obinugr. kielissä).

Sanan sisässä suomalais-permiläisen kantakielen *v on ilmeisesti jo kantapermissä kadonnut (Uotila 1933: 252). Esim.

udm *ke*, komi *-ki* = sm *kivi*, md *kev*, mar *kii*, *kij* < sm-perm **kivi* (vastineet ugr. kielissä).

Myös konsonanttiyhtymistä **v* on kadonnut:

udm *tol*, komi *tel* = sm *talvi*, saa *dal^hve*, md *t'ele*, mar *tel* < sm-perm **tälvä* (vastineet ugr kielissä),

udm *šur*, komi *šur* = sm *sarvi*, saa *čoar^hve*, md *šuro*, mar *šur* < sm-perm **šorva* (tällä indoiranilaiselta suunnalta saadulla lainasanalla vastineet ugrilaisissakin kielissä).

**l* > *v* -muutos on tuonut *v*:n takaisin sanansisäiseen asemaan (s. 47-49). Lisäksi sitä on sanan sisällä deskriptiivisissä sanoissa ja lainasanoissa.

**j* sanan alussa on säilynyt udmurtissa laajalti, komissa aina:

udm *je*, komi *ji* 'jää' = sm *jää*, saa *jie g^hâ*, md *jäj*, *ej*, *e^h*, mar *i*, *ij* < sm-perm **jäni* (vastineet ugr kielissä).

Udmurtin etelämurteissa *j*- on tataarin vaikutuksesta klusiiliutunut *d'*:ksi tai muuttunut affrikaataksi *ǰ*: *d^huan*, *ǰ^huan* = *juan* 'kysymys' (Kel'makov–Saarinen 1994: 74).

Udmurtissa osassa alun perin *j*-alkuisia sanoja – sanatyypissä *jVk*- tai *jVg*- esiintyykin murteittain (etelämurteissa ja bessermanin murteessa) *l'*: *jukj*-, *lukj*- 'jaka', *jugjt*, *lugjt* 'valoisa' (mts. 73-).

**j* on sanan sisässäkin säilynyt. Tavua aloittavana se on säilynyt frikatiivina mutta heikentynyt tavunloppuisena puolivokaaliksi; tätä allofonivaihtelua ei tässä oteta merkinnässä huomioon. Esimerkkejä:

udm *ujj*- 'ajaa takaa', komi *voj*- 'karata; viedä' = sm *aja*-, saa *vuoggje*- < sm-perm **aja*- (mahdollinen vastine mansissa),

udm *ujj*-, komi *uj*- 'uida' = sm *ui*-, saa *vuoggjâ*-, md *uje*-, mar *ij*-, *i*- < sm-perm **uje*- (vastineet ugr kielissä ja samojedikie lissä),

udm *uj*, komi *oj*, *voj* = sm *yö*, sa. *iggjâ*, md *vej*, *ve* < sm-perm **uji* (vastineet ugr kielissä).

Likvidat

Vanhojen lateraalilikvidojen lukumäärästä on oltu epävarmoja. Yhden, */*n*:n, olemassaolo jo vanhimmissa kantakielissä on ollut varmaa. Steinitz oletti myös suomalais-ugrilaisen */*l*:n olemassaoloa. Paasosella ja Wichmannilla oli samansuuntainen

käsitys. Hajdú oletti */l:n palautuvan uralilaiseen kantakieleen asti. Sammallahti on tullut varovaisemmaksi kannassaan. Hän ei oleta sitä uralilaiseen kantakieleen, ja suomalais-ugrilaisen kantakielen foneemitaulukossaan hän esittää sen vain sulkeissa. Itkonen suhtautui hyvin epäillen /-olettamukseen. Hän ei pitänyt esitettyjä etymologioita varmoina.

Kantapermissä / on ollut varinasti. Ne permiläisten kielten /-sanat, joilla on vastineita sukukielissä, palautuvat vanhoihin *δ'-sanoihin. (Edellä oli esimerkkejä: udm, komi *lem* 'tuomenmarja', udm *kilī-*, komi *kol-* 'jäädä; jättää'.) Edellä osoitettiin, että myös vanhaa *δ-spiranttia voi edustaa permiläisissä kielissä nykyisin / (esim. udm *šulem*, komi *šeļem* 'sydän'), *δ on kantapermissä osittain langennut yhteen */l:n kanssa.

Sananalkuinen */l on permiläisissä kielissä säilynyt lukuun ottamatta Permin komin murteiden eteläryhmää; kuitenkin tämän eteläryhmänkin eteläisellä ja kaakkoisella reunalla / on säilynyt. Esimerkkejä:

udm *lijm*, komi *lijm*, komiP (et.) *vijm* tai *wijm* = sm *lumi*, saa *lobmâ*, md *lov*, marL *lâm*, I *lum* < sm-perm */*lumi* (Unkarissa epävarma vastine, samojedikielissä varmat vastineet).

Sanan sisässä yhdessä konsonanttiyhtymässä */l muuttui jo kantapermissä: */*lm* > *nm*:

udm, komi *kj̄n(m)*- 'kylmä' = sm *kylmä*, saa *gâl'bme*, md *kel'me*, mar *kelme* < sm-perm */*külmä*,

udm, komi *šin(m)*- 'silmä' = sm *silmä*, saa *čâl'bme*, md *šel'me*, mar *šinča* < sm-perm */*šilmä* (vastineet myös ugr ja samojedikielissä).

Kaikissa muissa tapauksissa sanansisäinen */l siirtyi sellaisenaan sekä kanta-udmurttiin että kantakomiin. Sen asemaa oli vahvistanut jo kantapermissä muutos *δ > / (s. 44). Kummassakin kielessä äänteen myöhempi kohtalo on ollut samansuuntainen. Molemmissa perniläiskielissä sanansisäinen ja -loppuinen */l on osittain säilynyt, osittain */l > w tai v. Muutokset ovat olleet kummallakin taholla verraten myöhäisiä, toisistaan riippumattomia. Esim.

udm *lul*, *luw*, komi *lol*, *lov*, *lō*, *vov*, *wow* 'henki, sielu' = sm *löyly*, saa *liew'lä* < sm-perm */*levli* (vastineet ugrilaisissa kielissä).

Udmurtissa kantapermin */l on säilynyt pohjoisessa murreryhmässä, bessermanin murteessa ja osassa etelämurteita, ja tämä on myös udmurtin kirjakielen kanta. Välimurteissa, osassa etelämurteita ja osassa eteläisiä periferiamurteita / vaihtelee

w:n kanssa. Näissä murteissa tavun- ja sananloppuinen / edustuu w:na; myös vokaalienvälinen / > w (Kel'makov–Saarinen 1994: 75–). Uotilan mukaan eteläisessä Jelabugan ja keskisessä Malmyž-Uržumin (siis Šošman) murteessa sanansäinen tai -loppuinen */ > w tai v riippuen edeltävästä vokaalista: a tai o + v, etisemmät vokaalit + w, mutta u + w tai v: *uovjs* tai *tuvs* 'kevät'. Vielä 1800-luvun lopulla vanhat Malmyž-Uržumin murteen puhujat käyttivät /-äännettä, ja samaan aikaan Jelabugan alueella muutos / > w (tai v) oli tapahtunut vasta vain jossakin kylässä. Udmurtissa ääntenmuutos on siis ollut nuori ilmiö. (Uotila 1933: 195.) Nyttemmin osassa niitä keskisiä ja eteläisiä murteita, joissa / > w -muutos toteutuu sanansäisenä ja -loppuisena, on havaittavissa sadan vuoden takaiselle ilmiölle vastakkainen ilmiö: nuoret murteenpuhujat ovat palaamassa /-äänteen käyttöön (Kel'makov–Saarinen 1994: 78).

Komissa kantapermin */ on edustuneena neljällä tavalla.

1) */ on säilynyt kaikissa asemissa. Säilymäalueet ovat etelästä lukien: a) Permin komin murteiden eteläryhmän aivan eteläiset ja kaakkoiset murteet, b) Permin komin murteiden pohjoinen ryhmä sekä luoteinen Žuzdinin murre, c) Jažvan komi, d) varsinaisista komimurteista eteläiset murteet: Luza, Letka, Ylä-Sysolaja Keski-Sysola; lisäksi Ylä-Vyčegdan murre osittain ja Ylä-Pečoran murre, koska Ylä-Pečora ja osittain Ylä-Vyčegda on asutettu Sysolalta käsin. Esimerkkisanana olkoon edellä mainittu *lol* 'sielu'.

2) Sellainen */ joka ei ole aloittanut tavua, on muuttunut v:ksi: *lov* (mutta esim. elatiivi *loľs*). Tämän tyyppin aluetta on Keski-Vyčegdan alue, Ala-Vyčegdan alue ja Udoran alue ja se osa Ylä-Vyčegdan alueesta, jota on asutettu Keski-Vyčegdalta käsin. Komin kirjakieli perustuu Keski-Vyčegdan murteeseen, ja siitä syystä tämä on komin kirjakielenkin kanta. Outoa on, että tämä on myös Permin komin kirjakielen kanta, vaikka tätä edustusta ei tunneta missään Permin komin murteessa.

3) Sellainen */ joka ei ole aloittanut tavua, on kadonnut. Jos se on ollut tavunloppuinen äänne, edeltävä vokaali on pidentynyt: */*lov* > *lō* (mutta esim. elatiivi *loľs*). Välivaiheena on ilmeisesti ollut diftongia muodostava w: */*lol* > */*lou* > *lō*. Tavunloppuinen *al*-yhtymä on kuitenkin antanut tulokseksi *ō:n*, paitsi joskus l. tavussa *ai:n*: *pirōñj* 'mennä sisään' (tyypin 1 murteissa *piralñj*), mutta *maitōñj* 'sivellä' (tyypin 1 murteissa *maltalñj*). Tavunloppuisesta */*il*-yhtymästä ei kuitenkaan koskaan tule *i*, ja tavunloppuisesta */*el*-yhtymästä tulee *ē* vain osassa Ylä-Vyčegdan murteita; muissa tämän tyyppin murteissa */*el* > *ei*. – Jos */ ei ollut tavunloppuinen, ei vokaalin pidentymistä tapahdu: *sutñj* 'jäädä seisomaan' (tyypin 1 murteissa *sultñj*) – mutta yks. l. p. *sāta* 'jään seisomaan' (tyypin 1 murteissa *sulta*).

Tämän *lō*-tyypin murteita ovat Vym, Ižma, Keski- ja Ala-Pečora, tundra-alueen ja Kuolan niemimaan murteet sekä Siperian puolen, Ala-Obin murteet. Nämä

murteet muodostavatkin asutushistoriallisesti yhtenäisen alueen. Vymiltä (ja myös Vaškalta Udoran alueelta) asutettiin Ižma sekä Keski- ja Ala-Pečora 1500-luvun puolivälin jälkeen. Kuolaan-komit saapuivat poroineen 1800-luvulla Ala-Pečoralta. Rédei mainitsee, että Ižman kome ja on jo 1500-luvulla siirtynyt Obille. 1800-luvun puolivälissä muutto Ižmalta Obille ja pohjoiselle Sosvalle oli erityisen vilkasta (Rédei 1964: 14). Kaukaisemmasta perspektiivistä katsoen tyyppien 2 ja 3 murteilla on yhteys. Tyypille 2 ominainen äännekehitys on jatkunut pitemmälle tyyppissä 3.

4) Tämän tyypin murteissa ei ole lainkaan *l*-äännettä. Alkuperäistä **l*-äännettä edustaa dentilabiaalinen *v* tai bilabiaalinen *w*. Esimerkkisana **lol > wow* tai *vov*. Useimmissa tämän tyypin murteissa alkuperäinen **l* ja alkuperäinen **v* ovat langenneet yhteen, mutta osassa aluetta **l > w* ja **v = v*, eli täällä kaksi eri foneemia on säilynyt erillään. (Alkuperäisen **v:n* esiintymisalue on kylläkin hyvin kapea, kuten edellä todettiin. Se on säilynyt vain sanan alussa. Komin konsonanttijärjestelmä on muuten hyvin symmetrinen: sanan alussa ja sanan sisässä esiintyvät samat konsonantit, *v:n* kohdalla ilmenevää epäsymmetriaa korjaakin sitten sanansisäinen **l > v*-muutos.)

wow/vov-tyypin aluetta on Permin komin murteiden eteläryhmä aivan eteläistä ja kaakkoista aluettaan lukuun ottamatta. Esim. komiP (et.) sublatiivi *pizanve* 'pöydän päälle' (= komissa *pizan vjle*; Permin komissa on nuoria postpositioista syntyneitä kaasuspäätteitä), mutta muutamissa murteissa komiP (et.) dativiiv-allatiivi *pizanwe* 'pöydälle' (= komissa *pizantj, pizantle*).

Komin **l > v*-muutoksen kronologian on esittänyt permiläisten kielten tuntija D. R. Fokos-Fuchs. 1300-luvun komin kirjakielessä ei muutoksesta ole merkkejä, ei liioin komista hantiin ilmeisesti 1200-1300-luvulla lainautuneessa sanastossa eikä komista mansiin lainatuissa sanoissa. Komien ja hantien välisten kiinteiden suhteiden oletetaan kestäneen vähintään 1500-luvun loppuun. 1700-luvun alkupuolen kirjallisissa lähteissä **l > v*-muutos sitten jo näkyy. Fokos-Fuchs päättelee ääntenmuutoksen tapahtuneen 1600-luvulla. Seuraavalla vuosisadalla sen pätemisaika oli jo ohi: 1700-luvun ensi neljännekseltä alkaa venäläisten lainasanojen virta komiin (komit olivat kyllä kosketuksissa venäläisiin jo 1300-luvun lopulla ja jossakin määrin jo aikaisemminkin). Venäläisten lainojen *l* ei ota osaa ääntenmuutokseen, mikä osoittaa muutoksen lakaneen vaikuttamasta jo lainojen tuloaikana, 1700-luvun alussa. (Fokos-Fuchs 1953: 217, 275.)

Permin komin *w/v*-alueella kaikkien venäläisten lainojen *l*-äännettä vastaa *w* tai *v*, koska *l* puuttuu murteen foneemi-varastosta.

Sinänsä ääntenmuutos *l > w* tai *v* on foneettisesti helppo ymmärtää, ja se on tapahtunut monessa kielessä.

**r* on säilynyt sananalkuisena komissa; udmurtissa se on muuttunut *ʒ*:ksi. (Murteittain tämä on yksinkertaistunut *ʒ*:ksi: Ufan alueella ja Munkácsin kielenoppailla myös Kasanin ja Glazovinkin alueella.) Esim.

udm *ʒopi* 'saunan räppänä', komi *rep-ed* 'metsämajan savuaukko' = vir (murt.) *räp-en*, *reppä-n*, (vanha kiel.) *räpp*, sm *räppä-nä*, saa *ræppe-n* < sm-perm **rīppä*. Vanha kantasana on säilynyt udmurtissa. Se tunnettiin myös viron vanhassa kirjakielessä (itämerensuomessa ja saamessa on käytössä toinen johdostyyppi kuin komissa),

komi *ri* 'pyydys (lintu jen pyyntiin, vangitsee linnun)' = sm *rita* 'loukkupyödys (vangitsee eläimen, esim. ketun)', saa *rätte*, mar *liide* < sm-perm **rita* (udmurti ei siis sanaa enää tunne).

Samansuuntaista kehitystä *r* > *ʒ*, joka udmurtissa on tapahtunut, on tapahtunut useissa kielissä (mm. tšekissä ja puolassa); se on foneettisesti ymmärrettävä (ks. Uotila 1933: 50).

Udmurtissa on kuitenkin myös sanoja, joissa komin (ja mahdollisesti muidenkin sukukielten) sananalkuista *r*-äännettä vastaa *ʒ*:

udm *ʒuč*, komi *roč* 'venäläinen'; lainasana. Lainälähde itämerensuomalainen, vrt. sm *ruotsi*,

udm *ʒiči*, *ʒuči*, komi *ruč* 'kettu' = md *řiveš*, mar *rəwəʒ*. Samaan yhdistää Sammallahti sm *repo*, saa *riebân*, jotka olisivat erityyppisiä johdoksia samasta suomalais-permiläisestä kantasanasta **repä*,

udm *ʒižeg*, *ʒižeg*, *ʒeg*, *žeg*, komi *ružeg*, komiP *ružeg* 'ruis' (Toivonen yhdisti tähän mordvan sanan *roč* sekä marin sanat *ruža* ja *urža*: Toivonen 1928: 232; samoin Uotila 1933: 49. Paasonen piti kuitenkin marin sanaa venäjältä lainatuna ja mordvan sekä permiläisten kielten sanoja indoiranilaisesta kielestä lainattuina: Paasonen 1905–6: 24. KESKJa. 245 kysyy, olisiko sana saatu Volgan ja Kaman alueelle balttilaisesta kielimuodosta: Itämerensuomen *ruis*: *rukiin* on germaaninen tai balttilainen laina: SKES 856a).

Kaikki nämä udmurtin *ʒ*-alkuiset sanat ovat sellaisia, joissa sanan sisässä tai lopussa on *č* tai *ʒ*. Uotila olettaakin assimilaatiomuutosta *ʒ*->*ʒ*.

Nykyisin udmurtissa on *r*-alkuisia sanoja. Ne ovat nuorta kerrostumaa, venäläisiä tai tataarilaisia lainoja.

Sanansisäinen **r* on säilynyt kummassakin permiläiskielessä:

udm. komi *bur* 'hyvä' = sm *para-* (*parempi, paras*), saa *buorre*, md *parø*, mar *poro* < sm-perm **para*,

udm *ber..*, komi *ber.* 'perä-' = sm *perä*, md *piře, p̄ra* < sm-perm **perä*.

Puolivokaali

Sammallahti olettaa muutosta sgr **w* > sm-perm **v* (1988: 523). Kantapermissä **v*:n rinnalle kuitenkin kehittyi jälleen **w*. (Uotila olettaa puolivokaalin kehittyneen vasta myöhäiskantapermissä: Uotila 1933: 68.)

Sananalkuinen suomalais-permiläinen labiaalivokaali **ö* sai ilmeisesti diftongiutumisen seurauksena kantapermissä eteensä *w*-puolivokaalin (Itkonen 1953–54: 281–282, Rédei 1988: 352). Udmurtissa puolivokaali on osittain säilynyt, mutta **wo*-yhtymä on avautunut *wa*-yhtymäksi: sm-perm **ö*- > kantaperm **wo*- > kantaudm **wa*- (= udm murt. *wa*-, kirjakielessä ja monissa murteissa > *va*-), kantakomi **wø*- (> komin kirjakielessä ja monissa murteissa *vo*-, Ylä-Sysola *ø*-, komiP *o*-, komiJ *u*-) (vrt. Uotila 1933: 63–, Itkonen 1953–54: 280–, Lytkin 1964: 23, Sammallahti 1988: 525, Kel'makov–Saarinen 1994: 61–63). Esim. udm *wa*, *va*, komi *vo*, Ylä.Sysola *ø*, komiJ *u* = sm *vuosi* (Sammallahti: < sm-perm **ōti* – mts. 552). Udmurtti on säilyttänyt tämän sananalkuisen *w*:n noin 30 sanavartalossa eräissä pohjoismurteissaan, bessermanin murteessa, etelämurteissa ja joissakin välimurteissakin. Muulloin kuitenkin tämä kantapermiläinenkin *w* on saanut udmurtissa edustajakseen *v*:n. (Kel'makov–Saarinen 1994: 61–63.) Näin on tapahtunut myös useimmissa komimurteissa; Ylä.Sysolalla sekä Permin ja Jazvan komissa *w*- kuitenkin heittyi labiaalisenä säilyneen vokaalin edeltä pois (Uotila, Itkonen, Lytkin mt. Uotila kysyy myös eikö *w*- ehkä koskaan ilmaantunutkaan niihin myöhäiskantapermin murteisiin, joiden jatka jia Permin ja Jazvan komi ovat, mts. 68).

Kantapermissä *w*:llä oli toinenkin asema. Puolivokaali ilmaantui kantapermissä myös vanhaan **k* + pyöreä vokaali -yhtymään. (Uotilan mukaan näin oli vasta kantaudmurtissa; vrt. kuitenkin alempana käsiteltävää rekonstruktiota udm *kwat* 'kuusi'. Kantapermin muotoihin Uotila [1933: 16] oletti vain **k* + pyöreä vokaali -sekvenssiä. Hän oletti *k*:n jälkeisen puolivokaalin ilmaantuneen udmurttiin "als. eine art Gleitlaut" ja viittasi mansin vastaavaan ilmiöön: *k* + pyöreä vokaali -sekvenssistä on kehittynyt sekvenssi *kw* + pyöreä vokaali -sekvenssi menettänyt vokaali. Bubrihin selitys on samanlainen; Bubrihia [1948: 79] on tässä siteerattu Tepljašinan [1970b: 164] kautta.) Itkosen mukaan voi tässäkin tapauksessa olettaa kantapermiläisen pyöreän vokaalin diftongiutumista kehityksen lähtökohdaksi – näin kantapermin *w*, sekä sanan alussa että *kw*-yhtymässä esiintynyt, saa yhtenäisen selityksen (Itkonen 1953–54: 280–282, samoin Rédei 1988: 352). Udmurtissa *w* on

säilynyt sananalkuisessa yhtymässä *kwa-* (ja yhdessä sanassa *kwi-*, lukusanassa 'kolme', eli molemmissa tapauksissa on *kw* + ei-pyöreä vokaali) useammassa murteessa kuin sananalkuinen *wa-*. *kwa*-ääntämys on käytössä myös udmurtin kirjakielissä (Kel'makov–Saarinen 1994: 62). Udmurtin *kw*-alkuisia sanoja vastaavat komin sanat alkavat useimmissa komimurteissa aineksella *ko-*, Ylä-Sysolalla aineksella *kq-* ja Jažvan komissa *ku-* (Uotila 1933: 14–, Itkonen 1953–54: 280–, Lytkin 1964: 24–). Esim. udm *kwar*, komi *kor*, Ylä-Sysola *kqr*, komiJ *kur* 'puunlehti' = sm *korva* (Itkonen, mts. 161).

Parissa lukusanassa komilaisellakin alueella on sananalkuinen konsonanttiyhtymä. Sellainen on komiJ lukusanassa *kvim* 'kolme' (Lytkin 1961: 124, Genetz 1897: 13), vrt. udm *kwiñ*, *kwiiñm-* 'kolme'. Uotila pitää kuitenkin Jažvan komin muotoa sekundaarina: **kuim* > *kvim* (Uotila 1933: 16). Komin ja Permin komin lukusana on *kujim*. Rédeiin mukaan udmurtin *iñm*-yhtymää vastaa komissa *jm* tai *jim* (Rédei 1988: 360).

Toisessa lukusanassa on kuitenkin koko komilaisella alueella sananalkuinen *kva*-konsonanttiyhtymä vastaamassa udmurtin *kwa*-yhtymää. Tämä on myös ainoa vanha sana komissa, jossa on yleensä sananalkuinen konsonanttiyhtymä. Tässä tapauksessa vokaali on siis myös komissa ei-pyöreä: komi *kvajt*, *kvat* 'kuusi' = udm *kwat*. Tässä yhdessä tapauksessa Uotilakin rekonstruoi myöhäiskantapermiläisen asun **kwa'* (Uotila 1933: 81). Tälle lukusanalle Sannallahti rekonstruoi sgr. kantakielen vaiheeseen useita muotoja; niistä yksi on **koti*. (Tämänkin lukusanan äänteellistä erikoisuutta lisää se, että siinä on kantapermissä ollut lopussa liudentunut *t'*.)

Konsonantiston kehityksen päälinjat

Suomalaispermiläisen kantakielen konsonantifoneemien perintö kantapermissä ja kantapermiläisistä konsonantiston innovaatioista

Suomalaispermiläisen kantakielen sananalkuiset äänteet ovat säilyneet kanta-perniin hyvin, lukuun ottamatta vanhoja dentaalispiranteja, jotka kantapermi on menettänyt. (Varhaisemmistakin kielenvaiheista on vanhoja etymologioita vanhasta liudentuneesta spirantista **δ'* vain sananalkuisena.)

Sanansisäiset äänteet edustavat kehityksessään kahta eri tyyppiä sen perusteella, onko kyseessä soinniton vai soinnillinen konsonantti.

Soinnittomat konsonantit ovat yleensä heikenneet, kadonneetkin, tai soinnillistuneet.

Klusiilit ovat heikenneet seuraavasti: geminaatat ovat lyhentyneet, yksinäis-klusiilit vokaalien välissä kadonneet ja myös soinnillisen konsonantin vierestä helposti kadonneet; nasaali + klusiili -yhtymästä on kuitenkin tullut soinnillinen

klusiili. Soinnittoman konsonantin vieressä klusiilit ovat voineet säilyä.

Affrikaatat ovat joskus heikenneet sibilanteiksi, mutta muuten ne ovat paremmin säilyneet kuin klusiilit. Tässä suhteessa ne vertautuvat soinnittoman konsonantin vieressä oleviin klusiileihin.

Sibilantit ovat soinnillistuneet vokaalien välissä ja myös soinnillisen konsonantin (nasaalin) vieressä. Soinnittoman konsonantin vieressä ne ovat voineet säilyä soinnittomina.

Soinnilliset konsonantit ovat yleensä säilyneet, lukuun ottamatta mainittuja dentaalispirantteja sekä frikatiivia *v.

Vanhaa konsonanttiperintöä edustaviin konsonantteihin on kantapermissä liittynyt myös uusia konsonantteja. Tämän on tehnyt mahdolliseksi uusien korrelaatioiden synty.

Vanhan konsonanttiperinnön aineksista ovat syntyneet uusina äänteinä soinnilliset klusiilit ja affrikaatat, toisinaan sibilanttikin, äännekehityksen (denasalisaation) tietä: nasaali + klusiili tai affrikaatta > soinnillinen klusiili tai affrikaatta. Edellä sananalkuisten soinnillisten klusiilien esittelyssä (s. 36) viitattiin myös siihen mahdollisuuteen, että ainakin kantapermin sointikorrelaation vahvistumiseen ovat voineet vaikuttaa myös sen kontaktikielet: iranilaiset kielet ja volganbolgaari, muinaistšuvassi. Kantapermin sointikorrelaatio on erottanut kantapermin konsonanttijärjestelmän jyrkästi vanhemmista konsonanttijärjestelmistä.

Alveolaarikonsonanttien (tarkempaa terminologiaa käyttäen dentalveolaari- ja alveolaarikonsonanttien) sarjassa ovat jo vanhat kantakielet tunteneet liudennuskorrelaation. Se on kuitenkin kantapermissä vahvistunut ja tuottanut uusia ääniteitä. Ovat syntyneet palataaliklusiilit *t'* ja *d'*, tosin kantapermissä ne ilmeisesti olivat ensin mahdollisia vain sanansisäisinä ja -loppuisina. On syntynyt myös liudentunut lateraalilikvida *l'* aiemmasta liudentuneesta dentaalispirantista. Liudentunut affrikaatta, jonka esiintymisestä sanan alussa ei aiemmin ollut juuri mitään merkkejä, on vahvistunut ja esiintyy kantapermiläisessä sanastossa sekä soinnittomana että soinnillisena sanan alussakin.

Uudet äänteensä kantapermi sai siis näiden kahden korrelaation tietä, vanhan liudennuskorrelaation laajenemisen ja kantapermiläisen innovaation, sointikorrelaation tietä. Lisäksi jo menetetty, frikatiiviksi tiukentunut puolivokaali *w palautui uutta tietä (myöhäis)kantapermiin: suomalais-permiläisten *ō-sanojen vokaali lyheni ja sai samalla eteensä puolivokaalin w.

Permiläiskielten erilliskelityksen aikaisista konsonantiston innovaatioista

Oman erillisen elämänsä aikana permiläiskielet ovat konsonantistoltaan loitontuneet vain vähän toisistaan. Edellä todettiin, että komi on menettänyt neljännen

nasaalin (velaarinasaaLin) kokonaan ja udmurttikin laajalti. Sitä ovat säilyttäneet vain udmurtin etelä- ja periferiamurteet. Likvidain käsittelyssä kielten välillä on eroa. Sanansisäinen */ on joutunut komissa laaja-alaisemman muutoksen kohteeksi kuin udmurtissa. Toinen likvida, *r, on sananalkuisena muuttunut udmurtissa toiseksi äänneeksi, soinnilliseksi affrikaataksi. Affrikaattojen yksinkertaistumista sibilantiksi tai klusiiliksi on tapahtunut joissakin udmurtin murteissa (Kel'makov–Saarinen 1994: 63...). Tässä tapauksessa kieltenvälinen ero selittyy erilaisista kielikontakteista: affrikaatan yksinkertaistuminen on tataarin vaikutusta. (Tataaris- sa affrikaatan allofonina on sibilantti; Poppe 1968: 12–13. Róna-Tas [1988: 766] huomauttaa, että tataarin kehitys ei ole ollut riippumatonta volganbolgaarin kehityksestä.) Tataarin vaikutusta on myös udmurtin etelämurteiden muutos *j*-> *d'* tai *ʒ*. (Kel'makov–Saarinen 1994: 75). Udmurtissa kantapermin liudentuneet affrikaatat saavat usein lisäksi suhu-ääntämyksen: *č, ʒ*.

Udmurtti ja komi ovat kumpikin erikseen oman erikoiskehityksensä aikana vastaanottamiensa venäläisten – udmurtti myös tataarilaisten – lainojen mukana saaneet muutaman uuden äänneen. *f, ʒ, c*. udmurtti lisäksi *š*-äänne (udmurtin osalta: Kel'makov–Saarinen 1994: 57), jotka kuitenkin ovat pysyneet perifeerisinä lainasanojen äänteinä.

Vokaalit

INNOVATIONEN

1. tavun vokaalit

Kummankin permiläisen kielen kirjakielessä on sama seitsemän vokaalin vokaalisysteemi:

i	i̯	u
e	e̯	o
	a	

Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että kantapermiläinen systeemi olisi ollut samanlainen. Permiläisiin kieliin perehtyviä on aina hämmästyttänyt niiden yhteisen sanaston vokaaleissa ilmenevät suuret erot. Udmurtin ja komin murteiden edustus samoin kuin komin kielenmuistomerkkien edustus osoittavat, että kanta-permin vokaalisysteemi on ollut laajempi.

Permiläisten kielten vokaalisto on ollut monien suurten tutkimusten kohteena: Itkonen, *Permiläisen vokaali- ja painotusopin alalta* 1951 ja *Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen* 1953–1954; Lytkin, *Istoričeskij vokalizm permskih jazykov* 1964; Harms, *Split, Shift and Merger in the Permian Vowels* 1967; Itkonen, *Spuren der Quantitätskorrelation der Vokale im Syrjänischen* 1971; Janhunen, *Uralilaisen kantakielen sanastosta* 1981; Rédei, *Geschichte der permischen Sprachen* 1988; Sammallahti, *Historical Phonology of the Uralic Languages* 1988. Seuraavassa siteerataan keskeisesti Sammallahtien tutkimusta.

Sammallahti olettaa kantaudmurttiin 8 vokaalin järjestelmää:

*i	*ü	*j	*u
*e		*e̯	*o
		*a	

Sammallahti perustaa rekonstruktionsa samoihin udmurtin kielimuotoihin kuin Lytkinkin (Lytkin 1964: 231–): kirjakielen ja sen pohjana olevien murteiden (=kirjakielityyppi) lisäksi olennaista lisätietoa antavat lounaismurteet ja besser manin murre. Lounaismurteiden (Kel'makov–Saarinen 1994: 39: eteläisistä periferiamurteista Šošma sekä osa Kukmorin ja Bavlyn murteista) vokaalisysteemiin

kuuluu 8 vokaalia. Kirjakieliyypin vokaalien luku on 7 ja bessermanin murteen 6. Kel'makovin mukaan osassa eteläisiä periferiamurteita on myös redusoitunut vokaali (osa Kukmorin ja Bavlyn murteista) tai jopa kaksikin redusoitunutta vokaalia, etinen ja takainen; lisäksi niissä on *ä*-vokaali (Kel'makov_Saarinen 1994: 40; *ä* on tataarin myöhäistä vaikutusta). Näin joidenkin eteläisten periferiamurteiden vokaalijärjestelmät voivat käsittää yhdeksästä yhteentoistakin vokaalia (Kel'makov_Saarinen 1994: 40). Toisaalta yhtä suppea vokaalijärjestelmä kuin bessermanin murteessa, 6 vokaalia käsittävä, on yhdessä eteläisessä periferiamurteessa, Kanlyn murteessa (Kel'makov-Saarinen 1994: 39).

Kantaudmurtin vokaalit ovat Sammallahden esityksen mukaan seuraavalla tavalla edustuneina nykykielessä:

kantaudmurtti:	*u	*j	*ü	*i	*o	*e	*e	*a
kirjakieliyppi:	u	j	u	i	o	ö, e	e	a
bessermanin murre:	u	ø	ø	i	o	e	e	a
lounaismurteet:	u	ø	ü	i	o	ö	e	a

Kirjakieliyppi on siis menettänyt suppean pyöreän etuvokaalin **ii*. Se on langennut yhteen suppean pyöreän takavokaalin *u:n* kanssa. Osassa kirjakieliyypin murteita puolisuuppeasta ei-pyöreästä keskivokaalista (*e*) on tullut puolisuuppea pyöreä keskivokaali *ö*.

Bessermanin murteessa kantaudmurtin suppea pyöreä etinen vokaali (**ii*) ja suppea ei-pyöreä keskivokaali (**j*) ovat langenneet yhteen. Kel'makov tulkitsee näin syntyneen vokaalin redusoitunneeksi (Kel'makov-Saarinen 1994: 39). Lytkin määrittää tämän *ø*-vokaalin puoliväljäksi ja takaiseksi mutta lähempänä keskivokaaleja olevaksi kuin pyöreät *u* ja *o* (Lytkin 1964: 16, 187; Lytkin 1961: 24-). Osassa bessermanmurretta puolisuuppea ei-pyöreä keskivokaali **e* on langennut yhteen vastaavan etuvokaalin, *e:n*, kanssa,

Lounaismurteissa ei-pyöreät keskivokaalit ovat pyörityneet; lisäksi suppea pyöreä etuvokaali **ii* on siirtynyt taemmaksi, keskivokaaleihin (**j > ø, *e > ö, *ii > ii*).

Yleensä näissä kantaudmurtinjälkeisissä muutoksissa vokaalista on tullut pyöreä tai se on siirtynyt taemmaksi (poikkeuksellinen on bessermanin **e > e*-muutos). Edellä kantaudmurtin vokaalisto esitettiin taulukkona; voi nähdä, että muutokset ovat koskeneet taulukon keskisiä vokaaleja. Sammallahden kantaudmurttiin oletama **ii* ei siis ole säilynyt missään murteessa. Kantakomiin hän ei sitä oletakaan.

Kantakomiin Sammallahti olettaa 10 vokaalin järjestelmää, jossa on 3 redusoitunutta vokaalia ja 7 täysvokaalia:

redusoituneet	*i	*j	*ü
täysvokaalit	*i	*j	*u
	*e	*e	*o
		*a	

Kantakomilaisesta vokaalijärjestelmästä olennaista tietoa antavat komin kielenmuistomerkit sekä arkaaisina pidetyt Jažvan komi ja Ylä-Sysolan murre. Lisäksi osassa Ylä-Vyčegdan murteita muiden murteiden ei-pyöreitä keskivokaaleja (*j*, *e*) vastaavat pyöreät keskivokaalit *ü* ja *ö*, mitä Lytkin piti myös arkaaisena piirteenä (Lytkin 1964: 187–). Komin kirjakielessä, joka perustuu Keski-Vyčegdan murteeseen, on 7 vokaalin järjestelmä, samoin Sammallahden esittämässä Ylä-Vyčegdan järjestelmässä. Ylä-Sysolalla on 8 vokaalin, kielenmuistomerkeissä 9 vokaalin ja Jažvan komissa 10 vokaalin järjestelmä. Myös kantakomiin Sammallahti olettaa siis 10 vokaalia, joista redusoituneita 3. Hyvin arkaaiselta vaikuttava Jažvan komin systeemi selittyy luontevasti tästä oletuksesta. Lytkin oletti jo 1952 Jažvan komin painottomien kolmen vokaalin (*u*, *ö*, *i*) taustalle redusoituneita vokaaleja. Kuitenkin vuoden 1964 permiläisten kielten vokaaliston historiassaan hän sanoo muuttaneensa mielensä: ei ole syytä olettaa kantakomiin eikä liioin kantapermiin redusoituneita vokaaleja. Sen sijaan on oletettava esipermiläiseen vaiheeseen vokaalien kvantitatiivista jakoa (Lytkin 1964: 17).

Sammallahden esityksessä kantakomin vokaaleja vastaavat kielenmuistomerkkien, kirjakielen ja murteiden vokaalijärjestelmät seuraavalla tavalla:

kantakomi	*i	*j	*i	*u	*j	*i	*o	*e	*e	*a
Jažvankomi	u	ö	i	u	ü	i	o	ö	e	a
kielenmuistomerkit	u	j	i	ö	e	e	ä	e	ä	a
Ylä-Sysola	u	j	i	o	e	e	ä	e	e	a
Ylä-Vyčegda	u	ü	i	ö	ö	e	o	ö	e	a
kirjakieli	u	j	i	o	e	e	o	e	e	a

(Kaikki edellä olevat taulukot ovat Sammallahden tutkimuksesta 1988 sivuilta 533, 534.)

Itkonen oletti kantapermin vokaalijärjestelmään 11 vokaalia. Hänen rekonstruktionensa erikoisuus on artikulaatioaukeaman väljyyden nojalla luokiteltu 4 tyyppin järjestelmä. Siinä on suppeiden, puolisuppeiden ja väljien vokaalien lisäksi suppeiden ja puolisuppeiden väliin sijoittuva kireiden puolisuppeiden vokaalien sarja:

<i>i</i>	<i>ĩ</i>	<i>u</i>
<i>e</i>	<i>ẽ</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>õ</i>	<i>o</i>
<i>ε</i>		<i>ɑ</i>

(Itkonen 1951: 449, 1953: 54; 332. Myöhemmin, 1971: 25, Itkonen pitää mahdollisena, että:n varhempi edustaja on ollut labiaalinen keskivokaali *u*.)

Lytkin on permiläisen vokaaliston historiassaan (1964: 228.) oletanut kantapermin vokaaliston niin ikään neljää sarjaa artikulaatioaukeaman aukon väljyyden perusteella. Lytkinin rekonstruoima vokaalitaulukko on seuraava:

<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>
<i>e</i>	<i>ẽ</i>	<i>ẽ</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>õ</i>	<i>õ</i>	<i>o</i>
<i>ε</i>		<i>ɑ</i>	

Lytkinillä on siis 14 vokaalia, kun Itkosella oli 11 – Lytkinillä on taulukossaan lisäksi kolme etistä labiaalivokaalia. Muuten Itkosen ja Lytkinin oletus neljine artikulaatioaukeaman aukon väljyyden perusteella jäsenyvine sarjoiheen on huomattavan samansuuntainen: molemmat tutkijat tutkivat samaa aihetta toisistaan tietämättä samanaikaisesti.

Vokaalisysteemeissä voi maksimaalasti olla neljä korkeusastetta, joskin sellaiset systeemit ovat harvinaisia (Crothers 1978: 119). Harms, joka vetosi varhaisempaan tutkimukseen, piti tätä vielä mahdottomana: "In general, no language is known to possess four (or more) phonemic degrees of tongue height (i.e., any such phonetic difference is always better analyzed in terms of other features)" (Harms 1967: 167). Lytkinin olettamalta labiaalivokaalien suurelta määrältä meniisi Harmsin mukaan kuitenkin pohja: "the universal constraints -- rule out -- more than two rounded vowels at any given tongue height" (Harms, mt.). Crothers ei universaalien luettelossaan (s. 136–137) tätä esitä. (Crothersin esittämän universaalien mukaan vokaalisysteemeissä korkeusasteita on yhtä paljon tai enempi kuin etisyysasteita [s. 137] eikä siis etisyysasteita voi olla korkeintaan neljä [s. 119]; valtaosassa maailman kieliä niitä kuitenkin olisi korkeintaan kolme kuten korkeus-

asteitakin [s. 119].)

Harms on sitä mieltä, että sen sijaan, että oletettaisiin artikulaatioaukeaman aukon väljyyden perusteella neljä sarjaa, olisi analyysi tehtävä toisella tavalla. Se tapa, minkä Harms on valinnut, on *lax : tense*-oppositio (Harms 1967: 170). Harms määrittelee *tense*-piirteen näin: "It is used here as a marker of quantity and stress attraction" (mts. 175). Kaikki kantapermin vokaalit olisivat siis olleet täysvokaaleja; artikulaatioaukeaman väljyyden (korkeuden) perusteella määriteltävien kolmen vokaalisarjan lisäksi olisi ollut pitkien pääpainollisten vokaalien sarja.

Sammallahti on valinnut siis toisen tien. Hän ei oleta kantapermiläistä kvantiteettioppositiota vaan redusoituneiden vokaalien ja täysvokaalien välistä oppositiota. Sammallahtien kantapermiin rekonstruoima systeemi on seuraava:

redusoituneet	<i>ĩ</i>	<i>ü̃</i>		<i>ī</i>	<i>ǖ</i>
täysvokaalit	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>
	<i>e</i>		<i>ə</i>	<i>ɛ</i>	<i>o</i>
			<i>a</i>		<i>ä</i>

Suppeiden täysvokaalienjoukossa on siis kyllä vastoin Harmsin esittämää kriteeriä kolme labiaalivokaalia. Kolmessa ensimmäisessä esipermiläisessä vaiheessa Sammallahti olettaa lisäksi – kuten Lytkin – etistä puolisupeaa labiaalivokaalia *ö* (Sammallahti 1988: 527).

Esipermiläisestä, suomalais-permiläisestä vokaalistosta (Itkonen, mts. 332, Sammallahti, mts. 523; vain Sammallahti olettaa vokaalisysteemiin puolisupeaa keskivokaalia),

<i>ī</i>	<i>i</i>	<i>ü</i>		<i>u</i>	<i>ǖ</i>
<i>ē</i>	<i>e</i>		<i>ɛ</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>
	<i>ä</i>		<i>a</i>		

kantapermin vokaalisto eroaa siis Itkosen kuten myös Lytkinin ja Sammallahtien käsityksen mukaan olennaisesti siinä, että vanha suomalais-ugrilainen ja suomalais-permiläinen kvantiteettioppositio, joka oli vaikuttanut suppeiden ja puolisupeiden vokaalien alueella, on kumoutunut. Sammallahtien oletama uusi redusoituneen vokaalin ja täysvokaalin oppositio olisi hänen mukaansa syntynyt jo esipermiläisessä vaiheessa, kuitenkin vasta sen lopulla. (Sammallahti jakaa vokaaliston kehityksen neljään esipermiläiseen ja niitä seuraavaan kantapermiläiseen vaiheeseen. On muistettava, että mikäli yleisesti esitetyt kronologiat pitävät paikkansa, "kantapermin" kausi olisi kestänyt yli 2000 vuotta, joten on varmaan perusteltua

puhua erityisestä esipermiläisestä ajasta ja sitä seuraavasta varsinaisesta kantapermiläisestä ajasta.) Kantapermistä tärnä oppositio olisi periytynyt vielä kantakomiin; kantaudmurtti sen hänen mukaansa on kuitenkin menettänyt.

Sammallahti olettaa siis opposition redusoitunut vokaali: täysvokaali vaikuttaneen kantapermin ja edelleen kantakomin suppeiden vokaalien alueella. Samanlainen oppositio samalla alueella vokaalijärjestelmää on vallinnut kielessä, jolla on ollut merkittävä vaikutus kantapermiin. Tämä kieli on volganbolgaari, muinaistšuvassi (Itkonen 1970: 272, Rédei-Róna-Tas 1972: 292). Siitä on kantapermiin lainattu sanastoa: sen vaikutusta jo kantaperminkin syntaksiin tullaan myöhemmin tässä esityksessä olettamaan. Toiseenkin suomalais-ugrilaiseen kieleen, johon muinaistšuvassi (ja sittemmin sen jatkaja nykyšuvassikin) on suuresti vaikuttanut, on kehittynyt redusoituneiden vokaalien ja täysvokaalien välinen oppositio juuri suppeiden vokaalien alueelle. On houkutus olettaa, että tämä oppositio on korkean prestiisin omanneiden muinaistšuvassin puhujien kielestä omaksuttu niin kantapermiin kuin sittemmin kantamariinkin. Ristiriidassa tämän olettamuksen kanssa on kuitenkin se, että Sammallahden mukaan tämä oppositio muodostui permiläisiin kieliin jo niiden esipermiläisessä vaiheessa; volganbolgaarin vaikutus on kuitenkin alkanut kantapermiin vasta sen loppuvaiheessa. Ja vaikeasti selitettävissä tämän olettamuksen pohjalta olisi se, miksi oletettu kantakomin järjestelmä olisi redusoituneiden ja täysvokaalien opposition vuoksi lähempänä oletettua kantapermiläistä vokaalista kuin kantaudmurtin vokaalisto. Kantaudmurttihan nimenomaan jäi volganbolgaarin vaikutuksen alaiseksi, kun kantakomi siitä erosi.

Seuraavassa vielä esimerkkejä Sammallahden tutkimuksesta (1988: 530–531), jotka havainnollistavat hänen olettamaansa suomalaispermiläisestä kantakielestä ensin kantapermiin ja siitä edelleen kantakomiin ja kantaudmurttiin johtanutta sanaston äännekehitystä:

*ī: sm-perm *īīni > kantaperm *īīn > kantakomi *īīn (> komi īīn, komiJ īīn), kantaudm *īīn (> udm īīn) (= sm niini)

*ī: sm-perm *nīmi > kantaperm *īīm > kantakomi *īīm (> komi īīm, komiJ īīm), kantaudm *īīm (> udm īīm) (= sm nīmi)

*ii: sm-perm *kūsā 'paksu' > kantaperm *kīz > kantakomi *kīz (> komi kīz, komiJ kōz), kantaudm *kīz (> udm kīz) (= saa gāssā)

*ū: sm-perm *kūsi 'kaksikymmentä' > kantaperm *kīz > kantakomi *kīz (> komi kīz), kantaudm *kīz (> udm kīz, loun.-murt. kīz) (vastine ugr. kielissä)

*u: sm-perm *tuli > kantaperm *t̥il > kantakomi *t̥il (> komi tij), kantaudm *t̥il (> udm tij) (= sm tuli)

*ē: sm-perm *mēli > kantaperm *m̥il > kantakomi **m̥il (> komi mij, komiJ m̥el), kantaudm *m̥il (> udm mij) (= sm mieli)

*e: sm-perm *pesä > kantaperm *poz > kantakomi *poz (> komi poz, komiJ poz 'pesä'), kantaudm *puz (> udm puz 'muna') (= sm pesä); sm-perm *keski > kantaperm *kiisk > kantakomi *kusk (> komi kos(k-), komiJ kusk), kantaudm *kiis (> udm kus(k-), loun.-murt. kūs(k-)) (= sm keski)

*ō: sm-perm *kosi 'kuusi(puu)' > kantaperm *kiz > kantakomi *kiz (> komi koz, komiP kez), kantaudm *kiz (> udm kiz, loun.-murt. kūz) (= sm kuusi)

*o: sm-perm *okse- (Sammallahti: *oksi-) > kantaperm *iisk- > kantakomi *iis- (> komi vos-, Udora ves-), kantaudm *esk. (> udm esk̥-, loun.-murt. ösj-) (= sm okse-nta-)

*ä: sm-perm *äjä [?] > kantaperm *aji > kantakomi *aj (> komi aj, komiJ aj), kantaudm *aji (> udm aj(i)) (= sm äjä, saa aggja) (Sammallahti ei tätä etymologiaa esitä); sm-perm *tälvä > kantaperm *t̥ol > kantakomi *t̥el (> komi t̥el), kantaudm *tol (> udm tol) (= sm talvi, saa dal've)

*a: sm-perm *kad̥ä- > kantaperm *kul̥i- > kantakomi *kul̥- (> komi kol̥-, komiJ kul̥-), kantaudm *kul̥i- (> udm kil̥i-, kil̥i-) (= sm kad_ota, saa guod̥äe-)

Sammallahtella on myös esimerkkejä siitä, kuinka suomalais-perinällisen kantakielen puolisupeakin vokaali on voinut kantapermiin ummistua ja sitten redusoitua:

sm-perm *sola 'suoli' > kantaperm *siil > kantakomi *siil (> komi sul), kantaudm *siil (> udm .sul)

sm-perm *meksa 'maksa' > kantaperm *miisk > kantakomi *miisk (> komi mus(k-), komiP mus-), kantaudm *mus (> udm mus)

Näin olisi jopa pitkä puolisupea vokaali seuraavassa, jo edellä esitettyssä sanassa redusoitunut: sm-perm *mēli 'mieli' > kantaperm *m̥il > kantakomi *m̥il, kantaudm *m̥il.

2. tavun vokaalit

Perinälliset kielet ovat loppuheittokieliä. mutta on esitetty eri käsityksiä siitä, onko jo kantapermi päätynyt toisen tavun heittoon. Udmurtissa on nimittäin vanhaakin

sanastoa, jossa nominivartalo on kaksitavuinen, vokaaliin loppuva, mutta komissa sama sana onkin konsonanttiloppuinen. (Verbivartaloista voi todeta vastaavan tendenssin: udmurtin verbeillä on yleisesti vain vokaalivartalo, komin verbeillä sekä vokaali- että konsonanttivartalo: s. 180-181.) Jos udmurtin nominin vokaalia ei miksikään johtimeksi voi selittää, eli vartalo näyttää todella vokaaliloppuiselta, on vokaali aina suppea. Komissa on jokin samanlaiseksi tulkittu sana. Rédein mukaan sanassa *sofii* 'puhe' olisi säilynyt alkuperäinen 2. tavun vokaali ummistuneena. Udmurtin 2. tavun vokaalin iäkkyyttä voisi osoittaa se, että ei voi nähdä syytä, miksi udmurtissa esim. sana *lɨnj* 'lumi' on kaikissa Wichmannin muistiinmerkitsemissä murteissa vokaaliloppuinen. Fonotaktista selitystä vokaalin myöhemmälle ilmaantumiselle ei ole: sananloppuinen *-m* olisi täysin mahdollinen, vrt. *kam* 'joki, virta; Kamajoki'. Toisaalta juuri *lɨnj*-sanan 2. tavussa vokaalin säilymistä ei ole helppo ymmärtää. Sehän on ollut alkuaan, jo sgr. ja ural. kantakielessä, suppea (sgr. **lumi* < ural. **lomi*). Itkonen on eri yhteyksissä (esim. *marin*, *mordvan* suhteen) todennut, että toisen tavun alkuperäiset suppeat (Itkosen vokaaliteorian mukaan puolisuppeat) vokaalit ovat yleensä väljiä aiemmin redusoituneet ja heittyneet pois. Itkonen olikin sitä mieltä, että udmurtin 2. tavun vokaaliloppuiset nominatiivimuodot ovat sekundaareja; joidenkin taivutusmuotojen sidevokaali olisi yleistynyt nominatiiviin. Kel'makov on kiinnittänyt huomiota siihen, että udmurtissa on varsin runsaasti muuten homonyymeja nominivartaloita, joita erottaa vain se, että toinen sanoista on konsonanttiloppuinen, toisessa mukana 2. tavun vokaali. Loppuvokaali auttaa siis homonymian välttämässä. Hän esittää näitä sanapareja 29 kpl. (Kel'makov 1990: 113–116.) Molnárin mukaan udmurtti olisi näissä tapauksissa säilyttänyt 2. tavun vokaalin, ummistuneena aina suppeaksi vokaaliksi (Molnár 1974: 61–. Samaan käsitykseen oli tullut Rédei: 1968a: 41–). 2. tavun vokaalit olisivat siis ensin menettäneet erottavan piirteensä, väljyyseron (väljä : suppea). Sillä tuskin relevanssia on ollutkaan (**kerä*, **keri* -tyyppisiä pareja ei juuri ole). Vartalovokaalien tasoittuminen olisi ollut motivoituakin kantapermissä. Joissakin tapauksissa 2. tavun vokaalille tuli nimittäin morfologinen tehtävä, vokaalille suffiksin funktio (vrt. persoonapronominien taivutusta: kantapermin **mVnam* 'minun' : **mVnim* 'minulle').

Kaikissa tapauksissa 2. tavun suppeaa väljempää vokaaleja ei kuitenkaan voi selittää suffiksien vokaaleiksi. Lainasanoissa ovat mahdollisia tällaisetkin vartalovokaalit, esim. udm. *kultə*, komi *kolta* 'lyhde' < tšuv. komi *paltə* 'päällystakki' < ven.

Kantapermin 2. tavun vokaaliston kehityksen päälinja on kuitenkin ollut se, että kaksitavuisten sananmuotojen loppuvokaali on heittyneet. Jos nykyisissä perniläiskielissä on kaksitavuisia vokaaliloppuisia sananmuotoja, onkin kielihistorian tutkijan ensimmäinen kysymys silloin: Mikä konsonantti on heittyneet pois sa-

nanmuodon lopusta? Vokaalin heittyminen on vaikuttanut myös 1. ja 2. tavun rajalla; tonotaktisesti sananloppuun käymättömät konsonanttiyhtymät ovat pakostakin yksinkertaistuneet. Tämä on synnyttänyt jonkin verran allomorfvaihtelua (siitä kohta morfologian esityksessä).

Jos ensimmäiseen tavuun oli kantapermissä kehittynyt Sammallahten olettamalla tavalla oppositio täysvokaali: redusoitunut vokaali, tuntuu luontevalta olettaa, että toisen tavun vokaalien heikkeneminen ja kato olisi tapahtunut myös redusoituneen vokaalin tietä. Mainittiin jo unkarilaisten tutkijoiden käsitys: 2. tavun heikkeneminen olisi alkanut 2. tavun vokaalin ummistumisella. Heikkeneminen on ilmeisesti jatkunut edelleen suppeiden vokaalien redusoitumisella ja lopulta niiden heittymisellä. Sammallahten redusoitunut vokaali: täysvokaali -oppositioteorian kannattaja voi huomauttaa, että ensi tavunkin redusoituneiden vokaalien aluetta ovat olleet kantapermissä juuri suppeat vokaalit.

Suffiksien vokaaliparadigma on niukempi kuin 1. tavussa esiintyvä. Udmurtissa suffiksit ovat useimmiten keskivokaali *i*:n tai etuvokaali *e*:n sisältäviä. (Udmurtin etelämurteissa suppean keskivokaalin sijasta on suppea etuvokaali *i*.) Labiaalivokaali *o* on myös mahdollinen suffikseissa, muutamassa suffiksissa väljä vokaalikin, *a*, ja muutamassa suffiksissa koko kielialueella suppea etuvokaali *i* (esim. prolatiivin päätte *-ti*). Komissa suffiksia rakentavia vokaaleja ovat erityisesti keskivokaalit *i* ja *e* – osassa murteita niiden sijalla ovat käytössä etuvokaalit *i* tai *e* –, mutta myös *a* on yleinen ja *i* mahdollinen suffiksien vokaalina.

Lytkin oletti kantapermin jälkitavuuksi esiintyneen vain kolme vokaalia: **i*, **a*, **ε* (Lytkin 1964: 239).

Sanapainosta

Udmurtissa sanapaino sijoittuu yleensä viimeiselle tavulle, mikä on selitetty turkkilaisperäiseksi piirteeksi, tataarin vaikutukseksi. Udmurtin sanapainolla on kuitenkin usein yhteyttä morfologiaan. Niin yks. 2. persoonan imperatiivimuodossa kuin konnegatiivimuodossakin painon on sijoitettava 1. tavulle: *pu-kzi!* 'pane se (siihen)', *ug mi-ni* '(hän) ei mene'. Duplettidjektiveissa ja -adverbeissa painon on oltava 1. osalla: *ju-g-jug* 'hyvin valoisa', *go-rd-gord* 'hyvin punainen'. Kahdessa tapauksessa painolla on kaksi mahdollisuutta; ensiksikin jos kyseessä on possessiivisuffiksillinen indefiniittipronomini *van*, voi paino olla pronominivartalolla tai suffiksilla: *van-miz* tai *van-miz* 'kaikki se'; toiseksi jos kyseessä on temporaaliadverbeja muodostava suffiksi *-bit*, voi paino olla vartalolla tai suffiksilla: *lumbi-t* tai *lumbi-t* 'koko päivän' (GSUJa, 1962: 47_). Udmurtin pohjoisissa murteissa paino sijoittuu usein samoille morfeemeille, joille sen on sijoitettava myös Permin komissa, mahdollisesti myös Jažvan komissa tai eteläisissä kominmurteissa. Letkan ja Ylä-Sysolan murteissa. Esim. udmurtin pohjoisissa murteissa ja bessermanissa, ja lisäksi välimurteissakin, painon on sijoitettava ordinaalilukusanon johtimen ensi tavulle (Kel'makov-Saarinen 1994: 54–55); udmurtin pohjoisissa Čepcan varren murteissa (Tepljašina 1970b: 167) ja myös bessermanissa ja Kukmorin murteessa painon on sijoitettava monikon persoonapäätteen eteen futuurin ja 1. preteritin paradigmoina (Kel'makov-Saarinen 1994: 52). Udmurtin murteissa tavattavista painon erikoispiirteistä on selvitys teoksessa Kel'makov-Saarinen 1994 (s. 52–56).

Sanapainolla voi olla morfologinen funktio Permin komissa. Tiettyyn morfeemiin kuuluvaa tavua on aina painotettava, esim. *vi-tež* 'viides' mutta *vi-tež* 'viiteen asti'. Ordinaalilukusanon johtimella on siis oltava paino, mutta terminatiivikaasuksen päätteellä ei saa olla painoa. Edelleen monet verbinjohtimet vetävät Permin komissa painon itselleen, samoin nominaalistavat suffiksit, esim. *ola-n* 'elämä', mutta *ola-n* 'elät', *šo-ja-n* 'ruoka', mutta *šo-ja-n* 'syöt', *ge-riš* 'kyntäjä', mutta *ge-riš* 'kyntävä'. Painon on sijoitettava futuurin ja preteritin monikon persoonapäätteiden eteen, eli toiseksi viimeiselle tavulle. Permin komin painotus on yksityiskohdissa siis samanlainen kuin udmurtin murteissa.

Mutta monissa muissa tapauksissa samanlaista painotusta kuin Permin komissa tapaa myös eteläisestä komista. Letkalta tai Ylä-Sysolalta. Esim. Letkan murteessa *turnala-n* 'heinänkorjuu', mutta *turnalan* 'sinä korjaat heinää', *viša-n* 'sairaus', mutta *višan* 'sinä sairastat'. Siis deverbaliinen nominin johdin *an* saa painon, mutta preesensin yks. 2. persoonan päätte ei voi sitä saada. Myös nominaalistavat *iš*- ja *em*-suffiksit saavat Letkan murteessa painon: *verdiš* 'ruokkija', *užalem* 'työ'. Sanapainon on sijoitettava tässä murteessa useille verbin johdinsuffiksille. Verbin persoonapäätteelle se sijoittuu, jos verbinmuotoa seuraa enklittisenä partikkelina

kysymyspartikkeli: *bošti-n-e?* 'otitko?'. Edelleen painon on adjektiivin komparatiivimuodossa sijoitettava komparatiivin tunnusta edeltävälle tavulle, siis adjektiivivartalon viimeiselle tavulle: *miča.žjg* 'kauniimpi' (SSKZD 464b). Tässä yksityiskohdassa ovat samalla kannalla Letkan murre sekä Permin ja Jažvan komi, mutta myös udmurtin pohjoinen Ala-Čepcan murre (Tepljašina 1964: 145, 1970: 166). Myös toisessa eteläisessä komimurteessa, Ylä-Sysolan murteessa, painon on sijoitettava tietyille johtimille, esim. deverbaalisille nomininjohtimille *an* ja *ys* sekä monille verbinjohtimille (Žilina 1975: 56–58). Batalova on kuvannut kokokomilaisalueen painotusta ja sen erikoispiirteitä (Batalova 1982: 39–49).

Jažvan komissa paino sijaitsee sillä tavulla, jolla on ensimmäinen kantapermin ei-redusoituneen vokaalin edustaja; jos sellaisia ei sanassa ole lainkaan, on paino viimeisellä tavulla. Paino on siis liukunut heikkojen tavujen yli ja siksi liikkunut loppua kohden. Jažvan komin painotus on selvästi kehittynyt sellaisesta, jossa 1. tavu on alun perin ollut painollinen. Painon oletetaan kielen varhaisemmissa vaiheissa sijoittuneenkin 1. tavulle, niin kuin se sijoittuu vieläkin useissa sukukielissä. (1. tavun alkuaan tärkeää asemaa kuvastaa sekin, että varhemmissa kielenvaiheissa ja useissa sukukielissä vieläkin vokaaliparadigma on kokonaisuudessaan esiintynyt vain 1. tavussa.) Kun osa vokaaleista on redusoitunut, paino on hakeutunut täysvokaaleille ja joutunut tällöin liikkumaan ensi tavulta jälkitavuja kohden. Koska redusoituneiden vokaalien ja täysvokaalien opposition oletetaan syntyneen jo kantapermissä, voi painonkin liikkeen olettaa alkaneen jo kantapermissä. Jažvan komissa paino voi olla myös sidoksissa tiettyihin morfeemeihin (Lytkin 1961: 33), esim. ordinaalilukusanojen tunnus saa painon (Lytkin 1961: 59). Niin kuin edellä mainittiin, Jažvan kominkin komparatiivin tunnus edellyttää painoa eteenpäin.

Edellä oli esimerkkejä Letkan ja Ylä-Sysolan murteiden painotuksesta, jossa on morfologisen painotuksen piirteitä. Näitä eteläisiä komimurteita lukuunottamatta komissa ei ole merkkejä siitä, että paino tietyissä muodoissa sijoittuisi tietyille tavulle. Tässä suhteessa komin sanapaino on vapaa. Paino voi sijaita millä sanan tavulla tahansa: *mu-nasnj* tai *muna-snj* tai *munasnj*: 'he menevät'. Kirjakielissä on tendenssi painottaa sanan 1. tavua. Mutta automaattisesti kominkaan paino ei siis asetu.

Se epämääräinen kokonaiskuva, joka permiläisten kielten painotuksesta muodostuu, panee olettamaan, että kantapermin painotus ei ole ollut vakaa. Sekin lisää Samallaahden oletuksen uskottavuutta – kantapermin vokaalijärjestelmän oppositio on ollut omiaan vaikuttamaan painosuhteisiin, vokaalit ovat suhtautuneet painollisuuteen eri tavoin. Luontevin selitys on juuri se, että osa vokaaleista oli redusoituneita.

Permiläisten kielten muoto- ja lauseoppi

Muoto- ja lauseopin esityksessä permiläisten kielten keskivokaalien merkintään käytetään kirjaimia *y* ja *ö*: *j* = *y* ja *e* = *ö*.

Morfeemien rakenteesta

Vapaille morfeemeilla on rakenne CV (udm *vu*, komi *va* 'vesi'), VC (udm *oš*, komi *oš* 'härkä'), CVC (udm *bur* 'oikea', komi *bur* 'hyvä') – udmurtissa myös tyyppiä CVCV (*lymy* 'lumi') –, VCC (udm *urt*, komi *ort* 'sielu, vainajan sielu') tai CVCC (udm *murt*, komi *mort* 'ihminen'), jolloin konsonanttiyhtymän 1. komponentti on likvida, spirantti tai sibilantti. Udmurtissa on myös harvinaisena vokaaliloppuisista CVCCV-tyyppiä: *purty* 'kattila'. (Lähes kaikki udmurtin vokaaliloppuisista kaksitavuista ovat kuitenkin tyyppiä CVCV tai VCV, esim. *lymy*, *gižy* 'kynsi', *gozy* 'nuora, köysi', *žičy* 'kettu', *žyňy* 'puoli', *koňy* 'orava', *möjy* 'vanhus, vanha', *muly* 'pähkinä', *muny* 'äiti', *numy* 'lapsi', *pöly* 'peukalo', *tödy* 'valkoinen', *tyly* 'sulka', *vyžy* 'juuri', *yžy* 'myssy'; *deri* 'loka'). Sananalkuinen konsonanttiyhtymä on vanhassa sanastossa mahdollinen vain udmurtin *kw*-yhtymänä ja yhdessä sanassa komissakin *kw*-yhtymänä (lukusanassa *kvajt*, *kvat* 'kuusi'). Nuorissa lainasanoissa esiintyy muitakin morfeemityyppejä, esim. komi *drug*, *palto*. (Edellä ei ole otettu huomioon sellaisia synkronisesti yksimorfemisiä tapauksia, joissa aiempi morfeemiraja on hämärtynyt.)

Permiläisten kielten vapaiden morfeemien yleinen konsonanttiloppuisuus selittää sen, että monet grammaattiset morfeemit sisältävät vain vokaalin tai alkavat vokaalilla. (Kaukaisemmissa kielenvaiheissa tällaisia grammaattisia morfeemeja ei ollut lainkaan.) Grammaattisten (etymologisesti yhdistämättömien, primaarien) morfeemien rakenne on seuraava: V (esim. illatiivin päätte udm *e*, komi *ö*), VC (esim. inessiivin päätte *vu*), CV (esim. datiivin päätte *ly*), udmurtissa myös VCV (esim. prolatiivin päätte *eri*), CVC (esim. ablatiivin päätte udm *leš*, komi *lyš*). Johtimissa on myös muita tyyppiejä, esim. CC (momentaanijohdin *št*), VCC (momentaanijohditet komi *ökt*, *öbt*, *öst*).

Morfeeminrajaiset assimilaatioilmiöt ovat luonteenomaisia molemmille permiläis-kielille. Assimilaatio on regressiivistä, kun se on

a) sointiassimilaatiota, esim. udm äännetään: *perez gem* (*perez* + *gem*) 'vanhempi', komi äännetään: *južbord* 'joutsenen siipi' (*juš* 'joutsen', *bord* 'siipi'), *bylsa* 'kokonainen' (*byd* + *sa* 'kokonainen'), komiP äännetään: *töttöm* 'tuntematon' (*töd*

töm). Kielopin SKJa. 1955 mukaan ilmiö on Permin komissa vahvempi kuin komissa (s. 51). Sointiassimilaation regressiivisestä suunnasta huolimatta uclmurtissa on Px-suffiksien sarjassa 2. ja 3. persoonien Px:lla kaksi allomorfiia: soinnillisella ja soinnittomalla konsonantilla alkava, sen mukaan, liittyykö suffiksi soinnilliseen vai soinnittomaan äänteeseen loppuvaan sanavartaloon.

b) liudennusassimilaatiota, esim. udm äännetään: *śuan'ci* 'häävieras' (*śuan* + *ci*), *lyd'žyny* 'lukea' (*lyd*+*žyny*), komi äännettään: *mös'sur* 'lehmänsarvi' (*mös* + *šur*), *gort'sań* 'talosta päin' (*gort* + *šań*).

c) komissa on myös alveolaarisen affrikaatan tai sibilantin assimiloivaa vaikutusta lähirakenteiseen äänteeseen, esim. komi äännetään: *koššor* 'kuiva puro' (*kos šor*), komiP äännetään: *köššor* (*kös šor*).

Assimilaatio on progressiivista tai regressiivisen ja progressiivisen assimilaation yhdistelmä, jos morfeemirajalla on jälkimmäisenä konsonanttina *j*. Progressiivinen assimilaatio ei ulotu sananrajan yli.

Tämä assimiloituminen on udmurtissa laaja-alaista, jos edeltävä konsonantti on liudentunut alveolaari: *piuńos* 'hampaat' (*piń*+*jos*), *buskellos* 'naapurit' (*buskel*+*jos*). Samanlainen assimilaatio ilmenee komissa: *dod'yn* 'reessä' (*dod*+*j+yn*).

Jos morfeemirajalla olevista konsonanteista edellinen on liudentumaton alveolaari (udmurtissa *t*, *d*, *n*, *l*), *j* liudentaa sen mutta assimiloituu sitten progressiivisen assimilaation tietä itse siihen: udmurtissa tämäkin assimilaatioilmiö ulottuu moniin murteisiin, esim. *pukońnos* 'tuolit' (*pukon*+*jos*) (Kel'makov-Saarienen 1994: 83_). Vastaavasta ilmiöstä on esimerkkejä komin johdoksissa: *vevt'yny* 'peittää' (*vevt* 'peite' + *ny-*). SKJa. 1955 (s. 50) sanoo, että assimilaatiotyyppi *t+j > t'* ja *d+j > d'* olisi nuori ilmiö, vanhassa komin kirjakielässä ei ole siihen viittaavia merkkejä. Udmurtin ja komin assimilaatioilmiöt ovat kuitenkin samankaltaisia. Permin komissa liudentumattoman alveolaarin ja *j*:n (esim. monikon tunnuksen *j*) assimiloituessa *j* assimiloituu mutta ei liudenna alveolaaria: *mortez* 'ihmiset' (*mort*+*jez*).

Komin ortografia ottaa huomioon *j*:n assimilaatiotapaukset, mutta muuten ei assimilaatiota merkitä kummankaan kielen ortografiassa.

Kummallekin kielelle on myös tyypillistä hiatusta ehkäisevän konsonantin käyttö. Udmurtissa se on *j*, komissa *j* tai *v*. Udmurtin kirjakielen ortografiakin ottaa huomioon äänteen silloin, kun vokaaliin päättyvään sanavartaloon liittyy *e*-alkuinen kaasuspääte tai Px, adjektiivinjohdin *o* tai verbinjohdin *a(l)* (GSUJa. 1962: 45). Esim. *krīga jez* (akk.) < *krīga* 'kirja', *bakčaje* (ill.) < *bakča* 'puutarha', *ukno jeti* (prolat.) < *ukno* 'ikkuna', *kunoje* 'vieraani', *kuno jezly* 'vieraalleen' < *kuno* 'vieras', *šaška jo* 'kukallinen' < *šaška* 'kukka', *uzyjany* 'poimia mansikoita' < *uzy* 'mansikka' (mt.). Viimeksi mainitussa verbissä *j* ei todellakaan ole johdin, vrt. *lömany*

'kerätä tuomenmarjoja' < *lōm* 'tuomenmarja'. (Ortografia ei ota huomioon murteissa esiintyvää vokaaliloppuisten vartaloiden monikon *os*-tunnuksen edellä esiintyvää *j*-ainesta. Siinä ei olekaan oikeastaan kysymys hiatusta poistavan konsonantin käytöstä. Monikon tunnuksella on nimittäin *jos*-allomorfikin. Sen paikka on konsonanttiloppuisen sanavartalon perässä: *valjos* < *val* 'hevonen', ja kuten sanottu, murteittain myös vokaaliloppuisen vartalon perässä. Kirjakieli normittaa monikon muodostuksen *adamos* < *adami* 'mies' : *valjos* < *val*. Siis vokaalitiin loppuva sana + *os* ja konsonanttiin loppuva sana + *jos*.) Komi käyttää hiatuksen poistamiseen kahta konsonanttia, *j* ja *v*. Jos morfeemirajalla vastakkain tulevista vokaaleista toinen on etuvokaali, *e* tai *i*, käyttöön tulee *j*, muussa tapauksessa *v*: *kiö*, *kijö* 'käteen', *šuo*, *šuvö* 'sanoo'. Komin kirjakielen ortografiassa näitä äännteitä ei merkitä. (SKJa. 1955: 55.)

Kummallekin kielelle on tyypillistä 2. avotavun vokaalin kato. Jos kaksitavuiseen konsonanttiloppuiseen sanaan (joka siis itse on jo johdos), liittyy vokaalialkuinen johtosuffiksi, putoaa useissa sanoissa 2. tavun vokaali pois, jos se on *y*, joskus *i* tai udmurtissa *e*. 2. tavun vokaalin toisella puolella on täytynyt olla yksinäiskonsonantti. Tämä on sanakohtainen ja molemmissa kielissä johdoksia koskeva ilmiö. Esim. udm *polys* 'airo' → *polsany* 'soutaa', *kužym* 'voima' → *kužmo* 'voimakas'. Murteilla tai murteella ja kirjakielellä on myös eroja: udm murt. *kotres* 'pyöreä' (kirjak. *kotyres*, *kotres*), murt. *gubres* 'kyttyräinen' (kirjak. *gubyres*, *gubres*), komi *götyr* 'vaimo' → *götrašny* 'ottaa vaimoksi', *kožin* 'lahja' → *kožnavny* 'lahjoittaa' (ks. Kel'makov & Saarinen 1994: 40–, Csúcs 1990: 30, SKJa. 1955: 54, Rédei 1978: 70).

Myös enklittinen *ak*-partikkeli voi vaikuttaa samoin: udm murt. *kotrak*, kirjak. *kotyrak* 'ympärillä, kaikkialla' (mts. 41).

Substantiivi

Substantiivin vartalo

Kummallekin kielelle on luonteenomaista allomorfiavaihtelu tietyissä substantiivivartaloissa. Päätyyppiä edustaa nominatiivina tai konsonanttialkuisen grammaattisen morfeemin edellä käytetty tyyppi, jossa vartalo päättyy yhteen konsonantiin. Toinen allomorfi esiintyy vokaali-alkuisen grammaattisen morfeemin edellä, ja tässä allomorfissa vartalo päättyy konsonanttiyhtymään. Jälkimmäisenä konsonanttina on jokin konsonanteista *k*, *t* ja *m*; komissa tulee lisäksi kysymykseen *j*. Kyseessä on sanakohtainen ilmiö, ei mitenkään automaattinen vaihtelu. Myös murteiden välillä on eroja. Sana, jolla yhdessä murteessa on konsonanttiyhtymäinen allomorfi, on toisessa murteessa ilman sitä. Usein toinen allomorfi konsonanttiyhtymäisenä edustaa alkuperäisempää tyyppiä, kuten sen etymologia osoittaa, esim. udm, komi *šin, šimm-* 'silmä'; vanhaa **nm*-yhtymää sanassa ei tosin ole ollut, vaan **lm*-yhtymä (< **šilmä*), kuten myös substantiivissa udm *in, imm-*, komi *jen, jenn-* 'taivas; jumala' (< **ilma*). Sekundaari allomorfi on esim. komissa voinut syntyä juuri *n*-loppuiselle substantiiville: *pon* 'koira' (< **sm-perm peni*), murt. *ponm-*. Kuitenkin muuhunkin soinnilliseen konsonantiin päättyvä vartalo voi saada *m*:ään päättyvän allomorfin ainakin udmurtissa: *viž, vižm-* 'äly'. Soinnittomaan konsonantiin päättyvä sanavartalo taas voi saada kummassakin kielessä toisessa allomorfissa loppukonsonantiksi *k*:n tai *t*:n. *k* on tyypillinen sibilantin jäljessä, *t* klusiilien. Esim. *sk*-yhtymäkin on joissakin sanoissa alkuperäinen, alun perin sanavartaloonkuuluva, vrt. udm *kus, kusk-*, komi *kos, kosk* 'ristiselkä' (= ? mordvaM *keska* 'kupeet'), toisissa sanoissa taas ilmeisesti sekundaari, esim. udmurtin johdok-sissa *ñules, ñulesk-* 'metsä', *pydes, pydesk-* 'pohja'. On tosin myös kysytty, olisiko johtimeen alun perin kuulunutkin *k*: johdin olisi ollut tyyppiä **ks*; on siis oletettu metateesia udmurtissa. Näyttää kuitenkin siltä, että *sk*-vartalo on udmurtissa monissa tapauksissa sekundaari (Uotila 1933: 175). Myös seuraavissa komin sanoissa *k* on ilmeisen sekundaari: *pos, posk-* 'silta', *is, isk-* 'haju' (tässä sanassa on oletettu alun perin olleen **ps*-yhtymä, vrt. mari *tips*; koska komin sanan sibilantti on soinniton, niin sen täytyykin palautua aikaisempaan konsonanttiyhtymään. Vartalonloppuinen *k* on silti ilmeisen sekundaari). Myös *t* on joissakin sanoissa alkuperäinen, esim. udm *kykteri* 'kahdessa paikassa' (*kyk* 'kaksi' < **kakta*); udmurtista ei ilmeisesti muita tällaisia sanoja löydykään kuin niitä, joissa *t* on alkuperäinen. Komista sen sijaan löytää analogiatapauksia: *söp, söpt-* 'sappi' < **säppä* (suomessa *sappi*).

Nämä kaksikonsonanttiset vartalot edustavat siis monissa tapauksissa sanan alkuperäisen vartalokonsonantiston säilyttäneitä tyyppiä; sen rinnalle on kehittynyt toinen vartalotyyppi, jossa konsonanttiyhtymä on tavun loppuun jouduttuaan yk-

sinkertaistunut. Myöhemmin tällainen kaksivartaloinen sanatyyppe on ruvennut analogisesti leviämään: *n*-loppuisen vartalon oheen on voinut syntyä *nm*-vartalo, soinnittomaan sibilanttiin loppuvan vartalon oheen on voinut syntyä sibilantti + *k*-vartalo ja soinnittomaan klusiiliin loppuvan vartalon oheen on voinut syntyä klusiili + *t*-vartalo. Kaksivartaloiset sanat ovat tyypillisesti substantiiveja (udm *kykteri* on myös substantiivisesti käytetty). Jokin verbivartalokin voi tulla kysymykseen, jos vartalo on alun perin sisältänyt konsonanttiyhitymän, jonka fonotaktista syistä oli sananloppuisena yksinkertaistuttava: udm *lyktynty* 'tulla' (< sm-perm **läkte-*), mutta murt. *lyk!* 'tule!', samoin komi *loktyny* 'tulla', mutta *lok!* 'tule!'. Permiläisissä kielissä pelkkä verbivartalo toimii siis paradigmassa itsenäisenä muotona.

Lisäksi varsinaisessa komissa, muualla paitsi Ylä-Sysolan murteessa, esiintyy tällaisena vartalonlisäyskonsonanttina myös *j*. Tämä onkin komissa yleisin tässä funktiossa olevista konsonanteista; sanat ovat kaikki substantiiveja. Jažvan komille *j* on tässä asemassa vieras, mutta Batalovalla on esimerkkejä Permin komin muutamista murteista, sporadisesti muutamista sanoista: *gid jas* 'läävässä' < *gid*, *čomjō* 'metsäasuntoon' < *čom*, *zepjyn* 'taskussa' < *zep* (Batalova 1975: 51). Vartalonlisäyskonsonanttina *j* esiintyy soinnilliseen konsonanttiin loppuvien vartaloiden jäljessä; myös *n*, jonka perään voi tulla *m* (komi *pon*, *ponm-*), voi joissakin sanoissa murteittain saadakin *j*:n: *sōn* 'suoni' : Uora instrum. *sōnjōn*. Batalovalla on kuitenkin Permin komin esimerkkiensä joukossa sellainenkin kuin *zepjyn* 'taskussa', jossa siis *j* on soinnittoman konsonantin jäljessä. Seuraavassa esimerkkejä varsinaisesta komista: *gyž*, *gyžj-* 'kynsi', *koz*, *kozj-* 'kuusi', *kor*, *korj-* 'kuori', *lōm*, *lōmj-* 'tuomi', *kōv*, *kōvj-* 'köysi', *kyv*, *kyvj-* 'kieli', *nōv*, *nōvj-* 'nuoli', *piv*, *pivj-* 'pilvi', *syv*, *syvj-* 'syli' (esimerkit Lytkin 1964: 241–). Lytkinin mukaan tällaisia substantiiveja on komissa runsaat 150. Lytkin totesi, että valtaosa näistä sanoista on sellaisia, joiden 2. tavussa on alkuaan ollut ei-väljän vokaalin edustaja (siis **i*). Sen sijaan silloin, jos toisessa tavussa on alkuaan ollut väljän vokaalin edustaja, *j*:n sisältävä toinen vartalo on harvinainen; Lytkin mainitsee, että 22:sta tällaisesta vanhasta sanasta vain kolmella on myös *j*:llinen vartalo, esim. *šuv*, *šuvj-* 'suoli' (< **šola*), *puv*, *puvj-* 'puolukka' (< **pola*; suomeen epäodotuksen mukainen *puola*), *poz*, *pozj-* 'pesä'. Tämän perusteella Lytkin esitti, että komissa näissä substantiiveissa on säilynyt muisto vanhasta tilanteesta, jolloin oli kahta vartalotyyppiä, väljään ja ei-väljään vokaaliin päättyvä. Lytkin ei selvästi sano (Lytkin 1964: 243), että komin *j* olisi vanhan *i*-vokaalin jatkaaja, mutta tarkoittanee sitä. Olisi kuitenkin outoa, jos alkuperäinen 2. tavun **i* olisi säilynyt paremmin kuin **a* tai **ä*. Muissa sukukielissä **i* on ollut aina herkempi katoamaan. Tähän samaan toteamukseen päädyttiin jo edellä ihmeteltäessä sitä, miksi udmurtissakin 2. tavun vokaalinsa säilyttäneet sanat ovat etymologisesti *i*-vartaloita. Myös levikkinsä puolesta *j* näyttää vartalonlisäyskonsonanttina pikemminkin varsinaiskomilaiselta innovaa-

tiolta. Voisiko Permin komin harvat, myös rakenteeltaan epäodotuksenmukaiset (*zepjyn!*) esimerkit selittää varsinaisen komin alueelta saaduksi muoti-ilmiöksi? Jažvan komihan ei niitä tunne – ikään kuin ne siis olisivat nuorta ainesta.

Kuten Lytkin itse huomauttaa, vain substantiivilla voi olla *j*-llinen toinen vartalo, ei adjektiivilla eikä verbillä. Ilmiön rajoittuminen substantiiviin panee ajattelemaan, että sillä on substantiivin paradigman kannalta jokin funktio. Kun vertaa substantiivin paradigmaa verbin paradigmaan, näkee, että substantiivivartalon perään tulee runsaasti sekä vokaalialkuisia että konsonanttialkuisia taivutussuffikseja. (Perustaivutuksessa vokaalialkuisia 7, konsonanttialkuisia 9, possessiivisessa taivutuksessa suurifrekvenssisessä yks. 3. persoonan paradigmassa vokaalialkuisia 11, konsonanttialkuisia 6.) Verbin paradigmassa taas finiittisessä taivutuksessa kaikki taivutussuffiksit, suffiksijonot, ovat vokaalialkuisia. (Infiniittisessä taivutuksessa taas on konsonanttialkuisiakin. Pelkän vartalon sisältävä tyyppi toimii yks. 2. persoonan imperatiivina ja konnegatiivimuotona.) Vartalon asu CVC jakautuisi siis substantiiviparadigmassa vaihdellen yhdelle tai kahdelle tavulle (CVC : CV-C-), jos lisäyskonsonanttia ei olisi. Lisäyskonsonantilla olisi siis substantiivin paradigmassa funktio: se säilyttää vartalon samana yksitavuisena konsonanttivartalona. Olisiko lisäyskonsonantilla toinenkin funktio? Silmäänpistävän paljon näiden substantiivien joukossa on nimittäin *l > v*-sanoja, esim. *kyv*, *kyvj* 'kieli'. Lisäyskonsonanttihan vastustaa *l : v*-vaihtelua, poistaa vaihtelun edellytyksen (s. 47–48). Koska *j* lisäyskonsonanttina rajoittuu komimurteisiin, joihin *l : v*-vaihtelukin rajoittuu (Ylä-Sysolalta, joka ei *l : v*-vaihtelua tunne, puuttuu *j*-vartalokin; tosin sekä Luzalla että Letkalla, jotka eivät liioin tunne *l : v*-vaihtelua, esiintyy kuitenkin *j*-vartalo [Žilina 1985: 27]), on houkutus selittää esim. *CVv : CVvj*-vartalot pyrkimyksellä säilyttää vartalo konsonantistoltaankin vakioisena, mutta tätä selitystä tietysti heikentää se, että ilmiö siis tunnetaan Luzalla ja Letkallakin (*CVl : CVlj*..).

Lytkin huomauttaa, että udmurtin vartalonloppuinen toisen tavun vokaali *y* vaatisi erikoistutkimuksen. Ilmeisesti hän on kysynyt itseltään, onko udmurtin vartalon vokaaliloppuisuudella ja komin vartalon *j*-loppuisuudella yhteinen perusta. Huomattavan monet substantiivit näissä vartalotyypeissä näyttävätkin esiintyvän samanaikaisesti, esim. udm *lymy*, komi *lymj*-. Etymologisesta yhteydestä tuskin on kysymys. Kuinka vahvan loppuheittotendenssin vallitessa 2. tavun vokaali olisi voinut vahvistua konsonantiksi? Etymologiat osoittavat myös, että komin *j*-vartaloiset muodot eivät voi edustaa alkuperäistä vartaloa, johon olisi kuulunut *j*-loppuinen konsonanttiyhtymä. Jos udmurtin muodolla *lymy* ja komin muodolla *lymj*- on yhteys, se on funktionaalinen. Siinä näkyy pyrkimys selventää morfeemirajaa substantiivin perusmuodon kokeman loppuheiton paineessa ja paradigman grammaattisten ainesten muokkautuessa samanaikaisesti.

Substantiivin taivutus

Numerus

Molemmissa permiläiskielissä on kaksi numerusta, yksikkö ja monikko. Yksikkö on tunnusmerkitön, monikon tunnus on seuraavaa muotoa:

udm *jos, os*: konsonanttiloppuisen vartalon jäljessä *jos*: *val+jos* 'hevokset', mutta vokaaliloppuisen vartalon jäljessä *os*: *śaśka+os* 'kukat'. Tämä on erikoinen ilmiö, kun udmurtti muuten ehkäisee hiatusta juuri *j:n* avulla (s. 67–68). Udmurtti suvaitsee toisenkin *V+o*-morfeemirajan: *V+* tenninatiivin pääte *oź*; osassa murteita kuitenkin *V+jōź* (GSUJa. 1962: 45–46). *os*-pääte on udmurtin kirjakielen ja muutamien murteiden päätetyyppi, mutta monet murteet, niin pohjoiset kuin eteläisetkin, käyttävät vokaaliloppuisenkin sanan jäljessä *jos*-tunnusta.

komiP *Cez* (tässä *C* on symboli, jolla on sama arvo kuin sillä vartalon loppukonsonantilla, jonka perään tunnus liittyy), *jez, ez*: konsonanttiloppuisen vartalon jäljessä *Cez*: *morttez* 'ihmiset' (*morttez*-muoto selittyy *j:n* progressiivisesta assimilaatiosta [ks. s. 67]: **mort+jez > morttez*), vokaaliloppuisen vartalon jäljessä *jez* tai *ez*: *kerku+jez* tai *kerku+ez* 'talot'. Tässä tapauksessa Permin komi muistuttaa päätteiden jakauman suhteen udmurttia. Sanansisäisessä asemassa monikon tunnuksella on allomorfi, jossa ei ole loppusibilanttia (siis muun suffiksien liittyessä vielä monikon tunnuksen perään): *starikkenas* (< *starik+kez+nas*) 'vanhusten kanssa', *ena goddeō* 'näinä vuosina' (Batalova 1975: 127).

komiJ *əz, jəs-* (mikäli seuraa soinnittomalla konsonantilla alkava suffiksi), *jə-* tai *jəz-* (mikäli seuraa yks. 2. tai 3. Px. Sibilantittoman allomorfin olemassaolo on siis Jažvan komille ja Permin komille yhteinen piirre). Pääte liittyy samanlaisena sekä konsonanttiloppuiseen että vokaaliloppuiseen vartaloon: *ur+jəz* 'oravat', *kerku+jəz* 'talot' (ensimmäisessä sanassa monikon tunnus on saanut painon vain siitä syystä, että sanavartalon vokaali ei sitä voi saada; se on kantapermin redusoituneen vokaalin jatkaja); abess. *mort+jəs+teg* 'ilman ihmisiä'; *əž+jəit* 'sinun lampaasi, ne lampaat' (Jažvan komissa myös yks. 2. persoonan suffiksilla on ei-possessiivista, pragmaattista käyttöä, jollaisesta tulee puhe s. 122), *vun+jəit+kət* 'sinun veljiesi kanssa, niiden veljien kanssa' (Lytkin 1961: 47). Lytkinin mukaan on tendenssi käyttää tunnuksen *jə*-allomorfia nimenomaan silloin, kun kyseessä on Px:n pragmaattinen käyttö: *əžjəit* 'ne lampaat', *əžjəzit* 'sinun lampaasi' (mts. 47–48).

komi *jas*, Udoran murre *jös, jes*: pääte liittyy sekä konsonanttiloppuiseen että vokaaliloppuiseen vartaloon: *mort+jas* 'ihmiset, miehet', *vöv+jas* 'hevokset', *kerka+jas* 'talot', Udora *mort+jös, mort+jes*.

Monikon tunnuksen paikka on sanavartalon (perusvartalon tai johdoksen) jäljessä.

Permiläisten kielten monikon tunnus on morfotaktisesti sikäli erikoinen, että sen perään voi kuitenkin myös liittyä johdin: udm *birdi+os+tem* 'ilman nappeja oleva', komi *kiz+jas+töm* 'ilman nappeja oleva', *kiz+jas+a* 'moninappinen'. Tyypillinen morfeemijärjestys on permiläisissä kielissäkin vartalo + johdin + tunnus + päätte. Dos. Luutosen suullisen tiedonannon mukaan marinkin monikon tunnus voi kuitenkin myös ottaa vastaavanlaisen johdinsuffiksin peräänsä.

Monikon tunnuksen jäljessä seuraavat Px (possessiivisuffiksi) ja Cx (kaususuffiksi) siinä järjestyksessä, mikä kullekin kaasukselle on ominainen. (Järjestyksestä myöhemmin kaasusten käsittelyn yhteydessä.) Tästä on yksi poikkeus komissa. Sukulaisuudennimissä järjestys voi olla sanavartalo + Px + monikon tunnus: *bat+ö+jas* 'isäni ja perheen muut jäsenet', *mam+yd+jas* 'äitisi ja muut hänen kanssaan olevat'. Kuitenkin myös: *vok+jas+yd* 'veljesi ja muut hänen kanssaan olevat'. (Myös marissa monikon tunnuksen ja Px:n järjestys voi vaihdella [Luutonen 1997: 30–].)

Edellä olevista komin esimerkeistä näkyy yksi permiläisten kielten monikon käytön erikoispiirre: sukulaisuudennimien, kuten myös *proprien* yhteydessä monikon tunnus osoittaa, että kyseessä on joukko, johon substantiivin tarkoitteen lisäksi kuuluvat muut hänen seuralaisensa. (Seuraavassa käytetään termiä additiivinen monikko tästä monikon käytöstä.) Esim.

udm *Ondrejjos doryš potiz* 'hän lähti Ondrej'n ja hänen perheensä luota' (GSUJa. 1962: 76),

komi *Maksimjas kajöny vörö* 'Maksim ja hänen seuralaisensa menevät metsään' (SKJa. 1955: 135).

Tällainen monikon käyttö on tyypillistä myös turkkilaisille kielille (esim. STLJa. 1969: 132) ja samoin marille.

Udmurtissa paikannimistä voidaan muodostaa monikkomuotoinen ilmaus, jolla kuitenkin nimetään tämän paikkakunnan asukkaat: *možgaos* 'Možgan kylän asukkaat', *čeberšurjos* 'Čeberšurin asukkaat' (GSUJa. 1962: 76). Samanlaista monikon käyttöä esiintyy marissakin (Luntonen 1997: 60). Tässä on taas kyse turkkilaisyypisistä, varmaan myös udmurtissa ja marissa turkkilaisperäisestä ilmauksesta. (Esim. baškiiri muodostaa samanlaisia ilmauksia: GSBLJa. 1981: 119.)

Muusta permiläisten kielten numerusten käytöstä mainittakoon, että plurale tantum -sanoja ei niissä ole. Tässäkin suhteessa permiläiset kielet muistuttavat turkkilaiskieliä (ja maria).

Kun on puhe parillisista ruumiinosista tai niiden pukimista, käytetään tavallisesti yksikköä:

udm *šin šoraž učki* 'katsoi silmiin', *myrdem pyd jylaz syle* 'tuskin pysyy jaloillaan', *sapeg baštiz* 'osti saappaat' (GSUJa. 1962: 74).

komi *menam kiöj kynmö* 'käteni palelevat', *ñöbi kepys* 'ostin vanttuut' (SKJa. 1955: 135).

Udmurtissa monikko on kuitenkin ruvennut leviämään näihinkin tapauksiin: udm *banjosyz – jagnuly. šinjosyz éagyр бурċin kišto* 'hänen poskensa ovat kuin puolukat, silmänsä hohtavat kuin sininen silkki' (GSUJa. 1962: 74).

Lukusanojen yhteydessä käytetään udmurtissa yksikköä tai monikkoa: *kwiiñ nyl* tai *kwiiñ nyljos* 'kolme tyttöä', komissa yksikköä *vit kerkayn* 'viidessä talossa'. Udmurtin monikon käyttö on varsinkin uudemman kirjakielen piirre (GSUJa. 1962: 149–151). (Lukusanarakenteista enemmän s. 144–.)

Monikon tunnuksen etymologiasta voidaan todeta, että permiläisten kielten monikon tunnus on kantapermin erikoiskehitystä. Vanhan **t*-aineksen kantapermi on menettänyt – kuten monet muutkin yhtenä konsonanttina edustuneet vanhat taivutusmorfeemit. Varsinainen monikon tunnus vanha **t* ei ole ollutkaan. Se oli kaasuspääte, monikon nominatiivi, subjektin ja ilmeisesti myös objektin sija, jollaisena sen vielä tuntevat mordva, eteläsaame ja itämerensuomi. Se oli terminaalinen aines, jonka perään ei liittynyt mikään muu suffiksi. Tämä tilanne on myöhemmin voinut muuttua: obinugrissa on monikon nominatiivin päätteen varaan yksikön paradigman mallin mukaan muodostunut monikon paradigma, itämerensuomessa muodostui sen pohjalle analoginen monikon genetiivi – mallina yksikön genetiivin muodostus – ja viro täydensi tämän genetiivin varaan koko monikon paradigmansa. Toisen mahdollisuuden valitsivat saame ja itämerensuomi: ne rakensivat monikon paradigmansa vanhan obliikvisijapäätteen, **j:n*, varaan. Molemmista vanhoista monikon kaasuksista, monikon **t*-nominatiivista ja monikon **j*-obliikvisijasta (Janhunen 1982: 30), oli näin myöhemmin eri alueilla kehittynyt sekundaaristi monikon tunnuskin. Ei **t*-aineksen perään ollut alkuaan pystynyt liittymään Px:kaan. Monikollista omistettua ilmaistaessa odotettavan **t:n* sijalla oli toinen aines, **n*, jonka perään voitiin liittää possessiivisuffiksi. Paine varsinaisen monikon tunnuksen kehittämiseen oli kuitenkin olemassa, niin kuin eri suomalais-ugrilaisten kielten aikaa myöten valitsevat strategiat osoittavat.

Kantapermi valitsi sen mahdollisuuden, jota moni muukin kieli on käyttänyt: muokkasi tarkoitukseen sopivasta substantiivista monikon tunnuksen (viimeksi Luutonen 1999: 80). Luutonen on todennut, että tämäntyyppinen monikonmuodostus on luonteenomainen juuri Volg a n Kaman alueelle. Paitsi permiläisissä kielissä myös marissa ja turkkilaiskielissä on sama linja monikon tunnuksen kehityksessä. Permiläisten kielten iältään kantapermiläistä tunnusta ei kuitenkaan voi selittää

turkkilaisvaikutuksella, vahvan turkkilaisvaikutuksen aikahan on vasta kantapermin loppuvaiheessa (Luutonen 1999: 83). On kyllä silmäänpistävä, kuinka paljon turkkilaiskielten monikon käytöstä muistuttavaa on myös permiläisten kielten monikon käytössä.

Luutonen oli aiemmin esittänyt sen ajatuksen, että marissa **t*-suffiksin häviämiseen ja marin uuden monikon tunnuksen kehittymiseen vaikutti se, että turkkilaiskielten vaikutuksesta monikon kategoria sai marissa uuden ilmeen (Luutonen 1994: 57). Turkkilaiskielissähan pluraali nimesi yksilöllisten entiteettien lukua. Muinaisturkissa v. Gabainin mukaan ”Ein Pluralsuffix wird besonders dann angewandt, wenn man an eine Vielheit von Einzelindividuen oder von einzelnen Handlungen denkt, nicht an eine Masse” (v. Gabain 1974: 84) tai Benzingin määritelmän mukaan (jota Luutonen [1994: 53_54] siteeraa) tšuvassissa ”das Plural bezeichnet nicht die Gesamtheit der betreffenden Dinge, sondern eine Anzahl von einzelnen Individuen oder Stücken”. Permiläisten kieltenkin monikon tunnuksen etymologia (josta alempana) viittaa siihen, että näin haettiin keino nimetä jonkin kokonaisuuden eri jäsenten luku. Permiläiskielten monikon tunnuksen syntyäika on kuitenkin niiden turkkilaiskontaktien aikaa varhaisempi. Ja olihan kantapermissä itsessäänkin paine monikon tunnuksen kehittämiseen.

Myöhemmin possessiivisuffiksien tarkastelussa todetaan, että kantapermi hylkäsi myös vanhan idean korvata **t* suffiksilla **n* silloin, kun oli ilmaistava omistettujen monetta, toisin sanoen saatava mukaan sekä Px että monikon merkit-sijä. Tämäkin vanha paradigma mullistui. Olihan saatu todellinen monikon tunnus, jonka perään saattoivat liittyä sekä kaasussuffiksit että possessiivisuffiksit. **n* ei kuitenkaan kadonnut jäljettömiin; komi säilytti sitä, mutta uusissa funktioissa (s. 114).

Kaikki permiläiskielten monikon tunnuksen variantit (udm *jös*, *os*, komi *jas*, *jös*) voidaan palauttaa samaan kantapermiläiseen muotoon (Lytkin 1961: 42. Rédei 1963: 374--). Kantapermiläiseksi asuksi voidaan olettaa muotoa **jos*, Rédein mukaan osassa kantapermiä muotoa **jas*, ja siten kantapermiä aikaisemmaksi asuksi **jäsV*. Udmurtin päätte on säännöllinen vokaaliltaan; komissa odottaisi asua *jös*, joka löytyykin Udioralta. Päätteen vokaalin laatuun on vaikuttanut se, että kehittyessään grammaattiseksi morfeemiksi sillä on ollut asema jälkitavuuissa; siinä asemassa kaikki vokaalit eivät ole mahdollisia. Näin Rédei selittää mm. Jažvan komin tunnuksen *ø*-vokaalin. Monikon tunnuksessa päätteen sibilantti ei ole soinnillistunut, koska sen asema oli jälkitavuuissa; vain vartalonsisäinen vokaalien-välinen sibilantti, siis 1. ja 2. tavun välissä oleva, soinnillistui kantapermissä. Pennin ja Jažvan komissa sibilantti kuitenkin on soinnillinen, minkä Rédei selittää (1963: 375) siten, että soinnillinen sibilantti on yleistynyt soinnillisen konsonantin edeltä. Esim. Jažvan komissa päätteellä oli kaksi allomorfia, *jös* ja *jöz*: *mortjösket* ’ihmisten kanssa’, mutta *vunjöznimle* ’veljillemme’. On mielenkiintoista, että ud-

murtissa ja Permin komissa tunnuksella on samanlainen, *j*:tön allomorfi vokaali-loppuisten sanavartaloiden yhteydessä. Permin *kom*in ja Jažvan *kom*in yhteinen piirre on taas sibilantiton allomorfi *Px*:n edellä.

Permiläinen monikon tunnus on grammaattistunut substantiivista, joka vielä elää substantiivinakin: udm *joz* 'jäsen; ikätoveri', komi *jöz* 'kansa, väki, ihmiset'. Sana on suomalais-permiläinen (Sammallahti: **jäsi*, vrt. sm *jäse-n*, md *jäž-nä*, mar *ježe-ŋ*). Merkitykseen vertaa sm *ruumiinjäsen* mutta myös esim. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran jäsen, jäsenet*. Sanalla lienee alusta asti ollut merkityksen 'anatominen jäsen' lisäksi toinen merkitys, oikeastaan merkityksen laajentuma: 'johonkin yhteisöön kuuluva henkilö'. Sanoista, joilla on merkitys 'väki, ihmiset, kansa', on muissakin kielissä kehittynyt monikon tunnuksia. Permiläisten kielten monikon tunnuksen yhdisti suomen *jäsen*-substantiiviin jo Budenz (MUSz. 404).

Sukulaisuudennimitysten ja proprien yhteydessä kaksi komimurretta, pohjoinen *Vym* ja eteläinen *Letka*, käyttää toista ainesta additiivisen monikon muodostukseen – *Vym* ainesta *an* ja *Letka* ainesta *jan*: *Vym mam+ö+an*, *Letka mam+ym+jan* 'äitini ja muut hänen kanssaan olevat', *Vym Petyr+ys+an*, *Letka Petyr+ys+jan* 'Petyr ja muut hänen kanssaan olevat'. Morfeemijärjestys on pelkästään tämä *Px+(j)an*. (Mikäli additiivinen monikko muodostetaan *jas*-tunnuksen avulla, molemmat morfeemijärjestykset ovat mahdollisia. Edellä oli siitä esimerkkejä.)

Yhden sanan kohdalla kaikki *kom*in murteet Permin ja Jažvan *kom*ia myöten käyttävät tai ovat käyttäneet *jan*- tai *an*-ainesta: *pijan*, Keski-Vyčegda ja Pečora myös *pian* 'pojat, poikue (Söhne; Jungen)'. Sanalla on siis kollektiivinen merkitys; sekä Permin että Jažvan *kom*ista tunnetaan kuitenkin yksiköllinen merkitys 'Sohn; Junge' (Wichmann–Uotila 202b, Lytkin 1961: 54), ja muodolla on *kom*imurteidenkin yhdyssanoissa yksiköllinen merkitys, esim. Keski-Sysola *šir-pijan* 'hauenpoika', Keski-Vyčegda *ar-pijan* 'pieni kala' (Wichmann–Uotila 202b), Ižma *kañ-pijan* 'kissanpoika'. Sana voidaan laajahkolla alueella liittää paitsi elollisten olentojen myös puiden nimityksiin, jolloin se toimii deminutiivinjohtimen tapaan: Ylä-Sysola *koz-pijan* 'pieni kuusi', *kyž-pijan* 'pieni koivu' (SSKZD 287a), Ižma *požem-pijan* 'pieni mänty' (Saharova-Seļkov 1976: 196), komiJ *pu-pian* 'pieni puu' (Rédei 1968b: 433). Jažvan komissa sanasta onkin kehittynyt täysin produktiivinen deminutiivin johdin: *zerpian* 'vähäinen sade' < *zer*, *jölpian* 'vähän maitoa' < *jöl* (Lytkin 1961: 54).

Sanalla on käyttöä kollektiivisissa nimissäkin: *ižva-pijan* 'ižmalaiset', *jemva-pijan* 'Vymin varren asukkaat' (KESKJa. 221a). Nämä yhdyssanat tuovat mieleen udmurtilaisesta nimistöstä monikon tunnuksen avulla muodostuvat termit tyyppiä *možgaos* 'Možgan kylän asukkaat', *čebersur-jos* 'Čebersurin asukkaat'. *Komi*sta ei kuitenkaan ole löytynyt *jas*-monikon vastaavaa käyttöä, joten on ilmeistä, että tässä udmurttin monikonkäytössä on kysymys pelkästään udmurttiin rajoittuvasta turkki-

laisperäisestä ilmiöstä ja komilaiset ilmaukset *izvapijan*, *jemvapijan* selittyvät toisin, *pijan*-sanan kollektiivisesta merkityksestä käsin.

Komilainen kollektiivijohdin, levikiltään ahdasalainen additiivisen monikon muodostaja *jan/an* liittyy siis vain +elollista tarkoittaviin sanoihin: *pi+jan*, *pi+an*, Vym *mam+ö+an*, Letka *mam+ym+jan* 'äitini ja muut hänen kanssaan olevat', Vym *Petyr+ys+an*, Letka *Petyr+ys+jan* 'Petyr ja muut hänen kanssaan olevat'. Substantiivi *pijan/pian* 'pojat, poikaset; poikue; poikanen, pentu' on selvästi alkuaan johdos, sanan *pi* 'poika' yhteyteen kuuluva, deminutiiveja muodostaneen *an*-johtimen sisältävä (Rédei 1968: 432). Johdossubstantiivi kokonaisuudessaan on kielipiillistunut deminutiivijohtimeksikin, selvimmin Jažvan komin alueella. Komimurteissa se on kuitenkin saanut kollektiivisen merkityksen 'pojat, poikaset, poikue, pentue' ilmeisesti siitä syystä, että sillä on alkuaan merkitty varsinkin eläinten poikasia ('karhun pentu' > 'karhun pentue'). Muodon *pijan/pian* saaman kollektiivisuuden merkityksen on tajuttu sisältyvän nimenomaan suffiksiosaan. Tähän viittaa se, että juuri Letkalla deminutiivisesti käytetyn suffiksin perään on yleensä liitetty *öj*-aines (Kövesi 1965: 242), ikään kuin olisi tarve erottaa deminutiivijohdin (*nylanöj* < *nyl* 'tyttö') ja uuden merkityksen saanut identtinen johdinainees. Näin kollektiivisesta *pi(j)an*-johdoksesta suffiksiosa kelpuutettiin additiivisen monikon muodostajaksikin: *mamöian*, *Petyrysan*. On keinotekoista olettaa, että tämä olisi tapahtunut kahteen eri kertaan, kerran Letkalla, kerran Vymillä. Luontevampaa on olettaa jo kantakomilaista kehitystä, jonka tuloksen vain nämä toisistaan etäällä olevat murteet ovat säilyttäneet. Tämä tunnus soveltui vain +elollisten substantiivien kollektiivisten ilmausten, jopa additiivisen monikon muodostajaksi. Muunkinlaisista substantiivivartaloista haluttiin kollektiivi-ilmauksia, ja niiden muodostukseenkin oli keino: *izvapijan* 'izmalaiset', *jemvapijan* 'vymiläiset' – paikannimeen liitettiin +elollisen substantiivin vartalo *pi* ja siitä muodostettiin *an*-kollektiivijohdos.

Kaasukset

Permiläisissä kielissä on runsaasti kaasuksia. Udmurtissa on 15 kaasusta, pohjoismurteissa ja bessermanin murteessa enemmän, koska niissä on käytössä myös postpositiosyntyisiä kaasuspäätteitä (Kel'makov–Saarinen [1994: 98] laskee uusia kaasuksia olevan 6; vrt. myös Baker 1985: 173–). Udmurtin eräissä etelämurteissa taas kaasusten luku on vähentynyt 13 tai 12 kaasukseksi, koska adverbialli ja approksimatiivi ovat jääneet käytöstä, korvautuneet postpositiorakenteilla kuten murteittain terminatiivikin (Kel'makov–Saarinen 1994: 97–). Permin komissa on 17 kaasusta kirjakielessä (KPRSl. 599), murteissa enemmänkin, jopa 6 kaasusta lisää. Ne ovat postpositiosyntyisiä kaasuspäätteitä (Baker 1985: 185, 201; vrt. Batalova 1975: 142). Jažvan komissa kaasuksia on 16 (Lytkin 1961: 44); siinä

inessiivi ja instrumentaali ovat langenneet yhteen perusdekliinaatiossa mutta possessiivisessa dekliinaatiossa ovat erillään. Komissa kaasuksia on 17, murteittain 18 (koska eteläisissä Sysolan, Luzan murteissa tunnetaan Permin komissakin elävä komparaatiossa käytetty preklusiivi).

Seuraavassa paradigmataulukossa ei ole mukana nuoria postpositiosyntyisiä kaasuksia. Esimerkkisana on udm *gurt* 'kylä', konii *gort* 'koti'.

	UDM	KOMIP	KOMJ	KOMI
nominatiivi	<i>gurt</i>	<i>gort</i>	<i>gort</i>	<i>gort</i>
akkusatiivi	<i>gurtez</i>	<i>gortös</i>	<i>gortes</i>	<i>gortös</i>
genetiivi	<i>gurtlen</i>	<i>gortlön</i>	<i>gortlan</i>	<i>gortlön</i>
ablatiivi	<i>gurtles</i>	<i>gortlis</i>	<i>gortlis</i>	<i>gortlyś</i>
datiivi	<i>gurtly</i>	<i>gortlö</i>	<i>gortle</i>	<i>gortly</i>
instrumentaali	<i>gurtlen</i>	<i>gortön</i>	<i>gorten</i>	<i>gortön</i>
komitatiivi		<i>gortköt</i>	<i>gortket</i>	<i>gortköd</i>
karitiivi	<i>gurttek</i>	<i>gorttög</i>	<i>gortteg</i>	<i>gorttög</i>
adverbiaali	<i>gurtja</i>			
preklusiivi		<i>gortśa</i>	(S L)	<i>gortśa</i>
konsekutiivi		<i>gortla</i>	<i>gortla</i>	<i>gortla</i>
inessiivi	<i>gurtyn</i>	<i>gortyn</i>	<i>gorten</i>	<i>gortyn</i>
illatiivi	<i>gurte</i>	<i>gortö</i>	<i>gortø</i>	<i>gortö</i>
elatiivi	<i>gurtys</i>	<i>gortis</i>	<i>gortis</i>	<i>gortys</i>
transitiivi				<i>gortti</i>
prolatiivi	<i>gurteti</i>	<i>gortöt</i>	<i>gortet</i>	<i>gortöd</i>
terminatiivi	<i>gurtöž</i>	<i>gortöž</i>	<i>gortøž</i>	<i>gortöž</i>
approksimatiivi	<i>gurtlañ</i>	<i>gortlañ</i>	<i>gortlañ</i>	<i>gortlañ</i>
egressiivi	<i>gurtysen</i>	<i>gortśañ</i>	<i>gortśañ</i>	<i>gortśañ</i>

Monikon muodot rakentuvat siten, että substantiivivartaloon liittyy ensin nume-rustunnus ja siihen kaasuspääte (= Cx). Udmurtissa on kuitenkin tendenssi käyttää monikon päätteenä toista allomorfa kuin yksikön päätteenä: jos nimittäin yksikön päätteessä on puolisupea vokaali *e*, on monikon päätteessä ahdas vokaali *y*. Tällaisia yksikössä ja monikossa eri allomorfeja käytäviä sijoja ovat udmurtin akkusatiivi (yksikössä pääte on *ez* tai *jez*, monikossa *yz*), illatiivi (yksikössä pääte on *e* tai *je*, monikossa *y*), instrumentaali (yksikössä pääte on *en* tai *jen*, monikossa *yn*). Prolatiivin *eti/jeti*-päätteen sijalla on monikossa kuitenkin pelkästään pääte *ti* (ei **yti*). Monikon akkusatiivissa on udmurtissa käytössä kokonaan toinen päatekin kuin yksikön akkusatiivissa. Monikon akkusatiivin päate on nimittäin myös *ry*.

Udmurtin kirjakielessä käytetään molempia aineksia, *yz* ja *ty*; murteissa *yz* on välimurteiden eteläosan ja eteläisten murteiden päätte, *ty* pohjoisten murteiden ja pohjoisten välimurteiden päätte (Saarinen–Kel'makov 1994: 99–). Kominkin murteissa on udmurtin *ty*-päätettä vastaavia monikon akkusatiivin päätteitä.

Edellä olevista kaasuksista kahdeksan viimeistä on paikallissijoja. Komissa tosin viimeksi mainittua sijaa, egressiiviä, käytetään myös ablatiiville luonteenomaisissa konteksteissa; Castrén käyttikin siitä nimitystä Ablativus 2. ja näki sen tehtäväksi syyn ja alkuperän ilmoittamisen (Castrén 1844: 22).

Edellä mainittiin, että udmurtin murteissa ja Permin komissa on lisää paikallissijoja, postpositiorakenteista syntyneitä. Tällainen kieliopillistumisprosessihan on tyypillinen postpositioita ja suffikseja käyttäville agglutinoiville kielille ja todettavissa kaikista suomalais-ugrilaisista kielistä. Udmurtin pohjoisissa murteissa ja bessermanissa on *diñ* 'luo-' (= sm *tyvi*) -vartaloisista postpositioista muodostunut uusi läheisyyttä ilmoittava sijasarja *ñyn, ñe, ñys, ñyti, ñyšen, ñož* (Fuchs 1954: 135–, Tepljašina 1981: 285–291, Kel'makov–Saarinen 1994: 98–), esim. *buskel'* 'naapuri': *buskel'ñyn* 'naapurin luona', *buskel'ñys* 'naapurin luota, naapurin läheltä', *buskel'ñyšen* '(oltuaan) naapurin luona, naapurin luota lähtien', *buskel'ñe* 'naapurin luo', *buskel'ñyti* 'naapurin ohi, naapurin (alueen) läpi', *buskel'ñož* 'naapurille asti' (Kel'makov–Saarinen mts. 98–99). Permin komin murteissa on taas *vyl* 'ylä-' (= sm *ylä-, yle-*) -vartaloisista postpositioista muodostunut ulkopaikallissijoja (Uotila 1938: 48, Batalova 1975: 136, Baker 1985: 66, 177–). Samantapaiset uudet kaasuspäätteet, *dyn*-vartaloisista postpositioista ja myös *ord*-vartaloisista postpositioista muodostuneet, tuntevat Batalovan mukaan eteläiset Pennin komin murteetkin (Batalova 1975: 138). Baker ei kuitenkaan pidä useimpien näiden muotojen statusta *vyl*-vartaloisista postpositioista muodostuneiden päätteiden veroisena ja esittää vain yhden *dyn*-aineksisen kaasuksen (Baker 1985: 191–, 201).

Permilaisten kielten kaasusparadigmasta näkyy, että suurin osa udmurtin ja komin kaasuksista on samoja. Niiden täytyy olla peräisin kantapermin deklinaatiosta. Seuraavassa tarkastellaan kaasuspäätteiden kehitystä kaasusta kerrallaan tarkastellen.

Nominatiivi on alusta asti ollut tunnusmerkitön. päätteainesta vailla oleva kaasus.

Yksikön vanhojen grammaattisten kaasuspäätteiden, akkusatiivin **m*-päätteen ja genetiivin **n*-päätteen, kohtalona oli kadota kantapermissä (kuten tapahtui muillekin vanhoille yhden konsonantin sisältäneille kaasuspäätteille). **Yksikön akkusatiivin** päätte on nyt udmurtissa *ez* tai *jez* riippuen siitä, päättyykö sana konsonanttiin

vai vokaaliin: *gurt+ez* mutta *ad'ami+ jez < ad'ami* 'ihminen'. Komin akkusatiivin päätteen sibilantti on soinniton: *ös*. Soinniton se on myös Permin komin *ös-* ja *lažvan* komin *es-*päätteessä.

Vanhaa yks. akkusatiivia korvaamaan otettu aines koostuu siis vokaalista + sibilantista. Sibilantin on tulkittu olevan alkuperältään yks. 3. persoonan Px. On oletettu, että akkusatiivin päätteen alkuvokaalissa on muisto **m*-päätteestä, ja Px:lla on vahvistettu nasaalin kadon jälkeen vokaalin varaan jäänyttä kaasumuotoa – joka merkittävästi kyllä on säilynyt kahdessa sanassa udmurtissa: substantiivien *murt* 'ihminen' ja *bur* 'hyvyys' akkusatiivit voivat olla muotoa *murte* ja *burte*. Possessiivisen taivutuksen akkusatiivimuodot ovat myös vokaaliloppuisia (udmurtissa kaikissa yksikön persoonissa, komissa yksikön ja monikon 2. ja 3. persoonassa [s. 110–]), ikään kuin todistamassa sananloppuisen konsonantin katoa, ja tämä sananloppuinen konsonantti olisi niissäkin voinut olla **m*. (Wichmann 1923–1924: 159–161.) Varhaisiin kielenvaiheisiin rekonstruoidussa possessiivisessä taivutuksessa kaasuksen merkki näyttää kyllä sijainneen Px:n edellä (Janhunen 1982: 32), mutta kantapermissä (kuten kantamarissakin) näyttää possessiivisen taivutuksen morfeemijärjestys kokeneen mullistuksen. (Siitä alempana.) Permiläisten kielten yks. 1. ja 2. persoonan (udmurtissa myös 3. persoonan) pronominiinien akkusatiivimuodot ovat vokaaliloppuisia ja voivat todistaa myös **m*-aineksesta, kuten on yleensä oletettukin (Wichmann mts. 159), mutta eivät välttämättä – niissä pois pudonnut konsonantti olisi voinut olla myös **t*, itämerensuomen ja hantin säilyttämä vanha persoonapronominiinien akkusatiivipäätte. Permiläiset kielet käyttävät nyt yks. 3. persoonan Px:a erittäin runsaasti determinoivassa funktiossa. Aivan ilmeisesti sitä käytti jo kantapermi. Tavallaan vanhaan **m*-akkusatiiviinkin sisältyi determinaatio: vain määräinen, ilmeisesti varsinkin elollinen objekti merkittiin päätteellä; muunlaisten objektien merkintään käytettiin tunnusmerkitöntä muotoa, nominatiivia. Tässä suhteessa suomalais-ugrialaisten kielten käytäntö on kielitypologian valossa odotuksenmukainen. ”The most natural kind of transitive construction is one where the A is high in animacy and definiteness, and the P is lower in animacy and definiteness; and any deviation from this pattern leads to a more marked construction” (Comrie 1989: 128). Näin oli ymmärrettävää, että äännekehityksen takia hävinneen **m*-akkusatiivin tehtävää hoitamaan otettiin juuri yks. 3. persoonan Px. Jo kantapermissä akkusatiivin päätte näyttää muodollisesti pyrkineen eroamaan Px:sta; Px:n vokaalina on ilmeisesti ollut suppea vokaali ja akkusatiivin päätteessä sitä väljempi. Udmurtissa kyllä nykyisin Px:nkin päätyyppi on *e*-llinen *ez, jez* eli sama kuin akkusatiivin päätteessä, mutta osaan substantiiveista liittyvät edelleen y:lliset Px:t: *nyl+y* 'tyttäreni', *pyd+yd* 'jalkasi', *dyr+yz* 'hänen aikansa', sen sijaan *val+e* 'hevoseni', *lud+ed* 'peltosi', *vyr+ez* 'metsänsä'. Komissa sarja on aina muotoa *nyl+ö+j*, (Permin komi *nyl+ö*), *nyl+yd*, *nyl+ys*; näyttää kuin udmurtissa Px-sarja olisi analogisesti yhdenmukaistettu joko 1. persoonan tai 2. ja

3. persoonan muodon perusteella. Udmurtin akkusatiivipäätteen ja yks. 3. persoonan Px:n sibilantin soinnillisuudelle ei ole suoraviivaista selitystä; komilaisen päätteen sibilantin soinnittomuus on odotuksenmukaista. Sibilanttien kehityksessä sibilanttien soinnillistuminen koski 1. ja 2. tavun välisiä sibilanteja. Uotila huomauttaa, että udmurtissa paitsi yks. 3. persoonan Px:ssa ja siihen palautuvassa akkusatiivin päätteessä myös yks. 2. persoonan Px:ssa on soinnillinen äänne *d* vastaamassa Permin komin ja Jažvan komin soinnitonta äännettä *r*:tä. (2. persoonan Px:n komin *d* selittyy varsinaiskomin murteiden myöhäisestä *t > d*-muutoksesta [s. 38].) Udmurtissa soinnilliseen konsonanttiin tai vokaaliin loppuvien yksitavuisten sanavartaloiden possessiivisen taivutuksen yks. 2. ja 3. persoonan akkusatiivimuodoissa ja mon. 2. ja 3. persoonan monissa sijamuodoissa on myös soinnillinen äänne, esim. *nylde* 'tyttäresi' (akk.), *nyl dy* 'heidän tyttärensä' (mon. nom.), *nyl ze* 'hänen tyttärensä' (akk.), *nyl zy* 'heidän tyttärensä' (mon. nom.). Tällaisia muotoja Uotila pitää udmurtin 2. ja 3. persoonan nominatiivimuotojen Px:issa olevan soinnillisen konsonantin analogialähteenä. (Uotila 1933: 104–109, 176–179.)

Myös udmurtin suppeavokaalinen yks. 3. persoonan Px yz on saanut sijansa akkusatiivissa, mutta se on sijoittunut **monikon akkusatiivin** päätteeksi. Jo edellä mainittiin, että tätä päätetyyppiä käyttää kirjakielen lisäksi udmurtin kielialueen eteläinen osa: etelämurteet ja välimurteistakin eteläiset (Kel'makov–Saarinen 1994: 99_–). Pääte on sekä substantiivien että pronomien deklinaation aines. Edellä mainittu mon. akkusatiivin *ty*-pääte on udmurtin kirjakielen, pohjoisten murteiden ja pohjoisten välimurteidenkin käyttämä (Kel'makov–Saarinen 1994: 99_–). Tämäkin pääte on käytössä paitsi substantiivien myös pronomien mon. akkusatiivin päätteellä. Persoonapronomien 1. ja 2. persoonassa päätteellä on *dy*-allomorfi: *milemdy* 'meitä, meidät', *tileddy* 'teitä, teidät' (GSUJa. 1962: 168; nämä ovat ainoita tapauksia, joissa pääte liittyy soinnilliseen konsonanttiin – monikon *jos/os*-tunnukseen liittyessään pääte liittyy soinnittomaan konsonanttiin). Tällä udmurtin monikon akkusatiivin päätteellä on vastine komissa. Vanhassa kirjakomissa esiintyy pääte *dy* tai *dö* sekä substantiivin että mon. 1. ja 2. persoonapronominin kaasuspäätteenä (Lytkin 1952: 106, 110). Udoran murteessa esiintyy pääte *dö/tö* niin ikään sekä substantiivin että kaikkien kolmen monikon persoonapronominin päätteessä (Sorvačova–Beznosikova 1990: 32, 51, SSKZD 473). Parissa muussa komimurteessa on sama päätetyyppi mon. 1. ja 2. persoonan pronomien akkusatiivissa: Ižman murteessa *tö*, *te* ja Ala-Vyčegdan murteessa *te* (SSKZD 472–473; alkuperältään varsinaisia persoonapronomineja ovat vain 1. ja 2. persoonan pronominit).

Udmurtin pääte *ty/dy* on nykyään käytössä nominatiivissa mon. 2. persoonan Px:na, yksikön 2. persoonan akkusatiivissa pääte on *de* tai *te*, mikä vastaa komin murteiden ja vanhan kirjakomin mon. akkusatiivin suffiksia *dö/tö*. Mutta vanha

kirjakomi käytti myös udmurtin mon. akkusatiivin *t*-päätetä vastaavaa *dy*-päätetä. Eikö suffiksimorfeemien vokaalien eroilla alun perin ollutkaan erottavaa merkitystä; yleistettiinkö allomorfit vasta myöhemmin eri tehtäviin? Levikkensä perusteella **tV*-kaasuspäätteen käyttö vaikuttaa jo kantapermiläiseltä, ainakin monikon persoonapronomineissa. Baker pitää mahdollisena itämerensuomalaista, vepsäläistä, vaikutusta eli itämerensuomen **tA*-partitiivi-objektin sijaan heijastumista Udoran murteen vahvempaan käyttöön (Baker 1985: 222). Perinteinen etymologinen selitys, jonka mukaan pääte olisi uuden käyttötavan saanut 2. persoonan Px (ks. Hontin [1997: 79] mainitsemaa kirjallisuutta), on todennäköinen jo muiden akkusatiivipäätteiden, udm *ez, jez*; yz, komi *ös*, etymologian valossa.

Monikon akkusatiivin päätteen vahva asema persoonapronomineissa tuo kuitenkin mieleen myös persoonapronominien erityisen akkusatiivipäätteen, *t*-päätteen, josta hanti ja itämerensuomi ovat säilyttäneet muiston. (Monien muiden suffiksien kahtalainen ilmiasu C ja CV, esim. latiiivissa **k* ja **kV*, tekisi kai mahdolliseksi olettaa tässäkin tapauksessa **t:n* ja **tV:n* suffiksiparia.) Mutta miksi se olisi säilynyt monikon pronomineissa mutta ei yksikön? Honti selittää tämän permiläisten kielten mon. akkusatiivipäätteen syntyneen kahden päätteen kombinaationa: sen syntyyn olisivat antaneet osansa paitsi persoonapronominien **t*-akkusatiivipääte myös nominien mon. akkusatiivin pääte, joka olisi ollut muotoa **t* = vanha monikkotunnus + **m* = vanha akkusatiivipääte (Honti 1997: 79_82). **t* on kuitenkin alkuaan pelkkä mon. nominatiivin pääte ja **m* vanha yks. akkusatiivin pääte (esim. Janhunen 1982: 30). Tietenkin voi olettaa kehittyneen **t* + Cx-kombinaatioitakin, siitähän on esimerkkejä: obinügrilaisten kielten monikon taiputus ja itämerensuomen monikon genetiivi ynnä sen pohjalle kehittynyt viron monikkotaiputus. On kuitenkin vaikea uskoa, että tällaisen sekundaarin, vahvasti tunnusmerkkisen muodosteen rinnalla – jos permiläisten kielten mon. akkusatiivisellainen olisi – ei olisi säilynyt yksinkertaisempi mon. nominatiivimuoto. Ja mon. nominatiivin **t*:stähän ei permiläisissä kielissä mitään muistoa ole.

Genetiivin pääte udm *len*, komiP *lön*, komiJ *lan*, komi *lön*, **datiivin** pääte udm *ly*, komiP *lö*, komiJ *lə*, komi *ly* sekä **ablatiivin** pääte udm *les*, komiP ja komiJ *liš*, komi *lyš* ovat muodostuneet sarjana saman periaatteen mukaan.

Ne ovat kantapermiläistä aikaa vanhempia ainakin muodostusperiaatteeltaan. Genetiivissä *l*-ainesta seuraa vanhan olosijan, **nA*-lokatiivin edustaja (se elää myös permiläisten kielten inessiivi- ja instrumentaalipäätteenä, kuten jäljempänä osoitetaan). Datiivissa *l*-ainesta seuraa vanhan tulosijan merkitsijän, **k:n* edustaja (se elää myös permiläisten kielten illatiivipäätteenä), ablatiivissa *l*-ainesta seuraa kantapermiläinen erosisasuffiksi *Vš*. (Vanhan **tA*-erosijan edustuksesta kantapermissä ks. s. 87.) Vastavaanlainen kolmen kaasuksen sarja tunnetaan itämerensuomessa; marissa vastaavista kaasuksista on käytössä kaksi, tulosijainen ja erosi-

jainen. Ravila oli sitä mieltä, että *l*-kaasukset ovat kehittyneet sukukieliin paralleelisti (Ravila 1935: 44). Niillä on kuitenkin kaikilla yksi tärkeä yhteinen piirre. Ne ovat kaikki kaasuspäätteitä, jotka kuuluvat ennen kaikkea sellaisten substantiivien paradigmaan, jotka merkitsevät elollisia olentoja. Itämerensuomessa *l*-kaasuksilla muodostetaan myös paikanilmauksia – niitä nimitetäänkin ulkopaikallissijoiksi. (Jäljempänä todetaan, että myös permiläisissä kielissä on *l*-aineksisia paikallissijoja. Niissä kuitenkin *l*-ainesta seuraa aina vokaali *a*, eli aines on *la*. Nämä kaasukset eivät ole ulkopaikallisuuden ilmaisimia.) Ulkopaikallisuuden ilmoittaminen (esim. *kirja on pöydällä, panin kirjan pöydälle, otin kirjan pöydältä*) ei kuitenkaan ilmeisesti ole ainakaan vanhempi funktio kuin itämerensuomen *l*-sijojen habitiviiset ja dativiiset funktiot (*minulla on kirja, anna kirja minulle, ota kirja minulta*). Sukukielissä nimittäin ulkopaikallisuus ilmaistaan tyypillisesti postpositiorakenteilla (esim. komi *kiiḡays pyzan vylın* 'kirja on pöydällä', *pukti kiiḡasö pyzan vylö* 'panin kirjan pöydälle', *bošit kiiḡasö pyzan vylöš* 'otin kirjan pöydältä'), ja on mahdollista olettaa, että alkuperäistä on juuri postpositiorakenteiden käyttö tässä funktiossa. Kantasuomessa *l*-kaasukset ovat työntyneet postpositiorakenteiden sijalle tai rinnalle: *kiven päällä, kiven päälle, kiven päältä, uumin päällä, uumin päälle, uumin päältä* ovat verraten tavallisia ilmauksia. Kuten jo mainittiin, *l*-kaasukset kuuluvat niin permiläisissä ja marilaisissa kuin itämerensuomalaisissa kin kielissä elollisten olentojen nimitysten paradigmaan. Niillä merkitään sellaisia funktioita, jotka liittyvät elollisiin olentoihin: habitivisia, dativisia, abdativisia. Tämä samanlainen käyttö näissä kielissä antaa aiheen olettaa, että jauri tässä tehtävässä permiläisillä, marilaisilla ja itämerensuomalaisilla kaasuksilla on yhteinen pohja.

Jo kantapermin aikana genetiivin, dativin ja ablatiivin käytöt vakiintuivat. (Kaasusten käytöstä s. 93–.) Esimerkiksi sellainen kaasusten käytön yksityiskohta kuin genetiivin ja ablatiivin vaihtelu omistajanattribuutissa (so. ablatiivia on käytettävä, jos attribuutin pääsana toimii lauseen objektina, genetiiviä on käytettävä kaikissa muissa tapauksissa) vakiintui nykyiseksi jo kantapermissä.

Vanha **n*-genetiivi on kadonnut kantapermissä jäljettömiin. Voi kuitenkin kysyä, onko saman vanhan kaasuksen instruktiivisesta käytöstä jälkiä vielä permiläisissäkin kielissä (*n*-instruktiivihan löytyy kaikista suomalais-volgalaisista kielistä), vrt. udm *kymyn, kömiñ* (Munkácsi), komi *kymyñ, kymiñ*, komiP *kymiñ* (Fokos-Fuchs, Wichmann–Uotila) 'kumoon, kumossa'. Udmurissa *n̄* ja *n* ovat siis vaihtelussa: Kel'makov–Saarisen mukaan tässä sanassa kuten monessa muussakin tapauksessa murteittain alun perin liudentumaton dentaali palataalistuu *i:n* jäljessä (Kel'makov–Saarinen 1994: 87). Nasaali on kuitenkin liudentunut myös koko komilaisalueella, edeltävän vokaalin laadusta riippumatta. Marissa on vastaavasti *n*- ja *n̄*-loppuisia adverbeja. Ne on yhdistetty genetiiviin, mutta *n̄*-loppuisiin on oletettu genetiivin päätteen lisäksi toista liudentuksen aiheuttavaa (latiivista?)

päätettä (Itkonen 1966: 64–, Kangasmaa-Minn 1969: 58). Uralilaiseen kantakielen ovat kylläkin erityisesti unkarilaiset tutkijat olettaneet juuri **n*-aineksista latiiivi-datiivia (esim. Hajdú Domokos 1987: 220). Suomalainen tutkimus on kuitenkin lähtenyt uralilaisen kantakielen **n*-latiivista ja selittänyt genetiivisen **n:n* liittyvän sen yhteyteen (E. Itkonen 1968: 202, Korhonen 1991: 167–).

Instrumentaalin pääte on udmurtissa *en* tai *jen* sen mukaan, päättyykö sana konsonanttiin vai vokaaliin, *yn* monikon tunnuksen jäljessä (*gurtjosyn*) ja myös yksikön instrumentaalin päätteenä substantiiveilla, jotka nimittävät ruumiinosan (*kiyn* 'kädellä', *sulmyn* 'sydämellä', *jyryn* 'päällä' jne.), sukulaisen (*nylynym* 'tyttäreni kanssa', *vyynyzyz* 'vävynsä kanssa'), esineen osan (*purt nydyn* 'veitsen kahvalla'), komiP *ön*, komiJ *en*, komi *ön*. Instrumentaalin pääte eroaa vain vokaaliltaan toisesta kaasuspäätteestä, inessiivin päätteestä, udmurtissa useimmiten ja Permin komissa ja komissa aina. Inessiivin pääte on muotoa udm *yn*, komiP *yn*, komiJ *en* ja komi *yn*.

Kantapermissä merkittiin samalla päätteellä, vanhan **nA*-olosijapäätteen ja *kajalla*, kaksi funktiota, lokaalinen ja instrumentaalinen. Muissakin suomalais-ugrilaisissa kielissä lokatiivinen sija on saanut hyvin yleisesti instrumentaalinkin funktion. Kantapermissä oli ilmeinen tendenssi jakaa funktiot päätteen kahdelle allomorfille. Toisesta tuli inessiivin pääte udm, komi *yn*, toisesta instrumentaalin pääte udm *en*, komi *ön*. Jako ei kuitenkaan ole toteutunut jyrkästi, kuten udmurtin edustus osoittaa. Jažvan komissa allomorfit ovat ilmeisesti myöhemmin taas langenneet yhteen.

Karitiivin pääte udm *tek*, komiP *tög*, komiJ *tög*, komi *tög* on sekin kantapermiläistä aikaa vanhempi. Sille on vertauskohtia permiläisten kielten läntisissä sukukielissä – itämerensuomessa, saamessa ja marissa. (Mordvassa sillä ei ole suoranaista vastinetta.) Päätteen on selitetty koostuneen kahdesta aineksesta, karitiivisesta **ktV*-elementistä (Janhunen 1982: 31, vrt. Korhonen 1981: 226) ja **k*-latiivista, joka on liittynyt päätteen perään. Permiläisten kielten kannalta hämmästyttää sananloppuisen klusiilin säilyminen tässä. Sehän kuitenkin katosi funktioltaan illatiiviksi muotoutuneen tulosijan lopusta, missä sen säilyminen olisi ollut paljon vahvemmin motivoitua (alempana). Olisiko permiläisten kielten karitiivin lopussa ollut latiiivin **k*-aines kahteen kertaan niin kuin saamenkin karitiivin lopussa? Entä miksi Permin ja Jažvan komin kaasuspäätteen lopussa on soinnillinen konsonantti? Muutenhan jälkitavujen klusiilien komilainen soinnillistuminen tapahtuu vain varsinaisissa komimurteissa.

Inessiivin, paikallissijasarjan olosijan, pääte on udm *yn* tai *n* (*n* eräissä *a*-päätteisissä substantiiveissa ja *la*-loppuisissa paikannimissä, esim. *korka* 'talo' : *korkan*,

Šeltala : *Šeltalan*), komiP *yn*, komiJ *ən*, komi *yn*. Pääte on vanhan **nA*-olosijan suora jatka. Edellä oli puhe siitä, että tämä olosi ja sai kantapermissä instrumentaalinkin funktion ja että jo kantapermissä pääte allomorfit pyrkivät eriytymään kahden kaasuksen, inessiivin ja instrumentaalien, päätteiksi.

Illatiivin pääte on udmurtissa *e tai je* sen mukaan, päättyykö sana konsonantiin vai vokaaliin; monikon illatiivin pääteenä on *y*; *gurtjosy*. Muutamien *a*-loppuisten sanojen ja *la*-loppuisten paikannimien tulosijasta ei pääte erotu: *korkapyriz* 'taloon meni sisään'. Komilaiset päätteet ovat komiP *ö*, komiJ *ə*, komi *ö*. Tämä vokaaliin päättyvä muoto edellyttää vanhempiin kielenvaiheisiin vokaalinjälkeisen konsonantin sisältänyttä muotoa. Kantapermissä sananloppuinen konsonantti kylläkin putosi pois—tai sulautui edeltävään vokaaliin—, mutta sen aikaisempi olemassaolo vaikutti siten, että toiseen tavuun jäi tulosijan funktiota kannattava vokaali. Vokaalin jäljestä hävinneen konsonantin oletetaan olleen vanhan tulosijan latiivin pääte **k*.

Elatiivin pääte on udmurtissa *ys* ja joissakin *a*-loppuisissa sanoissa ja *la*-loppuisissa paikannimissä *ś* (*korka* : *korkaś*, *Šeltala* : *Šeltalas*). Permin komiin ja Jažvan komin pääte on *iś* (siinä vokaali on liudentuncen sibilantin vaikutuksesta palataalisunut) ja komin *ys*. Tämän kantapermissä paradigmaan erosijaksi sijoittuneen *ys*-muodon historia ei ole selvä. Se täytti paradigmaan jääneen aukon kun vanha erosija **tA* siirtyi kantapermissä uuteen funktioon: siitä tuli prolatiivin muodostaja.

Udmurtissa päätteellä on possessiivisessa taivutuksessa allomorfi *ys̄t*- (s: 110--), ja on kysytty, onko alkuperäinen tyyppi *śt*:llinen (josta murteittain > *śk*). Tällöin vertauskohtana voisi olla mordvan tavan adverbeissa yleinen *śte*-pääte: *parśte* 'hyvin' ja edelleen suomen tavan adverbien *yti*-pääte: *huonosti*. Vrt. myös lukuadverbeja komin *kŷkŷś* 'kahdesti', mordvan *kavkśt* 'kahdesti' ja suomen *kahdesti*. (Itämerensuomen, saamen ja mordvan elatiivin päätettä ei tietenkään voi rinnastaa permiläisten kielten elatiivin päätteeseen: suomalais-volgalaisen elatiivin *s* on liudentumaton.)

Prolatiivin pääte on udmurtissa *eti* tai *jeti* sen mukaan, onko kyseessä konsonantiin vain vokaaliin loppuva sana; monikon päätteellä on *asu ti* samoin kuin joidenkin substantiivien yksikönkin päätteellä (esim. *odig ymti kad* 'kuin yhdestä suusta'). Permin komissa pääte on *öt*, Jažvan komissa *ət* ja komissa *öd*.

Komin **transitiivin** pääte on *ti*. Udmurtissa ja Permin komissasekä Jažvan komissa substantiiviparadigman prolatiivisia kaasuksia on vain yksi, prolatiivi. Sen sijaan varsinaisessa komissa prolatiivisia kaasuspäätteitä on kaksi, prolatiivin pääte *öd* ja transitiivin pääte *ti*. Udmurtti sekä Permin komi ja Jažvan komi kyllä tuntevat *ti*-

päätteenkin: aiemmin mainittiin, että se on udmurtin monikon prolatiivin ja joidenkin sanojen yksikön prolatiivin päätte. (Udmurtin murteissa allomorfit, *eti*, *jeti* tai *ti*, voivat olla edustettuina eri tavoin [Vászoly 1968: 68].) Permin komissa ja Jažvan komissa *ti*-päätte on prolatiivisten postpositioiden päätte (Rédei 1962: 7, 207), esim. Permin komi *vytti: v. mummy* 'mennä yläkautta' (KPRSl. 91 a.), komi *J. velti* (Lytkin 1961: 101). Lisäksi Permin komin Ylä-Kaman murteissa se, eikä *öt*-päätte, liittyy substantiiviinkin, esim. *Kamati* 'Kama-jokea pitkin' (Batalova 1975: 153, 156).

Kuten Vászoly on oletanut (1968: 68), komin päätteet ovat varmaankin konsonanttiainekseltaan samat. Komin prolatiiviin yleistyneessä allomorfiissa on vain tapahtunut varsinaiselle komille luonteenomainen klusiilin soinnillistuminen. Vászoly huomauttaa, että muutenkin *d* ja *t* esiintyvät saman morfeemin allomorfeissa, esim. komi yks. 2. Px: nominatiivi *kör-yd* 'porosi' mutta akkusatiivi *kör-tö* 'poroasi'. Kummassakin tapauksessa, prolatiivissa ja yks. 2. persoonan Px:n nominatiivissa, on tavunloppuinen klusiili soinnillistuneena: sen sijaan tavunalkuisessa asemassa kuten transitiiivissa *ti* ja yks. 2. persoonan possessiivisen taivutuksen akkusatiivin päätteessä *tö* klusiili on säilynyt soinnittomana. Vászoly oletti, että kaasuksissa kysymys ei olisi kuitenkaan pelkästään allomorfeista: transitiiivissa *ti* olisi vanhaan **tA*-ainekseen eli varhaisempien kielenvaiheiden erosijaan liittynyt vanha **j*-latiivi. Vászolyin mukaan niin transitiiivissa kuin yks. 2. Px:n sisältävässä akkusatiivimuodossa on kysymys siitä, että *t*-morfeemia seuraa toinen morfeemi, transitiiivin päätteessä vanha **j*-latiivi > *i*, akkusatiivin päätteessä akkusatiivin kadonneesta nasaalista todistamaan jäänyt vokaali. Tämä yhdysperäinen morfeemi sai rakenteen CV.

Onko kuitenkaan välttämätöntä olettaa komin transitiiviin toista kaasuspäätettä, **j*-latiivia, vanhan **tA*-päätteen jälkeen? Entä jos **tA*-rakenteisessa suffiksissa suffiksin vanha vokaaliaines säilyi, vokaali vain kantapermissä odotuksenmukaisella tavalla ummistui? Substantiivin paradigmassa kyllä vanhat CV-suffiksit näyttävät saavan VC-hahmon, mutta pronominaaleissa tilanne on toinen. Sellaisiin pronominaalisiin transitiivimuotoihin kuin komi *tati* 'tätä kautta', *seti* 'sitä kautta' on halu verrata toisia pronominaalisia muotoja, esim. komi *tani* 'täällä', *seni* 'siellä', *seki* 'silloin'. On luonnotonta olettaa joka paikkaan **j*-latiivia loppuun. Jospa tällaisten yksitavuisten vartaloiden jäljessä morfeemi säilytti CV-asunsa? Juuri pronominivartaloiset transitiivimuodotkin ovat varmaan olleet alusta asti vahvafrekvenssisia, joten ne saattoivat olla analogialähteenä.

Udmurtin päätte on aina *i*-loppuinen, Permin komissa *öt*-allomorfin *t:n* liudennus panee oletamaan aikaisempaa *öti*-päätettä, varsinaisessa komissa transitiiivin päätte sekä Permin komissa ja Jažvan komissakin tiettyjen postpositioiden päätte on samaa *i*-loppuista tyyppiä. Kantapermiläinen on siis ainakin *-(V)ti*-päätte. Permin komin *öt*-päätte, Jažvan komin *öt*-päätte ja komin prolatiivin *öd*-päätte taas

viittavat kantakomilaiseen *VL-päätteeseen. Koska pitempi vokaaliloppuinen pääte jo levikkinsäkin puolesta näyttää vanhemmalta, on mahdollista selittää lyhyempi konsonanttiloppuinen päätetyyppi, joka levikkinsä perusteella näyttää vasta kantakomilaiselta, vanhemmasta vokaaliloppuisesta päätteestä syntyneeksi.

Kummankin päätteen taustalla voi siis olla sama vanha pääte, uralilaisen ja suomalais-ugrilaisen kantakielen *tA-erosijapääte. Erosija kehittyikin helposti prolatiiviseksi. Näin on tapahtunut esim. turkkilaisissa kielissä. Myös lännempänä tämä vanha erosija on saanut prolatiivisen funktion: esim. sm *tä_tä tie-tä*. Kantapermissä tapahtuneen *tV-päätteen alkuperäisen erosijafunktion häviämisen syy on hämärä.

Vanhojen paikallissijojen kohtalo kantapermissä on hyvin samanlainen kuin hantissa. Hantissakin *k jatkaa elämäänsä tulosijana, *nA kantaa sekä olosijan että instrumentaalnin funktiota ja *tA-erosija on hävinnyt. Kantapermin paikallissijoista vielä yksi, terminatiivi, muistuttaa hantista.

Terminatiivin pääte on udm *ož*, komiP *öž*, komiJ *əž*, komi *öž*. Kantapermin terminatiivin päätteellä Vž on vastine hantin latiiivisessa adverbien päätteessä. Päätteen alkuperäisen asun oletetaan olleen *č (Toivonen 1928b 164–, Liimola 1963: 196.) On oletettu, että sama aines olisi mokšamorclvan *čək*-adverbeissa: *šərčək* 'sivuttain' ja suomen prolatiivin *itse*-päätteessä: *maitse*.

Approksimatiivin pääte on kaikissa permiläisissäkieli muodoissa sama *lan̄*. Kantapermissä on siis ollut *l*-aineksisia paikallissijojakin. Niissä *l*-ainesta on seurannut vokaali *a*, eli aines on ollut *la*, ja sen perään on liittynyt varsinainen Cx. Ilmeisesti kantapermissä pyrittiin habitiiivinen ja lokaalinen *l*-kaasusten tyyppi pitämään muodollisestikin erillään toisistaan ja siksi lokaalista tyyppiä selvennettiin *la*-aineksiseksi. Kummassakin permiläiskielessä on nimittäin muutakin *la*-aineksen käyttöä, josta näkyy, että se oli kantapermissä käytössä juuri paikanilmauksia muodostettaessa. Esim. udmurtin ns. *voršud*-nimistä, heimojen tai sukujen nimistä, saatiin paikanilmauksiin soveltuvia liittämällä niiden perään *la*-aines; *la*-ainekseen liitettiin taivutuspäätteet: *Nörja-la-n* 'Nörja-suvun kylässä', *Nörja-la-š* 'Nörja-suvun kylästä'. Komissa *la*-aines teki adjektiivinkin paikanilmaukseen sopivaksi: *vyl-la-yn* 'uudessa paikassa' < *vyl* 'uusi', *vyl-la-ö* 'uuteen paikkaan'.

Tällainen lokaalinen *la*-kaasus on kantapermin approksimatiivi, udmurtin ja komin *lan̄*-kaasus. Siinä siis aineksina ovat *la+n̄*. Edellä (s. 83–) oli puhe permiläisten kielten adverbeissa esiintyvän *n̄*-aineksen tulkintoista.

Osasta udmurtin murteita, monista eteläisistä murteista ja eteläisistä periferiamurteista approksimatiivisija puuttuu; se korvataan postpositionakentein (Kel'mak o v. Saarinen 1994: 97).

Komissa *lan̄*-suffiksi on saanut toisenkin funktion. Nekrasova on osoittanut,

että se toimii myös koaffiksina, jonka jälkeen voivat liittyä kaikki paikallissijojen päätteet: *lańö*, *lańyn*, *lańys*, *lańöd*, *lańiti*, *lańsań*, *lańöž*, esim. *Vizinlańys* 'Vizingan suunnalta', *milańö* 'meidän suunnallemme', *pöryslańöž* 'vanhuuteen asti', *kerkalańsým* 'kotini suunnalta', *pipujaslańys* 'haapojen suunnalta'. Saman käytön tuntee Permin komi: *tavańisžyk* 'tänneppää', *Kudymkarvańysžyk* 'enemmän Kudymkarin tienoolta'. Vastaavia koaffiksillisia rakenteita on udmurtissakin, mutta vain adverbeissa: *ullańyn* 'alaspäin', *ullańys* 'alhaalta päin; joen alajuoksulta', *ullańieti*, *ullańiti* 'alapuolitse; alajuoksun kautta'. Koaffiksin funktio on kuitenkin sama molemmissa perniläiskielissä. Koaffiksi merkitsee muodon paikallisuudeksi jonkin paikan läheisyyden, ympäristön. Koaffiksiksi *lań* on kehittynyt tavalla, joka on tuttu suomalais-ugrilaisista kielistä: paikallissijoista perussijana vähiten tunnusmerkkinen, latiivinen kaasus, on tunnusmerkkisyytensä luovuttaen soveltunut kokonaisen paikallissijasarjan pohjaksi. On kuvaavaa, että Nekrasovan aineistossa vahvin on latiivinen *lańö*-päätteinen sija. (Nekrasova 1990: 138–140.) Nekrasova toteaa komin *lań*-koaffiksilliset kaasukset ennen kaikkea kirjakielen ilmiöksi. Hän ei ota kantaa rakenteiden ikään, ja tekeehän latiivisen paikallissijan perussijan ilme (Korhonen 1975: 111–117) sen aina soveltuvaksi uusien paikallissijojen pohjaksi, kuten suomalais-ugrilaisien kielten historiasta näkyy (samojedin *kV*-koaffiksiset kaasukset, suomalais-volgalaisten kielten *s*-kaasukset). Prosessi olisi voinut tapahtua siis komissa ja udmurtissa erikseen. Kun kuitenkin Permin komin sen tuntee, on luontevaa johtaa nämä koaffiksilliset muodosteet paitsi kantakomista, jo sitä edeltäneestä kantapermistäkin. Jo kantapermissä on varmaan paikanadverbien latiivista *lań*-sijaa vahvistettu selvällä tulosijapäätteellä, illatiivin päätteellä: **lańV(k)*. Samalla on saatu *lań*-koaffiksillisten paikanadverbien sarja.

Komin, Permin komin ja Jažvan komin **konsekutiivin** päätte on *la*. Voi kysyä, onko jo kantapermissä ollut kehittymässä *la*-aineksinen konsekutiivi. Nykyisin sen tuntevat kaikki komilaiset kielimuodot; udmurtissa samaan tehtävään käytetään datiivia. Tässä siis udmurtin datiivilla on paikallissijalle luonteenomaista käyttöä. (Konsekutiivilla ilmaistaan, mitä joku menee hakemaan. Tämä on suomalais-ugrilaisissa kielissä tyypillisesti tulosijalla ilmaistu funktio, esim. suomessa *mennä marjaan*). Alkuperäisten konsonanttiaainestensa suhteen konsekutiivi ja datiivi ovatkin identtisiä. Kummassakin *la*-ainesta on ilmeisesti seurannut vanha latiivin **k*. Konsekutiivi vain on erotukseksi datiivista *la*-aineksella leimattu paikanilmaukseksi. Tosin se voidaan konsekutiivisena ymmärtää finaaliseksikin ja sillä on muutenkin finaalista käyttöä, esim. komi *myjla?* 'miksi?', 'mitä varten?'. Ehkä tämän ei pelkästään paikallisuutta ilmoittavan käytön takia, udmurtti saattoikin korvata konsekutiivin datiivilla, vrt. udm *maly?* 'miksi?', 'mitä varten?'.

Egressiivin päätte on udmurtissa *yšen*, mutta joissakin aloppuisissa sanoissa ja *la*-

aineksisissa paikannimissä *šen* (*korkašen*, *Šeltalašen*); kaikissa komilaisissa kieli-
muodoissa on sama *šan*-pääte. Egressiivi oli ilmeisesti muotoutumassa jo kantaper-
missä.

Udmurtin ja komin pääteainekset eivät siis ole aivan identtisiä kuten näkyy. Pääteainesten levikki on samansuuntainen kuin *u/n*-adverbien (s. 83): komissa on aina nasaali liudentunut. Udmurtissa pronomini- ja adverbivartaloista muodostuvat egressiiviset adverbit sisältävät lisäksi *la*-aineksen, ja niissä *la*-ainesta seuraava egressiivin pääte on saman tai melkein saman muotoinen kuin komin pääte *šan*: *talašan*, (Uržum) *talašan* 'täältä päin' (Wichmann–Uoti & Korhonen 255a), *ullašan*, (Glazov, Uržum) *ullašan* 'alhaalta päin' (mts. 295b. Wichmannin merkintöjen mukaan pohjoisessa Glazovin murteessa on siis sekä *šan*- että *san*-päätetä). (Udmurtin *lašan* tyyppi on itsenäistynyt, lohjennut postpositioksikin. Onko päätettä aiemmin käytetty substantiivivartalonkin yhteydessä, ei kuten nyt pelkästään pronomini- ja adverbivartaloissa: *talašan*, *ullašan*? Juuri substantiivivartaloiden jäljestä se on voinut lohjeta postpositioksi, vrt. udmurtin vanha kirjakieli – 1847 –: *völd jaz dyšetonze kroslašan* 'levitti oppiaan rististä'.)

Substantiivin deklinaation egressiivi on kuitenkin muodostunut ilman *la*-ainesta (sen pohjalta on jo kantapermissä varmasti muodostunut siis vain approksimatiivi). Ei egressiivi olekaan pelkkä paikallissija kuten myöhemmin kaasusten käytön esittelystä käy ilmi. Egressiivin *š* on sama aines, joka esiintyy kantapermiläisessä erosijassa, molempien permiläisten kielten elatiivissa. Nasaali lienee sama, joka esiintyy approksimatiivin päätteen lopussakin, ellei sitten approksimatiivin loppu *an* ole vaikuttanut komin egressiivinkin nasaaliin ja udmurtin murteiden *talašan*-muotoihin.

Udmurtin **adverbiaalisan** pääte *ja* on myös kantapermiläistä ainesta, vaikkakaan tuskin kantapermissä deklinaatiossa esiintynyt; ainakaan sitä ei voi deklinaatiopäätteeksi todistaa. Udmurtinkin deklinaatiosta se on monista murteista hävinnyt, samoista eteläisistä murteista ja eteläisistä periferiamurteista, jotka ovat approksimatiivinkin hylänneet (Keřmakov & Saarinen 1994: 97). Komissa on vastaavanlaisia adverbien päätteitä; aines voidaan siis adverbien päätteenä palauttaa kantapermiin asti. Voiko olettaa **ja*-aineksen kuuluvan usean kielen tunteman **j*-latiivin yhteyteen? (Vrt. saamen ja mordvan **kV*-prolatiivin ja **k*-latiivin suhde.) Sijapäätteen *a*-vokaali on erikoinen.

Komilaisen **komitatiivin** pääte on komi *köd*, komiP *köt*, komiJ *ket*. Pääte näyttää siis kantakomilaiselta. Wichmann vertasi päätteen alkuaosaa marin komitatiivin päätteeseen *ke*. Kummassakin tapauksessa olisi kyse vanhasta postpositiosta, josta olisi kehittynyt kaasuspääte. Komin postposition lopussa olisi ollut prolatiivin pääte, marin postposition perässä ehkä latiivin pääte **k*. (Wichmann 1923: 24:

153–.) Toisen, Fokos-Fuchsin käsityksen mukaan. (1966: 63–) komin päätteen taustalla olisi ordinaalilukusana *kyköd* 'toinen', esim. *te meköd < te me kyköd* 'sinä minun kanssani' eli "sinä ja minä toisena". Komin murteissa, etelässä Luzalla ja Letkalla, on toinenkin komitatiivi, *myd*-päätteinen. Wichmannin mukaan sekin olisi postpositiosyntyinen, vartalona *my < *mīñä-* (= sm *myö+s*, saa *māññe-*) ja senkin lopussa prolatiivin päätte. Fokos-Fuchsin mukaan päätteen lähtökohtana olisi tässäkin tapauksessa ordinaalilukusana: *möd* 'toinen'. (Parissa Luzan murteen alamurteessakin on käytössä yleiskomilainen komitatiivin päätte, siellä asussa *kyd* [Žilina 1985: 37. 38].) Kahden päätteineksen olemassaolo osoittaa SOSIATIIVIN erillisen merkitsemisen tulleen komissa tärkeäksi.

Eteläisissä komimurteissa, Luzalla ja Sysolalla, sekä Permin komissa on komparaation standardin merkinnässä käytössä erityinen sija. *ša*-päätteinen **preklusiivi**. Muissa komimurteissa sen sijasta käytetään elatiivia (tai elatiivimuotoista postpositiota) ja elatiivin pohjalta preklusiivikin selvästi on muodostunut. Se on siis kiinnostavasti eteläiset komimurteet ja Permin komin yhdistävä ilmeisen myöhäinen innovaatio.

Kaasusten käytöstä

Nominatiivi on subjektin sija. Esim.

udm *pi keškem tyněštyd* 'poika säikähti sinua', *ta busy tabere traktoren gyriškoz* 'tämä pelto tullaan sitten kyntämään traktorilla', *kniğa lydžemyn* 'kirja on luettu', *kniğa lydžymte* 'kirja on lukematta',

komi *pi tarži kynmönmys* 'poika väräsi kylmästä', *kör jas vižšöny gožömyñ bereg doryn* 'poroja paimennetaan kesällä (meren) rannalla', *kniğa lidelöma* 'kirja on luettu', *kniğa lydelytöm* 'kirja on lukematta'.

Se on myös indefiniittisen objektin sija:

udm *odig murt baštem vylem kyšno* 'yksi mies oli ottanut itselleen vaimon', *tulys bordad bašty nan, šižyl sukman* 'keväällä ota (=varusta) leipää, syksyllä lämmintä vaatetta' (*sukman* = villainen kaftaani),

komi *šojsyta nan* 'syön vähän leipää', *juvšti čaj* 'join nopeasti teetä', *mös juktöda* 'lehmää, lehmiä juottelen, olen lehmänjuottamispuuhassa'.

Myös infiniittinen verbinmuoto voi saada nominatiiviobjektin:

udm *val-šotem buskeléz* 'se naapuri, jolle hän oli antanut hevosen'.

Nominatiivi on edelleen luonnehtivan tai identifioivan predikatiivin sija; substantiivipredikatiivi kongruoi subjektin kanssa numeruksen mukaan. Esim.

udm *Iževsk badžim gorod* 'I. on iso kaupunki',

komi *sijö velödyš* 'hän on opettaja', *najö velödyšjas* 'he ovat opettajia'.

Udmurtti saattaa kääntää inessiiviä käyttävän predikatiiviadverbiaalirakenteenkin (s. 104) nominatiiviseksi predikatiivirakenteeksi: *so dyšetyš luysa užä* 'hän työskentelee opettajana' ('hän opettaja ollen työskentelee').

Nominatiivi on myös substantiiviattribuutin sija: tällöin attribuutti on luonnehtiva, ei-referentiaalinen:

udm *argan kwara* 'harmonikan ääni', *korka ös* 'talon-ovi',

komi *vöv jur* 'hevosenpää', *kerka öžös* 'talon ovi', *ty čeri* 'järvikala', *vok čukör* 'veljessarja', *šöd setör šin* 'silmit kuin mustat viinimarjat'.

Kuitenkin myös paikannimistä ja henkilönnimistä käytetään nominatiivia:

udm *Ural gurežjosyn* 'Ural-vuoristossa', *Kam šurlen jardurjosyz* 'Kama-joen rannat', *Marpa nyl* 'Marpan tytär',

komi *Požög juyn* 'Požögjoessa', *Vylgort tuj* 'Vylgortin tie'.

Henkilönnimet, jotka ovat rakennetta isän (tai isoisän) + ao. henkilön nimi, rakentuvat myös nominatiivin varaan:

udm *Paška Pedor*;

komi *Illä Vaš, Ölöksöj Ivan Anna*. (Sen sijaan genetiiviattribuutin sisältämä *Ivanlön Anna* tarkoittaa 'Ivanin tyttöystävä Anna'.)

Niin ikään postpositiorakenteen pääsanan sija on useimmiten nominatiivi:

udm *dyšetskon šaryš veräškyny* 'puhua opiskelusta', *šures kuža mynyny* 'mennä tietä pitkin',

komi *köžyd vöšna og mun* 'kylmän, pakkasen takia en lähde'.

(Muutamalla postpositiolla on poikkeuksellinen rektio, s. 300.)

Gerundisten verbinmuotojen agentti on nominatiivimuotoinen. (Komissakuitenkin persoonapronomini voi agenttina olla genetiivimuotoinen, näin esim. *igön-gerundin* yhteydessä [Stipa 1960: 220].) Esim.

udm *pispu kwar usykuz* 'puiden lehtien pudotessa', *šundy šuntytek* 'auringon lämmittämättä, kun aurinko ei lämmitä', *jyr višytož, pyd med višoz* 'sen sijaan, että pää tulisi kipeäksi, tulkoot jalat', *og čas ortčyša* 'yhden tunnin kuluttua',
 komi *jöz kiasigkost* 'väen kätellessä', *lym syvtöž da mušonavtöž* 'ennen lumen sulamista ja maan lämpiämistä'.

Ajanjaks●a merkitsevien sanojen perusmuotoa voidaan käyttää temporaalisena adverbina, esim. temporaalisia 'milloin?'-ilmauksia ovat udm *tulys* 'kevällä', *gužem*, komi *gožom* 'kesällä'.

Akkusatiivi on definiittisen objektin sija:

udm *nuo emespijez no ičimeńez* 'tuovat sulhasen ja morsiamen', *so adže gurežjosty, ludjosty, řules josty* 'hän näkee vuoret, niityt, metsät',
 komi *bošt menčym körtös!* 'ota minulta tämä rauta'.

Keskeisiä grammaattisia kaasuksia, nominatiivia ja akkusatiivia, käytetään siis permiläisissä kielissä molempia objektin merkitsemiseen. Vaikka ne ovat tärkeimmät, eivät ne kuitenkaan ole ainoat objektikaasukset. Sivuilla 33 L335 tarkastellaan permiläisten kielten objektinmerkintää kokonaisuudessaan.

Akkusatiivobjektiksi sijoittuu komplementaatioissa infiniittisen muodon tekijän ilmoittava sana:

udm *pijez asse kyšnoly baštyny kosem* 'hän pyysi, että poika ottaisi hänet vaimokseen',
 komi *pyr žö šivö jursö višig* 'hän sanoo päänsä olevan aina kipeä'.

Kuratiivirakenteen TEKIJÄ merkitään udmurtissa akkusatiivilla. Esim.

udm *son nylze gožtete (tai gožtetez) gožtetis* 'hän kirjoitti tyttärellään kirjeen'.

Komin teettorakenteessa TEKIJÄn merkitsemiseen käytetään sekä datiivia että akkusatiivia. Kieliopin mukaan (SKJa. 1955: 233_234) rakenteessa käytetään datiivia, jos kuratiivijohdoksella on oma objekti, akkusatiivia muuten, jos siis kuratiivijohdos on ilman omaa objektiä; tällöin kyseessä olisi pakottaminen: *me kysköda piń doktorly* 'vedätän lääkäriä hampaan', *menö batö rityvbyd gižödis* 'isä pani minut kirjoittamaan koko illan'.

Komilaiset kielenoppaat J. C. ja S. G. ovat sitä mieltä, että rakenteilla *šijö*

gižödis nylsö pišmō 'hän kirjoitutti tyttärellään kirjeen' ja *šjō gižödis nylsly pišmō* ei ole semanttista eroa, datiiivin sisältävissä lauseissa ei esim. ole kysymys sallimuksesta eikä akkusatiivin sisältävissä pakottamisesta. J. C.:n mukaan datiiivia ei käytettäisi, jos predikaatilla on menneen ajan tempus. (Komin Luzan ja Letkan murteessa kuratiivirakenteen TEKIJÄ on instrnmentaalisijainen, Luzalla komitaiivimuotoinenkin [Žilina 1985: 46].)

Akkusatiivimuotoinensaattaa olla temporaalinen 'milloin?' -ilmauskin, ainakin komin murteissa ja Jažvan komissa: komi (Udora) *gožömsō* (poss. taiv. akk.) 'kesällä'.

Genetiivi ja ablatiivi täydentävät toisiaan alueella, jota voi pitää genetiivin keskeisenä käyttöalueena, OMISTAJAN ilmaisemiseen possessiivisessa substantiivilausekkeessa. On myös sellaisia genetiivi- ja ablatiiviattribuutillisia lausekkeitä, joissa ei ole kysymys varsinaisesta omistuksesta; attribuutin ja pääsanan suhde voi olla esim. kokonaisuuden ja sen osan suhde.

Substantiivilausekkeen OMISTAJA-attribuutti merkitään genetiivillä tai ablatiivilla, kun kysymys on definiittisestä omistajasta. Omistettua ilmaisevaan sanaan liittyy Px. Komissa omistettua ilmaiseva sana jää kyllä usein ilmankin Px:a. Esim.

udm *dyšetišlen knigaosyz* 'opettajan kirjat', *nenelen šumpotemez* 'äidin ilo', *S. Karlaginlen brigadajez* 'S. Karlaginin prikaati',

komi *batlön vokys* 'isän veli', *Ivanlön tövaryšjasys* 'Ivanin toverit', *kerkalön vevrys* 'talon katto'; mutta myös *Ivanlön kniga* 'Ivanin kirja'.

Ablatiivilla merkitseminen on erikoistapaus. Sitä käytetään silloin, kun lausekkeen pääsana on lauseessa objektina. Esim.

udm *M. Petrovleš romanze mon kyketize lydži iŋi* 'olen jo kaksi kertaa lukenut M. Petrovin romaanin',

komi *byd mičator kypödö mortlys lovsö* 'kaikki kaunis kohottaa ihmisen sielua'.

Raja genetiivi- tai ablatiiviattribuutin ja nominatiiviattribuutin välillä ei aina ole selvä; komin kielioppi (SKJa. 1967: 51) esittää samanveroisina lauseet *jualis predšedaŋel' götyr* ja *jualis predšedaŋeliön götyrys* 'puheenojohtajan vaimo kysyi'.

Udmurtin erikoisuus on possessiivinen rakenne, jossa genetiivi- tai ablatiivimuotoiseen OMISTAJAN ilmoittavaan sanaan voidaan liittää Px. Se tähdentää, että OMISTAJA on nimenomaan asianomainen eikä kukaan muu. Jos omistettua ilmoittava sana on obliikvisijainen, liittyy OMISTAJA-ilmaukseen genetiivi- tai

ablatiivipäätteen jälkeen vielä saman obliikvisijan päätte. Näissä tapauksissa omistettua ilmoittava sana jää ilman Px:a. Seuraavassa ensin tavallinen possessiivinen rakenne, jossa omistettuun tulee Px: *dyšetišlen gažetez* (nom.) 'opettajan sanomalehti', *dyšetišleš gažetse* (akk.) 'opettajan sanomalehden', *dyšetišlen gažetenyz* (instr.) 'opettajan sanomalehdellä'. Sitten tämä erikoinen rakenne: *dyšetišlenez gažet* (nom.) 'sanomalehti, joka on nimenomaan opettajan', *dyšetišleške gažetez* (akk.) 'sanomalehden, joka on nimenomaan opettajan', *dyšetišlenezyz gažeten* (instr.) 'sanomalehdellä, joka on nimenomaan opettajan' (Vahrušev 1970: 100). 3. persoonan possessiivisuffiksilla substantivoidaan adjektiivi, esim. *šöd* 'musta' > *šödez* 'se, mikä on musta' (s. 123). On mahdollista ajatella, että tässä Px:lla on samoin tuotettu uusi substantiivi: *dyšetišlenez* 'se, mikä on opettajan oma'. Näin rakenne kokonaisuudessaan jäsenytynee pääsanana ja sen apposition rakenteeksi eikä kysymyksessä olisikaan possessiivinen attribuutista ja pääsanasta koostuva rakenne. Rakenteessa *dyšetišlenez gažet* merkitys 'sanomalehti, joka on nimenomaan opettajan' – minkä merkityksen Vahrušev sille kirjoituksessaan antaa – olisi pohjimmiltaan 'se mikä on opettajan oma, nimittäin sanomalehti'. Näin Alatyrev (1970: 66–70) tämän rakenteen jäsentääkin. (Vahrušev sen sijaan tulkitsee tämän rakenteenkin attribuutin ja pääsanana rakenteeksi.)

Myös deverbaalisella nominilla voi olla genetiivi- ja ablatiivimuotoiset määritteet, ja myös päättyneen tekemisen partisiippi saa attribuuttiasemassa genetiivi- tai ablatiivimuotoisen määritteen. Määrite on agentti: näissä tapauksissa on kysymys lauseen nominaalistuksista ja genetiivi- tai ablatiivimuotoinen määrite edustaa upotelauseen subjektia. Esim.

udm *ta kúigalen potemez* 'tämän kirjan ilmestyminen', *atajlen veram kylez* 'isän puhumat sanat',

komi *kolipkajlön šylöm* 'satakielen laulu', *tarjašlön kojtöm* 'teerien soidin', *kyvžöny kolipkajlyš šylöm* 'he kuuntelevat satakielen laulua', *götyryšlyš pöžälöm náišö vajiš* 'hän toi vaimonsa leipomaa leipää'.

Genetiiviä käytetään myös tapauksissa, joissa ablatiivi ei tule kysymykseen. Genetiivimuotoinen OMISTAJA muodostaa myös **habitiivista lausetta**. Sillä on tälle lausetyypille luonteenomainen sanajärjestys: lauseen alkaa OMISTAJAN ilmaisevagenetiivimuoto. Predikaattina on indikatiivin preesensissä affirmatiivisessa lauseessa positiivinen eksistentiaali-possessiivi (udm *v, ań, vań*, komi *em, vyjym*, mon. *emöš, vyjymöš*; udmurtin eksistentiaali-possessiivilla ei ole monikkomuotoa), negatiivisessa lauseessa negatiivinen eksistentiaali-possessiivi (udm *övöl*, komi *abu*, mon. *abuöš*). Affirmatiivisesta lauseesta eksistentiaali-possessiivi voi puuttuakin. (Eksistentiaali-possessiivi esitellään vielä s. 292–293.) Muissa tempuksissa tai moduksissa käytetään udmurtissa *vylyny-* ja komissa *vöny/völny-* apuverbin

vastaavaa muotoa korvaamaan eksistentiaali-possessiivia. Omistettua ilmaisevassa sanassa on udmurtissa Px: komissa on yleisempi rakenne, jossa omistettua ilmoittavaan sanaan ei liity Px. (Komissa on omistettua ilmoittavassa sanassa Px varsinkin silloin, kun OMISTAJA-ilmauksena on persoonapronomini. Persoonapronominin esille paneminen OMISTAJA-ilmaukseksi ei kuitenkaan ole välttämätöntä. Näistä rakenteista tulee puhe vielä persoonapronominien esittelyn yhteydessä.) Esim.

udm *odig murtlen kwiñ pi jez wañ* 'yhdellä miehellä on kolme poikaa', *odig murtlen vylem kwiñ pi jez* 'yhdellä miehellä oli kolme poikaa', *kotkyče užlen astaz čeberez* 'joka työllä on oma viehätöksensä',

komi (Vym) *mortlön lo vyjym* 'ihmisellä on sielu', *sarlön kujim pi* 'tsaarilla on kolme poikaa'.

Possessiivisen predikaatiivin sija on genetiivi:

udm *ta dödy Ivan Petyrlen* 'tämä reki on Petyr Ivaninpojan',

komi *kriŋgays Ivemlön* 'kirja on Ivanin'.

Genetiivi on agentin sija parissa komin lauserakenteessa. Kun predikaatilla on 2. preteritin muoto, sillä voi olla genetiivimuotoinen agentti: *menam omölyš abu polöma* 'minä en ole pelännyt paholaista' (Bubrih 1949: 125). Genetiiviagentin yhteydessä predikaattiverbinä voi olla myös refleksiivijohdos. Refleksiivin käytöllä toiminta merkitään kontrolloimattomaksi (Leinonen 1997a: 88): (Ižma) *Iljalön ez jušy, ni ez sojšy* 'Ilja ei halunnut juoda, ei syödä'.

Udmurtissa on rakenne, jossa on agentiksi tulkittava genetiivimuotoinen jäsen. Rakenteen subjektina on *em(lam)*-partisiippi. Agentti kongruoi sen kanssa; kongruenssin merkinä on Px. Rakenteeseen liittyy predikaattina eksistentiaali-possessiivi *vañ* tai *öväöl*, ja rakenteella on menneen ajan tempusarvo, esim. *so ad'amilen kylemez vañ* 'se mies oli kuullut siitä'. Rakenne on turkkilaisperäinen (Serebrennikov 1960: 266, Bartens 1979: 208).

Ablatiivia käytetään myös monissa tapauksissa, joissa genetiivi ei tule kysymykseen.

Ablatiivin keskeinen käyttöalue on abdatiivinen. Udmurtissa ablatiivi on laajalaisempi kuin komissa: komissa abdatiivisessa funktiossa käytetään nimitäin myös egressiivää.

udm *vynleš baštem kriŋgajez* 'hän otti kirjan veljeltä', *vynleš vuiz gožtet* 'veljeltä tuli kirje', *jua vynyndleš!* 'kysy veljeltäsi!', *kuriz kwažleš bydes lude zorze*

'pyysi jumalalta koko peltoon sadetta',

komi *Ivanlyš bošti kniga* 'hän otti kirjan Ivanilta' (mutta 'veljeltä tuli kirje' = *vokšan vois pišmō*). J. Cypanovin mukaan ablatiivin käyttö edellyttää rakenteen toisen elollisen tekijän olevan aktiivinen, agenttiivinen. Esim. *Vaňalyš me kori šoa* 'pyysin satasen Vanjalta', *menym kolō uždyny Vaňalyš million žyn šajt* 'minun pitää lainata Vanjalta puoli miljoonaa ruplaa', *Vaňalyš boštisny tōnlun inťervju radio pyr* 'Vanjaa haastateltiin eilen radiossa' ("Vanjalta otettiin haastattelu").

Tällä tavoin rajatulla ablatiivin käytöllä on ilmeinen yhteys ablatiivin käyttöön lausekkeessa: OMISTAJA-attribuutti on ablatiivimuotoinen, jos lausekkeen pääsana on lauseen objektina. Prototyypinen transitiivilause edellyttää AGENTTIIVIA subjektiksi. Ablatiiviattribuutin käyttö on kantapermiläinen ilmiö – käytön ehto on udmurtissa ja komissa sama: pääsanana on oltava lauseen objekti. Eikö kuitenkin kehitys ablatiivi-obliikivista ablatiiviattribuutiksi ole luonnollisempi kuin päinvastainen kehitys, josta ikäsuhteet näyttävät todistavan? Ovathan tämän rakenteen predikaattiverbit sellaisia, joiden tyypilliseen argumenttirakenteeseen sisältyy kolme argumenttia, kaksi elollista ja yksi eloton. Jos kantapermin OMISTAJA-attribuutin käytön säännöt selittyvät tästä ablatiivin käytöstä, merkitsee se sitä, että udmurtin olisi vapauttanut aiemman rajatun ablatiivinkäytön. Udmurtin ablatiivin käyttö ei edellytä subjektin agenttiivisuutta. Udmurtissa on mahdollista sanoa *vynleš vuiž gožtet* 'veljeltä tuli kirje'. Samasta syystä udmurtin verbi *baštyny* 'ottaa' saattoi turkkilaiskielten vaikutuksen alaisena omaksua merkityksen 'saada': *instruktorleš dun baštiz* 'hän sai ohjaajalta puolet (summasta)'.

Samalla udmurtin ablatiivin käyttö on laajennut alueelle, joilla komi käyttää elatiivia. Se ei ole enää elollisten olentojen nimityksiin, niiden paradigmaan kuuluva kaasu. Vrt. udm. *sadžos lek tölleš vožmalo ludžosmes* 'puutarhat varjelevat peltojamme pahoilta tuuilta', mutta komi *jör viža škōtyš* 'varjelen vihannesmaata karjalta'; udm. *masterleš kyškaško* 'pelkään mestaria', mutta komi (Ižma) *oškyš pōžylem mort byd myrjys pōže* 'karhua säikähtänyt mies säikähtää joka kantoa'. Udmurtissa ablatiivista on tullut myös SYYN kaasu: udm. *šunyleš lymy šuna* 'lämmöstä lumi sulaa', mutta komi *me tyrža kynmōmyš* 'minä tärisen kylmästä'. Se on udmurtissa myös ALKUPERÄN, MATERIAN kaasu: udm. *tōdy keč. kuleš vurem ižy* 'valkean jäniksen nahasta ommeltu lakki', mutta komi *tajō zarñiys* 'tämä on kullasta'. Sama sijojen suhde näkyy myös komparaatiossa standardin merkinästä: udm. *memi kylžos zarñileš no dunoēš* 'äidin sanat ovat kultaakin kalliimmat', mutta komi *puys kerkays žužyd* 'puu on taloa korkeampi'.

Datiivi on nimensä mukaisesti ytimeltään edelleen elollisten olentojen nimitysten

paradigman sija. Esim.

udm *mon soly šoti nylme* 'minä annoin hänelle tyttäreni', *ešly gožtet ystynny* 'lähettää kirje ystäväälle',

komi *mösly šet turun!* 'anna lehmälle heiniä!', *vištav vokydy!* 'kerro veljellesi!'

Lauseupotuksissa sillä on oma funktionsa, se on upotelauseen predikaattia edustavan infinitiivin agentin sija. Seuraava rakenne voidaan tulkita liittopredikaatin sisältäväksi: udm *menim mynyny kule*, komi *menym kolö mummy* 'minun täytyy mennä'. Udmurtin infinitiivisistä muodoista myös *ono*-partisiippi sijoittuu lauseeseen modaaliseksi, nesessiiviseksi predikaatiksi (s. 243), ja senkin agentti on datiivimuotoinen: *Taňaly vaňze lyde baštono* 'Tanjan on otettava kaikki huomioon'. Datiiivi on käytössä myös udmurtin kausatiivi- ja komin kuratiivirakenteissa:

udm *miľemly ta tyl-dorady kölyn, leže!* 'antakaa meidän yöpyä tähän tulenne ääreen' (Munkácsi-Fuchs 1952: 173), *mon ud šotki tonyd ta adamijez šin usktyyny* 'en salli sinun vahingoittaa pahalla silmällä tätä ihmistä' (mts. 154),

komi *me kyskōda piň doktorly* 'vedätän lääkäriillä hampaan' (s. 92).

Näissäkin rakenteissa datiiivi on omalla alueellaan, elollisten olentojen nimitysten sija. Kummassakin kielessä datiiivin alue on kuitenkin laajentunut.

Komin erikoisuus on datiiviobjekti. Sitä käyttävät eteläiset komimurteet Luza ja Letka ja Permin komin pohjoinen murretyyppi, mutta tämän eteläisen alueen ohella sitä tavataan pohjoisestakin Vymin ja Ižman murteista. Esim. Luza *šinolō jorō šondiys* 'aurinko häikäisee silmät', Letka *vomlō sotō paňys* 'lusikka polttaa suuta'. (Sitä käsitellään myöhemmin myös objektin tarkastelun yhteydessä s. 334.)

Udmurtissa datiiivin osana voi olla myös TULOS-FUNKTION merkitseminen: *soje (jetin) čylkyt mertčanly pörmitono* 'se (pellava) on työstettävä pelkiksi kuituiksi', mutta vrt. komi *va pörö ruö* 'vesi muuttuu höyryksi', jossa samaan tehtävään käytetään illatiivia. (Udmurtissakin tähän tehtävään käytetään myös illatiivia: s. 106.) Sellaiseen tyypillisesti suomalais-ugrilaisissa kielissä tulosijaa käyttävään rakenteeseen kuin 'mennä hakemaan jtk' udmurtti käyttää datiiivia: *nylze puly ležem* 'hän oli lähettänyt tyttärensä hakemaan puita'. Komilla on tähän tarkoitukseen oma sija, konsekutiivi: *munö pesla* 'menee hakemaan polttopuita'. Komin käytöltään kapea-alaista konsekutiivia voi muulloinkin vastata udmurtin datiiivi: udm *maly*, komi *myjla* 'miksi?'. (Koko lauseen syytä ilmoittavana määrilteenä komin konsekutiiville ei kuitenkaan udmurtin datiiivista vastinetta ole: komi *ez lok rytyn školaö dyšysla* 'hän ei tullut illalla kouluun, koska hän on laiska').

Datiiivista on tullut tiettyjen verbien kakkosargumentin sija, esim.

udm *ug osky, tatčy bertemezly* 'ei usko palaavansa sinne, ei usko sinne palaamiseensa', *ud pažmišky-a ulemmyly?* 'etkö ihmettele elämäämme?', *soly jurte* '(tämä) auttaa häntä',

komi *Jenly eskyny* 'uskoa Jumalaan', *syly eskyny ozpoz* 'häneen ei voi luottaa', *öta-mödlly otsaşny* 'auttaa toinen toistaan'.

Tämä leksikkoon sidoksissa oleva kaasuksenkäyttö on siinä suhteessa kiinnostava, että sillä on usein sidos myös puhujan toiseen kieleen. Kaikkien edellä mainittujen verbien venäläiset merkitysvastineet saavat myös datiivimuotoisen kakkosargumentin. Komin *ly*-päätteen pragmaattisesta funktiosta tulee puhe s. 325.

Instrumentaalin käytössä permiläiset kielet osoittavat myös erillistä kehitystä. Pääero on siinä, että udmurtissa tämä sija on paitsi INSTRUMENTIN myös vahva SOSIATIIVIN sija. Komissa on jälkimmäistä tehtävää varten erillinen kaasus, **komitatiivi**. Tosinkominkin instrumentaalilla voidaan merkitä SOSIATII VI, mutta huomattavasti harvemmin kuin udmurtissa.

Instrumentaali on kantapermiläisenä kaasuksena ollut ennen kaikkea INSTRUMENTIN tai KEINON ilmaisija:

udm *traktoren użany* 'tehdä työtä traktorilla', *skripkajen šudyny* 'soittaa viululla',

komi *göram traktorön* 'kynnämme traktorilla', *muna völon* 'menen hevosella'.

TAPA on semanttinen rooli, joka on INSTRUMENTILLE läheinen ja usein myös instrumentaalikaasuksella ilmaistu:

udm *šekyt vamyšjosyn myniz so dory* 'meni raskain askelin hänen luokseen',

komi *nyr_gorön użö* 'hän kuorsaa nukkuessaan', "nukkuu nenä-äänellä".

Kuten edellä mainittiin, udmurtissa instrumentaalilla on myös funktio, jota monissa muissa kielissä, komissakin, kannattaa toinen kaasus, komitatiivikaasus. Tämä funktio on SOSIATIIVIN roolin merkitseminen. On verbejä, joiden semanttinen sisältö edellyttää tapahtumaan toista tekijää subjektiksi sijoittuvan tekijän lisäksi. Tämä toinen tekijä ilmaistaan SOSIATII VI-obliikvina, esim. udm *Fjodor Šemjonovič tolon gine MTS-len direktorenyz ta — šaryš veraškiz* 'F. S. puhui juuri eilen siitä MTS:n johtajan kanssa'. Kiinnitettäköön huomiota verbin muotoon: se on yksikön muoto. SOSIATII VI-ilmaus voidaan kuitenkin liittää muihinkin elollista olentoa merkitseviin subjekteihin, vaikka verbin semanttinen sisältö ei toista tekijää subjektin lisäksi vaatisikaan, jos nimittäin halutaan ilmoit-

taa, että joku toimii yhdessä subjektinominin tarkoitteen kanssa. Esim. *Anna nyl'-vit' murten kaban dory kyliz* 'Anna jäi neljän viiden ihmisen kanssa auman luokse'. Tässäkin lauseessa predikaattiverbi on yksiköllinen. (Suomen komitatiivi esim. kuuluu pelkästään tällaisiin lauseisiin, joissa nominatiivisubjekti määrää verbin muodon, luvun: esim. *äiti lapsineen lähti ulos*.) Komistakin on esimerkkejä instrumentaalien, tässä tapauksessa vain possessiivisen taivutuksen instrumentaalien, käytöstä SOSIATIIVIN merkitsijänä: *stav šemjananys rajö užalöny* 'he työskentelevät koko perheensä kanssa, koko perhe mukanaan' (Bubrih 1949: 40), *man čeladnas munis karö* 'äiti lapsineen meni kaupunkiin' (tässä esimerkissä, jossa nominatiivisubjekti on yksikössä, predikaattiverbilläkin on yksikön muoto). Seuraavassa esimerkissä ei ole kyse elollisesta SOSIATIIVISTA: *byttökö stav ovmös-nanys kytčökö mödöčömaoš* 'lähtivät jonnekin ikäänkuin koko omaisuutensa kanssa' (SKJa. 1967: 59).

Udmurtissa instrumentaalijaisen ilmauksen sisältävän lauseen predikaattiverbi on kuitenkin usein monikkumuotoinen, vaikka nominatiivisubjekti on yksikössä: *noš Takjan kenak Petajan buyje vanyštizy* 'mutta Takjan-täti ja Petja kävelivät pellolle', *bertem here Gondyren Dubov kema veraškysa pukizy na* 'palattuaan Dubov ja Gondyr vielä kauan istuivat keskustellen'. Instrumentaalimuoto voi siis olla nominatiivisubjektin jäljessä tai edellä. Edelliset monikollisen predikaattiverbin sisältävät esimerkit on tässä käännetty kaksi koordinoitua subjektia sisältäviksi: Takjan-täti ja Petja, Dubov ja Gondyr. Voi kysyä, kumpi on oikeampi käänös, 'Takjan-täti käveli Petjan kanssa', 'Dubov istui ja keskusteli Gondyrin kanssa' (eli nominijäsenet olisivat subjekti ja siihen liittyvä SOSIATIIVI-ilmaus) vai 'Takjan-täti ja Petja kävelivät', 'Dubov ja Gondyr istuivat keskustellen' (eli instrumentaalialia olisi käytetty koordinaatioon; tähän tehtävään udmurtin instrumentaalialia nimittäin myös käytetään – siitä tulee kohta puhe). Mainittakoon tässä jo, että komi ei komitatiivikaasustaan käytä koordinaatioon, mutta komissakin predikaattiverbi on monikollinen lauseessa, jossa on yksiköllisen nominatiivisubjektin ohella komitatiivimuotoinen SOSIATIIVI-ilmaus: *sar.pi nyvköd pyšjasny* 'tsaaripoika pakeni tytön kanssa, tsaaripoika ja tyttö pakenivat'. Tällä perusteella udmurtinkin esimerkkilauseissa nominit *Petajan* ja *Gondyren* voi tulkita SOSIATIIVI-ilmauksiksi.

Mutta lisäksi udmurtin instrumentaalille on kehittynyt käyttötapa, jossa ei ole enää kysymys siitä, että kaasuksella merkittäisiin SOSIATIIVI. Tässä käytössä instrumentaalien päätteestä on tullut koordinaatioelementti. Tässä udmurtin koordinaatorakenteessa kahteen tai useampaankin sanaan liittyvä instrumentaalien päätte; jos koordinoitujen nominien ovat subjektiasemassa, predikaatti on monikollinen. Esim. *Mišan Koljajan řulesky gubijany vetlizy* 'Miša ja Kolja lähtivät metsään sieniiä poimimaan'. Se, että kysymys on nimenomaan koordinaatiosta eikä SOSIATIIVIElementin merkinnästä käy ilmi myös koordinaatorakenteen asemasta lau-

seessa. SOSIATIIVIN sisältävän ilmauksen sijoittuminen lauseeseen on yleensä rajoitettua. Sillä on tyypillisesti kaksi lauseasemaa, subjektin (sekä sitä upotelauseessa edustavan agentin) ja objektin, näin komissa (mutta myös esim. suomessa ja mordvassa, vrt. sm *äiti lapsineen lähti / äidin lapsineen täytyi lähteä / näin äidin lapsineen*, mutta ei **amoin sen äidille lapsineen*). Udmurtissa sen sijaan instrumentaali-ilmausten lauseasema ei ole mitenkään rajattu silloin, kun kaasuspäätte liittyy kahteen tai useampaan nominiin. Instrumentaalin päätte ei edes vaikuta lauseasemaan: sen perään liittyy toinen kaasuspäätte, joka lauseaseman määrää, esim. *Ivanenleš Petyrenleš bašitzy* 'he ottivat (sen) Ivanilta ja Petyriltä', *Ivanentek Petyrentek užany uz luy* 'ilman Ivania ja Petyriä ei voi tehdä työtä', *Ivanenlañ Petyrenlañ myne* 'se menee Ivanin ja Petyrin suuntaan' (GSUJa. 1970: 78). Näissä tapauksissa instrumentaalin päätteen funktiona on pelkästään koordinointi, ei SOSIATIIVI-elementin merkintä.

Komistakin on esimerkkejä, joissa kahteen rinnasteiseen nominiin on liittynyt instrumentaalin päätte: *vyjõn-ñañõn vaji* 'toin voita ja leipää', *õ'iõn-žynjõn* 'yksi ja puoli' (Bubriñ 1949: 40), *šetasny möskõn kukañõn* 'antavat lehmän ja vasikan' (Bátori 1969: 15). Komissa on kuitenkin lähinnä kysymys vain mahdollisuudesta käyttää tällaisten läheisten käsitteiden rinnastamiseen instrumentaalin päätettä, ei udmurtissa esiintyvän kaltaisesta vapaasta, produktiivisesta koordinoimisesta.

Perniläisissä kielissäkin tällainen toisen tekijän tai toisten tekijöiden lisääminen subjektin tai muun nominijäsenen rinnalle voi tapahtua myös koordinoivaa konjunktiota käyttämällä (s. 306-309), ja komissa tämä onkin nykyään nor. maalikäytäntö. On tunnettua, että koordinointi ei ole alun perin tapahtunut suomalais-ugrilaisissa kielissä konjunktion avulla: suomalais-ugrialaisten kielten koordinoivat konjunktiot ovatkin lainasanoja. Vanha suomalais-ugrilainen tapa koordinoida on ollut liittää kumpaankin koordinoitavaan jäseneseen sama grammaattinen morfeemi, sellainenkin, jonka perusfunktio on muu mutta jota koordinaatiossa käytetään perusfunktionsa ulkopuolella (Ravila 1941: 27-). (Näin käytetään esim. numerustunnuksia, ainakin mordvan folkloren kielessä on näin käytetty monikon tunnusta: obinugrilaisissa kielissä on näin käytetty duaalin tunnusta, ja näin on käytetty possessiivisuffiksia – siitä on esimerkkejä suomen murteistakin.)

Myös FUNKTION merkitsemiseen komi käyttää instrumentaalia: *son užalõ velõdyšõn* 'hän työskentelee opettajana'. Inessiivin käsittelyn yhteydessä (s. 104) todetaan, että udmurti käyttää samaan tehtävään inessiiviä. Myös Pernin komi käyttää inessiiviä (Batalova 1975: 150-151). (Jažvan komissa inessiivi ja instrumentaali ovat identtiset perustaivutuksessa, joka tämän roolin merkinnässä vain tulee kysymykseen.) Ja varsinaisissa komimurteissakin inessiiviä käytetään monella alueella FUNKTION merkintään: eteläisissä murteissa, Luzalla, Letkalla (Žilina 1985: 46), YläSysolalla (Žilina 1975: 68) ja Keski-Sysolalla (Kolegova-Baraksanov 1980: 31), ja myös pohjoisista murteista, Ala-Vyčegdalta (Sorvačova 1977:

40), Udoralta (Sorvačo va Beznosikova 1990: 34), Ižmalta (Saharova-Seĭkov 1976: 44), Ylä-Vyčegdalta (Sorvačova-Saharova–Guljaev 1966: 75), Pečoralta (Saharova-Seĭkov_Kolegova 1976: 23), on tavoitettu samanlainen inessiivin käyttö. Levikki komissa on sellainen, että kyseessä täytyy olla kantakomilainen kaasuksen käyttö. Ja koska udmurtin inessiivillä on sama tehtävä, ei ole estettä tulkita tätä inessiivikaasuksen käyttöä jo kantapermiläiseksi. Alkuperältäänhän inessiivi ja instrumentaali ovat samasyntyisiä, mutta kaasukset ovat muodollisesti eriytyneet jo kantapermissä. Ottaen huomioon, että TULOS.FUNKTION merkitsemiseen permiläiset kielet käyttävät tulosijaa (komi illatiivia, udmurtti illatiivia ja datiivia, s. 97, 106), on inessiivi FUNKTION merkitsijänä ollut luonteva. Olisiko komin instrumentaalin käyttö tässä tapauksessa myöhäinen innovaatio, venäjän vaikutusta?

Udmurtin instrumentaalia käytetään myös attribuutin kaasuksena: *vojyn rian* 'voileipä', *čorygen nan* 'kalapiirakka', *saharen čaj* 'teetä ja sokeria', *uzujen čaj* 'mansikkatee, mansikoita ja teetä'. *löles kvarjosyn pispuos* 'punertavalehtiset puut'. Tämä käyttö lienee tullut mahdolliseksi SOSIATIIVI-ilmausten ja niihin pohjautuvan koordinaation myötä.

Komissa instrumentaali on myös yksi TEMPORAALI-ilmausten kaasuksista; varsinaisesta substantiivin kaasuksenkäytöstä ei ole useimmissa tapauksissa kuitenkaan kyse – näin muodostuu temporaalisia adverbeja. Joskus muodolla on oma attribuutti, eli silloin se on tulkittavissa substantiivin taivutusmuodoksi eikä adverbiksi. Komin joissakin murteissa instrumentaalinkäyttö on erityisen vahvaa, esim. Ala-Vyčegdalla: *tunön* 'päivällä', *vojen* 'yöllä', *asylön* 'aamulla', *rytön* 'illalla', *tulysön* 'kevällä' (Sorvačova 1977: 37). Komin kirjakielessä on vastaavissa tapauksissa inessiivimuoto: *lunyn*, *vojyn*, *asylyn*, *rytyn*, *tulysyn* (Bubrih 1949: 46), mutta myös instrumentaalin avulla muodostuu kirjakielessäkin TEMPORAALI-ilmauksia: *as nemön* 'omana elinaikana(ni)' (mts. 41). Usein possessiivisen taivutuksen instrumentaali ja perustaivutuksen inessiivi ovat rinnan käytössä: *gožömmas* (poss. taiv. instr.) 'kesällä', *gožömy* (iness.) 'kesällä' (KRSI. 162b). Permin komi käyttää niinkään instrumentaali- tai temporaali- ilmauksia: *asylön*, *rytön*, *gožümön* 'kesällä', *tölön* 'talvella' (Batalova 1975: 150). Udmurtissakin instrumentaali- tai temporaali- ilmaus on mahdollinen mutta ei yleinen: *gužemen* 'kesällä', *kežyt kwažen* 'kylmällä säällä', *wad'esen* 'ajoittain, silloin tällöin'.

Komi käyttää **komitatiiviaan** SOSIATIIVIN merkitsemiseen. Komitatiivilla on kaksi lauseasemaa. Se liittyy subjektiin: *sar.pi nyvköd pyšjasny* 'tsaarinhoika tytön kanssa pakeni, tsaarinhoika ja tyttö pakenivat', *Kolaköd Peča kyjšny čeri* 'Petja Koljan kanssa kalasti, Petja ja Kolja kalastivat, pyydystivät kaloja'. Komitatiivimuoto voi siis olla subjektin jäljessä tai sen edellä. Verbi on komissakin monikossa, vaikka nomineista toinen on ilmeisesti subjektin hallitsema SOSIATIIVI-ilmaus. SOSIATIIVI-jäsen voi liittyä myös objektiin, sen jälkeen: *adži sar.pjös nyvköd*

'näin tsaarinpojan tytön kanssa; tsaarinpojan ja tytön'. (Sen sijaan *adži nyvköd sarpiös* tarkoittaakin 'minä tytön kanssa näin tsaarinpojan'.) Seuraavassa lauseessa verbin semantiikka edellyttää toistakin tekijää subjektin lisäksi: *sijö panydasis ošköd* 'hän kohtasi karhun'. Tällaisesta verbistä johdettu tai tällaista verbiä vastaa va substantiivi voi saada komitatiiviattribuutin: *batköd šorniyš tydovčis* – – 'keskustelusta isän kanssa kävi ilmi –'.

Komin Luzan ja Letkan murteen *myd*-komitatiivi on myös SOSIATIIVIN merkitsijä: *me vöralli dadmyd, mam vokmyd* 'minä metsästelin isän kanssa, äiti veljen kanssa'.

Komitatiivi on komin erilliskehityksen aikainen. Voi kysyä, miksi udmurtissa ei ole komitatiivia. Tarakanov on pitänyt udmurtin instrumentaalien käyttöä komitatiivisessa funktiossa tataarilaisena piirteenä (Tarakanov 1990: 180). INSTRUMENTIN ja SOSIATIIVIN merkitseminen samalla aineksella onkin tyypillistä turkkilaiskielille. (Jo muinaisturkissa samaa postpositiota *birlä* käytettiin merkityksissä 'mit' ja 'zusammen' [v. Gabain 1974: 330].) Tietenkin näiden funktioiden kannattajana on monessakin kielessä sama aines. Usein kuitenkin SOSIATIIVIN merkitsijä näyttää saavan myös INSTRUMENTIN merkitsemisen tehtäväkseen, eli komitatiivi laajenee instrumentaaliksikin: näin udmurtin sukukielistä esim. virossa ja saamessa. Udmurtin instrumentaalikaasuksen etymologian valossa udmurtissa kehityksen on kuitenkin täytynyt olla päinvastainen: INSTRUMENTIN merkitsijästä on tullut myös SOSIATIIVIN merkitsijä, eli instrumentaali on ottanut komitatiivinkin funktion kantaakseen. Samasta kaasuksen funktionlaajentumisesta on esimerkkinä kominkin possessiivisen taivutuksen instrumentaalien käyttö komitatiivin funktiossa. Ja komissakin mahdollinen koordinointi instrumentaalien päätteen avulla edellyttää varmaan sekin lähtökohdaksi kaasuksen komitatiivista käyttöä. Voi kuitenkin olettaa Tarakanovin tavoin udmurtin kaasuksen vahvassa komitatiivisessa käytössä olevan toisen kielen, turkkilaiskielen, vaikutusta. Erillisen komitatiivin tarvetta ei udmurtissa tästä syystä ollut. (Itämerensuomen ja mordvan komitatiivin taustalle on Ravila olettanut vanhaa lokatiivia – samaa, joka on udmurtinkin instrumentaalien tuottanut. Ravilan oletama kehitys ei kuitenkaan kulje linjaa instrumentaali > komitatiivi, vaan adjektiivinen predikatiiviadverbiaali eli adjektiivinen TILAN merkitsijä > komitatiivi. [Ravila 1941: 44–46].)

Karitiivi ilmoittaa, mitä INSTRUMENTTIA ilman jokin tapahtuu: udm *traktortek užany* 'tehdä työtä ilman traktoria', komi *göram traktortög* 'kynnämme ilman traktoria'. Myös TAPA voidaan ilmaista karitiivilla, kun ilmaistaan tapahtumisen tapaa ilman jotakin: udm *mumytek-bubytek budyny* 'kasvaa ilman isää ja äitiä', *vutek ulemzy ug luy adčmioslen* 'ihmiset eivät voi elää ilman vettä' (tässä esimer.

kissä on erikoinen lauserakenne; sitä käsitellään s. 238), komi *dad'ō munō čertög* 'isä menee ilman kirvestä'.

Udmurtin **adverbiaali** ilmoittaa, minkä suhteen, minkä mukaan jokin tapahtuu, asiantila on se mikä on: *tussyja no soos og-ogzyly kelšo, mañerzyja no* 'he muistuttavat toisiaan sekä ulkonäöltään että tavoiltaan'. Tämä on siis varsin ahdasalainen kaasus. Kuitenkin Aminoffin aikana sitä käytettiin vielä paikanilmauksiinkin: *so vetliz kyrja* 'hän kulki aromaita myöten' (Aminoff...Wichmann 1896: 26). Adverbin. postposition päätteenä *ja* on kuitenkin kantapermiläinen, esim. udm, komi postpositio *dyr ja* 'aikana' < *dyr* 'aika'.

Preklusiivin tuntevat vain eteläiset komimurteet. Luzan, Letkan, Ylä-Sysolan ja Keski-Sysolan murre, sekä Permin komi. Sen käyttö rajoittuu komparaation standardin merkintään, esim. Ylä-Sysola *ošsa mustöm te* 'olet pahempi kuin karhu'. Juuri tällaisesta käytöstä on Ylä-Sysolalla kaasus käynyt mahdolliseksi seuraavnlaisissakin yhteyksissä: *das pudŷa oz lo* 'kymmentä puutaa enemmän ei tule', *šizim olysša aby* 'ei ole seitsemää asukasta enempää', *talun menam heñša nemtor aby* 'tänään minulla ei ole mitään paitsi leipää, tänään minulla ei ole mitään leipää enempää' (Žilina 1975: 72). Lauseisiin ei ole pantu ilmi yleisintä komparatiivisanaa 'enemmän'.

Konsekutiivin ahdasalainen käyttö tuli esitellyksi jo datiiivin käytön esittelyn yhteydessä (s. 97).

Inessiivi on paikallissi ja. olopaikallissija. Esim.

udm *gurtyn ule* 'hän elää kylässä', *pydestem immyn čila pište šundy* 'pohjattomalla taivaalla helottaa aurinko', *busyosyn užasa* 'pelloilla työskennellessi',

komi *pukalö kerkayn* 'hän istuu talossa', *nojyn völi kos nañ-tor* 'laukussa oli vähän kuivaa leipää', *kujlö žožyn* 'makaa lattialla'.

Eksistentiaalilauseessa inessiivi on yleinen. Perniläisten kieltenkin eksistentiaalirakenteinen lause alkaa paikanilmauksella; predikaattina on eksistentiaali-possessiivi (s. 292). (Se voi puuttuakin. Komin murreteksteistä lasketuista esimerkeistä 45 % oli ilman eksistentiaali-possessiivia). Esim.

udm *bibliotekayn vyl kniŷa vañ* tai *bibliotekayn vañ vyl kniŷa* 'kirjastossa on uusi kirja', *bibliotekayn vyl kniŷaos vañ* tai *bibliotekayn vañ vyl kniŷaas* 'kirjastossa on uusia kirjoja' (tässä lausetyypissä sanajärjestys ei siis ud-

murtissa ole välttämättä SOV-järjestys),

komi *sijö kerkayn kujim vok i mam em* 'siinä talossa on kolme veljestä ja äiti', *bibliotekayn vyl kúiga em* 'kirjastossa on uusi kirja', *bibliotekayn vyl kúiga jas emös* 'kirjastossa on uusia kirjoja' (vain komissa predikaatti siis kongruoi luvun suhteen subjektin kanssa; udmurtin eksistentiaali-possessiivilla ei ole monikkomuotoa).

Inessiivi on myös predikaatiivin sija. Permiläiset kielet tuntevat lokatiivisen predikaatiivirakenteen, joka on preesensissä kopulaton kuten muutkin predikaatiivirakenteet. Komissa monikollinen subjekti laukaisee numeruskongruenssin predikaatiiviin. Kongruenssipäätte on sama, joka adjektiiviseenkin predikaatiiviin liittyy. Esim.

udm *murtez korkan* 'ihminen on talossa', *murtoj korkan* 'ihmiset ovat talossa',

komi *mortys kerkayn* 'ihminen on talossa', *mortjas kerkaynös* 'ihmiset ovat talossa'.

Inessiivi on myös temporaalinen, 'milloin'-ilmausten sija. Komissa se muodostaa lähinnä temporaalisia adverbjeja, mutta udmurtissa temporaalinen inessiivi on myös substantiivin kaasuskäyttöä kuten näkyy esimerkeistä: muodolla on attribuutti eli se on substantiivi eikä adverbi. Esim. udm *ta munalyn* 'tänä päivänä', *kwat'eti časyn* 'kuudennella tunnilla', *nojabryn* 'marraskuussa', komi *gožömyñ* 'kesällä', *rytyn* 'illalla', *nojabryn* 'marraskuussa'. (Myös instrumentaali on temporaalinen sija; se muodostaa samoista sanavartaloistakin temporaalisia adverbjeja [s. 101].)

Jö edellä instrumentaalin käsittelyn yhteydessä todettiin, että FUNKTION roolin merkintään udmurtti käyttää inessiiviä, komi instrumentaalia. Esim.

udm *so dyšetyšyn uža*, komi *son užalö velödyšön* 'hän työskentelee opettajana'.

Samassa yhteydessä osoitettiin (s. 101), että kantakomissa on myös käytetty inessiiviä tähän tehtävään, ja kysyttiin, olisiko komin instrumentaalin käyttö myöhemmästä venäjän vaikutusta. Tämän ilmauksen udmurtti voi kääntää nominatiivinkin: *so dyšetyš luyša uža* 'hän opettaja ollen työskentelee'. Keino on siis sama, jolla udmurtti selviää adjektiivinsa taipumattomuudesta (s. 131).

Illatiivi on kummankin permiläiskielen keskeinen tulosija, paikanimaus KOHDE, paikka, johon X siirtyy toisesta paikasta:

udm *piləmze mešoke pon* 'pane pilvi säkkiin', *tubiz kyze* 'se kiipesi kuuseen',

komi *pyrö kerkaö* 'hän menee sisään taloon', *ušöma vaö* 'se on pudonnut veteen'.

Monenlainen metaforinen käyttö selittyy samalta pohjalta:

udm *mur malpaškone usiz* 'hän vajosi syviin ajatuksiin'.

KOHTEENA ilmaistaan myös se paikka, jossa X kokee tilan muutoksen:

udm *vištem vue kulem* 'hupsu oli kuollut veteen',

komi *d'etina voši vörö* 'lapsi eksyi metsään'.

KOHDE määritellään permiläiskielissä sen mukaan, loppuuko liike rajojen sisäpuolelle (illatiivi) vai suuntautuuko se rajalle, rajoja kohti (approksimatiivi) vai ulottuuko se ainakin rajalle asti (terminatiivi):

udm *avtobuse pukšiškod* 'istut linja-autoon', *šurlaŋ koškiz* 'hän lähti joelle päin', *Kazaňož samoloten lobyny luoz* 'voi lentää Kasaniin asti'.

komi *munö vörö* 'menee metsään', *munö vörtaŋ* 'menee metsään päin', *munö vöröž* 'menee metsään asti'.

Illatiivi on myös substantiivin temporaalisten 'milloin?'-ilmausten sija, nimittäin silloin kun illatiivimuotoisessa temporaali-ilmauksessa on attribuutti mukana. On myös attribuuttittomia ilmauksia, joista yleisimmät varmaan voi luokitella adverbeiksi. Esim.

udm *ta nunale* (tai inessiiviä käyttäen: *ta nunalyn*) 'tänä päivänä', *vuono gužeme* 'ensi kesänä', *berlo arjosy* 'viime vuosina', *nojabre* 'marraskuussa', *vtoriike* 'tiistaina',

komi *börja vojasö* 'viime vuosina', *sižo lunö* 'sinä päivänä', *veža-lunö* 'sunnuntaina', *subbotö* 'lauantaina'.

Temporaalisille 'milloin'-ilmauksille on usein suomalais-ugrilaisissa kielissä ominaista olosijamuoto, mutta myös permiläisissä kielissä yleinen tulosijainen temporaali-ilmaus on tuttu mm. itälapista ja suomesta sporadisesti: *siihen aikaan*. (Erikoista on sekin, että mordva puolestaan käyttää erosi-jaa, josta myös suomesta on esimerkkejä: *alkuööstä*. Nominatiiviset, perusmuotoiset temporaali-ilmaukset ovat permiläiskielissä myös yleisiä, mutta ne rajoittuvat yleensä muutamiin yleisiin sanoihin: udm *tulys* 'kevällä', *gužem* 'kesällä', komi *loktan gožöm* 'ensi kesänä', *talun, ta lun* 'tänään'. Erikoista on grammaattistenkin sijojen käyttö temporaali-

ilmauksiin: esim. komin murteissa tulee kysymykseen akkusatiivikin: *gožömsö* [poss. taiv. akk.] 'kesällä', vrt. saamen murteiden ja marin vastaavanlainen akkusatiivinkäyttö ja saamen vastaavanlainen genetiivinkäyttö.)

TULOS-FUNKTIOKSI voi nimittää seuraavien esimerkkilauseiden illatiivi-muodon semanttista roolia:

udm *tokare dyšetške* 'hän opiskelee sorvariksi',

komi *va pörö ruö* 'vesi muuttuu höyryksi'. (Samaan tehtävään udmurtti voi käyttää myös datiivia.)

Elatiivi on croipaikallisuuden sija. (Toinen myös eropaikallisuutta ilmaiseva sija on egressiivi, s. 108). Esimerkkejä elatiivin käytöstä:

udm *pešteris hänez baštem* 'otti leivän repusta', *busyys berte* 'hän palaa pellolta', *pydyryz* (poss. taiv. elat.) *säpəgə kyliz* 'hän riisui saappaat jalasta',

komi *peti kerkays* 'hän tuli talosta', *görays göraö četčö* 'se hyppii vuorelta vuorelle'.

Elatiivi ilmoittaa myös, mistä aineesta jokin on: udm *čéčyez mölys lesto* 'hunajaa tehdään medestä'.

Elatiivi on komissa myös predikatiivin sija. Se ilmoittaa, mistä paikasta joku, jokin on (peräisin) tai mistä aineesta jokin on. Komissa paikan elatiivipredikatiivi kongruoi subjektin kanssa numeruksen suhteen (komin paikan inessiivipredikatiivin kongruenssista oli puhe edellä):

komi *sijö Syktyvkarys* 'hän on Syktyvkarista', *najö Syktyvkaryšöš* 'he ovat Syktyvkarista'.

Materian elatiivipredikatiivi on kuitenkin komissakin kongruenssin ulkopuolella;

komi *tajö zarniys* 'tämä on kullasta', *najö zarniys* 'nämä ovat kullasta'.

Tätä elatiivimuotoa voidaan kuitenkin käyttää adjektiivinomaisesti, ja silloin kongruenssi toteutuu: komi *nyvjas zarniysöš* 'tytät ovat kultaa'.

Elatiiviattribuutti on myös mahdollinen, udmurtissakin:

udm *jagys pužymjos köjtyl kad' veškytes* 'metsän männyt, metsässä kasvavat männyt ovat suoria kuin kynttilät',

komi *matys mor* 'läheinen ihminen' ('läheltä ihminen').

Komi tuntee myös syytä ilmoittavan elatiivin; udmurtti käyttää sen sijasta ablatiivisia (s. 96): *me tyržä kynmönys* 'minä tärisen kylmästä'.

Adjektiivin komparaatiossa elatiivilla merkitään komissa standardi: tässäkin tapauksessa udmurtti käyttää ablatiivisia. Komin eteläiset murteet ja Permin komi käyttävät taas samaan preklusiivikaasustaan. (Se esiteltiin edellä s. 90.) Esim.

komi *vöv ponjys yžydžyk* (komparatiivimuoto) 'hevonen on koira isompi';
puys kerkays žužyd (positiivimuoto) 'puu on taloa korkeampi'. Sanajärjestys voi kuitenkin olla myös adjektiivi – standardi: *Zina tom Nadays* 'Z. on Nadjaa nuorempi'. (Erosijan käyttö on tyypillistä muillekin sgr. kielille komparaatiotietojen standardissa, ja tyypillinen on sanajärjestys standardi – adjektiivi.)

Komin **transitiivisia** käytetään VÄYLÄN ilmauksiin:

komi *vellödlö vörti* 'kuljeksii pitkin metsää'.

Komi käyttää myös **prolatiivisia** VÄYLÄN ilmaisemiseen. Komin transitiivin ja prolatiivin käytöllä on kuitenkin eroa: prolatiivi nimeää vain pitkänomaisen väylän. esim.

komi *vellödlö beregöd* 'kuljeksii pitkin rantaa'.

Lisäksi se ilmoittaa kulkuaukon: *öžösöd pyris* 'tuli ovesta sisään' sekä tarttumapaikan: *kitö kiödys* 'tarttuu häntä kädestä'. Komissa prolatiivin käytön määrää toisaalta substantiivi, toisaalta käytön määrää verbi!

Kaikissa näissä tapauksissa udmurtti käyttää prolatiivisia:

udm *ulčajeti ortčiskod* 'kuljet katua pitkin', *so velliz kyrti* 'hän kulki pitkin aroa', *odig ymti kad* 'kuin yhdestä suusta', *uštiž-ke* (poss. taiv.) *kitiškod* 'jos tartut sitä parrasta'.

Transitiivin ja prolatiivin päätteiden etymologian tarkastelussa oletettiin, että kyseessä on alkuperältään yksi ja sama kaasus.

Yhdessä udmurtin eteläisessä periferiamurteessa – Krasnoufimsk – prolatiivi *ti* korvaa elatiivin (Kel'makov–Saarinen 1994: 98). Kysymys on turkkilaiskielen, baškiirin, vaikutuksesta. Siinä samalla kaasuspäätteellä merkitään erosija- ja prolatiivi-ilmaukset (GSBLJa. 146, 145).

Illatiivin käytön esittelyn yhteydessä todettiin **terminatiivin** erotukseksi illatiivista määrittelevän. ulottuuko liike jollekin rajalle asti:

udm *Kazańoź samolöten lobyny lıoz* 'voi lentää Kasaniin asti',

komi *munö vöröž* 'menee metsään asti'.

Myös temporaalisena 'johonkin asti' -ilmauksena terminatiivi tulee kysymykseen: udm *čuknaoź*, komi *rytöž* 'iltaan asti'. Tämän käytön laajentumaa on komin tapa käyttää temporaalista terminatiivia 'milloin?'-ilmauksenakin: *sijö völi vojnaöž* 'tämä sattui ennen sotaa' – udmurtissa tässä tapauksessa on käytettävä postpositio-konstruktioita: *vojnaleš aźlo* 'ennen sotaa'.

Erotukseksi illatiivista **approksimatiivi** ilmoittaa, mihin liike suuntautuu:

udm *šurlań koškiz* 'hän lähti joelle päin',

komi *köc kotörtis vörlań* 'jänis juoksi metsään päin'.

Egressiivi ilmoittaa, mistä käsin, mistä alkaen liike suuntautuu:

udm *Iževskysen pojezden mynimy* 'Iževskistä menimme junalla',

komi *lokta vöršań* 'tulen metsästä päin'.

Temporaalinenkin egressiivi voi olla:

udm *1866 aryšen Moskvayn Tšajkovskij vań ulonze šote tvorčeskoj užly* 'vuodesta 1866 Tšaikovski omistaa Moskovassa koko elämänsä luomistyölle',

komi *gožömšań vitčyša sijös* 'olen kesästä asti odottanut häntä'.

Ablatiivin käsittelyn yhteydessä todettiin, että komissa egressiivistä on tullut myös ABDATIIVIN sija. Tämän funktion jakavat komissa ablatiivi ja egressiivi. J. Cypanovin mukaan ablatiivin käyttö edellyttää rakenteen toisen elollisen argumentin olevan agentiivinen – rakenne sisältää agentiivisen subjektin –, egressiivin käyttö toisen elollisen argumentin olevan ei-agentiivinen. Esim.

komi *Vańšań menym vois pišmö* 'Vanjalta tuli minulle kirje', *tenydyžyd čolöm Vita drugšańyd* 'paljon terveisiä sinulle Vitja ystävältäsi', *Ölgily vois šöm mam-batšańys pošta pyr* 'Ölgi sai rahaa postitse vanhemmiltaan, Ölgiille tuli rahaa postitse hänen vanhemmiltaan'. (Kiitän J. Cypanovia näistä esimerkeistä samoin kuin s. 96 esitetyistä ablatiiviesimerkeistä.)

Permin komi tuntee myös tämän käyttötavan. Esim.

komip *ez vonnešan boš česö* 'ei veljiltä saanut kunnioitusta', *krešniikšan poučitöm* 'sai kummilapselta', *sia ajmamšii* 'tämä on vanhemmilta' (esimerkit: Batalova 1975: 152_155).

Samoihin tehtäviin kuin kaasuksia permiläiset kielet käyttävät rikasta postpositiojärjestelmää. Postpositioilla saadaan eri semanttiset vivahteet esitetyksi. (Ks. Rédei 1962.)

Possessiivisuffiksit

Permiläisten kielten substantiivilla on myös possessiivinen taivutus. Seuraavassa permiläisten kielten substantiivin vartaloon liittyvät, nominatiivissa esiintyvät possessiivisuffiksit:

		UDM	KOMIP	KOMI	KOMI
YKS.	1. p.	<i>e/je, y</i>	<i>ö</i>	<i>ø</i>	<i>öj</i>
	2. p.	<i>ed/jed; yd</i>	<i>yt</i>	<i>it</i>	<i>yd</i>
	3. p.	<i>ez/jez, yz</i>	<i>ys</i>	<i>is</i>	<i>ys</i>
MON.	1. p.	<i>my</i>	<i>nym</i>	<i>nim</i>	<i>nym</i>
	2. p.	<i>dy/ty</i>	<i>nyt</i>	<i>nit</i>	<i>nyd</i>
	3. p.	<i>zy/sy</i>	<i>nys</i>	<i>nis</i>	<i>nys</i>

Udmurtin yksikön persoonien suffiksien vokaalin suhteen eroavista allomorfeista *e*-llinen on päätyyppi, *y*-llinen on monikon tunnuksen jälkeen käyttöön tuleva allomorfi. Lisäksi sitä käytetään yksikössä tiettyjen substantiivien yhteydessä. Ne ovat yleensä vanhaa sanastoa, esim. ruumiinosien nimityksiä tai sukulaisnimityksiä. Vokaali- ja *j*-alkuisten päätteiden jakauma taas on sellainen, että vokaalialkuinen päätte liittyy konsonanttiin loppuvaan vartaloon, *j*-alkuinen vokaaliin loppuvaan vartaloon. Udmurtin mon. 2. ja 3. persoonan allomorfien jakauma määräytyy sen mukaan, liittyykö suffiksi vokaaliin tai soinnilliseen konsonanttiin päättyvään vartaloon vai soinnittomaan konsonanttiin päättyvään.

Yksikön kolmen persoonan Px:t ovat kantapermiläisiä (komi on yks. 1. persoonan suffiksia muokannut edelleen) ja edustavat sitäkin vanhempien kielen vaiheiden sulffiksityyppiä. Yhtä vanhoja ovat udmurtin monikon kolmen persoonan possessiivisuffiksit- ja kominkin monikon persoonien suffiksit ainesosiltaan.

Seuraavassa esitetään possessiivisen deklinaation kaasusten Px:lliset päätteet, ensin yksikön kolmen persoonan:

	UDM			KOMI		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
nominatiivi	<i>e/je, y</i>	<i>ed/jed, yd</i>	<i>ez/jez, yz</i>	<i>öj</i>	<i>yd</i>	<i>ys</i>
akkusatiivi	<i>me</i>	<i>de/te</i>	<i>ze/se</i>	<i>öy</i>	<i>tö</i>	<i>sö</i>
genetiivi	<i>elen</i>	<i>edlen</i>	<i>ezlen</i>	<i>öjlön</i>	<i>ydlön</i>	<i>yslön</i>
ablatiivi	<i>eleś</i>	<i>edleś</i>	<i>ezleś</i>	<i>öjlyś</i>	<i>ydlyś</i>	<i>yslyś</i>
datiivi	<i>ely</i>	<i>edly</i>	<i>ezly</i>	<i>öjly</i>	<i>ydly</i>	<i>ysly</i>
instrumentaali	<i>enym</i>	<i>enyd</i>	<i>enyz</i>	<i>nam</i>	<i>nad</i>	<i>nas</i>
komitatiivi				<i>öjköd</i>	<i>ydköd</i>	<i>ysköd</i>
karitiivi	<i>etek</i>	<i>edtek</i>	<i>eztek</i>	<i>öjtög</i>	<i>ydtög</i>	<i>ystög</i>
adverbiaali	<i>eja</i>	<i>edja</i>	<i>ezja</i>			
konsekut.				<i>öjla</i>	<i>ydlä</i>	<i>yslä</i>
inessiivi-illat.	<i>am</i>	<i>ad</i>	<i>az</i>	<i>am</i>	<i>ad</i>	<i>as</i>
elatiivi	<i>yśtym</i>	<i>yśtyd</i>	<i>yśtyz</i>	<i>śym</i>	<i>śyd</i>	<i>śys</i>
transitiivi				<i>tiyd</i>	<i>tiys</i>	
prolatiivi	<i>etim</i>	<i>etid</i>	<i>etiz</i>	<i>ödyd</i>	<i>ödys</i>	
terminatiivi	<i>eoź</i>	<i>edoź</i>	<i>ezoź</i>			
	<i>tai oźam</i>	<i>tai oźad</i>	<i>tai oźaz</i>	<i>öźyd</i>	<i>öźys</i>	
approksimat.	<i>elañ</i>	<i>edlañ</i>	<i>ezlañ</i>	<i>öjlañ</i>	<i>lañyd</i>	<i>lañys</i>
egressiivi	<i>yśenym</i>	<i>yśenyd</i>	<i>yśenyz</i>	<i>öjśañ</i>	<i>śañyd</i>	<i>śañys</i>

Taulukosta näkyy, että akkusatiivissa, inessiivissä ja illatiivissa – jotka possessiivisessa taivutuksessa ilmaistaan samalla muodolla. inessiivi-illatiivilla – sekä komissa myös instrumentaalissa Px:lla on aiemmin esitetystä poikkeava allomorfi. Komin kielioppi SKJa. 1955 (s. 155) esittää transitiiville, prolatiiville ja terminatiiville yksiköstä vain 2. ja 3. persoonan päätteet.

Seuraavassa esimerkkinä udmurtin *gurt* ja komin *gort*-sanana possessiivinen taivutus (osa muodoista on tietysti vain teoreettisesti mahdollisia):

udm *gurte* 'kyläni', *gurted* 'kyläsi', *gurtetz* '(hänen) kylänsä', akkusatiivi: *gurtme*, *gurite*, *gurtse*, genetiivi: *gurtelen*, *gurtedlen*, *gurtetzlen*, ablatiivi: *gurteleś*, *gurtedleś*, *gurtetzleś*, datiivi: *gurtely*, *gurtedly*, *gurtetzly*, instrumentaali: *gurtenym*, *gurtenyd*, *gurtenyz*, karitiivi: *gurtetek*, *gurtedtek*, *gurtetztek*, adverbiaali: *gurteja*, *gurtedja*, *gurtetzja*, inessiivi-illatiivi: *gurtam*, *gurtad*, *gurtaz*,

elatiivi: *gurtys̄ym, gurtys̄tyd, gurtys̄tyz*, prolatiivi: *gurtetim, gurtetid, gurtetiz*,
terminatiivi: *gurteož* tai *gurtožam, gurtedož* tai *gurtožad, gurtezož* tai *gurtožaz*,
approksimatiivi: *gurtelañ, gurtedlañ, gurtezlañ*, egressiivi: *gurtys̄enym, gur-*
tyśenyd, gurtys̄enyz,

komi *gortöj* 'kotini', *gortyd* 'kotisi', *gortyy* '(hänen) kotinsa'. akkusatiivi:
gortös, gorttö, gortsö. genetiivi: *gortöjlön, gortydlön, gortyslön*, ablatiivi:
gortöjlyś, gortydlyś, gortyslyś, datiiivi: *gortöjly, gortydly, gortysly*, instrumen-

taali: *gornam, gornad, gornas*, komitatiivi: *gortöjköd, gortydköd, gortysköd*,
karitiivi: *gortöjtög, gortötögyd, gortötögyś*, konsekutiivi: *gortöjla, gortydla, gor-*
tysla, inessiivi-illatiivi: *gortam, gortad, gortas*, elatiivi: *gortśym, gortśyd,*
gortśys, transitiivi: *gorttyd, gorttiys*, prolatiivi: *gortödud, gortödys*, termi-

natiivi: *gortöšyd, gortöšys*, approksimatiivi: *gortöjlañ, gortlañyd, gortlañys,*
egressiivi: *gortöjšañ, gortśañyd, gortśañys*.

Monikon kolmen persoonan possessiivisen taivutuksen päätteet ovat seuraavat:

	UDM			KOMI		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
nominatiivi	<i>my</i>	<i>dy/ty</i>	<i>zy/sy</i>	<i>nym</i>	<i>nyd</i>	<i>nys</i>
akkusatiivi	<i>mes</i>	<i>des/tes</i>	<i>zes/ses</i>	<i>nymös</i>	<i>nytö</i>	<i>nysö</i>
genetiivi	<i>mylen</i>	<i>dylen/tylen</i>	<i>zylen/sylen</i>	<i>nymlön</i>	<i>nydlön</i>	<i>nyslön</i>
ablatiivi	<i>myleś</i>	<i>dyleś/tyleś</i>	<i>zyleś/syleś</i>	<i>nymlyś</i>	<i>nydlyś</i>	<i>nyslyś</i>
datiivi	<i>myly</i>	<i>dyly/tyly</i>	<i>zyly/syly</i>	<i>nymly</i>	<i>nydly</i>	<i>nysly</i>
instrumentaali	<i>enymy</i>	<i>enydy</i>	<i>enyzy</i>	<i>namym</i>	<i>nanyd</i>	<i>namys</i>
komitatiivi				<i>nymköd</i>	<i>nydköd</i>	<i>nysköd</i>
karitiivi	<i>mytek</i>	<i>dYTEK/tytek</i>	<i>zytek/sytek</i>	<i>tögnym</i>	<i>tögnyd</i>	<i>tögnys</i>
adverbiaali	<i>myja</i>	<i>dyja/tyja</i>	<i>syja/syja</i>			
konsekutiivi				<i>nymla</i>	<i>nydla</i>	<i>nysla</i>
iness.-illat.	<i>amy</i>	<i>ady</i>	<i>azy</i>	<i>anym</i>	<i>anyd</i>	<i>anys</i>
elatiivi	<i>yśtymy</i>	<i>yśtydy</i>	<i>yśtyzy</i>	<i>śynym</i>	<i>śynyd</i>	<i>śynys</i>
prolatiivi	<i>etimy</i>	<i>etidy</i>	<i>etizy</i>	<i>ödnym</i>	<i>ödnyd</i>	<i>ödnys</i>
terminatiivi	<i>myož</i>	<i>dyož/tyož</i>	<i>zyož/syož</i>	<i>öžnym</i>	<i>öžnyd</i>	<i>öžnys</i>
	tai <i>ožamy</i>	tai <i>ožady</i>	tai <i>ožazy</i>			
approksimatiivi	<i>mylañ</i>	<i>dylañ/tylañ</i>	<i>zylañ/sylañ</i>	<i>lañnym</i>	<i>nydlañ</i>	<i>nyslañ</i>
egressiivi	<i>yśenymy</i>	<i>yśenydy</i>	<i>yśenyzy</i>	<i>śañnym</i>	<i>śañnyd</i>	<i>śañnys</i>

Näillä monikon persoonien Px:eillakin on udmurtissa akkusatiivimuodossa omanlainen allomorfi, pelkkänä konsonanttiaineksena edustuva (*ur, d, t, z, s*). On mielenkiintoista, että komissa vain 1. persoonassa on sama rakenne. Px + akkusatiivin pääte *ös*. 2. ja 3. persoonaan *ös* ei ole saanut sijaa. Komin mon. 2. ja 3. persoonan muodossa on alkuperältään vanhempaa kantaa edustava akkusatiivin pääte (edellä s. 80), mutta akkusatiivin 2. ja 3. persoonassa Px:n ja kaasuspäätteen raja ei ole entisellään.

Transitiivimuotoja ei monikon persoonien possessiiviselle taivutukselle komin kielioppi SKJa. 1955 anna (ks. mts. 155). Esimerkkisanojen taivutus on seuraava:

udm *gurtmy* 'kylämme', *gurtty* 'kylänne', *gurtsy* '(heidän) kylänsä', akkusatiivi: *gurtmes, gurttes, gurtses*, genetiivi: *gurtmylen, gurttylen, gurtsylen*, ablatiivi: *gurtmyleś, gurttyleś, gurtsyleś*, datiiivi: *gurtmyly, gurttyly, gurtsyly*, instrumentaali: *gurtenyum, gurtenydy, gurtenyzy*, karitiivi: *gurtmytek, gurttytek, gurtsytek*, adverbiaali: *gurtmyja, gurttyja, gurtsyja*, inessiivi-illatiivi: *gurtamy, gurtady, gurtazy*, elatiivi: *gurtystymy, gurtystydy, gurtystyzy*, prolatiivi: *gurtetimy, gurtetidy, gurtetizy*, terminatiivi: *gurtmyoź tai gurtoźamy, gurttyoź tai gurtoźady, gurtsyoź tai gurtoźazy*, approksimatiivi: *gurtmylań, gurttylań, gurtsylań*, egressiivi: *gurtysenymy, gurtysenydy, gurtysenyzy*.

komi *gortnym* 'kotimme', *gortnyd* 'kotinne', *gortmys* '(heidän) kotinsa', akkusatiivi: *gortnymös, gortnytö, gortmysö*, genetiivi: *gortnymlön, gortnydlön, gortnyslön*, ablatiivi: *gortnymlyś, gortnydlyś, gortmyslyś*, datiiivi: *gortnymly, gortnydly, gortmysly*, instrumentaali: *gortnamym, gortuanyd, gortmanys*, komitatiivi: *gortnymköd, gortnydköd, gortnysköd*, karitiivi: *gorttögnym, gorttögnyd, gorttögnys*, konsekutiivi: *gortnymlci, gortnydla, gortmysla*, inessiivi-illatiivi: *gortanym, gortanyd, gortanys*, elatiivi: *gortsynym, gortsynyd, gortsynys*, prolatiivi: *gortödnym, gortödnyd, gortödnys*, terminatiivi: *gortöžnym, gortöžnyd, gortöžnys*, approksimatiivi: *gortlańnyu, gortnydlań, gortmyslań*, egressiivi: *gortsańnym, gortsańnyd, gortsańnys*.

Monikollisen omistetun ilmaisemiseen käytetään monikon tunnusta (udm *jos, os*, komiP *Ce, je, e*, komiJ *je, jez*, komi *jas* [s. 72]), esim. udm *nyljosy*, komi *nyvjasöj* 'minun monet tyttäreni', udm *nyljosmy*, komi *nyvjasnym* 'meidän monet tyttäremme'.

Possessiivisen taivutuksen kehityksestä

Seuraavassa tarkastellaan ensin Px:ien kehitystä ja otetaan tarkasteltaviksi yksikön ja monikon Px:t.

Yks. 1. persoonan Px: udm *e, je, y*, komiP *ö*, komiJ *ə*, komi *öj*. Päätettä käytetään nominatiivissa ja useimmissa obliikvisijoissa. Keskeisissä paikallissijoissa Px on kuitenkin *m*, ja lisäksi udmurtin akkusatiivissa Px:a edustaa *m*.

Nominatiivimuotojenkin perässä oletetaan aiemmin olleen *m*. Olisiko nominatiivissa ollut pelkkä konsonantti, *m*, paikallissijoissa *mV*? (Tällaisen oletuksen E. Itkonen esitti luennoillaan; konjugaation muoto olisi vaikuttanut deklinaatioon – sellaisesta vaikutuksesta on hänen mukaansa esim. marissa selviä merkkejä.) Pelkän konsonantin sisältänyt nominatiivimuodon Px jätti konsonantin kantapermissä kadotessa vokaalille funktionsa. Vokaaliksi vakiintui jokin ao. kielimuodossa mahdollinen jälkitavujen vokaali. Komissa oletetaan sittemmin päätteen perään liittyneen deminutiivisen *j:n*. Yks. 1. persoonan Px:n sisältänyttä nominatiivimuotoaon käytetty puhuttelussa, jolloin muodon varustaminen kohteliaalla, hellällä deminutiivisella aineksella oli ymmärrettävää. Suomalais-ugrialaisten kielten yks. 1. persoonan Px:n alkumuoto on ollut **mi*, ja Px:ja oli varhaisissa kielenvaiheissa 2 sarjaa: yhtä omistettua osoittava sarja ja useampaa omistettua osoittava sarja, jonka päätteissä oli persoonaan viittaavan aineksen edellä *n*; se osoitti monikollisuutta. Kantapermissä oppositio kahden sarjan väliltä on kumoutunut. Monta omistettua ilmoittamaan käytetään kummassakin permiläiskielessä substantiivin monikon tunnusta. **n*-alkuinen sarja on kuitenkin jättänyt jälkensä komin Px-sarjaan, kuten alempana ilmenee.

Yks. 2. persoonan Px: udm *ed, jed, yd* (akkusatiivissa *de* tai *te* riippuen vartalon loppuäänteen soinnillisuudesta), komiP *yt*, komiJ *it*, komi *yd* (mutta akkusatiivissa *rö*; siis *d* tavun lopussa, *t* tavun alussa). Päätteen alkumuoto voi olla joko **ti* tai **nti* (kumpaakin muotoa on permiläisten kielten sukukielten antaman todistuksen mukaan käytetty), sillä kauempana sanassa **t* ja **nt* ovat langenneet kantapermissä yhteen, nimittäin **t* on säilynyt ja **nt* > *t*, molemmista on varsinaisessa komissa kehittynyt *t* (Uotila 1933: 109). Px:ssa udmurtin *d* lienee yleistymää soinnillisesta äänneympäristöstä – muutenhan udmurtissa kuten sekä Permin että Jazvan komissakin jälkitavujen klusiilit säilyivät soinnittomina. Udmurtin grammaattisissa morfeemeissa on odotuksenmukaisen soinnittoman klusiilin tai sibilantin sijalla muisakin tapauksissa soinnillinen konsonantti (s. 81). Komin akkusatiivin *t* perustuu klusiilin asemaan morfeeminalkuisena äänteenä (*Vd* mutta *tV*); tyypillisestihän grammaattiset morfeemit ovat kehittyneet vokaalialkuisiksi, mutta varsinkin kahden morfeemin ketjussa konsonanttialkuinen morfeemi saattoi säilyttää hahmonsaa, tässä tapauksessa **tV*+akkusatiivin **m*.

Yks. 3. persoonan Px: udm *ez, jez, yz*, komiP *ys*, komiJ *is*, komi *ys*. Suffiksin alkumuoto on ollut **sA* tai **nsA*. Kantapermissä **s*, ja **ns* ovat kauempana sanassa

ilmeisesti langenneet yhteen ja edustuvat molemmat *s:nä (Uotila 1933: 179). Udmurtin soinnillinen sibilantti on yleistymää.

Mon. 1. persoonan Px: udm *my*, komiP *nym*, komiJ *nim*, komi *nym*. Mon. 1. persoonan Px:n alkumuodoiksi oletetaan permiläisten kielten läntisten sukukielten perusteella asuja **mAk* ja **n+mAk* (> **nAk*). Udmurtti näyttää omaksuneen edellisen tyyppin. Komin päätetyyppiä on tarkasteltava yhdessä mon. 2. ja 3. persoonan Px:n kanssa.

Mon. 2. persoonan Px: udm *dy*, *ty*, komiP *nyt*, komiJ *nit*, komi *nyd*. Mon. 2. persoonan Px:n alkumuodoiksi oletetaan läntisten sukukielten perusteella suffikseja **tAk* ja **ntAk*. Kantapermissä **t* ja **nt* ovat kauempana sanassa yleensä langenneet yhteen; molemmat ovat edustuneina **t*:nä. Komilaiset muodot osoittavat, että jo ennen kuin näin olisi tässä tapauksessa voinut tapahtua, **n*-aineksella on ollut vahva asema monikollisena aineksena.

Mon. 3. persoonan Px: udm *zy*, *sy*, komiP *nys*, komiJ *nis*, komi *nys*. Mon. 3. persoonan suffiksien alkumuodoiksi on rekonstruoitu **sAk* ja **nsAk*. Komilaisissa mon. 1., 2. ja 3. persoonan päätteissä persoonaan viittaavat ainekset ovat samat kuin yks. persoonan päätteissä (mon. 1. persoonassa sama aines, joka yks. 1. persoonassa tulee paikallissijoissa näkyviin). Niitä edeltävä *n* tekee suffiksista monikon suffiksin. Sen lähtökohtana täytyy olla vanha *n*-alkuinen Px-sarja.

Kantapermissä ovat vanhat Px-sarjat jäsentyneet uudelleen. Oppositio yksi omistettu : monta omistettua on kadonnut. (Nykyään permiläiset kielet ilmaisevat monta omistettua siten, että substantiivi saa monikon unnuksen ja siihen liittyy Px.) Onko kantapermissä **n* jossakin vaiheessa osoittanut sekä monikollista omistettua että monikollista omistajaa? Osa kielenpuhu jista olisi häiritsevän kaksitulkintaisen muodon hylännyt kokonaan. Tieto **n*-aineksen funktiosta, monikollisuuden merkkin funktiosta, on kuitenkin säilynyt kantakomiin. Kantakomi on nimittäin käyttänyt *n*-ainesta konjugaationkin monikollisten muotojen muodostukseen. Deklinaatio osalta tämän **n*-elementin käsittely on suurin komia ja udmurtia erottava piirre.

Kantapermissä on tapahtunut toinenkin possessiivista deklinaatiota ravistellut muutos. Oletetaan, että possessiivisessa deklinaatiossa Px:ien *n*-alkuiset muodot ovat alun perin kuuluneet myös yhtä omistettua merkitseviin Px-sarjoihin obliikvisijojen alueella. Tästähän on merkkejä vielä monissa kielissä (itämerensuomessa, saamessa, mordvassa [Korhonen 1981: 235–]; kantasamojedissakin on ollut sama tilanne [Janhunen 1980: 77]). Kantapermissä tämä dualismi nominatiivi – obliikvisijat on hävinnyt.

Permiläisten kielten possessiiviseen taivutukseen liittyy erityinen ongelma

paikallissijojen kohdalla. Illatiivilla ja inessiivillä on yhteinen muoto, josta ei voi kaasusainesta osoittaa. Muototyyppi on kantapermiläinen: udm *gurtam* 'kylään, kylässäni', *gurtad* 'kylääsi, kylässäsi', *gurtaz* 'kyläänsä, kylässään', *gurtamy* 'kyläämme, kylässämme', *gurtady* 'kylääänne, kylässäänne', *gurtazy* 'kyläänsä, kylässään', komi *gortam* 'kotiini, kotonani', *gortad* 'kotiisi, kotonasi', *gortas* 'kotiinsa, kotonaan', *gortanym* 'kotiimme, kotonamme', *gortanyd* 'kotiinne, kotonanne', *gortmys* 'kotiinsa, kotonaan'.

Sama ongelma tulee vastaan persoonapronominin taivutuksessa (s. 150). Pronomineilla ei kylläkään ole yhtä muotoa vaan "olosija" (oikeastaan genetiivi) ja "tulosija" (datiivi) ovat erillään, mutta rakenteellisesti ne muistuttavat substantiivien deklinaation possessiivisen taivutuksen muotoja: nekin päättyvät Px:iin, mutta sen edeltä ei voi erottaa varsinaista kaasns-päätettä. Esim. genetiivi udm *mynam*, komi *menam* 'minun, minulla', datiivi udm *mynym*, komi *menym* 'minulle'. Nämä pronominiparadigman keskeiset kaasusmuodot erottaa toisistaan 2. tavun vokaali. Vokaali kantaa informaation kaasuksesta. Substantiivinkin illatiivi-inessiivimuodossa vokaali sisältää informaation kaasuksesta, siitä, että kyseessä on paikallissija, vrt. udm *gurted* 'kyläsi', mutta *gurtad* 'kylääsi, kylässäsi', komi *gortyd* 'kotiisi', mutta *gortad* 'kotiisi, kotonasi'. Paikallissijoja käyttävät substantiivit ovat olleet paikkoja nimeäviä. Varhaisissa kielenvaiheissa muunlaisista substantiiveista, esim. elollista tarkoittavista, ei paikallissijoja edes ole voinut muodostaa, kuten usean sukukielen paikanilmauksista näkyy. Paikkatarkoitteisen substantiivin selvästi nominatiivista eroava muoto oli heti paikanilmaus, sen merkitsemiseksi riitti pelkkä nominatiivissa käytössä olevalle kontrastinen 2. tavun vokaali. (Latiivin *k > a muutosta ei tässä tapauksessa ole syytä olettaa, vaikka komin adverbis samasta muutoksesta todistanevatkin, s. 302. Persoonapronominien genetiivimuoto ei missään tapauksessa *k:sta selittyisi.) Kontekstissaan muoto määräytyi tulo- tai oloilmaukseksi verbin perusteella. Tässä kaksitulkintaisuudessa ei mitään erikoista ole: kaksitulkintaisesta paikallissijasta on permiläisten kielten sukukielissäkin esimerkkejä. Useissa saamelaiskielissä ja osassa itämerensuomeakin sama muoto toimii sekä suuntasija- että olosijamuotona. Permiläisten kielten postpositioillakin on tulo- ja oloilmauksia varten vain yksi muoto, esim. udm, komi *vylam* 'ylleni, ylläni', *vylad* 'ylläsi, ylläsi'. Ilmiöllä voi olla kantapermin taakse ulottuvat juuret. Mordvassa tietyssä postpositio-adverbi-tyypissä, l-johdoksissa, l-aineksella selviksi paikanilmauksiksi leimatuissa, tulee näkyviin sama ilmiö kuin permiläisten kielten possessiivisessä taivutuksessa: possessiivisen taivutuksen tulo- ja oloilmaus ovat identtiset. Px on liittynyt suoraan IV-ainekseen, eikä muodosta voi kaasuspäätettä erottaa, esim. mordvE *ikelén* 'eteeni, edessäni', *ikelét* 'eteesi, edessäsi'. (Sen sijaan persoonapronominien datiivi- ja genetiivimuodot oli helppoa ja tarpeellistakin varmistaa erottuviksi: udm *mynym*, *mynam*, komi *menym*, *menam* – ei ollut Px:llista nominatiivia häiritsemässä, vrt. komi *gortym*, *gortam*.)

Permiläisten kielten perusdeklinaation tulosija on vanhan **k*-latiivin jatkaja. Sillä seikalla, että possessiivisen taivutuksen keskeinen paikallissija merkittiin sijamuodoksi pelkällä kontrastivokaalilla tai että mordva ei voinut sijoittaa **η*-latiivisuffiksiaan Px:llisiin postpositioihin, on sama syy. Ainakin suomalais-permiläiseltä alueelta on useita merkkejä siitä, että possessiivisella taivutuksella on ollut rajoituksia. Erityisen selvää tämä on yhdessä paikallissijassa, peruskategoriassa lativissa. Esim. **k*-latiivi ei kaikkialla näy päästäneen Px:a peräänsä – ei edes silloin kun sen funktio on täysin muuntunut kuten suomen komitatiivin päätteen loppuaineksen. Kuten T. Itkonen (1983: 367) on osoittanut, suomen komitatiivin päätteellä on kaksi allomorfia **nek* ja **ne*, jälkimmäinen Px:n edellä. Muutamissa tapauksissa suomen translatiivilla ja **k*-loppuisella lativisella muodolla on rinnakkaista käyttöä: translatiivi tulee käyttöön, jos muotoon on liitettävä Px (*luo* – *luokseni*; *ottaa* – *ottaakseni*). Janhunen ei rekonstruoi possessiivisen taivutuksen lativia kantasamojediinkaan (Janhunen 1980: 77). (Vastakkaisiakin esimerkkejä kuitenkin on. Kiinnäpin [1971: 166] mukaan **k* + Px esiintyy ainakin kamassissa. Marinkin yhdysperäinen illatiivi, jonka loppukomponentti tosin on **kV*, **k*-latiivin vokaaliloppuiseksi allomorfiksi selittyvä, ottaa peräänsä Px:t.) Samanlainen Px:a vierova näyttää olleen **n*-latiivi. Saamen onkin tehtävä possessiivisen taivutuksen illatiivinsa turvautumalla toiseen ainekseen, **s*-ainekseen. (Lapin perustaivutuksen illatiivin päätte on muotoa **jen*.) Ilmeisesti myös itämerensuomen possessiivisen taivutuksen illatiiviin on oletettava **se*-allomorfia eikä **sen*-suffiksia kuten perustaivutukseen. Mordvan **η*-latiivi ei niin ikään salli Px:a peräänsä.

Nykyisissä permiläiskielissä possessiivinen paradigma käsittää samat kaasukset kuin perusdeklinaatio (muutamasta poikkeuksesta oli maininta s. 110, 112). Kielessä vahvana vaikuttavan analogiakehityksen takia muuta ei voi odottaakaan. Obliikvisijoissa käyttöön tulevat Px:n ja Cx:n yhdistelmät ovat rakenteeltaan samanlaisia kummassakin kielessä, eli ne voivat olla iältään kantapermiläisiä. Toki paradigma on harvemmin käytettyjen kaasusten osalta voinut myöhemminkin kasvaa kummassakin kielessä erikseen perusdeklinaation laajuiseksi, ovathan paradigmat muodostuneet yksinkertaisen agglutinointiperiaatteen varaan.

Poikkeuksia ovat muodostustavaltaan udmurtin terminatiivi ja komin instrumentaali. Udmurtin possessiivisen taivutuksen terminatiivilla on kaksi muotoa johtuen siitä, että tässä sijassa Cx:n ja Px:n järjestys voi olla kahtalainen. (Morfeemi järjestyksestä tulee kohta puhe.) Siinä muodossa, jossa on paikallissijalle tyypillinen järjestys Cx+Px – se on yksinomainen komin terminatiivissa – Px:a edeltää *a* ikään kuin leimaten sekin muodon paikanilmaukseksi. Komin possessiivisessä taivutuksessa on paitsi paikallissijoilla myös instrumentaalilla poikkeuksellinen muoto: *a* edeltää siinäkin joka persoonassa Px:a. Yks. 1., 2. ja 3. persoonan Px:llisen instrumentaalin päätte on *nam*, *nad*, *nas*, mon. 1., 2. ja 3. persoonan Px:llisen instrumentaalin päätte *nanyṃ*, *nanyd*, *nanyś*, esim. *purtnam* 'veitselläni'.

purtnad 'veitselläsi', *purtnas* 'veitsellään'. Vrt. udm *purtenym*, *purtenyd*, *purtenys*, joiden tarkat vastineet komissa olisivat **purtnöm*, **purtnöyd*, **purtnöns*; komissa näyttää siis 2. avotavun vokaali heittyneen. Muodon suhteen voi todeta, että ilman *a*-vokaalia komin muoto yksikön persoonissa muistuttaisi monikon persoonien Px:llisiä muotoja, vrt. *purtnym* 'veitsemme', *purtnyd* 'veitsenne', *purtnys* '(heidän) veitsensä'. Kantapermiläinen on toinen instrumentaalinen poikkeuksellinen piirre: siinä suffiksijärjestys on Cx+Px, mikä muuten on luonteenomainen paikallissijojen suffiksijärjestys – ikään kuin järjestys vielä toisi etymologista viestiä instrumentaalisen lokatiivisesta alkuperästä.

Permiläisissä kielissä Px:n ja Cx:n sanajärjestys on sellainen, että paikallissijoissa Px seuraa Cx:a, muissa sijoissa Px edeltää Cx:a. (Muutamissa kaasumuodoissa on poikkeuksellinen suffiksijärjestys: udmurtin terminatiivilla on molemmat suffiksijärjestykset; approksimatiivissa on odotuksenmukainen Cx+Px-järjestys vain komin 2. ja 3. persoonissa; instrumentaalissa ja komin karitiivissa monikon persoonien muodoissa on puolestaan epäodotuksenmukainen Cx+Px-järjestys.) Tässä suhteessa permiläiset kielet muistuttavat maria. Jos oletetaan, että kahden tyypin suffiksijärjestys olisi alkuperäinen (Bartens 1993: 29–30), niin niiden länsipuolisissa sukukielissä toinen järjestyksestä – Cx+Px – olisi yleistynyt, itäpuolisissa taas toinen – Px+Cx. Alkuperäisen kahtalaisen järjestyksen perustana olisi Bybeen toteama suffiksijärjestykselle olennainen relevanssin käsite: mitä tärkeämpi suffiksi on kantasanan semantiikalle, sitä lähempänä kantaa se on (Bybee 1985: 13.). Paikanilmauksen muodostavat kanta ja paikallissijasuffiksi yhdessä, siksi paikanilmauksissa Cx on lähempänä kantaa kuin Px. Ei-paikallissijoissa, grammaattisissa sijoissa, Cx ei ole kannan semantiikalle relevantti (sillä on useimmiten pelkästään syntaktinen funktio; se osoittaa muodon lauseaseman), ja siksi se on kauempana kannasta kuin Px. Toisaalta se seikka, että turkkilaiskielten morfeemijärjestys on Px+Cx koko paradigmassa ja että kahtalaista järjestystä tapaa nimenomaan niistä suomalais-ugrilaisista kielistä, jotka ovat olleet turkkilaiskielten vaikutuksen alaisina, houkuttaa etsimään näihin kontakteihin perustuvaa selitystä. – Permiläisten kielten suffiksijärjestys on kuitenkin yleisilmeeltään kantapermiläinen, ja turkkilaiskielten vaikutus alkaa vasta kantapermin loppuvaiheessa! (Vrt. kuitenkin s. 214.) Olisiko turkkilaiskielten vaikutus aiheuttanut permiläisten kielten ja marin grammaattisten sijojen Px+Cx-järjestyksen mutta ei olisi pystynyt paikallissijoihin, joilla oli vahva taustatuki postpositiorakenteissa, tyyppissä *luona-ni*, *ylle-si*? Merkityksellisempää kuitenkin lienee, että permiläisten kielten ja marin possessiivinen taivutus koki saman mullistuksen: niistä katosi vanha *n*:llinen Px-sarja, jossa *n* oli ollut myös obliikvisijojen merkki! Olisiko tämän mullistuksen seuraus kahtalainen morfeemijärjestys? Mitä mainittuihin postpositiorakenteisiin tulee, niin myöhemmin persoonapronominien käsittelyssä viitataan siihen, että varhaisissa kielen

vaiheissa, sgr. kantakielessäkin, pronomineilla on oletettu olleen vain muutama muoto, mahdollisesti kaksi: nominatiivin lisäksi obliikvisija.

Jo edellä oli puhe siitä, että +elollisten substantiivien paradigmassa paikallissijat on alun perin korvattu postpositiorakentein. Persoonapronominien paradigmalle postpositiorakenteet ovat tästäkin syystä olleet erityisen tärkeitä. 1. tai 2. persoonan pronomini postpositiorakenteen pääsanana on aina fakultatiivi: persoonan ilmaise-
miseksi riittää Px. Suffiksien järjestys on postpositiorakenteissa aina Cx+Px – Px:han liittyy valmiiseen adverbinauotoon, postpositiionuotoon – eli tämä on nimen omaan paikanilmausten suffiksijärjestys. Tässä yhteydessä voi kiinnittää huomiota mokšamordvan tilanteeseen: mokšamordvan Px-järjestelmä on uusiutunut keskeisten grammaattisten sijojen osalta (vanhempaa kantaa edustaa ersämordvan possessiivinen taivutus), ja niissä morfeemijärjestykseksi on tullut Px+Cx, eli juuri järjestys Px+Cx osoittautuu innovaatiolle ominaiseksi. Tietenkin mokšankin possessiivisen taivutuksen kehityskulku kuten myös permiläisten kielten ja marin morfeemijärjestys kuvastaa pohjimmitaan kaasusparadigman kaksiosaista ilmettä: paikallissijat contra ei-paikallissijat.

Possessiivisen taivutuksen käytöstä

Edellä oli puhe possessiivisen taivutuksen muodostukseen liittyvistä rajoituksista. Voi myös todeta, että possessiivisen taivutuksen muotojen käyttöönkin liittyy yleisesti rajoituksia. Esim. sillä saamesta havaitulla ilmiöllä, että Px:llista nominatiivinmuotoa käytetään melkein vain sukulaisnimien (tai puhuttelujen) yhteydessä (Nielsen 1926: 118), näyttää olevan vanha tausta. Mm. Tosten Löfstedtin mukaan (suullinen tieto) myös permiläisissä kielissä Px:llinen nominatiivi on ennen kaikkea sukulaisuusnimitysten muoto. Esim. komissa yks. 1. ja 2. persoonan Px:n käyttö sukulaisuusnimien yhteydessä onkin sitten melkein pakollista, toteaa Schlachter (1960: 45).

Perusfunktiossaan Px on kongruenssin kannattaja. Substantiivien deklinaation possessiivista taivutusta käytetään sekä erityisen lauseketyypin, possessiivisen lausekkeen, että erityisen lausetyypin, habitiivisen lauseen, rakentamiseen. Possessiivisessä lausekkeessa omistajan ilmoittava lausekkeen alun pronominiattribuutti tai substantiiviattribuutti laukaisee kongruenssin omistettua ilmoittavaan substantiiviin. Omistuslauseessa omistajan ilmoittava vasemmanpuoleinen obliikvi laukaisee kongruenssin omistettua ilmoittavaan subjektisubstantiiviin. Kummassakin tapauksessa kongruenssi on udmurtissa vahvaa, komissa huomattavasti heikompaa.

Permiläisissä kielissä **possessiivisen lausekkeen** pääsana, joka ilmoittaa omistetun, saa udmurtissa useimmiten ja komissakin usein Px:n, mutta komissa myös

Px:ton rakenne on yleinen. Rakenteen attribuutti, joka ilmoittaa omistajan, on genetiivi- tai ablatiivimuotoinen aiemmin esitetyn säännön perusteella. Esim.

udm *dyšetislen kii gaosyz* 'opettajan kitjat', *Gerejlen ki yz* 'Gerej'n käsi', *kyzlen jylyz* 'kuusen latva', *školalen sadesz* '(tietyn) koulun puutarha' (Sen si jaan *škola sad* 'koulupuutarha' –kyseessä ei ole possessiivinen rakenne.[GSUJa. 78–81]). Vahrušev huomauttaa, että udmurtissa merkintä takaa mahdollisuuden sanajärjestyksen vaihteluihin: *Taňalalen oskonez ju-ňañ budetonly jummaz* tai *Taňalalen ju-ňañ budetonly oskonez jummaz* tai *Ju-ňañ budetonly oskonez jummaz*; *Taňalalen* 'Tanjan luottamus viljanviljelyyn vahvistui' (Vahrušev 1970: 79).

komi *dad'lon piys* 'sedän poika' (SKJa. 1955: 141), *nyvlön vokys* 'tytön veli'.

Vaikka udmurtissa pääsana on useimmiten Px:llinen, ● on Px:ttomankin pääsanana sisältävä rakenne mahdollinen: *kalyklen mylkyd* 'kansan luonne' (GSUJa. 1962: 79); Vahruševin mukaan omistettua merkitsevinä sanoina tulevat tällöin kysymykseen varsinkin ruumiinosien nimet, esim. *Ivanlen šin* 'Ivanin silmät' (Vahrušev 1970: 100–104). Komissa Px:ttoman pääsanana sisältävä rakenne on yleinen: *voklön kii ga* 'veljen kirja' (SKJa. 1967: 13), *Vankalön yžjas* 'Vankan lampaat', *möskyd'lon jur* 'lehmäsi pää'.

Erikoistapauksena mainittakoon, että vanhassa niinityypissä, jossa on attribuuttina isännimi, on kummassakin kielessä lausekkeen kumpikin jäsen merkitsemätön: udm *Paška Pedor* = *Paška*-isän *Pedor*-poika, komi *Il'la Vas* = *Il'ja*-isän *Vasj*-poika.

Possessiivisen lausekkeen suhteen suomalais-permiäläiset kielet jakautuvat Px:a suosiviin ja välttäviin tyypeihin. Kun rakenteen attribuutti on definiittinen omistajansijainen substantiivi, merkitsevät udmurtin lisäksi mari ja mordva omistetun yleensä Px:lla. Itämerensuomi ja saame taas eivät näissä tapauksissa, joissa rakenteen attribuuttina on substantiivi, koskaan pane omistettuun Px:a, eikä, kuten edellä mainittiin, usein komikaan.

Myös silloin, kun possessiivisen rakenteen omistajanattribuutti on pronomini, on suhtautuminen Px:iin kahdenlaista. Udmurtissa, kuten marissa ja mordvassakin, rakenne on yleisesti Px:llinen. Esim.

udm *jormysa ul'zy mynam mummy-bubyosy* 'minun vanhempani elivät puuttessa', *milan dydymy ul'ad čettykady pukyny budemyn övöl-aj* 'ei meidän tyttäremme ole kasvanut teidän häkissäanne istuakseen' (Vahrušev 1970: 88); Px ei kuitenkaan ole aina välttämätön, esim. *mynam ručka* 'minun kynäni', *milan kolhoz* 'meidän kolhoosi' (Vahrušev mts. 103). Udmurtin kielioppi sanoo Px:tonta rakennetta (*mynam ataj* 'minun isä') käytettävän joskus (GSUJa. 1962: 78).

Komissa molemmat rakenteet ovat käytössä, ilman Px:a oleva ja Px:llinen rakenne:

komi *menam kúiga* 'minun kirjani', *sylön už* 'hänen työnsä' (SKJa. 1967: 12), *menam haba* 'vaimoni', *menam šinjas* 'silmiäni', *menam žéptyn* 'taskussani', mutta *tenad kerkayd* 'sinun talosi', *sylön drugys* 'hänen ystävänsä'. Manova sanoo varsinkin yksikön 1. persoonan pronominin sisältävän tai tätä pronomiinia edellyttävän rakenteen jäävän vaille Px:a (Manova 1998: 112).

Edellä mainittiin, että permiläisten kielten sukukielistä marissa ja mordvassa possessiivinen rakenne on yleisesti Px:llinen. Suomessa on Px:llisen rakenteen ohella puhemielessä Px:tonta rakennetta. Muuallakin itämerensuomessa Px:t ovat deklinaatiosta alueittain jo kadonneet tai katoamassa. Virossa, vatjassa ja liivissä on Px:ien käytöstä vain rudimentaarisia jälkiä, lähinnä adverbeissa ja pronomineissa. Karjala, inkeroinen ja vepsä käyttävät huomattavasti harvemmin Px:eja kuin suomi. Saamassa Px:ton rakenne on possessiivisen rakenteen päätyyppi: *dū gussâ* 'sinun lehmä' (rakennetta *dū gusâd* 'sinun lehmäsi' käytetään vain tietyin rajoituksin).

Näiden laaja-alaisesti esiintyvien rakenteiden lisäksi komi ja udmurtti käyttävät rakennetta, jossa omistettua ilmoittava sana on ilman Px:a ja rakenteessa on mukana omistajan osoittava pronomini, mutta se onkin nominatiivimuotoinen, 3. persoonassa yksitavuinen. Udmurtissa rakenne on harvinainen (GSUJa. 1962: 79), komissa yleisempi, Vymin, Udoran ja Ižman murteessa jopa sääntönä (Sorvačova, Beznosikova 1990: 57; Saharova-Sel'kov 1976: 70–71; SSKZD 474a):

udm *mon kie* 'minun käteeni', *so kiyn* 'hänen kädessään',

komi *me kiyn* 'kädessäni', *na kerkayn* 'heidän talossaan', *sy šin vožyn* 'hänen silmiensä edessä', *me žugjō* 'ansaani', *me kiys* 'kädestäni' (Fokos-Fuchs kirjoittaa lausekkeet yhdysanoiksi: *me-žugjō, me-kiys*).

Näiden rakenteiden pääsana ei voi olla lauseen subjektina tai objektina. Se on aina joko obliikvisijassa (paikallissijassa) tai postpositiorakenteen osa.

Vahruševilla on udmurtista esimerkkejä myös rakenteesta, jossa perusmuotoisen 1. tai 2. persoonan pronominiattribuutin ohella omistettua ilmoittavassa – paikallissijaisessa! – sanassa on Px:

udm *mon kijam nomyr no övöl* 'minun käsissäni (minulla) ei ole mitään', *ton kijad so* 'se on sinun käsissäsi (sinulla)', *mi kijamy kyk kúiga* 'meidän käsissämme (meillä) on kaksi kirjaa', *ti kijady – kwiin* 'teidän käsissänne (teillä) on kolme' (Vahrušev 1970: 104). Vahruševin mukaan tätä rakennetta on lähinnä murteissa (mt.).

Samanlaisia rakenteita on komin pohjoisista murteista merkityissä esimerkeissä:

me pesnam 'minun polttopuillani' (SSKZD 219a), (Ižma) *sy kerkaas* 'hänen talossaan', *sy kerkae žys* 'hänen talolleen asti' (Saharova-Sel'kov 1976: 71).

Possessiiviseen lausekkeeseen voi verrata postpositiorakennetta, jossa siinäkin on alkuaan ollut kysymys possessiivisestä lausekkeesta. Jos postpositiorakenteen pääsana edustaa itse possessiivisen lausekkeen pääsanaa, liittyy omistajaa ilmoitava Px useimmiten odotuksenmukaisesti siihen, mutta Px saattaa liittyä postpositionkin perään. Tästä on esimerkkejä myös kaikista muista sukukielistä paitsi itämerensuomesta. Esim.

komi *jajys pyr lyys tydalö, lyys pyr vemys tydalö* tai: *jaj pyrys lyys tydalö, ly pyryy venrys tydalö* 'hänen lihansa läpi näkyvät hänen luunsa, hänen luidensa läpi näkyy hänen ytimensä' tai: "liha lävitsensä näkyvät hänen luunsa, luu lävitsensä näkyy hänen ytimensä". Jälkimmäisen esimerkin postposition ja Px:n keskinäinen järjestys on verrattavissa paikallissijamuodon kaasuspäätteen ja Px:n järjestykseen. Siitä oli edellä puhe.

Omistuslauseessa, habitiivisessa lauseessa, omistaja merkitään permiläisissä kielissä genetiivillä; jos se on pronomini, se voi jäädä pois. Omistettua ilmoittavaan sanaan liittyy udmurtissa aina ja komissakin usein Px. Predikaattia edustaa preensensissä (fakultatiivi) eksistentiaali-possessiivi. Esim.

udm (*menam*) *nyle van* 'minulla on tytär', *odtg murtlen vylem kwiñ pi jez* ' yhdellä miehellä oli kolme poikaa', *solen kwiñ pi jez* 'hänellä on kolme poikaa'.

komi (*menam*) *nylöj em* 'minulla on tytär', *jomalön piys abu* 'noidalla ei ole poikaa', *sylön piys abu* 'hänellä ei ole poikaa', *una dženganys* 'heillä on paljon rahaa'. Komissa on kuitenkin sellainen habitiivinen rakenne yleisempi, jossa omistettuun ei liity Px: *mortlön völi kujim pi* 'miehellä oli kolme poikaa', *jomalön pi abu* 'noidalla ei ole poikaa', *nalön völi kujim pi da kyknyv* 'heillä oli kolme poikaa ja kaksi tyttöä', *omöl kajlön omöl šilöm* 'huonolla linnulla on huonolaulu'.

(Kun omistajalla ja omistetulla on jonkinlainen osan ja kokonaisuuden suhde, kumpikin kieli käyttää kernaasti adjektiivipredikatiivirakennetta: udm *murt tušo* 'miehellä on parta', "mies on parallinen", *murt tuštem* 'miehellä ei ole partaa', "mies on parraton", komi *mortys völi toška* 'sillä miehellä oli parta', *sijö toštöm*

'hänellä ei ole partaa'.)

Suomalais-ugrilaiset kielet jakautuvat eri tyypeihin käyttämänsä habitiivisen lauseen rakenteen perusteella. Tyypillistä on erityisen 'habeo'-verbin puute. Muutamilla alueilla on kuitenkin kehittynyt 'habeo'-verbillinen rakenne: ruotsinsaamassa, obinugrissa, alueittain samojedissa. Näissä kielissä oma 'pitää, käyttää'-merkityksinen verbi on kehittänyt 'habeo'-merkityksen. Ne kielet, jotka muodostavat habitiivisen lauseen eksistentiaali-possessiivin avulla, jakautuvat kahteen tyyppiin sen perusteella, liittyykö omistettuun Px vai ei. Px:n puute habitiivisessä lauseessa on tyypillistä itämerensuomelle ja saamelle. Seuraavalla tilalla Px:n hylkimisessä on komi.

Possessiivisessa lausekkeessa ja habitiivisessä lauseessa Px on perusfunktiossaan, kongruenssielementtinä. Px:lla on kuitenkin permiläisissä kielissä toinenkin. **pragmaattinen funktio.** Px:a käytetään topikaalistavana, determinoivana, mahdollisesti fokusoivanakin aineksena tai viittaamaan mahdollisesti puhetilanteen ulkopuolellekin puhujan ja kuuliijan taustatietoihin. Tällainen Px:n käyttö on permiläisissä kielissä erittäin yleistä. (Vastaava käyttö on yleistä myös obinugrissa ja marissa. Mordvasta siitä voi löytää esimerkkejä siitä huolimatta, että mordva on kehittänyt determinatiivisen deklinaation. Itämerensuomessa ja saamassa tällainen käyttö on vierasta.) Tähän toiseen funktioon käytetään kummassakin permiläiskielessä varsinkin yks. 3. persoonan Px:a, mutta mahdollista on myös yks. 2. persoonan Px:n käyttö. Udmurtin kielioppi sanoo Px:ien käytön osoittavan puhujan intiimiä suhdetta kuvaamaansa ja puhujan Px:n käytöllä viittaavan mahdollisesti kuvatun definiittisyyteen, tunnettuuteen (GSUJa. 1962: 85). Erosta 3. ja 2. persoonan suffiksien käytössä ei udmurtin kielioppi puhu. Csúcs kyllä olettaa 2. persoonan suffiksilla sävytettävän puhetta intiimimmäksi (Csúcs 1990: 42). Komissa suffiksien käytöllä on eroa. 2. persoonan Px:n käyttö osoittaa keskustelijoiden ja puheena olevan asian suhteen läheisemmäksi. Seuraavista lauseista ensimmäisessä on käytetty 3. persoonan suffiksia, toisessa 2. persoonan: 1) *vöras lymjys sylöma rin*, 2) *vörad lymjyd sylöma rin* 'metsässä lumi on sulanut jo'. Edellisessä lauseessa vain puhutaan tutun metsän lumen sulamisesta, toisessa on mukana viittaus, että jo aiemmin keskustelijat puhuivat saman metsän lumesta tai että mahdollisesti olivatkin yhdessä aikaisemmin lumisessa metsässä (SKJa. 1955: 149).

Pragmaattisen Px:n käyttö ei rajoitu substantiivin taiputukseen, vaikka se substantiivin yhteydessä onkin runsainta. Seuraavassa esimerkissä infinitiivimuoto on saanut peräänsä Px:n: komi *me öd og kuž bördnysö* 'minä näes en osaa edes itkeä'. Seuraavassa se on liittynyt adverbiin: *uu kyži pö möduogys?* 'no milläs muulla tavoin muka sitten?'. Voiko tässä tapauksessa enää puhua suffiksista? Affikseillehan on luonteenomaista kytkeytyminen tiettyyn sanaluokkaan ja jos tätä kytköstä ei ole, ei enää kenties olekaan kyse affiksista. Tällainen kytkeytymisen

vapaus, jolla ista permiläisten kielten pragmaattisena aineksena käytetty Px osoittaa, on ominaista kliitikalle. Toisaalta Px:n muoto edellä olevissa esimerkeissä ei ole kliitikanomaisen yksinkertainen, helposti segmentoituva, vaan sillä on nimenomaan Px:n, affiksin, eri hahmot: paitsi *ys*, myös akkusatiivin *sö* (*bördnysö*) ja illatiivi-inessiivin *-as* tai *-ad* lauserakenteen niin vaatiessa. Kyseessä on siis possessiivisen taivutuksen käyttö pragmaattiseen funktioon, ei yhden elementin. Tällä perusteella myös pragmaattisesti käytetty Px luokitellaan tässä affiksiksi, ei kliitikaksi.

Udmurtissa ilmeisesti tämän pragmaattisen käytön kautta yks. 3. persoonan Px on saanut uuden syntaktisen funktion: se substantiivistaa, sillä luodaan uusi substantiivi. Alatyrev nimittää tätä funktiota, tätä kategoriaa, termillä *vydelitel'no-ukazatel'naja kategorija* (Alatyrev 1970); se voitaisiin ehkä kääntää 'yksilöivä kategoria'. Edellä oli jo tästä esimerkki kaasusten käsittelyn yhteydessä; *dys'e-tis'tenez* 'se, mikä on opettajan oma'. Samalla tavalla yks. 3. persoonan Px:n avulla luodaan substantiivi adjektiiveista, pronomineista, lukusanoista, monista verbin infiniittisistä muodoista ja jopa postpositioista kin (luodaanhan sillä uusi substantiivi nominin taivutusmuodoistakin, kuten edellä olevasta esimerkistä näkyy), esim. *tuš* 'parrakas' > *tuš*o'jez 'se, jolla on parta', *ta* 'tämä' > *taiz* 'juuri tämä (näistä)', *so* 'hän; se' > *soiz* 'juuri se niistä', *mynam* 'minun' > *mynamez* 'se, mikä on minun', *vurono* 'ommeltava' > *vuronojez* 'se, mikä pitää ommella', *ton ponna* 'sinua varten' > *ton ponnajez* 'se, mikä on sinua varten'. (Alatyrev 1970, URSI. 586-587.)

Px:n esiintymisestä muiden sanaluokkien yhteydessä tulee puheec vielä ao. sanaluokkien esittelyn yhteydessä. Tässä voidaan kiinnittää vielä huomiota monikon persoonien Px:ien käyttöön pronominiin ja lukusanojen yhteydessä. Niissä Px rajaa sen joukon, jonka osasta, osajoukosta on kyse. Esim.

udm *kudmy* 'kuka meistä?', *kuddy* 'kuka teistä?', *kudzy* 'kuka heistä?'

komi *ötynym* 'yksi meistä', *ñol'ödnys* 'neljäs heistä'.

Samanlaisen Px:ien käytön lukusanojen tai pronominiin yhteydessä (Px:lla ilmaistaan se kokonaisuus, se ryhmä, jonka osasta on kyse) tuntevat myös ns. alttailaiset kielet (Fokos-Fuchs 1962: 76-77).

Substantiivien muodostaminen

Permiläiset kielet muodostavat uusia substantiiveja sekä yhdistämällä tai toisiinsa liittämällä että johtamalla.

Yhdistäminen tai liittäminen

Yhdys­substantiivit ovat rakenteeltaan koordinoivia tai subordinoivia. Esimerkkejä edellisistä: udm *anaj-ataj* ”äiti-isä” = ’vanhemmat’, komi *aj-mam* tai *bat-mam* ”isä-äiti” = ’vanhemmat’, udm *nylpi*, komi *nyv-pi* ”tyttö-poika” = ’lapset’, udm *ymnyr* ”suu-nenä” = ’kasvot’, komi *nyr_vom* ”nenä-suu” = ’kasvot’, udm *tymus*, komi *ty-mus* ”keuhkot-maksa” = ’sisälmykset’, udm *diškut* ”puku-virsut” = ’vaatteet’, komi *pašköm* ”turkki-pieksut t. -virsut” = ’vaatteet’, udm *tušty-puŋty*, komi *tašti-pari* ”kuppi-lusikka” = ’astiat’. Yhdys­sanalla on siis muodostettu uusi yläkäsite, hyperonyymi. Kirjakielten ortografia merkitsee nämä yhdys­sanat usein yhdys­viivalla (ks. esim. GSUJa. 1962: 120–121, KRSI. 856). Myös esim. tataarin ortografia käyttää näissä turkkilaiskielille hyvin luonteenomaisissa yhdys­sanoina yhdys­viivaa: STLJa. 1969: 155. Tällaisia koordinoivia yhdys­sanoina on muissakin suomalais-ugrilaisissa kielissä (esim. sm *maailma*); tyypillistä niiden muodostus on myös kaikille ns. altalaisille kielille (Fokos-Fuchs 1962: 71–72). Mahdollisuus muodostaa tällaisia yhdys­sanoina perustuu näiden kielten samanlaiseen rakenteeseen. Eri kielissä on näiden yhdys­sanojen joukossa monia identtisiä muodosteita (esim. ”keuhkot-maksa” ja ”kuppi-lusikka” ovat laajalti käytössä myös turkkilaiskielissä), jotka kertovat joko lainaamisesta – se on ollut helppoa, koska menetelmä on ollut tuttu, oma- tai saman kulttuuripiirin vaikutuksesta.

Subordinoivien yhdys­sanojen ja sanaliittojen väli on epäselvä. Tämä näkyy ortografiasta, esim. udm *yžku* ’lampaannahka’ mutta *kećku* ’jäniksennahka’ (GSUJa. 1962: 120). Yhdys­sanoina tulkitut kirjoitetaan kirjakielissä yhteen (mts. 122–124, KRSI. 856), mutta sanaliitoiksi tulkittujen osat erilleen. Tulkintaa yhdys­sanaksi helpottaa, jos se ilmenee formaalisti, yhdys­sanana osien muutoksina (esim. assimilaatioilmiöistä ei permiläiskielissä kuitenkaan ole todisteeksi: ne­hän vaikuttavat paitsi morfeemirajan myös sananrajan yli! [s. 66–]) tai painosta. Myös semantiikka voi ratkaista: jos merkitys on muuta kuin osien summa, kysessä on yhdys­sanana. Permiläisten kielten yhdys­sanoina tutkinut Bátori toteaa, että vaikeus yhdys­sanojen, subordinoivien yhdys­sanojen, ja syntaktisen liiton, sanaliiton, välisessä rajanvedossa perustuu permiläisten kielten sanavartalon luonteeseen: se on sekä syntaktisesti itsenäinen (ks. edellä nominatiivin käyttö s. 90–92) että yhdys­sanojen osana toimiva (Bátori 1969: 170). Tämän saman rajanvedon vaikeuteen törmää myös marin ja mordvan yhdys­sanojen tutkija. Sama ilmiö on tuttu turkkilaiskielistä; turkkilaiskielten kieliopit esittelevätkin molemmat menetelmät sananmuodostus-

keinoina, sekä sanojen yhdistämisen että niiden yhteen liittämisen vakinaiseksi sanaliitoksi. Edelliset kirjoitetaan kirjakielessä yhteen, jälkimmäisten osat erilleen (esim. STLJa. 1969: 152–157). Kuitenkin esim. osmanturkin ortografiassa sanojen yhteen ja erilleen kirjoittamisessa on edelleen horjuntaa (Johanson 1995: 110). Permiläisten kielten äidinkielisten kirjoittajien laatimissa kieliopissa (esim. GSUJa. 1962: 111–126) esitellään vain yhdistäminen sananmuodostuskeinona. (SKJa. 1955 esittelee [s. 154–158] substantiivin sananmuodostuskeinoina pelkääntään johtamisen ja adjektiivien substantiivistamisen). Esimerkkejä:

udm *lõmpu* 'tuomi', "tuomenmarja-puu", *paležpu* 'pihlaja', "pihlajanmarja-puu", *gordšin* 'säkki', "puna-silmä", *pelpum* 'olkapää', "korva-lopku", *jölvyl* 'kerma', "maito-pinta", mutta *iz jur* 'kivitalo', *iz šulem* 'kivinen sydän', *az veš tolež* 'hopeakuu' (GSUJa. 1962: 123, 132), jo edellä mainittiin esimerkit *yžku* 'lampaannahka', mutta *keč ku* 'jäniksennahka',

komi *kačasin* 'saunakukka', "harakka-silmä", *köčvön* 'eräs sammallaji', "jänisyö": *jurši* 'hius', "pää-karva", *pelpom* 'olkapää', "korva-lopku" (esimerkit sanakirjasta KRSI.), mutta *pyzan kok* 'pöydänjalka', *kör šur* 'poronsarvi', *kok lapa* 'jalkaterä', *rok gyrnič* 'puuropata' (KRSI. 863), *pu kerka* 'puutalo', *šoj gyrnič* 'saviruukku', *yž ku paša mort* 'lampaannahkaturkkinen mies' (SKJa. 1955: 160).

Johtaminen

Substantiivien johtamiseen on käytössä tai on ollut käytössä runsaasti johtimia. (A. Kövesi 1965 esittelee permiläisten kielten vanhat johtimet.) Seuraavaan kategoriaan on otettu näistä kielioppien (GSUJa. 1962. SKJa. 1955) edelleen produktiivisina tai vähänkin produktiivisina esittelemät. Deverbaaliset nomininjohtimet ovat yleensä vanhoja.

1. Johtimella udm *em* (y-vartaloinen verbi), *m* (a-vartaloinen verbi), komi *öm* nominaalistetaan verbi teonnimeksi:

udm *pukem* 'istuminen' ← *puky-*, infinitiivi *pukyny*, *ujam* 'uiminen' ← *uja-*, infinitiivi *ujany*,

komi *velöďöm* 'opiskelu' ← *velöďy-*, infinitiivi *velöďyyny*, *vorsöm* 'leikki' ← *vors-*, infinitiivi *vorsny* (Seuraavassa johdoksen kantasana esitetään vain infinitiivimuodossa.) Joskus johdos on merkitykseltään irronnut teonnimistä: komi *čužöm* 'kasvot' ← *čužny* 'syntyä'.

Johdin palautuu uralilaiseen kantakieleen asti (Janhunen 1982: 34).

2. Johtimella udm *on* (y-vartaloinen verbi), *n* (a-vartaloinen verbi), komi *an* (vokaalisuhde udm *o*: komi *a* on muidenkin suffiksien vokaaleille luonteenomainen) muodostuu kantaverbin argumenttirakenteesta riippuen erilaisia johdoksia: teon välineen tai teon kohteen nimiä, usein niin leksikaalistuneita, että johtosuhde ei ole enää läpinäkyvä. Tämän lisäksi udmurtti muodostaa tällä johtimella täysin läpinäkyviä teonnimiä, *em/m*-johdoksiin vertautuvia. Ja komikin käyttää samoja johdoksia teonnimen veroisina muodostamaan yhdyssanoja, yhdysosan määriteosana. Komin eteläisissä murteissa, Letkalla, Luzalla ja Ylä-Sysolan murteessa, sekä Permin komissa ja Jažvan komissa käytetään udmurttilaiseen tapaan *an*-johdoksia *öm*-johdosten sijasta (SSKZD 475b). Esim.

udm *pukon* 'tuoli' ← *pukyny* 'istua', *žecýran* 'keinu' ← *žecýrany* 'keinua', *kalton* 'nuotta' ← *kaltyny* 'kalastaa nuotalla', *šijonjuon* 'ruokatarvikkeet' ← *šityny* 'syödä', *juyny* 'juoda', *višon* 'sairaus' ← *višyny* 'sairastaa'. Mutta tämän ohella samatkin johdokset voivat toimia teonniminä: *žecýran* on myös 'keinuminen', *kalton* 'nuottakalastus', *višon* 'sairastaminen',

komi *kuran* 'harava' ← *kuralny* 'haravoida' (komin verbi on siis itsekin johdos, näin parissa muussakin seuraavassa esimerkkitapauksessa), *pölem* 'pillsioitin' ← *pöl-alny* 'puhaltaa', *juan* 'juoma' ← *juny* 'juoda', *šojan* 'ruoka' ← *šojny* 'syödä', *vartan* 'varsta' ← *vartny* 'puida: iskeä', mutta myös *bi-vartan-kört* 'tulokset', 'tuli-iskemis-rauta', *kartupel' puktan mašina* 'perunanistutus-kone' ← *puktyny* 'istuttaa', *vöralanin* 'metsästyspaikka' ← *vöralany* 'metsästäää', *bördankyv* 'itkuvirsi' ← *bördny* 'itkeä'; Letka, Luza, Ylä-Sysola, komiP, komiJ *višan* 'sairastaminen, sairaus' (muualla komissa *višöm*) ← *višny* 'sairastaa', Luza *ludan*, komiP *vudan* 'kutiseminen; syyhy' (muualla komissa *ludöm*) ← *ludny* 'kutista'. Letka, Luza, Ylä-Sysola *šondödan vožyn* 'ennen sään lämpenemistä' (muualla komissa *šondödöm vožyn*) ← *šondöd-* 'lämmittä (sää)'.

Johdin palautuu ilmeisesti ainakin sgr. kantakieleen (Hakulinen 1979: 199).

3. Johdin udm *os*, komi *as* muodostaa varsinkin teon tuloksen nimiä; johdos on usein myös läpinäkyväksi leksikaalistunut:

udm *potos* 'ajos, paise' ← *potyny* 'tulla ulos', *pyžos* 'paistos' ← *pyžyny* 'paistaa', *kuštos* 'kesanto' ← *kuštyny* 'jättää silleen', *vandos* 'teuras' ← *vandyny* 'teurastaa',

komi *gižtas* 'viiva' ← *gižtyny* 'vetää viiva, piirtää', *vöras* 'liikkuvuus, liike' ← *vörny* 'liikkuu', *pukias* 'vihannekset' ← *puktyny* 'istuttaa'.

Johdos tuo mieleen morðvan *vks-*, suomen *-os*: *-okse-* johdokset (esim. mð *ponavks*, sm *punos*). Permiläisen johdoksen *s* voi edustaa konsonanttiyhtymää *ks*, mutta ei voi olettaa, että uðmurtin *os-* ja komin *as-* johdoksen takana olisi v:nkin sisältänyt *vks-* johdostyyppi.

4. Johdin uðm *et*, komiP *öt*, komiJ *et*, komi *öd* muodostaa teon tuloksen tai tekoon tarvittavan väliseen nimiä:

uðm *valekter* 'selitys, selvitys' ← *valektyny* 'selittää, selvittää', *oktet*: *jyršioktet* '(naisten) hiuskoriste' ← *oktyny* 'koota, panna järjestykseen', *juritet* 'tuki, apu' ← *jurttyny* 'auttaa', *pyket* 'tuki' ← *pykyny* 'tukea',

komi *gižöd* 'kirje' ← *gižny* 'kirjoittaa', *čupöd* 'lovi' ← *čupny* 'loveta', *pyköd* 'tuki' ← *pykny* 'tukea'.

Kysymyksessä on uralilaisen kantakieleen asti palautuva johdin: oli johtimen esipermiläinen asu **r:*llinen tai **nr:*llinen; kumpikin lähtökohta on mahdollinen (Uotila 1933: 95; vrt. Kövesi 1965: 98).

5. Komin kielioppi (SKJa. 1955: 157) esittää vielä kaksi ðeverbaalista, vähä produktiiviseksi luokiteltua nomininjohdinta (myös edellä mainitut komin *as-* ja *öd-* johtimet se luokittelee vähän produktiiviseksi):

komi *ög*: *bydmög* 'kasvi' ← *bydmyny* 'kasvaa', *šojt'čög* 'lepo' ← *šojt'čyny* 'levätä', *vidlög* 'koe' ← *vidlyny* 'kokeilla'.

Johtimella saattaa olla vastine suomen *nk(i)*-johtimessa < **ŋkA* (+**j*) (Hakulinen 1979: 212–213).

6. Komi *ač*: *lebač* 'lintu' ← *lebny* 'lentää', *bergač* 'pyörre' ← *berg-avny* 'pyöriä' (komin verbikin on johdos). (Lisäesimerkkejä: Kövesi 1965: 338–340.) Kövesin mukaan on kyseenalaista, palautuuko johdin *edes* kantapermiin (Kövesi 1965: 339).

Varsinkin komille on luonteenomaista, että samasta vartalosta käytetään eri murteissa – ja samassakin murteessa – eri johtimin muodostettuja samamerkityksisiä johdoksia. esim. Vym *kysköd*, Ala-Vyčegða *kyskôm* 'veto (uunissa)' ← *kyskyny* 'vetää': Vym, Uðora *šojöd*, muualla *šojan* 'ruoka' (Fedjuneva 1996: 174–).

Permiläisten kielten denominaaliset nomininjohtimet ovat heterogeenisempia ja yleensä nuorempiakin kuin deverbaalisetjohtimet. Udmurtin denominaalisia nomininjohtimia on käsitellyt Alatyrev (1976) ja komin nomininjohtimia (erittelemättä deverbaalisia ja denominaalisia) Fedjuneva (1979). Kannan ja johdoksen suhdetta on usein vaikea määritellä, usein johdos on tullut läpinäkyvämmäksi.

Udmurtti on turvautunut myös lainaamiseen. Se on abstrahoinut turkkilaista johdostyyppiä olevista lainasanoistaan seuraavat johtimet:

lyk-johtimen, jolla adjektiivista muodostuu substantiivi: *žéclyk* 'hyvyys' ← *žec* 'hyvä', *čylkytyk* 'siisteys, puhtaus' ← *čylkyr* 'siisti, puhdas', samoin: *kulelyk* 'välttämättömyys' ← *kule* 'on tarpeen' (oik. 'täytyy': vastaavasta verbin finiittimuodosta muodostuu marissakin vastaava abstraktisana) tai konkreettisesta substantiivista abstraktisana: *vyntyk* 'veljeys' ← *vynt* 'nuorempi veli'. Murteissa sillä muodostuu myös paikan nimityksiä: *badpulyk* 'pajukko, pajua kasvava paikka' ← *badpu* 'paju', *namerlyk* 'marjaa (*Rubus saxatilis*) kasvava paikka' ← *namer* 'R. s.'. Tämäkin johtimen käyttö on tuttua myös turkkilaiskielille.

či-johtimen, jolla muodostetaan johonkin käsitteeseen liittyviä henkilönnimityksiä (johtimen äänneasu osoittaa sen olevan tataarilaista perua): *ivorči* 'sanantuoja' ← *ivor* 'uutinen', *vuzči* 'kauppias' ← *vuz* 'kauppatavara', *krežči* 'guslin soittaja' ← *krež* 'gusli', *vukoči* 'mylläri' ← *vuko* 'mylly', myös: *tunoči* 'ennustaja, tietäjä' ← *tuno* 'tietäjä'.

Komikin on lainannut johdinaineiksia, venäjistä (16:sta on esimerkkejä Fedjunevalla).

Komilla on ollut myös oma keino tuottaa uusia denominaalisia nomininjohtimia: se on muodostanut yhdyssanarakenteita, joista jälki-osa on ajan mukana menettänyt itsenäisen merkityksensä ja kieliopillistunut johtimeksi. (Tämä on muistakin suomalais-ugrilaisista kielistä tuttu menetelmä.) Jo s. 76 oli esimerkkejä Jažvan komin *pian*-johtimesta. Muita esimerkkejä:

lun-johtimella (= *lun* 'päivä') muodostuu adjektiiveista abstraktisubstantiiveja: *burlun* 'hyvyys' ← *bur* 'hyvä' (vrt. mE *paroči* 'hyvyys' ← *paro* 'hyvä', -či = *či* 'päivä').

pu 'puu' -sanasta on syntynyt johdin, jolla muodostuvat johdokset ilmoittavat, mihin funktioon jokin käy: *moŋpu* 'tuleva miniä, miniäksi sopiva', *dörömpu* 'paita-aines'.

tor-johtimella (= *tor* 'kappale, esine; osa, pala) muodostetaan deminutiiveja ainesanoista: *jövtor* 'vähän maitoa' ← *jöv*, *naŋtor* 'pieni leipä' ← *naŋ*; Letkan murteessa kysymykseen tulee muunkinlainen kantasana: *zontor* 'poikanen' ← *zon* 'nuori mies'. Sillä voidaan myös substantiivistaa adjektiivi: *vyłtor* 'jokin uusi, uutuuus' ← *vył* 'uusi', *musator* 'rakastettu, rakkauden kohde' ← *musa*

'rakas', *rymytömtor* 'vajavuus', *vuzalantor* '(myytävä) tavara', *šörnítantor* 'puheenaihe'. Deminutiivisesti käytettyyn *tor*-johtimeen liittyy hellittelevä sävy.

šoj-johdin (= *šoj* 'raato'), jonka myös kielioppi luokittelee johtimeksi, antaa vähättelevän, halveksivan sävyn (SKJa: 1955: 156): *kerkašoj* 'talorähjä', *paššoj* 'kulunut turkki', *šapögšoj* 'huonot saappaat'. Komin pohjoisissa murteissa suffiksia ei käytetä. Eteläisissä Luzan, Letkan ja Ylä-Sysolan murteissa käytetään *šoj*-suffiksin sijasta *šön*-suffiksia: *kerkašön* 'talorähjä', *paškömšön* 'huonot vaatteet' (vrt. *šön* 'löyhkä, pahanhajuinen').

Permin komissa samanlaisen sävyn antaa suffiksi *žug*: *kerkužug* 'talorähjä', *ujžug* 'huono tie' (vrt. *žug*: 'akanat').

Adjektiivi

Molemmissa permiläiskielissä on sanoja, joita käytetään sekä substantiiveina että adjektiiveina. Esim. udm *kežy*, komi *köžyd* 'kylmä; kylmyys, pakkanen'. Kuitenkin jo kantapermissä adjektiivi on ollut myös substantiivista erillinen kategoria. Substantiiveista on voitu johtaa adjektiiveja ja jo kantapermissä adjektiiveja on komparoitu, niitä adjektiiveja, joilla ilmaistua ominaisuutta voi olla suurempi tai pienempi määrä.

Adjektiivi on attribuuttina kantapermissä ollut taipumaton, ja normaalikäytäntö se on edelleenkin permiläisissä kielissä. Udmurtissa saattaa poikkeustapauksessa attribuuttiadjektiivi kuitenkin kongruoida numeruksen suhteen pääsanan kanssa, nimittäin kun attribuuttia halutaan erityisesti tähdentää: *šekyēs korjos* 'raskaita hirsii', muuten *šekyt korjos* 'raskaita hirsii' (GSUJa, 1962: 128). Suffiksi *es* on nominaalisen predikaatin kongruenssisuffiksi, monikollisen subjektin siihen laukaisema (siitä alempana), ja predikaativirakenteesta suffiksi on varmaan löytänyt udmurtissa tiensä attribuuttiasemaan. Komistakin löytyy alueellisesti rajoittunutta (siis ilmeisen myöhäistä) kongruenssia, kaasuskongruenssia. Udoran murteesta sekä SSKZD että Serebrennikov 1963 ovat esittäneet yhden esimerkin: *burö* (ill.) *mortö* (ill.) *vois* 'hän tuli hyväksi ihmiseksi' (SSKZD 488). Ilmeisesti kysymys on hyvin harvinaisesta tai jo unohduksiin jääneestä ilmiöstä: kongruenssia ei mainitse Udoran murteen monografia (Sorvačova–Beznosikova 1990: 44). (On kiintoisaa, että tässä ainoassa esimerkissä adjektiivi on *bur*, joka saamessa ja mordvassakin kongruoi). Serebrennikov (1963: 158) oletti kongruenssia venäjän vaikuttamaksi. Kun kysymys on juuri Udoran murteesta, joka on saanut runsaimmin itämerensuomalaisia lainasanoja, tulee kysyneeksi, voisiko kongruenssia olettaa itämerensuomalaiseksikin vaikutukseksi.

Nominaalisen predikaatin kongruenssisuffiksin muoto on udmurtissa *es*, komissa *ös*; nominatiivimuotoiset substantiivipredikaatiivit eivät tätä kongruenssipäätettä kuitenkaan saa, onhan substantiivilla oma monikon tunnus. Kaikissa tapauksissa nominaalisen predikaatin kongruenssi ei ole pakollinen. Substantiiveista muodostuneet lokaaliset predikaatiivit kongruoivat *ös*-päätteen avulla vain komissa. (Kongruenssia käsitellään s. 336–337). (Komi on saattanut muokata päättyneen tekemisen partisiippinsa yks. 3. persoonaan soveltuvaksi 2. preteritiksi tyypillisellä adjektiivien *a*-johtimella, ja mon. 3. persoonassa tämäkin muoto on saanut kongruenssin *ös*-merkinnän. Tässä tapauksessa *ös* on siis verbaalisen predikaatin kongruenssisuffiksi; sen asema perustuu siihen, että partisiippi muokattiin juuri adjektiivinjohtimella 2. preteritin 3. persoonaksi, siihen persoonaan, johon etymologisesti asiaa katsoen on jo varhaisissa kielenvaiheissa tyypillisesti sijoitettu

nominaalinen muoto [s. 197].) Suffiksin *es/ös* on oletettu (Serebrennikov 1963: 159–) olevan etymologisesti sama aines kuin vastaavanmuotoinen adjektiivijohdin. (Johdin esitellään alempana.) Permiläisissä kielissä adjektiivipredikatiivi kongruoi aina luvun suhteen subjektin kanssa. Esim.

udm *magazinlen uknoez badžym* 'tavaratalon ikkuna on suuri': *magazinlen uknoosyz badžymes* 'tavaratalon ikkunat ovat suuret',

komi *lunys völi köžyd* 'päivä oli kylmä': *lunjasys völiny köžydös* 'päivät olivat kylmiä'.

Udmurtissa adjektiivilla ei ole kaasumuotoja. Esim.

udm *so mözmyt luiz* 'hän tuli surulliseksi', *so šudo luysa koškiz* 'hän lähti onnellisena', 'hän onnellinen ollen (tullen) lähti'.

Tämä on taas yksi udmurtia turkkilaiskieliin yhdistävistä piirteistä. Tähän perustuu myös udmurtin mahdollisuus käyttää adjektiivia sellaisenaan adverbien funktioon: *čeber jur* 'kaunis rakennus', *čeber gožja* 'kauniisti kirjoittaa'. Komissa adjektiivilla on perusmuodon lisäksi instrumentaali- ja akkusatiivimuoto; Udoran murteessa lisäksi illatiivimuoto. Esim.

komi *bijasys vöčisny ryja yvla vrysö mičäön* 'tulet tekivät iltaisen kadun kauniiksi', *idralö mičäön, vežön turunsö užalyš jöz* 'työväki korjaa heinän kauniina, vihreänä': *iganjasyo jonös vöčöma* 'hän teki salvat vahvat' (SKJa 1955: 166, 167), *šylankysö gižis šögös* 'laulun hän kirjoitti surullisen', (Udora) *tomö mamsö vištalasny* 'hänen äitiään sanotaan nuoreksi' (SSKZD 488; kirjakielessä: *tomön mamsö vištalasny*). (Miksi juuri Udoran murteessa adjektiivisella predikatiiviadverbiaalillakin on erikseen olosija ja suuntasija – niin kuin itämerensuomen predikatiiviadverbiaalilla?)

Adjektiivi voidaan substantiivistaa. Tämä tapahtuu taivuttamalla sitä yks. 3. persoonan tai komissa myös yks. 2. persoonan possessiivisen taivutuksen mukaan. (Pragmattisessa tehtävässä käytetään samojen persoonamuotojen possessiivista taivutusta: s. 122–123.) Esim.

udm *tušojez mi gurtys vorgoron* 'tuo parrakas on meidän kylän miehiä', *badžymež uža, pičijež dyšetse* 'vanhempi on työssä, nuorempi opiskelee' (Alatyrev 1970: 52),

komi *vžydys Vašilej, šörkostys Pedör; a medicötys Ivan* 'vanhin on Vasilej, keskimäinen Pedör, nuorin Ivan', *vyl kerkaas ali važas sijö olö?* 'elääkö hän uudessa talossaan vai vanhassaan?', *važsasi mi joram* 'entisaikaista me kiromme' (SKJa. 1955: 177).

Substantiivina käytetty muoto saa substantiivin monikon tunnuksen: komi *ozyrjasyd góljastö pon tejö lydčylisny* 'rikkaat pitivät köyhiä koiran veroisina' (SKJa. 1955: 178). Pelkkä adjektiivikin voi saada substantiivin monikon tunnuksen ja toimia silloin substantiivina:

udm *töčyos puškaosšes kujasa pegžizy* 'valkoiset heittivät pyssynsä pois ja pakenivat'.

komi *pioneerjasköd Šemenov šorñitis yžydjasköd moz* 'Semenov puhui pioneerien kanssa kuin täysikasvuisten kanssa' (SKJa. 1955: 178).

(Eri asia on, että permiläisissä kieliissäkin on paljon sanavartaloita, joita käytetään sekä adjektiiveina että substantiiveina. Udmurtissa esim. yr-johtimiset sanat ovat yleensä tällaisia, esim. *šekyt* 'raskas; raskaus, paino'.)

Adjektiivin substantiivistamiseen Px:n avulla perustuu seuraava udmurtille tyypillinen rakenne (vastaavasta rakenteesta oli puhe käsiteltäessä possessiivista rakennetta ja Px:n käyttöä, s. 94, 123):

buskeljošen badžymez pizy 'naapurien vanhin poika, vanhin naapurin pojista' (GSUJa. 1962: 129), *šödezly ošly* 'sille härälle, joka on musta', *šödezleş ošleş* 'siltä härältä, joka on musta' (Alatyrev 1970: 66).

Px:n käytöllä ilmoitetaan, että kyseessä on juuri tämän ominaisuuden omaava useamman joukosta (Alatyrev 1970: 66–70). Px:llisella adjektiivilla on sama kaasumuoto ja sama numerus kuin seuraavalla substantiivilla ja numerustunnus on substantiivin tunnus:

vyl'-ez kniga 'se uusi kirjoista', (akk.) *vyl'-ze knigajez*, (dat.) *vyl'-ez-ly kniga-ly* (GSUJa. 1962: 128), *čeberez lēnta* 'se kaunis nauhoista', *čeberjosyz lēntaos* 'ne kauniit nauhoista' (Vahrušev 1980: 164).

eš-suffiksillakin fokusoitu adjektiivi voi muodostaa tällaisen rakenteen:

čebereš šaškaos 'kauniit kukkia', *čeberešjosyz šaškaos* 'ne kauniit kukista' (Vahrušev 1980: 164).

Nämä rakenteet voi tulkita kaksi substantiivina, pääsanana ja apposition, käsittäviksi eikä siis adjektiivin ja substantiivin käsittäviksi (näin esim. oletti Alatyrev 1970: 66–70). Siihen että adjektiivi on substantiivistunut, viittaa myös sen käyttämä substantiivin monikon tunnus, ja saman kaasuspäätteen käytön kummassakin jäsenessä voi juuri monikollisissa tapauksissa nähdä perustuvan pääsanaan, esim. muotoon *čeberjosyz*, jokenäyttää tuovan apposiitiollekin *šaškaos*-monikkomuodon.

(Vahruševin mukaan [1980: 164–165] kyseessä kuitenkin olisi adjektiiviattribuutin ja sen pääsanana sisältävä rakenne. Rakenne sisältää tällaista tulkintaakin tukevia piirteitä, sellainen on esim. sanajärjestys esimerkissä *buskeljoslen badžymez pizy*, jossa Px:llinen adjektiivi on sijoittunut attribuutin tavoin genetiiviattribuutin ja sen pääsanana väliin – *pizy* on pääsana, jossa on monikollisen OMISTAJA-attribuutin laukaiseman kongruenssin merkki, monikon 3. persoonan Px.)

Komparaatio

Komparatiivi muodostetaan permiläisissä kielissä morfologisin tai syntaktisin keinoin. Kummassakin permiläiskielessä on komparatiivitunnus, joskin se on niissä erilainen. Udmurtin tunnus on *gey* tai joskus *gem*, esim. *kuž* 'pitkä': *kužges* tai *kužgem* 'pitempi'. Murteittain käytössä on molempien ainesten yhdistelmä: *gez gem* (Kel'makov_Saarinen 1994: 110). Molemmilla suffikseilla saattaa udmurtissa, Tepljašinan mukaan luoteismurteissa, olla myös moderatiivijohtimen funktio: *lyzges* 'sinertävä', *gordgem* 'punaishko' (Fuchs 1949: 165; Tepljašina 1964: 139). Komin etelämurteet tuntevat jälkimmäisen, *göm*-tunnuksen. Letkalla, Luzalla ja Ylä-Sysolalla aines muodostaa moderatiivadjektiiveja: Letka *čozgöm* 'nopeahko', Luza *yžydgöm* 'suurehko' (Fuchs 1949: 165; SSKZD 476). Sama suffiksi on löytynyt kuitenkin pohjoisestakin, Vymiltä, täälläkin moderatiivadjektiivin johtimena (SSKZD 476).

Udmurtissa suffiksit eivät liity pelkästään adjektiivivartaloihin. Tepljašinalla on esimerkkejä substantiiveihin, pronomineihin, verbeihin ja adverbisiin liittyneistä suffikseista; ne voivat liittyä myös kaasuspäätteiden jälkeen. Esim.

udm *perešmi korkangem* (*korkan* iness.) *puke* 'isoäitimme istuu useimmiten kotona', *jydyges da žegges mil'am kižo* 'meillä kylvetään varsinkin ohraa ja ruista', *ačingges ke lyddaško* 'jos itse sanonkin', *užagem val* 'jos hän tekisi enemmän työtä', *raden-radenges mertyskom morkovez* 'istutamme porkkanan riveittäin' (Tepljašina 1964: 139–140).

Kel'makov ja Efremov ovat tutkineet suffiksien frekvenssiä eri sanaluokkien yhteydessä ja saaneet sen hämmästyttävän tuloksen, että runsaimmin niitä käytetään adverbissa (55,6 % esiintymistä, joita aineistossa oli 1153 kpl) ja verbeissäkin selvästi runsaammin kuin adjektiiveissa (verbeissä 15 %, adjektiiveissa 11,5 %) (Kel'makov_Efremov 1997: 121). Edellä mainituissa esimerkeissä *ges*- ja *gem*-aines on oikeastaan statukseltaan kliitika, enkliittisesti eri sanaluokkia edustavien sanojen perään liittyvä. Siinä suhteessa *gem*- ja *ges*-aines kuitenkin eroavat enkliitikoista, että ne vetävät aina painon itselleen (Tepljašina 1964: 143). Enkliitikat ovat permiläisissä kielissä tyypillisesti painottomia, udmurtissakin, esim. *ony-n*

ik 'juuri siellä', *lykty-z ni* 'tuli jo', *verca-z uk* 'sanoihan' (Tepljašina 1964: 145).

Suffiksit *ges* ja *gem* on selitetty muodostukseltaan yhdysperäisiksi, omaperäisistä aineksista muodostuneiksi (Fuchs 1949: 165). Komissa Vymille ulottuvan esiintymisalueen takia udmurtin *gem-* ja komin *göm-*suffiksia on pidettävä kanta-permiläisenä, ilmeisesti jo tuolloin moderatiivisia adjektiiveja muodostaneena johtimena. Johdin kehittyi komparatiivin tunnukseksi, ja sen rinnalle muodostui *ges-*suffiksi vasta kantaudmurtissa. Kuten edellä todettiin, udmurtin *ges-* ja *gem-*ainekset toimivat myös enklitikoina, eri sanaluokkia edustaviin sanoihin liittyvinä aineksina. Käytöstä itsenäisenä partikkelina ei niistä kuitenkaan ole esimerkkejä, niiden on aina liityttävä jonkin sanamuodon perään. (Ne pystyvät vuorostaan ottamaan peräänsä kohta puheeksi tulevan *žyk-*aineksen.) Jos udmurtin tunnusten etymologia on se, mikä niille on esitetty – kumpikin olisi yhdysperäinen johdin –, todistaisivat ne siis kehityskulkua suffiksista kliitikaksi. Tämä tavanomaiselle kehityskululle "kliitikasta affiksiksi" vastakkainen kehityskulku olisi morfeemirajojen läpikuultavuuden takia ollut mahdollinen? *gem-* ja *ges-*ainekset tavun muodostavina olivat sanassa selkeän morfeemirajan takana. Suffiksi oli helppo sijoittaa kliitikaksikin, koska sen selkeä merkitys ('enemmän; verraten runsaasti'), funktio, antoi siihen mahdollisuuden. (Luutonen [1997: 44–52] on todennut marin morfeemirajojen luonteen mahdollistavan marin affiksien liikkeen: kaikki Luutosen tutkimat affiksit, kaasuspäätteet, numerustunnukset ja Px:t, oli mahdollista irrottaa sanavartalosta sijoittamalla väliin pragmaattinen kliitika.)

Komin komparatiivin tunnus on *žyk*. Murteittain sekin muodostaa myös moderatiivisia adjektiiveja: Udora *poiŋ žyk* 'pienehkö', *šödžyk* 'mustahko' (Fuchs 1949: 169). Lisäksi sekin toimii eri sanaluokkia edustavien pääsanojensa jälkeen liittyvänä kliittisenä partikkelina. Cypanov mainitsee *žyk-*aineksen liittyvän paitsi adjektiiveihin myös verbin finiittimuotoon, infinitiiviin, substantiiviin, pronominiin ja adverbeihin (Cypanov 1996: 105), esim.

komi *te tödanžyk* = *te buržyka*, *uržyk tödan* (*tödan* = prees. yks. 2. 'tiedät') 'sinä tiedät paremmin, enemmän' (Cypanov 1996: 112), *mutö pondy vidlyvlynyžyk!* (*vidlyvlyny* = infinitiivi 'käydä jossakin') 'käy useammin maallasi!' (Kuratov; Cypanov 1996: 108), *ö nitö me, dert, gögörvonyžyk pondi* (*gögörvony* = infinitiivi 'ymmärtää') 'nythän minäkin aloin jo paremmin ymmärtää' (Cypanov mts. 112), *tom bat batžyk, kodyr* – 'nuori isä on enemmän isä, kun hän —', *ej, manjas, tižyk, tižyk!* 'hoi äidit, te enemmän, enemmän (ostakaa!)' (Cypanov 1996: 105), *šorönžyk* 'myöhemmin' (Fuchs 1949: 169), Ylä-Sysola *vylöžyk* 'ylemmäs' (SSKZD 474b).

Samanlaisen *žyk-*aineksen kliittisen käytön tuntee Perinin komi:

komip *sija kužöžyk užavny* 'hiin osaa paremmin, lujemmin työskennellä' *kužö* = prees. yks. 3. 'osaa' (Fuchs 1949: 166), *ogžyk gögörvö* 'ymmärrän huonommin', *ozžyk töd* 'hän tietää vähemmän': *og* ja *oz* ovat kieltoverbin preesensin yks. 1. ja 3. persoonan muodot (Batalova 1975: 168).

Komin ja Permin komin *žyk*-aines on voinut esiintyä itsenäisenä partikkelinakin, joka sijoittui ainakin imperatiivimuotojen eteen: *Ižma oz žyk* 'ei kovin, ei niin kovin', *Sysöla te žyk vöč!* 'tee enemmän!', *Luza te žyk užal!* 'tee työtä enemmän!', komip *sija oz žyk kuž* 'hän osaa huonommin' (Wichmann-Uotila 360b; Fuchs 1949: 166. Tätä Wichmannin komin murteista tavoittamaa sanan käyttöä eivät nuoremmat lähteet, ei Fokos-Fuchsin oma sanakirjakaan, enää tunne).

Udmurtin pohjoismurteessa, Ala-Čepcan murteessa ja "keskisissä itämurteissa" on käytössä tämä sama komparatiivin tunnus: se voi myös liittyä *ges* tai *gem*-tunnuksen perään (Tepljašina 1964: 141–, 1970b: 169; Kel'mako v. Saarinen 1994: 110). Esim. Ala-Čepca *čeberžyk* 'kauniimpi' < *čelber* 'kaunis' (Tepljašina 1970b: 169). *ges*-tunnuksen perään liittyessään se antaa muodolle absoluuttisen superlatiivin arvon: *görd-gezžyk* 'mitä punaisin', *šöd-gez-žyk* 'mitä mustin' (mts. 170). Se voi myös edeltää itsenäisenä partikkelina adjektiivia tai adverbia: *so žogžyk uža* tai *so žyk žog uža* 'hän työskentelee nopeammin' ja muodostaa pääsanankanssa tällöinkin komparatiivisen ilmauksen (Tepljašina 1964: 144. 1970b: 184). Se voi samoissa udmurtin murteissa muodostaa myös moderatiivisia adjektiiveja: *gordžyk* 'verratan punainen, punaisehkö' (Tepljašina 1964: 142). Ei se tällöinkään ole sidoksissa suffiksiasemaan, vaan voi edeltääkin adjektiivia: *žyk kežyd* tai *kežydžyk* 'kylmähkö' (mts. 144). Muoto toimii siis udmurtissa vapaana pääsanana edeltävänä partikkelina tai pääsanaan enklittisesti liittyvänä. Suffiksina se on udmurtissa aina painoton, päinvastoin kuin *ges*- ja *gem*-suffiksit, jotka odotuksenmukaisesti saavat sananloppuisina painon. Painottomuus on päätteelle luonteenomaista myös eteläisessä komimurteessa Letkalla sekä Permin komissa ja Jažvan komissa eli sillä komilaisella alueella, missä painon sijoittuminen on säädeltyä (Tepljašina 1964: 144–). Tässä suhteessa *žyk*-aines käyttäytyy kuin kliitika ainakin. (Edellä oli esimerkkejä: udm *ot-n ik* 'juuri siellä', *lykty-z ni* 'tuli jo', *vera-z uk* 'sanoihan' [Tepljašina 1964: 145]. Tepljašina huomauttaa kuitenkin myös, että udmurtin luoteismurteiden eli Ala-Čepcan murteen sekä Permin komin ja Jažvan komin ja eteläisen komin alueiden välillä on muinoin ollut yhteyksiä [mts. 145].)

Fuchs, kuten jo Wichmann ja Uotilakin sekä Ravila (Fuchs 1949: 166), on tulkinnut komin *žyk*-aineuksen syntyneen edellä mainitusta Wichmannin komin murteista muistiin merkitsemästä itsenäisestä sanasta, intensiteettiadverbista *žyk* 'enemmän'. Fuchs on selvittänyt komin partikkelin kehitystä sanan loppuun liittyväksi suffiksiksi. Hän toteaa muidenkin intensiteettiadverbien voivan komissa seurata pääsanana: *loi ozvr zev* 'hänestä tuli hyvin rikas', "tuli rikas hyvin", *dvr zev*

pukalō 'hän istuu hyvin kauan', "kauan hyvin istuu" (mts. 167). Komin *žyk*-aines näyttäisi siis kieliopillistuneen itsenäisestä 'enemmän'-partikkelista ensin saman merkityssisällön omaavaksi kliitikaksi – mikä käyttö sille edelleenkin on tyypillistä – mutta myös siitä edelleen suffiksiksi, moderatiivadjektiivinjohtimeksi tai komparatiivin tunnukseksi. Udmurtin murteiden *žyk*-aineksessa herätti kuitenkin huomiota se, että se voi paitsi enklittisesti liittyä adjektiivin myös edeltää partikkelina adjektiivia. Ja kuitenkin kummassakin tapauksessa sillä on sama funktio: jo itsenäisenä partikkelinakin se kelpaa muodostamaan komparatiivin tai moderatiivin! Nämä funktiot eivät ole siis minkään morfologisesti osoitettavan itsenäinen sana > kliitika > affiksi -kieliopillistumisprosessin tulosta. Itsenäisen komparatiivisen 'enemmän'-partikkelin avulla on ilmeisesti alun alkaenkin komparoitu niin (adjektiivin) tila- kuin (verbin) prosessi-ilmauksiakin. Ja Fuchsin olettamalla tavalla partikkeliä on käytetty niin pääsanansa edessä kuin jäljessäkin. Jäljessä se on menettänyt painon ja siitä on tullut enklittinen elementti.

Udmurtti tuntee partikkelin *žyk*, *žik* 'täsmälleen', *žik žik* 'ihan täsmälleen', joka on yhdistetty komin partikkeliin *žyk* 'enemmän' (näin Fuchs 1949: 166 ja Tepljašina 1964: 145). Komi tuntee kuitenkin myös partikkelin *žik* 'täsmälleen, ihan' (Fokos-Fuchs 174a-b), joten ihan ongelmatonta partikkelien yhdistäminen ei ole.

Udmurtin komparatiivis-moderatiivisen *žyk*-aineksen pohjoinen ja itäinen levikki murteissa panee kysymään, onko itsenäinen partikkeli vasta kantakomissa kehittynyt kliitikan kautta myös suffiksiksi – johtimeksi, tunnukseksi – ja onko *žyk* kulkeutunut pohjoisesta eteläiseen sukukieleen udmurttiin. Jos kyseessä olisi myöhäinen laina pohjoisesta, kuvittelisi aineksen lainatun kuitenkin vain yhdessä funktiossa. Mutta udmurttikin tuntee sen kaikissa ilmenemismuodoissa: itsenäisenä partikkelina, kliitkana, johdinsuffiksina ja tunnussuffiksina. Luontevampi selitys onkin se, että partikkeli ja koko sen käyttöskaala on kantapermiläinen, mutta udmurtissa myöhemmin kantapermiläisestä moderatiivijohdimesta syntynyt uusi komparatiivin tunnus on syrjäyttänyt vanhan kaikkialta muualta paitsi pohjoisesta ja idän periferiasta. Kantapermiläisiksi reliktiesiintymiksi Tepljašina on udmurtin *žyk*-esiintymät tulkinnutkin (Tepljašina 1970b: 169).

Komin tunnus on lainautunut hantiinkin; pohjoishantissa se toimii komparatiivin tunnukseksi tai moderatiivadjektiiveja muodostavana, etelähantissa pelkästään moderatiivadjektiivien johtimena (Fuchs mts. 169). Toisin sanoen hantisakin on näkyvissä kaksikasvoinen suffiksi: tämä kuitenkin sopii lainaotukseen, koska tällöin suffiksin voi olettaa lainatun tavalliseen tapaan sanojen mukana.

Edellä on useaan otteeseen ollut puhe permiläisiin kieliin kohdistuneesta turkkilaisvaikutuksesta. On viitattu myös siihen, että näiden kielten samanlainen tyloginen luonne selittää samanlaiset ilmiöt mutta on myös tehnyt vaikutteiden vastaanottamisen helpoksi. Turkkilaiskielten komparatiivin tunnus *raq/räk* vertautuu täysin *žyk*-tunnuksen: senkin taustalla on itsenäinen vahvistuspartikkeli

(v. Gabain 1974: 154, 172). Mari on *rak/räk*-aineksen lainannut ja käyttää lainaansa paitsi komparatiivin tunnuksena myös klitikan. Marin tilanne vertautuu siis täysin permiläisten kielten tilanteeseen.

Komparaation *standardi* on erosijainen, udmurtissa ablatiivi, komissa elatiivi. Kaasusten käsittelyn yhteydessä todettiin, että eteläisistä komimurteissa Letkalla ja Luzalla sekä Ylä- ja Keski-Sysolalla ja myös Permin komissa on tätä rakennetta varten erityinen *ša*-päätteinen sija, preklusiiviksi nimetty. Se on muodostunut elatiivin pohjalta. Komin murteissa *standardi* voidaan muodostaa myös erosijaisella postpositiolla *dorys*. *Standardi* on udmurtissa adjektiivin *edellä*, komissa sen *edellä* tai jäljessä. Adjektiivilla on komparatiivimuoto mutta se voi olla positiivimuodossakin. Esim.

udm *metr aršinleš kužgem* 'metri on pitempi arssinaa', *kilometr iskemleš vakčiges* tai *kilometr iskemleš vakči* 'kilometri on virstaa lyhyempi',

komi *oš köinyš jonžyk* 'karhu on sutta vahvempi', *komys čöskyd čeriys svet vylas abu* 'maailmassa ei ole harjasta paremmanmakuista kalaa' (SKJa. 1967: 65). Sanajärjestys voi komissa olla myös seuraava: *Vanja tolkažyk Kolajš* (tai: *Kolaša* tai: *Kola doryš*) 'Vanja on Koljaa älykkäämpi' (Cypanov 1996: 113).

Permin komissa Batalovan mukaan *standardi* on erosijainen, kirjakeielessä kuitenkin preklusiivimuotoinen; myös pohjoisesta Ylä-Kaman murteesta Batalovalla on esimerkki preklusiivinkin käytöstä:

komiP *te tomžyk mamöyš*, (kirjakeielessä) *te tomžyk mamöša* 'sinä olet äitiäni nuorempi', *vynažyk köiniš* 'sutta vahvempi' (näissä esimerkeissä siis sanajärjestys adjektiivi – *standardi*), (Ylä-Kaman murre) *etaša šonydžyk* 'tätä lämpimämpi' (Batalova 1975: 152, 168).

Finiittimuotoiseen verbiinkin liittyvä *žyk* voi tuoda rakenteeseen samanmuotoisen *standardin*, mikä adjektiivinkin komparatiivimuotoamäärittää: *Vanja tödöžyk Kolajš* (tai *Kolaša* tai *Kola doryš*) 'Vanja tietää enemmän kuin Kolja' (Cypanov 1996: 113).

Erosijan käyttö on tyypillistä muillekin suomalais-ugrilaisille kielille komparaatorakenteiden *standardeissa*. Sanajärjestys *standardi* – adjektiivi on tyypillinen SOV-kielille, minkä suomalais-ugrialaisten kielten vanhan sanajärjestystyyppin udmurtti on komia paremmin säilyttänyt.

Kuten komparatiivin muodostuksessa, myös superlatiivin muodostuksessa voidaan käyttää erosijaa. Superlatiivia muodostavaa suffiksia ei ole, mutta kun *standardina*

on indefiniittipronomini 'kaikki', on rakenne superlatiivinen (esim. Fuchs 1949: 182, 200):

udm *vanmyzleš yl'* 'uusin', "kaikista uusi" (GSUJa. 1962: 140),

komi *stavšys miča* 'kaunein', "kaikista kaunis", *bydönyš bur* 'paras', "kaikista hyvä" (Rédei 1978: 83).

Komissa myös partikkeli *medša*, Ižmalla, Vymillä ja Udoralla *med'ša* muodostaa superlatiivin: *medša bur*, *med'ša bur* 'paras' (SSKZD 219b, Fuchs 1949: 196). Partikkelilla on siis preklusiivin muoto, ja se tunnetaan koko alueella, pohjoisessa kin, missä preklusiivisi ja on vieras!

Myös päätteetön *med* muodostaa komissa superlatiiviva: *medbur* 'paras' (SSKZD 219a). Saman superlatiivin muodostustavan tuntevat Permin komi: *medbur* 'paras' (Batalova 1975: 169) ja Jažvan komi: *medjon* 'vahvin' (Lytkin 1961: 146). Superlatiivin muodostajana *med* sijoittuu siis aina pääsanan eteen, ja äidinkielisten tutkijoiden kirjoitustavasta päätellen se on jopa prefiksin luonteinen. (Fokos-Fuchs kyllä kirjoittaa partikkelin adjektiivista erilleen, esim. Fuchs 1949: 183.)

Udmurtti ei käytä tätä partikkelia superlatiivin muodostukseen. Sen sijaan udmurtti ja komi käyttävät samannäköistä, ilmeisesti samaa, partikkelia optatiivin – ja mahdollisesti finaalilauseen – muodostukseen. Siitä tulee puhe konjugaaation esittelyn yhteydessä. Huomattakoon, että superlatiivin muodostava *med* on Permin komissa aina painollinen – *me-dbur* 'paras', *me-dšökyt* 'raskain' – mutta optatiiviva muodostava *med* painoton: *med lo-ktas* 'tulkoon', *med pyras* 'menköön sisään' (Batalova 1975: 169).

Fokos-Fuchs on oletanut, että *med* olisi vanha tähdentävä adverbi, "her vorhebendes Adverb", jolla on mahdollinen vastine pohjoismansissa: *mönt* 'kūnpa', "wenn doch: utinam" (Fuchs 1949: 193). Komista superlatiiviva muodostava *med* on lainautunut pohjoishantiin (Fuchs mts. 198–).

Ns. absoluuttisen superlatiivin muodostus tapahtuu monin tavoin. Esim. reduplikaatiolla: udm *gord-gord* 'tulipunainen', komi *yžyd yžyd* 'mitä suurin, erittäin suuri' tai asettamalla toistettavista adjektiiveista ensimmäinen erosi jään, udmurtissa ablatiivin, komissa elatiivin: udm *töč'yleš no töč'v* 'lumivalkoinen, erittäin valkoinen', komi *jonyšjon* 'mitä vahvin, erittäin vahva'. On myös monenlaisia adjektiivin eteen asetettavia vahvistussanoja, intensiteettiadverbeja: udm *už nödšures* 'erittäin rapainen tie', komi *žev ožyr* 'erittäin rikas'. (Ainakin komissa vahvistussana voi seuratakin adjektiiviva, edellä s. 135.) Vahvistussanojen joukossa on ideofoneja, jotka usein vahvistavat vain tiettyjä adjektiiviva: komi *žurs pemyd*, komiP *žurs pemyt* 'pilkkopimeä' (Wichmann-Uotila 40b).

Adjektiivien muodostaminen

Edellä mainittiin, että monet sanat toimivat sekä substantiiveina että adjektiiveina. Kuitenkin adjektiivi on jo kantapermissä ollut myös substantiivista erillinen sanalokka. Adjektiivien muodostaminen tapahtuu kummassakin permiläiskielessä yhdistämällä tai johtamalla.

Yhdistäminen

Yhdistäminen voi olla reduplikaatiota, josta edellä absoluuttisen superlatiivin käsittelyssä oli puhe. Muuten yhdysadjektiiveja on lähinnä värinimitysten joukossa:

udm *čučvož* 'kellanvihreä', "keltainen vihreä", *tödy_puryš* 'vaaleanharmaa', "valkoinen harmaa", *šödmüt_puryš* 'tummanharmaa', "musta tumma harmaa"; udmurtissa yhdysvärinimitysten alkuosana voi olla johdos: *šödales-ljz* 'tummansininen', *šödales* ← *šöd* 'musta', postpositiorakennekin: *vožpyr_puryš* 'vihertävän harmaa', "viheä-lävitse harmaa" (udmurtin kielioppi GSUJa. 1962 [s. 146] tulkitsee *pyr*-loppuiset värinimitykset johdoksiksi, samoin *myt*-loppuiset: edellä esimerkki *šödmüt_puryš*'),

komi *jugyd_vič* 'vaalean keltainen', "vaalea keltainen", *kelyd_löz* 'vaaleansininen', "vaalea sininen", *suk-löz* 'tummansininen', "tiheä sininen", *turunviž* 'ruohonvihreä', "ruoho vihreä".

Toinen ryhmä yhdysadjektiiveja muodostuu koordinoituista yhdyssubstantiiveista johdetuista adjektiiveista. Adjektiivinjohdin voidaan liittää kumpaankin yhdysosaan tai se on liitetty vain yhdysosan perään:

udm *šudo-buro*, *šudburo* 'onnellinen' ← *šud-bur* 'onni',

komi *ema-bura* 'varakas' ← *em-bur* 'varat, omaisuus', *ajtöm-mamtöm*, *ajmam-töm* 'orpo', "isätön äiditön" ← *aj-mam* 'vanhemmat'.

Johtaminen

1. udm *o-*, komi *a* -johtimella muodostetaan substantiivista adjektiivi: udm *šuro*, komi *šura* 'sarvekas' ← *šur* 'sarvi', udm *šundyjo* (ks. s. 67) *nunal*, komi *šondia lun* 'aurinkoinen päivä' ← udm *šundy*, komi *šouli* 'aurinko'. Kel'makov on tavoittanut udmurtista arkaaisemmankin edustuksen, pari *a*:llista johdosta udmurtin eteläisestä Kukmorin murteesta, esim. *šundija* 'aurinkoinen'; hän huomauttaa myös Aminof

fin kirjanneen *a*-llisen johdoksen Ufan murteesta (Kel'makov 1969: 134). Tepljašina (1976: 155) tulkitsee johtimen kantapermiläiseksi asuksi **ak*. Komissa on samanmuotoinen adverbijohdin: *burā* 'hyvin' ← *bur* 'hyvä'. On mahdollista, että aines on sama molemmissa tapauksissa: **k*-latiivi, joka permiläisten kielten deklinaatiossa on illatiivina (s. 85). Myös mordva muodostaa latiiivin päätteellään *ŋ* substantiiveista adjektiiveja: *kele* 'leveys' → *keleŋ* 'leveä'. Vrt. komi *mič* 'kauneus' → *miča* 'kaunis' (Bartens 1991: 12–).

2. udm *tem*, komi *töm* on kaikkien suomalais-permiläisten kielten tuntema karitiivijohdinten johdin, jonka alkumuodoksi voidaan rekonstruoida **ktAmA* (mordva käyttää sitä kaasuspäätteenäkin): udm *šurtem*, komi *šürtöm* 'sarveton' ← *šur* 'sarvi'.

3. Johdin udm *eš*, komi *öš* ei produktiivisuudeltaan ole edellisten veroinen. Johdinta ovat useat tutkijat käsitelleet; sitä viimeksi perusteellisesti tutkinut Saari- nen luonnehtii sitä kummassakin permiläiskielessä vain heikosti produktiiviseksi. (Saari- nen 1999/2000.) Tutkijoiden tähän johtimeen kohdistunut kiinnostus johtuu siitäkin, että tästä johtimesta oletetaan nominaalisen predikaatin numeruskongru- enssin päätte- en udm *eš* komi *öš* syntyneen (s. 336). Esim.

udm *pyzeš* 'jauhoinen (esim. vaate)' ← *pyz* 'jauhot', *vues* 'vetinen (esim. marja)' ← *vu* 'vesi',

komi *lymjös* 'luminen (esim. vaate)' ← *lym* 'lumi', *vyjös* 'voinen, rasvainen (esim. käsi)' ← *vyj* 'voi, öljy'.

Komissa johdosta on selitetty käytettävän nimenomaan silloin, kun on kysymys ominaisuudesta, joka ei ole mieluinen, vrt. *vyja nani* 'voileipä', mutta *vyjös ki* 'rasvainen käsi', *lyma* 'luminen (esim. luonto, metsä)', mutta *lymjös* 'luminen (vaate)'. Komissa johtimen sanotaan toisaalta ilmoittavan myös runsautta:

komi *ošköš* 'täynnä karhuja oleva', *göraös* 'vuorinen, täynnä vuoria', *göptös* 'kuoppainen', *vučkös* 'mättäikköinen', *ludikös* 'luteinen', *löčžös* 'paarmainen, sellainen, missä on paljon paarmoja', *šyrös* 'sellainen, missä on paljon hiiriä' (SKJa. 1955: 171).

Komin johdosten semantiikassa nähty negatiivinen ilme ei Saarisen mukaan kuitenkaan selity johtimesta, vaan johdoksen kantasanana ja johdoksen määrittämän substantiivin merkitysten suhteesta. Saari- nen on verrannut *öš* johdoksia tavallisim- malla *a*-adjektiivijohdintella muodostettuihin johdoksiin ja tullut siihen tulokseen, että juuri tässä johdoksen kantasanana ja johdoksen määrittämän substantiivin tarkoitteiden suhteessa on ero: *a*-johdosten ja pääsanasubstantiivien tarkoitteet ovat

tyypillisesti yhteenkuuluvia (voi ja leipä), *öś*-johdosten kantasanojen ja niiden pääsanasubstantiivien tarkoitteet liittyvät satunnaisesti yhteen (voi ja käsi). Muutamassa tapauksessa *a-* ja *ös*-johdosten sanakirjoissa esitetty merkitysero näyttää mielenkiintoiselta, kun ajatellaan, että johtimesta on kehittynyt numeruskongruenssipäätte: *potasa* 'sellainen, jossa on yksi repeämä', mutta *potasös* 'sellainen, jossa on monta repeämää' ← *potas* 'repeämä'. *kosta* 'sellainen, jossa on yksi rako', *kostös* 'sellainen, jossa on rakoja' ← *kost* 'rako, väli', *dömasa* 'paikattu, sellainen, jossa on yksi paikka', mutta *dömasös* 'täynnä paikkoja oleva' ← *dömas* 'paikka'. Toisaalta *a*-johdoksista on sellaisia esimerkkejä kuin *lęja bereg* 'kivinen ranta', *čaka mesta* 'paikka, missä kasvaa paljon sieniä'. Saarinen toteaa, että näissäkin tapauksissa on kysymys siitä, ovatko johdoksen kantasanan ja johdoksen määrittämän substantiivin tarkoitteet tyypillisesti vai satunnaisesti yhteen kuuluvia, esim. *lödža dyrji* 'paarma-aikaan', mutta *lödžös lun* 'päivä, jolloin on paljon paarmoja'. Udmurtin johdoksia käytetään samantapaisesti, mutta *o-* ja *es*-johdosten välinen raja ei ole yhtä selkeä kuin komin johdoksissa; usein udmurtin johdotukset ovat synonyymisiäkin. (Saarinen 1999–2000.)

4. Vanhoista mutta perimäläisissä kielissä epäproduktiivisista johtimista ja sikäli johtimenluonteensa menettäneistä mainittakoon udm *yt*, komiP *yt*, komiJ *et*, komi *yd*: udm *jugyt*, komi *jugyd* 'valoisa; valo, valoisuus' (kantasanaa ei ole, vrt. kuitenkin udm adverbi *jugak* 'kirkkaasti': *ak* on udmurtissa adverbien päätte). Johdin on yhdistetty mm. itämerensuomen **eTA*-johtimeen (Uotila 1933: 94–). Esim. adjektiivilla udm *pejmyt*, komi *pemyd* 'pimeä' on kuitenkin vastine paitsi itämerensuomessa myös samojedissa; samojedi osoittaa, että **tA* on deverbaalinen nominin-johdin (Janhunen 1981: 237).

5., 6. Komista mainittakoon vielä kaksi verraten yleistä johdinta: *sa* muodostaa varsinkin paikannimityksistä adjektiiveja (tietoja ei ole kuitenkaan Permin eikä Jazvan komista), *ša* koko komilaisella alueella aikaa ilmoittavista nimityksistä adjektiiveja: *syktyvkarša* 'syktyvkarilainen' ← *Syktyvkar*, *šiktsa* 'kyläläinen' ← *šikt* 'kylä'; *tövša* 'talvinen' ← *töv* 'talvi', *ojša* 'yöllinen' ← *oj* 'yö'. Kuitenkin *janvarša* 'tammikuinen' ← *janvar*, *fevrašša* 'helmikuinen' ← *fevral'* (jne.).

Kaasumuotoisista substantiiveista pystyvät sijoittumaan attribuutiasemaan ne, joilla on predikaatiivasemakin. Tästä syystä paikkaa ilmoittava lokatiivinen attribuutti on mahdollinen: udm *kolhozyn gužem užjos* 'kolhoosissa (tehtävät) kesätyöt', komi *ji vylын balet* 'jääbaletti'. Alkuperän elatiivi attribuutiasemassa on niin yleinen, että sen päätte usein luokitellaan johtimeksi (esim. Tepljašina 1976: 157): udm *matyš murt*, komi *matyš mort* 'läheinen ihminen', "läheltä ihminen" (Bartens 1991: 13).

Lukusanat ja muita kvanttori-ilmauksia

Kardinaalilukusanat

'1': udm *odig*, *og*, *og-*- komi *öti*, *ötik*, *öt-* (*ötkuža* 'yhtä pitkä, samanpituisen'; *ötnam* 'yksinäni', *ötmad* 'yksinäsi' jne.), komiP *ötik*, komiJ *ötik* = sm *yksi*, saa *âk'tâ* (*ok'tâ*), md *vej-ke* (*ke* johdinta), mar *ik*, *iktâ-*. Sanalla on vastine myös ugrilaisella taholla. Sammallahti (1988: 552) konstruoi suomalais-permiläisen lähtömuodon **iikti*, Honti (1993: 75) suomalais-ugrilaisen lähtömuodon **ike* tai **ike*.

'2': udm *kyk*, *kykt-*, komi *kyk*, komiP *kyk*, komiJ *kək* = sm *kaksi*, saa *guok'te* (< **kakta*), md *kavto* (**kakta* tai **kakti*), mar *kok*, *koktâ-*. Etuvokaalisia mutta alkusukulaisia ovat ugrilaisten kielten vastineet; samojedissa myös etuvokaalinen vastine. Sammallahti (1988: 537): ural **kektä*, sgr **kektä*, sm-pern **kakta*. Honti (1993: 84) rekonstruoi uralilaisen lähtömuodon **käktä*.

'3': udm *kwiñ*, *kwiñm-* (*kwa-* kynnenluvussa: *kwamyn*), komi *kujim*, murt. *kuim*, (*kojm-* ordinaalilukusanassa, *kom-* kynnenluvussa: *komyn*), komiP *kuim*, komiJ *kvim* (vrt. s. 52) = sm *kolme*, saa *gol'bmâ*, md *kolmo*, marL *kun*, marL *kâm*. Vastineet myös ugrilaisissa kielissä. sgr **kolmi* (Sammallahti 1988: 543).

'4': udm *nyl*, murt. *nyl*, *nyl*, komi *ñol*, *ñel'-a-myn* '40', komiP *ñol*, komiJ *nyl* = sm *neljä*, saa *njæl'lje*, md *nyle*, marL *näl*, marL *näl*. Vastineet myös ugrilaisissa kielissä. sgr **neljä* (Sammallahti 1988: 546). Honti (1993: 92) rekonstruoi asut sgr **neljä*, ?**neljä*.)

'5': udm *vit*, komi *vit*, komiP *vit*, komiJ *vit* = sm *viisi*, saa *vittâ*, *vit'tâ*, md *vet'e* (< **-it*), marL *wæc*, marL *wič* (< **wir*). Vastineet myös ugrilaisissa kielissä ja samojedikielissä. Sammallahti (1988: 541): sgr **witi*, **witi*, **witti*. Honti (1993: 93) rekonstruoi suomalais-ugrilaiseen kantakieleen lukusanalle vain lyhytvokaaliset asut.

'6': udm *kwat*, komi *kvajt*, komiP *kwat*, komiJ *kwat*: ainoa omaperäinen koko komilaisalueen sana, jossa sanan alussa on konsonanttiyhtymä. *jt* < **t* metateesi pohjoisessa komissa, s. 39. Permiläisten kielten lukusanan vastineita ovat sm *kuusi*, saa *guttâ*, *gut'tâ*, md *koto*, mar *kut*. Vastineet myös ugrilaisissa kielissä. Sammallahti (1988: 544) rekonstruoi suomalais-permiläiseen kantakieleen **kutti*, **kuti*, **kūti* -asut ja suomalais-ugrilaiseen kantakieleen lisäksi *o*:llisen asun. Honti (1993: 99) rekonstruoi suomalais-ugrilaiseen kantakieleen vain lyhytvokaaliset asut.

'7': udm *šizym*, komi *šizim*, komiP *šizim*, komiJ *šizim* = sm *seitsemä*, saa *čieža*, gen. *čieččam*, md *šisem*, mar *šam*, *šišim*. sm-perm **šesVmi*, ? **šecVmi* tai **šesVmi*, **šecVmi* (Sammallahti 1988: 553). Honti (1993: 100) rekonstruoi suomalais-permiläisen asun **šeječcem*. (Myöhemmät Permin komin murteet kuten Jažvan komikin käyttivät venäläisiä lukusanoja, Permin komin murteet lukusanasta '6' alkaen, Jažvan komi lukusanasta '5' alkaen.)

'8': udm *ʼamys*, murt. *ʼjamys*, mutta 1700-luvun lähteessä (Miller) *kikjamas* (Honti 1993: 158 Tepijašinaan viitaten), komi *kikjamys*, komiP *kykja-mys*, komiJ *jaməs*. Kaikissa suomalais-permiläisen alueen kielissä kahdeksaa ja yhdeksää merkitsevillä lukusanoilla on yhteys kahta ja yhtä merkitseviin lukusanoihin kuten jo 1800-luvun tutkijat totesivat (Hontin [1993: 156–] mainitsemaa kirjallisuutta). Suomalais-volgalaisen kielialueen lukusanoilla näyttää olevan ja on oletettukin olevan konkreettinen etymologinen yhteys. Erirakenteisia ovat permiläisten kielten lukusanat, mutta niiden kahdeksaa ja yhdeksää merkitseviin lukusanoihin sisältyvät myös lukusanat 'kaksi' ja 'yksi'. Käsiteltävänä olevassa lukusanassa sanaa *kyk* '2' seuraava *ja* voi olla adverbialisijan pääte. (Udmurtissa se kuuluu deklinaatioon, mutta komissa se elää vain adverbeissa, postpositioissa päätteenä. Honti [1993: 158] kuitenkin tulkitsee *a*-aineksen denominaaliseksi nomininjohtimeksi, jonka avulla lukusanojakin substantiivistetaan, esim. komi *vita* 'vitonen', *dasa* 'kymppi'.) *mys* lienee kymmenlukuissa esiintyvän *myn*-vartalon muunnos; *myn* ja myös 'kymmentä' merkitsevä iranilaiselta taholta lainattu sana *das* olisivat voineet kontaminoitua muodoksi *mys*. (Hontin mukaan [1993: 158] *mys* olisi *myn*-sanan elatiivimuodosta lyhentynyt; siinä sibilantti olisi menettänyt soinnillisuutensa kymmentä merkitsevän *das*-sanan vaikutuksesta.) *kyk_ja-mys* olisi siis "kahta myöten kymmenen, kahden avulla kymmenen".

'9': udm *ukmys*, murt. *uk-mys*, *ug-mys* (Wichmannin Malmyž-Uržumin murteesta kirjaamat [Wichmann–Uotila–Korhonen 181b]), komi *okmys*, murt. (Ižma) *okmys*, komiP *okmys*, komiJ *okmis*. Edellisen lukusanan suhteen oletettiin, että siinä lukusanalla '2' olisi adverbialisijan muoto, näin jo kantapermissä. Haluaisi udmurtin murteiden muotojen *uk-* ja *ug-mys* nojalla päätellä, että tässäkin lukusanassa lukusanalla '1' olisi ollut alkuaan sama sijamuoto.

'10': udm *das*, komi *das*, komiP *das*, komiJ *das*. Kyseessä on yksi permiläisten kielten iranilaisista lainoista (s. 12).

Lukusanat '11'–'19' udmurtti ja komi muodostavat samalla tavalla: udm *das odig*, komi *das ö'ik* '11', udm *das kyk*, komi *das kyk* '12' jne. Saman muodostustavan esittää Permin komille KPRSI. (s. 604) mutta mainitsee myös, että 10:tä suuremmat luvut ilmaistaan tavallisesti venäjältä lainattuja lukusanoja käyttäen.

'20': udm *kyž*, komi *kyž* (mutta komiP *kykdas*). Udmurtin ja komin käyttämään kantapermiläiseen lukusanaan rinnastuu ugrilaisten kielten vastaava lukusana, esim. unk *húvz*. (Samaan yhteyteen Honti [1993: 128–131] asettaa myös mordvan lukusanan *komš*, *koməs*, jonka nasaali olisi kuitenkin vasta mordvan erikoiskehityksen aikainen.) Sammallahti rekonstruoi sgr. kantakielen asuksi **kīšī* (Sammallahti 1988: 544). Honti (1993: 127) rekonstruoi lyhytvokaalisen *asun* ja jättää toisen tavun vokaalin määrittelemättä.

Lukusanat '21'–'29' muodostetaan samalla periaatteella kuin lukusanat '11'–'19': esim. udm, komi *kyž kyk* '22'.

'30': udm *kwamyn*, Ala-Čepca *kwamyn*, komi *komyn* < **kom-myn*, (mutta komiP *kuimdas*). Samalla aineksella muodostetaan kymmenluku ja mansissa ja unkarissa: mansi *mən*, unk *van*, *ven*. Honti olettaa suomalais-ugrilaisen kantakielen käyttäneen lukusanaa **mVnV* '10' (Honti 1993: 117).

'40': udm *nyldon*; Ala-Čepcan murre *nyldas* ja komiP *niolclas*; komi *nielamyn*. Yhdistetyistä kymmenlukuista siis vain '10', '20' ja '30' voidaan olettaa kantapermiläisiksi; niistä jokainen on yksilöllisellä tavalla muodostunut. Lukusanassa '40' on udmurtissa jälkiosana substantiivi *dun*, *-don* 'arvo', 'hinta' = komi *don*. (Sana on siis kantapermiläinen.) Ala-Čepcan murteessa kymmenluvut neljästäkymmenestä yhdeksäänkymmeneen muodostetaan kuitenkin samalla *das*-aineksella, jota Permin komi käyttää (Tepljašina 1970: 171). Tässä on siis taas yksi Permin komia ja udmurtin pohjoismurteita yhdistävistä piirteistä. (Komissa tässä kuten seuraavassakin kymmenluvussa vokaali siis eroaa kvaliteetiltaan kantaluvusta: komi *niol* '4'.)

'50': udm *vitton*; Ala-Čepca *vit'as*, komiP *vitdas*; komi *vetymyn* (vrt. komi *vit* '5').

'60': udm *kwatton*; Ala-Čepca *kwat'as*, komiP *kvat'las*; komi *kvajtymyn*.

'70': udm *šizymdon*; Ala-Čepca *šizymdas*, komiP *šizimdas*, komi *šizimdas*.

'80': udm *šamyston*; Ala-Čepca *kuamystas*, komiP *kykjamysdas*, komi *kökjamysdas*.

'90': udm *ukmyston*; Ala-Čepca *ukmystas*, komiP *ökmysdas*, komi *ökmysdas*.

'100': udm *šu*, komi, komiP *šo*. Tämän indoiranilaisen lukusanan (vrt. sanskr *śata-m*) tuntevat kaikki suomalais-ugrilaiset kielet. Se oletetaan lainatun jo suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Sammallahti rekonstruoii suomalais-ugrilaiseen kantakieleen asun **šātā* ja suomalais-permiläisen asun **šata* (Sammallahti 1988: 549). Hontin rekonstruktiossa sgr. kantakielen asu on **šata* (Honti 1993: 124).

'1000': udm *šurs*, komi, komiP (pohj.) *šurs*. Tämäkin indoiranilainen sana, vrt. muinaisint. *saháśram*, on lainattu kenties jo suomalais-ugrilaiseen kantakieleen; permiläisten kielten sanalla on mahdollinen vastine mansissa. (Hanti on saanut saman sanan komin kautta.) Joki (1973: 318, 319) esittää permiläisten kielten ja mansin sanojen palaautuvan asuun **šarsa* tai **šasra* ja huomauttaa, että sanan on läntisistä suomalais-ugrilaisista kielistä työntänyt syrjään nuorempi laina, balttilaisperäinen tuhannen nimitys. Honti (1993: 126) varustaa saman rekonstruktion kysymysmerkillä.

Nominilausekkeessa lukusanan jäljessä oleva nomini on komissa aina yksikön sijassa (SKJa. 1955: 180): *kvajt šajt* '6 ruplaa', *vit kerkayn* 'viidessä talossa'. Udmurtissakin substantiivi on lukusanan jäljessä ollut yksikön muodossa: *šizymdon šamys korka* '78 taloa', *šu lud keč* 'sata jänistä'. Nomini on voinut olla monikko-muotoinenkin, mutta silloin ilmauksella on tarkoitettu likimääräistä lukua: *vit nunaljos* 'noin viisipäivää', *šizym ujjos* 'noin seitsemän yötä' (GSUJa. 1962: 149,

151). Kieliopin mukaan uudemmassa kirjakeielessä tapaa monikon käyttöä lukusanan jäljessä muutenkin; tietyt sanat, rahayksikköjen, aikayksikköjen, mittayksikköjen nimet, ovat kuitenkin lukusanan jäljessä yleensä yksikössä: *25 mañet no 82 koñy* '25 ruplaa ja 82 kopeekkaa', *300 kubometr pu* '300 kuutiota puuta' (mts. 149–151). Vuonna 1984 julkaistussa tutkimuksessaan Vahrušev toteaa, että udmurtissa substantiivi voi olla lukusanan jäljessä yksikkö- tai monikkomuotoinen: *kwiñ nyl* tai *kwiñ nyljos* 'kolme tyttöä' (Vahrušev 1984: 68).

Ilmauksen 'noin seitsemän ihmistä' komi tekee venäjän tavoin kääntämällä sanajärjestyksen: *mort šizim* (SKJa. 1955: 180, 189). Udmurtti käyttää paitsi edellä mainittua rakennetta *vit mmaljos* 'noin viisi päivää' adverbia *og* 'noin, suunnilleen': *og vitñon murt* 'noin viisitoista ihmistä', tai tekee lukusanasta *o*-johdoksen: *daso minutjos* 'noin 10 minuuttia' (GSUJa. 1962: 158).

Kardinaalilukusanoina muodostuvat komin tuntemat elatiivimuotoiset kvanttoriadverbit, esim. *kykyš*, komiP *kykiš* 'kahdesti', komiJ *ñulš* 'neljästi'; udmurtissa niitä ei ole. Udmurtissa instrumentaalimuotoinen *kykten* voi tarkoittaa paitsi 'kaksinkertaisesti' myös 'kahdesti'. ('Kahdesti' on udmurtissa tavallisimmin kuitenkin *kyk pol* 'kaksi kertaa'.)

Modaaliseksi kvanttoriadverbeiksi voisi nimittää seuraaventyypisiä instrumentaalimuotoja. Udmurtissa ne ovat reduplikoituja, komissa yksinkertaisia: *udm kyken-kyken*, komi *kykõn* 'kaksittain, kaksin'.

Lukusanaan voi liittyä Px. Px:llisista kardinaalilukusanoina ja Px:llisistä ordinaalilukusanoina tulee puhe alempana.

Ordinaalilukusanat

Perniläisten kielten ordinaalilukusanat muodostetaan käyttämällä johdinta *udm eti*, komi *õt*, komiP *õt*, komiJ *õt*:

udm odigeti, kyketi, kwiñeti jne.

komi kojmõd, ñolõd, vitõd jne.

komiP kuimõt, ñolõt, vitõt

komiJ kvimõt, ñulõt.

Kysymyksessä on jo suomalais-ugrilaisen kantakielen tuntema johdin, vrt. sm *me: kolmante-*, saa *d: goalmad*, mansi *nt, t: xürmint, xürmit*, unk *d: harmad-ik*. Johtimen alkuperäinen asu on ollut ilmeisesti **ntV* (Uotila 1933: 95; Ravila 1959: 82_85; Korhonen 1981: 323).

Permin komissa voidaan käyttää toistakin johdinta: *kui mõž, nõlõž, vitõž*. Samaksi ainekseksi kuin Permin komin *õž*-johdin on selitetty mordvan johdin *če: kolmoče* 'kolmas' (Ravila 1959: 80–82). Permin komin Ala-Invan murteen kuvauksessaan Batalova huomauttaa, että kumpikin suffiksi, sekä *õd* että *õž*, on painollinen (Batalova 1995: 85). Jažvan komista Lytkin sai talletetuksi kaksi ordinaalilukusanaa, *kvimõet* ja *nõlõet*; niissä on myös paino suffiksilla (Lytkin 1961: 59). Eteläisessä komimurteessa, Ylä-Sysolan murteessa, ordinaalilukusanojen tunnuksella on niin ikään paino (Žilina 1975: 58). Myös udmurtin pohjoismurteissa, välimurteissa ja bessernamissa suffiksin ensimmäisellä tavulla on paino, useissa etelämurteissa paino on sen sijaan odotuksenmukaisesti viimeisellä tavulla (Kel'makov...Saarinen 1994: 54–55). Tässä taas pieni Permin komia ja eteläistä komimurretta udmurtiin yhdistävä piirre.

Kuten tavallista monessa kielessä, kahden ensimmäisen ordinaalilukusanan tilalla onkin komissa käytössä aivan muu sana: *med.vodža* 'ensimmäinen' ('etummaisim'), *mõd* 'toinen' ('toinen, muu'). *mõd*-sanaan on verrattu suomen pronomiinia *muu*, saamen *mu-bbe* 'toinen'. Komissa on myös säännöllinen muoto *kykõd*, komiP *kykõt* mahdollinen. Udmurtissa *kyketi* on ainoa muoto, mutta *odgeti*-muodon sijasta käytetään myös muotoa *nyryseti* ('alummainen, ensimmäinen: nokimmainen', *nyrys*: elatiivi substantiivista *nyr* 'nenä, nokka').

Liittämällä kardinaali- tai ordinaalilukusanaan mon. Px ilmoitetaan, kuinka monta entiteettiä tai monesko entiteetti meidän, teidän, heidän tai niiden joukosta on kyseessä: komi *õt'ynym* 'yksi meistä', *nõlõdnys* 'neljäs heistä'. Tähän erikoiseen Px:n käyttöön – kyseessä ei ole possessiivinen, ei liioin pragmaattinen Px:n käyttö – törmätään myös pronominiin kohdalla. Samanlaisen Px:ien käytön lukusanojen tai pronominiin yhteydessä tuntevat myös ns. altaillaiset kielet: Px:illa ilmaistaan se kokonaisuus, se ryhmä, jonka osasta on kysä (Fokos-Fuchs 1962: 76–77). Seuraavassa esiteltävissä kollektiivisissa kvanttori-ilmauksissa Px ilmaisee niin ikään sen kokonaisuuden, ryhmän, josta on puhe.

Kollektiiviset kvanttori-ilmaukset

Liittämällä kardinaalilukusanaan udmurtissa *na* ja komissa *nan* ja näin saatuun muotoon vielä mon. Px saadaan kollektiivinen kvanttori-ilmaus. Muoto kelpaa yksin edustamaan koko lauseketta. (Komin kielioppi luokitteleeekin muodot pronomineiksi [SJKa. 1955: 188].) Esim.

udm *vit'namy* 'me viisin', *vit'nady* 'te viisin', *vit'nazy* 'he viisin', *kyknazy ik šaply vyro* 'he molemmat työskentelevät yhtä nopeasti' (GSUJa. 1962: 159–160).

komi *kyknannym* 'me kaksin', *kyknannyd* 'te kaksin', *kyknannys* 'he kaksin', *kyknannymlön* 'meidän kahden', *kyknannydllön* 'teidän kahden', *kyknannyslön* 'heidän kahden' jne. (SKJa. 1955: 188).

Usein mukana on kuitenkin persoonapronomini tai substantiivi.

Udmurtissa huomiota herättää vapaa sanajärjestys:

udm *kyknamy mi* tai *mi kyknamy* 'me kaksin', *kwiñnazy nyljos* tai *nyljos kwiñnazy* 'tytöt kolmin', *kwiñnazylly nyljosly* tai *nyljosly kwiñnazylly* 'kaikille kolmelle tytölle' (Vahrušev 1984: 77).

Kornissa muoto liittyy apposition tapaan persoonapronominin tai substantiivin jälkeen; substantiiviin liittyy nominatiivissa determinatiivinen yks. 3. Px:

komi *mi ñolnannym* 'me neljin', *najö kyknannys kulisny öti lumö* 'he molemmat kuolivat samana päivänä', *vöralysjasy kyknannys* 'ne molemmat metsästäjät', *velödečysjasy kujinnannys* 'kaikki kolme opettajaa', *velödečysjasy kujinnannysly* 'kaikille kolmelle opettajalle' (SKJa. 1955: 188–189).

Näissäkin tapauksissa Px:lla osoitetaan siis puheena oleva kokonaisuus, ryhmä: meidän, teidän, heidän ryhmä. Kollektiivi-ilmauksissa suffiksi udm *na*, komi *nan* määrittelee ryhmän yhtenäiseksi kollektiiviksi.

Komissakin lukusanaan *öti* 'yksi' liitetään morfeemi *na* (eikä siis *nan*): *ötnam*, *ötnad*, *ötnas* 'yksinäni, yksinäsi, yksinään', sama udmurtissa: *ognam*, *ognad*, *ognaz* jne.

Komissa on myös attribuuttiaseman kollektiivikvanttori. Se muodostetaan kar dinaali lukusanasta *nan*-suffiksilla; lausekkeen pääsanasubstantiivissa on oltava Px: *kyknan čöjöj* 'molemmat sisareni', *kujinnan čöjö ystin?* 'lähetitkö kaikki kolme sisartasi pois?'. Muoto voidaan substantiivistaa liittämällä siihen yks. 3. Px, esim. viimeksi mainittuun kysymykseen voi vastata: *kujinnansö* '(lähetin) kaikki kolme'. Udmurtissa aines on *na*, mutta kvanttoria tapaa vain muutamista konnektiivisista: *kyknapala* 'molemmille puolille', *kyknapalan* 'molemmilla puolilla'.

Indefiniittiset kvanttori-ilmaukset

'Paljon' on udmurtissa *uno* tai *tros* (murt. *tyros*) tai *danak*: *uno kñigaos* 'paljon kirjoja', *tros pinaljos* 'paljon lapsia', *danak emez* 'runsaasti vadelmaa', komissa *una*: *una vo* 'monia vuosia', *ma ker* 'paljon hirsiä', *una ñajt* 'paljon rapaa'. 'Vähän' on udmurtissa *öžyt*, komissa *eča*, komiP *ječa*, komiJ *iča*, tai komissa

neuna, *eča lun* 'vähän päiviä', *eča turun* tai *neuna turun* 'vähän heinää'. Kantapermiläinen on siis udm *uno*, komi *una*. Kantapermiläisestä *tyr* 'täysi' sanasta on muodostunut udmurtin *tros*.

Huomiota herättää ero kvanttorin seuraavan substantiivin numeruksessa: udmurtissa monikko ja yksikkö, komissa yksikkö.

Näitä kvanttoireita voidaan komparoida samalla tavoin kuin adjektiiveja: udm *öžytges supylty*, *trosges lešty* 'puhu vähemmän, tee enemmän', komi *ečažyk* 'vähemmän', mutta *unžyk* 'enemmän'.

Pronominit

Persoonapronominit

Yksikön 1. ja 2. persoonan pronomineilla, udm *mon, ton*, komi *me, te*, on seuraava taivutus:

	UDM	KOMI	UDM	KOMI
nom.	<i>mon</i>	<i>me</i>	<i>ton</i>	<i>te</i>
akk.	<i>mone</i>	<i>menö</i>	<i>tone</i>	<i>tenö</i>
gen.	<i>mynam</i>	<i>menam</i>	<i>tynad</i>	<i>tenad</i>
abl.	<i>myneštym</i>	<i>menšyni</i>	<i>tynesťyd</i>	<i>tenšyd</i>
dat.	<i>mynym</i>	<i>menym</i>	<i>tynyd</i>	<i>tenyd</i>
instrum.	<i>monen(ym)</i>	<i>meön</i>	<i>tonen(yd)</i>	<i>teön</i>
komit.		<i>meköd</i>		<i>teköd</i>
karit.	<i>montek</i>	<i>metög</i>	<i>tontek</i>	<i>tetög</i>
adv.	<i>monja</i>		<i>tonja</i>	
kons.		<i>mela</i>		<i>tela</i>
elat.		<i>mejš</i>		<i>tejš</i>
appr.	<i>monlañ</i>	<i>melañ</i>	<i>tonlañ</i>	<i>telañ</i>
egr.		<i>mešañ</i>		<i>tešañ</i>

Murteissa on näistä kirjakielten käyttämistä paradigmoista poikkeavia muotoja. Udmurtin perifeerisissä etelämurteissa on ablatiivilla muotojen *myneštym* ja *tynesťyd* sijasta muodot *myneškym* ja *tyneskyd* tai niistä lyhentyneet asut *myškym* ja *tyškyd* (Kel'makov–Saarinen 1994: 117). Komin eteläisissä murteissa Luzalla ja Letkalla paradigma on osaksi rakentunut genetiivimuotojen varaan (kuten vastaavien mon. pronominiinien paradigma kaikissa komin murteissa): instr. *menamön, tenadön*, elat. *menamyš, tenadyš*, abess. *menamtög, tenadtög*, kons. *menamla, tenadla* (SSKZD 474); Vymillä akkusatiivimuodon perään liittyy suffiksi *ly*, Luzalla samoin akkusatiivimuodon perään *lö* (SSKZD 469); samoissa murteissa myös 3. persoonan pronominiinien akkusatiivimuodot saavat peräänsä saman datiiivin päätteeltä näyttävän aineksen. (Vrt. s. 334.)

Vain komin paradigmaan sisältyvät substantiivien deklinaatiossa molemmille kielille yhteiset vanhat kaasumuodot, egressiivi- ja elatiivi-muodot. Se johtuu siitä, että näillä kaasuksilla on komissa sellaista käyttöä, jota udmurtti ei tunne. Egressiivi on myös abdatiivinen sija (s. 108), ja siksi persoonapronominitkin

tarvitsevat sitä; elatiivi on esim. komparaation standardin sijana pronomini-paradigmassakin tarpeen. Komin kieliooppi (SKJa. 1955: 194) esittää myös inessiivimuodot *meyn* ja *teyn* ja terminatiivimuodot *teöš* ja (*meöš*) sekä niin ikään sulkeissa illatiivi-, prolatiivi- ja transitiivimuodot, kaikki samaa yksinkertaista agglutinaatio-rakennetta *me* tai *te* + Cx.

Kantaperinin deiktiset persoonapronomininit ovat olleet samaa tyyppiä kuin itämerensuomessa – **min(i)*, **tin(ä)* – mutta jo kantapermissä loppuvokaalinsa menettäneitä ja vokaalistoltaan muuttuneita. Nykyinenkin asu kuitenkin osoittaa, että niiden alkumuoto on ollut etuvokaalinen (kuten marissakin; mordvan ja saamen persoonapronominien alkumuodot ovat olleet takavokaalisia, tyyppiä **mun(a)*, **tun(a)*). Komissa pronomini on lyhentynyt myös konsonantin osalta, mutta konsonantti tulee näkyviin paradigmassa, grammaattisissa sijoissa (akkusatiivissa, genetiivissä, datiiivissa, ablatiivissa) eli pronominin vanhoissa sijoissa; paikallissijojahan persoonapronomineilla ei ole alkuaan ollut. (+eiollinen-substantiivi-enkin paikallissi jat on korvattu postpositiorakentein.)

Genetiivi ja datiiivi ovat muodostukseltaan erikoisia: gen. udm *mynam*, *tynad*, komi *menam*, *tenad*, dat. udm *mynym*, *tynyd*, komi *menym*, *tenyd*. Cx:a ei voi muodosta erottaa, eikä ole mitään syytä sitä siihen olettaakaan. Sijan määrää vokaalin laatu, oppositio *a* : *y* (*a* genetiivissä, *y* datiiivissa; komi *Jy* > *u*: dat. *menum*, *tenut*, gen. *menam*, *tenat*), ja se on riittänyt: muotoon kuuluva Px todisti, että kyseessä oli obliikvisija. Tunnetusti vanha piirre suomalais-ugrilaisissa kielissä on pronomini-paradigman lyhyys. Vanhaan paradigmaan on oletettu jopa vain kaksi muotoa: subjektin kaasus nominatiivi ja obliikviksi soveltunut muoto, jossa kuitenkin näyttää olleen vartalomorfeemin lisäksi vain Px (Ravila 1950). Tällaisia muotoja löytää suomalais-ugrilaisista kielistä edelleen. Px:llinen muoto edustaa tällöin jotakin keskeistä obliikvisijaa, genetiiviä, akkusatiivia tai datiiivia. Ovatko permiläisten kielten pronomini-genetiivi ja datiiivi juuri viimeksi mainitun muodon jatka jia? Toisen tavun vokaalilla ne voitiin kantaperinissä eriyttää kahdeksi muodoksi. Persoonapronominien genetiivi ja datiiivi rinnastuvat muodostukseltaan substantiivin possessiivisen deklinaation keskeiseen paikallissijaan, illatiivi-inessiiviin. Pronomineissa siis tulosi ja ja olosi ja ovat kuitenkin säilyneet erillään – mikä niiden keskeiset funktiot huomioon ottaen odotuksenmukaista onkin.

Kantapermiläinen paradigma on ollut tyyppiä nom. **mVn*, **tVn* (> udm *mon*, *ton*, komi *me*, *te*), akk. **mVnV(t)* tai **mVnV(m)*?, **tVnV(t)* tai **tVnV(m)*? (> udm *mone*, *tone*, komi *menö*, *tenö*), genetiivi **mVnun*, **tVnad* (> udm *mynam*, *tynad*, komi *menam*, *tenad*); datiiivi **mVnVm*, **tVnVm* (> udm *mynym*, *tynyd*, komi *menym*, *tenyd*), ablatiivi (etymologisesti elatiivi, sisältää elatiivin päätteen ja on idealtaan eli elatiivin päätettä käytävänä kantapermiläinen, vaikka udmurtissa ja komissa onkin käytössä elatiivin päätteen eri allomorfit, udmurtissa sama kuin possessiivisessa taivutuksessa) **mVn(V)š(t)Vm* (> udm *mynešty*, *tyneštyd*, komi

men.šym, ten.šyd, komiP, komiJ menčim, tenčit). On mielenkiintoista, että +elollisen- substantiivien paradigman keskeiset obliikvisijat, niiden paradigmaa varten muodostuneet */-kaasukset, eivät pääse lainkaan persoonapronominien paradigmaan!

Monikon 1. ja 2. persoonan pronomineilla, udm, komi *mi, ti*, on seuraava taivutus:

	UDM	KOMI	UDM	KOMI
nom.	<i>mi</i>	<i>mi</i>	<i>ti</i>	<i>ti</i>
akk.	<i>mišem/yz, -dy</i>	<i>mijanös</i>	<i>tišed/yz, -dy</i>	<i>tijanös</i>
gen.	<i>mišem</i>	<i>mijan</i>	<i>tišed</i>	<i>tijan</i>
abl.	<i>miššty</i>	<i>mijanlyš</i>	<i>tišštyd</i>	<i>tijanlyš</i>
dat.	<i>mišem(ty)</i>	<i>mijanly</i>	<i>tišed(ty)</i>	<i>tijanly</i>
instr.	<i>mišemyn,</i> <i>mišenymy</i>	<i>mijanön</i>	<i>tišedyn,</i> <i>tišenydy</i>	<i>tijanön</i> <i>tijanköd</i>
komit.		<i>mijanköd</i>		<i>tijanköd</i>
karit.	<i>mitək</i>	<i>mijantög</i>	<i>titek</i>	<i>tijantög</i>
adv.	<i>mija</i>		<i>tija</i>	
kons.		<i>mijanla</i>		<i>tijanla</i>
iness.		<i>mijanyn</i>		<i>tijanyn</i>
illat.		<i>mijanö</i>		<i>tijanö</i>
elat.		<i>mijanyš</i>		<i>tijanyš</i>
appr.	<i>milari</i>	<i>mijanlari</i>	<i>tilari</i>	<i>tijanlari</i>
egr.		<i>mijanšari</i>		<i>tijanšari</i>

Udmurtin paradigmassa esitetyistä akkusatiivimuodoista ja instrumentaali- muodoista ensimmäinen on eteläisten ja osaksi välimurteiden, jälkimmäinen pohjoisten ja osaksi välimurteiden päätte; kumpikin muoto hyväksytään kirjakielen (GSUJa. 1962: 169). Substantiivien deklinaation datiiivipäätteellä laennetut udmurtin datiiivimuodot *mišemty, tišedty* ovat tyypillisiä eteläisille murtealueille (Kel'makov–Saarinen 1994: 116). Edellä esitetystä kirjakielten kelpuuttamasta edustuksesta on murteissa poikkeavia muotoja. Udmurtin eräissä eteläisissä periferiamurteissa ablatiivi on tyyppiä *myleššym, tyleššyd* (pro *myleššty, tylešštyd* – samoissa murteissa elatiivin päätte on vastaavissa yks. pronomineissakin samoin kuin substantiivien koko possessiivisessä deklinaatiossa *ška* aineksinen). Komin Ala-Vyčegdan, Udoran ja Ižman murteissa akkusatiivilla on udmurtissakin tavattavan akkusatiivin päätte (ja udmurtin mon. 2. Px:n) näköinen päätte (Ala-Vyčegda *tö, Ižma te,*

Udora *dö*); samoista murteista ja lisäksi Vymiltä puuttuu erityinen datiivimuoto (SSKZD 469, 472-473).

Taulukossa on egressiivi-, elatiivi-, illatiivi- ja inessiivimuotoisista pronomineista esitetty tiedot vain komista, samoin tietenkin komitatiivista ja konsekutiivista, jotka vain komi tuntee. Edellä yksikön pronomien yhteydessä oli puhe komin egressiiville ja elatiiville luonteenomaisista funktioista, jotka edellyttävät myös pronominiparadigmaan egressiivi- ja elatiivimuotoja.

Elatiivi-, illatiivi- ja inessiivimuotoisten monikon persoonapronominien mukanaolon selittää komin erikoinen (myös itämerensuomen tuntema) käyttötapa:

komi *mijanö* 'meidän luoksemme', *tijanö* 'teidän luoksenne' (SKJa. 1955: 195), esim. *pyralö mi(j)anö!* 'tulkaa meille!' (Fokos-Fuchs 604a), *tijanö lokta* 'tulen teille' (mts. 1035b).

Samassa 'luo-' merkityksessä voidaan käyttää inessiiviä, esim. *kodi völi ti(j)anyn?* 'kuka oli teillä?' (mts. 1035b) ja elatiivia (Wichmann–Uotila 156a, 276a). Muuten kaikki +elollisten nimitysten 'luo-'-ilmaukset muodostetaan postpositiorakentein.

Komin kieliopissa (SKJa. 1955: 194) on näiden muotojen lisäksi mainittu terminatiivimuodot sekä sulkeissa prolatiivi- ja transitiivimuodot. Kaikkien niiden muodostus on tyyppiä *mijan* t. *tijan* + Cx eli genetiivimuoto vartalon funktiossa + Cx.

Selvästi kantapermiläisiä ovat vain pronomien nominatiivit **mi* ja **ti*, jotka aiemmin ovat kai päättyneet konsonanttiin (? **k*), sekä niiden genetiivimuodot siinä mielessä, että ne ovat olleet nominatiivin rinnalla paradigman perusmuotoja.

Udmurtti on mahdollisesti yksikön pronomien mallin mukaan tehnyt genetiivimuodon rinnalle datiivimuodon; sijamuodot eroavat toisistaan vokaalin suhteen, datiivissa monikossa kuitenkin *e* eikä *y* kuten yksikössä. Kuten yksikönuodot, monikkomuodotkin loppuvat Px:iin (kylläkin kuluneempaan kuin deklinaatiossa: loppuvokaali on heittänyt). Monikkovartalon udmurtti on rakentanut pronomien keskeisiä taivutusmuotoja varten *l*-aineksella; gen. *milem, tiled*, datiivi *milem, tiled*. Paradigmaan udmurtti on ottanut datiivimuodon toiseksi perusvartaloksi: akk. *milem.yz, milem-dy* (samoilla akkusatiivin päätteillä udmurtti muodostaa monikon akkusatiivin substantiivinkin deklinaatiossa); datiivimuotoa voidaan myös vahvistaa deklinaation päätteellä: *milem-ly, tiled-ly*. Ablatiivissa *milešty, tiledštyd* on siis kuitenkin suffiksijärjestys paikallissi-jäpäte + Px. Instrumentaalimuodoissa *milem-yn, tiledyn* on kumpikin suffiksijärjestys mahdollinen, myös: *mile-ny-my, tile-ny-dy*. Huomaa instrumentaalien päätteiden allomorfi *ny!* Paradigman rakentamisessa toisena perusvartalona toimii nominatiivi; sen perään liitetään perifeerisempien kaasusten päätte.

Komissa on nominatiivin rinnalla vain genetiivi, ei sekä genetiiviä että datiivia. Komin arkaaisissa pohjoisissa murteissa Ala Vyčegdalla, Vymillä, Udoralla, Iž-malla genetiivimuoto toimii myös datiivina (SSKZD 472–473)! Genetiivin varaan rakentuvat komin pronominiinien kaikki muutohlikvisijat. Genetiivissä on *a*-vokaali kuten udmurtin pronominiinien genetiivimuodoissa. Se ei kuitenkaan lopu Px:iin kuten udmurtin muoto, vaan *n*-ainekseen. Muistettakoon kuitenkin, että komin monikon Px:t alkavat kaikki *n*-aineksella. Jo Px:ien esittelyssä mainittiin, että komi käyttää monikon tunnuksen tavoin *n*-ainesta paitsi possessiivisessa deklinaatiossa myös konjugaatiossa. Ehkä tähän mon. pronominiinien genetiivimuotoon on Px:n sijalle sijoittunut sama Px:sta abstrahoitu *n*.

Udmurtin monikon pronominiinien vartalon rakentaa kaksitavuisiksi *l'*; vastavalla kohdalla on komissa *j*: *mijan*, *tijan*. Udmurtin *l'* ja komin *j* eivät Uotilan mukaan kuitenkaan kuulu etymologisesti yhteen (Uotila 1933: 214, 215; s. 339). Uotila mainitsee, että udmurtissa *i*:n jäljessä *l' > l*. Kohta esiteltävän korostaisen persoonapronominin genetiivi- ja datiivimuodot ovat jo kantapermissä rakentuneet myös *l*-aineksen avulla! 3. persoonassa komin pronomineilla on nominatiivissakin kaksitavuinen muoto, johon sisältyy pronominaalinen *jö*-aines. Komin Ylä-Sysolan ja Keski-Sysolan murteissa ja Permin kornissa tämä tapahtuu mon. 1. ja 2. persoonankin pronomineille: *mijö*, *tijö* (SSKZD 469; Batalova 1975: 177). Jažvan komissa muodot ovat myös kaksitavuisia: *mejöz*, *tejöz*, mutta ne sisältävät siis substantiivin monikon tunnuksen ja 1. tavun vokaali on sama kuin yksikön pronomineissa! Eli ne ovat yksikön pronominiinien monikkomuotoja. Komin genetiivimuodot *mijan*, *tijan* ovat kantakomilaisia. Koko komin pronominiinien muu paradigma on rakennettu näiden muotojen varaan. Udmurtissa sen sijaan paradigma on rakentunut datiivin varaan! Mutta udmurtilla, toisin kuin komilla, onkin genetiivi ja datiivi, vokaaliopposition varaan rakentunut pari.

Yksikön ja monikon 3. persoonan pronomineilla on seuraava taivutus:

	UDM	KOMI	UDM	KOMI
nom.	<i>so</i>	<i>sijö</i>	<i>soos</i>	<i>najö</i>
akk.	<i>so je</i>	<i>sijös</i>	<i>soos/yz, -ty</i>	<i>najös</i>
gen.	<i>solen</i>	<i>sylön</i>	<i>sooslen</i>	<i>nalön</i>
abl.	<i>soleś</i>	<i>syls</i>	<i>soosleś</i>	<i>nalys</i>
dat.	<i>soly</i>	<i>syly</i>	<i>soosly</i>	<i>naly</i>
instr.	<i>soin</i>	<i>syön</i>	<i>soosyn</i>	<i>naön</i>
komit.		<i>syköd</i>		<i>naköd</i>
karit.	<i>sotek</i>	<i>syög</i>	<i>soostek</i>	<i>natög</i>
adv.	<i>so ja</i>		<i>soosja</i>	
kons.		<i>syla</i>		<i>nala</i>
iness.		<i>syyn</i>		<i>nayn</i>
elat.		<i>syys</i>		<i>nays</i>
term.		<i>syöž</i>		<i>naöž</i>
appr.	<i>solañ</i>	<i>sylañ</i>	<i>sooslañ</i>	<i>nalañ</i>
egr.		<i>sysañ</i>		<i>naśañ</i>

Komin kielioppi (SKJa. 1955: 194) esittää vielä sulkeissa illatiivi-, prolatiivi- ja transitivimuodot.

3. persoonan pronomineiksi on otettu alkuaan demonstratiiviset pronominit; näinhän monet kielet ovat menettelleet, mm. permiläisten kielten läntinen sukukieli mari. Yksikön pronomininä on demonstratiivisena deiktisesti ”etäinen” pronomini. Udmurtit muodostaa siitä monikon pronominin substantiivien monikkotunnuksella: udm *so* ”hän”, mon. *soos* ”he”, mutta komi käyttää suomalais-permiläiselle kielialueelle tyypillistä numerusoppositiota: yksikön demonstratiivipronomini *t*- tai *s*-alkuinen: monikon demonstratiivipronomini *n*-alkuinen. (Kaksi suomalais-permiläisen ryhmän kielistä muodostaa monikon pronominit substantiivin mallin mukaan eli substantiivin monikkotunnuksella – udmurtin lisäksi saame –, mutta muut, itämerensuomi, mordva, mari ja komi, käyttävät hyväkseen pronomien alkukonsonanttiin perustuvaa oppositiota.) Substantiivin monikon tunnus komi *jas*, udm *jos/os* pystyy liittymään substantiivin lisäksi vain pronominiin.

Komin monikon pronomineissa on kahta ensi tavun vokaalin suhteen poikkeavaa tyyppiä, toinen pronomini (*ni-*, *ni-*, *ny-*) sama deiktisesti ”etäinen” pronomini, joka on yksikössä käytössä, mutta toinen (*na-* = sm *nä-mi*) deiktisesti ”läheinen” pronomini. Demonstratiivipronomineille tämä eri vokaalin käyttö deik-

tisesti erilaisia pronomineja muodostamaan on tyypillistä permiläisten kielten sukukiellissäkin. On kiintoisaa, että verbin puolellakin juuri yksitavuisella vartalolla kieltoverbin vartalolla, näyttää olleen eri variantteja eri vartalovokaalien mukaan.

Esim. komi yksikön pronomini *sijö*, murt. (Luzalta, Letkalta Vymille, Udoralle asti) myös *sija* (Ižma *sy*), mutta monikon pronomini *najö*. (Ala- ja Ylä-Vyčegda, Pečora, Vym, Udora) *naja*, (Udora myös) *najözda, najezda* tai (Keski-Sysola) *nija*, (Ižma) *nya ja naja*, (Luza, Letka) *nida, nida*, (Udora myös) *nyda, nijezda*: komin kirjakieli käyttää monikon pronomininä vain *a*-vokaalista pronominia.

Kun murteessa (Ižma) on käytössä monikon pronominista kaksi erivokaalista tyyppiä, on muodoilla odotuksenmukainen semanttinen ero 'läheinen': 'etäinen' (Keski-Sysolan murteesta eroa ei ole ilmoitettu): *naja* viittaa näkyvissä oleviin tai läheisempiin, tuttuihin henkilöihin, *nya* ei-näkyvissä oleviin tai vähemmän tuttuihin henkilöihin. (Saharova, Sel'kov 1976: 74, 75, 183.)

Permin ja Jazvan komissa monikon pronominit ovat kuitenkin vain *i*-vokaalisia: komiP yksikön pronomini *sia*, monikon pronomini *nija, nija* (Batalova 1975: 177; Wichmann-Uotila 169): komiJ yksikön pronomini *sija* tai *sida*, monikon pronomini *nija* tai *nida* (Lytkin 1961: 61).

3. persoonan pronominien taivutuksesta huomattakoon, että akkusatiivin päätte liittyy *j*:llä laajennettuun vartaloon – *u*-murtissa yksikön 3. pronominin akkusatiivissa ja komissa sekä yksikön että monikon 3. persoonan akkusatiivissa. *U*-murtisakin näin siitä huolimatta, että *u*-murtti on nominatiiviin yksikön pronominiksi kelpuuttanut yksitavuisen pronominin *so*, jota ei pronominaalisella *jV*-aineksella ole laajennettu kaksitavuiseksi! (Eikö tämä viittaa siihen, että *u*-murtinkin pronominin nominatiivi olisi ollut joskus kaksitavuisen?) Akkusatiivin päätteellä on *u*-murtissa *e*, komi *ös*, paitsi Ižmalla *e*, eli tässä murteessa samanlainen akkusatiivimuodostus kuin komissa yks. 1. ja 2. persoonan pronomineilla ja *u*-murtissa kaikilla yksikön pronomineilla.

Muu paradigma rakentuu siten, että päätteet liittyvät yksitavuisen vartaloon, yksikön pronominin paradigmassa *u*-murtin *so*- ja komin *sy*-vartaloon, monikon pronominin paradigmassa komin *na*- tai *ny*-vartaloon. Etymologisesti *u*-murtin *so* = komin *sy*. *U*-murtin monikon pronominin paradigma noudattaa tietysti substantiivin taivutusta, koska jo sen nominatiivimuotoon kuuluu substantiivin monikon tunnus *os*.

3. persoonan pronominien paradigma heijastaa pronominien lähtökohtaa: ne ovat alkuperältään demonstratiivipronomineja, ja monien muidenkin suomalais-permiläisen kielialueen demonstratiivipronominien taivutusmuodot muodostuvat yksitavuisesta vartalosta mutta nominatiivi on pronominaalisella aineksella rakennut kaksitavuiseksi.

Persoonapronominien käytössä voi kiinnittää huomiota muutamiin seikkoihin. Possessiivisessa lausekkeessa attribuuttina oleva persoonapronomini on yleensä genetiivi- tai ablatiivimuotoinen s. 93 kuvatun jakauman mukaisesti (kummankin kielen kielioppi [GSUJa. 1962: 173; SKJa. 1955: 198–] erottaa nämä pronomini muodot jopa erityiseksi possessiiviseksi pronominiksi), mutta pronomini voi olla perusmuodossa, 1. ja 2. persoonan pronomini nominatiivissa ja 3. persoonan pronomini komissakin lyhyessä muodossa, jos pääsana on muussa kuin subjektin tai objektin sijassa. Näitä rakenteita käsiteltiin jo s. 120.

Samalta pohjalta selittyy se, että postpositiorakenteessa pääsanana oleva persoonapronomini on usein nominatiivimuotoinen. (Rakenteen aiempi ”pääsana”, postpositio, ei koskaan ole subjektin tai objektin sijassa!). Esim.

udm *mon vyle* ’päälleni’, *ti dore* ’luoksenne’ (Rédei 1962: 203),

komi *me dinö pukšy* ’istuudu viereeni!’, *sy dyrji taž en šorñit* ’älä puhu niin hänen läsnäollessaan’, *na vylö te en vižöd* ’älä katsele heitä!’ (KRSI 877).

Rédein mukaan postpositiorakenteisiin on myöhemmin levinnyt genetiivimuotoinen persoonapronomini-pääsana: udm *solen doraz* ’hänen luokseen’, komi *tenad ordö* ’sinun luoksesi’ (Rédei 1962: 204).

Muodoltaan yks. 3. persoonan pronominin lyhyen muodon kanssa yhteneväinen partikkeli tavataan Udoralta: *sy/si*. Se on käytöltään suomen enklittisen *han*-partikkelin kanssa täysin identtinen: *kot sy* ’kukahan’, *muj si* ’mikähän’, *ina-ö-sy* ’paljonkohan’ (SSKZD 327), *tödan-ö-sy?* ’tiedätköhän?’ (Fokos-Fuchs 901b). Olisi houkutus nähdä tässäkin yksi Udoran itämerensuomalaisista vaikutteista, mutta ilmeisen sama aines tavataan komin muissakin murteissa, Vyčegdalla ja Sysolalla *sö*: *Vyčegda sižö kösjö, du me sö og kösjy* ’hän haluaa, mutta minäpä en halua’, ja etelämurteissa, Luzalla ja Letkalla *sa*: *Le muj sa dumajtan?* ’mitäpä mietit?’ (Wichmann–Uotila 227b, 231b). Tämäkin partikkeli on ilmeisesti pronomini alkuperältään.

Korosteiset persoonapronominit

Seuraavassa korosteisten persoonapronominien taivutusmuodot:

	UDM			KOMI		
YKSIKKÖ	1	2	3	1	2	3
nom.	<i>aćim</i>	<i>aćid</i>	<i>aćiz</i>	<i>aćym</i>	<i>aćyd</i>	<i>aćys</i>
akk.	<i>asme</i>	<i>aste</i>	<i>asse</i>	<i>aćymös</i>	<i>aćtö</i>	<i>aćsö</i>
(murt.)	<i>aćme</i>	<i>aćte</i>	<i>aćse</i>			
gen.	<i>aslam</i>	<i>aslad</i>	<i>aslaz</i>	<i>aslam</i>	<i>aslad</i>	<i>aslas</i>
abl.	<i>aslešty</i>	<i>asleštyd</i>	<i>asleštyz</i>	<i>asšym</i>	<i>asšyd</i>	<i>asšys</i>
dat.	<i>aslym</i>	<i>aslyd</i>	<i>aslyz</i>	<i>aslym</i>	<i>aslyd</i>	<i>aslys</i>
instr.	<i>asenyum</i>	<i>asenyd</i>	<i>asenyz</i>	<i>aćymön</i>	<i>asnad</i>	<i>asnas</i>
komit.				<i>asköd</i>	<i>asködyd</i>	<i>asködyz</i>
karit.	<i>aćimtek</i>	<i>aćidtek</i>	<i>aćiztek</i>	<i>astög</i>	<i>astögyd</i>	<i>astögyz</i>
adv.	<i>aćimja</i>	<i>aćidja</i>	<i>aćizja</i>			
appr.	<i>aćimlañ</i>	<i>aćidlañ</i>	<i>aćizlañ</i>	<i>aslañ</i>	<i>aslañyd</i>	<i>aslañys</i>
egr.				<i>asšañ</i>	<i>asšañyd</i>	<i>asšañys</i>
MONIKKO						
nom.	<i>ašmeos</i>	<i>ašteos</i>	<i>ašseos</i>	<i>ašnym</i>	<i>ašnyd</i>	<i>ašnys</i>
akk.	<i>ašmemyz</i>	<i>aštedyz</i>	<i>ašsezyz</i>	<i>ašnymös</i>	<i>ašnytö</i>	<i>ašnysö</i>
	<i>ašmedy</i>	<i>aštedy</i>	<i>ašsezy</i>			
gen.	<i>ašmelen</i>	<i>aštelen</i>	<i>ašselen</i>	<i>aslanym</i>	<i>aslanyd</i>	<i>aslanys</i>
abl.	<i>ašmeleš</i>	<i>ašteleš</i>	<i>ašseleš</i>	<i>asšynym</i>	<i>asšynyd</i>	<i>asšynys</i>
dat.	<i>ašmely</i>	<i>aštely</i>	<i>ašsely</i>	<i>aslynym</i>	<i>aslynyd</i>	<i>aslynys</i>
instr.	<i>ašmemyn</i>	<i>aštedyn</i>	<i>ašsezyn</i>	<i>asnanym</i>	<i>asnanyd</i>	<i>asnanys</i>
	<i>ašmeosyn</i>	<i>ašteosyn</i>	<i>ašseosyn</i>			
	<i>asenymy</i>	<i>asenyd</i>	<i>asenyzy</i>			
komit.				<i>asködnym</i>	<i>asködnyd</i>	<i>asködnys</i>
karit.	<i>ašmeostek</i>	<i>ašteostek</i>	<i>ašseostek</i>	<i>astögnym</i>	<i>astögnyd</i>	<i>astögnys</i>
	<i>ašmetek</i>	<i>aštetek</i>	<i>ašsetek</i>			
adv.	<i>ašmeja</i>	<i>ašteja</i>	<i>ašseja</i>			
	<i>ašmeosja</i>	<i>ašteosja</i>	<i>ašseosja</i>			
elat.				<i>asšynym</i>	<i>asšynyd</i>	<i>asšynys</i>
appr.	<i>ašmelañ</i>	<i>aštelañ</i>	<i>ašselañ</i>	<i>aslañnym</i>	<i>aslañnyd</i>	<i>aslañnys</i>
	<i>ašmeoslañ</i>	<i>ašteoslañ</i>	<i>ašseoslañ</i>			
egr.				<i>asšañnym</i>	<i>asšañnyd</i>	<i>asšañnys</i>

Udmurtin murteissa monikon pronominilla on muitakin muotoja. Pohjoisissa murteissa nominatiivi on seuraavanlainen: *ácimes, ácides, ácizes*, joissakin etelämurteissa *aśmes, aśtes, aśses* (Kel'makov-Saarinen 1994: 118; sanakirjassa Wichmann-Uotila-Korhonen on tyyppejä *aśmes, aśmejeś, ácyme, acme, acmijos* [10b]). Tässä paradigmassa mainitut monikon pronominien nominatiivimuodot tunnetaan suurimmassa osassa etelä- ja välimurteita sekä osassa pohjoismurteita (Kel'makov-Saarinen 1994: 118). Udmurtin kirjakielen kielioppikuvaukset (GSUJa. 1962: 183; URSl. 575) esittävät pelkästään *os*-aineksiset nominatiivimuodot. Monikon tunnuksen *os* sisältävät instrumentaali- ja approksimatiivimuodot udmurtin kielioppi esittää sulkeissa, sen sijaan *os*-aineksiset karitiivimuodot ensisijaisina (GSUJa. 1962: 184). Komin kielioppi huomauttaa, että pronominista harvoin käytetään konsekutiivi-, inessiivi-, elatiivi-, illatiivi-, transitiivi- ja terminatiivimuotoja; kieliopissa esitetään nämä paradigman muodot sulkeissa – lukuun ottamatta monikon pronominien elatiivimuotoja, jotka esitetään ilman sulkeita (SKJa. 1955: 196–197).

Pronominin erikoisuus on se, että sillä on kaksi vartaloa: 1. *ac*- (vokaalilla alkavan suffiksin edellä) tai sen allomorfi *as*- (konsonantilla alkavan suffiksin edellä) ja 2. *as*-. Muodossa on aina mukana Px (komissa yks. 1. persoonan muodoissa on kummallisia poikkeuksia: *aslan, asśan, asköd, astög*). 1. vartalotyypistä muodostuu nominatiivimuoto ja ne paradigman muodot, joissa ensimmäinen suffiksi vartalon jäljessä on Px, jota puolestaan seuraa Cx, 2. vartalotyyppi tulee käyttöön kaikissa niissä tapauksissa, joissa vartaloa ei seuraa ensimmäisenä morfeemina Px.

Udmurtissa 1. vartalotyyppin sisältäviä muotoja ovat yksikön nominatiivin lisäksi yksikön karitiivi, adverbiaalinen ja approksimatiivi. Poikkeuksellisia ovat udmurtin yksikön persoonien akkusatiivimuodot *asme, aste, asse* pro odotuksenmukaiset **aśme, *aśte, *aśse*; ne kyllä tapaa murteista (Sarapul). (Selitys voi olla se, että jaksoissa *me, te, se* ei ole enää morfeemirajaa; ne edustavat kokonaisuudessaan possessiivisen paradigman akkusatiivipäätteitä.) Monikon taiputus muodostetaan udmurtissa odotuksenmukaisesti *aś*-vartalosta, koska sitä ensimmäisenä suffiksina aina seuraa Px. (Instrumentaalilla on myös *as*-vartalon varaan rakentuvia muotoja: *asenymy, asenydy, asenyzy*, joissa siis morfeemijärjestys on Cx+Px.) 2. vartalotyypistä, *as*-vartalosta, muodostetaan udmurtissa odotuksenmukaisesti sitten yksikön genetiivi, datiiivi ja ablatiivi sekä instrumentaalikin. Niissä Px ei seuraa vartaloa.

Komissa *ac/as*-vartaloa käyttävät nominatiivi ja akkusatiivi; yks. 1. persoonan pronominin instruktiivi muodostuu esitetystä kirjakielen paradigmassa (SKJa. 1955: 196) samalla tavalla kuin akkusatiivi: nominatiivimuoto+Cx (akk. *acymös, instr acymön*). Genetiivissä, datiiivissa ja ablatiivissa vartalo on aina *as*-. Komissa myös monikon pronomineissa ovat molemmat vartalot käytössä. Vartalosta *aś*

muodostuvat nominatiivi ja akkusatiivi (murteissa monet muutkin sijat voivat rakentua nominatiivimuodon varaan: nominatiivimuotoon liitty Cx.) Genetiivissä, datiivissa ja ablatiivissa *as*-vartalo on yksinomainen, koska ensimmäisenä morfeemina vartalon jäljessä ei ole Px.

Rakenteeltaan myös tämän pronominin genetiivi-, datiivi- ja ablatiivimuodot rinnastuvat substantiivin possessiivisen deklinaation inessiivi-, illatiivi- ja elatiivimuotoihin (joka pronominin ablatiivi muodollisestikin on!) kuten persoonapronominienkin vastaavat sijamuodot. Tämän pronominin genetiivissä ja datiivissa on kuitenkin mukana myös *l*: *astam*, *astym*. Substantiivin deklinaation genetiivi ja datiivi ovat *l*-kaasuksia: päätteet ovat udm *len*, komi *lön* ja udm, komi *ly*, possessiivisessa taivutuksessa ne liittyvät sellaisenaan Px:n jälkeen. Pronomini ei kuitenkaan voinut muodostuessaan saada substantiivin deklinaation päätteitä (se vaihe, jolloin oli analogisesti mahdollista muodostaa nominin ja pronominin paradigmat toisiaan vastaaviksi oli pronominiparadigman kantapermiläisenä aikana muotoutuessa vasta kaukana edessä). *as*-vartalo ei liioin ollut varsinainen persoonapronomini. Jonkin koaffiksin se tarvitsi vartalon ja Px:n väliin. (Vrt. *men-am*, *men-ym* : *as-l-am*, *as. Lym*.)

Kuten taulukosta näkyy, kantapermiin voi palauttaa yksikön pronominit, niiden nominatiivin, akkusatiivin, genetiivin ja datiivin. Komilaista ablatiivinmuodostustapaa voi myös olettaa kantapermiläiseksi, vaikka udmurtti onkin sittemmin ottanut muodostukseltaan analogisen ablatiivin sen sijalle. Tähän olettamukseen oikeuttaa pronominin yhteys varsinaisiin persoonapronomineihin, tapa muodostaa genetiivi, datiivi ja ablatiivi substantiivin possessiivisen deklinaation paikallissijojen mallin mukaan. Monikon pronominiinien taivutusta ei voi kantapermiläiseksi osoittaa. Komissa monikon pronominiinien taivutus on analoginen yksikön pronominiinien taivutuksen kanssa. Udmurtti on ottanut yksikön akkusatiivimuodot koko monikkotaivutuksensa pohjaksi ja korvannut vanhan akkusatiivin epäodotuksenmukaisesti *as*-vartalosta muodostetuilla uusilla muodoilla.

Pronominin molemmat vartalot, sekä *ač* (*aš*) että *as*, ovat kantapermiläisiä. *as*-vartalon etymologia on tuntematon. Oma vanha sana on *ač*-vartalo: *ač*- = sm *itse*, saa *jieč* 'itse, oma', md *eš* 'itse, oma', mar *š*-, *iš* 'itse, oma'; hanti *is*, *is* 'sielu, henki', mansi *is*, *jis* 'varjo, rauhottomasti harhaileva sielu'. Substantiivista on siis kieliopillistunut pronomini suomalais-permiläisenä aikana.

Permiläisissä kielissä pronomini on korostainen persoonapronomini, muissa suomalais-permiläisissä kielissä pronomini on refleksiivinen. Permiläisissäkin kielissä pronominia voidaan käyttää myös refleksiivisesti, mutta se poikkeaa varsinaisesta refleksiivipronominista sen takia, että sillä on nominatiivimuoto. Sitä voidaan käyttää siis itsenäisenä pronomininä, jonka ei tarvitse refleksiivipronominin tavoin viitata lauseen subjektiin.

Kantapermiläistä on pronominin kahden vartalon käyttö, ja se perustuu siihen,

että uuteen käyttöön otettu substantiivi kieliopillistui nimenomaan possessiivi-suffiksillisena. Tällä pronominitaivutuksella on siten rakenteellinen yhteys substantiivin possessiiviseen deklinaatioon: kummassakin tulee käyttöön kaksi erilaista morfeemijärjestystä. (Possessiivisen deklinaation paikallissijojen ja grammaattisten sijojen suffiksijärjestyksestä oli puhe s. 117.) Px:llisena kieliopillistunut pronomini udm *aćim*, komi *aćym*, udm *aćid*, komi *aćyd* jne. ei voinut saada paikallissijaisia muotoja, niihin oli otettava toinen sanavartalo. Px pystyy ottamaan jälkeensä vain grammaattisen kaasuksen päätteen.

Myös permiläisten kielten muutamien läntisten sukukielten refleksiivipronominin paradigmaan kuuluu suppletivistinen toinen vartalo: varsinaista pronominivartaloa (= sm *itse*) edustavat nominatiivi ja akkusatiivimuodot, mutta obliikvisijoihin, p aikallissijoihin, otetaan käyttöön toinen vartalo. Saamessa refleksiivipronominin paradigma on kaksijakoinen: toisesta, muusta kuin suomalais-permiläisestä "itse"-vartalosta (nimitään postpositiivvartalosta "ylä"!), muodostuvat datiiivi, ablatiivi ja habitiiivista rakennetta muodostava lokatiivi. Itämerensuomalaisista kielistä viro, vatja ja liivi käyttävät suppletivistista paradigmaa: obliikvisijat muodostetaankin vartalosta (*h*)*ene-* (= yks. 3. persoonapronominin vartalo).

Esimerkkejä korosteisista persoonapronomineista:

udm *mon daś ini. śue, aćid ke daś aśkid* 'minä olen nyt valmis, sanoo hän, jos itse olet tullut valmiiksi', *Odot'jaleś sandykse aćiz nuiz* 'hän kantoi itse Odotjan kistun',

komi *sek aćyd tōdan* 'sittepä itse tiedät', *aśnys pōryśōś iin* 'he itse ovat jo vanhoja',

Pronominia käytetään myös appositiona, yleensä pääsanana jälkeisenä. Tällöin se taipuu pääsanana tavoin. Pääsana on persoonapronomini tai henkilötarkoitteinen substantiivi:

udm *bōryś Oleksanly aslyz ik vožyt luiz* 'lopulta Oleksanille itselleen tuli nolo olo',

komi *siźsō i me aćym kuža* 'sillä tavalla kyllä minäkin osaan',

Pronomini voi olla myös lausekkeen osana. Se muodostaa substantiivin kanssa possessiivisen lausekkeen, jossa se on attribuuttina. Jos lausekkeen pääsana on subjektina tai nominatiivipredikaatiivina, käytetään attribuutissa genetiivimuotoa, ja jos pääsana on objektina, käytetään attribuutissa ablatiivimuotoa. Esim.

udm *ta aslam ug pimy* 'tämähän on meidän oma poikamme', *asleštysz pize tōl peri kutern* 'tuulenpiru oli siepannut hänen poikansa',

komi *tajö aslanym pinym* 'tämä on meidän oma poikamme', *guśaśys nuis asśys sumkasö* 'varas vei häneltä matkalaukun'.

Kun pääsana on lauseessa obliikvina, omistajanattribuutin muotona tulee kysymykseen pronominin genetiivimuoto tai pelkkä *as*-vartalo, udmurtissa myös pelkkä monikkovartalo. Selitys *as*-vartalon käyttöön on se, että vartaloa seuraava morfeemi ei ole Px. (Vrt. persoonapronomini obliikvisijaisen pääsanana attribuuttina, s. 120):

udm *soos aśme / aśmelen busyjamy val* 'he olivat meidän pellollamme',

komi *najö völiny as / aslanym śiktanym* 'ne olivat meidän kylässämme'.

Pronomini postpositiolausekkeen pääsanana on nominatiivimuotoinen, harvemmin genetiivimuotoinen, tai sitä edustaa pelkkä *as*-vartalo tai udmurtin monikkovartalo:

udm *as bordyśtyd* 'luotasi',

komi *as vylas / as vylö / aśys vylö*, murt. myös *aslas vylö* (JC ei tätä käytä) 'hänen päälleen'.

Pronomini voi muodostaa lausekkeen myös verbin nominaalimuodon kanssa. Pronomini on lausekkeessa agenttina, edustaa upotelauseen tekijäpersoonaa. Pronominin muoto riippuu infiniittisestä muodosta. Infinitiivin agentti on datiivimuotoinen, gerundin ja partisiipin agentti genetiivi- tai ablatiivimuotoinen tai sitä voi edustaa pelkkä *as*-vartalo tai udmurtin monikkovartalo. Esim.

udm *aśmely tatyś kośkono vylymte* 'nimenomaan meidän ei olisi tarvinnut lähteä täältä', *aslaz / as pyžem nañez eśeskyt* 'hänen itsensä leipoma leipä on makea',

komi *aslym mmny kolö* 'minun täytyy lähteä', *as / aslad loktöžyd vičiča* 'odotan, kunnes itse palaat'.

Pronominia käytetään myös refleksiivisesti:

udm *mi tatyn aśmemyz kyzy no ozy śudyny bygatom* 'me pystymme täällä itsemme joten kuten ruokkimaan', *taiz asse pejany uz śot* 'hänpä ei anna pettää itseään',

komi *Poma as vylas / aśys vylö zev jona vižödö* 'Poma katselee itseään hyvin tarkasti'.

Pronomini esiintyy myös substantiivin possessiivis-refleksiivisenä attribuuttina.

Kysymykseen tulee sekä pronominin genetiivi- ja ablatiivimuoto omistajanattribuutin sijanmerkinnän perusteella että *as*-vartalo tai udmurtin monikkovartalo. Esim.

udm *aše jangyšses valazy* 'he huomasi oman virheensä',

komi *aš.šyvs nyv-pisö oz kol'* 'hän ei hylkää omaa lastaan', *as nogys olö* 'hän elää omaan tapansa'.

Pronominin molemmat käyttötavat, korosteisen persoonapronominin ja refleksiivipronominin, ovat ymmärrettäviä pronominin pragmaattisesta, sille korosteisuuden tuovasta piirteestä; refleksiivipronominikin keskeisessä tehtävässään, omaan itseensä suuntautuvan toiminnan kohdetta ilmaistessaan, itse asiassa korostaa objektia. Onhan henkilötarkoitteinen sana jo transitiiiverbin objektina erikoistapaus. Suomalais-permiläisiin kieliin vanhasta substantiivista kieliopillistunut pronomini on kuitenkin permiläisten kielten länsipuolisissa kielissä nimenomaan refleksiivipronomini. Ilmeisesti kieliopillistumisessa onkin ollut kehityksessä juuri refleksiivipronomini. Kantapermissä uusi pronomini on kuitenkin kehittynyt korosteiseksi pronominiksi, suoranaisiksi persoonapronominin lajiksi, jolla on jokaisessa persoonassa myös Px:llinen nominatiivi. Tähän kehitykseen on ilmeisesti vaikuttanut ulkopuolinen tekijä. Vastaavanlaiset kaksikasvoiset pronominit, korosteiset persoonapronominit, jotka toimivat myös refleksiivisinä, tuntee turkkilainen kieli-tyyppi. Muinaisturkin substantiivi *öz* 'ruumis, henkilö, elämä' on jo muinaisturkkilaisena aikana kehittynyt pronominiksi (v. Gabain 1974: 97–, 101–). Kantapermin volganbolgaarista saama malli tuotti sen korosteiset persoonapronominit, jotka soveltuivat myös refleksiiviseen käyttöön.

Resiprookki-ilmaus

Kummassakin permiläisessä kielessä on resiprookkisista ilmauksista, mutta kantapermiin niistä ei voi palauttaa yhtäkään. Permiläisten kielten kieliopissa ne on yleensä luokiteltu pronomineiksi.

Udmurtti käyttää resiprookkisesti reduplikoitua lukusanaa 'yksi': *og-og-* tai *odig-og-*; jälkiosassa on aina Px, ja sitä seuraa yleensä Cx. Ensi osaan voi liittyä Px, ja siinä tapauksessa Cx:kin liittyy siihen, esim. *og-og:es valatek* 'ymmärtämättä toisiaan', *og-ogmy dorz* 'toinen toisemme luo'; *ogmyly-ogmy* tai *odigmyly-ogmy* 'toinen toisellemme'.

Komi käyttää lukusanaliittoja "yksi toinen" tai "toinen toinen": tällöin ensimmäisessä jäsenessä on adjektiivin johdin *a: öta-möd* tai *möda-möd*, Cx:t ja Px:t liitetään vain jälkimmäiseen osaan: *ni lubitam möda-mödnymös* 'me rakastamme toinen toistamme'. Px ei kuulu välttämättä muotoon kuten udmurtissa: akk. *öta-*

mödös tai *möda-mödös* 'toinen toistaan'. Komi käyttää edelleen resiprookkisesti sanoista *mort* 'ihminen' tai *jort* 'kumppani' muodostettuja sanaliittoja: akk. *morta-mortös* tai *jorta,jortös* 'toinen toistaan'. Näissäkin on siis 1. osassa adjektiivin johdin.

Demonstratiivipronominit

Edellä esitellyt 3. persoonan persoonapronominit ovat alkuaan demonstratiivipronomineja, ja ne ovat edelleenkin käytössä myös demonstratiiveina, etäisenä demonstratiivina: udm *so*, komi *sijö* 'se'. Läheinen demonstratiivi on udm *ta*, komi *tajö*, murt. *taja*. Udmurtissakin on *j*:llinen muoto mutta vain akkusatiivissa: *taje* 'tämän', *soje* 'sen': akkusatiivi on siis vokaaliloppuinen (kuten persoonapronomineillakin). Kornissa akkusatiivissa on yleisesti deklinaation päätte (*tajös*, *tajösös*) ja akkusatiivi muodostuu samasta kaksitavuisesta muodosta, joka on nominatiivina. Muiden paradigman muotojen tekemiseen komi käyttää lyhyttä vartaloa *sy* (tässä vartalossa on siis *y*-vokaali: *i* on vain *j*:n edellä *sijö*-muodossa) tai *ta*.

Substantiivinen pronomini saa substantiivien deklinaation kaasuspäätteet ja myös substantiivin monikon tunnuksen, esim.

udm gen. *solen*, *talen*, karit. *sotek*, *tatek*, mon. nom. *soos*, *taos*, mon. gen. *sooslen*, *taoslen*,

komi dat. *syly*, *taly*, kom. *syköd*, *taköd*. Komin pronominiin monikko muodostuu kaksitavuisesta muodosta: *sijöjas*, *tajöjas*. Monikossa komi siis erottaa persoonapronominin ja demonstratiivipronominin: numerusoppositio *s- : n-* on käytössä vain persoonapronominilla.

Adjektiivinen, attribuuttiaseman pronomini on taipumaton:

udm *so tpy* 'se tammi', gen. *so tpylen* 'sen tammen', *ta gwežjos* 'nämä vuoret',

komi *tajö mortys* 'tämä ihminen', dat. *tajö mortly* 'tälle ihmiselle'. Murteittain tapaa kornissa kuitenkin kaasuskongruenssia, Udoralla ja Vymilläkin. Se voisi olla paitsi venäjän vaikutusta Udoralla yksi Udoran itämerensuomalaisista piirteistä. Muistettakoon kuitenkin myös saamen pronominiin ns. puolikongruenssi.

Komissakin lyhyt vartalo on joskus käytössä attribuuttiasemassa: *ta kadö* 'tähän aikaan'. Tyypillistä lyhyen vartalon käyttö on kuitenkin postpositiorakenteessa: *ta böryn* 'tämän jälkeen' (SSKZD 362a).

Kummassakin kielessä on myös korostainen, yksilöivä demonstratiivipro-

nomini. Udmurtissa se muodostuu yks. 3. Px:n avulla. Tämä pronomini taipuu samassa sijassa kuin sitä seuraava substantiivi; rakenteessa pronomini on ilmeisesti pääasana ja sitä seuraava substantiivi appositio (vrt. s. 94, 123). Esim. *soiz* 'juuri se, se siinä (noiden joukosta)', *taiz* 'juuri tämä, tämä tässä (näiden joukosta)', *soiz, typy* 'juuri-se tammi', dat. *soizby typyly, taosyz kúigaos* 'juuri nämä kirjat', *taosyzlen kúigaoslen* (gen.).

Komissa korosteiset demonstratiivipronominin muodostetaan *e*-prefiksillä: *eta-jö* 'juuri tämä, tämä tässä', *esijö* 'juuri se, tuo, tuo tuolla'.

Demonstratiivipronomini voi myös saada monikon Px:n: udm *sody* 'se teistä', komi *synym* 'se meistä'; Px ra jaa sen joukon, jonka osasta on kysymys. (Tällainen Px:n käyttö tuli tutuksi jo lukusanojen yhteydessä, s. 146) Näistä pronomineista, jotka esiintynevät korrelaateina vain sellaisissa yhdyslauseissa, joissa relatiivipronominilla on vastaava Px, on esimerkkejä alempana relatiivipronominien käsitte-lyny yhteydessä.

Demonstratiivipronominin lyhyttä vartalomuotoa käytetään reliktinomaisesti komin murteissa myös demonstratiivisen adverbien funktiossa: Prup *ta* 'täällä', *ty* 'tuolla', Udora *a-ty!* 'katso, katso tuolla!'. Saamassa tämä ilmeisen arkaainen käyttötapa on vielä elävä. (Bartens 1993b: 32.)

Demonstratiivivartaloista muodostuu kummassakin kielessä demonstratiivinen adjektiivi: udm *syče* (tässä udmurtissa *sy*-vartalo!) 'sellainen', *tače* 'tällainen', komi *sečöm* (tässä kominissa *se*-vartalo!) 'sellainen', *tačöm* 'tällainen'. Samamuoto toimii adjektiivia määrittävänä adverbina: udm *syče keskič* 'niin viekas', komi *sečöm löšyd* 'niin miellyttävä'. Udmurtissa se toimii muutenkin modaalisena adverbina; udmurtissahan adjektiivi luontuu myös modaaliseksi adverbiksi (s. 131).

Demonstratiivivartaloista muodostettu ja demonstratiivisia adverbeja esitellään myöhemmin (s. 303_305). Mainittakoon tässä kuitenkin, että huomiota kiinnittävät komin *se*-vartaloiset adverbit *sy*-vartaloisten joukossa, esim. *šek, seki* 'silloin', *sen, seni* 'siellä', *setön* 'siellä, tuolla'; udm *sok, soku* 'silloin', *soty* 'siellä'.

Interrogatiivipronominin

Kuten tyypillisesti suomalais-ugrilaisissa kielissä kantaperminkin interrogatiivipronominin ovat olleet *k*- tai *m*-alkuisia riippuen kysytyn elollisuudesta. Pronominin ovat permiläisellä alueella edelleen *k*- ja *m*-alkuisia. *m*-alkuiset ovat kylläkin vain substantiivisia, niin että attribuuttiasemassa *k*-alkuinen pronomini (udm *kud*, komi *koč*) viittaa elottomaan. Substantiivisten pronominin sijataivutus ja monikonmuodostus noudattaa substantiivin taivutusparadigmaa allamainittu ja poikkeuksia lukuun ottamatta. Esim.

udm *kin*, murt. *kiñ*, *kud* 'kuka?' – *kin* on substantiivinen pronomini, *kud* on käytössä attribuuttina: *kud gurtyś* 'mistä talosta?' tai postpositiorakenteen pääsanana; yks. 3. persoonan Px:n sisältävä *kudiz* on merkitykseltään yksilöivä, kysymys koskettaa jotakuta joukosta (vrt. s. 164), esim. *kudiz otčyvetliz?* 'kuka teistä meni sinne?' (URSl. 224b); *ma, mar* 'mikä?' on substantiivinen. Udmurtin substantiivisten pronomien *kin, ma ja mar* yksikön akkusatiivi on *e*-päätteellinen: *kine, maje, mare* (samanlainen kuin persoonapronominien akkusatiivimuoto),

komiP *kin, kini*, akk. *kinös*, mon. *kinnez* (KPRSl. 173), etelämurt. *kin* 'kuka' (Batalova 1991: 103, 1995: 96), *köda* substantiivinen 'kuka', *köd* 'kuka, mikä' attribuuttina tai postpositiorakenteen pääsanana; substantiivisen pronominin taivutusmuodot muodostuvat tästä vartalosta: akk. *ködö*, kuten myös monikkomuoto *köddez* (Wichmann–Uotila 103b); *möj, maj, ma, muj* 'mikä' (Batalova 1975: 182), monikkomuoto *myjjez* (Wichmann–Uotila 157b). Pronominin *köda* akkusatiivi on siis *ö*-päätteinen *ködö* eli samanlainen kuin persoonapronominien akkusatiivimuodot (mutta akk. *kinös* < *kin*) (KPRSl. 608),

komiJ *kin* 'kuka', mon. *kinjöz, kudik* 'kuka', *kudis* 'kumpi', *kut* attribuuttina 'kuka, mikä'; *měj, maj* 'mikä' (Lytkin 1961: 64; Genetz 1897: 54),

komi *kodi* (substantiivinen) 'kuka', *kod* (attribuuttina ja postpositiorakenteen pääsanana) 'kuka, mikä'; myös substantiivisen pronominin taivutusmuodot muodostuvat tästä vartalosta, kuten myös monikkomuoto *kodjas*. (Udora) *kodjös* ja sen taivutusmuodot. Udmurtin ja Permin komin sekä Jažvan komin *kin*-pronomini tunnetaan myös eteläisissä komimurteissa: Ylä-Sysola, Luza, Letka *kin*, Letkalla myös *kini* (Wichmann: Letkakiñ) (Wichmann–Uotila 101a; SSKZD 158b). Elottomaan viittaava pronomini on komissa *myj*, Luza, Ylä-Sysola, Ala-Vyčegda *měj*, Letka, Udora *muj* (SSKZD 230a), sen monikkomuoto on *myjjas* (Wichmann–Uotila 157b). *myj*-pronominin nominatiivimuoto toimii myös akkusatiivin veroisena.

Pronominien jakautuminen *k-* ja *m-*alkuisiin on uraililaisen kantakielen perua (Janhunen 1981: 269). Permiläisten kielten interrogatiivipronomineilla on vastineita muissakin suomalais-permiläisissä kielissä. Mainittuihin permiläisten kielten pronomineihin vrt. interrogatiivipronomineja sm *ken*, vepsä *kuda(-m)*, saa *gutti* (attribuuttina tai ryhmään viittaamassa), mordva *koda* (mordvassa adverbi tai konjunktio), mar *kuđo*; sm *mi-kä* (*młssä?* jne.), saame *mii*, mordva *me(-ks)* 'miksi?', mar *mö, ma*. (Myös tšuvassissa on interrogatiivinen aines *ma*. Vaikutussuunta?)

Interrogatiivipronominien avulla muodostuvat täydennyskysymykset. Kysymys-sanan positiossa näyttää olevan eroja udmurtin ja komin välillä. Komissa lauseen aloittanee aina kysymyssana, udmurtissakin se voi aloittaa kysymyslauseen, mutta usein se on myös toisena konstituenttina:

udm *kin-o ti doryn puke?* 'kuka sinun vieressäsi istuu?', *kinen so kožkiz?* 'kenen kanssa hän lähti?', mutta: *L'ubady noš kytyn?* 'missä teidän Ljubanne on?' (tässä esimerkissä interrogatiiviadverbi. Edelliset esimerkit ovat kieliopista GSUJa. 1970 [s. 26, 27]; seuraavassa murte-esimerkkejä: *tynyd mar kule?* 'mitä tarvitset?' (Wichmann-Uotila-Korhonen 154a), *nylen motorez kud dyrja?* 'milloin on tyttö kaunein?', "minkäaikaista on tytön kauneus?" (mts. 128a), *ton mar kariškod?* 'mitä teet?' (Kel'makov-Saarinen 1994: 292), kuitenkin myös (etelämurre) *kin tode na waškalažosâz?* 'kuka enää tuntee muinaisuuden?' (Kel'makov-Saarinen mts. 344),

komi *myj teköd lois?* 'mikä sinulle tuli', *myj najö vajöny?* 'mitä ne tuovat?'

Kumpikin kieli käyttää myös epäsuoraa kysymyslauseetta:

udm *pumen valany kutskiškod, kin tynad ešed, kin tušmoned lue* 'lopultakin alat käsittää, kuka on ystäväsi, kuka vihollisesi',

komi *olömys petködlas, kodi loö prav* 'elämä on näyttävä, kuka on oikeassa'.

Udmurtin perussanajärjestyksen mukaisesti ainakin udmurtin murteissa epäsuora kysymyslause sijoittuu usein predikaatin eteen: *kyšnomurt mar karyny ug vala ni* 'nainen ei enää tiedä, mitä tehdä' (Kel'makov-Saarinen 1994: 204), ja sivulauseen predikaattikin nominaalistetaan: *kyccy lükaškenmes no uk todo vylem* 'eivätkä edes tienneet, minne kokoontuimme', "mihin kokoontumistamme eivät edes tienneet" (mt.).

Pronomini udm *kud*, komi *kod* voi saada peräänsä monikon Px:n. Tässäkin tapauksessa Px rajaa sen joukon, jonka osaa kysytään:

udm *kudmy* 'kuka meistä?', *kuddy* 'kuka teistä?', *kudzy* 'kuka heistä?',

komi *kodnym* 'kuka meistä?', *kodnyd* 'kuka teistä?', *kodnys* 'kuka heistä?'

Vastaavanrakenteiset interrogatiivipronomininit tuntevat myös mordva ja mari sekä ainakin pohjoishanti. Aiemmin huomautettiin siitä, että tällainen Px:n käyttö on tyyppillistä myös ns. altailaisille kielille (s. 123). Huomiota herättää, että tämä muoto subjektina edellyttää verbiltä monikon muotoa:

udm *kuddâ, pe, aźlo băttođâ čajdes* 'kumpi teistä ensin juo teen' (Kel'makov–Saarinen 1994: 282),

komi (murt. Pr) *kodnid vož loktamid asilnas* 'kuka teistä tulee varhain aamulla' (Fokos-Fuchs 453a).

Edellä mainittujen pronominirakenteiden lisäksi on kyllä mahdollista muodostaa interrogatiivipronomineista possessiivisiakin lausekkeita: pronominiin liittyy Px ensisijaisessa funktiossaan. Esim. udm *tiľad ta mardy?* 'mitä teillä siinä on?' (Wichmann–Uotila & Korhonen 154a).

Udmurtissa interrogatiivipronominikin voi saada yks. 3. persoonan Px:n, joka varmistaa muodon substantiiviseksi, joukosta tietyn osan kysymyksen kohteeksi asettavaksi pronominiksi: *kudiz*. On kiinnostavaa, että myös Jažvan komissa on samarakenteinen ja -merkityksinen pronomini *kudis* 'kumpi'. (Alempana on esimerkki samantyyppisestä komin substantiivisesta indefiniittikonjunktioista *mykō-dys* 'se toinen'.)

Pelkkä interrogatiivipronominivartalo *ku* toimii udmurtissa temporaalisena interrogatiivisena adverbina: *ku so val?* 'milloin se tapahtui?'. Murteissa se voi toimia myös temporaali- tai konditionaalikonjunktiona: *duriškon-sandal ku adami luoz, so-ky...* 'kun alasimesta tulee ihminen, silloin...'. (Wichmann–Uotila & Korhonen 126b; esimerkin äänneasu yksinkertaistettu.) Interrogatiivivartalo pystyy sijoittumaan konjunktioiksi sivulauseeseen samalla tekniikalla, jolla interrogatiivipronomini siirtyy toisenlaiseksi sivulauseen muodostajaksi, relatiivipronominiksi. Kummassakin tapauksessa sivulause herkästi edeltää päälauseetta, joka sitten sisältääkonjunktion tai relatiivipronominin korrelaatin – oikeastaan 'kysymyksen' vastauksen, tässä esimerkissä adverbien *so-ky*.

Konjunktioiden esittelyn yhteydessä (s. 306–320) tulee puhe kantapermiläisestä konditionaalikonjunktioista udm *ke*, komi *kō*, joka etymologialtaan on ilmeisesti myös interrogatiivipronominivartalo; sillä on muuten sama positio lauseessa, ensimmäisen konsituentin jäljessä, kuin edellisen esimerkin *ku*-konjunktioilla.

Komin interrogatiivipronominia *myj* käytetään myös eksplikatiivisena konjunktiona ('että'). Tämä on venäjän vaikutusta.

Interrogatiivisia adjektiiveja muodostaa kumpikin kieli interrogatiivivartaloista, ja ne ovat samaa tyyppiä kuin demonstratiiviset adjektiivit: udm *kyč e*, komi *kučōm* 'millainen?'. Nämäkin muodot voivat määrittää myös adjektiivia: udm *kyče čeber!* 'kuinka kaunis!', komi *kučōm kuž!* 'kuinka pitkä!'. Udmurtissa edellä mainittukin muoto toimii demonstratiivivartalosta muodostuneen vastaavan muodon tavoin vapaasti modaalisena adverbina.

Interrogatiivivartaloista muodostuneet interrogatiiviset adverbiset esitellään tarkemmin s. 304-305.

Interrogatiivipronomineista muodostetaan edelleen indefiniittipronomineja; siitä alempana.

Relatiivipronominin

Molemmissa permiläiskielissä voidaan nykyisin muodostaa oikeanpuoleinen relatiivilause relatiivipronominia käyttämällä. Relatiivipronomini on identtinen interrogatiivipronominin kanssa, mutta ei voine kuitenkaan olettaa, että se olisi jo kantapermissä esiintynyt relatiivipronominina. Permiläistenkin kielten tyypillinen relatiivilause on vasemmanpuoleinen, partitiivin avulla muodostunut.

Oikeanpuoleisen relatiivilauseen muodostuminen komiin on odotuksenmukaista, koska se on hylännyt SOV-sanajärjestyksen. Udmurtissa tätä ei ole tahtunut, ja siksi udmurtin oikeanpuoleinen relatiivilause hämmästyttää. Se on aivan yleinen kirjakielessä. Esimerkkejä relatiivilauseista:

udm. *soiz ik vrač, kudiz vetiz komandir dory* 'juuri se lääkäri, joka lähti palvelukseen', *syče ad'mios, kinjos ašse kiynyzy mužjemyš vañbur potto ...* 'sellaiset ihmiset, jotka omin käsin ottavat maasta esiin rikkeäuksia...'. Pohjois- ja välimurteistakin löytyy esimerkkejä tällaisesta relatiivilauseesta, esim. (pohj.) *otyšen so vumurtes todmaj, kudiz doryn yži* 'siellä huomasin sen vetehisen, jonka luona olin nukkunut' (Kel'makov–Saarinen 1994: 168); seuraavassa etelämurteen esimerkissä päälause ei sisällä korrelaattia: *i koškem so kâccâ šimîž azžem* 'ja hän lähti sinne, minne silmät katsoivat' "lähti, minne" (mts. 278). On kyllä esimerkkejä sellaisista yhdyslauseista, jotka relatiivilause aloittaa; korrelaatti sisältyy jälkilauseeseen, esim. (MU) *kuttiz lyktem, oñ med koškoz* 'mitä pitkin se on tullut, sitä pitkin se menköönkin'.

komi. *mi vöcam stavšö, myj vermam* 'me teemme kaiken, minkä voimme', *šökyd da tödtöm völi sijö tujys, kodös kovmis mummy* 'vaikea ja outo oli se tie, jota täytyi mennä', murt. *požö adžyvyňy sijö more-okiansö, kod vylyn stav belöj švetys sulalö* 'voi nähdä sen valtameren, jonka päällä koko värkeä maailma seisoo' (Fökos-Fuchs. 452a); komissakin relatiivilause voi kyllä aloittaakin yhdyslauseen: (Keski-Sysöla) *kodly šurö, syty götyr löö* 'kuka hänet löytää ("kenelle hän osuu"), sille hänestä tulee vaimo'.

Jos relatiivipronominina on monikon Px:n sisältävä pronomini, on mahdollista liittää korrelaattina olevaan demonstratiivipronominiinkin Px:

udm (etelämurre) *kudlō, pe, aźlo bōttodā čajdes, sodā ik mōnodā* 'kumpi teistä ensin juo teen, juuri se teistä tulee (kanssani)' (Kel'makov-Saarinen 1994: 282),

komi (Ylä-Vyčegda) *kodnim usam, synimliš jur kerōni!* 'kumpi meistä kaatuu, siltä on pää leikattava!' (Fokos-Fuchs 453a).

Indefiniittipronominit

Kuten yleensä suomalais-ugrilaisissa kielissä, permiläisissäkin kielissä interrogatiivipronominia voi käyttää myös indefiniittipronominina:

udm *vumurtjos kudiz pegžizy vue, kudiz tu.pala vyžizy* 'vesihiidet kuka veteen pakeni, kuka toiselle puolelle (jokea) siirtyi' (Wichmann-Uotila-Korhonen 128a), *gurtaz šemja jezly kiňly mar vue* 'kotona oleville perheenjäsenille tulee mitä kullekin' (mts. 154a),

komi *kodlō vōň šetasny, kodlō gač, kodlō jördös* 'jollekin annetaan vyö, jollekin housut, jollekin paita' (Fokos-Fuchs 453a).

Tällainen indefiniittinen ilmaus edellyttää, että virkkeessä on (ainakin) kaksi interrogatiivipronominia.

Kuitenkin, kuten muissakin sukukielissä, permiläisissä kielissä muodostetaan interrogatiivipronomineista varsinaisia indefiniittipronomineja jälki- tai etuliittein. Kantapermiläinen on tapa muodostaa pronominit jälkiliitteellä *kV: udm *ke*, komi *kō*:

udm *kin-ke*, genet. *kinlen-ke* 'joku', *ni-ke, mar-ke* 'jokin',

komi *kod-kō*, genet. *kodlōn-kō* 'joku', *myj-kō* 'jokin'.

Liitteen käyttötapa pronomineissa on siis kantapermiläinen. Kantapermiläinen on myös tapa taivuttaa pronomineja: *ke/kō* jälkiliite tulee taivutuspäätteen jälkeen (udm *kin-len-ke*, komi *kod-lōn-kō*); udmurtissa tosin taivutuspäätteen voi tulla liiteosan jälkeenkin: *kin-ke-len, kin-ke-ly*, ei kuitenkaan akkusatiivissa, jossa on mahdollinen vain järjestys *kin-e-ke*.

Komissa jälkiosana voi olla myös *šurō*: *kod-šurō* 'joku', *myj-šurō* 'jokin'. *šurō* on etymologialtaan verbin muoto (yks. 3. prees. 'sattuu'); kokonainen lause on siis kieliopillistunut pronominiksi. Muodostustavalla on vertauskohta mm. venäjän kielessä: *kelänič* 'joku', "kuka lienee" (H.-H. Bartens 1980: 96.); vrt. myös udmurtin murteiden tataarista lainaamaa etuliitettä *tilasa-*: *tilasakytyn* 'missä tahansa, kaikkialla', "jos haluaa, missä" (Kel'makov-Saarinen 1994: 121). *šurō* ei sikäli toimi

liitteen tavoin, että se voi ottaa Cx:n peräänsä: *kod_šurö-ly*. Mahdollinen on kuitenkin myös morfeemijärjestys *kod_ly-šurö*. (Kirjakielessä morfeemit kirjoitetaan yhteen [Bubrih 1949: 112].)

Udmurtissa indefiniittipronomineja muodostetaan myös etuliitteellä. Yksi niistä on turkkilaisperäinen *olo: olokin* 'joku'. (Samalla turkkilaisperäisellä etuliitteellä muodostaa myös mari indefiniittipronomineja.) Joihinkin periferiamurteisiin on lainattu tataarin jälki liite, esim. *kindyr* 'joku' (Kel'makov-Saarinen 1994: 121). Venäjältä lainatulla *ko-*etuliitteellä muodostuu distributiivisia pronomineja: *koikin* 'kuka tahansa, jokainen'. Niitä mainitaan alempana muitakin.

Reduplikaatiollakin udmurtin interrogatiivipronominista saadaan indefiniittipronomini: *kudiz-kudiz* 'jotkut, muut'.

Negatiiviset indefiniittipronomininit muodostetaan etuliitteellä. Se on udmurtissa *no*, murteittain kuitenkin *ñe (ne)* (Kel'makov-Saarinen 1994: 118–), komissa *ñi, ñe*. (Marissa vastaava etuliite on *ni-, ñi-*, tšuvassissa samoin *ni-, ñi-*.) Komin ja udmurtin murteiden etuvokaalinen liite on selitetty venäläisperäiseksi (Kel'makov-Saarinen mts. 119; Majtinskaja 1979: 229). Esim.

udm *no-kin* 'ei kukaan', *no-kudiz* 'ei yksikään', *no-my* (-y-) 'ei mikään',

komi *ñe-kod* 'ei kukaan', *ñi-nöm* 'ei mikään' (*nöm?*, vrt. *nymön* 'huvikseen, muuten vain; tuskin' [Wichmann 170a, KESKJa. 196b]).

Udmurtissa pronominin perään pannaan usein vielä sama *no*-aines: *no-kin-no* 'ei kukaan', *no-my.no* 'ei mitään'.

Negatiivisen pronominin sisältävä lause sisältää myös kieltoverbin; kieltö on siis kaksinkertainen:

udm *no-kin-no uz azy* 'ei kukaan näe', *no-kin-ly-no en vera!* 'älä sano kenellekään!',

komi *ñekod ez tok* 'kukaan ei tullut', *me ñinöm eg vöc* 'en tehnyt mitään'.

Muitakin kieltomuotoja sijoittuu useampi samaan lauseeseen:

komi *ñekodly ñinöm vištavtög* 'kellekään mitään kertomatta'.

Indefiniittipronominien kategoria on permiläisten kielten kieliopeissa yhtä heterogeeninen kuin muidenkin kielten kieliopeissa. Mainittakoon muista indefiniittipronomineista vielä seuraavat:

udm *muket* 'toinen': *muket-uz* 'toinen työ' (sanalla on myös puhtaasti adjektiivinen merkitys 'vieras': *muket mur* 'vieras ihminen', *muket murjem* 'vieras

maa'), *kudiz-muketiz* 'muutamat heistä, muutamat, toiset', *kudinyz-muketynyz* (instr.) 'muutamien kanssa', *vai* 'koko, kaikki': *vai duinne kalyk* 'koko maailman kansat', *vuimiz* 'kaikki', *bydes* 'kaikki', *koŋkuŋ* 'jokainen, kuka tahansa': *koŋkud adamilen aslaz ulon šuresez* 'jokaisella ihmisellä on oma elontiensii', *koŋkin* 'jokainen, kuka tahansa', *koŋina* 'kaikki, mitä tahansa': *zarŋi kios koŋina leštyny bygato* 'kultaiset kädet pystyvät tekemään kaiken',

komi *möd* 'toinen': *me öni möd mu* vylын 'minä olen nyt toisessa maassa', *muköd* 'toinen, muu', *muködys* 'toiset [!]' (komissakin tässä Px leimaa pronominin substantiiviseksi), *muködjas* 'toiset': *muköd vokjas* 'toiset veljet', *muködys šusa kyvžöny* 'toiset kuuntelevat tarkkaavasti', *med na dinö öuvčasnıy muködjas* 'toiset liittykööt heihin', *stav* 'kaikki': *stav lım syvžž* 'ennen kuin kaikki lumi on sulanut', *byd* 'jokainen': *menym byd čas dona* 'minulle on jokainen tunti kallis'. Substantiivisina nämä jälkimmäiset pronominit ovat komissa muodoltaan instrumentaalisijaisia: *stavön D'eŋiikinly panyd* 'kaikki ovat Djenjikiniä vastaan', *oz kö pov morıtyd, bydönys vyna* 'jos ihminen ei pelkää, hän on kaikkia muita vahvempi'. *bydön*-muodon rinnalla on myös *bydsön* – vrt. komiP *bydös*, komiJ *bədəs*, udm *bydes* 'kaikki' –: *a möd vokyslön bydsön em* 'mutta toisella veljellä on kaikkea'. Komin *byd*-sanan käytöstä mainittakoon vielä, että se muodostaa duratiivisen adverbiaalini liittyessään ajankohtaa merkitsevän substantiivin perään: *vojbyd* 'kaiken yönä, koko yön'. Saman yhdyssanatyyppin tuntevat udmurtin murteet, sekä pohjoinen murre – Wichmann, Glazov – että eteläinen periferiamurre – Wichmann, Malmyž-Uržum –: G *ujbyr* 'koko yön', MU *gužembyr* 'koko kesän' (Wichmann_Uotila_Korhonen 22a).

Komissa sekä pronominit *möd* ja *muköd* että *byd* muokataan paikanilmauksiin sopiviksi *la*-aineuksella: *mödlayn* 'muualla', *mödlays* 'muualta', *mödlao* 'muualle', *muködlayn* 'toisaalla', *muködlays* 'toisaalta', *muködlao* 'toisaalle', *bydlayn* 'kaikkiällä', *bydlays* 'kaikkialta', *bydlao* 'kaikkialle'. (GSUJa. 1962: 184–187; Bubrih 1949: 113–116.)

Kantapermiläisiä pronomineja ovat siis udm *muket*, komi *muköd*, udm ja komi *byd* ja komi *möd*, joka on käytössä myös ordinaalilukusanana. (Udmurtin *myd* on niukkakäyttöinen, vain muutamissa konneksioissa esiintyvä; esim. *myddorın* 'nurinpäin'.) Udmurtin sinänsä vanhaa perua olevan positiivisen eksistentiaalini *vui* sijoittuminen adjektiivisen indefiniittipronomininkin funktioon on udmurtin turkkilaisperäisiä piirteitä (Bartens 1996: 94).

Interrogatiivipronominien esittelyn yhteydessä mainitut monikon Px:n sisältävät pronominit (s. 166) voidaan muodostaa indefiniittipronomineistakin:

udm *koṭkudmy* 'kuka tahansa meistä', *koṭkudly* 'kuka tahansa teistä', *koṭkudzy* 'kuka tahansa heistä', *nokudmy* 'ei kukaan meistä', *nokudzy* 'ei kukaan heistä', *vaĩmy* 'kaikki me, jokainen meistä', *vaĩdy* 'kaikki te, jokainen teistä', *vaĩzy* 'kaikki he, jokainen heistä',

komi *kodnymkö* 'joku meistä, kumpi tahansa meistä', *kodnydkö* 'joku teistä, kumpi tahansa teistä', *kodnyskö* 'joku heistä, kumpi tahansa heistä', *ńekodnym* 'ei kukaan meistä', *stavnym* 'kaikki me, jokainen meistä', *stavnıy* 'kaikki te, jokainen teistä', *stavnys* 'kaikki he, jokainen heistä'.

Komissa kollektiivisissa kvanttoireissa lukusanan ja Px:n väliin sijoittuva *nan-* tai *na-*elementti voi sijoittua myös pronominirakenteeseen: *ńekodnannym* 'ei kukaan meistä, ei kumpikaan meistä', *ńekodnannıy* 'ei kukaan teistä, ei kumpikaan teistä', *ńekodnannys* tai *ńekodnanys* 'ei kukaan heistä, ei kumpikaan heistä' (Bubrich 1949: 116). Samasta rakenteesta on esimerkkejä udmurtin murteissa; udmurtin vastaava aines on *na*: *vaĩnamy* 'kaikki me', *vaĩnadıy* 'kaikki te', *vaĩnazıy* 'kaikki he' (GSUJa. 1962: 184).

Verbi

Verbin vartalo

Permiläisissä kielissä verbin vartalomuoto on verbin paradigman faktinen muoto. Sen funktiot ovat: 1) yks. 2. persoonan imperatiivi, 2) konnegatiivimuoto eli kieltoverbiin liittyvän pääverbin muoto, jota käytetään indikatiivissa, imperatiivissa ja optatiivissa yksikön persoonien yhteydessä; udmurtin indikatiivin preesensissä tosin vain yks. 3. persoonan yhteydessä. Sukukielistä myös mari käyttää pelkkää verbivartaloa yks. 2. persoonan imperatiivina ja konnegatiivimuotona sekä mansi kaikkien 2. persoonien jyrkkänä käskyimperatiivina. (Kieltoverbiä mansi ei enää käytä. Niissä uralilaisissa kielissä, jotka käyttävät kieltoverbiä, yks. 2. persoonan imperatiivi ja kieltoverbin yhteydessä käytetty pääverbin konnegatiivimuoto, ainakin useimpien persoonamuotojen yhteydessä käytettävä muoto, ovat aina identtiset.)

Udmurtissa verbillä on kaksi vartalotyyppeä, jotka udmurtin kieliopeissa tulkitaan kahdeksi eri konjugaatioksi.

Ns. 1. konjugaatiossa verbillä on *y*-loppuinen vokaalivartalo. Kirjakielessä ja useissa murteissa vartalon *y > i*, jos seuraava suffiksi alkaa liudentuneella konsonantilla. Erikoistapauksena tähän konjugaatioon kuuluu myös verbejä, joilla on kaksi erilaista vokaalivartaloa. Näitä ovat yksitavuiset CV₁ ja CV₂vartalaiset verbit, esim. *lu-* ja *luy-* 'ole-, tule-', *šu-* ja *šuy-* 'sano-'. 1. konjugaatiossa *y*-vartalo tulee käyttöön asemassa, jossa vartalo muodostaa sanan yksin, ilman siihen liittyvää suffiksia, siis yks. 2. persoonan imperatiivimuotona tai konnegatiivimuotona. Esimerkki imperatiivimuodosta: *pukty!* 'asetä!'. Verbit, joilla on vartalo CV₁ : CV₂, käyttävät tässä tapauksessa CV-vartaloa: *daš lu!* 'ole valmis!' < *luy-ny* 'olla'. Myös vain yhden vartalonsisäisen konsonantin sisältävän vartalon lopusta, fonotaktisesti yksinkertaisesta asemasta, loppuvokaali voi pudota: *myny!* tai *myn!* 'mene!'. Esimerkkejä konnegatiivimuodoista: indikatiivin yks. 3. persoonan futuuri: *uz myny* 'hän ei ole menevä', 1. preteriti: *öz myny* 'hän ei mennyt', preesens: *ug myny* 'hän ei mene', imperatiivin yks. 2. persoona: *en myn(y)!* 'älä mene!', optatiivin yks. 3. persoona: *medaz myn(y)* 'älkөөn menkö'. Konnegatiivimuodonkin loppuvokaali voi siis pudota fonotaktisesti helposta asemasta, mutta vain imperatiivin ja optatiivin muodoista.

Lisäksi *y*-vokaalivartalo tulee käyttöön konsonantilla alkavien suffiksien edellä. Näitä ovat indikatiivin preesensin tunnus *šk* (liudentuneen konsonantin edellä vartalon *y > i*), esim. yks. 1. *myni-ško*, yks. 2. *myni-škod*, mon. 1. *myni-škom(y)*, mon. 2. *myni-škody*. *šk*-aines seuraa vartalovokaalia myös sekä myönteisen että kielteisen 2. preteritin 1. persoonassa, esim. yks. 1. *myni-škem*, *myni-škynte(je)*,

mon. 1. *myni-škemmy*, *myni-škyntemy* ja vielä konnegatiivimuodossa indikatiivin preesensin kummassakin ensimmäisessä ja toisessa persoonassa, esim. yks. 1. *ug myni_šky*, yks. 2. *ud myni-šky*, mon. 1. *uin myni-ške*, mon. 2. *ucl myni-ške*. Myönteisen ja kielteisen 2. preteritin mon. 2. ja 3. persoonassa samaa vokaalivartaloa edellyttävä suffiksi on *ll'*: mon. 2. *myni-ll'am(dy)*, *myni-ll'amte(dy)*, mon. 3. *myni-ll'am(zy)*, *myni-ll'amte(zy)*. Konsonanttilukuisia ovat myös konditionaalitun-
nus *sal*: *myny_sal*, *myny-sal(yd)*, *myny-sal(yz)*, *myny-salmy*, *myny-saldy*, *myny-salzy*, ja useiden infiniittisten muotojen pääteainekset: infinitiivin pääte *ny*: *myny-ny*, karitiivisen partisiipin pääte *mte*: *myny-mte*, modaalisen *mon*-partisiipin ja gerundin pääte *mon*: *myny-mon* sekä *ku-*, *sa-*, *tek-* ja *tož*-gerundien päätteet (*myny-ku*, *myny-sa*, *myny-tek*, *myny-tož*).

Kaikissa muissa 1. konjugaation paradigmanmodoissa vartalovokaali on sulautunut suffiksin vokaaliin, korvautuu suffiksin vokaalilla. Näin muodostuu vokaali-
loppuinen alivartalo kuten esim. tempusvartalo. Esim. futuuri *myno*, *myno-d*, *myno-z*, *myno-m(y)*, *myno-dy*, *myno-zy*, 1. preteriti *myni*, *myni-d*, *myni-z*, *myni-my*, *myni-dy*, *myni-zy*. Vastaavasti ovat muodostuneet indikatiivin preesensin 3. persoonat (*myne*, *myno*) sekä imperatiivin mon. 2. persoona *myne* ja kieltoverbin monikon persooniin liittyvä konnegatiivimuoto *myne*.

Missään paradigman muodossa vartalokonsonantti ei esiinny tavunloppuisena, verbillä ei siis koskaan ole konsonanttivartaloa. Edellä mainituissa yks. 2. persoonan myönteisissä ja kielteisissä imperatiivimuodoissa ja kielteisen optatiivin yksikön persooniin liittyvässä konnegatiivimuodossa – *myn(y)!*, *en myn(y)!*, *medaz myn(y)*– vartalokonsonantti voi kuitenkin esiintyä sananloppuisena: vartalovokaali on heittynyt fonotaktisesti helposta asemasta. Tämä on udmurtin kirjakielen ja useimpien murteiden kanta.

Varsinkin udmurtin välimurteissa 1. konjugaation verbeillä voi kuitenkin olla myös konsonanttivartalo yhdellä konsonantilla alkavien suffiksien edellä. Konsonanttivartalon esiintymisedellytyksenä on kevyt vartalokonsonantisto, esim. *syl-sa* 'seisten' (kirjak. *syly-sa*), *syl-tek* 'seisomatta' (kirjak. *syly-tek*), *syl-tož(am)* 'seisomiseeni asti' (kirjak. *syly-tož'am*), *syl-kum* 'seisoessani' (kirjak. *syly-kum*), *syl-ny* 'seisoa' (kirjak. *syly-ny*). Myös konditionaalitunnuksen edeltä vokaali heittyy murteissa: *syl-salmy* (kirjak. *syly-salmy*) (Kel'makov–Saarinen 1994: 40). Tämä verbin taivutuksessa poikkeuksellinen, vain osaan murteita rajoittuva konsonanttivartalaisuus on deverbaalisten johdosten alueella kuitenkin yleisempää, vrt. s. 277, 282.

Udmurtin ns. 2. konjugaatiossa verbillä on *al*-aineksinen vartalo. Alun perin on ollut kyseessä yksi johdostyypeistä, runsaskäyttöisen *l*-johtimen sisältänyt (Lytkin 1972: 187). Tällä johtimella muodostettiin kantapermissä paitsi deverbaalisia frekventatiiviverbejä myös denominaalisia verbejä. Kantaudmurtissa johdoksen vartalo on saanut toisen statuksen, siitä on tullut taivutusvartalo. 2. konjugaation

vartalotyypin *l*-johtimen eteen on jo kantapermissä voinut liittyä *a*-aines näyttää kantapermissä muodostaneen erityisesti denominaalisia johdoksia (s. 275–276); denominaalinen *al* ja deverbaalinen *l*-frekventatiivijohdin, näyttävät olleen eriytyvässä. Kantaudmurtissa *al*-aineeksella on kuitenkin täytynyt olla deverbaalinenkin asema. Joskus *al*-aineeksisen verbin rinnalla tapaa vielä *l*-konjugaation mukaan taipuvan johtamattoman verbivartalon: *iškany* 'nyhtää, repii (eri kohdistusta)' ja *iškyny* 'nyhtää', *byškany* 'pistää, työntää sisään (eri kohdistusta)' ja *byškyny* 'pistää, työntää sisään' (esimerkit: GSUJa. 1962: 223). Sekä muodon että merkityksen puolesta näissä verbipareissa on kysymys frekventatiivijohdoksen ja kantasanan suhteesta. Kantasanan ja johdoksen suhteeksi voidaan ymmärtää myös verbien *kuryny* 'pyytää' ja *kurany* 'kosia: pyytää, kerjätä' (URSI. 232a, 234a) sekä verbien *logyny* ja *logany* välinen suhde; *logyny*-verbin merkitys on 'astua (jalalla)', *logany*-verbin ensisijainen merkitys on 'tallata hajalle, rikki', mutta sillä voi olla myös merkitys 'astua' (Wichmann-Uotila-Korhonen 151b). Tällaiset verbipaarit ovat poikkeuksellisia. *al*-aineksen statuksen muutos johtimesta konjugaation merkittäjäksi on merkinnyt *al*-aineeksisten frekventatiivijohdosten häviötä; verbistäjänä, denominaalisena verbinjohtimena se sen sijaan on edelleen vahva. *al*-aineeksesta tuli kuitenkin myös yhden konjugaatiotyypin rakentaja, ja tällaisena sen funktio, vain osaa verbeistä koskettavana, on sopusoinnussa annetun etymologisen selityksen kanssa. Johdinkin liittyy vain osaan verbeistä. (Tämä huomautus sen takia, että permilaisten kielten itäisessä sukukielessä hantissa sama frekventatiivijohdin on kebittynyt tempustunnukseksi. Tämä vanha tempuksemmerkinnän periaate on säilynyt udmurtinkin [s. 189], ja voisi kuvitella vanhan frekventatiivijohdoksen **l* olleen tällaisessa käytössä udmurtinkin varhaisvaiheissa. Siirto johtimesta taivutusaineekseksi, tempustunnukseksi, on ymmärrettävä mutta ei siirto tempustunnuksesta vain osaan verbejä kuuluvaksi vartalotyypin rakentajaksi. Tällaista linjaa, kehitystä johdoksesta tempusvartalon kautta yhden konjugaation verbivartalotyypiksi, ei siis voi olettaa.)

2. konjugaation paradigmassa *al*-aineksen sijalla on useissa asemissakin kuitenkin pelkkä *a*. Serebrennikovin ja Lytkinin käsityksen mukaan *l* on viimeksi mainituista muodoista kadonnut (Serebrennikov 1963: 251; Lytkin 1972: 186). Vastaavanlaista kahtalaisuutta tapaa muutamista saman johdostyyppien muodoista myös eteläisistä komimurteista (Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola [Uotila 1933: 204]): 1. preteritin *i*-tunnuksen edeltä samoin kuin gerundin päätteiden *igön* edeltä ei tapaa *l*-ainesta: *vištai* 'hän sanoi' pro *vištalis*, *narjaigön* '(hamppua) loukuttaessa' pro *narjaligön*. Lytkin oli sitä mieltä, että *l* on myös jälkimmäisistä muodoista *i*:n edeltä kadonnut (Uotila, mts. 204). Uotila esittää komista kuitenkin esim. laajalevikkisen deverbaalisen nominin (Luza, Sysola, Vyčegda, Udora, Ižma) *šeram* 'nauru', vrt. (Sysola, Vyčegda) *šeralöm* id. (mts. 204) ja on itse sitä mieltä, että kysymys ei ole *l*-aineen katoamisesta, vaan että *al*-aines on itsessään kahdesta johdinaineeksesta muodostunut, *a* + *l*, ja udmurtin verbin paradigma on sekaparadigma, osittain *al*-

johdoksen, osittain *a*-johdoksen pohjalle muodostunut (mts. 209_212). Paradigmaattista vaihtelua komissa ei kuitenkaan ole lukuun ottamatta mainittuja eteläisten murteiden tapauksia, joissa *l* ilmeisesti juuri Lytkinin olettamalla tavalla on kadonnut seuraavan *i*:n edeltä.

2. konjugaatioissa *a*-loppuinen vartalo tulee käyttöön imperatiivin yks. 2. persoonan muotona (*vera!*) ja kieltoverbin yksikön persoonaan liittyvänä konnegatiivimuotona indikatiivin futuurissa (*ug vera, ud vera, uz vera*) ja 1. preteritissä (*öj vera, öd vera, öz vera*) sekä imperatiivissa (*en vera!*) ja optatiivissa (*medaz vera*). Lisäksi *a*-vartalo tulee käyttöön kaikkien konsonanttialkuisten suffiksien edellä, joita ovat *šk* (indikatiivin preesens yks. 1. *vera-ško*, yks. 2. *vera-škod*, mon. 1. *vera-škom(y)*, mon. 2. *vera-škody*, 2. preteritin 1. persoonat: yks. 1. *vera-škem, vera-škyt(e)je*), mon. 1. *vera-škemmy, vera-škytemy*, kieltoverbin indikatiivin preesensin 1. ja 2. persoonien muotoihin liittyvät konnegatiivimuodot *vera-šky, vera-ške, ll'* (2. preteritin mon. 2. *vera-ll'am(dy), vera-ll'ante(dy)*, mon. 3. *vera-ll'am(zy), vera-ll'ante(zy)*; synkronisesti kyseessä on suffiksi *ll'*, etymologisesti *ll'*-aineksessa on kuitenkin kysymys *al*-johdoksen edelleen johtamisesta), *sal* (konditionaali *vera-sal, vera-sal(yd), vera-sal(yz), vera-salmy, vera-saldy, vera-salzy*), *ny* (infinitiivi *vera-ny*), *mte* (karitiivinen partisiippi *vera-mte*), *mon* (modaalinen partisiippi ja gerundi *vera-mon*), *ku, sa, tek, tož* (gerundit *vera-ku, vera-sa, vera-tek, vera-tož*).

2. konjugaatioissa *a*-vartalon alue on siis sama kuin se alue, jolla 1. konjugaatioissa tulee käyttöön *y*-vartalo sellaisenaan. Niissä paradigman muodoissa, joissa 1. konjugaatioissa *y*-vartalovokaalin sijalla on jokin muu vokaali, esim. sulaumavokaali, käyttää 2. konjugaatio *a*-aineksisia muotoja. *a* ei vartalonloppuisena voi siis korvautua millään muulla vokaalilla, ei muodostaa sulaumavokaalia. *a* ei liioin voi *y*-vartalovokaalin tavoin heittyä sananloppuisesta asemasta, siis imperatiivin yks. 2. persoonan muodosta tai konnegatiivimuodosta.

2. konjugaation paradigmissa *al*-aineksinen vartalo tulee käyttöön seuraavissa muodoissa: preesensin mon. 3. persoonan muodossa (*veralo* 'he puhuvat', sama muoto myös kielteisessä taivutuksessa konnegatiivimuodon sijalla: *ug veralo* 'he eivät puhu'), kaikissa futuurin muodoissa (yks. *veralo, veralo-d, veralo-z*, mon. *veralo-my, veralo-dy, veralo-zy*), optatiivin muodoissa, joiden pohjana ovat juuri samat futuurin muodot (optatiivin paradigma käsittää kirjakielessä ja useimmissa murteissakin vain 3. persoonat: yks. *med veralo-z*, mon. *med veralo-zy*), mon. 2. persoonan imperatiivimuodossa (*verale!*) ja konnegatiivimuodoissa sekä indikatiivin futuurin ja 1. preteritin monikossa (esim. *uz verale* 'he eivät tule puhumaan', *öz verale* 'he eivät puhuneet') että mon. 2. persoonan imperatiivimuodossa ja monikon optatiivimuodoissa (mon. 2. imper. *en verale!* 'älkää puhuko!', mon. 3. optat. *medaz verale* 'älkөөt puhuko'). (Finiittisessä taivutuksessa on yksi poikkeuksellinen paradigma: 1. preteritissä ei ole käytössä *al*-aineksinen vartalo, vaikka muotoon kuuluukin 1. konjugaatioissa ilmeinen sulaumavokaali. 2. konju-

gaatiossa 1. preteriti muodostuu *a*-vartalosta eikä odotuksenmukaisesti *al*-aineksistä vartalosta. Yksikön persoonilla on asu *vera-j*, *vera-d*, *vera-z*, monikon persoonilla asu *vera-my*, *vera-dy*, *vera-zy*. Poikkeuksellinen on myös päätyneen tekemisen partisiipin muoto, jossa 1. konjugaatiossa vartalovokaalin *y* sijalla on *e*: *myne-m*. 2. konjugaatiossa tämäkään muoto ei ole *al*-aineksinen, vaan se on *vera-m*. Missään infiniittisessä muodossa ei tule käyttöön *a*-aineksinen vartalo.)

Kaikissa niissä taivutusmuodoissa, joissa *al*-aines tulee käyttöön, *l* aloittaa aina tavun. Koskaan ei siis ole kysymys konsonanttivartalosta. Itse asiassa *a*-aineksisissä muodoissa on sama edustus kuin 1. konjugaation paradigmamuodoilla – vrt. edellä esiteltyjä *al*-aineksisiä paradigmamuotoja aiemmin esiteltyihin 1. konjugaation vastaaviin paradigmamuotoihin. *al*-aineksiset muodot voisi johtaa **aly*-vartaloista; ikään kuin *a*-vartalot *l*-aineksen avulla muutettaisiin *y*-vartaloksi, jollaisen taivutus on ongelmaton, koska *y*-vartalovokaali pystyy muodostamaan sulauttavokaalin suffiksin vokaalin kanssa tai voidaan korvata suffiksin vokaalilla.

Udmurtin 2. konjugaation juuret ovat jo kantapermissä. Komin johto-opissa kiinnittyy huomio kahden verbinjohtimen dualistiseen asuun: frekventatiivijohdin esiintyy asuissa *l* ja *al*. *l* liittyy joko konsonanttivartaloon tai fonotaksin niin edellyttäessä, *y*-vartalovokaaliin; suffiksiipari on siis (*y*)*l* ja *al* (s. 275), esim. *vöjlyny* 'upota': *vöjalny* 'vajota', molemmat verbin *vöjny* 'upota' johdoksia mutta eri murteista muistiin merkittyjä (Fokos-Fuchs 1186); *puktylny* 'asettaa': *puktalny* 'asettaa', molemmat verbin *puktyny* 'asettaa' johdoksia; tässä tapauksessa samassa murteessa tunnetaan molemmat johdokset (Fokos-Fuchs 840b, 841a). Samanlainen suffiksiipari ovat refleksiivijohditimet (*y*)*ś* ja *aś* (s. 285), esim. *myskysny* 'peseytyä; huuhtoa': *myskaśny* 'pestä, peseskellä', molemmat, saman murteen tuntemat johdokset, verbin *myskyny* 'pestä' johdoksia (Fokos-Fuchs 617b, 618a). *al*- ja *aś*-johtimilla muodostuvat johdokset ovat lisäksi korrelaatiosuhteessa, ne esiintyvät rinnakkain; kantasana voi olla paitsi verbi myös nomini; kaikissa tapauksissa kantasanaa ei voi osoittaa. Esim. *myčcaśny* 'näyttäytyä': *myčcalny* 'näyttää', molemmat verbistä *myčcy-ny* 'näyttää' johdettuja; *pomaśny* 'päättää': *pomalny* 'päättää', molemmat substantiivista *pom* 'pää, loppu' johdettuja. Komi on siis lähtenyt kehittämään *y*-vartaloisten ja *a*-aineksisten verbijohdosten vastakohtaa, udmurtti on kehittänyt *y*-vartaloisten ja *a*-aineksisten verbin taivutusmuotojen vastakohtan. Kummassakin tapauksessa *a*-aineksisen muodon lähtökohtana on ollut sama johdostyyppi, *l*-aineksinen. Se, että komissa sama vastakohta on kehittynyt toiseenkin johdostyyppiin, *ś*-aineksiseen, osoittaa, että *a* on ollut kehittymässä komissakin *y*-vartalovokaalin oppositiopariksi, joskin kehitys on jäänyt alkuunsa.

Ei kai voi olla sattuma, että juuri ne kaksi johdinta, joissa komi käyntelee *y*-llistä ja *a*-llistä tyyppiä: (*y*)*l*: *al* ja (*y*)*ś*: *aś*, on udmurtti ottanut käyttöön verbinsä taivutusparadigmassa – edellisen johtimen 2. konjugaation rakentajaksi, jälkim-

mäisen molempiin konjugaatioihin sopivaksi tempustunnukseksi! Aiemmin on ollut puhe kahdesta muusta tapauksesta, joissa *y* : *a* -vokaalioppositiolla rakennetaan morfologiaa: substantiivin possessiivisessa taivutuksessa: udm **guryd* 'kyläsi': *gurtad* 'kyläsi, kylässäsi', komi *gortyd* 'kotisi': *gortad* 'kotiisi, kodissasi' (s. 114–116) ja persoonapronominien taivutuksessa: udm dat. *mynym* 'minulle', gen. *mynam* 'minun', komi dat. *menym* 'minulle', gen. *menam* 'minun' (s. 150). Verbin alueella oli kantapermissä tendenssi kehittää johdoksiin *y* : *a* -oppositio. Tämän opposition *a*:lle antama painoarvo teki mahdolliseksi esim. muutokset **veralysko* > *veraško*, vrt. *myniško*, **veralyskem* > *veraškem*. vrt. *myniškem*, **veralysal* > *verasal*, vrt. *mynysal* jne. Koko paradigmaa ei näin kuitenkaan voinut rakentaa: *a* ei ollut vartalovokaali, joka olisi pystynyt sulautumaan seuraavan suffiksin vokaaliin.

Komin verbillä on joko vain *y*-vokaalivartalo tai sekä vokaalivartalo että konsonantivartalo. Vain vokaalivartalo on niillä verbeillä, joiden vartalokonsonantistossa on sellainen konsonanttiyhtymä, että verbillä fonotaktisista syistä on oltava aina vokaalivartalo: monet konsonanttiyhtymät eivät olisi mahdollisia tavunloppuisina. Vrt. esim. *börd-ny* 'itkeä', *börynt-ny* 'kääntää takaisin' mutta *vetly-ny* 'kulkea', *vundy-ny* 'leikata'. Vokaalivartalon käyttö näyttää joskus sanakohtaisesti motivoitulta: *bošt-ny* 'ottaa', *kišt-ny* 'kaataa nestettä, karistaa', *lyšt-ny* 'uskaltaa' mutta *lyšty-ny* 'lypsää'. Tämä *y*-loppuinen vokaalivartalo tulee käyttöön yks. 2. persoonan imperatiivimuodossa (*lyšty!* 'lypsä!') ja yksikön persoonien konnegatiivimuodossa (*og lyšty* 'en lypsä', *on lyšty* 'et lypsä', *oz lyšty* 'hän ei lypsä') sekä konsonantilla alkavien suffiksien edellä, jollaisia on infiniittisten muotojen pääteaineksissa (esim. infiniitti *lyšty-ny*, temporaalinen gerundi *lyšty-töž*, karitiivinen gerundi *lyšty-tög*). Paradigman muissa taivutusmuodoissa *y*-vartalovokaali on sulautuneena suffiksin vokaaliin tai on korvautunut suffiksin vokaalilla: on muodostunut alivartalona käytetty toisenlainen vokaalivartalo. Lisäksi verbillä on vain vokaalivartalo harvinaisessa vartalotyypissä CV-, jossa ei siis olekaan *y*-vokaalivartaloa, esim. *ju-ny* 'juoda', *vo-ny* 'tulla', *lo-ny* 'tullajksk, olla'.

Kaikilla muilla komin verbeillä, siis niillä, joiden vartalokonsonantisto on tavunloppuisena fonotaktisesti mahdollinen, on vokaalivartalon ohella konsonantivartalo. Sitä käytetään yks. 2. persoonan imperatiivimuodossa (*mun!* 'mene!'), yksikön persoonien konnegatiivimuodossa (*og mun* 'en mene') ja konsonantilla alkavien suffiksien edellä (esim. infiniitti *mun-ny*).

Molempien kielten substantiivivartaloille luonteenomaista kahden allomorfin vaihtelua (esim. udm *kus* : *kusk-*, komi *kos* : *kosk-* 'ristiselkä') tapaa verbivartaloista vain poikkeuksellisesti. Sellainen on vanhan **kt*-yhtymän sisältänyt verbi udm *lykty-ny* 'tulla', komi *lokt.a* 'tulen', mutta komi *lok!* 'tule!', *loknj* 'tulla' = sm

lähte- < **läkte-*. Komissa siis itsenäisesti käytettynä suffiksittomana muotona tai konsonantilla alkavan suffiiksin edellä käytettävänä muotona on yhteen konsonanttiin loppuva vartalon allomorfi. Udmurtin pohjoismurteessa (Wichmannin Glazovin murteen tiedoissa) ja bessermanin murteessa on myös yks. 2. persoonan imperatiivimuodossa vastaavanlainen yhteen konsonanttiin päättyvä vartalomuoto *lyk!* (Glazovin murteessa muodon *lyky!* rinnalla [Wichmann_Uotila-Korhonen 146b]).

Verbin taivutus

Finiittisen taivutuksen muodot ja niiden käyttö

Indikatiivi

Seuraavissa paradigmataulukoissa esitetään yhdistämättömiä tempuksia neljä kummastakin kielimuodosta. Udmurtissa niitä neljä onkin, mutta komin suhteen voidaan kysyä, onko niitä neljä vai kolme. Monet komin kieliopin kuvaukset esittävät komistakin samat neljä yhdistämätöntä tempusta: SKJa. 1955: 211–214, Timušev 1961: 886–891, Rédei 1978: 102–106. Samoin menettelee Permin komin kielioppi (KPRSI. 1985: 610–612) sekä Lytkin Jazvan komin kuvauksessaan (Lytkin 1961: 67). Jos preesens ja futuuri, joiden paradigmat poikkeavat vain 3. persoonien osalta, yhdistetään yhdeksi preesens-futuuriksi, komin yhdistämättömiä tempuksia voi määritellä olevan vain kolme. Näin ovat menetelleet Uotila (1938: 54–55), joka mainitsee, että preesensmuotoina esitetyt 3. persoonien muodot ovat ”tavallisesti” preesensin edustajia, futuurimuotoina esitetyt 3. persoonien muodot sekä preesensin että futuurin edustajia, ja Bubrih (1949: 119), joka 3. persoonien kohdalla ilmoittaa toiset muodot futuuriksi, toiset preesensin edustaviksi, ja näin menetteli Jazvan komin kuvauksessaan myös Genetz (1897: 55), joka yks. 3. persoonien kohdalla mainitsee toisen olevan ”vorzugsweise als Futurum”, toisen ”als Präsens gebraucht”. Jo Castrén (1844: 75, 79) ja Wiedemann (1884: 180–181) olivat niin ikään käsitelleet näitä yhden tempusparadigman muotoina. 3. persoonien muotojen käytöllä on kuitenkin eroa, toista käytetään lähinnä vain preesensissä kuten Uotila totesi. Lytkinin mukaan valtaosassa komin murteita *a.s.*-päätteinen muoto edustaa futuuria, *ö-*-päätteinen preesensin; vain Udoran murteessa 3. persoonien muodoilla ei ole minkäänlaista tempuseroa (Lytkin 1977: 282. Myös 1. preteritissä komin 3. persoonilla on kaksi eri päätettä; muodoilla ei kuitenkaan ole missään murteessa minkäänlaista tempukseen liittyvää eroa.). Kun seuraavassa preesens ja futuuri esitetään eri tempuksina, johtuu tämän esityksen yhteispermiläisestä näkökulmasta. Udmurtissa tempuksia on kiistatta neljä yhdistämätöntä, ja niiden ja komin tempusten vertailun helpottamiseksi tempuksia tarkastellaan neljän yhdistämättömän

tempuksen ryhminä, vaikka pelkästään komilaisesta näkökulmasta asiaa tarkastellen tämänkin kirjoittaja olisi esittänyt komin yhdistämättömät tempukset kolmena paradigmana.

Seuraavissa taulukoissa esimerkkiverbinä on udmn (1. konjugaatiossa) *mynyny*, komi *munny* 'mennä' sekä udm (2. konjugaatiossa) *verany* 'sanoa'. Permiläisten kielten verbillä on kuusi persoonamuotoa. Taulukoissa esitetään ensin kolme yksikön, sitten kolme monikon persoonaa.

PREESENS

UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
1. <i>myniško, veraško</i>	<i>muna</i>	<i>muna</i>	<i>muna</i>
2. <i>myniškod, veraškod</i>	<i>munan</i>	<i>munan</i>	<i>munan</i>
3. <i>myne, vera</i>	<i>munö</i>	<i>munö</i>	<i>munö</i>
1. <i>myniškomy, veraškomy</i>	<i>munam(ö)</i>	<i>muname</i>	<i>munam</i>
2. <i>myniškody, veraškody</i>	<i>munat(ö)</i>	<i>munatö</i>	<i>munannyd</i>
3. <i>myno, veralo</i>	<i>munöny</i>	<i>munenös</i>	<i>munöny</i>

Udmurtin murteissa mon. 1. persoona on yleisesti myös muodossa *myniškom*. Joissakin udmurtin etelämurteissa verbivartalo voi supistua 1. ja 2. persoonan kohdalla: yks. *mäško, mäškod*, mon. *mäškom(ä), mäškodä* < *mäniško* 'menen' jne. Verbivartalon sanansisäisenä konsonanttina on tällöin ollut joko yksinäiskonsonantti tai likvidan ja klusiilin yhtymä. (Kel'makov–Saarinen 1994: 130.)

Komissa on esitettyjen kirjakielisten muotojen lisäksi vanhassa kirjakielessä tai murteissa seuraavia muotoja: yks. 1. vanha kirjakomi: *eskam* 'uskon', mon. 1. vanha kirjakomi *eskannym*, Letka, Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola *munamö*, mon. 2. vanha kirjakomi *munadnyd*, Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola *munanyd*, Letka, Keski-Vyčegda *munad*, Letka *munadö*, mon. 3. vanha kirjakomi *petönys*, Letka, Luza *munönö*, Ala-Vyčegda *munöny*, *munönö*, Ylä-Sysola *munönys*, Ižma *munenys*, Udora *munönny*, *munönys*. (Lytkin 1952: 111–112; SSKZD 479.) Komin 3. persoonien muotoihin palataan vielä seuraavassa futuurin päätteiden kuvauksessa.

FUTUURI

UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
1. <i>myno, veralo</i>	<i>muna</i>	<i>muna</i>	<i>muna</i>
2. <i>mynod, veralod</i>	<i>munan</i>	<i>munan</i>	<i>munan</i>
3. <i>mynoz, veraloz</i>	<i>munas</i>	<i>munas</i>	<i>munas</i>
1. <i>mynomy, veralomy</i>	<i>munam(ö)</i>	<i>munamø</i>	<i>munam</i>
2. <i>mynody, veralody</i>	<i>munat(ö)</i>	<i>munatø</i>	<i>munannyd</i>
3. <i>mynozy, veralozy</i>	<i>munas(ö)</i>	<i>munanis</i>	<i>munasny</i>

Udmurtin murteissa mon. 1. persoona on yleisesti myös muodossa *mynom*. Komissa on esitettyjen kirjakielisten muotojen lisäksi murteissa ja vanhassa kirjakomissa muitakin muotoja. Murteissa Ižmall aja Udoralla futuurin mon. 3. persoonan muoto on *munasnys*.

Vanhassa kirjakomissakin mon. 3. persoonan päätte oli *asnys*. Tässä esitettyjen preesensin ja futuurin paradigmojen 3. persoonan muodoilla ei Lytkinin mukaan vanhassa kirjakomissa erotettu tempusoppositiota preesens : futuuri, vaan päätteiden distributio määräytyi verbin intransitiivisuuden : transitiivisuuden mukaan; intransitiiviin verbeihin liittyivät *ö-* ja *önys-*päätteet, transitiiviin *as-* ja *asnys-*päätteet. Päätteet *as* ja *asnys* saivat kuitenkin pian futuurisen merkityspiirteen ja saattoivat liittyä siksi myös intransitiiviin verbeihin (Lytkin 1977: 282–283). Lytkinin esittämän vanhan kirjakomin materiaalin perusteella (Lytkin 1952: 111–112) *ö-* ja *önys-*päätteet näyttävätkin liittyvän vain intransitiiviin verbeihin, *as-* ja *asnys-*päätteet sen sijaan sekä intransitiiviin että transitiiviin. Päätteiden jakauma vanhassa kirjakomissa näyttää siis samalta kuin seuraavassa esiteltävien 1. preteritin 3. persoonien päätteiden jakauma.

1. PRETERITI

UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
1. <i>mynt, veraj</i>	<i>munı</i>	<i>munı</i>	<i>munı</i>
2. <i>mynid, verad</i>	<i>munın</i>	<i>munın</i>	<i>munın</i>
3. <i>mynız, veraz</i>	<i>munıs, völi</i>	<i>munıs</i>	<i>munıs, munı</i>
1. <i>mynimy, veramy</i>	<i>munım(ö)</i>	<i>munımø</i>	<i>munım</i>
2. <i>mynidy, verady</i>	<i>munıt(ö)</i>	<i>munıtø</i>	<i>munınnıy</i>
3. <i>mynızy, verazy</i>	<i>munısö, völısö, völınø</i>	<i>munınıs</i>	<i>munısny, munıny</i>

Komissa yks. 3. persoonan muotona on *munis*-muodon rinnalla kirjakielessä ja useimmissa murteissa myös muoto *muui*. SSKZD 48() esittää yks. 3. persoonalle Letkan, Luzan, Keski-Sysolan ja Ala-Vyčegdan murteesta vain *is*-päätteen, Ylä-Sysolan, Keski-Vyčegdan, Ylä-Vyčegdan, Vymin ja Ižman murteesta molemmat päätteet *is* ja *i*, kuitenkin ensisijaisena *is*, sekä Udoran murteesta molemmat päätteet saman veroisina. Mitä Ylä-Sysolan edustukseen tulee, niin Žilinan antama informaatio on toinen: Ylä-Sysolalla on hänen mukaansa käytössä vain *is*-päätte (Žilina 1975: 119, 120); myös Ala-Vyčegdan murteen edustuksesta on toinenkin, SSKZD-sanakirjan ilmoittamasta poikkeava tieto: murteessa ovat käytössä molemmat suffiksityypit, sekä *is*- että *i*-päätte (Turkin 1998: 86).

D. A. Timušev esittää sanakirjaan KRSl. 1961 laatimassaan kieliopin osassa, että muutamilla intransiiviverbeillä on *is*-päätteen ohella *i*-päätte (s. 888). Samoilla verbeillä voi mon. 3. persoonassa olla *isny*-päätteen sijasta *iny*-päätte (mt.). Bubrih ilmoittaa myös *i*- ja *iny*-päätteitä voitavan käyttää intransiivisissa verbeissä; *i*- ja *iny*-päätteiden käyttö ei kuitenkaan ole hänen mukaansa pakollista (Bubrih 1949: 121). Myös Lytkinin mukaan muutamilla intransiiviverbeillä on yks. 3. persoonan päätteenä *i*, transitiiiverbeillä sen sijaan on päätteenä aina *is*. Nykyläisessä muodot alkavat hänen mukaansa kuitenkin sekoittua; niitä käytetään intransiiviverbeissä paralleelista. Jo vanhassa kirjakomissa olivat käytössä molemmat päätteet: intransiivisissa verbeissä molemmat, transitiiivisissa vain *is*-päätte (Lytkin 1952: 112–113, 1977: 281–282). Kuten paradigmataulukosta näkyy, udmurtin sekä Permin ja Jažvankomin paradigmoissa *iz/is*-aines kuuluu yksikön 3. persoonaan yksinomaisena – lukuun ottamatta yhtä poikkeusta: Pennin komissa on *i*-päätteinen muoto 'olla'-verbeillä: *völi* (KPRSl. 1985: 612; Batalova 1975: 183) ja udmurtin 'olla'-verbin 1. preteritin ainoa muoto, *val*, on komin ja Permin komin *völi*-muodon ilmeinen vastine. (Apuverbin taivutuksesta enemmän s. 265–267.)

Mon. 1. persoonan muotona on komissa myös *imö*-päätteinen muoto *im*-päätteisen ohella ainakin seuraavissa murteissa: Letka, Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola (SSKZD 48()). Mon. 2. persoonan muoto on vanhassa kirjakomissa *idnyd*-päätteinen, Luzan, Ylä- ja Keski-Sysolan murteessa *inyd*-päätteinen ja Letkalla *idö*- tai *id*-päätteinen, ja Keski-Vyčegdalla on kirjakielen käyttämän päätteen ohella myös *id*-päätte (mt.). Uotila on tavoittanut Wichmannin merkinnöistä myös Vyčegdalta ja Sysolalta *idö*-päätteen sekä Vyčegdalta lisäksi *idöj*-päätteen (Uotila 1938: 55).

Mon. 3. persoonan päätteiden joukossa ovat jo edellä mainittujen *isny*- ja *iny*-päätteiden lisäksi käytössä päätteet *inys*, yksinomaisena Ylä-Sysolalla sekä *isnys* ja sen ohella mahdollisena *inys* Ižmalla; Udoralla *isnys*- ja *inys*-päätteet ovat mahdollisia *isny*- ja *iny*-päätteiden ohella (SSKZD 480). Kuten paradigmataulukosta näkyy, tällaista komilaisen *nys*-Px:n sisältämää päätettä käyttää myös Jažvan komi, ja molemmat päätteet, *isnys* ja *inys*, olivat myös vanhan kirjakomin käyttämiä

(Lytkin 1952: 112). Jažvan ja Pernin komissa sekä udmurtissa mon. 3. persoonan päätteessä persoonaan viittaavan aineksen edellä on aina pelkkä *i*, ei *is*, jota taas komi, sen murteet ja jo vanha kirjakomi käyttävät ensisijaisessa allomorfiissaan *isnys*.

2. PRETERITI

UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
1. <i>myniškem, veraškem</i>			
2. <i>mynem(ed), verum(ed)</i>	<i>munömyt</i>	<i>munəm(a)</i>	<i>munömyd</i>
3. <i>mynem(ez), veram(ez)</i>	<i>munöm(a)</i>	<i>munəm(a)</i>	<i>munöma</i>
1. <i>myniškemmy, veraškemmy</i>			
2. <i>mynillam(dy), verallam(dy)</i>	<i>munömaš</i>	<i>munəmaš</i>	<i>munömnnyd</i>
3. <i>mynillam(zy), verallam(zy)</i>	<i>munömaš</i>	<i>munəmaš</i>	<i>munömaoš</i>

Udmurtin bessermanin murteessa yks. 1. persoonankin muodon lopussa on Px (-e). Lisäksi eräissä etelämurteissa yks. 1. persoonan muoto voi olla rakenteeltaan samanlainen kuin muut yksikön persoonamuodot: (Bavly) *myneme* (mts. 133).

Komissa sekä nykykirjakeielessä että murteissa ovat rajoitetusti käytössä myös 2. preteritin 1. persoonat: yks. 1. Letka, Vym, Udora *munöma*, Ižma *munema*, Udoralla myös *munömö* eli Px:llinen muoto: mon. 1. Ižma *munemaeš*, Udora *munömnnyd* eli tässäkin persoonapäätteenä Px. 2. persoonissa on seuraavia poikkeavia muotoja: yks. 2. Ižma *munema* eli Ižmalla kaikissa yksikön persoonissa on sama, selvästi alkuaan 3. persoonaan kuulunut muoto; mon. 2. Ylä-Sysola *munömaoš*, Ižma *munemaeš*, eli nämäkin ovat alkuaan mon. 3. persoonaan kuuluvia muotoja. Taulukosta näkyy, että myös Jažvan komissa 3. ja 2. persoonissa on sama muoto. 3. persoonien muodoilla *munöma* ja *munömaoš* (Ižmalla *munema*, *munemaeš*) on rinnakkaismuoto muutamissa murteissa: yks. 3. Letka, Ylä-Sysola, Keski-Sysola *munöm*, mon. 3. Letka, Ylä-Sysola, Keski-Sysola, Udora *munömnny*. (SSKZD 480.)

Indikatiivin kielteinen taivutus on seuraava:

PRESENS

	UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
1.	<i>ug mynišky</i> <i>ug verašky</i>	<i>og mun</i>	<i>ogmun</i>	<i>og mun</i>
2.	<i>ud mynišky</i> <i>ud verašky</i>	<i>on mun</i>	<i>on mun</i>	<i>on mun</i>
3.	<i>ug myny</i> <i>ug vera</i>	<i>ozmun</i>	<i>oz mun</i>	<i>oz mun</i>
1.	<i>um myniške</i> <i>um veraške</i>	<i>og(ö) munö</i>	<i>ogö munö</i>	<i>ogö munöj</i>
2.	<i>ud myniške</i> <i>ud veraške</i>	<i>od(ö) munö</i>	<i>odö munö</i>	<i>onö munöj</i>
3.	<i>ug myno</i> <i>ug veralo</i>	<i>oz(ö) munö</i>	<i>oz munnis</i>	<i>oz munny</i>

Udmurtin vanhasta kirjakielestä on mon. 1. persoonalle muoto *umä* (? *umě*) (Munkácsi 83), mutta nykyudmurtin paradigmassa herättää huomiota, että kieltoverbillä on yksikön ja monikon 2. ja 3. persoonassa sama muoto – taivutusparadigman näiden yksikön ja monikon muotojen erottelu on konnegatiivimuodon osalla.

Vanhassa kirjakomissa kieltoverbin muodot mon. 1. ja 2. persoonassa ovat *og* ja *od*. (Esimerkkejä indikatiivin yks. 2. persoonasta ei teksteissä ole lainkaan.) 2. persoonassa kieltoverbiä seuraa vokaaliloppuinen konnegatiivimuoto, 1. persoonassa vokaalin perään liittyy vielä Px: *og suönym* 'emme saavuta' (Lytkin 1952: 114).

Permin komissa samat lyhyet kieltoverbin muodot ovat käytössä monikon persoonissa vokaaliloppuisten muotojen ohella; myös komin murteissa vastaavalaiset lyhyet muodot ovat yleisiä: mon. 1. *og* ja mon. 2. *on* ovat yksinomaisia Luzan, Ylä-Sysolan, Keski-Sysolan, Ala-Vyčegdan, Vymin, Ižman ja Udoran murteessa sekä Ylä-Vyčegdalla *oge-* ja *one-*muotojen rinnalla. Letkan murteessa mon. 1. persoonassa on *ogö-*muodon rinnalla samoin *og*, mutta mon. 2. persoonassa ovat käytössä muista varsinaisista komin murteista poiketen muodot *od* ja *odö* eli tarkalleen samat muodot, joita Permin komi käyttää, ja samaa tyyppiä on myös Jažvan komin ja udmurtin mon. 2. persoonan kieltoverbi. Syktyvkarin alueen murteessakin *od* ja *odö/odöj* ovat vaihtoehtoisia muotoja *on-*, *onö* ja *onöj*.

muotojen rinnalla (Žilina Baraksanov 1971: 132; SSKZD 481 esittää vain muodon *onö*).

Ylä-Vyčegdan murretta lukuun ottamatta kaikissa mainituissa murteissa (Letka, Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Vym, Ižma, Udora) konnegatiivimuoto on mon. 1. ja 2. persoonan kieltoverbin jäljessä tyyppiä *munö* (Ižmallalla *mune*), Ylä-Vyčegdalla sen sijaan Keski-Vyčegdan murteelle ja kirjakielelle luonteenomainen *j*-loppuinen muoto (Ylä-Vyčegda *nunej*). Luzalla konnegatiivimuodoksi mainitaan mon. 1. persoonan kieltoverbin jäljessä *munö*-muodon ohella muoto *munöm* (Žilina 1985: 79).

Mon. 3. persoonassa herättää huomiota Jažvan komin konnegatiivimuotona käyttämä muoto *munuis*. Vastaavaa muotoa *munmys* mon. 3. persoonan kieltoverbin jäljessä käyttävät muutamat komin murteet: Ylä-Sysolan, Udoran ja Ižman murre. Edellä mainittiin vanhan kirjakomin käyttäneen kieltoverbin mon. 1. persoonan yhteydessä Px:llistä muotoa; mon. 3. persoonasta ei teksteissä ole esimerkkejä.

FUTUURI

UDM.

(komilaisissa kielimuodoissa joka persoonassa kuten preesens)

1. *ug myny, vera*
2. *ud myny, vera*
3. *uz myny, vera*
1. *um myne(le), verale*
2. *ud myne(le), verale*
3. *uz myne(le), verale*

Tässäkin paradigmassa udmurtin kieltoverbin 2. ja 3. persoona ovat sekä yksikössä että monikossa keskenään identtiset.

1. PRETERITI

UDM	KOMI P	KOMI J	KOMI
1. <i>öj myny, vera</i>	<i>eg mun</i>	<i>ig mun</i>	<i>eg mun</i>
2. <i>öd myny, vera</i>	<i>en mun</i>	<i>in mun</i>	<i>en mun</i>
3. <i>öz myny, vera</i>	<i>ez mun</i>	<i>iz mun</i>	<i>ez mun</i>
1. <i>öm myne(le), verale</i>	<i>eg(ö) munö</i>	<i>igö munö</i>	<i>egö munöj</i>
2. <i>öd myne(le), verale</i>	<i>ed(ö) munö</i>	<i>idö munö</i>	<i>enö munöj</i>
3. <i>öz myne(le), verale</i>	<i>ez(ö) munö</i>	<i>iz munnis</i>	<i>ez munny</i>

Wiedemann esittää udmurtin kieltoverbin monikon persoonille vielä sekä muodot *öm, öd* ja *öz* että muodot *ömy, ödy* ja *özy* (Wiedemann 1884: 185). Munkácsilla on udmurtin vanhasta kirjakielestä mon. 3. persoonalle muoto *üzë* (Munkácsi 83). Nykyudmurtissa kieltoverbin 2. ja 3. persoona ovat kuitenkin keskenään identtiset sekä yksikössä että monikossa. Konnegatiivimuodot ovat samat kuin futuurin taivutuksessa.

Komimurteista Ala-Vyčegdan, Vymin, Udoran ja Ižman murteissa on kieltoverbiissä sama ahdas vokaali *i* (*ig, in, iz*) kuin Jažvan komissa. Näissä murteissa myös kieltoverbin monikon persoonat ovat identtisiä yksikön persoonien kanssa. Sama on tilanne Luzan ja Ala-Vyčegdan murteessa (sekä yksikössä että monikossa *eg, en, ez*). Mon. 2. persoonan edustus herättää taas Letkalla huomiota, kieltoverbillä on muoto *ed* tai *edö* – siis taas samat muodot, joita Permin komi käyttää ja jotka ovat samaa tyyppiä kuin Jažvan komin ja udmurtin kieltoverbin muodot. Samat muodot, lisäksi myös *edöj*, on tavoitettu muotojen *en, enö* ja *enöj* ohella myös Keski-Vyčegdalta (SSKZD 481; Žilina–Baraksanov 1971: 132). Konnegatiivimuodot ovat komin murteissa samaa tyyppiä kuin preesens-futuurin taivutuksessakin käytetyt. (SSKZD 481.)

Joissakin udmurtin etelämurteissa kielteisen 1. preteritin sijasta käytetään rakennetta, jossa verbillä on kielteisen futuurin muoto. Sekä kieltoverbin että pääverbin jälkeen asettuu partikkeli *na*: (Kukmor) *ug na uža na* 'en työskennellyt', *ud na uža na* 'et työskennellyt', *uz na uža na* 'ei työskennellyt', *uma na užale na* 'emme työskennelleet', *ud na užale na* 'ette työskennelleet', *uz na užale na* 'eivät työskennelleet' (Kel'mak o v. Saarinen 1994: 135). Paino si joittuu kieltoverbin jälkeiselle partikkelille. (Kielteisessä preteritissä paino on konnegatiivimuodon 1. tavulla.) Tämä erikoinen kielteisen 1. preteritin korvaava rakenne on käytössä myös eteläisessä komissa, nimittäin Letkan ja Luzan murteessa. Siinä tosin *na*-partikkelia käytetään vain kieltoverbin jäljessä (sen voi myös korvata *i*-konjunktio): *og na i pyrallyńida ordö* 'en ollut vielä käynyt heidän luonaan', *og na kylly sečöm slovosö* 'en ollut vielä kuullut sellaista sanaa', *školaas on na kajly?* 'etkö ole käynyt koulua?', *batlö og i tödly me* 'isääkään en tuntenut' (Žilina 1985: 83–84; SSKZD 483).

2. PRETERITI

	UDM	KOMI P	KOMI J	KOMI
1.	<i>myniškynte(je), öväöl myniškem</i>			
2.	<i>mynymte jed, öväöl mynem(ed)</i>	<i>abu munömyt</i>	<i>obə munəm(a)</i>	<i>abu munömyd</i>
3.	<i>mynymte(jez), öväöl mynem(ez)</i>	<i>abu munöm(a)</i>	<i>obə munəm(a)</i>	<i>abu munöma</i>
1.	<i>myniškyntemy, öväöl myniškemmy</i>			
2.	<i>mynillamte(dy), öväöl mynilläm(dy)</i>	<i>abu munömaś</i>	<i>obə munəmaś</i>	<i>abu munömnyd</i>
3.	<i>mynillamte(zy), öväöl mynilläm(zy)</i>	<i>abu munömaś</i>	<i>obə munəmaś</i>	<i>abu munömaöś</i>

Udmurtin 2. konjugaation malliverbin (*verany*) kielteisen 2. preteritin taivutus on seuraava: yksikkö 1. *veraškymte(je)*, *öväöl veraškem*, 2. *veramtejed*, *öväöl veram(ed)*, 3. *veramte(jez)*, *öväöl veram(ez)*. monikko 1. *veraškymtemy*, *öväöl veraškemmy*, 2. *verallamte(dy)*, *öväöl veralläm(dy)*, 3. *verallamte(zy)*, *öväöl veralläm(zy)*.

Kummassakin kielessä on siis analyytinen kielteinen 2. preteriti, jossa affirmatiivisen 2. preteritin muotoa edeltää kieltosanana negatiivinen eksistentiaali-possessiivi (siitä ks. s. 292). Udmurtissa on lisäksi synteettinen preteriti.

Udmurtin analyyttistä 2. preteritiä käyttävät pohjoismurteet ja useat välimurteetkin, synteettinen 2. preteriti taas on erityisesti etelämurteiden tempus. Bessermanissa ovat käytössä molemmat rakenteet, joskin vahvemmin synteettiset.

Kuten edellä esitetyllä affirmatiivisella 2. preteritillä, negatiivisellakin 2. preteritillä voi todeta olevan myös 1. persoonan muodot muutamissa komimurteissa (Udoran, Ižman, Vymin ja Letkan murteessa kuitenkin vain yks. 1.). Edelleen voi todeta 2. preteritin yksiköllä olevan vain yksi muoto, samoin monikolla vain yksi Jažvan komin lisäksi myös Ižman murteessa (Saharova–Selkov 1976: 81). Permin komissa ja komin Ylä-Sysolan murteessa mon. 2. persoonan muoto on identtinen mon. 3. persoonan muodon kanssa (Žilina 1975: 119).

Preesensin, futuurin ja 1. preteritin rakenteen tuottanut kehitys

Preesens, futuuri ja 1. preteriti ovat ne tempukset, joilla on indikatiivin paradigmassa yhtenäinen ilme. 2. preteriti poikkeaa niistä rakenteeltaan selvästi. Seuraa-

vassa tarkastellaan ensin preesensin, futuurin ja 1. preteritin rakennetta ja selvitetään nämä rakenteet tuottanutta kehitystä.

Futuuri

Kantapermi on käyttänyt futuuria. Futuurin tunnus on udmurtissa *o* ja komissa *a*. Kantapermiläinen vokaali on ollut luultavasti **a*; Lytkinin käsityksen mukaan jälkitavujen suhde udm *o* : komi *a* kuvastaa tätä kantapermiläistä vokaalia (Lytkin 1964: 235). (Paitsi futuurin tunnuksessa se esiintyy esim. tavallisimmassa adjektiivinjohtimessa udm *o*, komi *a* sekä substantiivin monikon tunnuksessa udm *jos*, komi *jas*.) Alunperin ei ollut olemassa pelkästä vokaalista koostuneita grammaattisia morfeemeja. On kaksi selitysmahdollisuutta. 1) Kantapermin tempustunnuksen taustalla on jokin konsonantin sisältänyt morfeemi ja nykyinen vokaali on vartalovokaalin ja sen sulaumavokaali. Setälä ei pitänyt mahdollisena, että vokaalin taustalla olisi **pV*-johdinaines (Setälä 1887: 85), joka rakentaa itämerensuomessa ja saamessa preesensparadigmaa. 2) Vartalovokaali on kantapermissä saanut tempustunnuksen luonteen ja omaksunut siksi *asun*, joka oli mahdollisimman etäällä toisesta vokaalisesta tempustunnuksesta, preteritin *i*:stä. Vanha menneen ajan tunnus **j* oli nimittäin kantapermissä vokaaliutunut tai muodostanut sulaumavokaalin vanhan vartalovokaalin kanssa. On muistettava, että kantapermin jälkitavuuissa olivat vokaaleista käytössä ehkä vain **a*, **ε* ja **i* (s. 63). (Vastaavalla tavalla on selitetty ns. heleän *a*:n esiintyminen saamen verbin preesensissä: vartalovokaali olisi käsitetty tunnuksen luonteiseksi, ja saamansa funktion takia se olisi säilynyt tavanomaiselta äännekehitykseltä [Itkonen 1939: 149, 155–].)

Kantapermin futuuriparadigmaan on päätteiksi otettu Px:t. Kummankin kielen yks. 3. persoonan päätte on alkuperältään selvä Px. Myös mon. 3:nnessa on udmurtissa ja Permin komissa päätteinä Px. Px:eja voivat edustaa myös muut udmurtin yksikön ja monikon päätteet, komissa koko alueella mon. 1. päätte, Permin komissa ja Jažvan komissa sekä eteläisissä komimurteissa myös mon. 2. Tai toisin muotoillen: mon. 1. ja 2. persoonan päätteiden kohdalla ei ole nimenomaisesti estettä tälle tulkinalle; alkuaanhan mon. 1. ja 2. persoonan Px:t ja Vx:t näyttävät olleen identtiset (Janhunen 1982: 32, 35). Futuuri olisi siis muinaisen objektikonjugaation jatka ja. Objektikonjugaatiohan on alun alkaenkin käyttänyt Px:eja persoonaan viittaavina aineksina (Janhunen 1982: 35). Objektikonjugaation ja perfektii-visen aspektin yhteydestä (s. 226) selittyy objektikonjugaation aineksista rakentuneen paradigman futuurisuus – samalla perusteella samoista muinaisen objektikonjugaation aineksista on rakentunut myös 1. preteriti kuten tuonnempana todetaan. Pohjoisemmissa komimurteissa monikon 2. ja 3. persoonan päätteiden joukkoon on ilmaantunut erilaisia uudennoksia. Muistettakoon, että myös mon. Px:t ovat jäsenyneet komimurteissa uudella tavalla.

Preesens

Preesensparadigma on yhtäpitävä permiläisissä kielissä vain yks. 3. persoonien osalta (udm *myne*, komi *munö*). Päätettä edustava vokaali (udm *e*, komi *ö*) selitetään sulaumavokaaliksi ja muoto **k*-johtimen sisältäväksi deverbaaliksi nominiksi. **k*-johdos esiintyy myös monessa muussa sukukielessä preesensin rakentajana. Samoin kuin permiläisissä kielissä **k*-loppuinen muoto on mansin preesensin yks. 3. persoonan muotona; mansissa **k*:sta on kuitenkin tullut preesenstunnuksena, joka sisältyy jokaiseen persoonamuotoon. Itämerensuomen mon. 1. ja 2. persoonan preesensissä sama aines esiintyy niin ikään preesenstunnuksena. **k*ainesta käyttää preesensissään myös permiläisten kielten – ja marin – kieltöverbi, alkuaan ilmeisesti juuri yks. 3. persoonan muotoon.

Mon. 3. persoonan muodoksi odottaisi **k*-johdoksen monikkomuotoa, nominin monikon tunnuksen sisältävää muotoa. Jo kantapermi on menettänyt nominin vanhan **t*-monikon ja muodostanut uuden nominin monikon tunnuksen (udm *jos/os*, komi *jas*) selvärajaiseksi substantiivin monikon tunnukseksi. Lisäksi kantapermissä muodostui nominaalisten predikaattien kongruenssipäätte, udm *es*, komi *ös*. Toki preesensin mon. 3. persoonan odotuksenmukainen muoto **k*-johdoksen monikkomuotona olisi ollut etymologialtaan nominaalinen, mutta muoto on sijoittunut verbaaliseksi predikaatiksi paradigmaan eikä *es/ös*-kongruenssipäätte ole siihen saanut sijaa. Kantapermiläistä mon. 3. persoonan preesensmuotoa ei voi rekonstruoida. Komin mon. 3. persoona (*munöny*) jäsenyy yks. 3. persoonan (*munö*) monikoksi: sen *ny*-aineksella on ilmeinen mon. 3. persoonan verbinmuotoihin soveltuvan monikon tunnuksen, kongruenssipäätteen, status (s. 201), mutta udmurtin preesensin mon. 3. *myno* on läpinäkymätön.

Koko komilaisella alueella futuurin muodot edustavat myös preesensin 1. ja 2. persoonan muotoja, mutta udmurtissa on erilliset preesensmuodot. Ne sisältävät preesenstunnuksen *sk*; 1. konjugaation vartalovokaali *y > i* liudentuneen konsonantin edellä (s. 173). (Joissakin udmurtin eteläisissä murteissa ja välimurteissa sibilantti on menettänyt liudennuksensa, joissakin välimurteissa sibilantti on jopa kadonnut: *myngo* 'menen' pro *mynsko* [Kel'makov...Saarinen 1994: 131].) Alkuperältään suffiksi on johdin, jo kantapermissä ilmeinen refleksiivi johdin, mutta kuten tyypillistä refleksiivijohtimelle, sillä on jo kantapermissä muodostettu myös kontinuaatiivisia, habituuaalisia verbejä. On mahdollista, että johtimeen on kantapermissä sekoittunut sgr **sk*-frekventatiivi johdinkin. (Vrt. s. 286.) Kontinuaatiivisia verbejä muodostavan johtimen valinta preesenstunnukseksi on luontevaa: ilmeisesti vielä kantapermissä vaikutti se vanha tempusmuodostuksen periaate, jollaista samojedi-kielten aoristi kuvastaa. Verbin semanttinen luonne määräsi sen tempusarvon: statiivinen verbi määräytyi preesensin ilmoittajaksi, dynaaminen preteritin. Verbin omaa semantiikkaa saatettiin johtimen käytöllä muuttaa; esim. frekventatiivi-

johtimella tehtiin dynaamisista verbeistä aspektiltaan kontinuaatiivisia statiivisia verbejä ja momentaanijohtimella statiivisista dynaamisista; näin saatiin haluttu tempusarvo. (Ks. Hajdú 1966: 72–, 1987: 246–.) Udmurtin preesensparadigmassa on siis 1. ja 2. persoonan rakentamiseen käytetty hyvin arkaaista keinoa. Kantaudmurtin turvautuminen tässä johtimeen, jonka ensisijainen funktio on refleksiivinen, on erikoista. Olisihan tarjolla ollut nimenomaisia frekventatiivijohtimiakin, esim. vanha johdin, vahva kontinuaatiivis-frekventatiivinen */. Esim. hantin preesensille on myös tunnusomaista vanhalla frekventatiivijohtimella muodostuneen preesensvartalon käyttö ja hantin käyttämä johdin onkin juuri */. Udmurtti on käyttänytkin /-ainesta konjugaatiossaan, mutta ei tempustunnuksena vaan udmurtin konjugaation erikoisuuden, ns. 2. konjugaation verbivartalon muodostamiseen. Tempustunnuksen oli valittava muista aineksista.

Udmurtin preesensparadigmassa herättää huomiota se, että preesens-tunnusta seuraavat persoonapäätteet saavat saman *o*-vokaalin eteensä, joka on edellä selitetty futuurin tunnukseksi. Permiläisten kielten futuuri : preesens -oppositio on kantapermiläinen, mutta ei vanhempi. Sen taustalla on vanhempi, kahden eri konjugaatiotyypin oppositio, joka toteutettiin persoonapäätteiden valinnalla. Voidaan olettaa, että kantapermissäkin Px:t persoonapäätteinä tuottivat futuurisen paradigman, Vx:t persoonapäätteinä presenttisen samasta vartalosta. Erityinen tempustunnuksen erottamaan toisistaan futuuria ja preesensia ei ollut välttämätön – sen sijaan oli välttämätöntä tehdä ero preteritiin ja se tehtiinkin 2. tavun vokaalilla. Kantapermiläinen futuurin ja preesensin vastakohta on kuitenkin kantaudmurtissa haluttu varmistaa, preesensparadigmaan on liitetty 1. ja 2. persoonaan vahvistukseksi kontinuaatiivinen suffiksi. 3. persoonaan sitä ei tarvittu; ne pysyivät selkeinä, futuurin muoto erossa preesensin muodosta, kaikista loppuheittomuullistuksista huolimatta. Kantapermiläinen futuurin ja preesensin oppositio on kantakomissa alkanut neutraalistua ja jäänyt eloon vain kolmannen persoonan alueella. Kantaudmurtin ja kantakomin vastakkaiselle suhtautumiselle futuuri : preesens -oppositioon on houkutus nähdä taas samoja syitä kuin monessa muussakin tapauksessa. Johtuuko udmurtin tempusoppositio vahvistuminen siitä, että tämä oppositio on muodostunut turkkilaiskieliinkin, joissa on myös taustalla aoristinen preesens-futuuri? (v. Gabain 1974: 111–115, 394 huom. 35.)

1. preteriti

Kantapermiläinen preterititunnuksen on ollut */j; se on tosin jo kantapermissä vokaaliutunut. Udmurtin 2. konjugaation paradigmasta ei tunnuksen vokaali kuitenkaan erotu; yks. 1. persoonan muotoon, joka on pelkkä tempusvartalo, tunnus on saanut fonotaktisista syistä uudelleen konsonanttisen allomorfin. Tämän preteritin tunnuksen tuntevat kaikki suomalais-permiläiset kielet, ja on luontevaa tulkita

myös ugrilaisten kielten, hantin ja unkarin, menneen ajan tunnuksista yksi juuri *j:ksi (Honti 1985: 74–; Kulonen 1993: 60) eli iätä tunnus suomalais-ugrilaiseksi. Edellä on jo huomautettu siitä, että preteritissä kuten futuurissakin ovat alkuaan saattaneet olla käytössä Px:t eli vanhan objektikonjugaation persoonapäätteet. Udmurtti viittaa tähän ja komilaisen alueen murteista myös Perinin komi ja Jažvan komi – tosin todistusvoimaisesti vain 3. persoonan kohdalla, jossa alun alkaenkin subjektikonjugaation ja objektikonjugaation ero on ollut kouriintuntuva. Onhan yks. 1. ja 2. persoonan Px:n ja Vx:n eroa osoittanut vain kadolle altis loppuvokaali (jos jätetään ottamatta lukuun vain Vx:na toiminut yks. 2. persoonan *n*) ja ovathan mon. 1. ja 2. persoonan Px:t ja Vx:t ilmeisesti olleet identtiset kuten edellä huomautettiin. – On kyllä niitäkin preterititaivutuksen muotoja, jotka selittyvät paremmin vanhan Vx:n sisältäviksi. Permiläisten kielten preteritissä yks. 1. persoonana vokaaliloppuisena viittaa pikemminkin aiempaan **m*-päätteeseen eli Vx:iin. Kaikissa komilaisen alueen murteissa yks. 2. persoonalla on *n*-päätte – samoin futuurissa ja preesensissä – eli alkuaankin Vx. Ja tietysti komin intransitiivi-verbistä muodostamat 3. persoonat tyyppiä *muni* 'meni' ja *muniny* 'menivät' sekä Perinin kominkin yhdestä verbistä, 'olla'-verbistä, muodostamat 3. persoonat *väli* 'oli' ja *völiny* 'olivat' kuten myös udmurtin 'olla'-verbin paradigmaan kuuluva taipumaton muoto *val*, jonka täytyy olla *väli*-muodon etymologinen vastine, edustavat saman paradigman muotoja, sen paradigman, joka ei käyttänyt Px:eja persoonan merkintään. 1. preteritikin kertoo omalla tavallaan kahden vanhan konjugaatiotyypin osuudesta kantaperinin konjugaatiossa. Objektikonjugaatio edellytti futuuria tai preteritiä, subjektikonjugaation käytöllä ei ollut tempuksen suhteen ehtoja.

Kieltoverbi

Permiläiset kieletkin kuuluvat kieltoverbin käyttäjiin. Edellä käsiteltyjen indikaatiivin tempusten yhteyttä osoittaa myös se, että niiden kielteinen taivutus muodostuu kieltoverbin avulla. Kieltoverbin vartalon on katsottu preesensin ja futuurin muodoissa (udmurtissa *u*- ja komissa *o*-) edustavan etuvokaalista kieltoverbiä **e*- tai **ä*- (Itkonen 1953–1954: 272). Esim. itämerensuomi ja saame käyttävät **e*-vartaloista kieltoverbiä preesenstaivutuksessaan (Korhonen 1981: 306). Sen sijaan marin kieltoverbin preesenstaivutuksessa on **a*:n edustaja ja mordvankin kieltopartikkelit viittaavat mahdolliseen aiempaan **a*-verbiin. (Itkonen mt.) Udmurtin kielteisessä optatiivissa (s. 222) optatiivista partikkeliä seuraava kieltoverbi, jota voi olettaa futuurin edustajaksi (vrt. udmurtin myönteinen optatiivi), sisältää sekin *a*:n: *medam*; *medad*; *medaz*, *medag*; *medam(y)*; *medad(y)*; *medaz(y)*. Fuchs on huomauttanut udmurtin näiden muotojen ja marin kieltoverbin preesenstaivutuksen (länsimari *am*, *at*, *ak* jne.) yhtäläisyydestä (Fuchs 1949: 185 alav.). Edellä on kuitenkin oletettu, että udmurtin muotoihin *medam*, *medad*, *medaz* jne. sisältyy

kieltoverbin futuurimuoto (udm **um*, **ud*, **uz*); jälkitavussa kieltoverbin vokaali on substituoitu toisella, jälkitavuuissa tyypillisellä vokaalilla.

Pelkän vokaalin sisältävällä kieltoverbin vartalolla on muullakin ollut eri vokaalityyppejä: Janhunen rekonstruoi kantasamojediin kolme vartalotyyppiä (Janhunen 1981: 269). Yleensäimperatiivilla ja indikatiivilla näyttää olevan eri vartalotyyppi. Tässä kyvyssään käyttää vokaalivaihtelua yksitavuinen kieltoverbi muistuttaa toista alkuaan yksitavuista kategoriaa, demonstratiivipronominia, jossa vokaalin vaihdolla saadaan aikaan deiktisiä eroja. Onko kieltoverbin eri vokaalivartaloilla samantyyppinen tausta? Kieltoverbin imperatiivihan on aina liittynyt puhetilanteeseen. Onko kieltoakin sävytetty vokaalinvaihdolla läheisemmäksi, tiukemmaksi tai etäisemmäksi, kohteliaammaksi?

Permiläisten kieltenkin kieltoverbin 1. preteriti näyttää ensi silmäyksellä muodostetun pelkästään vokaalia vaihtamalla: udm *ö-*, komi *e-*, komiJ *i-*. Sinänsä tämä äännesuhde udmurtin ja komin vokaaliedustuksen välillä on outo: komin *e-* ja Jazvan komin *i-*vokaalia vastaa yleensä vanhoissa sanoissa udmurtissa *e* tai *o* (Itkonen 1953–1954: 310). 1. preteritin onkin oletettu sisältäneen tempustunnuksen **j*, joka olisi vaikuttanut vokaalin laatuun (Serebrennikov 1963: 288). Tätä oletusta vahvistaa se seikka, että udmurtin kieltoverbin 1. pret. yks. 1. persoonalla on *asu öj*. (Koko komilaisalueella 1. preteritin yks. 1. persoonan päätteinä on sama *g*, joka preesens-futuurissakin on yks. 1. persoonan päätteinä – alkuaan varmaan preesensin yks. 3. persoonaan kuuluneen muodon yleistymänä.) Muodossa *øj* olisi siis säilyneenä 1. preteritin tunnus **j*, joka muista muodoista ei erotu mutta vaikuttanee vokaalin laadussa. Tepljašina huomauttaa (Tepljašina 1976: 179), että samanlainen ilmiö näkyy udmurtin 2. konjugaation 1. preteritissä, sen persoonataivutuksessa. Yksikön persoonien muodothan ovat tyyppiä yks. 1. *malpaj*, yks. 2. *malpad*, yks. 3. *malpaz* (< *malpany* 'ajatella'), vrt. kieltoverbin 1. preteritin yksikön muotoihin *øj*, *öd*, *öz*. Toisaalta on aihetta olettaa, että *øj* olisi sittenkin alun perin kuulunut 3. persoonaan, nähdä siinä saamen ja itämerensuomen yks. 3. persoonan **ejä*-kieltoverbin etymologinen vastine (**ejä*-muoto olisi yhtä odotuksenmukainen preteritin kuin preesensinkin paradigman muotona, vrt. Bartens 1993: 29). Nimitäin sama *øj*-muoto rakentaa kielteistä konditionaalia, joka persoonan kieltoelementtinä. Tällaiseksi joka persoonaan soveltuvaksi muodoksi odottaisi tietysti tunnusmerkitöntä 3. persoona.

Kieltoverbiä seuraa pääverbin konnegatiivimuoto. Indikatiivissa muiden kieltoverbiä käyttävien suomalais-ugrilaisten kielten – permiläisten kielten läntisten sukukielten ja samojedikielten – konnegatiivimuoto on tyypillisesti samanmuotoinen kuin tämän kielen yks. 2. persoonan imperatiivimuoto. Itämerensuomalais-saamelais-mordvalaisella ja samojedilaisella alueella se on **k*-loppuinen muoto, marissa pelkkä verbivartalo – lukuun ottamatta länsimarin innovaatiota, mon. 3. persoonan

kieltoverbiin liittyvää konnegatiivimuotoa. (Edellinen muoto näyttää siis kanta-uralilaiselta [Janhunen 1982: 37].) Perniläisten kielten yks. 2. persoonan imperatiivimuoto on myös pelkkä verbivartalo, ja sama muoto toimiikin myös konnegatiivimuotona, mutta vain yksikön persoonissa. Udmurtissa herättää lisäksi huomiota presenttistä yks. 1. ja 2. persoonan kieltoverbiä seuraava konnegatiivimuoto, tyyppi *myniſky*: pelkkä verbin vartalo *myny* ei ole kelvannut, vaan konnegatiivimuodoksi on otettu sen saman johdoksen vartalo, josta preesensin 1. ja 2. persoonat affirmatiivisessakin taivutuksessa muodostetaan (s. 189). Toisin kuin sukukielensä permiläiset kielet eivät ole kelpuuttaneet monikon persooniin samaa konnegatiivimuotoa kuin yksikön persooniin. Jo kantapermi on ottanut kieltoverbin monikon persoonien jälkeiseksi konnegatiivimuodoksi mon. 2. persoonan imperatiivimuodon kanssa identtisen muodon, joka nyt on vokaaliloppuinen: udm *myne*, komi *munö*, udmurtin preesensissä tämäkin tyyppiä *myniſke*. Ja ihan niin kuin udmurtti on voinut muokata monikon 2. persoonan imperatiivin *le*-loppuiseksi – *mynele* – ja komi imperatiivinsa *j*-loppuiseksi – *munöj* – (s. 216), niin konnegatiivimuotonakin voi olla udm *mynele*, komi *munöj*. Mon. 3. persoonalla näyttää olleen muutospainetta. Vain Permin komissa kaikissa monikon persoonissa on käytössä sama kantapermiläinen konnegatiivimuoto. Udmurtin *ug myno* -rakenteessa kieltoverbiä seuraava muoto on identtinen preesensin mon. 3. persoonan muodon kanssa. Komin *oz mummy* -rakenteessa, joka on käytössä useimmissa murteissa ja myös kirjakielessä, konnegatiivimuoto rakentuu aineksista *mun* + *ny* eli yksikön persoonissa käytössä oleva verbivartalo-konnegatiivimuoto + komin verbin monikon merkki, mon. 3. persoonan päätte *ny* (s. 201–). Vain Ylä-Sysolalla, Udoralla ja Ižmalla konnegatiivimuodossa on monikolliseen persoonaan viittaamassa toinen merkki, mon. 3. Px: preesens-futuuri *oz munnys*, 1. preteriti Ylä-Sysola *ez munnys*, Udora, Ižma *iz munnys* (SSKZD 481). Saman kielteisen taivutuksen rakenteen tapaa Jažvan komista (Lytkin 1961: 67).

Preesensin, futuurin ja 1. preteritin taivutusmuotojen persoonanmerkinnästä

Preesensin, futuurin ja 1. preteritin taivutusmuotojen persoonanmerkinnästä voidaan todeta seuraava:

1) Uralilaisesta kantakielestä asti periytyvät **yksikön 1. persoonan** päätteet **m* ja **mi*, joista edellinen on varsinainen Vx (verbin persoonapäätte), jälkimmäinen alun perin Px (possessiivisuffiksi). Uralilaisen kantakielen konjugaatio on käyttänyt sekä verbi- että possessiivisuffikseja persoonapäätteinä. Kuten edellä on mainittu, uralilaisen kantakielen objektikonjugaatio muodostui Px:ien avulla. Px:t korvasivat siinä persoonapäätteinä subjektikonjugaation Vx:t (Janhunen 1982: 35). Samojedikielet ja ugrilaiset kielet käyttävät objektikonjugaatiota vieläkin, ja mordvakin

tuntee sen, mutta mordvassa sen rakenne on monilta osin läpinäkymätön. Permiläisten kielten päätteet kantavat muistoa muinaisesta objektikonjugaatiosta. (Lytkin [1977: 282-283] tulkitsee asian kuitenkin siten, että kyseessä olisi ollut innovaatio: kantapermiin olisi ollut kehitymässä objektikonjugaatio subjektikonjugaation rinnalle.) Px-pääte tulee näkyviin, selvimmin 3. persoonissa, juuri niissä tempuksissa, futuurissa ja preteritissä, joissa perfektiivinen aspekti voi esiintyä. Objektikonjugaation käyttö edellytti definiittistä, topikaalista objektia; tässä on objektikonjugaatio ja perfektiivisen aspektin yhteys. Odotuksen mukainen permiläisten kielten indikatiivin preesensin 1. persoonan päätteellä olisi **m:n* edustaja, indikatiivin futuurin ja 1. preteritin päätteellä **mi:n* edustaja. Kummassakin nykyisessä permiläiskielessä preesensin, futuurin ja 1. preteritin yks. 1. persoonan muoto päättyy kuitenkin tempustunnusta (tai sen osaa) edustavaan vokaaliin, persoonapäätettä muodosta ei erota (udmurtin poikkeuksellisesta säilymätapauksesta tulee kohta puhe). Sananmuodon vokaaliloppuinen rakenne todistaa kuitenkin, että muodon lopusta on kadonnut konsonanttiaines tai konsonantti+vokaali. Sen on täytynyt olla **m* tai **mi*: udmurtissa on parissa tapauksessa nasaali vieläkin näkyvissä. Udmurtin futuurin yks. 1. persoonan muoto voi kysymyslauseessa olla edelleenkin *m*-loppuinen (GSUJa. 1962: 194): *mar karom?* 'mitä teen?'. Aminoff kiinnitti huomiota samaan ilmiöön: *mon ku kulom?* 'milloin minä kuolen?' (Aminoff Wichmann 1896: 43). Samoin udmurtin etelämurteissa optatiivin yks. 1. persoonan muodoissa on vielä *m*: *med m̄anom* 'menenpä, kunpa menisin' (Kel'makov-Saarinen 1994: 127). Vanhassa kirjakomissa oli säännöllisesti *m* sekä preesens-futuurissa että 1. preteritissä yks. 1. persoonan päätteellä (Lytkin 1952: 111, 112); Lytkinin mukaan vanha kirjakomi ei preesensin ja futuurin oppositiota tuntenut (Lytkin 1977: 282). Sjögrenin mukaan vielä hänen aikanaan (v. 1830) Luzalla käytettiin *m*-päätettä, varsinkin jos verbin ohessa ei käytetty persoonapronominia (Uotila 1933: 221). Kantapermiläinen yks. 1. persoonan pääte oli epäilyksettä *m*. Pääte on siis uralilaisen **m-* tai **mi-*aineksen tai molempien edustaja. Koska erityisesti 3. persoonan muodot todistavat futuurin ja 1. preteritin muotojen rakentuneen Px:ien avulla, olisi johdonmukaista tulkita udmurtin futuurin *m*-loppuinen muoto alkuaan **mi*-päätteiseksi – siitä huolimatta, että nominin alueella yks. 1. Px on jo kantapermissä kadottanut nasaalin (s. 113).

2) Seuraavassa tapauksessa on myös kysymys persoonan merkitsemisestä, mutta merkintään ei käytetä persoonapäätettä.

Kieltoverbin yks. 1. persoonan muoto on *g*-loppuinen udmurtin futuurissa ja preesensissä (*ug*) sekä komin, Permin komin ja Jažvan komin preesens-futuurissa (*og*) ja preteritissä (komi ja komiP *eg*, komiJ *ig*). Historiallisesti katsoen pääte ei ole persoonaan viittaava aines, eikä päätteiden status ole yksinkertainen nykykielissäkään. Vrt. udmurtin kieltoverbin futuurin paradigmaa: *ug, ud, uz, um, ud, uz* ja komin (kirjakielen) kieltoverbin preesens-futuurin paradigmaa: *og, on, oz, ogö,*

onö, oz. Näissä paradigmoissa *ug-*, *og-* ja *eg-*muodon *g* on oppositiossa päätteisiin *d*, *n*, *z*, *m*, *gö* ja *nö* nähden. Esim. 2. persoonan *d* ja *n* ovat persoonaan viittaavia, samoin 3. persoonan *z*. *g*:llä on näihin päätteisiin rinnastuva asema, se viittaa 1. persoonaan. Sen sijaan udmurtin kieltoverbin preesensin paradigmassa *ug. ud. ug, um, ud, ug* on samanmuotoinen kieltoverbi paitsi yks. 1. persoonassa myös yks. ja mon. 3. persoonassa. Yks. 3. persoona onkin muodon alkuperäinen paikka, se on syntynyt 3. persoonan preesensin muotona. Vrt. marin kieltoverbin preesensin yksikön muotoja: itämari *om, ot, ok*, länsimari *am, at, ak*. 3. persoona on merkittävämpi kuin 1. tai 2. persoona, ja tällaisena permiläisten kielten kieltoverbin yks. 3. persoonan muoto on pystynyt levittäytymään alkuperäisen alueensa ulkopuolelle, 1. persoonan alueelle – kornissa se on jopa menettänyt alkuperäisen alueensa. (Itämerensuomalaisista kielistä liivissä kieltoverbin preesensin 3. persoonan muoto on levinnyt myös 1. persoonaan ja virossa alkuperäinen 3. persoonan muoto on levinnyt kaikkiin persooniin [Laanest 1982: 242.]) Ei permiläisten kielten kieltoverbin *g*-loppuisella muodolla ole enää liioin sidosta preesensin, se on udmurtissa myös futuurin, komissa myös preteritin persoonamuodossa. Sivulla 197 esitellään udmurtin ja komin preesensin yks. 3. persoonan muototyyppi, udm *myne*, komi *munö*. Tämä yks. 3. persoonan preesensmuoto on alun perin ollut deverbaalinen **k*-johtiminen nomini: siinä ei ole ollut siis persoonaan viittaavaa ainesta lainkaan. Sama **k*-aines on kieltoverbin muodossa. Huomaa, että muiden verbien lopusta **k* on kokonaan pudonnut pois (*myne, munö*) mutta kieltoverbin lopussa säilynyt ja vielä soinnillistunut. Tämä soinnillistuminen on tapahtunut jo kantapermissä. (Komissa, jossa kieltoverbin preesens ei eroa futuurista, yks. 3. persoonan muoto ei ole *og* vaan *ozeli* edustaa alkuperäistä futuurin yks. 3. persoona.)

Yksikön 2. persoonan merkintä tapahtuu seuraavasti:

1) Udm *d* preesensissä, futuurissa ja preteritissä. Uralilaiseen kantakieleen palautuvia yks. 2. persoonan päätteitä, Vx-päätteitä, ovat sekä **t* että **n* (Janhunen 1982: 35). Päätteet **ti* ja **nti* ovat vanhoja yks. 2. persoonan Px:eja. Udmurtin päätteet voisi edustaa joko **t*- tai **ti*-ainesta; mahdollinen lähtömuoto olisi myös **nti*. Kumpi tyyppi, Vx vai Px, udmurtin päätteiden taustalla onkin, nykyinen *d*-päätte on epäodotuksenmukainen, odotuksenmukainen olisi *t*: kauempana sanassa **t* ja **nt* eivät kantapermissä eivätkä udmurtissakaan ole soinnillistuneet; molempia edustaa *t* (s. 38). (Sama ongelma liittyy verbin mon. 2. persoonan päätteiden historiaan: Permin komissa, Jazvan kornissa ja komissa on klusiilinauksella odotuksenmukainen edustus *t* ja *d* mutta udmurtissa taas epäodotuksenmukainen soinnillinen edustus *d*, ja sama epäodotuksenmukainen edustus on udmurtin molempien 2. persoonien Px:lla [s. 113].) Koska jo kantapermille oli luonteenomaista sananloppuisen klusiilien kato, voisi udmurtin *d*-päätteessä nähdä juuri vanhan Px:n. Jos päätte rajoittuisi futuuriin ja preteritiin, Px olisikin luonteva lähtökohdaksi. Kun kuitenkin

udmurtissa preesensissäkin on sama aines, on preesensin päätteeksi samasta syystä luontevampaa olettaa vanhaa Vx:a. Voi tietysti myös olettaa, että futuurissa ja preteritissä alkuperäinen *d* olisi työntynyt preesensiinkin ja työntänyt syrjään siitä vanhan Vx:n, mahdollisesti **n*-päätteen (ks. seuraava kohta).

2) *n* on yks. 2. persoonan päätte komin, Permin komin ja Jažvan komin kaikkien verbien preesens-futuurissa ja 1. preteritissä (sekä kieltoverbissä myös mon. 2. persoonan päätteellä useimmissa murteissa: Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Ylä-Vyčegda, Vym. Udora, Ižma) sekä udmurtissa kieltoverbin imperatiivissa. (Udmurtissa kieltoverbillä on sama muoto imperatiivin yksikön ja monikon 2. persoonassa; nykykielen kannalta voi kysyä, onko muoto enää verbi. vai onko se pikemminkin kieltopartikkeli. Tästä enemmän s. 216–. Tosin udmurtissa kieltoverbin paradigmissa ei enää indikatiivinkaan 2. ja 3. persoonien yksikön ja monikon muotojen välillä ole oppositiota; monikon persoonissa on sama muoto kuin yksikön persoonissa. Wiedemannin ja Munkácsin vanhasta kielestä tavoittamia monikon muotoja ei enää käytettäne missään. Kieltoverbin merkittömät yksikön persoonat ovat levinneet monikon persoonien alueelle; kieltoverbi on taipuvainen menettämään verbinpiirteitään, tämä ilmiö näkyy muissakin kielissä.) Edellä jo mainittiin, että Janhusen mukaan uralilaisen kantakielen finiittisessä taivutuksessa yks. 2. persoonalla on ollut kaksi Vx-päätetyyppiä, **t* ja **n*; lisäksi käytössä on objektiivisessa konjugaatiossa ollut Px **n*. (Uralilaisen kantakielen yks. 2. persoonan pronomiinilla on kuitenkin ollut pelkästään **t*-alkuinen hahmo.) Edellinen vanhoista Vx:eista on laaja-alaisesti uralilaisten kielten käyttämä, jälkimmäistä käyttävät komin lisäksi obinugrilaiset kielet ja samojedikielet. Kantapermi oli säilyttänyt muiston kahdesta konjugaatiosta (s. 190, 193) ja niiden Vx:eista ja Px:eista. Se on saattanut käyttää yks. 2. persoonassa sekä **n*- että **ti*-ainesta. Voi olettaa, että taivutusparadigmat olisivat kummassakin kielessä yksinkertaistuneet erisuuntaisesti sen jälkeen, kun kahden konjugaation oppositio oli murtunut. Voi myös olettaa kieltoverbin imperatiivimuotoa sellaiseksi erikoistapaukseksi, jossa vanha edustus pystyi säilymään – jossa udmurtti säilytti vanhan *n*-Vx:n. Permiläisten kielten kuten marinkin imperatiivin yks. 2. persoonan muotona on pelkkä verbivartalo, kuten tuonempana esitetään. Kieltoverbin yks. 2. persoonan imperatiivimuodossa verbivartalo, yhdestä vokaalista koostuva!, on kuitenkin saanut marissakin verbin persoonapäätteen peräänsä ja sama näkyy permiläisten kielten imperatiivimuodostakin (udm, komi *e-n*, komiJ *i-n*. Tšuvassi käyttää myös *n*-loppuista kieltopartikkeliä 2. ja 3. persoonien imperatiivimuotojen edessä muodostamaan kielteisen imperatiivin [Levitskaja 1976: 77–78]. Rédein ja Róna-Tasin mukaan tšuvassi on saanut partikkelinsa udmurtista [Rédei Róna-Tas 1980: 125].) Komissa *n*-ainesta käytetään aivan samalla tavalla kuin samojedikielissä (Janhunen 1980): vain Vx:na (ei Px:na, ei 2. persoonapronominia aloittavana konsonanttina) ja Vx:na vain yks. 2. persoonassa (lukuun ottamatta kieltoverbiä, mutta se on

erikoistapaus: yksikön persoonat ovat levinneet monikon persoonien alueelle). Obinugrilaiset kielet sen sijaan käyttävät sekä *n*-tyypin Vx:eja ja Px:eja että *n*-alkuisia 2. persoonan pronomineja. Kaikki kolme 2. persoonan pronominia ovat niissä *n*-alkuisia, mutta suffikseissa *n*-tyyppi on niissäkin luonteenomainen vain yks. 2. persoonalle – tosin se mansissa on voinut levitä yksiköstä muihinkin numeruksiin. **n* yks. 2. persoonan päätteenä on levikiltään, samojedilais-obi-nugrilais-periniläisenä, mielenkiintoinen ilmiö.

Yksikön 3. persoonan muoto rakentuu seuraavin tavoin:

1) Muoto on vailla persoonanmerkintää. Alun alkaen uralilaisten kielten subjektikonjugaation 3. persoonalle on ollut tyyppillistä, että siinä ei ole ollut mitään persoonaan viittaavaa ainesta. Uralilaisten kielten historia osoittaa, että yks. 3. persoonan funktion on saanut deverbaalinen nomini, hyvin yleisesti samanlainen kuin kielessä esiintyvä partisiippi, tai tempus- tai modusvartalo. Myös pelkkä verbivartalo on voinut sijoittua yks. 3. persoonan muodoksi.

Udmurtin preesensin yks. 3. persoonana käytetty 1. konjugaation muoto *myne* ja komin preesens-futuuriin yks. 3. persoonan muoto *munö* ovat nekin etymologisesti deverbaalisia nomineja, verbivartalon **k*-johdoksia (1. tavun jäljessä, kieltoverbissä, klusiili on säilynyt) vailla persoonan merkintää. *myne*, *munö* -muoto on kuitenkin jo kantapermissä saanut pelkästään finiittistä taivutusta rakentavan muodon statuksen – siinä suhteessa se poikkeaa 2. preteritiä edustavista muodoista udm *mynem*, komi *munöm*. Oppositiossa muihin persooniin *myne*, *munö* -muoto määrittelee itsensä yks. 3. persoonaksi ja samalla oppositiossa muihin tempuksiin, ennen kaikkea futuuriin ja preteritiin, se määrittelee itsensä preesensiksi. Udmurtin 2. konjugaation preesensin yks. 3. persoonan muoto *vera* on etymologisesti läpinäkymätön. Jos Uotila, joka oletti 2. konjugaation paradigman syntyneen kahden johdostyyppin, *a-* ja *al*-johdosten sekaparadigmana (s. 175), on oikeassa, **k*-johdinaineksen voi olettaa sulautuneen myös *vera*-muodon loppuvokaaliin. Jos taas kyseessä on pelkkien *al*-johdosten paradigma, jossa *l* on osasta muotoja heittynyt kuten Serebrennikov oletti, muotoa on vaikea selittää muuten kuin otaksumalla 1. konjugaation *myne*-muodon vaikuttaneen *vera*-muodon rakenteseen. (Näin Serebrennikov [1963: 251] tekikin.) Udmurtin 2. konjugaatiossa *vera*-muodolla on sama status kuin *myne*-muodolla 1. konjugaatiossa. Edellä (s. 194) oli puhe kieltoverbin muodoista udm. *ug*, komi *og*, *eg*. Udmurtin preesensissä *ug* edustaa kumpaakin 3. persoonaa ja yks. 1. persoonaa. Komin preesens-futuurissa *og* ja 1. preteritissä *eg* edustavat yks. 1. persoonaa. Näitä kieltoverbin muotoja verrattiin rakenteeltaan ja alkuperäiseltä paradigma-asemaltaan muotoihin *myne* ja *munö*.

Tempusvartalon kanssa identtistä yks. 3. persoonaa edustaa komin 1. preteritin yks. 3. *muni*.

2) Edustus udm *z*, komi *s* on udmurtissa futuurissa ja preteritissä, komissa futuurissa (preesens-futuurissa) ja rinnakkaismuotona preteritissä. Kyseessä on vanhan Px-sarjan 3. persoonan suffiksi. (Futuurin ja preteritin 3. persoonan päätte ei ole kuitenkaan identtinen nykyisen Px:n kanssa, jossa sibilanttia edeltää vokaali.) Udmurtin päätteiden soinnillisuus ei ole odotuksenmukaista; udmurtissa kuitenkin esim. myös 2. persoonien Px:n konsonantti on epäodotuksenmukaisesti soinnillinen. Mahdollisista allomorfeista on kantaudmurtissa yleistetty jostakin syystä kernaasti soinnillisen konsonantin sisältänyt.

Monikon 1. persoona merkitään seuraavasti:

1) Udmurtin preesensissä, futuurissa ja 1. preteritissä *my*, *m* (kirjakielissäkin preesensissä ja futuurissa molemmat päätteet, *my* ja *m*, 1. preteritissä vain *my*, [GSUJa. 1962: 198, 201, 203]): kieltoverbin preesensissä, futuurissa ja 1. preteritissä päätteenä on vain *m*, mutta vielä Wiedemann ja Munkácsi esittivät kieltoverbin 1. preteritin mon. 1. persoonalle *m*-päätteisen muodon rinnalla *m*+vokaali-päätteisen muodon (Wiedemann [1884: 185]: *öm* ja *ömy*). Komin preesens-futuurissa ja 1. preteritissä *m*, eteläisissä murteissa (Letka, Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola) myös *mö*, Permin komissa *m*, *mö*, Jažvan komissa *m*, *mø*. (Komin kieltoverbin preesens-futuurissa ja 1. preteritissä on toinen päätetyyppi, ks. kohta 3). Niin udmurtissa kuin komin murteissa vielä säilynyt päätetyyppi *m+V* on paremmin säilyttänyt vanhan mon. 1. persoonan Vx:n hahmoa tai saman rekonstruktion mukaisen mon. 1. persoonan Px:n hahmoa **mAk*. (Ei ole mahdollista erottaa etymologisesti Vx:a ja Px:a.)

2) Vanhassa kirjakomissa mon. 1. persoonan päätte oli *mmym* preesens-futuurissa; 1. preteritistä ei ole esimerkkejä (Lytkin 1952: 111–112). Mon. 1. persoonan Vx:n perään on siis liitetty vielä mon. 1. Px.

3) Komin kieltoverbin mon. 1. persoonan muodossa ei varsinaista persoona-päätettä ole. Sivulla 184 oli jo puhe siitä, että komin ja Permin komin kieltoverbin yks. 1. persoonan muotoja *og* ja *eg* (Ala-Vyčegda, Vym, Udora, Ižma *ig*) käytetään useimmissa murteissa (komi: Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Vym, Udora, Ižma [SSKZD 481]) myös mon. 1. persoonan muotoina. Vanha kirjakomi käytti myös muotoa *og* (Lytkin 1952: 114; 1. preteritistä ei ole esimerkkejä).

Muutamissa komin murteissa, samoin Permin komissa, kieltoverbin preesens-futuurin *og*- ja 1. preteritin *eg*-muotoon lisätään päätte *ö*, Keski-Vyčegdalla myös *öj*: preesens-fut. (Keski-Vyčegda) *og*, *ogö* tai *ogöj*, (Letka) *og* tai *ogö*, (Ylä-Vyčegda) *og* tai *oge*, 1. pret. (Keski-Vyčegda) *eg*, *egö* tai *egöj* (SSKZD 481, Žili n a Baraksanov 1971: 131, 132). Komin kirjakieli käyttää muotoja *ogö* ja *egö* (SKJa. 1955: 218, 219). Jažvan komi käytti vain muotoja *ogø* ja *igø*. Päätteet *öj* ja *ö* eivät

siis ole persoonapäätteitä: niiden on liityttävä jo valmiiseen persoonamuotoon. Ne kuitenkin muuttavat muodon aseman paradigmassa.

Monikon 2. persoonan merkintä tapahtuu seuraavasti:

1) Käyttämällä päätteitä *uđm dy, d*, komi murt. *dö, d*, komiP *tö, t*, komiJ *tø, t*. *Uđmurtissa* käytetään preesensissä, futuurissa ja 1. preteritissä päätettä *dy*, kieltoverbissä samoissa kategorioissa kuitenkin päätettä *d*, joskin Wiedemannilla (1884: 185) oli vielä 1. preteritin mon. 2. persoonallekin sekä *d*-päätteinen että vokaaliloppuinen muoto (*öd* ja *ödy*). Komissa päte on käytössä vain Letkan (*dö, d: munad, munid, munadö, munidö*) ja Keski-Vyčegđan (*d: murad, munid* – täällä rinnan alempana esiteltävien muotojen *munamyd, mminnyd* kanssa) murteissa, mutta samaa päätettä käyttävät siis myös Permin komi ja Jažvan komi. Päate on etymologisesti joko vanha mon. 2. persoonan Vx-päate tai vanha mon. 2. persoonan Px. Etymologisesti kumpikin lähtökohta on mahdollinen. Nykytilanteen kannalta päate on Vx: preesensin, futuurin ja 1. preteritin paradigmojen muidenkaan muotojen päätteet eivät ole nykyisiä Px:eja. *Uđmurtin* päätteessä klusiilin soinnillisuus on epäodotuksenmukaista.

Samalla tavalla kuin komissa mon. 1. persoonan finiittisen muodon persoonapäätettä on voitu muokata edelleen *ö-* tai *öj-*aineksella, samoin mon. 2. persoonan muotojakin on sillä muokattu. Keski-Vyčegđan komilaismurteessa (Wichmannin muistiinpanojen mukaan [Uotila 1938: 55]) on käytössä *d*-päätteen lisäksi tällainen *d_öj*-päate: esim. 1. preteritin mon. 2. *munid* tai *munidöj*. Keski-Vyčegđan murteessa kieltoverbilläkin on mon. 2. persoonassa muodot *od, odö, odöj, ed, edö, edöj* (muotojen *on, onö, onöj, en, enö, enöj* rinnalla). Vrt. saman murteen mon. 1. persoonan kieltoverbin muodot *og, ogö, ogöj, eg, egö, egöj*. Koska muotojen *odö* ja *odöj* pohjana on mon. 2. persoonan muoto (kieltoverbinkin yks. 2. persoona on kaikissa komimurteissa *n*-loppuinen), ne poikkeavat mainituista muodoista *ogö, ogöj, egö* ja *egöj* ja kohta puheeksi tulevista muodoista *onö, onöj, enö* ja *enöj* siinä, että jälkimmäisissä muodoissa vasta päätteen *öj*-loppu kiinnittää muodon pelkäkksi monikon persoonaksi.

Letkan murteen ja Permin komin kieltoverbin muodot *od* ja *odö* sekä *ed* ja *edö* ja Jažvan komin *odø* ja *idø* ovat varmaan rakentuneet muotoina *o-dö, e-dö* eli persoonapäate verbivartaloon liittyen (ei siis *od-ö, ed-ö*): näissä murteissahan mon. 2. persoonan persoonapäätteenä on yleisesti käytössä *uđmurtin dy*-päätteeseen rinnastuva Letkan murteen *dö*, Permin komin *t* tai *tö* sekä Jažvan komin *tø*-päate. Tosin kieltoverbin mon. 1. persoonallakin on Letkalla ja Permin komissa muodot *og* tai *ogö*, Jažvan komissa *ogø*.

2) Vanhassa kirjakomissa oli käytössä päate, joissa *d*-päätteen persoonanmerkintää on vahvistettu liittämällä sen perään komilainen mon. 2. Px *nyd: d+nyd*, esim. *munadnyd* (Lytkin 1952: 111, 112). Kieltoverbin mon. 2. persoonan muodot

olivat kuitenkin vanhassa kirjakomissa *d*-päätteisiä: *od* (mts. 114; 1. preteritistä ei ole esimerkkejä, ei valitettavasti liioin yks. 2. persoonan muodoista, yksikön ja monikon muotojen vertailuun).

3) Nykykomin keskisten ja pohjoisten murteiden ja myös komin kirjakielen ratkaisu on seuraava: preesens-futuurin ja 1. preteritin mon. 2. persoonan muoto saadaan liittämällä yks. 2. persoonan *n*-päätteen perään mon. 2. persoonan *Px nyd*: *n+nyd*, esim. (Ala-Vyčegda, Keski-Vyčegda, Ylä-Vyčegda, Vym, Udora, Ižma) *numannyd* 'menette', *muninnyd* 'menitte'. Tämä on komin kirjakielen muiden verbien paitsi kieltoverbin päätte.

Luzan, Ylä-Sysolan ja Keski-Sysolan murteessa päätte on kuitenkin pelkkä *nyd*: *munānyd*, *muninyd*; *Px* on siis liittynyt suoraan tempusvartaloon.

4) Vaikka *n*-muoto toimii kyllä sellaisenaan useimmissa murteissa mon. 2. persoonan muotona samoin kuin kieltoverbin muutkin yksikön muodot monikon muotoina (Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Ylä-Vyčegda, Vym, Udora, Ižma), komi on rakentanut kieltoverbille muutamissa murteissa kieltoverbin yksikön 2. persoonan *n*-loppuisen muodon väraan rakentuvan monikon 2. persoonan: preesens-futuurissa (Keski-Sysola, Keski-Vyčegda) *onö*, (Ylä-Vyčegda) *one*, (Keski-Sysola) *onöj*, 1. preteritissä (Keski-Sysola, Keski-Vyčegda, Pečora) *enö*, (Ylä-Vyčegda) *ene*, (Keski-Vyčegda, Keski-Sysola) *enöj*. Myös mon. 1. persoonan muodoissa on kieltoverbillä näissä murteissa vokaaliloppuinen tai *öj*-loppuinen muoto. (SSKZD.260a, 447b, 481; Kolegova-Baraksanov 1980: 49.)

Vokaaliloppuisen *n*-aineksisen muodon löytää myös udmurtin pohjoisesta Glazovin murteesta, jossa on kieltoverbin imperatiivin mon. 2. persoonan muodon kaltainen kieltopartikkeli *en-e*, *en-ele* (s. 217). Udmurtin Glazovin murteen muodot lienevät omapohjaisia analogiamuotoja, muiden verbien imperatiivimuotojen mallin mukaisia.

Mon. 3. persoonan merkintä tapahtuu seuraavasti:

1) udm *zy*, komi *P sō*: udmurtissa futuurin ja 1. preteritin muodoissa (*myno-zy*, *mynt-zy*); kieltoverbinkin 1. preteritissä oli vielä 1800-luvulla sama päätte, kuten Wiedemann ja Munkácsi totesivat. Permin komissa päätte esiintyy preesens-futuurin ja 1. preteritin muodoissa (*muna-sō*, *muni-sō*); Permin komin kieltoverbissä päätte on *zō* (prees.-fut. mon. 3. *o-zō*, pret. mon. 3. *e-zō*). Päätte edustaa uralilaisen kantakielen mon. 3. persoonan *Px:a*, jonka asu on ollut **sAk* tai **sAr*. Siitä on myöhemmin kehittynyt *Vx*. Todettakoon vielä tämänkin päätteen yhteydessä, että sen esiintyminen juuri futuurin ja preteritin päätteenä selittyy siitä, että alun perin *Px:t* olivat objektikonjugaation päätteitä.

2) komi (murt.) *nys*, komi *J nēs*, *nīs*. Päätte on selvä mon. 3. persoonan *Px*. Preesensissä päätte liitetään yks. 3. persoonan muodon perään, ja näin saadaan mon. 3. persoonan muoto: preesens(futuuri) Ylä-Sysola *munōnys*, Ižma *munenys*, Udora

munönys, munasnys, komiJ preesens *munənəs*, vrt. yks. 3. Ylä-Sysola *munö*, Ižma *munē*, Udora *munö*, *munas*, komiJ *munə*. Komin pohjoisissa murteissa näin saadaan myös futuurin ja 1. preteritin mon. 3. persoonan muoto: (preesens)futuuri Ižma *munasnys*, Udora *munönys, munasnys*, vrt. yks. 3. *munas*, Udoralla myös *munö*, 1. preteriti Ižma ja Udora *munisnys, muninys*, vrt. yks. 3. *munis, muni* (SSKZD 479, 480). Vanhian kirjakomin teksteissäkin mon. 3. persoona muodostuu siten, että yks. 3. persoonan *as*-loppuisen muodon – siis (preesens)futuurin muodon – loppuun on lisätty mon. 3. Px: *-as-nys*.

Sen sijaan eteläisessä Ylä-Sysolan murteessa ja Jažvan komissa pääte liittyy futuurissa ja 1. preteritissä tempusvartaloksi tulkittavaan muotoon: futuuri Ylä-Sysola *munanys*, vrt. yks. 3. *munas*, 1. preteriti Ylä-Sysola *muninys*, vrt. yks. 3. *munis*, komiJ futuuri *munanis*, vrt. yks. 3. *munas*, 1. preteriti *muninis*, vrt. yks. 3. *munis* (Lytkin 1961: 67). (Toinenkin eteläinen komimurre, Luzan murre, liittää persoonan merkitsevän päätteen suoraan tempusvartaloon; sen liittäjä pääte ei kuitenkaan ole identtinen mon. 3. Px:n kanssa vaan se pääte, jota käsitellään seuraavassa).

Samanmukaisesti ovat muodostuneet edellä kohdassa 1 käsitellyt *udmurtin* ja Perinin komin muodot: futuurin tai 1. preteritin vartaloon (*udm myno-*, *myni-*, komiP *muna-*, *muni-*) liitetty yks. 3. tai mon. 3. persoonan pääte on alkuperältään Px (*udm z, zy*, komiP *s, sö*) – Ylä-Sysolan murteen ja Jažvan komin muodossa Px vain on nykyinen, komilaisen innovaation tuottama Px.

Menetelmä on juuri se, jota näiden verbin paradigman osien, näiden tempusten suhteen odottaakin; taustaltahan hämöttää vanha objektikonjugaatio, jossa per soonat on merkitty Px:ein.

3) Pohjoisista komimurteista heijastuu paitsi tämä Px:ien käyttöä edellyttänyt objektikonjugaatioon perustuva, myös toinen vanha, subjektikonjugaatioon perustuva prinssiippi: mon. 3. persoonan muoto saadaan asettamalla yks. 3. persoonan muoto monikkoon. Komi ei pysty tätä tekemään samalla tavalla kuin sen läntiset sukukielet, jotka (muutamin poikkeuksin) muodostavat mon. 3. persoonan muodon liittämällä yks. 3. persoonan muodon perään deklinaation mon. nominatiivin päätteen. Se oli luonnollinen menetelmä – mon. nominatiivin muotoinen monikon 3. persoonaa edustava subjekti laukaisi numeruskongruenssin predikaattiin. Mutta permiläiset kielet ovat jo kantapermin aikana menettäneet tämän vanhan mon. nominatiivin päätteen. Se aines, jonka kantapermi on kehittänyt deklinaatioon monikon tunnukseksi (s. 75–), ei pysty tulemaan substantiivin ja pronominin alueen ulkopuolelle.

Sen sijaan komimurteissa monikon persoonien possessiivisuffiksien sarjasta peräisin oleva *n* (+ vokaali) -aines *ny* on saanut suoranaisen monikon tunnuksen funktion. Tämä on tapahtunut vasta kantapermiläisen ajan jälkeen eli sen jälkeen kun alun perin monikollista omistettua ilmaisevasta Px-sarjasta oli kantakomissa

kehkeytynyt monikollisen omistajan Px-sarja. Ilmeisesti juuri tämä semanttinen uudelleen jäsentyminen Px-sarjassa merkitsi sitä, että *n* sai itsenäisesti monikollisuuden piirteen ja saattoi laajentaa aluettaan konjugatioonkin. Komin kirjakielissä ja useimmissa murteissa mon. 3. persoonan muoto rakentuu yks. 3. persoonan muodosta käyttämällä tätä konjugation alueen uutta monikon tunnusta: yks. 3. persoonan muodon perään liitetään preesensissä, futuurissa ja 1. preteritissä *ny* (kuitenkin preesensissä Letkalla ja Luzalla *nö*, Ala-Vyčegdan murteessa *ny* tai *nö*: preesensin yks. 3. persoonan päätte vaikuttaa progressiivisen assimilaation tietä: *munö-nö*): preesens mon. 3. (Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Keski-Vyčegda. Vym, Udora) *munöny*, vrt. yks. 3. *munö*, (Udora myös) mon. 3. *munasny*, vrt. yks. 3. *munas*, futuuri mon. 3. (Letka, Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Keski-Vyčegda. Vym, Udora) *munasny*, vrt. yks. 3. *munas*, (Udora myös) *munöny*, vrt. yks. 3. *munö*, 1. preteriti mon. 3. (Letka, Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Keski-Vyčegda. Vym, Udora) *munisny*, (Luza, Udora) *muniny*, vrt. yks. 3. *munis*, *munä*.

Muutamissa komimurteissa myös 2. preteritin mon. 3. persoona sisältää *ny*-päätteen (s. 206), ja jopa kielteisen taivutuksen konnegatiivimuotoon on *ny* saanut komissa sijan (s. 193). Kielteisen taivutuksen preesens-futuurin mon. 3. persoonan muoto on lähes koko kornilaisalueella *öz munny*, vrt. yks. 3. *öz mun*, ja kielteisen taivutuksen 1. preteritin mon. 3. samalla alueella *ez munny*, vrt. yks. 3. *ez mun*. Näitä muotoja käyttää myös komin kirjakieli.

Päätteen *ny* tapaa myös Perinin komista. Täällä se on käytössä vain preesensin mon. 3. persoonassa *munöny*. Futuurin ja 1. preteritin mon. 3. persoonan muodon Permin komi muodostaa *sö*-aineksella kuten jo edellä esitettiin. Permin komi on siis tehnyt eron preesens- ja futuuriparadigman välillä aivan kuten udmurttikin: preesensissä 3. persoonaan ei kelpaa Px:iin viittaava aines.

4) Udmurtin preesensin mon. 3. persoonasta ei löydä mitään persoonaan viittaavaa ainesta. Prees. mon. 3. *myn-ö* poikkeaa yks. 3. persoonan muodosta vokaalillaan: prees. yks. 3. *myn-e* (*al*-vartaloissa tilanne on periaatteessa sama: prees. mon. 3. *veral-ö*, mutta yks. 3. *vera*).

2. preteritin rakenteen tuottanut kehitys

2. preteritin muodot poikkeavat rakenteeltaan ja myös persoonanmerkinnältään edellä käsitellyistä indikatiivin muista yhdistämättömistä tempusmuodoista.

2. preteritikin on jo kantapermissä muodostunut tempus. Se on syntynyt päättyneen tekemisen partisiipin varaan, niin kuin 2. preteriti tai perfekti on syntynyt kaikissa niissä sukukielissä, jotka sitä käyttävät. 2. preteritin yks. 3. persoona on kantapermissä ollut identtinen *Vm*-partisiipin kanssa. (Tämä partisiippi tunnetaan morissa sukukielessä päättyneen tekemisen partisiippina – sen ikä on urallilaiseen kantakieleen ulottuva [Jänhunen 1982: 36].) Tämä muoto on käytössä

vielä udmurtissa ja osassa komilaista aluetta (komissa varsinkin eteläisellä alueella, Permin komissa ja Jažvan komissa sekä eteläisissä komimurteissa, Letkan, Luzan, Ylä-Sysolan, Keski-Sysolan murteissa, mutta myös pohjoisessa Udoran murteessa).

Preesensin, futuurin ja 1. preteritin konjugaatioyhteyttä, verbaalista yhteyttä, havainnollistaa niissä taipuva kieltoverbikin. 2. preteritin nominaalinen alkuperä, sen partisiippilähtöisyys, kuvastuu myös kieltomuodossa. Affirmatiivisen taivutuksen 2. preteritin muodon eteen sijoittuu määritteen tavoin kieltosana, alkuperältään negatiivinen eksistentiaali-possessiivi: udm *övil*, komi *abu*, komiJ *obel* ja vanha kirjakomi *abul*. Sen alkuosaan sisältynee kieltoverbin vartalosta johdettu nominaalinen muoto, jota on seurannut 'olla'-verbin konnegatiivimuoto (s. 266). Udmurtin murteista tätä kielteistä 2. preteritiä käyttää suurin osa väli- ja pohjoismurteista. Udmurtin eteläisissä murteissa käytössä oleva kielteinen 2. preteriti rakentuu kielteisestä partisiipista (*mynymte*). Tapa tehdä kielteinen 2. preteriti kielteisestä partisiipista on lainattu turkkilaiskielistä. (Turkkilaiselta taholta tämän menetelmän on lainannut myös länsimari.) Bessermanin murteessa käytetään molemmilla tavoilla muodostunutta kielteistä 2. preteritiä (Kel'makov–Saarinen 1994: 134) ja molemmat kielteisen 2. preteritin muodostustavat ovat käypä myös udmurtin kirjakielissä.

2. preteritin taivutusmuotojen persoonanmerkinnästä.

2. preteritin muotojen persoonanmerkintä tapahtuu seuraavalla tavalla:

2. preteritin **1. persoonien** olemassaolo on välistä asetettu kyseenlaiseksi. Udmurtin 2. preteritin 1. persoonan muotoja ei esitä lainkaan esim. Emel'janovin kielioppi (Emel'janov 1927: 155). Muissa kielenkuvauksissa ne kyllä sisältyvät 2. preteritin paradigmaan. On usein myös esitetty, että komissa ei 2. preteritillä olisi 1. persoonaa. Selityksenä on tietysti se, että usein tähdennetään tämän tempuksen kuvaavan vain muilta kuultuja tapahtumia. Komin murteista ja nykykirjakielestä on kuitenkin voitu osoittaa 2. preteritin 1. persoonan olemassaolo (Leinonen_Cypanov 1995). Esitetyt esimerkit ovat yks. 1. persoonasta.

Udmurtin 2. preteritissä tulee 1. persoonassa käyttöön erikoinen muoto, partisiippi, joka näyttää muodostetun kantaverbin (*myny-*) *šk*-johdoksesta (liniittisessä taivutuksessa *šk*-aineksella on tempustunnuksen funktio! s. 189), esim. *myniškem* '(ilmeisesti) menin'. Tämä pelkkä partisiippi on udmurtin useimpien murteiden ja myös kirjakielen 2. preteritin yks. 1. persoonan muoto. Vrt. yks. 1. *myniškem*, yks. 2. *mynem(ed)*, yks. 3. *mynem(ez)*. Muoto *myniškem* kokonaisuudessaan, partisiippina, leimautuu yks. 1. persoonan muodoksi.

Saman *šk*-aineksen sisältävä kielteinen partisiippi on udmurtin etelämurteiden

kielteisen 2. preteritin yks. 1. persoonan muoto: *lyktiškynte* 'en (ilmeisesti) tullut'; sen perään voi kuitenkin liittyä Px: *lyktiškynteje* (Kel'makov-Saarinen 1994: 134). Tässä kielteisessä muodossa on myös kirjakielessä persoonan merkinnän suhteen ilmeisesti horjuntaa, GSUJa. 1962: 204 esittää Px:ttoman, URSl. 580 Px:llisen muodon.

Bessennanin murteessa on varmistettu affirmatiivinen *šk*-aineksinen muoto yks. 1. persoonan muodoksi liittämällä sen perään yks. 1. persoonan Px; kielteisen partisiipin perästä se sen si jaan bessermanissa puuttuu (Kel'makov-Saarinen 1994: 134).

Udmurtin eräiden etelä murteiden 2. preteriti muodostuu johtamattoman verbin vartalosta suoraan muodostetusta *em*-partisiipista, ja siinä osoittaa persoonan aina Px, tosin yks. 3. persoonan muodossa Px:n liittäminen on fakultatiivia. Esim. yks. 1. persoona on *mynem-e* '(ilmeisesti) menin' (Kel'makov-Saarinen 1994: 133).

Komissa yks. 1. persoonan muotona on sama muoto, joka toimii yks. 3. persoonan muotona – ja on siinä alkuperäisessä asemassaan. Komin 2. preteritissä yks. 1. persoona on näin täysin vailla persoonan merkintää. Edellä juuri todettiin, että udmurtissakin yks. 1. persoonan muoto on useimmissa murteissa vailla yks. 1. persoonaan viittaavaa ainesta! Komilaisella alueella ainoa poikkeus on Udoran murre, jossa tämän merkittömän yks. 1. persoonan muodon rinnalla on kuitenkin muoto, jossa päätteenä on *ö*. Kysymyksessä on yks. 1. persoonan Px.

Yksikön 2. persoonan päätte on udm *ed, jed*, komiP *yt, komi yd*. Esim. udm *myne-med*, komi *munömyd*. Päätteet ovat samat kuin näiden kielten yks. 2. persoonan Px:t.

Udmurtissa yks. 2. persoonakin voi kuitenkin jäädä vaille merkintää. Kielioppi (GSUJa. 1962: 204) esittää rinnan muodot *ton velemed* ja *ton vetlem* 'sinä kuulemma kävit'. (Sanakirjan URSl. 1983 kielioppiilitteessä on kuitenkin esitetty vain Px:llinen muoto.)

Jazvan komissa pelkkä partisiippi kuten myös sen rinnalla käytetty *a*-loppuinen muoto on paitsi yks. 3. persoonan myös yks. 2. persoonan muoto. Myös pohjoisessa Ižman komimurteessa sama *munema*-muoto toimii kaikkien yksikön persoonien muotona (s. 183). (Samoissa murteissa ja myös Permin komissa mon. 3. persoonan muoto pätee mon. 2. persoonan muotonakin.) Muut värsinaiset komimurteet erottavat 2. persoonat Px:eilla 3. persoonista.

Udmurtin etelämurteiden kielteisen 2. preteritin yks. 2. persoonan muoto, jota käytetään kirjakielessäkin, on odotuksenmukainen *munymtejed* eli kielteinen partisiippi + Px. Myös kirjakielessä tähän muotoon liittyy Px (GSUJa. 1962: 204; URSl. 580).

Jo edellä (s. 202) todettiin, että 2. preteritin **yksikön 3. persoonan** muoto on

laajalla alueella identtinen päätyneen tekemisen partisiipin kanssa: udm *mynem*, komi murt. *munöm*. Udmurtissa muodossa voi olla Px. GSUJa. 1962: 204 esittää samanveroisina muodot *so vetlemez* ja *so vetlem* 'hän kuulemma kävi'.

Kokokomilaisella alueella 2. preteritin perustana oleva partisiippi on kuitenkin muokattu, oikeastaan adjektiivistettu predikatiiviksi, adjektiivinjohtimella *a*. Partisiipin varsinaista aluetta oli nimittäin vain attribuuttiasema. Muutamissa murteissa yks. 3. persoonalla on molemmat muodot, sekä *öm-* että *öma-*loppuinen muoto. Näitä murteita ovat komin eteläiset murteet (Letka, Luza [Žilina 1985: 79, 82], Ylä-Sysola [Žilina 1975: 119], Keski-Sysola [Kolegovä_B araksanov 1980: 49, 50, 51]) ja Udoran murre (Sorvačova–Beznosikova 1990: 67, 71, 72). Komin *munöma-*tyyppi on jo kantakomilainen, sen tuntevat myös sekä Permin että Jažvan komi *munöm/munem*-muodon rinnalla.

Udmurtin etelämurteissa ja kirjakielessä synteettisen kielteisen 2. preteritin yks. 3. persoonan muoto on identtinen kielteisen partisiippimuodon kanssa: *mynymte*, GSUJa. 1962: 204 esittää vaihtoehtoisena tyyppin *mynymtejez*.

Samasta *šk*-aineksisesta partisiipista kuin 2. preteritin yksikön 1. persoonan muoto muodostuu udmurtissa myös useimpien murteiden ja kirjakielen **monikon 1. persoonan** muoto *myniškemmy*; siinä on lopussa lisäksi mon. 1. Px. Vastaavalla tavalla muodostuu eteläisten murteiden ja kirjakielen kielteisen taivutuksen muoto: *muniškyntemy*.

Samoissa eteläisissä murteissa, joissa yks. 1. persoonan muoto on *myneme*, on myös vastaavanlainen Px:llinen mon. 1. persoonan muoto *mynemmy*.

Monikon 2. persoona: Udmurtissa verbivartalo on ikään kuin ensin modifioitu frekventatiivijohtimella (*lla*) ja vasta johdoksesta muodostettu uusi partisiippi (ei siis *mynem* vaan *mynillam*; $y > i$ [s. 173]). Johtotapa sinänsä osoittaa, että kysymys on jostakin muusta kuin tavanomaisesta johtamisesta: johtimena tämä suffiksi liittyy vain *a*-vartaloisiin verbeihin! (Kel'makov–Saarinen 1994: 125). (Ei sinänsä ole ihmeellistä, että käyttöön on otettu frekventatiivisuffiksi silloin, kun ilmaukselle on haluttu antaa monikollinen merkitys.) Tähän muotoon on liitetty persoonan merkki, Px *dy*: *munillamdy*, ja vastaavasti muodostuu etelämurteiden kielteisen taivutuksen muoto: *munillamtedy*. Tämä on kirjakielenkin muoto. GSUJa. 1962: 205 esittää vaihtoehtoisena Px:ttomatkin muodot.

Ne udmurtin eteläiset murteet, joissa 1. persoonien 2. preteritin muodot muodostuvat yksinkertaisesta, johtamattoman partisiipin kaltaisesta muodosta, muodostavat samasta myös mon. 2. persoonan muodon ja merkitsevät persoonan Px:lla: *mynemdy*.

Useimmat komimmut muodostavat samoin Px:lla persoonan merkiten mon. 2. persoonan muodon: *munömyd*. Edellä todettiin, että Jažvan komi ja komin

İzmanmurre käyttävät samaa yks. 2. persoonan ja yks. 3. persoonan muotoa. Samat murteet ja lisäksi komilainen Ylä-Sysolan murre sekä Permin komi käyttävät samaa mon. 2. persoonan ja mon. 3. persoonan muotoa; kummassakin tapauksessa muoto on alkuaan 3. persoonan muoto: komiP *munömaš*, komiI *munemaš*, Ylä-Sysola *munömaoš*, İzma *munemaoš*.

Mon. 3. persoonallekaan ei voi osoittaa kantaperiniläistä lähtömuotoa.

Udmurtissa myös mon. 3. persoonan muotoon verbivartalo on ensin modifioitu frekventatiivijohtimella (*lla*) ja vasta johdoksesta muodostettuun partisiippiin on liitetty mon. 3. persoonan Px persoonaa osoittamaan: *myñillamzy*. Tämänrakenteinen on kirjakielen, pohjoisten murteiden, myös bessermanin, ja lisäksi parin etelämurteen persoonamuoto. Tosin GSUJa. 1962: 205 hyväksyy tässäkin tapauksessa kirjakieleen myös Px:ttoman muodon, ja useimmissa etelämurteissa muoto onkin ilman Px:a: *myñillam*. Ja samoissa eteläisissä murteissa, joissa mon. 1. ja 2. persoona ovat rakennetta *myñemmy*, *myñemdy*, 3. persoonalla on rakenne *myñemzy*. Myös kielteinen muoto on lähes kaikissa etelämurteissa ilman Px:a: *myñillamte*, vain parissa murteessa kielteisen 2. preteritin mon. 3. persoona on Px:llista tyyppiä *myñillamtezy*. (Kelmako v. Saarinen 1994: 133–135.) Kirjakieli käyttää kuitenkin viimeksi mainittua Px:llista muotoa, joskin GSUJa. 1962: 205 ilmoittaa taas rinnakkaisena muotona Px:ttoman.

Komin 2. preteritin mon. 3. persoonan muodossa on nominaalisen predikaatin monikon päätte *oš*. (Permin komi ja Jažvan komin sekä komin eteläisten murteiden *aš*-päätteeseen on muodostunut sulaumavokaali.) *oš*-tunnuksen käyttö mon. 3. persoonan muodossa edellyttää, että 2. preteritin yks. 3. persoonan muoto on *a*-loppuinen. Lähes kaikissa komin murteissa, myös komin kirjakielessä, 2. preteritin perustana oleva partisiippi onkin muokattu predikaatin asemaan, oikeastaan adjektiivistettu predikaatiiviksi, adjektiivinjohtimella *a*. Niissä murteissa, joissa yks. 3. persoonalla on kaksi muotoa (İetka, Luza, Keski-Sysola, Udora), *a*-loppuinen muoto ja muoto, jossa partisiippiä ei ole muokattu, mon. 3. persoona muodostuu jälkimmäisestä muodosta *ny*-päätteellä (s. 203). tällä kantakomissa jonkinlaiseksi verbin monikon tunnukseksi muokkaantuneella aineksella: *munönmy*; vrt. samojen murteiden yks. 3. *munöm*. Ylä-Sysolan murteessa yks. 3. persoonassa ovat käytössä sekä *myñöm*- että *myñöma*-muoto, mon. 3. persoonassa kuitenkin vain *munömaoš*-muoto (Žilina 1975: 119). Samanlainen on Permin komin ja Jažvan komin kanta.

Kun 2. preteritissä on persoonaan viittaava aines, se on Px. Tämä on sopusoinnussa tempuksen muodostustavan kanssa, sen pohjanahan on verbaalinomini. Udmurtin paradigmassa useimmissa murteissa ja myös kirjakielissä yks. 1. persoona on Px:ton, mon. 1. Px:llinen. 2. ja 3. persoonassa tulevat kysymykseen molemmat muodot, Px:llinen ja Px:ton; kirjakielikin kelpuuttaa molemmat. Synteettinen

yks. 2. persoonan kielteinen 2. preteriti on kuitenkin Px:llinen. Komissa persoonan merkinnän linjassa on samoja piirteitä: yks. 1. persoona on vailla merkintää, molemmat 2. persoonat Px:llisiä. Yks. 3. persoona on vailla merkintää, mon. 3. persoonassa on numeruskongruenssin merkki, nominaalisen predikaatin pääte *ös-* tai verbaalisen predikaatin pääte *ny*.

Tempusten käytöstä

Tempusten käyttö on kummassakin permiläiskielessä pitkälti yhdenmukaista.

Futuurin ja preesensin käytöstä mainittakoon seuraava. Udmurtin futuuria käytetään kirjakielessä myös geneerisissä lauseissa: *šundyžez mešoke ud kuty* 'aurinkoa ei voi ottaa säkkiin' (GSUJa. 1962: 201–202); udmurtin preesensia käytetään lähimmän tulevaisuudenkin tapahtumista: *"mar ton, Vera?" "koškiško mon." »entä sinä, Vera?» »minä lähden»* (mts. 199–200). Kummassakin kielessä on kerronnan ns. "historiallinen" preesens (mts. 200: SKJa. 1955: 213).

Kummankin kielen kielioppi kuvaa 1. preteritin käyttöä samansuuntaisesti. Sen tähdennetään kuvaavan tapahtuman kulkua menneisyydessä kiinnittämättä huomiota tapahtuman tulokseen. 1. preteriti kuvaa kieliopin mukaan usein, mutta ei suinkaan aina, itse nähtyjä tai koettuja tapahtumia. Esim.

udm *graždan ož byrem bere, Spiridon Vasiljevičez Iževske ystizy* 'kansalaisso-dan loputtua S. Vasiljevits lähettiin Iževskiin' (GSUJa. 1962: 203–204),

komi *gižin pišmötö?* 'joko kirjoitit sen kirjeen?' (SKJa. 1955: 215, 216).

Myös 2. preteritin käyttöä kuvataan molempien kielten kieliopissa hyvin samaan tapaan. 2. preteriti kiinnittää huomion tapahtuman tulokseen; usein puhuja ei ole itse ollut näkijänä tai osallisena tapahtumassa vaan kuvaa tapahtumaa sen tulosten tai muiden kertoman perusteella. Esim.

udm *kyntem* 'on pakastanut', *ažlo duńite vylın kopak vu vylem, nokytyn no mižem vylımte* 'ensin maailmassa on ollut pelkästään vettä, missään ei ole ollut maata',

komi *sižo munöma* 'hän on (jo) mennyt', *Ivan munöma* 'I. kuuluu menneen' (GSUJa. 1962: 205–206; SKJa. 1955: 215).

Leinonen toteaa myös komin 2. preteritin 1) evidentialiksi menneeksi ajaksi, siis välillisen, esim. päättelyyn perustuvan tiedon kuvaukseksi, 2) resultatiiviksi menneeksi ajaksi, siis tapahtuman tuloksellisuuden kuvaukseksi. Kummassakin funktiossa voidaan käyttää 1. persoonaa. Intransitiivisten verbien subjektilla (ja transitiiivisten objektilla) on yhteys resultatiiviin, ja subjekti + verbi + objekti -rakenteiden

eli transitiivisten rakenteiden subjektilla on yhteys evidentialiin (Leinonen–Cypanov 1995).

Komissa on 2. preteritin käytössä sellainen erikoispiirre, että se voi saada ykkösargumenttinsa genetiivimuotoon. Esim. *ta jlyš menam mövpalöma nin* 'olen jo ajatellut sitä', *menam omölyš abu polöma* 'minä en pelännyt paholaista'. Bubrih ja Leinonen tulkitsevat rakenteen predikaatin 2. preteritin edustajaksi (Bubrih 1949: 124–125; Leinonen 1997: 87). Äidinkielisen tutkijan Valentina Ludykovan käsitys on samanlainen. Hän ei tosin nimenomaisesti puhu 2. preteritistä, vaan *öma*-suffiksista verbistä, mutta luokittelee tämän muodon sisältävät rakenteet finiittiverbin persoonattomalla muodolla ilmaistuiksi (Ludykova 1986: 45–). Leinonen nimittää rakennetta ”possessiiviseksi resultatiivirakenteeksi”, mutta ”resultatiivisuuden lisäksi merkitykseen voi sisältyä jokin epäsuoran evidentialisuuden vivahte” kuten onkin tyypillistä 2. preteritille (Leinonen 1997: 88; Leinonen–Cypanov 1995). Leinonen on myös todennut, että genetiivimuotoinen lauseenjäsen on useimmin 1. persoonan edustaja – rakenne näyttää siis täydentävän nominatiivisubjektillista 2. preteritiä, jonka yks. 1. persoonan käyttö on rajallista (Leinonen 1997: 91). Leinosen mukaan rakenne on kehittynyt komiin omalta pohjalta mutta saanut vaikutteita pohjoisvenäjän murteiden vastaavanmuotoisesta rakenteesta (Leinonen 1997: 97). On mielenkiintoista, että tässä tapauksessa kominkin kielteisellä 2. preteritillä on kaksi muotoa: odotuksenmukainen negatiivisen eksistentiaali-possessiivin sisältävä: *te vylö nänsö abu pöžalöma* 'sinua varten ei ole leipää leivottu', mutta myös negatiivisesta partisiipista (s. 247) muodostuva: *te vylö nänsö pöžaviöm*, lauseella on sama merkitys kuin edellisellä esimerkkilauseella (Bubrih 1949: 125).

Liittotempukset

Näiden indikatiivin yhdistämättömien tempusten lisäksi permiläisissä kielissä on myös liittotempuksia. Niitä on kummassakin kielessä, mutta niiden asema on udmurtissa vahvempi ja myös luonne toinen.

Udmurtissa kaikkien edellä mainittujen finiittisen taivutuksen muotojen eli preesensin, futuurin sekä 1. ja 2. preteritin jälkeen voidaan liittää taipumattomaksi jäävä 'olla'-verbin muoto *val* (alkuaan 'olla'-verbin 1. pret. yks. 3.) tai *vylem* (alkuaan 'olla'-verbin 2. pret. yks. 3.). Rakenteilla on apuverbin muotoon perustuva semanttinen oppositio: *vylem*-rakenteet ilmaisevat, että kyseessä on muilta kuultuun tai päättelyyn perustuva tieto eli puhuja ei ole omin silmin ollut tapahtumaa todistamassa; *val*-muotoa käyttäviltä rakenteilta puuttuu tämä semanttinen piirre. Mikäli pääverbi kuitenkin on 2. preteritin muodossa, *val*-apuverbin käyttö ei ratkaise rakenteen modaalista ilmettä: tapahtuma voi olla itse nähty mutta siitä on voinut tieto tulla välillisestikin. (URSI. 578; jälkimmäisen merkityspiirteen aiheut-

taa tietysti pääverbin perfektimuoto, 2. preteritin muoto).

Liittotempuksia tuntee komikin. Manova kylläkin tuoreessa oppikirjassaan (1998: 135–136) esittää vain yhden liittotempuksen; siinä preesensissä taipuvaa pääverbiä edeltää taipumaton apuverbi *völi*: *me völi užala, kor taj loi* 'minä työskentelin (silloin), kun tämä tapahtui' (Manovan mukaan kyse on pitkäaikaisesta menneisyyden tapahtumasta), *me völi volyvla seki na ordö* 'minä kävin silloin usein heidän luonaan' (Manovan mukaan kyse on menneisyydessä toistuneesta tapahtumasta; huomattakoon kuitenkin, että esimekissä pääverbi on merkitty iteratiiviseksi frekventatiivijohtimella). Vanhemmissa lähteissä on muitakin liittotempuksia. Pääverbillä voi olla preesens-futuurin tai 2. preteritin muoto, ja apuverbinä on paitsi *völi*, komiP *völi, vövi*, myös *völem(a)* (eli 'olla'-verbin 1. pret. yks. 3. tai 2. pret. yks. 3.). Manovan liittotempusta havainnollistavissa esimerkeissä apuverbi on aina myönteisessä taivutuksessa pääverbin edellä, kielteisessä taivutuksessa kieltoverbin ja konnegatiivimuodon välissä: *me og völi užav, kor taj loi, me og völi volyvy seki na ordö* (mt.). Muissa lähteissä apuverbin asemapääverbiin nähden ei ole vakioinen: se voi seurata pääverbiä tai edeltää sitä. Wichmannin eri murteista laatimien konjugaatiotaulukkojen mukaan Udoran murteessa apuverbi *völi* voi edeltää pääverbiä (Wichmann-Uotila 402), samoin Saharova-Selkovin Ižman murteen paradigmataulukoissa *völi* tai *völema* edeltää pääverbiä (Saharova-Selkov 1976: 84, 85), ja myös Ylä-Sysolan murteen liittotempusmuodoissa apuverbi voi edeltää tai seurata pääverbiä (Žilina 1975: 122). Ja vaikka esim. kieliopin SKJa. (s. 215) kaikissa esimerkeissä apuverbi seuraa pääverbiä, on KRSl.-sanakirjan kielioppikuvauksessa (s. 887–888) esitetty vain rakenteet, joissa *völi* tai *völöm* edeltää pääverbiä; myös sanakirjan artikkeleissa *völi* tai *völöm* on monessa esimerkkilauseessa pääverbin edellä (s. 131a, b).

Udmurtin kieliopit luonnehtivat liittotempusten käyttöä seuraavasti:

Preesens + apuverbi: menneisyydessä tapahtuva jatkuva toiminta, esim. *peres kyšnomurt otyu ule val* 'siellä eجلي vanha nainen', *veralo adumios, kuke no tuz kemalas tatyn potyny luontem šöd nules syle vylem* 'ihmiset puhuvat, että joskus hyvin kauan sitten täällä kuuluu olleen läpipääsemätön musta metsä';

Futuuri + apuverbi: menneisyydessä tapahtuva toistuva toiminta, esim. *my-nam gospodine jalan, arıaly byde ogpol-a kyk pola, mofeje kyd oke čorygany vetloz val* 'isäntäni lähti säännöllisesti, keuran tai kaksi kertaa viikossa, kauas merelle kalastamaan'; kieliopin mukaan (GSUJa. 1962: 208) rakenne voidaan korvata frekventatiivijohdoksella: *so veralož val = so verallaz* 'hän puheli';

1. preteriti + apuverbi: usein kaukaisemmassa menneisyydessä tapahtuva toiminta kuin yksinkertaisella preteritillä ilmaistu, esim. *vojna dugdem bere, ulonmy kanylges luiz val* 'sodan loputtua elämämme oli tullut rauhallisemmaksi' (ilmeisesti yleensä pluskvamperfekti);

2. preteriti + apuverbi: edellisen kanssa samanlainen käyttö, ja rakenteet ovat

kielioppiin mukaan vaihtoehtoisia, esim. *Kiäzeva dojarka no lyktem val zooteluñik dory* 'lypsäjätär K. oli lähtenyt eläinlääkintäkouluun' (GSUJ 196, s. 206–208; URSl. 578.)

Zaguljaeva on tutkinut liittotempusten käyttöä kirjakielessä. Pääverbin preesensistä ja apuverbistä koostuva rakenne on yleinen kaikkien tutkittujen eri murrealueilta kotoisin olevien kirjailijoiden teksteissä (Zaguljaeva 1986: 65). Sen sijaan pääverbin futuurista ja apuverbistä koostuva rakenne on Zaguljaevan mukaan ilmeisesti häviämässä kielestä; kirjakielestä löytyy esimerkkejä vain 3. persoonien käytöstä (mts. 68). Pääverbin 1. preteritin ja apuverbin sisältävää rakennetta ei käytetä udmurtin pohjoismurteissa (esim. täältä kotoisin ollut kirjailija Kedra Mitrej ei käytä niitä lainkaan); pääverbin 2. preteritin ja apuverbin käsittävää rakenne on taas käytössä kaikkien murrealueiden kirjailijoilla (Zaguljaeva 1984: 47.57).

Komin kirjakielen kielioppi SKJa. jossa on esimerkkejä analyttisistä rakenteista: pääverbin preesens + apuverbi *völi* tai *völöma*, pääverbin futuuri + apuverbi *völi*, pääverbin 2. preteriti + apuverbi *völi* tai *völöma* (komin apuverbi vastaa udmurtin apuverbin muotoja *val* ja *vylem*), sanoo, että rakenteet eivät ole komissa varsinaisia tempuksia (s. 215_). Seuraavissa esimerkeissä ei kuitenkaan voi muusta olla kysymys, vaikka tempus onkin aspektuaalisesti tai modaalisesti sävytynyt:

komi *munö völi tuj kuža, kor me vižodli öšinöd* 'hän oli menossa tietä pitkin, kun minä katselin ikkunasta'; *munö völöm tuj kuža, kor batys vižödlas öšinödys* 'hän on kuulemma mennyt tietä pitkin, kun hänen isänsä on katsellut ikkunasta'; *munas völi vörö i lentyr vetlödlas* 'hänellä oli tapana mennä metsään ja kuljeksia koko päivä'; *munöma völi karö da medasöma užavny* 'hän oli mennyt kaupunkiin ja aloittanut työn' (kielioppi liittää edellisenkin lauseen käännökseen sanan *okazyvaetsja*, mikä viittaisi rakenteen modaalisuudestaan evidentialiseen ilmeeseen); *munöma völöm gortšys vöž* 'hän kuuluu lähteneen kotoa varhain' (mts. 215).

Wichmann on esittänyt kaikista tutkimistaan murteista Ižman murretta lukuun ottamatta (jota hänellä oli mahdollisuus tutkiakin vain hyvin lyhyen ajan) kaksi liittotempusta, joita hän nimittää imperfektiksi ja pluskvamperfektiksi. Imperfektissä preesensissä taipuvaa pääverbiä seuraa apuverbin muoto *völi*. Tässä on kyseessä myös aspektiltaan kontinuaatiivinen menneen ajan tempus. Wichmann–Uotilan sanakirjan loppujaksossa Hauptzüge der Formenlehre (s. 368_) on täydellinen imperfektiparadigma Luzan, Keski-Sysolan, Keski-Vyčegdan, Pečoran ja Udoran murteesta sekä lisäksi eteläisestä Iřvan permjakkimurteesta (murteen äännekannan mukaisesti asu *vövi pro völi*). Esim. *me muna völi* 'olin (juuri, paraikaa) menemässä', *re munan völi* 'olit (juuri, paraikaa) menemässä', *sijö munö völi* 'hän

oli (juuri, paraikaa) menemässä', monikon muodot: *mi munam völi, ti munannyd* (Luza, Keski-Sysola *munad*) *völi, najö* (Keski-Sysola *nijö*, Pečora *nija*, Luza *ñida*) *munöny völi*. Wichmannin käännöksen mukaisesti muodot ilmoittavat siis menneisyydessä toisen tapahtuman kanssa samanaikaista, aspektiltaan kontinuaatiivista tapahtumaa. Sitä komin rakennetta, jossa 2. preteritissä taipuvaa pääverbiä (tässä 2. preteritillä on kaikki 3 persoonaa yksikössä ja monikossa!) seuraa *völi*, Wichmann nimittää pluskvamperfektiksi, ja hänen käännöksensä on nimityksen mukainen. Keski-Vyčegdalta hän esittää vain rakenteen 3. persoonat: *sijö sek munöma úin völi, kor me lokti* 'hän oli jo mennyt, kun minä tulin', *naja sek munömaoš ñin völi, kor me lokti* 'he olivat jo menneet, kun minä tulin'. (Alempana mainitaan, että Udoralta on myöhemmin esitetty vastaavasti vain 3. persoonien muodot.)

Wichmannin Luzalta ja Keski-Sysolalta esittämien paradigmojen jälkiosana esiintyvä apuverbi taipuukin persoonissa; mon. 3. persoonasta Wichmann esittää rinnakkaisrakenteen, jossa apuverbillä on muoto *völi: me munöma völi* 'olin (jo) mennyt', *te munömyd völin, sijö munöm(a) völi, mi munömaoš völim(ö), ti munömyd völid*, Luza *ñida*, Keski-Sysolan *nijö munömaoš völiny* tai *völi* tai *munömy völi*. Permin komin Ínvan murteen paradigmassa monikon persoonissa taipumattoman *vövi*-muodon rinnalla on vaihtoehtoinen taipuvan apuverbin muoto (*vövim, vövít, vövísö*), mutta Wichmann kyllä sanoo kielenoppaansa olleen jossakin määrin epävarma muodoista (Wichmann_Uotila 409).

Uotila mainitsee, että *völ* L-muodon sijasta apuverbinä tulee kysymykseen myös *völöm* (Uotila 1938: 56), mutta Wichmannin paradigmoissa ei näitä rakenteita ole mukana.

Komin murteita esittelevistä viime vuosikymmeninä ilmestyneistä monografi-oista Ižman, Vymin, Udoran ja Ylä-Sysolan monografiat mainitsevat liittotempukset. Näiden esitysten mukaan liittotempusten asema on vahvin Ižmalla. Saharova_Selkovin murremonografia esittää täyden paradigman rakenteista, joissa pääverbillä on preesensin tai 2. preteritin muoto. Tekijöiden mukaan *völi* merkitsee tapahtuman menneisyydessä omin silmin todetuksi, *völema* ei-omin silmin todetuksi. Jos rakenteen pääverbillä on preesensmuoto, *völi*- tai *völema*-aines edeltää sitä, esim.

komi (Ižma) *syja sek völi više* 'hän oli silloin sairas', *me sek völema lokta d'ede orde da čökta mojdny* 'minä olen silloin kuulemma mennyt isoisan luo ja pyytänyt kertomaan satuja', *syja sek ñin völema više* 'hän on ilmeisesti jo silloin ollut sairas' (Saharova-Selkov 1976: 84–85).

●n myös esimerkkejä liittotempusrakenteista, joissa pääverbillä on futuurinen muoto; nämä rakenteet ilmaisevat menneisyyden aspektiltaan habituaalista tapahtumaa:

komi (Ižma) *loktas völi klube da vorse* 'hänellä oli tapana tulla klubille soittamaan', *loktas völema klube da vorse* 'hän kuulemma kävi klubilla soittamassa' (mts. 85).

Edellisissä esimerkeissä *völi-* tai *völema-*muoto siis seurasi pääverbiä. Siinä paradigmassa, jossa pääverbillä on 2. preteritin muoto, *völi-* ja *völema-*muodot edeltävät pääverbiä. *völi* voi myös itse taipua: *völi, völin, völi, völim, völinnyd, völinys* – nämä rakenteet, joissa apuverbi taipuukin persoonissa, voivat selittyä pääverbin muodosta puuttuvan persoonataivutuksen kompensatioiksi, esim.

komi (Ižma) *me sek armijays völi vöma nüi* 'minä olin tuolloin jo tullut armeijasta', *völin* (tai *völi*) *munema* 'sinä olit lähtenyt', *völinnyd* (tai *völi*) *munemaas* 'te olitte lähteneet' (mts. 85). *völema-*muodon sijalla voi monikon persoonissa olla monikollinenkin muoto: *völema* (tai *völemaes*) *munemaes* 'olimme, olitte, olivat kuulemma menneet' (mts. 86).

Udoran murteessa kysymykseen tulee vain pääverbin 2. preteritin 3. persoonan muoto; *völi-* ja *völöm-*ainekset voivat edeltää tai seurata sitä. Esim.

komi (Udora) *kor me lokti, sija numöma ni völi* 'kun minä saavuin, hän oli jo lähdössä', *vojim led dorö, völöma pyröma lola* 'me tulimme pyydyksen luo: siihen oli mennyt hirvi' (Sorvačeva–Beznosikova 1990: 72).

Ylä-Sysolan murteen esimerkeissä pääverbillä on preesensin tai 2. preteritin muoto. Apuverbillä on muoto *völis* tai *völöma*, ja se joko edeltää tai seuraa pääverbiä: *göstiñeč öd'dön una völis vajöma* 'hän oli tuonut hyvin paljon tuliaisia', *völöma užnajtömaoš nüi* 'he olivat ilmeisesti jo illastaneet' (Žilina 1975: 122).

Permin komin ja Jažvan komin kuvauksissa liittotempuksista ei puhuta, mutta KPRSI. esittää sana-artikkeleissa *völi* ja *völöm* tähän yhteyteen kuuluvia esimerkkejä:

komiP *kör me pyri kerkuas, nija völi šojöny nü* 'kun tulin taloon, he olivat jo syömässä', *pukšas völi da luntyr pečkö* 'hänellä oli tapana istua koko päivä kehräämässä, ja kehrätä koko päivä', *sija völöm loktöm nü* 'hän oli ilmeisesti jo saapunut'.

Nämäkin rakenteet ovat samalla tavoin aspektuaalisesti tai modaalisesti värittyneet kuin pohjoisempien komimurteiden rakenteet. Esimerkeissä siis apuverbin muoto edeltää aina pääverbiä.

Komi on muutenkin luopunut vanhasta sanajärjestyksestä (s. 342–345), joten apuverbin asema pääverbiin nähden on ilmeisesti sen takia vapaa.

Selvät vastineet udmurtin liittotempuksilla on marin liittotempuksissa: marissakin finiittimuotoista preesensissä tai perfektissä taipuvaa pääverbiä seuraa udmurtin apuverbiä vastaava apuverbin muoto, 'olla'-verbin preteritin tai perfektin yks. 3. persoonassa. Aivan samoin kuin udmurtissa marissakin apuverbin valinnalla osoitetaan tapahtuman evidentialinen modaalisuus. Erityisesti syntaktisen ilmiön marilais-udmurttilainen (tai -udmurttilais-komilainen eli -kantapermiläinen) levikki herättää heti kysymyksen, onko kyseessä turkkilaiskielten vaikutus vai suomalais-ugrilaisissa kielissä vanha mutta turkkilaiskielten konvergenssin turvin säilynyt ilmiö. (Tässä nimenomaisessa tapauksessa tämänrakenteisia liittotempuksia tuntee unkarikin, ja on kysytty, onko niidenkin selitys turkkilaisvaikutteissa: Berezcki 1983: 221-222, vrt. kuitenkin Honti 1997: 163-166). Liittotempuksia (tai niistä kehittyneitä synteettisiä tempuksia) on toki muissakin suomalais-ugrilaisissa kielissä, mutta niiden rakenteelle on luonteenomaista, että pääverbillä on infiniittinen muoto ja apuverbillä finiittinen. (Yksi mahdollinen poikkeus kyllä on: pohjoissa mojedin preteritin erikoinen morfeemijärjestys Px + tempustunnus *ś* on tulkittu siten, että persoonapäätteelliseen pääverbiin – pääverbin päätyneen tekemisen partisiippiin, jossa on persoona merkitty – on liittynyt apuverbin taipumaton muoto, yks. 3. persoonan preteritimuoto [Janhunen 1980; Künnap 1992: 175; Honti 1997: 163].) Kun turkkilaiskielissä on tai on ollut käytössä rakenteeltaan ja semanttiselta funktioltaan samantyyppisiä liittotempuksia, joita mari ja udmurtti käyttävät, on Berezcki olettanut turkkilaiskielten vaikutusta suomalais-ugrilaisiin kieliin ja päätellyt, että vaikuttajana on ollut volganbolgaari; volganbolgaarin on täytynyt käyttää vastaavanlaisia rakenteita (Berezcki 1983: 221-222; toisin Honti 1997).

Tällaista rakennetta "finiittinen pääverbi + taipumaton apuverbin muoto" on käyttänyt muinaisturkki. "Sehr häufig – – werden finite Verbformen, die ja auch meist nominal sind, mit Hilfsverben in ebenfalls finiten Verbformen kombiniert. Die Personal- und die Negationsbezeichnung können dabei am 1. oder 2. Glied stehen, was jeweils einen gewissen Bedeutungsunterschied ergibt. – – *ozgur,ur är r. tim* 'ich hatte erretet' – – *bol-tum är di* 'ich hatte erlangt'" (v. Gabain 1959a: 40). Edelleen myös keskiturkkilaisissa kielimuodoissa oli samanlaisia rakenteita. "(Hilfsverb) *er* dient zur Bildung der zusammengesetzten Zeiten. Das logische Hauptverb, das dem Hilfsverb vorausgeht, steht in einer finiten Form. Die Personalbezeichnung steht bald am ersten Teil, und bald am zweiten Verb – – *ešit-iirler e-di* 'sie hatten gehört'" (v. Gabain 1959b: 68; esimerkki on vuosien 1303 ja 1362 välisenä aikana kirjoitetusta Codex Cumanicuksesta: v. Gabain 1959b: 46).

Marin ja udmurtin liittotempusten ja turkkilaisista kielistä todettujen liittotempusten yhtäläisyys ei rajoitu muotoon "finiittisesti taipuva pääverbi + taipumaton apuverbin muoto". Rakenteessa apuverbistä tulee käyttöön kaksi eri muotoa, ja semanttinen oppositio apuverbin muotojen välillä on sama: apuverbin

toinen muoto merkitsee rakenteen modaalisuudeltaan evidentialiseksi – kyseessä on toisilta kuultuun tai päätelyyn tietoon perustuva tapahtuma–, apuverbin toinen muoto ilmaisee rakenteelta puuttuvan tämän modaalisuuden piirteen. Turkkilaiskielten liittotempusrakenteiden apuverbin muotoon perustuvasta semantisesta oppositiosta antaa esimerkkejä Juldašev (Juldašev 1965: 201–202). Johanson esittää puheena olevaa modaalisuutta, jota hän nimittää indirektiviteetiksi, merkittävän turkkilaiskielissä paitsi perfektin käytöllä (kuten niin monissa muissakin kielissä, suomalais-ugrilaisissakin, [Johanson 1998: 141, 142...]), myös erityisten kopulapartikkelien avulla: 'Sie vertreten in der Regel die Typen *ärmiş* und *ärkin* (> *ekän*, *imış* usw.), die beide vom Stamm *är* 'sein' abgeleitet sind, aber keine regulären Partizipien auf *-miş* und *-gän* darstellen' ja 'Die Kopulapartikeln funktionieren als verallgemeinerte Signale der Indirektivität. – Die Kopulapartikeln sind temporal indifferent, obwohl sie den Eindruck erwecken, ursprünglich Vergangenheitsformen gewesen zu sein' (Johanson 1998: 146). Näiden modaalisuudeltaan tunnusmerkkisten rakenteiden kanssa ovat oppositiossa saman verbin *är* 'sein' toista, myös vailla persoonanmerkintää olevaa menneen ajan muotoa käyttävät liittotempukset, jollaisista on esimerkkejä vanhemmista kielenvaiheista (niitä annettiin edellä). Koska *udmurtin* ja *marin* liittotempusten modaalisella oppositiolla, joka perustuu taipumattoman, partikkelinomaisen apuverbin muotoon, on vertauskohta nimenomaan turkkilaisella taholla, ei voi tulla muuhun johtopäätökseen kuin Bereczki: *marin* ja *udmurtin* on täytynyt omaksua rakenteensa tästä samasta lähteestä. Kieleen voi kyllä kehittyä tämäntyyppisiä rakenteita (esim. sveitsin saksan murteissa on pluskvamperfekti tyyppiä **er ist gegangen gewesen* 'hän oli mennyt', **er hat genommen gehabt* 'hän oli ottanut'), mutta *udmurtin* ja *marin* tapauksessa on kysymys enemmästä. Olisi keinotekoista tulkita *marin* ja *udmurtin* rakenteiden syntyneen kummassakin kielessä erikseen, toisistaan riippumatta, ennen kaikkea niiden samojen rakenteiden (finiittisesti taipuva pääverbi + toinen apuverbin kahdesta mahdollisesta muodosta) kannattaman saman modaalisen opposition takia. Ja koska tällaisia syntaksiin ulottuvia lainavaikutteita ei *marin* ja *udmurtin* välille voi olettaa, on ainoa mahdollisuus olettaa Bereczkin tavoin niiden saaneen rakenteensa samalta kolmannelta taholta eli turkkilaiselta taholta.

Udmurtin turkkilaiskielistä saamista vaikutteista on edellä ollut usein puhe, mutta tässä tapauksessa ilmiön alue ulottuu komiinkin. Lainavaikutuksen on täytynyt kohdistua jo kantapermiin, joskin mahdollisuus tähän oli vasta kantapermin loppuvaiheissa (s. 13). Eli lainalähteenä on ilmeisesti ollut volganbolgaari kuten Bereczki oletti. Komissa, kuten Permin komissakin, rakenne on muuttanut ilmetään. Sanajärjestys ei ole enää kiinteä: partikkelinomaisen apuverbi voi myös edeltää pääverbiä ja nimenomaan edeltääkin uudemmissa lähteissä. Tämä on tietysti yhteydessä komin perussanajärjestyksen muutoksiin. Apuverbi on voinut myös muuttua luonteeltaan. Persoonanmerkintä on siirtynyt sille: taipumattoman

partikkelinomaisen apuverbin sijalla on taipuva. Apuverbin kahden eri muodon alun perin kannattama semanttinen oppositio näyttää myös voineen hämärtyä. Voi kysyä, onko venäjän partikkeleiksi jäykistyneillä *bylo-* ja *byvalo-*muodoilla (joista jälkimmäinen osoittaa tapahtuman habituaaliseksi) ollut lisävaikutusta komin rakenteisiin. Esim. kieliopissa SKJa. on esimerkki *nunöma völi karö da medašöma ušavny* käännetty 'ušel bylo. okazyvaetsja, v gorod i nanjalsja rabotat' ja esimerkki *munaš völi vörö i luntyr vetödlas* 'pojdet byvalo v les i prohodit ves' den' (SKJa. 1955: 215).

Komin murteisiin on kehittynyt myös liittofutuuri. Siinä apuverbinä on verbi *kut-*, jolla on futuurinen taiputus: *kuta, kutan, kutas* jne., ja siihen liittyy pääverbin infinitiivi. Esim. *kutas munny* 'hän on menevä'. (Fokos-Fuchs 512b.) Tämä liittofutuuri, jota rakentavan *kutny-*verbin perusmerkitys on 'tarttua', on syntynyt tavanomaisen kieliopillistumisprosessin tuloksena. Esim. unkarin liittofutuurissa apuverbinä on verbi *fog-*, jonka perusmerkitys on myös 'tarttua'. Vrt. myös sm *ryhtyä*, jolle on alkuperäisestä tarttumisen merkityksestä kehittynyt alkamisen merkitys. Siis: tarttua johonkin > alkaa jokin toiminta > futuuri.

Kummankin permiläiskielen konjugaatiossa on siis runsas tempustaiputus. Modustaiputus sen sijaan on köyhähkö. Tunnusmerkittömän indikatiivin lisäksi udmurtissa on kolme modusta, imperatiivi, optatiivi ja konditionaali, ja komissa kaksi, imperatiivi ja optatiivi.

Imperatiivi

Seuraavassa taulukossa on esitetty imperatiivin taiputus:

IMPERATIIVI

	UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
yks. 2.	<i>myn(y), vera</i>	<i>mun</i>	<i>mun</i>	<i>mun</i>
mon. 2.	<i>myne(le), verale</i>	<i>munö</i>	<i>munö</i>	<i>munöj</i>

IMPERATIIVI (KIELTEINEN)

	UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
yks. 2.	<i>en myn(y), en vera</i>	<i>en mun</i>	<i>in mun</i>	<i>en mun</i>
mon. 2.	<i>en myne(le), en verale</i>	<i>ed(ö) mun(ö)</i>	<i>idö munö</i>	<i>enö numöj</i>

Udmurtissa paino on affirmatiivisten imperatiivimuotojen ensi tavulla; kielteisessä imperatiivissa paino voi olla joko kieltosanalla *en* tai verbinmuotojen ensi tavulla (jotka ovat siis identtisiä affirmatiivisen imperatiivin muotojen kanssa).

Komissa mon. 2. imperatiivilla on monissa murteissa lyhempi muoto *munö* (Letka, Luza, Keski-Sysola, Ala_Vyčegda, Vym, Udora, Ižma). Samoissa murteissa kielteisen imperatiivin mon. 2. persoonassa on konnegatiivimuotona sama *munö*-muoto.

Imperatiivi on muodostukseltaan yhtäpitävä kummassakin permiläiskielessä ja siten kantapermiläinen perustyyppiltään.

Vailla mitään persoonanmerkintää on imperatiivin yks. 2. persoona; siinä on käytössä pelkkä verbivartalo: udm *myn(y)!*, *vera!*, komi *mun!* (Myös marin yks. 2. persoonan imperatiivi ja mansin kaikkien 2. persoonien käskyimperatiivi ovat vastaavanlaisia. Pelkkää vartalomuotoa käytetään myös mm. turkkilaiskielten imperatiivina [von Gabain 1974: 110, STLJa. 1969: 237].)

Imperatiivin mon. 2. persoona on udmurtissa *e*-loppuinen: *myne!*, *mynele!* 'menkää', *verale!* 'sanokaa', ja komissa *öj-*, murt. *öle*-loppuinen: *nunöj*, (Letka, Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Vym, Udora) *munö!*, (Ižma) *mun!* 'menkää' (SSKZD 483b). Vokaaliloppuista muotoa käyttävät myös Permin komi ja Jazvan komi. Muoto udm *myne*, komi *mynö* on kantapermiläinen. Vokaalia ei voi olettaa modustunnukseksi: permiläisten kielten imperatiivin yksikönkin 2. persoona (udm *myn(y)*, *vera*, komi *mun*) on tunnukseton. *e/ö* viittaa siis persoonaan, tai pikemminkin numerukseen: käsky annetaan useammalle kuin yhdelle kuulijalle. Pelkkä vokaali grammaattisena morfeemina on nuori ilmiö ja edellyttää morfeemiin aiempaa konsonanttiinestakin. Ei ole mitään mahdollisuutta nähdä, mikä se tässä tapauksessa olisi ollut. Udmurtissa on myöhemmin *a*-konjugaation, 2. konjugaation, verbien mallin mukaan (*verale!*) ruvettu liittämään myös 1. konjugaation verbien mon. 2. persoonan imperatiivin loppuun *le*: *mynele!* Komin *munöj*-muotoon sisältyvä *j* voidaan käsittää pragmaattiseksi ainekseksi, sehän vain muokkaa valmista finiittistä verbinmuotoa edelleen. Udmurtin todistuksen mukaan komin *mynö* on vanhempi muoto. (Saamessa ja mordvassa imperatiivin mon. 2. persoonan muodosta ei voi erottaa imperatiivin tunnusta, joka yks. 2. persoonan muodossa on selvä **k*. Marin imperatiivin mon. 2. persoona on marissa odotuksenmukaisesti tunnukseton – marissa on myös yks. 2. persoona tunnukseton kuten permiläisissä kielissäkin.)

Kielteisessä imperatiivissa ei udmurtissa ole taipuvaa kieltoverbiä, vaan persoona näkyy (pää)verbin muodosta: *en myn y* 'älä mene!', *en myne(le)* 'älkää menkö!'. Pääverbin muotoa voi olettaa konnegatiivimuodoksi. Edellä (s. 192) on jo mainittu konnegatiivimuotojen ja imperatiivimuotojen identtisyystestä, udmurtin imperatiiv-

vimuodotkin ovat *myny*, *myne*, *mynele*. Udmurtin rakenne voitaisiin tulkita siis myös siten, että siinä on asetettu kieltopartikkeli affirmatiivisen imperatiivimuodon eteen. Koska kuitenkin komissakin kielteisen imperatiivin yks. 2. persoonan muodostavat kieltoverbi *en* ja konnegatiivimuoto *mun*, ei udmurtin rakennetta voi selittää toisin kuin että siinäkin on alkuaan kyseessä kieltoverbistä ja konnegatiivimuodosta koostuva rakenne. Udmurtin kieliopissa (GSUJa. 1962: 209) *en*-muoto määritellään edelleenkin verbiksi. Sivulla 196 oletettiin kieltoverbin imperatiivimuotoa sellaiseksi erikoistapaukseksi, jossa vanha edustus pystyi säilymään, jossa udmurtti säilytti vanhan yks. 2. persoonan *n*-päänteen. Udmurtissa kieltoverbin yks. 2. persoonan muoto *en* on sitten otettu mon. 2. persoonankin muodoksi. Persoonapäänteiden käsittelyn yhteydessä todettiin, että udmurtissa myös indikatiivin yksikön ja monikon toisessa persoonassa kieltoverbillä on sama muoto. Udmurtista Munkácsi esittää kyllä vanhasta kielestä muodot *än*, *änlä*, *änelä* (1896: 32), jollaisia pohjoisesta Glazovin murteestakin on kirjattu (Wichmann_Uotila_Korhonen 291b) ja jotka ovat imperatiivin mon. 2. persoonan mallin mukaisia. Kieltoverbin monikon muotoina näitä ei kuitenkaan käytetä: niiden perään ei voi liittyä konnegatiivimuoto. Muodot ovat mon. 2. persoonalle osoitettavia kielteisiä partikkeleita, esim. *änlä!* 'älkää tehkö sitä!', *änlä, än isäläi!* 'älkää tehkö niin, älkää kiusatko!' (Munkácsi 32), Wichmann kääntää Glazovin murteen muodot *ene*, *enele* 'elkää! elkää koskeko!' (Wichmann_Uotila_Korhonen 291b).

Komin kieltoverbin imperatiivin yks. 2. persoonan muoto *en* (komin luoteisissa ja pohjoisissa murteissa *in*), Jažvan komin *in*, edustaa laajalla alueella varsinaisissa komimurteissakin myös mon. 2. persoonaa. Useissa murteissa *en*-asusta on laajennettu kuitenkin monikon muoto *enö* tai *enöj*, vrt. imperatiivin mon. 2. persoonan muodot *munö*, *munöj*. Permin ja Jažvan komin edustus (komiP *ed(ö)*, komiJ *idö*) ja vanhan kirjakomin käyttämä muoto *id* (Lytkin 1952: 114) näyttää kuitenkin, että kantakomissa *n*-pääte lienee vielä rajoittunut yksikön 2. persoonaan kuten muissakin verbeissä. Kieltoverbistä on imperatiivissa käytössä sama vartalo kuin 1. preteritissä; osassa komimurteitakin vartalossa on sama suppea vokaali kuin Jažvan komissa (Ala-Vyčegda. Vym, Udora, Ižma). (Sen sijaan udmurtin kieltoverbin 1. preteritissä vokaali on *ö* ja kielteisen imperatiivin kieltoosanassa *e*.) Komin kieltoverbin imperatiivimuodot ovat joka suhteessa samanlaiset kuin vastaavat indikatiivin 1. preteritin muodot (s. 185) – Letkan ja Keski-Vyčegdan murteessa herättävät huomiota imperatiivinkin mon. 2. persoonan muodot *ed* ja *edö* (Keski-Vyčegdalla myös *edöf*).

Kielteisen imperatiivinsa suhteen permiläiset kielet muistuttavat suomalais-permiläisistä kielistä maria: vain mari muodostaa kielteisen imperatiivin kieltoverbin yksitavuisen vartalon varaan. Mordva, itämerensuomi ja saame sen sijaan muodostavat kielteisen imperatiivin L-aineksella laajennetusta vartalosta (md *ila(k)*, sm *älä*,

saa *äle*). Mordva, itämerensuomi ja saame pystyvät vartalon 2-tavuisuuden takia käyttämään normaalityyppistä imperatiivia, näissä kielissä yks. 2. persoonassa **k-*ainekseen loppuvaa tai loppunutta. Permiläisissä kielissä ja marissa tilanne on toinen. Koska kieltoverbin vartalo on yksitavuinen, yhdestä vokaalista muodostuva, ei näiden kielten normaalityyppinen imperatiivi, siis pelkkä verbivartalo, ilmeisesti ole käynyt yks. 2. persoonan muotona. Sen perään on lisätty jotakin. Mari on lisännyt *t*-persoonapäätteen, vanhan yks. 2. Vx:n (*it* 'älä!'). Permiläisten kielten oli myös lisättävä pääte. Pääte on *n* eli toinen vanha yks. 2. Vx, jota komi käyttää koko konjugaatiossaan mutta jota udmurtti ei muualla tunne (s. 196). (Uotila [1933:114] on kiinnittänyt huomiota permiläisten kielten kieltoverbin imperatiivin yhteydessä marin kieltoverbin optatiivin 3. persoonan *n*-elementtiin. Hän kysyy [s. 113], olisiko marilais-permiläinen *n* samanlaatuinen aines kuin *l* mordvalais-itämerensuomalais-saamelaisessa kieltoverbin imperatiivissa eli jonkinlainen johdinaines. Myöhemmin, 1939-40, Uotila piti marin kielteisen imperatiivin *n*-ainesta identtisenä desideratiivin aineksen kanssa ja oletti, että permiläisten kielten kieltoverbin imperatiivissakin voisi olla sama desideratiivinen aines, kieltoa lieventämässä [mts. 122-].)

Komissa on mahdollista muodostaa imperatiiville myös mon. 1. persoona, jolla puhuja sisällyttää itsensä käskyn tai kehotuksen saajiin: *mumamöj!*, murt. *mumamö!* 'menkäämme!'. Komin imperatiivimuodossa mon. 1. persoonan preesens-futuurin muotoon *munam* on liitetty pääte *öj*, murt. *ö*: *muncam-öj*, (Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Udora) *munam-ö*, ilmeisesti sama aines, joka on myös mon. 2. persoonan imperatiivimuodon perässä (*munöj!*, murt. *munö!* 'merkää!'). Murteittain on käytössä muunkinlaisia muotoja. Esim. *lž*malla tähän preesens-futuurin muotoon liitetään imperatiivinen venäjistä omaksuttu liitepartikkeli *-te*: *pukšylamte* 'istuutukaamme' (Saharova-Sel'kov 1976: 87). Indikatiivin muoto yksinkin voi toimia kehotusmuotona, kun se intonaatiolla sellaiseksi osoitetaan (SKJa. 1955: 218). Sitä käyttävät mon. 1. persoonan käsky- tai kehotusmuotona myös Permian komi ja Jažvan komi.

Optatiivi

Optatiivin myönteinen taiputus:

OPTATIIVI

	UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
yks. 3.	<i>med mynoz</i> <i>med veraloz</i>	<i>aś munö, munas</i> <i>med munas, munö</i>	<i>aś munö, nunas</i>	<i>med munas</i> <i>medmunö</i>
mon. 3.	<i>med mynozy</i> <i>med veralozy</i>	<i>aś munöny</i> <i>med munasny, munöny</i>		<i>med munasny</i> <i>medmunöny</i>

Permiläisten kielten-kieliopissa mainitaan tämä 3. persoonien optatiivinen muoto. Udmurtissa se muodostuu asettamalla indikatiivin futuurin 3. persoonien muotojen eteen partikkeli *med* (GSUJa. 1962: 209). Komissa tulevat *med*-partikkelin jäljessä kysymykseen sekä *as-*, *asny-* että *ö-*, *öny-*päätteiset 3. persoonien muodot (siis sekä futuurin että preesensin muodot). Vanhan kirjakomin esimerkeissä on kuitenkin aina vain *as*-aineksinen muoto (*med voas* 'tulkoon' [Lytkin 952: 69], *med vajśas* 'tuotakoon' [mts. 39]). Permin komissa pääverbistä tulee kysymykseen sekä futuurin että preesensin muoto (KPRŚI. 1985: 610, 245). Myös Jazvan komi tuns *med* partikkelinkin optatiivisessa käytössä, ainakin kielteisessä optatiivissa. (Lytkinin ja Genetzin – harvoissa – esimerkeissä affirmatiiviset rakenteet muodostuvat *aś*-partikkelin avulla, kielteiset optatiivirakenteet *med*-partikkelin avulla [Lytkin 1961: 86, 146, 204, 219; Genetz 1897: 37]; esimerkkien vähyyden vuoksi jakaumasta ei voi olla varma. Jazvan komin *med*-rakenteet esitetään seuraavassa kuitenkin vasta kielteisen optatiivin yhteydessä, missä ne on dokumentoitu.)

Permin komissa käytetään kuitenkin *med*-partikkelin lisäksi toista optatiivista partikkelia, *aś*, ja sen kanssa pääverbin 3. persoonien preesensmuotoja (Batalova 1991: 119, 1995: 113; KPRŚI. 1985: 22b, 610). Wichmann esitti kuitenkin mon. 3. persoonan yhteydessä pääverbistä sekä futuuri- että preesensmuodon – *aś numöny* tai *aś numasö* (Uotila 1938 56) –, ja Rogovilla oli kieliopissaan molemmat, sekä preesens- että futuurimuotoiset rakenteet: *aś gižö* ja *aś gižas* 'kirjoittakoon', *aś gižöny* ja *aś gižasö* 'kirjoittakoot' (Rogov 1860: 52-53). *aś*-partikkelia käytti myös Jazvan komi, sekä pääverbin futuuri- että preesensmuodon edessä. Mon. 3. persoonan muodoista ei löytynyt esimerkkejä, minkä takia muodot on jätetty pois edellä olevasta taulukosta. (Komin eteläinen Letkan murre tuntee myös yhdessä yhteydessä optatiivisen *aś*-partikkelin: *aś munas!* 'menköön!', huuto, jolla porsaita ajetaan, *aś mun gidö!* 'aś mene lättiin!', huuto, jolla siat ajetaan lättiin [Fokos–Fuchs 47a]. Tässä partikkeli vahvistaa siis imperatiivin yks. 2. persoonan muotoa.

Tässä tapauksessa rakenteen näin rajallinen käyttö todistanee fraasin Letkalla perminkomilaiseksi lainaksi.)

Udmurtin etelämurteissa voidaan Kel'makovin mukaan muodostaa optatiivirakenne *med*+ pääverbin indikaatiivin futuurimuoto kaikista persoonista, esim. yks. 1. *med m̄nom* 'menenpä, kunpa menisin', yks. 2. *med m̄nod* 'menepä, kunpa menisit', *med m̄noz* 'menköön, kunpa hän menisi', mon. 1. *med m̄nom̄* 'menkäämme, kunpa menisimme', mon. 2. *med m̄nod̄* 'menkääpä, kunpa menisitte', *med m̄noz̄* 'menkööt, kunpa he menisivät'; täällä kysymyksessä on siis täyden paradigman modus (Kel'makov–Saarinen 1994: 127; yks. 1. persoonassa on siis m-loppuinen muoto: *med m̄nom* 'menenpä, kunpa menisin', vrt. s. 194). Samanlaisen täydellisen optatiivin paradigman esitti Aminoff paitsi eteläisestä Mamadyšin alueen murteesta myös pohjoisempaa, Jakšur-Bodjan välimurteesta (Aminoff-Wichmann 1896: 43-44), erona Kel'makovin paradigmaan kuitenkin yks. 1. persoonan muoto: Aminoffin paradigman muodossa verbillä ei ole loppunasaalia: *med bašto*, *med veralo*, *med luo* (Aminoff-Wichmann mts. 43). Vastaavia 1. ja 2. persoonan optatiivimuotoja on Wichmann kirjannut aivan pohjoisestakin (Glazovin murteesta) kuten myös mon. 1. persoonan rakenteen bessermanin murteesta (Wichmann-Uotila-Korhonen 157b. Tepljašinalla on kuitenkin bessermanin murteenkuvauksessaan tieto vain 3. persoonien optatiivimuodoista – Tepljašina 1970a: 238). Myös Emel'janov esitti *med*-partikkelin avulla muodostuvasta optatiivista täyden kaikki persoonat käsittävän paradigman (Emel'janov 1927: 155). Optatiivi on täytenä paradigmana ilmeisesti tunnettu jo kantaudmurtissa.

Myös ainakin yhdessä komimurteessa optatiivi on voitu muodostaa muustakin kuin 3. persoonasta. Fuchs huomauttaa (Fuchs 1949: 183) Ižman murteesta olevan tietoja 1. persoonan optatiivirakenteista: Castrénilla oli Ižman murteeseen perustavassa kieliopissaan molemmista 1. persoonista tieto: yks. 1. *med kara*, mon. 1. *med karam* (Castrén 1844: 86; 80, 81-82, 83). Ižmalta on peräisin myös Wichmann-Uotilan sanakirjan (s. 396) paradigmataulukoiden tieto mon. 1. persoonan optatiivista *med karam*. Saharova-Sel'kovin (1976: 87) Ižman murteen monografiassa mainitaan kuitenkin enää vain optatiivin 3. persoonat.

Voi tietysti olettaa optatiivisissa 3. persoonissa käytetyn rakenteen levinneen muihinkin persooniin. Udmurtin tilanne tarvitsisi tällaisia oletuksia useita, komilainen kielialue yhden. On siis luontevaa olettaa kantaudmurttilainen optatiivi mutta ei kantakomilaista, eikä siis kantapermiläistäkään.

Myös vanhassa kirjakomissa rakennetta käytettiin muidenkin kuin 3. persoonien yhteydessä; esimerkkejä on mon. 2. persoonan rakenteesta: *med tödadnyd* 'jotta tietäisitte' (Lytkin 1952 65), *med šojadnyd* 'jotta söisitte' (mts. 39). Nämä eivät kuitenkaan ole optatiivirakenteita: optatiivisesta partikkelista on tullut finaalin-

konjunktio. Tämä on muualtakin todettu kehitys. Indoeurooppalaisille kielille tyypillinen analyttinen, optatiiviseksi partikkeliksi kivettyneestä apuverbistä 'antaa, sallia' ja pääverbin infinitiivistä tai finiittisen taivutuksen muodosta koostuva optatiivi, tai optatiivimalli, on lainautunut läntisiin suomalais-ugrilaisiin kieliin: muutamiin itämerensuomalaisiin kieliin sekä saameen ja mordvaan. Esim. liivissä ja sen lainan ja mallin antajakielessä lätissä optatiivisesta partikkelista on kehittynyt myös finaalinen konjunktio (H.-H. Bartens 1998b). Edellä mainituissa Castrénin kieliopin tiedoissa on kuitenkin selvästi kyse optatiivista eikä finaali lauseesta; tosin Castrénin kieliopin teksteissä – käännöstekstiä, neljä lukua Matteuksen evankeliumista – ei ole esimerkkejä optatiivin 1. persoonan käytöstä, mutta hänellä on esimerkkejä finaali lauseista, joissa predikaatilla on 2. persoonan muoto (s. 119, 127, 131); optatiivia muodostava partikkeli *med* ja finaalinen konjunktio *med* ovat Castrénilla selvästi erillään.

med-partikkelista – vai finaalisesta *med*-konjunktioista? – on jollakin enklitteisellä partikkelilla voitu komimurteissa muokata edelleen myös toivomuslauseen konjunktio; näissä lauseissa kaikki persoonat ovat subjektiasemassa mahdollisia: Udora *med-že šojčičista!* 'kunhan levähdän, kunpa vähän saisin levähtää, lasst mich ein wenig ausruhen!' (Fokos-Fuchs 587a). Sama vaikutus on lauseeseen liitettyllä enklitteisellä konditionaalikonjunktioilla *-kö*: Vyčegda *med jöjmi-kö!* 'olisimpa tullut hulluksi! möge ich verrückt geworden sein!' (mt.). Näissäkään tapauksissa ei siis ole kysymys optatiivin muodostuksesta.

med-partikkelin etymologiaa on käsitellyt Fokos-Fuchs (Fuchs 1949: 183-). Se on hänen mukaansa (mts. 193) vanha tähdentävä adverbi, jolla on etymologinen vastine mansissa, adverbij *mōnt*; mansissa se näyttää voivan asettua verbin jälkeen. Myöhäisempää kehitystä edustaisi saman adverbien käyttö komissa superlatiivin muodostukseen (mts. 194-), mistä oli aiemmin puhe (s. 138).

Permin ja Jažvan komin omaa erikoiskehitystä on 3. persoonien optatiivinen rakenne, jossa optatiivinen partikkeli onkin *aš*. Tässä on mielenkiintoinen tapaus, Permin ja Jažvan komin yhdistävä yhteinen innovaatio. Tälläkin partikkelilla, johon Fokos-Fuchs yhdistää muiden komimurteiden konditionaalisen partikkelin *veš-kö*, *eš-kö* alkuosan, on hänen mukaansa vastine mansissa, mansin optatiivinen partikkeli *voss* (mts. 201). (Senkin avulla muodostetaan mansissa myös superlatiivi, mts. 201-.)

Optatiivin kielteinen taivutus:

OPTATIIVI (KIELTEINEN)

	UDM	KOMIP	KOMIJ	KOMI
yks. 3.	<i>medaz myn(y), medaz vera</i>	<i>aś oz mun, med oz mun</i>	<i>medoz mun</i>	<i>med oz mun</i>
mon. 3.	<i>medaz myne(le), medaz verale</i>	<i>aś özö munö, med ozö munö</i>	<i>medoz muunnis</i>	<i>med oz munny</i>

Udmurtin etelämurteissa on myös täydellinen kielteisen optatiivin paradigma: yks. 1. *medam mǎn* 'enpä mene, kunpa en menisi', *medad mǎn* 'älähän mene, kunpa et menisi', *medaz mǎn* 'älkөөn menkö, kunpa hän ei menisi', *medam mǎne* 'älkäämme menkö, kunpa emme menisi', *medad mǎne* 'älkähän menkö, kunpa ette menisi', *medaz mǎne* 'älköt menkö, kunpa he eivät menisi' (Kel'makov-Saarinen 1994: 127-128). Kel'makov huomauttaa kuitenkin, että väli- ja pohjoismurteissa sekä bessermanissa käytetään paitsi tällä alueella odotuksenmukaista *medazelementtiä* myös *medam*-muotoa eli alkuaan 1. persooniin kuuluvaa elementtiä rakentamaan 3. persoonien optatiivia. Tämä todistaa, että näissäkin murteissa on aiemmin tunnettu optatiivin täydellinen paradigma (Kel'makov-Saarinen mts. 128; samoin Fokos-Fuchs 1949: 185). Udmurtissa optatiivinen partikkeli *med* ja kieltoverbi ovat siis sulautuneet yhteen. Muodot *medam*, *medad*, *medaz* pro *medum*, *medud*, *meduz*, eli *med* + kieltoverbin futuurin taivutus (**um*, **ud*, **uz*), selittyvät siitä, että *u* ei ole tyypillinen jälkitavujen vokaali: sananrajan hävityessä *u* on substituoitu jälkitavuun sopivalla *a*:lla. Vanhalla kieltoverbillä on kyllä ollut takavokaalinenkin vartalo, josta esim. marin kieltoverbin preesens on muodostunut. Fokos-Fuchs [1949: 185 alav.] viittaaakin udmurtin kielteisen optatiivin ja marin preesensmuotojen yhdennäköisyyteen. Kuitenkin udmurtin muotoihin *medam*, *medad*, *medaz* vannaan sisältyy udmurtin kieltoverbin futuurinen paradigma.

3. persoonista muodostuvan optatiivin lisäksi on Castrénilla taas tieto komin vanhan Ižman murteen (Castrén 1844: 93) kielteisen optatiivin 1. persoonista: yks. 1. *med og kar* ja mon. 1. *med og karä*. (Komin kieltoverbi ei erota futuurisia ja presentisiä 3. persoonia; tässä voi olla peruste sille, että komin myönteisissäkin optatiivissa pääverbillä voi olla paitsi futuurin myös preesensin muoto.) Fokos-Fuchs, joka mainitsee nämä esiintymät, mainitsee lisäksi Wichmann-Uotilan sanakirjan Ižman murteen paradigmataulukoista esimerkin mon. 1. *medum og kar* (Castrénilla mon. 1. kielteinen optatiivi on kuitenkin siis *med og karä*). Muodossa *medum*, jota vastaavan muodon *medym* Fokos-Fuchs on tavoittanut Vymin ja

Prupin murteesta, on hänen mukaansa lopussa emfaattisen partikkelin veroinen *ym* (Fokos-Fuchs 1949: 191-192). *medym*-muoto on yleisesti käytössä *med*-muodon veroisena, vailla kieltomerkitystä, sekä optatiivia rakentavana partikkelina että finaalikonjunktiona (KRSl.).

Sekä varsinaisessa komissa että myös Perinin ja Jazvan komissa optatiivinen partikkeli ja kieltoverbi ovat säilyneet sulautumatta yhteen. Udoran murteessa on kuitenkin sulaumamuotoja, ilmeisiä pikapuheisuusmuotoja; Fokos-Fuchsin tavoittamat *mog* < **med og*: *mog me pöd* 'jotta en hukkuisi', *me mog povzy* 'jotta en pelästyisi', *mon* < **med on*: *mon te povzy* 'jotta et pelästyisi' (Fuchs 1949: 184-185). Näissä ei kuitenkaan ole kysymys optatiivimuodoista; kieltoverbi on sulautunut näissä finaalikonjunktioon.

Konditionaali

Konditionaalintuntee vain udmurtti. (Komi muodostaa konditionaalilauseensa konditionaalisen partikkelin *veskö/eskö* avulla.) Seuraavassa udmurtin konditionaalintunneksen paradigma:

KONDITIONAALI (UDM)

yks.	1. <i>mynysal, verasal</i>	mon.	1. <i>mynysalmy, verasalmy</i>
	2. <i>mynysal(yd), verasal(yd)</i>		2. <i>mynysaldy, verasaldy</i>
	3. <i>mynysal(yz), verasal(yd)</i>		3. <i>mynysalzzy, verasalzzy</i>

Udmurtin konditionaalintunneksen tunnus on *sal*, joka liittyy verbin vokaalivartaloon. Esite-tyssä kirjakielen paradigmissa (GSUJa. 1962: 211, 212) samoin kuin monien murteiden paradigmissa herättää huomiota se, että persoona jää deiktisestä yks. 1. persoonan muodosta merkitsemättä; pelkkä modusvartalo toimii yks. 1. persoonan muotona. (Samanlainen oli tilanne indikaatiivin 2. preteritin persoonanmerkinnässä: yks. 1. persoona aina ilman merkintää!) Tämän kirjakielen käyttämän paradigman ohella murteissa on toisenlaisia. Kel'makovin mukaan pohjoisissa murteissa ja monissa välimurteissapersona jätetään merkitsemättä kaikista yksikön persoonista: joissakin eteläisissä murteissa persoona saatetaan merkitä vain 2. persoonassa, joissakin muissa etelämurteissa se merkitään 2. ja 3. persoonassa ja joissakin murteissa kaikissa persoonissa; suffiksit ovat tyyppiä *e, ed, ez* tai *y, yd, yz* eli Px:ejä. Bessermanissakin persoonan merkintä on yks. 1. persoonassa fakultatiivia, yks. 2. ja 3. persoonassa obligatorista. (Kel'makov-Saarinen 1994: 128-129.) (Esim. muinaisturkissa konditionaali saattoi olla kokonaan ilman persoonanmerkintää: v. Gabain 1974: 132.)

Udmurtin kielteisen konditionaalin taiputus on seuraava:

KONDITIONAALI (KIELTEINEN)

yks. 1. <i>öj mynysal, verasal</i>	mon. 1. <i>öj mynysalmy, verasalmy</i>
2. <i>öj mynysal(yd), verasal(yd)</i>	2. <i>öj mynysaldy, verasaldy</i>
3. <i>öj mynysal(yz), verasal(yz)</i>	3. <i>öj mynysalz, verasalz</i>

Kielteinen konditionaali on rakenteeltaan yksinkertainen: taipuvan affirmatiivisen konditionaalien muodon eteen sijoitetaan yksi kieltoverbin preteritimuodoista; kieltoverbin taiputusparadigmassa 1. preteritin yks. 1. persoonan muotona toimiva *öj*. Kielteisessä konditionaalissa se kuitenkin taipumattomana on kieltopartikkelin veroinen. Aminoffilla oli kyllä sellainen kielteisen konditionaalien paradigma, jossa *öj* on vain yks. 1. persoonassa ja paradigman seuraavat kieltoverbin muodot ovat yks. *öd, öz* ja mon. *öm, öd, öz* eli kyseessä on kieltoverbin 1. preteritin taiputusparadigma (Aminoff-Wichmann 1896: 44, 47).

Muodon *öj* konsonantin *j* täytyy olla sama preterititunnus, joka on käytössä muiden verbien konjugaatioissa: 2. konjugaation 1. preteritin yks. 1. persoonan *veraj*-muodon oletetaan myös säilyttäneen päätteessään tempustunnusta **j* (s. 192). Konditionaalille onkin luonteenomaista sidos preteritiin. (Se näkyy mm. itämerensuomen ja saamen konditionaalien rakenteesta: konditionaalilla ja preteritillä on sama taiputus.) Konditionaalien ja preteritin yhteys panee etsimään konditionaalien *sal*-aineksestakin preteritiainesta, ja se löytyykin. Udmurtin apuverbile on luonteenomaista taipumattomuus 1. preteritissä: muoto on kaikissa persoonissa *val*. (Voisi siis puhua partikkelistakin.) Udmurtin konditionaalien tunnus voi koostua kahdesta morfeemistä: *sa + val*. Näin on oletettukin. Serebrennikov arvelee, että *sa* on sama aines, joka esiintyy gerundin päätteessä udmurtissa ja myös muutamissa komilaisissa deverbaalisissa adjektiiveissa tai adverbeissa (ne esitellään myöhemmin) (Serebrennikov 1963: 292). On totta, että pelkkä preteriti voi suomalais-ugrilaisissa kielissä toimia konditionaalien tehtävässä; udmurtissakin analyttinen *val* tai *vylem*-apuverbillinen tempusmuoto voi saada konditionaalien funktion (Tarakanov 1967: 203–204). Tarakanov kuitenkin huomauttaa, että *sa*-gerundin ja *val*-apuverbin liitolla ei missään miuteessa ole konditionaalista merkitystä, joten näistä aineksista ei udmurtin konditionaali ole voinut syntyä (mts. 206). (Tarakanov itse olettaa [mts. 207], että konditionaali on syntynyt 1. partisiipin, *-isʒ* & partisiipin, ja *val*-apuverbin liitosta, jolla on konditionaalinen sävytys. Selitys ei partisiipin sibilantin liudennuksen takia vakuuta, vaikka Tarakanov [mts. 208] huomauttaakin udmurtin murteiden refleksiivijohdosten variaatiosta tyyppiä *kutiškyňy, kutskyňy, kutskyňy*.) Kun tataarin konditionaalien tunnus on *salsə* (STLJa. 240; Poppe 1968: 61; se palautuu muinaisturkkilaiseen *sar*-asuun, v. Gabain 1959:

39), voi selitystä hakea siitä. (Tšuvassissa on *sa*-aineksinen konverbi, joka Benzigin mukaan [1959: 743] saattaisi olla samaa ainesta kuin muinaisturkkilainen konditionaalin tunnus *sar*; ehkäpä udmurtinkin konditionaalin tunnus ja gerundin päätte *sa* palautuvat kaukaisessa menneisyydessä samaan lähtökohtaan.) Tataarissa on myös perifrastinen konditionaali, oikeastaan kaksi erilaista, joista toisessa konditionaalissa taipuvaa pääverbiä seuraa taipumaton 'olla'-verbin yks. 3. persoonan preteritimuoto ja toisessa konditionaalivartaloa – siis pelkkään *sA*-tunnukseen loppuvaa pääverbiä – seuraa taipuva 'olla'-verbin preteritimuoto (Poppe.mts. 103). Kummassakin sarjassa yks. 3. persoona on kuitenkin rakenne, joka udmurtiksi ilmaistuna on *-sa+val*. Lisäksi tataarin 2. tyyppin rakenteessa – siinä, missä 'olla'-verbi taipuu – 'olla'-verbin päätteet ovat identtiset Px:n kanssa yks. 1., 2. ja mon. 2. persoonassa. Udmurtin konditionaalissa persoona-aineksina esiintyville Px:eille on siis myös tataarissa vertailukohta. Sille oletukselle, että udmurtin konditionaalin tunnukseen sisältyy apuverbi *val*, antaa vahvistuksen konditionaalin kieltomuoto: siinä affirmatiivisen konditionaalimuodon eteen on sijoittunut kieltosana *öj*, samassa muodossa joka persoonassa. Myös *val*-muodosta saadaan kielteinen samalla tavalla: joka persoonassa on muuttumattomasti *öj val* 'en ollut, et ollut, ei ollut' jne., monikossa myös *öj valy* 'emme olleet, ette olleet, eivät olleet'.

Persoonanmerkintä konditionaalissa, sikäli kuin se tapahtuu, käyttää Px:eja. Yks. 1. persoonan muotona on kuitenkin aina pelkkä modusvartalo. Edellä huomautettiin, että myös 2. preteritissä persoonapäätteeton muoto on sijoittunut yks. 1. persoonan muodoksi. On mielenkiintoista, että näissä vahvasti merkkisissä muodoissa – yks. 1. persoona, merkkinen tempus, merkkinen modus – persoona jätetään merkittämättä.

Yleiskatsaus permiläisten kielten finiittisen konjugaation historiaan

Kun permiläisten kielten finiittistä konjugaatiota tarkastellaan kokonaisuutena, voi todeta sen olevan ytimeltään kantapermiläinen. Jo kantapermin paradigmassa on täytynyt olla indikatiivin kaikki neljä tempusta.

Udmurtin futuurin paradigma ja komin futuuri esitetty paradigma vastaavat yleisilmeeltään toisiaan. Myös niiden ja 1. preteritin paradigman välillä on ilmeinen vastaavuus lukuun ottamatta komin 1. preteritin 3. persoonassa mahdollisia rinnakkaismuotoja, joissa ei ole persoonaan viittaavaa ainesta (*muni, muniny*). Futuurin ja 1. preteritin paradigmoja erottavat vain tempustunnukset. Rakenteeltaan ne ovat samanlaiset: verbin tempusvartalo + persoonapäätte. Tunnukset ovat kummassakin permiläiskielessä samoja, samoin persoonapäätteet, lukuun ottamatta komilaisen paradigman yllättävää yks. 2. persoonan *n*-päätettä ja mainittuja 3. persoonien rinnakkaismuotoja. Ne ovat kantakomin takaisia, mutta näihin ho-

mogeenistun futuurin ja 1. preteritin paradigmoihin ne ovat siirtyneet muista paradigmoista. Monikon persoonien osalla on myös poikkeavuutta. Permin ja Jažvan komi pitävät yhtä udmurtin kanssa, ja tämä edustus on ilmeisen kantapermiläistä, koska se on sopusoinnussa yksikön persoonien merkinnän kanssa. Sekä futuurissa että 1. preteritissä käytössä olevat persoonapäätteet ovat pohjaltaan Px-sarjan päätteitä. Varsinaisten komimurteiden alueella on levinnyt komilainen innovaatio: mon. 2. ja mon. 3. persoonan muoto on laajalla alueella muokattu uudelleen, yks. 2. ja yks. 3. persoonan muodon pohjalta uutta komilaista mon. Px:a käyttäen (2. persoonat: *munan – muuun-nyd*, *munin – munin-nyd*, 3. persoonat: *munas – munnasnyd*, *munis – munisnyd* – näin vielä vanhassa kirjakomissa ja arkaaisessa pohjoisessa, Ižmalla ja Udoralla).

Uralilaisessa kantakielessä oli todennäköisesti subjektikonjugaation ohella myös objektikonjugaatio; edellinen konjugaatio muodostui varsinaisin persoonapäättein, jälkimmäinen Px:ein (Janhunen 1982: 34.). Tämä alkutilanne näkyy vielä monista uralilaisista kielistä. Objektikonjugaation ja aspektin sekä aspektin ja tempusjärjestelmän yhteydet selittävät sen, että permiläisten kielten futuuri ja 1. preteriti säilyttävät muistoa juuri vanhasta objektikonjugaatiosta: objektikonjugaation edustama perfekttiivinen aspekti voi sijoittua vain futuuriin tai menneen ajan tempukseen.

Præesensin paradigmassa sen sijaan on vain yksi yhteinen, kantapermiläinen muoto – yks. 3. persoona. Tämä deverbaaliseksi nominiksi selittyvä muoto on sellaisenaan odotuksenmukainen præesensin yks. 3. persoonan muoto. Mon. 3. persoonaan odottaisi subjektin predikaattiin laukaiseman kongruenssin nojalla sen mon. nominatiivimuotoa – vanhan mon. nominatiivin päätteiden (*t) hävittyä kantapermistä (s. 74) oli kuitenkin pakko muokata mon. 3. persoonaan muunlaisia muotoja.

Kantakomissa kantapermiläinen futuurin ja præesensin ero kumoutui suurimmassa osassa paradigmaa, kantaudmurtissa præesensparadigma muokkautui saman, ilmeisesti vielä kantapermissä elävänä vaikuttaneen vanhan periaatteen mukaan kuin permiläisten kielten itäisten sukukielten paradigma: verbin tekemisläätu, verbinkontinuaatiivisuus versus momentaanisuus, vaikutti sen tempusarvoon (s. 189).

Molemmissa permiläiskielissä saman myös päättyneen tekemisen partisiippina toimivan muodon varaan rakentuneen 2. preteritin juurten täytyy ulottua myös kantapermiin, mahdollisesti sen taakseen: obinugrilaisissa kielissä perfektii muodostuu nimittäin etymologisesti samasta partisiipista ja samalla tavalla: persoona merkitään Px:lla. Kieleisessä 2. preteritissä, perfektissä, tähän muotoon liittyy negatiivinen eksistentiaali-possessiivi sekä permiläisissä että obinugrilaisissa kielissä. (Bartens 1996: 64, 67, 72.) Udmurtissa tätä analyttistä kielteistä 2. preteritiä käyttävät kuitenkin vain pohjois- ja välimurteet. Etelämurteissa on turkkilaistyyppinen kielteisen partisiipin varaan rakentunut synteettinen 2. preteriti. Etelämurtei-

den kielteinen 2. preteriti on siis kantapermin jälkeinen innovaatio, lainaa turkkilaiselta taholta. (Vastaavanlaisen kielteisen perfektin on länsimarikin omaksunut samalta taholta: Bartens 1996: 75.)

Muista moduksista imperatiivin molemmat persoonamuodot ovat kantapermiläisiä, pelkkää verbinvartaloa edustava yks. 2. persoonan muoto vanhempikin; vastaavaa muotoahan käyttävät imperatiivina myös mari (yks. 2. persoonan muotona) ja mansi (mansin yks., du. ja mon. 2. persoonan jyrkkänä käskymuotona). Optatiivikin on 3. persoonien osalta selvästi kantapermiläinen; täyden optatiiviparadigman jäljet ovat kantapermiläiset. Konditionaali vain udmurtin tuntemana moduksena on vasta kantapermiläinen, ja siinäkin on kyse turkkilaiselta taholta saadusta lainasta (s. 224–).

Kielteisessä taivutuksessa, kieltoverbissään, udmurtti on säilyttänyt myös preesensin ja futuurin eron, ja komi taas on tämän kantapermiläisen eron menettänyt, vaikka senkin kieltoverbin muodossa vanha ero vielä näkyykin. Udmurtin *ug-* ja komin *og-*muoto edustavat nimittäin kieltoverbin vanhaa preesensin yks. 3. persoonaa, udm *uz* ja komin *oz* puolestaan sen futuurin yks. 3. persoonaa – siitä huolimatta, että *og-*muoto on tapaa komista enää vain yks. 1. persoonasta ja että se udmurtissakin on vallannut paitsi preesensissä myös futuurissa alueen yks. 1. persoonalta. Kieltoverbin tempuserojen (futuuri ja preesens kontra 1. preteriti) merkintä erilaisilla vokaalivarralloilla on kantapermiläinen ja ilmeisesti vanhempikin tapa: käyttäähän marikin samaa keinoa – ja ilmeisesti mordvakin on käyttänyt ennen kuin sen kieltoverbi jäykistyi preesensissä kieltopartikkeliksi. Tosin viimeksi mainituissa kielissä menneen ajan tempuksessa on lisäksi selvä tempustunnus, jollaista taas permiläisten kielten muodoista ei voi erottaa. Kieltoverbin imperatiivissa muille verbeille luonteenomainen yks. 2. persoonan imperatiivimuodostus ei ilmeisesti ollut mahdollinen: muodoksi ei riittänyt pelkkä verbivartalo, yksi vokaali. Permiläiset kielet (samoin kuin marikin) lisäsivät vartaloon indikaatiivin yks. 2. persoonan päätteen.

Kokonaiskuvaan, jonka permiläisten kielten edustus kantapermin finiittisestä konjugaatiosta antaa, kuuluu arkaaisia, kauas kantapermin taakse viittaavia piirteitä: siihen sisältyy muisto kahden konjugaation, subjekti- ja objektikonjugaation, olemassaolosta sekä tempuksen ja verbin kontinuaatiivisen tai momentaanisen tekemislaadun yhteyksistä. Kantapermiläisessä vaiheessa finiittinen konjugaatio on ollut kuusi persoonamuotoa sisältänyt neljän tempuksen ja kahden moduksen systeemi – toista modusta, vain 2. persoonat käsittänyttä imperatiivia, on saattanut jo kantaperminissä täydentää ainakin 3. ja mahdollisesti myös 1. persoonien osalta optatiivi.

Kantaperminin jälkeen tämä systeemi on kokenut muutoksia kummassakin permiläiskielessä. Udmurtissa sitä on muuttanut varsinkin udmurttiin kohdistunut turkkilaisvaikutus. Komissa verbin persoonapäätteiden järjestelmä on kokenut

mullistuksia ennen kaikkea siitä syystä, että komissa Px:ien järjestelmä on muuttunut ja tämä on vaikuttanut myös konjugaatioon.

Infiniittiset muodot ja niiden käyttö

Verbin paradigmaan kuuluvina, finiittistä taivutusta täydentävinä infiniittisen taivutuksen kategorioina permiläiset kielet tuntevat infiniitiivin, partisiipin ja gerundin.

Infinitiivi

Kummassakin permiläiskielessä on yksi infiniitiivi. Sen päätte on molemmissa kielissä *ny*, esim. udm *myny-ny*, *vera-ny*, komi *mun-ny*. Infinitiivi on vanhassa kirjakomissa *nys*-loppuinen (Lytkin 1952: 114), eli siinä infiniitiivin *ny*-päätettä näyttää seuranneen yks. 3. persoonan Px *ys*. (SSKZD 481.)

Infinitiivi on siis kantapermiläinen. Etymologialtaan se on samanrakenteinen kuin permiläisten kielten useimpien sukukielten ja monien muidenkin kielten infiniitiivi: verbistä on muokattu nomini, ja sillä on latiiivinen muoto. Permiläisten kielten infiniitiivipäätteessä on deverbaalinen nomininjohdin **nV* (se on sgr johdin), ja johtimen perässä oletetaan olleen latiiivin **k*. Aivan samoista aineksista on muodostunut unkarin infiniitiivin päätte *ni*. Sen ei kuitenkaan voi todistaa etymologisesti yhdistyvän permiläisten kielten infiniitiiviin: infiniitiiville luonteonomainen muodostustavan vuoksi paralleelikehitys tuottaa helposti samoista aineksista samanlaisia muotoja. Sama nominaalistava johdinaines esiintyy mansin 1. (päättymättömän tekemisen) partisiipissa. On kuitenkin mielenkiintoista, että aikoinaan areaalisesti läheisissä kielissä on otettu sama *nV*-morfeemi käyttöön.

Infinitiivi voi esiintyä a) yksin predikaattina, mutta b) useammin se muodostaa toisen verbin kanssa yhdessä liittopredikaatin. Edelleen infiniitiivi voi olla lauseessa c) objektina tai d) subjektina. Se voi olla myös e) lausekkeen osa: määritteenä sekä substantiivi- että adjektiivilausekkeessa. f) Se voi määrittää myös koko lausetta.

a) Infinitiivi predikaattina. Infinitiivi on predikaattina modaalinen, nesessiivinen:

udm *syče tyl vetlyky utčany kotyrze* 'sellaisen tulen edetessä täytyy etsiä ympäriltä' (Munkácsi–Fuchs 1952: 67),

komi *vörys pontöm-dortöm, ne pörödlöny* 'metsä on pohjaton ja ääretön, ei sitä (kaikkea) voi kaataa' (SSKZD 484a).

Usein päälauseeseen objektiksi upotetun epäsuoran kysymyslauseen predikaattina-

on infinitiivi:

udm *mar karny ug vala* 'hän ei tiedä, mitä tehdä' (Munkácsi–Fuchs 1952: 50),
 komi *me og töd, myjõn tenyd myntyny* 'minä en tiedä, millä sinulle maksaa'
 (Wichmann 1916: 6).

Infinitiivi voi korvata finiittimuodon emfaattisena predikaattina:

komi *a ćojys bördny: "En võrżõ vokösõ"* 'mutta sisko itkemään: »Älä kiusaa veljeä»' (Fokos-Fuchs 1916: 227).

b) Infinitiivi muodostaa yhdessä yksipersonaisesti käytetyn modaalisen verbin kanssa predikaatin. Udmurtin tavallisimpia yksipersonaisia modaalisia verbejä ovat *kule* 'täytyy', *lue* 'voi, pitää', *byga* 'voi', *jara* 'voi' (; miellyttää). Komin vastaavia tavallisimpia verbejä ovat *kolö* 'täytyy; haluaa' mutta kantaverbin *m-johdoksesta* futuuri *kovmas* ja 1. preteriti *kovmis*, *loö* 'tulee', *pożö* 'voi', *vermas* 'voi', *oz löšav* 'ei sovi'. Kaksi ensinmainittua ovat siis jo kantapermissä olleet yksipersonaisesti käytettyjä. (*kule*, *kolö* -verbin vastineet saamessa – *gäl gâ* – ja unkarissa – *kell* – ovat myös yksipersonaisesti käytettyjä. Verbiä voidaan käyttää myös monipersonaisesti, silloin sen merkitys on 'olla tarpeen'.)

Lauseeseen voi kuulua liittopredikaatin KOKIJAA edustava datiivinuotoinen agentti. Sitä ei tässä esityksessä tulkita liittopredikaatin subjektiksi; vrt. udmurtin *ono*-partisiippirakenteet s. 243. (Myös sukukielissä saman lauseyypin ykkösargumentti on tulosijainen. Kyseessä on lauseupotus. Hakulisen–Karlssonin suomen kielen lauseopin mukaan pintasubjektiksi noussut upotelauseen subjekti on merkitykin ei-primaariseksi [Hakulinen–Karlsson 1979: 349].) Esim.

udm *šumpotyny tonyd kule* 'sinun tulee iloita' (Munkácsi 1887: 77), *so vylti vetlyny lue kwasen gine* 'sen ylitse voi kulkea vain suksilla' (GSUJa. 1970: 201),

komi *menym juny kolö* 'olen janoinen, minun täytyy juoda', *menym kolö munny* 'minun täytyy mennä', *mijanly õni oz pož użavny torjõn* 'me emme enää voi työskennellä erikseen' (SKJa. 1967: 154).

Komin yksipersonaisilla verbeillä on se erikoinen piirre, että niistä voidaan muodostaa infinitiivi. Tällaisissa tapauksissa lauseessa on siis modaalisen verbin infinitiivistä, siihen liittyvästä infinitiivistä ja finiittiverbistä koostuva kolmiosainen liittopredikaatti: *icõt vokly zev ñin juny kutis kovny* 'pikkuveljen alkoi jo kovin tulla jano' (Fokos-Fuchs 1916: 236), *aski menyem kutas požny użavny* 'huomenna minä voin työskennellä'.

c) Infinitiivi on modaalisten ja kognitiivisten verbien objektina ja monien muiden verbien kakkosargumenttina eli objektin veroisena lauseenjäsenenä.

Lauseen subjekti on useimmiten sama kuin infinitiivin tekijäpersoonana:

udm *Kola užany bygate iní* 'K. osaa jo tehdä työtä' (GSUJa. 1970: 135), *so no dyšetskyny koškyny turte iní* 'hän haluaa myös jo lähteä opiskelemaan' (mts. 136),

komi *ajka voas korni* 'appi tulee kutsumaan' (Fokos-Fuchs 549b), *tati kutas munn y svadba* 'tästä tulee menemään hääkulkue'.

Infinitiivin tekijäpersoonana voi olla myös samareferenttinen lauseen objektin kanssa; silloin on kyseessä kaksiojektinen kausatiivinen rakenne:

udm *mone köwny ud lež_a?* 'etkö päästä minua nukkumaan?' (Wichmann 1901: 104), *kin tone tače usto pužyjakyny dyšetiz?* 'kuka sinut noin hyvin kirjomaan opetti?' (GSUJa. 1970: 165),

komi *sijö tenö pyžsan vödiny čöktas* 'hän käskää sinun lämmittää saunan' (Wichmann 1916: 21).

Infinitiivin tekijäpersoonana voi olla myös samareferenttinen datiiivioliikvin kanssa; kausatiivirakenne voi nimittäin objektin si jasta sisältää datiiivioliikvin:

udm *milemly ta tyl-dorady kölny leže!* 'antakaa meidän yöpyä tähän tulenne ääreen' (Munkácsi-Fuchs 1952: 173), *mon ud šotki tonyd ta adunijez šin uskytyny* 'en salli sinun vahingoittaa pahalla silmällä tätä ihmistä' (mts. 154),

komi *sijö čöktas piysly vödiny* 'hän käskää pojan lämmittää', *sijö čöktas rynyšly želmy* 'hän käskää riihen kätkeä (heidät)' (sadusta, Wichmann 1916: 20).

On myös rakenne, jossa lauseen subjekti edustaa infinitiivin PATIENTTIA. Predikaattiverbi on jokin 'kelpaa', 'sopii':

udm *čuž čuňymy vordyny uz jara* 'keltainen varsamme ei kelpaa kasvatettavaksi' (Munkácsi-Fuchs 1952: 141).

d) Infinitiivi subjektina. Kielioppien mukaan infinitiivi voi esiintyä myös subjektina. Täällöin predikaatti on nominaalinen, yleensä adjektiivi. Esim.

udm *tuž mözmyt pukyny užtek* 'on hyvin ikävää istua työttä', *užtek tuž mözmyt pukyny* 'työttä on hyvin ikävää istua' (GSUJa. 1970: 70), *užtek pukyny tuž mözmyt* 'työttä istuminen on kovin ikävää', *titek šekyt val užany* 'oli vaikea

työskennellä ilman teitä' (mts. 207), *sudyny-šerekjany tuž kapci vylem, noš užany šeky* 'huvittelemisen oli helppoa, mutta työntekeminen raskasta', *tače užez užany Oleksanly kapci ož val* 'Oleksanin ei ollut helppo tehdä sellaista työtä' (GSUJa. 1970: 70).

komi *pianly völi zel šökyl olny* 'poikien oli hyvin vaikea elää' (Wichmann 1916: 111), *a öni abu löšyd gortö munny* 'mutta nyt ei ole sopivaa mennä kotiin' (Fokos-Fuchs 1915–1917: 71), *kokii tižanköd užavny* 'on helppo työskennellä kanssanne' (SKJa. 1967: 157), *manny žar dyrji – šökyl* 'helteessä kulkeminen oli raskasta', *vužny ju vomön abu kokii* 'joen ylittäminen ei ole helppoa' (SKJa. 1967: 158), *prazdnik asylö užavny völi grek* 'oli synti työskennellä juhla-aamuna' (Ludykova 1986: 54).

Komissa predikaattina voi infinitiivisubjektin ohella olla myös adverbi: *mianly vištavny regyd, sily ovny völi dyr* 'meiltä sen kertominen sujuu nopeasti, hänelle sen eläminen kesti kauan' (Fokos 1913: 127).

e) Infinitiivi voi olla lausekkeen osa. Infinitiivi esiintyy substantiivin attribuuttina: vain tietyt substantiivit, tietyt abstraktisanat. tulevat kysymykseen. Pääsana on lauseessa subjektina tai objektina:

udm *kužyme övöl myyny tone* 'minulla ei ole voimaa kuljettaa sinua' (Munkácsi 1887: 95), *soos dyr šetto nylpjosnyzy, lad-lad veraškyny* 'he löytävät aikaa leperrellä lapsilleen' (GSUJa. 1970: 165).

komi *pöra vois mamny* 'tuli aika lähteä' (Fokos-Fuchs 1915–1917: 77).

Infinitiivi on mahdollinen myös adjektiivin määritteenä; vain tietyt adjektiivit tulevat kysymykseen. Adjektiivi on lauseessa predikaattina. Subjekti edustaa a) infinitiivin AGENTTIA, b) infinitiivin PATIENTTIA:

udm a) *pi argan šudny tuž usto vylem* 'poika oli hyvin taitava soittamaan harmonikkaa' (Munkácsi-Fuchs 1952: 62), b) *baštyny luontem* 'se on mahdoton ottaa' (mts. 96).

komi b) *tažö šökyl tuž vylin novlödlöny* 'tätä on vaikea matkalla kuljettaa, kantaa' (Fokos-Fuchs 944a).

f) Infinitiivi voi olla koko lauseen määritteenä. Se on silloin finaalinen:

udm *agajjosyz iuteske myny ny pešterazy ian ponillän vylem* 'veljet olivat panneet reppuihinsa leipää mennäkseen metsään' (Wichmann 1901: 78),

komi *pyralö kabakaö, stokan juny* 'hän menee sisään kapakkaan, juodakseen tuopin' (Fokos-Fuchs 1915–1917: 67), *baba šetas Ivöly čyšjan šin körtavny* 'eukko antaa Ivölle huivin, jotta hän voi sitoa silmänsä' (Fokos-Fuchs 1951: 399).

Infinitiivin käyttö on siis molemmissa permiläiskielissä hyvin yhdenmukaista. Muiklenkin suomalais-ugrialaisten kielten infinitiivirakenteille on luonteenomaista lisäksi mahdollisuus datiiivimuotoiseen agenttiin (Bartens 1979). Voi siis olettaa, että infinitiivin käyttö oli jo kantapermissä samanluonteista kuin se on myöhemmissä permiläiskielissä.

Yhdessä suhteessa komi poikkeaa udmurtista. Komissa infinitiiviin voidaan liittää myös Px. Kieliopin mukaan (SKJa. 1955: 240) Px:lla joko merkitään infinitiivin agentti tai sitten sillä on pelkästään pragmaattinen funktio. Edellisestä käytännöstä kieliopin esimerkkejä: *munnym og vermy* 'en pysty menemään', *munnyd on vermy* 'et pysty menemään', *munnys oz vermy* 'hän ei pysty lähtemään'. Px voi olla akkusatiivimuotoinenkin: *munnytö on vermy* 'et pysty lähtemään', *munnysö oz vermy* 'hän ei pysty lähtemään' (SKJa. 1955: 240). Vastaavasta käytöstä murre-esimerkki: *nylišmid on vermi* 'et voi nielaista' (Fokos-Fuchs 1951: 93). Esim. Ylä-Sysolan murteessa Px:e ja voidaan liimata kaksi erilaistakin perätysten: *kutnyttö on vermy* 'et pysty pitelemään sitä' (SSKZD 483b-). Ei kuitenkaan ole esimerkkejä siitä, että agentin merkintä olisi yksinomaan Px:n varassa: esimerkkilauseissa infinitiivin teki jäpersoona on sama kuin lauseen subjektina oleva ja näkyy siis subjektista ja/tai finiittiiverbin muodosta. Murreteksteistä löytyvissä esimerkeissä onkin kysymys yleensä pragmaattisesti käytetystä suffiksista: (Keski-Vyčegda) *zev vöd tani delö ovnys!* 'kovin raskasta on elää täällä!' (Wichmann 1916: 15), (Prup) *oz lež munnid* 'hän ei päästä meitä menemään' (Fokos-Fuchs 1951: 252). Batalova (1975: 189) tuntee pohjoisimmista Permin komin murteista sellaisia muotoja kuin *pyrtnys*, mutta mitään vastaavia muotoja Jažvan komista ei Lytkin mainitse (1961: 72), joten Px:llinen infinitiivi ei iältään liene edes kantakomilainen. Komin infinitiivin Px:lliset muodot kuvastavat vain Px:n pragmaattisen käytön vahvuutta (vrt. s. 122).

Partisiipit

Udmurtin kielioppi esittää kahdeksan partisiippia, joilla on seuraavat päätteet: 1. *(i)š* (päättymätöntä tekemistä ilmoittava partisiippi). 2. *(i)štem* (vastaava karitiivinen partisiippi). 3. *(e)m* (päättynyttä tekemistä ilmoittava attribuuttipartisiippi). 4. *(e)myn* (päättynyttä tekemistä ilmoittava predikaatiivipartisiippi). 5. *mte* (karitiivinen päättyneen tekemisen partisiippi). 6. *(o)no* (modaalis-futuuriin partisiippi). 7. *(o)ntem* (edellistä vastaava karitiivinen partisiippi). 8. *mon* (modaalinen par-

tisiippi; samanlaisella muodolla usein gerundin funktio). Udmurtin (*o*)njohtiminen muoto on myös usein tulkittu partisiipiksi (viimeksi Kalinina 1984), mutta jäljempänä esitettävistä syistä sitä ei tämän kirjoittaja voi partisiippina pitää.

Komissa on neljä partisiippia: 1. *yś*, komiP . komiJ *iś* (päättymättömän tekemisen partisiippi). 2. *öm*, komiP *öm*, komiJ *øm* (päätyneen tekemisen partisiippi). 3. *öma*. ei partisiipin päätteellä Permin komissa; Jažvan komissa on ollut *öma*-partisiippi (Genetz 1897: 56) (päätyneen tekemisen partisiippi). 4. *töm*, komiP *töm*, komiJ *tøm* (karitiivinen partisiippi). Komin *an/ana*-suffiksisiä muotoja, jotka on myös usein luettu partisiipeiksi (Cypanov 1997: 95–127) samoin kuin Permin komin *an-* ja Jažvan komin *an*-päätteiset muodot (KPRSl. 613–614, Lytkin 1961: 72), ei tässä esityksessä sellaisiksi ole kuitenkaan luokiteltu.

Päättymättömän tekemisen partisiippi

Kantapermiläisiä on partisiipeista kaksi. Toinen näistä on päättymättömän tekemisen partisiippi udm (*i*)ś, komi *yś*. Esim. udm *bördiś*, komi *bördyś* 'itkevä' (udm *bördny*, komi *bördny* 'itkeä'). Marin päättymättömän tekemisen partisiipissa on ilmeisesti etymologisesti sama aines. Mordvassa äänteellisesti vastaava muoto toimii päätyneen tekemisen partisiippina (!) tai gerundina, jolloin se on pääverbin ilmoittaman toiminnan tapaa luonnehtiva. Tämän uralilaisen deverbaalisen nomininjohtimen (Janhunen 1982: 34) rinnalle kuuluu jo uralilaisesta vaiheesta periytyvä tempustunnus, menneen ajan tunnus *ś* (mts. 36).

Kel'makovin mukaan udmurtin Kukmorin murteessa partisiipista on muodostettu edelleen *ke* aineksella "partisiippi, joka ilmaisee juuri tapahtumassa olevaa muutosta, siirtymistä partisiipin kantana olevan verbin tilaan", esim. *kuliśke pereś* 'kuolemaisillaan oleva ukko', *kwaśmiśke śur* 'kuivumaisillaan oleva joki'. Partisiipin funktiossa tämä muoto ei esiinny missään muussa murteessa, mutta predikaatin funktiossa se on laajalti tunnettu kirjakielessäkin, esim. ... *śulmyz ik putiśke val* '... sydän melkein hypähti irti' (Kel'makov_Saarinen 1994: 137–138). Erikoista on, että partisiippi voitaisiin muodostaa vain tilanmuutosta ilmaisevista intransitiivi-verbistä. Voisiko sen tähden ajatella morfeemijakoakuitenkin seuraavaksi: *kuliśk-e* eli muoto olisi *śk*-johtimisen verbin presensin yks. 3. persoona. Sekin on etymologisesti deverbaalinen nomini, ja aiemmin on oletettu muodon elävän vielä infiniitisenäkin muotona, mutta esim. Stipa osoitti, että ei ole perusteita olettaa (komin) *ö*-partisiippia (Stipa 1956: 227–). Edellä olevassa esimerkissä predikaattina toimiva muoto on verbin finiittimuodoksi käsitettykin (GSUJa. 1970: 111). Erikoista siinä puolestaan on se, että kieliopin mukaan sitä käytetään vain yks. 3. persoonan muodossa. Sillä on kuitenkin nominatiivisubjekti: *śulmyz ik putiśke val* 'sydän melkein hypähti irti', *kiyśryz pyčal śijonez muze uśiśke val* 'pyssyn panos melkein putosi hänen käsistään maahan' (GSUJa. 1970: 111). Mitä attribuuttina toimivaan

muotoon tulee, niin muistettakoon, että tataarissa nimenomaan yks. 3. persoonan finiittimuoto (tataarissa futuurin ja menneen ajan muoto) soveltuu attribuuti- asemaan, käytettäväksi partisiippina (TRSI. 849). Kukmorin murre kuuluu Tatars- tanin alueella puhuttuihin ns. perifeerisiin etelämurteisiin.

1) Udmurtin (*i*)š., komin *y.š.* partisiippi ilmaisee päättymätöntä tekemistä ja on aina aktiivinen.

a) Se esiintyy attribuuttina. Esim. udm *školae myniš pinaljos* 'kouluun menevät lapset' (GSUJa. 1962: 258), komi *turun včyš mori* 'ruohoa näyttävä ihminen' (SKJa. 1955: 241).

b) Predikatiivina muoto ei yleensä esiinny. On kyllä jonkin verran esimerkkejä samasta muodosta predikatiivin paikalla, mutta tällaisissa tapauksissa partisiippi on muodostettu inherentiltä aspektiltaan kontinuaatiivisista, habituaalisista verbeistä, ja kysymys onkin ilmeisesti partisiipin nominaalistumisesta. Kyseessä saattaa olla adjektiivistuminen. Kalinina huomauttaa, että tällöin muoto saa adjektiivin tunnuspiirteekin: monikon *e.š.* kongruenssipäätteen, komparatiivin päätteet ja määritteekseen intensiteettiadverbin (Kalinina 1973: 112). Esim. udm *mon užas val* 'minä olin kova työtä tekemään, työtäpelkäänätön', *pidy kylziškiš vylem* 'poikanne kuuluu olleen tottelevainen, kiltti' (GSUJa. 1970: 138), komi *zönik pö polyš* 'sulhanen kuuluu olevan pelokas' (esimerkki: Stipa 1960: 140), *arša vo jyd ylödčyš* 'syysyö on petollinen' (esimerkki: Ludykova 1986: 5). Muissakin kielissä tämän- laatuisten verbien päättymättömän tekemisen partisiippi nominaalistuu helposti. Vielä helpommin kuin adjektiiviksi, aspektiltaan habituaalisista verbeistä muodostunut partisiippi nominaalistuu substantiiviksi, tekijännimeksi. Myös permiläisistä kielistä on tästä leksikaalistumisilmiöstä runsaasti esimerkkejä: udm *dyšetis* 'opetaja; kasvattaja', *vuzyn dyšetškiš* 'yliopiston opiskeleja', komi *velödčyš* 'opettaja', *velödčyš* 'oppilas, opiskelija'.

c) Sen sijaan seuraavissa esimerkeissä kysymys on muusta; kantaverbi ei ole aspektiltaan habituaalinen eikä kontinuaatiivinen. Udmurtin esimerkit, jotka ovat Kalininan tutkimuksesta (Kalinina 1973), ovat kirjakielisiä, etelämurteita edustavilta kirjailijoilta. Esim. *ton tunne mi šöry myniš-a, övöl-a?* 'tuletko meille tänään? (? 'oletko tänään meille tulija vai et')'. Apuverbillä osoitetaan rakenteen tunnusmerkkinen tempus: *soku kin ke doraz ik važiš luiž = soku kin ke doraz ik važiz* 'silloin joku ihan hänen vieressään laushti'. Tarakanov sanoo, että tätä muotoa olevan kysymyksen – *myniš-a, övöl-a?* – vastaukseen apuverbi *val* antaa konditionaalisen mekityksen: *myniš val no, uže tros na* 'tulisin, mutta minulla on vielä paljon työtä'. (Tarakanov 1967: 207. Indikatiivin preteritimuodoilla yleensäkin voi olla myös konditionaalinen ilme.) Kominkin esimerkit ovat kirjakielistä. Komikirjailijoista erityisesti Juškov käyttää tällaista muotoa: *pet nin, petyš kö* 'tule jo ulos, jos aiot tulla (? 'jos sinusta on tulijaksi')', *vaj bošačköjös zavaritam. Ali vodyš nin?*

'pannaan teetä hautumaan, vai joko menet nukkumaan? (? "vai onko sinusta jo nukkumaan menijäksi")' (esimerkit: Ludykova 1986: 5). *me tenö kučkalys lota na* 'kyllä minä vielä annan sinulle selkään (? "minä olen vielä sinun pieksijäsi")' (esimerkki: Cypanov 1997: 79), *vyvti ün me regyd pužys* 'minä olen jo liian äkkipikainen ("nopeasti kiehahtava, kuohahtava")' (esimerkki: Cypanov mts. 85). Seuraava esimerkki on Juhninin tekstistä: *me utčö kolčys* 'minä olen tänne jääpä' (esimerkki: Ludykova 1986: 5).

Edellisiin esimerkkilauseisiin liitetty sulkeissa oleva käännös edustaa toista mahdollista tulkintaa: kysymys olisi partisiipin nominaalistumisesta, tässä tapauksessa yleensä substantiiviksi, ja muoto lauseessa edustaisi siis substantiivista predikaatiivia. Esimerkkejä on vähän, mutta ainakin komin esimerkit liittyvät kaikki suoraan puheeseen. Olisiko tämä rakenne oratio rectaan kuuluva tyylikeino? Toisen tulkinnan mukaan, ja ainakin udmurtin suhteen todennäköisemmän, partisiippi-muoto edustaa lauseen predikaattia ja kuvastaa turkkilaisvaikutusta. Kalinina huomauttaakin, että udmurtin apuverbillisellä rakenteella on vastine marissa ja tšuvassissa.

Udmurtissa on sellainenkin apuverbillinen rakenne, jossa partisiippi on muodostunut aspektiltiaan kontinuatiivisesta verbistä. Tässä tapauksessa yhdyspredikaattiin kuuluu inkoatiivinen merkitys: *veraškiš hiž* 'hän rupesi puhumaan'. Tämä tyyppi ainakin on turkkilaisperäinen (Kalinina 1973: 119–).

d) Seuraavassa esimerkissä partisiippi on lauseen subjektina: *udm kešäške kwaner, noš kylis övöl* 'se raukka kirkuu, mutta kukaan ei kuule ("kuulijaa ei ole")'. Tässä ei ole kuitenkaan kysymys edellä b-kohdassa puhutusta partisiipin substantiivistumisesta. Partisiippi toimii kyllä nominin tavoin, mutta tässä tapauksessa vasta rakenne antaa partisiipille tämän mahdollisuuden. Rakenteen predikaattina on oltava eksistentiaali-possessiivi, ja partisiippi sijoittuu sen indefiniittiseksi subjektiksi. Tämä on esim. myös mordvassa yleinen rakenne; Kalinina antaa esimerkin marin vastaavasta rakenteesta (Kalinina 1975: 545). Tällä partisiipinkäytöllä ikään kuin korvataan indefiniittipronomini. Toisaalta indefiniittipronomini liittyy rakenteeseen herkästi mukaan: *udm šöram kin ke lyktiš van kad* 'ikään-kuin takanani joku tulisi'. (Komista ei ole esimerkkejä. Kalininan mainitsema Stipan tutkimuksen [1960:140] esimerkki *abu kodl tödyš* lienee saman rakenteen edelleenkehittymä, mutta tässä pronomini on relatiivipronomini ja partisiippimuoto on relatiivilauseen predikaatti: 'ei ole (sellaista), joka tietävä-on'.)

Päätyneen tekemisen partisiippi

2) Toinen kantapermiläinen partisiippi on päätyneen tekemisen partisiippi *udm (e)m, komi öm*. Esim. *udm mynem, komi munöm* 'mennyt' (*udm mynyny, komi munny* 'mennä'), *udm turnam* 'niitetty' (*turnany, 'niittää'*). *mV-partisiipin pääteai-

nes periytyy uralilaiselta ajalta (Janhunen 1982: 34).

a) Se on aktiivinen, transitiiviverbistä muodostuneena myös passiivinen attribuuhtiaseman partisiippi. Esim.

udm *tamys pinal vordem kyšnonuurt* 'kahdeksan lasta synnyttänyt nainen', *tymetez kyrem tulys vu* 'patonsa murtautunut keväinen vesi' (GSUJa. 1962: 262), *korka pyrem iškavynjos* 'taloon tulleet naapurit', *veraškem jyr-donze* 'sen sovitun morsiusrahan' (esimerkit tutkimuksesta Bartens 1979: 205),

komi *kökjamys ka ga vajöm nyvbaba* 'kahdeksan lasta synnyttänyt nainen' (JC), *velödčöm mort* 'oppinut ihminen', *velödöm urok* 'opittu läksy' (SKJa. 1955: 242).

Intransitiiviverbistä muodostuneessa rakenteessa lausekkeen pääsana edustaa useimmiten AGENTTIA (*korka pyrem iškavynjos, velödčöm mort*).

Transitiiviverbistä muodostuneessa rakenteessa lausekkeen pääsana edustaa useimmiten PATIENTTIA. AGENTTIKIN voidaan ilmaista. Sen sijana ovat genetiivi tai ablatiivi saman säännön mukaisesti, joka määrää possessiivisen attributin sijamuodon (s. 93). Nominatiivikin tulee kysymykseen. Esimerkeistä saa sen käsityksen, että jälkimmäisessä tapauksessa agentti on ei-referentiaalinen. Esim.

udm *atajlen veram kylez* 'isän puhumat sanat', *solis leštem ukšoze* 'hänen tekemänsä rahan (obj.)' (esimerkit tutkimuksesta Bartens 1979: 206: murremuotoja muutettu yleiskielisiksi), *šyr štem nän* 'hiiren syömä leipä',

komi *starukalön šetöm sunkays* 'eukon antama laukku', *boštis poplyš vajöm plei* 'hän otti papin tuoman ruoskan', *mös juöm va* 'lehmän juoma vesi' (esimerkit tutkimuksesta Stipa 1960: 109– ja Bubrih 1949: 128, 131).

Lausekkeen pääsanana ja partisiipin suhde voi olla muukin. Intransitiiviverbistä muodostuneen partisiipin ohella pääsana voi edustaa jotakin LOKATIIVIN lajeista:

udm *Aldartazliš pyrem umortoze* 'sen mehiläiskorin, johon Aldartaz oli ryöminyt' (esimerkki: Bartens 1979: 206), *nyl yšem gurte* 'siihen kylään, josta tyttö oli kadonnut',

komi *va volöm inö* 'siihen paikkaan, mihin oli tullut vettä' (esimerkit: Stipa 1960: 113, 114),

mutta transitiiviverbistä muodostuneen passiivisen partisiipin ohella pääsana voi ollakin DATIIVI: udm *val šotem buskelež* 'se hänen naapurinsa, jolle hän oli

antanut hevosen' (esimerkki: Bartens 1979: 206).

Udmurtin erikoisuus on rakenne, jossa partisiippiin liittyy yks. 3. Px. (Alatyrev 1970: 57–61; Kalinina 1986: 84), esim. *čaččaje kylemez puny* 'se metsään jäänyt koira' (esimerkki: Bartens 1979: 206). Obliikvikaasuksissa substantiivikin ottaa Px:n; partisiipin ja substantiivin välillä vallitsee tällöin kaasus- ja lukukongruenssi; partisiippi voi asettua myös substantiivin jälkeen: *baštemze seregze* 'ottamansa kulmapalan (poss. akk.)', *šijonze vañ vuemze* 'kaikki kypsyneetruuat (poss. akk.)' (esimerkit: Bartens 1979: 206). Px substantiivistaa partisiipin; attribuutin ja pääsan nan sijasta rakenne jäsenyy partisiippipääsanan ja sen substantiiviapposition käsittäväksi, ja edellä ensimmäisenä mainitun esimerkin parempi käänös olisi 'koirista se, joka jäi metsään' (Edellä on vastaavanlainen rakenne esitelty adjektiivin käsittelyn yhteydessä. Tässä esitetty tulkinta on Alatyrevin tutkimuksessaan 1970 esittämä.)

b) Udmurtissa on rakenne, joka koostuu päättyneen tekemisen partisiipin kaltaisesta muodosta ja eksistentiaali-possessiivista *vañ* 'on olemassa', *övöl* 'ei ole olemassa'. Rakenteen tekijäpersoonaa osoittaa partisiipin kaltaiseen muotoon liittyvä Px; lisäksi muodolla voi olla tekijäpersoonaa osoittava genetiivimuotoinen pronomini- tai substantiivimäärite. Rakenne on funktioltaan indikaatiivin 1. tai 2. preterin veroinen. Yleinen se ei ole, mutta esim. *Zaguljaevaon* löytänyt sitä kaikkia eri päämurrealueita edustavien kirjailijoiden tekstistä (Zaguljaeva 1984: 55). Esim. *mynam-no so dore vetleme vañ* 'minäkin kävin hänen luonaan', *vetleme övöl* 'en ole käynyt (siellä)'. Eksistentiaali-possessiivin sijalla voi tässä rakenteessa – kuten eksistentiaalilauseessa ja omistuslauseessakin (Bartens 1996: 69) – olla myös 'olla'-verbin muoto *vylem* tai *vylemte*; silloin kyseessä on pluskvamperfekti: *so adamilen kylemez vylem* 'se mies oli kuullut siitä', *vištemlen gerijez adžemez vylymte* 'hupsu ei ollut nähnyt auraa' (esimerkit: Bartens 1979: 207). Nasibullinin aineistossa on tällaisten pluskvamperfektirakenteiden sijasta rakenteita, joissa joko eksistentiaali-possessiivin tai suoraan partisiipin näköisen muodon perään liittyy 'olla'-verbin muoto *val*: *kyleme vañ val* 'olin kuullut', *kyleme övöl val* 'en ollut kuullut' tai *kyleme val* 'olin kuullut', *kyleme öj val* 'en ollut kuullut', *kylemed val* 'olit kuullut', *kylemed öj val* 'et ollut kuullut', *kylemez val* 'hän oli kuullut', *kylemez öj val* 'hän ei ollut kuullut' jne. (Nasibullin 1984: 40). Näissä rakenteissa *kylemez val* ja *kylemez vylem* on varmaankin kyse siitä samasta oppositiosta, joka udmurtin liittotempuksiakin kannattaa: *val*-rakenteissa on kyse (karkeasti määritellen) omin silmin nähdyistä tapahtumista, *vylem*-rakenteissa taas tapahtumista, joita ei ole nähty omin silmin (s. 208). Udmurtin kirjakielen kielioppi ei tätä pohjoiselle murrealueelle asti ulottuvaa rakennetta kuitenkaan esitä; kirjakielen sanakirja (URSI.) kiinnittää kuitenkin huomiota tähän eksistentiaali-possessiivin käyttöön: *adžyleme vañ* 'näin', *lydžeme vañ* 'luin' (73a).

Ne udmurtin rakenteet, joille ei ole vastinetta komissa, ovat jokseenkin aina turkkilaista vaikutusta, ja niin on tämäkin. Tataarissa on aivan samanlainen rakenne, ja lainarakenteeksi udmurtin rakenne selittyykin (Serebrennikov 1960: 266; Kalinina 1973: 116; Bartens 1979: 208; Nasibullin 1984: 40). Rakenteen predikaattiosaa edustaa eksistentiaali-possessiivi (kuten eksistentiaalilauseessa tai omistuselauseessakin) ja subjektiosaa *em*-muoto, jolla voi siis olla attribuuttimäärte, tekijäpersoonan ilmoittava genetiivimuoto – persoonanmerkintä voi kyllä tapahtua pelkkää Px:a eli genetiiviattribuutin ja pääsanana kongruenssin merkkiä käyttäen. Tässä rakenteessa päättyneen tekemisen partisiippi on siis vaihtanut statustaan: verbaalinen partisiippi on ottanut kantaakseen nominaalisen muodon tehtävän, siitä on tullut ”teonnimi”. Tämän ”teonnimen” verbaalisiin kytköksiin kuuluu vielä partisiippiin liittyvä päättyneen tekemisen aspekti, ja niinpä rakenteella on preteritiarvo: *mynam-no so dore vetleme van* ’minäkin kävin hänen luonaan’. Tätä tulkintaa vahvistaa sekin seikka, että samaa muotoa udmurtti käyttää kahdessa muussa ilmauksessa, jossa muoto on selkeästi nominin tavoin subjektin paikalla.

Toisessa ilmauksessa predikaattina on verbi *luyny*, jolla on tällöin merkitys ’kyetä’ – muutenhan se täydentää futuurina *vylyny* ’olla’ -verbin paradigmaa, toisessa predikaattina on verbi *pötyny* ’tulla ulos’, mutta *em*-subjektin kanssa silläkin on modaalin merkitys. Esim. *myne me lue* ’minä voin mennä’, *myne me ug lu* ’minä en voi mennä’, *myne my me lue* ’me voimme mennä’, *myne my me ug lu* ’me emme voi mennä’ (Nasibullin 1984: 42–44), (*mynam*) *učkeme pote* ’haluan katsoa’, (*tynad*) *učkemed pote* ’haluat katsoa’, (*solen*) *učkemez pote* ’hän haluaa katsoa’ jne. (Tarakanov 1975: 558). Ainakin tämä jälkimmäinen fraasi on turkkilaista perua (Tarakanov mts. 561). Tarakanov tulkitsee sen *em*-muodon deverbaaliseksi substantiiviksi (mts. 558). Edellä esitettiin se näkemys, että myös rakenteessa (*mynam*) *učkeme van* ’minä katsoin’ *em*-muoto on nominin tavoin käyttäytyvä ”teonnimi”.

Predikaatiiviksi partisiippi ei luonnu. Siihen asemaan sitä on muokattava: udmurtissa se saa inessiivin päätteen *-yn*, komissa adjektiivijohtimen *-a*. Kantapermissä asia ei ehkä ole ollut näin, koska kantapermissä partisiipista on voinut muodostua finiittitavutukseen muoto, 2. preteriti. Todennäköisesti partisiippi on kantapermissä kuitenkin sijoittunut suoraan predikaatiksi.

Päättyneen tekemisen partisiippi predikaatiivasemassa

3) Päättyneen tekemisen partisiippia, attribuuttiaseman udm (*em*-), komin *öm*-partisiippia, on predikaatiivasemaan muokattu. Predikaatiivaseman päättyneen tekemisen partisiipin päätte on udmurtissa (*e*)*myn* ja komissa *öma*. Esim. udm *gyremyn* ’kynnetty’ (*gyryny* ’kyntää’), *turnamyn* ’niitetty’ (*turnamy* ’niittää’), komi *göroma* ’kynnetty’ (*görmä* ’kyntää’).

Kummassakin kielessä on ollut tämä muokkaustarve, eli se vaikuttaa kanta-perniläiseltä. Onko tällä yhteys siihen, että kantapermi käytti päättyneen tekemisen partisiippiin pohjautuvaa tempusta, 2. preteritiä? Staattisen tilan ilmauksiinkin partisiippipredikatiivi on nimittäin ollut tarpeen, olihan partisiippi paitsi aktiivinen – ja sellaisena 2. preteritin rakentajaksi sopiva –, myös passiivinen päättyneen tekemisen partisiippi. Kumpikin kieli on suorittanut muokkauksen omalla tavallaan. Udmurtissa infiniittinen muoto on erotukseksi finiittiseen taivutukseen sijoittuneesta muodosta, 2. preteritistä, muokattu predikatiivipartisiipiksi FUNKTIO-predikatiiviadverbiaalin päätteellä, inessiivillä. Varmaankin samanlaisiin staattisen tilan ilmauksiin kantanomi on muokannut partisiipista aluksi adjektiivisen *a*-johtimella. Ero tapahtuma- ja tilailmauksien välillä, ero predikaattipartisiipin ja predikatiivipartisiipin välillä, on kuitenkin jo kantanomissa neutraalistunut. *a*-johtiminen predikatiivipartisiippi on siirtynyt predikaatiksi tapahtuma-ilmauksiinkin: siitä on tullut myös 2. preteritin muoto. (Vain Perinin komiin, Jažvan komiin ja komin etelämurteisiin sekä Udoran murteeseen on jäänyt sen rinnalle kantapermiläinen 2. preteritin tyyppi, pelkkä *öm*-partisiippi.) Komin *a*-johtiminen predikatiivipartisiippi on sittemmin levinnyt varsinaisissa kominurteissa attribuuttiasemaankin (Cypanov 1997: 129, 130); kirjakielissä se on kuitenkin attribuuttina harvinainen (mts. 130), ja Bubrih esittääkin normina suhteen *zarñialöm jur* 'kullattu pää' : *jurys zarñialöma* 'sen pää on kullattu' (Bubrih 1949: 131).

Niin udmurtin (*e*)*myn*-partisiippi kuin komin *öma*-partisiippi on predikatiiviaseman passiivinen tai aktiivinen – verbin transitiivisuuden, intransitiivisuuden mukaan – päättyneen tekemisen partisiippi.

Kun subjekti on monikollinen, predikatiivina oleva udmurtin partisiippi ei kirjakielen normien mukaan kongruoi sen kanssa numeruksen suhteen, mutta vastakkaisiakin esimerkkejä on; kongruenssipäätte on *eš*. Komissa muoto predikatiivina kongruoi monikollisen subjektin kanssa säännöllisesti luvun suhteen, kongruenssipäätte on sama *ös*. Esim.

udm *kñiga lyžemyn* 'kirja on luettu', *kñigaos lyžemyn* 'kirjat on luettu' (GSUJa. 1970: 146), *pinalez vandemyn, kulemyn* 'lapsi oli puukotettu, kuollut', *šinjos make no šulžekiömyñöš* 'silmit ovat kuin hiukan haalistuneet' (esimerkit: Stipa 1960: 146–);

komi *ör'ik gulaystön jurys zarñialöma* 'yhdessä kyyhkysen pää on kullattu', *Plavilön komedijajas gižömaös ... narodnoj kyvjön* 'Plautuksen komediat on kirjoitettu kansankielellä', *völyš, kodlön peljasys šiköššömaös as vinas* 'hevönen, jonka korvat olivat tahriintuneet sen omaan vereen' (esimerkit: Stipa 1960: 146.).

Kun predikatiivi merkitään intransitiiviverbistä muodostuneella aktiivisella partisiipilla, se näyttää helposti siirtyvänkin predikaatin funktioon. Kun predikatiivirakenteessa subjektina oleva nomini, se jota luonnehditaan predikatiivilla, on aina TEEMA, ja kun TEEMA luontuu tilanmuutosta ilmoittavan predikaatinkin vierelle subjektiksi, on infiniittisen muodon funktion muutos mahdollinen: statiivinen predikatiivirakenne muuttuu dynaamiseksi, predikaatin sisältäväksi ilmaukseksi. Kantakomissa tapahtunut *a*-adjektiivinjohtimisten staattisen tilan ilmauksien leviäminen 2. preteritin alueelle on siis ollut helppoa. Esimerkiksi seuraavissa lauseissa voisi intransitiivisista verbeistä muodostuneen udmurtinkin partisiipin tulkita predikaatin edustajaksi:

udm *boryjed šundyja, pöšja kišnamyn* 'mansikka on kypsynyt auringossa, helteessä', *kyk kwii tyli jez ullañ ušemyn pe* 'kaksi kolme sulkaa on kuulemma pudonnut alas' (esimerkit: Stipa 1960: 146–).

Varsinkin niissä tapauksissa, joissa TEEMA-subjekti puuttuu, ei muu kuin predikaattitulkinta olekaan mahdollinen: *soku lymyjamyñ val iñi* 'silloin satoi jo lunta', *tyñad keseg vylad zoremyn lo* 'sinun maallesi on satava'. Tällöin udmurtissa muotoa käytetään kuitenkin vain menneen ajan tai futuurin rakenteena ja muotoon liittyy siis apuverbi, sen preteriti tai futuuri, eli rakenne on merkittykin verbaaliseksi.

Jos taas udmurtin (*e*)myn- ja komin *öma*-muoto on transitiivisesta verbistä muodostettu passiivinen partisiippi, voikin predikatiivirakenteen subjekti TEEMA jäsentyä uudelleen, PATIENTIKSI, jolloin predikatiivikin jäsentyy uudelleen, passiiviseksi predikaatiksi. Udmurtissa verbinmuotoa täydentää tällöinkin apuverbi, joka sijoittaa rakenteen menneeseen aikaan tai futuuriin. Esim.

udm *ičimen lue šobyřekemyn* 'morsian tullaan hunnuttamaan', *ton kyž-vit-pol ñoryñ šukkemyn luod* 'sinua tullaan ruoskimaan 25 kertaa' (esimerkit: Bartens 1979: 214).

Tässäkin tapauksessa subjekti saattaa puuttua, jolloin rakenne on teki-jätön rakenne:

udm *Ivanly ... so šaryš veramyn val* 'Ivanille oli kerrottu siitä'.

Udmurtin modaalisuutta ilmaisevia partisiippeja

4) Kantapermiläiseltä näyttää ensi silmäyksellä udmurtin (*o*)no-partisiippikin, esim. udm *lydžono* 'luettava' (*lydžyny* 'lukea'), *verano* 'sanottava' (*verany* 'sanoa'). Siihen on nimittäin rinnastettu komin *ana*-suffiksisia verbinmuotoja. Par-

tisiippina muodolla ei kuitenkaan ole kantapermiin ulottuvaa ikää. Sen sisältämä aines udm *(o)n*, komi *an* on johdin, joka tekee verbistä nominaalisen muodon. Kummassakin kielessä johdin on hyvinkin produktiivi substantiivin johdin (GSUJa. 1962: 111–114, SKJa. 1955: 154–). Kummassakin kielessä *(o)n/an*-muoto on kuitenkin myös deverbaalisten attribuuttien eli partisiipeille tyypillisen aseman johdin, ja attribuuttiasemaankin sillä lienee nominaalistettu verbejä jo kantapermissä, vrt. udm *kut-kulon-gubi*, komi *gut-kulan čak* ”kärpäsän kuolema sieni”, ’kärpässieni’. Johtimen konsonantti on sama aines, joka on infinitiivin *ny*-päätteessäkin. Edeltävä *o-* tai *a-*vokaali lienee epäetymologinen, nomininjohtimeen tarpeen silloin kun johdin oli vielä *nV*-asuinen: nomini ei saanut sekoittua infinitiiviin. Udmurtin *(o)no*-partisiipin ja komin *ana*-suffiksillisen muodon rakenne on tulkittu samalla tavalla: deverbaalisesta udmurtin *(o)n-*, komin *an*-johdoksesta on adjektiivinjohtimella, udmurtin *o-*, komin *a*-johtimella, muodostettu edelleen udmurtin *(o)no-*, komin *ana*-tyyppi (Stipa 1960: 68). Se seikka, että *(o)no/ana*-tyyppi on rakenteeltaan sama kummassakin permiläiskielessä, ei vielä tee partisiippiä kantapermiläiseksi. Jo kantapermissä varsinkin attribuuttiasemassa käytetty deverbaalinen nomini on voitu muokata selväksi adjektiiviksi, mutta helposti on *(o)n/an*-johdos voinut konvergenssinkin tietä saada kummassakin kielessä tavallisimman adjektiivinjohtimen peräänsä. Ja vaikka udmurtin ja komin muodoilla yhteinen etymologinen historia olisikin, on niiden asema kummankin kielen kielioipissa erilainen. Vain udmurtin muoto on kiistatta partisiippi, futuuris-modaalinen.

Komin, Permin komin ja Jažvan komin *an*-muodot on tulkittu partisiipeiksi (SKJa. 1955: 241, 242; Cypanov 1997: 95–; KPRSI. 613–614; Lytkin 1961: 72). Cypanov tulkitsee partisiipeiksi myös komin *ana*-päätteisen muodon (Cypanov 1997: 95–; näin myös Kövesi 1965: 261.). Jažvan komin *ana*-loppuiset deverbaaliset muodot Lytkin niin ikään esitteli partisiipeina (1961: 72). Komissa *an-* ja *ana*-muotoja käytetäänkin samanveroisina. Joissakin tapauksissa käytöllä voi olla eroa, esim. Bubrihin mukaan *šybytan pos* on ’laskettava silta’, mutta *šybytana pos* ’laskusilta’, *dorjam kyvjas* on ’puoltavat, puolustavat sanat’, mutta *dorjana kyvjas* ’puolustuspuhe’ (Bubrih 1949: 133). Komin *an-* tai *ana*-muotoja ei voi kuitenkaan luokitella partisiipeiksi niin kuin ei udmurtin *(o)n*-muotojakaan: muodon ja kantaverbin merkityssuhde ei ole vakioinen, jollainen partisiipin ja verbin suhde aina on. Vrt. udm *Rajevskej Malmyže lykton aryn* ’sinä vuonna, jona R. lähti Malmyžiin’, *jaraton piježlen ažpala ulonez* ’hänen rakkaan poikansa vastainen elämä’, *škola jez bydton are* ’koulun lopettamisvuonna’, *šulenze bujgaton kužym* ’voima, joka rauhoittaa sydämen’, *vu nullon karnan* ’vedenkantokorento’, *kollioze mynon šures vyle* ’kolhoosiin vievälle tielle’ (esimerkit: Kalinina 1984: 62, 62), komi *peľ potkōdan šum* ’korvat halkova melu’, *menō malōdan kyvjasys* ’hänen minua ylistävät sanansa’, *koran gōst* ’kutsuttu vieras, kutsuvieras’, *regyd puktan spektakl* ’pian esitettävä esitys’, *ly žiran pon* ’luita järsivä koira’, *kolan vo* ’kuulunut vuosi’,

petan tuj 'kulkutie', *juan va* 'juomavesi' (esimerkit: Cypanov 1997: 95–127). Merkitystensä leveän skaalan takia muodot ovat deverbaalisia nomineja, ja usein ne attribuuttiasemaisina muodostavatkin pääsanansa kanssa yhdyssubstantiivin. esim. udm *veraškon kyl* 'puhekieli', *berton šures* 'paluutie', *užan numal* 'työpäivä', *gožjaškon žök* 'kirjoituspöytä' (Vahrušev 1980: 139). Kuten esimerkeistä näkyy, udmurtin (o)n- ja komin *an*-muodoilla on kuitenkin verbinmuodon eli partisiipin luonne siinä, että ne saavat verbin määritteitä: udm *kolhoze mynon*, *šulemze bujgaton*, komi *menö malödan*, udmurtissa jopa upotelauseen subjektin edustajan: *Rajevskij Malmyže lykton aryn* (lisää esimerkkejä: Cypanov 1997: 123–127), ja tämä on niille tyypillinen eikä suinkaan poikkeuksellinen piirre. Eikö udmurtin ja komin (o)n/an-tyypille saada luontevin tulkinta olettamalla sen edustavan mm. turkkilaisissa kielissä esiintyvää infiniittisiä muotoja lähenevää "teonnimen" kategoriaa? (Bartens 1979: 190). Yleisessä kielitieteessä tällaista verbin ja nominin välimaastoon sijoittuvaa kategoriaa on nimitetty "aktionominaaliksi", "action nominal, that is, a noun phrase which contains, in addition to a noun derived from a verb, one or more reflexes of a proposition or a predicate" (Comrie-Thompson 1985/1993: 358.).

Udmurtin (o)n-muodolla on kylläkin yksi erikoinen, tataarista lainattu käyttö-tapa, joka ensi näkemältä näyttää vahvistavan partisiippitulkitantaa. (o)n-muodosta ja eksistentiaali-possessiivista muodostuu nesessiivinen rakenne, jossa KOKIJA merkitään (o)n-muotoon liitettyllä Px:lla ja lisäksi se voidaan genetiivimuotoisena pronomininä tai substantiivina panna ilmi: *mynam vetlone vañ* 'minun on mentävä', *tynad vetloned vañ* 'sinun on lähdettävä', *solen vetlonez vañ* 'hänen on lähdettävä', *milcam vetlonny vañ* 'meidän on lähdettävä', *tilad vetlondy vañ* 'teidän on lähdettävä', *sooslen vetlonzy vañ* 'heidän on lähdettävä'; kielteisessä lauseessa käytetään kielteistä eksistentiaali-possessiivia: *mynam vetlone övöljne*. Lisäämällä jokaisen rakenteen perään sana *val* rakenteille annetaan preteritiarvo, esim. *tonenyd soku veraškone vañ val* 'minun piti silloin puhua sinun kanssasi'. Nasibullin, joka esittelee tämän rakenteen, toteaa myös sen tataarilaisen alkuperän. (Nasibullin 1984: 41. Nasibullin ei mainitse, kuinka laaja-alainen rakenne on udmurtin murteissa.) Udmurtin muodon käsittämistä partisiippiksi näyttää tukevan se, että vastaavassa tataarin rakenteessa käytetty muoto on partisiippi, nesessiivinen partisiippi (STLJa. 1969: 251_252). Lisäksi udmurtissa on toinenkin, päättyneen tekemisen partisiipin muotoisen jäsenen ja eksistentiaali-possessiivin sisältävä lauserakenne (s. 237_238), sekin tataarilaista perua, ja siinäkin tapauksessa tataari käyttää niinkään partisiippimuotoa, päättyneen tekemisen partisiippiä. Tataarin kielioppi kuitenkin huomauttaa partisiippeja käytettävän myös deverbaalisina nomineina (mts. 248, 252). Olisiko juuri näissäkin *mynam vetlone vañ* (tai *mynam vetleme vañ*)-tapauksissa "partisiippiä" käytetty deverbaalisena nominina, "teonnimenä"? Eikö siihen viittaa positiivisen ja negatiivisen eksistentiaali-possessiivin ja myös

genetiivimuotoisen KOKIJAN käyttö tässä nesessiivisessä rakenteessa? Eksistentiaali-possessiivihan on ilmeinen nominaalisen predikaatin edustaja kuten se on eksistentiaalilauseessa ja omistuslauseessakin, ja (o)n-muoto näin ollen jää edustamaan rakenteen subjektiosaa. Verrattakoon *mynam vetlone vani* 'minun on mentävä' -rakenteeseen (o)no-partisiipista, verbaalisesta muodosta, koostuvaa nesessiivirakennetta: *mynym tunne gožtet gožtono* 'minun on tänään kirjoitettava kirje' (s. 244), jossa partisiippi edustaa predikaattia ja KOKIJA on ilmaistu datiivilla kuten infiniittisen, siis verbaalisen, predikaatin yhteydessä muulloinkin yksiosaisessa lauseessa (s. 329).

Tässä esityksessä udmurtin (o)n ja komin *an, una* -muotoja ei siis luokitella partisiipeiksi.

Vahva partisiippi on sen sijaan udmurtin futuuris-modaalinen (o)no-partisiippi. Useimmilla suomalais-ugrilaisilla kielillä on kahden partisiipin järjestelmä, oppositiopari päättymättömän tekemisen partisiippi : päätyneen tekemisen partisiippi. Onko sattumaa, että turkkilaiskielille lisäksi tyypillisen futuurisen, futuuris-modaalisen vahvan partisiipin tuntevat juuri ne suomalais-ugrilaiset kielet, joihin turkkilaiskielten vaikutus on ollut vahvin: mari ja udmurtti? (Unkarin 3. partisiipin synty oli yhteydessä unkarin synteettisen futuurin syntyyn [A. Jászó 1991: 332].)

Udmurtin partisiippi on futuurinen tai modaalinen, usein nesessiivinen, partisiippi.

a) Udmurtin partisiippi on attribuutiaseman partisiippi. Transitiiivverbistä muodostuneena se voi olla aktiivinen tai passiivinen. Esim.

udmpijano kyšno-nurt 'pian synnyttävä nainen', *nyl baštono pi* 'nuorukainen, joka haluaa ottaa vaimon' (esimerkit: Bartens 1979: 191), *kykjeti no kwimeti smenayn užano adamios* 'ihmiset, joiden on työskenneltävä kahdessa tai kolmessa vuorossa', *Ivan Afanaševičen kivaltono rajonaz* 'piirissä, jota Ivan Afanaševičin on johdettava' (GSUJa. 1962: 265).

b) Vaikka tämäkään partisiippi ei ole predikaatiivaseman partisiippi eli sana, joka luonnehtisi TEEMA-subjektia, predikaattina sekin kuitenkin toimii. Juuri niin kuin turkkilaisissakin kielissä (esim. STLJa. 1971: 41) se muodostaa sekä nominatiivisubjektisen että datiiviagenttisen lauseen predikaattiosan. Nominatiivisubjektisessa subjektipersoonana näkyy rakenteeseen kuuluvan apuverbin muodosta tai partisiippiin liitetystä Px:sta. Esim.

udm otéy mynono luody tai: *otéy mynonody* 'teidän on mentävä sinne' (GSUJa. 1970: 115).

Datiiviagenttisessä lauseessa predikaattiosaan sisältyy apuverbi, mikäli kyseessä on tunnusmerkkinen tempus tai modus. Esim.

uđm mynym tunne gožtet gožtono 'minun pitäisi tänään kirjoittaa kirje' (GSU-Ja. 1970: 115), *asmely tatyš koškono vlylynte* 'meidän ei olisi tarvinnut lähteä täältä' (mts. 139).

5) Uđmurtin erikoiskehityksen aikaan liittyy myös uđmurtin modaalisen *mon*-partisiipin synty, mutta sillä on kantapermiläinen tausta. Komissa on uđmurtin partisiippiä hahmoltaan ja merkityssisällöltään muistuttava *mön*-päätteinen gerundi (Cypanovin [1997: 180–183] mukaan myös partisiippi). Fokos-Fuchs olettaa (1958: 292), että uđmurtin partisiipin tunnusainesta olisi vain *on*; *m* olisi alkuaan deverbaalinen verbinjohdin. *on*-muoto, partisiippi, olisi siis ensin muodostettu *m*-johdoksista. Sellainen momentaaninen verbinjohdin, nyt jo epäproduktiivinen, uđmurtissa on. Sitten *mon*-tyyppi kokonaisuudessaan olisi käsitetty tunnukseksi. Komin gerundin on selitetty olevan alkuperältään deverbaalisen *öm*-nominin instrumentaalisijainen muoto. Tätä selitystä näyttäisi vastustavan se, että gerundin päätte liittyy suoraan verbivartaloon, esim. *šoj-mön*, *lonty-mön*, ei *šojöm-ön*, *lontöm-ön*. Tosin komissa on juuri jälkimmäistäkin muotoa oleva gerundi tai deverbaalinen nomini – sen status on häilyvä ja käyttötavaltaan se on aivan erilainen kuin *šojmön*, *lomymön* -gerundi. Fokos-Fuchs tulkitsee *šojmön*-muodon rakenteen komissa (ja myös uđmurtissa) vaikuttavan toisen avotavun vokaalin välttämistendenssin pohjalta. Vokaalin heittyttyä pelkkä *mön* on vakiintunut gerundin päätteeksi (Fokos-Fuchs 1958: 282–283.) Perevoščikov on Fokos-Fuchsın tavoin sitä mieltä, että uđmurtin *mon*- ja komin *mön*-muodot ovatkin etymologisesti eri tavoin muodostetut, vaikka niiden käytössä on yhtäläisyyttä (Perevoščikov 1959: 87–305–, 308). Cypanov pitää kuitenkin komin ja uđmurtin muotoja etymologiaaltaankin identtisinä (Cypanov 1997: 185). Tämä onkin mahdollista. Entä jos uđmurtin *mon*-muotojen takana olisikin aiempi komin *mön*-gerundia vastaava muoto, hypoteettinen **men*, tai **myn*? Komin *mön* on instrumentaalin päätte sisältävä, mutta komin instrumentaalin käyttöä ei uđmurtin instrumentaalin käyttö aina vastaa. Esim. FUNKTION ilmaisemiseen uđmurtti käyttääkin inessiiviä. Uđmurtin oletettu, komin muotoa vastaava infiniittinen muoto saattoi olla siis **myn*-asuinenkin. Se ei kuitenkaan ollut tarkoitukseen hyvä muoto: inessiivipäätteellä oli muokattu jo päätyneen tekemisen partisiippi predikatiiviasemaan sopivaksi (s. 239). Entä jos *o* uđmurtin *mon*-partisiipin päätteessä onkin epäetymologinen, pelkkä kontrastivokaali ahtaalle vokaalille, joka sisältyi toisen, päätyneen tekemisen predikatiivipartisiipin *myn*-päätteeseen? Näin on mahdollista olettaa uđmurtin ja komin infiniittisille muodoille yhteistä lähtömuotoa ja alun perin yhteistä funktiota, samaa merkityssisältöä. Muoto on kummassakin kielessä kehittynyt kuitenkin omaan suuntaansa, niin että paitsi muodon myös funktion puolesta ne poikkeavat toisistaan. Kummallakin muodolla on gerundin ja partisiipin luonnetta. Uđmurtin muoto on sekä partisiipin että gerundin veroinen. (Fokos-Fuchs [1958: 292] piti

kylläkin udmurtin muotoa pelkäästään partisiippina, mutta Perevoščikov [1959: 79–98] osoitti sen kahtalaisen luonteen, ja esim. GSUJa. 1962 [ss. 266–268, 289–291] esittelee sen sekä partisiippina että gerundina. Tämä on myös Kalininan [1986: 94] kanta.) Tässä esityksessä udmurtin muoto esitellään erikseen kumpanakin, partisiippina ja gerundina, mutta komin vahvemmin gerundinen muoto vain gerundina.

Udmurtin modaalinen *mon*-partisiippi on usein dynaamisen modaalisuuden merkittäjä: se ilmoittaa, että joku kykenee tekemään jotakin tai että jokin on mahdollista tehdä. (Kalinina [1986: 98] viittaa turkkilaiskielten modaalisiin partisiippeihin ja olettaa, että turkkilaiskielet ovat vaikuttaneet udmurtinkin partisiipin modaalisten sävyjen muodostumiseen.) Partisiippi on siis sekä aktiivinen että passiivinen.

a) Partisiipilla on attribuuttiasema: *vetlymon nuny* 'lapsi, joka osaa jo kävellä' (Fokos-Fuchs 1958: 291), *lulo gondyrez kutymon pöjšuras* 'elävän kontion kiinni ottamaan pystyvä metsästäjä', *šemjajez badžym övöl: ačyz, kyšnojez no byžymon nylyz* 'hänen perheensä ei ole iso: hän itse, hänen vaimonsa ja hänen naimaikäinen, naitettava tyttärensä' (GSUJa. 1962: 267), *leštymon už* 'työ, joka on mahdollinen tehdä' (Fokos-Fuchs 1958: 291), *valamonkylyn* 'ymmärrettävällä kielellä' (Kalinina 1986: 88). Joskus partisiippi kongruoi luvun suhteen pääsanansa kanssa: *so aže tuž pajmymoneš lydpusjos kyldizy* 'hänen eteensä ilmestyi hyvin hämmästyttäviä lukuja' (Kalinina 1986: 85) eli se vertautuu adjektiivisiin (s. 130).

Jos pääsana on ainesana tai monikollinen sana, partisiippirakenne saa kuitenkin herkästi merkityksen 'niin paljon tätä ainetta, niin monta näitä, että jokin on mahdollista tehdä'; muukin pääsana voi tulla partisiippirakenteessa näin kvantitatiivisesti määritellyksi. Seuraavassa pääsanana ainesana: *kyk murtly tyrnymon šyd* 'soppaa niin paljon, että kaksi ihmistä tuli kylläiseksi', *kyk argan baštymon kořdon* 'rahaa niin paljon, että voi ostaa kaksi harmonikkaa' (Kalinina 1986: 91); pääsana monikollinen: *činyjen lydjamon valjos* 'hevosia sen verran, että voi sormin lukea'; ja pääsana muu: *adami terymon pas* 'niin iso reikä, että ihminen mahtuu' (Kalinina mts. 90). Tässä mahdollisuudessaan vaikuttaa pääsanana merkitykseen, kvantifioida sitä, partisiippi muistuttaa gerundia, joka vaikuttaa myös pääsanansa verbin merkitykseen samalla tavalla kvantifioivasti. Näin tapahtuu sekä udmurtin että komin gerundirakenteessa, eli gerundirakenteen merkityspiirre on kantapermiläistä perua (s. 258). Udmurtissa tämä partisiipin ja gerundin merkityssilta todistaakin udmurtin partisiipin syntyneen gerundista. Kominakin määrän ilmaisun tuottavaa gerundia käytetään attribuuttiasemassa (s. 259), mutta koska obliikviimuotoinen attribuutti on penniläisissä kielissä mahdollinen, ei attribuuttiasema riitä määrittelemään komin muotoa partisiipiksi. Udmurtin *mon*-muodolla on vahvempi attribuuttiasema, ja paitsi gerundiksi myös partisiipiksi se on tulkittavakin ja on tulkittukin. Tämän takia olisi keinoteokoista luokitella osa attribuuttiasemaisista udmurtin *mon*-

muodoista gerundeiksi (käytöltään komin *mön*-muotoja vastaavat) ja vain osa partisiipeiksi.

b) Predikaatiivasemassa partisiippi kongruoi aina adjektiivin tavoin luvun suhteen subjektin kanssa. Esim. *korka ulymon* 'talo on sellainen, että siinä voi asua', *korkaus ulymones* 'talot ovat sellaisia, että niissä voi asua' (GSUJa. 1970: 117), *numymy unoj teleže, vetlymon iiti* 'lapsemme kehittyi hyvin, osaa jo kävellä' (GSUJa. 1962: 267).

c) Se voi sijoittua myös appositioasemaan ja ottaa samat taiputusainekset kuin pääsana: *tode gurtyš vyl' ivorjosyz – šimpotymon josse no, šulmaškytiš josse no* 'saa tietoonsa kylän uudet uutiset, sekä ilahduttavat että hämmästyttävät' (Kalinina 1986: 85). Silloin se siis käyttäytyy substantiivisesti (numerustunnus *jos pro eš*).

d) Seuraavassa esimerkissä partisiippi on predikaatin edustaja: *lymijyn ižmon luo* 'tulen nukkumaan lumessa, ? pystyn nukkumaan lumessa' (esimerkki: Bartens 1979: 198).

Jos tämän predikaativin tai predikaatin paikalla olevan udmurtin partisiipin tekijäpersoonana ei ole lauseessa eksplisiitisti ilmaistu, niin se voidaan osoittaa vain apuverbin persoonamuodolla.

Sama muoto esiintyy myös koko lauseen ja verbin tai adjektiivin ja adverbien määrittäneenä eli tyypillisessä gerundin funktiossa. Edellä mainittiin, että udmurtin kielioppi erottaakin kaksi eri infiniittistä muotoa: *mon*-partisiipin ja *mon*-gerundin (GSUJa. 1962: 266–, 289–). Jälkimmäinen esitelläänkin myöhemmin gerundien joukossa, jolloin udmurtin ja komin gerundisten muotojen vertailu on helppoa.

Karitiivisia partisiipeja

Kummassakin permiläiskielessä on myös karitiivinen partisiippi tai useampia niistä. Udmurtin kaikilla muilla partisiipeilla paitsi *mön*-partisiipilla on karitiivinen pari. (Tähän *mon*-partisiipin erikoisasemaan kiinnittää huomiota Kalinina [1986: 93].)

6) Udmurtin karitiivisen päättymättömän tekemisen partisiipin päätte on *(i)štem*. Esim. *dišistem* 'rohkenematon' (*dištyny* 'rohjeta, uskaltaa'), *mözmištem* 'vailla kaipausta oleva' (*mözmyny* 'kaivata'). Siinä päättymättömän partisiipin tunnuksen perään on liitetty karitiivinen adjektiivinjohdin: *(i)štem*. Se on kaikkien suomalais-permiläisten kielten tuntema adjektiivinjohdin. (Hantissa se saattaa olla komilaista lainaa.)

(i)štem-partisiippi on käytöltään *(i)š*-partisiipin peilikuva. Se toimii attribuuttina: *mözmištem pinaljos* 'lapset, jotka eivät ikävöi' (GSUJa. 1962: 261) ja apuverbillisenä predikaativin tai predikaatin paikalla: *nkata veraškištem luiz* 'vielä puhumattomamaksi tuli' (Kalinina 1973: 113).

7) Myös udmurtin päättyneen tekemisen partisiipilla on karitiivinen pari; sen päätte on *mte*. Esim. *bertymte* 'palaamaton' (*bertyny* 'palata'), *sylaltynte* 'suolaamaton' (*sylaltynty* 'suolata'). Karitiivisen partisiipin muodossa on kaksi erikoista piirrettä. Ensinnäkin päätte *mte* liittyykin suoraan verbivartaloon; karitiivista partisiippiä ei ole läpinäkyvästi muokattu affirmatiivisesta partisiipista; karitiivinen partisiippi on rakennetta *berty-mte* 'palaamaton', *sylalty-mte* 'suolaamaton'. ei, kuten odottaisi, **bertem-tem*, **sylaltem-tem*. Karitiivinen partisiippi on siis menettänyt yhteytensä affirmatiiviseen päättyneen tekemisen partisiippiin, vaikka etymologisesti *mte*-päätteen nasaalin täytyy olla sama kuin affirmatiivisen (*e*)*m*- ja (*e*)*myn*-partisiippien muodostukseen käytetty johdin *em*. Toiseksi karitiivinen aines muodossa on pelkkä *te*, ei *tem*. Klusiiliaines on morfeemeissa sama; nasaalin puuttumiselle *te*-tyypissä ei ole yleisesti hyväksyttyä selitystä (Uotila 1933: 226; Fokos-Fuchs 1958: 294; Kövesi 1965: 377). Olisiko affirmatiivisen päättyneen tekemisen partisiipin jakautuminen attribuuttiaseman (*e*)*m*- ja predikatiiviaseman (*e*)*myn*-tyypeiksi vaikuttanut siihen, että negatiiviseksi vastineeksi, jonka oli korvattava molemmat näistä, otettiinkin neutraali rakenne verbivartalo + *mte*? *mte*-partisiippi, joka muodostukseltaan on udmurtin muista negatiivisista partisiipeista poikkeava, on myös funktionaalisti poikkeava sikäli, että se vastaa sekä (*e*)*m*-partisiippiä että siitä predikatiivi- tai predikaatinasemaan muodostettua (*e*)*myn*-partisiippiä: *bertymte ekspedícija* 'retkikunta, joka ei palannut', *sylaltynte šyd* 'suolaamaton keitto' (GSUJa. 1962: 263), *kiiga lydžymte* 'kirja on lukematta' (mts. 268). Täysin turkkilaiseen tapaan se muodostaa eteläisissä murteissa myös kielteisen 2. preteritin; tekijäpersoonaa ilmenee Px:stakin: *ton tolon sovhoze vetlymtejed* 'sinä et kuulemma eilen mennyt sovhoosiin' (mt. 1970: 111). (Kel'makov_Saarinen 1994: 134.)

8) Udmurtin futuuris-modaalisessa (*o*)*ntem*-partisiipissa karitiivisen adjektiivinjohtimen tieltä on syrjäytynyt (*o*)*no*-partisiipin loppuvokaali, alkuaan adjektiivinjohtin. Tämä viittaa siihen, että (*o*)*no* on vielä myöhään, udmurtin erikoiskehityksen aikana, tajuttu kaksimorfeemiseksi päätteeksi. Tämäkin on todiste sen näkemyksen puolesta, että *ono/ana*-muodolla ei ole vielä kantapermissä ollut partisiipin statusta.

ontem-partisiippi on *ono*-partisiipin tavoin modaalinen, mutta kun jälkimmäinen on nesessiivinen, onkin kielteisen partisiipin modaalisuus tyyppiä "sellainen, mitä ei voi tehdä, pysty tekemään", ja tästä semantiikasta johtuu, että se näyttää pikemmin predikatiivilta kuin predikaatilta – se tuntuu lähenevän adjektiivia. Esim. *verany luontem šumpoton* 'sain kuvaamaton ilo' (GSUJa. 1962: 264), *solen vyro.sjosyz ik adžempotontemes* 'hänen ilveensä ovat aivan inhottavia' (mts. 266).

9) Komikin tuntee negatiivisen partisiipin. Sen päätte on *töm*, Permin komissa samoin *töm*, Jažvan komissa *təm*, siis sama vanha johdin, joka muodostaa udmurtin

päättymättömän tekemisen partisiipin ja futuurismodaalisen partisiipin negatiivisen parin. Esim. komi *velödcytöm* 'oppimaton', *lydčlytöm* 'lukematon'. Muodossa on erikoista udmurtin karitiivisiin partisiippeihin verraten se, että karitiivijohdin (tavallinen karitiivisten adjektiivien johdin) liittyy suoraan verbivartaloon. Menettelytapaan voi verrata karitiivisen gerundin muodostusta. Kummankin perniläiskielen tuntemassa ja siten jo kantapermiläisessä karitiivisessä gerundissakin pääte liittyy suoraan verbivartaloon, ilman nominaalistavaa johdinaimesta vartalon jäljessä.

Komin kielteinen *töm*-partisiippi on sekä attribuutti että predikatiiviaseman partisiippi: *lydčlytöm kniga* 'kirja, jota ei ole luettu', *kniga lydčlytöm* 'kirja on lukematon', *knigajas lydčlytömös* 'kirjat ovat lukemattomia', komiJ *kertöm už* 'tekemätön työ' (Lytkin 1961: 73). Kielteisen partisiipin ja adjektiivin raja lienee lähes olematon.

* * *

Partisiippien käytössä kantapermiläistä on kahden partisiipin päättymätöntä ja päättynyttä tekemistä ilmaisevan käyttely. Kantapermiläinen piirre on ilmeisesti sekin, että partisiipilla on ennen kaikkea attribuuttiasema. Tietysti 2. preteritin muodostuminen osoittaa, että päättyneen tekemisen partisiippia oli mahdollista käyttää toisinkin. Luultavasti 2. preteriti syntyi siten, että partisiippi vain sijoittui predikaatiksi – ei ole tarpeen spekuloida sillä, oliko kantapermin partisiipilla alkuaan predikatiiviasemakin. Karitiivisia partisiippeja tunnetaan molemmissa perniläiskielissä, mutta kantapermiläiseksi ei voi olettaa yhdenkään ikää. Udmurtin pyrkimys tehdä partisiipeille karitiivinen pari lienee sekin turkkilaisvaikutusta. Turkkilaiskielten partisiipeillehan on luonteenomaista polaarisuus. Ja voi kysyä, onko udmurtin futuuris-modaalisen partisiipinkin muodostumiseen vaikuttanut sama tekijä. Turkkilainen vaikutus tuntuu vahvana myös udmurtin partisiippien käytössä. Tällä kieliopin alueella udmurtti onkin loitonnut huomattavasti komista.

Gerundit

Udmurtissa on viisi gerundia: temporaalinen *ky-*, *ku-* gerundi; sekä temporaalinen että 'sen sijaan että' -merkityksien *tož*-gerundi: *bertytož* 'sen sijaan että palaisi'; karitiivinen modaalinen *tek*-gerundi; määrää ilmaiseva *mon*-gerundi (Fokos-Fuchsin [1958: 292] mukaan muoto pohjaltaan ei ole gerundi, vaikka sitä kirjakieli saattaa gerundin tavoin käytellä); temporaalinen, konditionaalinen, modaalinen *sa*-gerundi. Munkácsilla myös *za* (Fokos-Fuchs 1958: 324), joka on myös turkkilaisperäisten konverbirakenteiden pääverbin muoto.

Komissa on kuusi, murteittain seitsemän gerundia: temporaalinen *ig*-gerundi (komiJ (*y*)*ki*.), johon liittyy Permin komissa aina Cx: *ikö*, *ikön*, *ikyn* (muuallakin

komissa muoto voi ottaa peräänsä Cx:n tai postposition); temporaalinen *tõž* gerundi; Permin komin modaalinen tai temporaalinen *tõn-*, *tõn-*gerundi; kantiivinen modaalinen *tõg-*gerundi; temporaalinen *mys(t)-*, *mys(tõn)-*gerundi; temporaalinen, modaalinen *õmõn-*gerundi; määrää ilmaiseva *mõn-*gerundi.

Useilla genundeilla on kantapermiläiset juuret. Sitä, onko niillä jokaisella ollut jo kantapermissä gerundin, siis verbin tai vutusmuodon, jokaisesta verbistä muodostuvan verbin paradigmamuodon status, ei voi tietää varmasti. Seuraavassa esitellään kuitenkin ensiksi ne, joiden kantapermiläinen ikä on todennäköisin.

1) Ensimmäisen gerundityypin pääteaineksena on udmurtin etelä ja välimurteissa (y)ky, pohjoismurteissa (y)ku (edellinen on alkuperäisempi, Kel'makov-Saarinen 1994: 140–), Jažvan komissa (y)ki, (i)ki, Permin komissa *ik* + Cx tai postpositio ja komissa joko pelkästään *ig* tai *ig* (Ižma yg) + Cx tai postpositio. Tämän gerundin historian selvityksessä on aiheuttanut ongelmia se, että varsinaisissa komimurteisissa gerundi on siis kahta tyyppiä: joko pelkästään *ig*-päätteinen tai siitä laajennettu (jollainen on Permin kominkin gerundi). *ig*-muotoisen gerundin on tuntenut vanha kirjakomi (Lytkin 1952: 114, 69), ja sitä käyttävät eteläiset ja keskiset komimurteet (Letka, Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola, Keski-Vyčegda, Ylä-Vyčegda), ja sen on säilyttänyt myös pohjoinen Udoran murre.

Kaikissa Permin komin murteissa ja monissa komimurteissa *ik/ig*-muoto on kuitenkin ottanut peräänsä Cx:n. Deklinaation kaasuksista moni soveltuu muodostamaan temporaalisia 'milloin'-ilmauksia: paitsi illatiivi myös inessiivi ja instrumentaali. Suuri osa komin murteista käyttää *igõn*-loppuista muotoa eli instrumentaalin päätteiden sisältävää (SSKZD 486a). Se on myös kirjakielen muoto (KRSI. 899). Jo vanhasta kirjakomista on esimerkkejä, joissa gerundi on *ygõn*-muotoa (Lytkin 1952: 114, 67: *boštygõn*; Fokos-Fuchs 1958: 308). Etelämurteessa Luzalla käytetään illatiivimuotoista gerundia *igõ* edellisen sijasta. Toisessa eteläisessä murteessa, Letkalla, on taas käytössä inessiivimuotoinen gerundi *igyn* (SSKZD 486a–). Permin komissa gerundi on illatiivimuotoinen kirjakielissä (*ikõ*) ja eteläisissä murteissa; pohjoisessa sillä on instrumentaalinen tai inessiivinen muoto (*ikõn*, *ikyn*).

ig-muotoon liittyvien kaasuspäätteiden sijasta siihen voi liittyä lisäksi useita postpositioita, komissa *čõž*, *kežlõ*, *kosti*, *moz*, *tyrji*, Permin komissa *kežõ* ja *kosta*. On mielenkiintoista, että Jažvan komista ei ole näyttöä näistä postpositiorakenteista eikä deklinaation Cx:n sisältävistä gerundimuodosteista.

ig-muoto ottaa komissa jopa substantiivin monikon tunnuksen: *Kitajõ vovligjasõ evropejskõj kupećjas* – 'Kiinaan tullessaan eurooppalaiset kauppiat –' (Bubrih 1949: 139), murt. (Keski-Vyčegda) *brakolćijas vov golaõ kortalõny med koršigjasõn kylan* 'hevosten kaulaan sidotaan kello, jotta niitä etsiessään voi ne kuulla' (Žilina-Baraksanov 1971: 156). Ja kuten nominilla sillä saattaa olla oma

attribuutti: *byd voligön* 'joka saapumisen aikana', *šondi peigön* 'auringon noustes-
sa' (Fokos-Fuchs 1958: 318–319). Letkan murteessa se itse sijoittuu attribuutiksi
korvaamaan muiden murteiden käyttämän deverbaalisen nominin: *užalig pöra*
'työaika', *zerig pöra* 'saadaika' (vrt. Keski-Vyčegda *užalan pöra*, *zeran pöra*)
(SSKZD 486b).

Näissä tapauksissa *ig*-muotoa käsitellään siis kuin substantiivia. Komin *ig*-
muoto ei kuitenkaan ole kuin mikä tahansa substantiivi. Kuten mainittiin, jo
vanhassa kirjakomissa ja vieläkin laajalti eteläisissä komimurteissa mutta myös
pohjoisessa Udoran murteessa *ig*-muoto pelkästään, vailla temporaali-ilmausten
tyypillistä Cx:a tai postpositiota, toimii gerundina.

Permiläiselle gerundille annetun etymologisen tulkinnan mukaan se olisi alku-
aan deverbaalisen nominin sijamuoto: gerundi on selitetty **k*-johdoksen – vrt.
suomen **kaste* – sijamuodoksi (Uotila 1933: 129; Fokos-Fuchs 1958: 318; saman
johdostyyppin edustajaksi on selitetty permiläisten kielten indikatiivin preesensin
yks. 3. persoonan muoto, s. 197). Udmurtin ja Jažvan komin gerundin loppuvokaali
i säilyttäisi muistoa muodon lopussa olleesta sijapäätteestä, **k*-latiivista (Fokos-
Fuchs 1958: 316). Muodoltaan permiläisten kielten temporaaliset 'milloin'-ilma-
ukset ovatkin hyvin usein latiivisia, illatiivimuotoisia (s. 105). Tälle gerundille on
luonteenomaista mahdollisuus possessiiviseen taivutukseen. Udmurtissa sen pos-
sessiivinen taivutus on muotoa *mynykym*, *mynykum*, *mynykyd*, *mynykud* 'mennes-
säni, mennessäsi' jne. mutta Jažvan komissa muotoa *munkam*, *munkat*, Permin
komissa muotoa *uzikam*, *uzikat* 'nukkuessani, nukkuessasi' ja komissa muotoa
munigam, *munigad*. On mielenkiintoista, että huolimatta komin gerundin moni-
muotoisuudesta sen possessiivinen taivutus on kuitenkin niin komissa, Per-
min komissa kuin Jažvan komissakin aina sama. Muodot tuovat mieleen substantiivi-
vin kantapermiläisen poss. taivutuksen illatiivi-inessiivin: *gort-am*, *gort-ad* (s. 115)
Valmis muoto *munigam* 'mennessäni' näytti siis nominin taivutusmuodolta; se
näyttää tässä suhteessa puoltavan – udmurtin muoto kuitenkin vastustavan –
Fokos-Fuchsin oletusta gerundista **k*-johdoksen latiivimuotona.

Onko komin gerundin *ig*-aines yhdistettävissä udmurtin gerundin *ky/ku*-ainek-
seen? Tämä on mahdollista. Kantakomissa jossa jo kantapermissä alkanut vokaali-
en loppuheitto vain vahveni (s. 61–62), grammaattiset morfeemit saivat useimmi-
ten VC-asun. Jažvan komin *ki* gerundi säilyttää kuitenkin kantapermiläistä morfe-
emihahmoa: kantakomissa näyttääkin muodostuneen allomorfi pari *ki: ik* (> *ig*).
Miksi suffiksi *ik* > *ig* sai kuitenkin *i*-vokaalin eikä suffikseissa tavanomaista
keskivokaalia? Vrt. komin *ti*-transitiiville ja *öd*-prolatiiville annettua etymologista
selitystä (s. 86). Kantakomilainen kehitys näyttää johtaneen lisäksi uuden mor-
feemin syntyyn: *ki* pysyi gerundin päätteenä, taivutusaineksena (Jažvan komin *ki*),
mutta allomorfi *ik* (komiP *ik*, varsinaiset komimurteet > *ig*, vrt. s. 38) sai jostakin
syytä lisäksi derivaatioelementin, deverbaalisen nominin johtimen funktion (jol-

laisena sillä on edelleen *ig*-asu mutta myös odotuksenmukaisesti osassa murteita *yg*-asu). Vaikuttiko tähän possessiivinen taivutus? Rinnastuessaan deklinaation possessiivisen taivutuksen inessiivi-illatiivimuotoihin possessiivisen taivutuksen *ig*-muoto alkoi noudattaa nomininkin käytöskaavaa ja sai murteittain *yg*-asun?

Udmurtin ja Jažvan komin gerundin päätteiden kanssa samaa muotoa oleva päätte on pronominaalisilla temporaaliadverbeilla: udm etelä- ja välimurt. *soky*, pohjoismurt. *soku* 'silloin' (Wichmann-Uotila_Korhonen 224b), komiJ *siki* id. (Lytkin 1961: 176), komiP *seki, sek* (KPRS. 465b), komi (Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola, Keski-Vyčegda, Ylä-Vyčegda, Pečora, Ylä-Vyčegda, Udora, Vym, Ižma) *seki, sek*. Samanlainen muodoste on adverbi udm *asky*, komi *aski* 'huomisin', siis sekin temporaalinen kantapermiläinen sana. Näissä muodoissa päätte on adverbien päätte ja siis Cx:iin verrattava. Fokos-Fuchs on oletanut gerundin päätteiden vaikuttaneen näiden adverbien päätteiden muotoon (Fokos-Fuchs 1958: 316). Voi kuitenkin olettaa, että näissä adverbeissa olisikin lattiivisen *k:n vokaaliloppuinen allomorfi *kV ja adverbien olisivat siis saaneet kantapermissä muotonsa suoraan. (*k-latiivin vokaaliloppuisesta allomorfista *kV on suomalais-permiläisellä alueella tarpeeksi näyttöä, esim. marissa illatiivi, mordvassa prolatiivi, saamessakin prolatiivi ja myös temporaali.) Entä jos gerundissakin, udmurtin (y)ky, komiJ (y)ki, iki, olisi sama-latiivin päätte, *k-latiivin vokaaliloppuinen allomorfi *kV? Olisiko Cx liittynyt suoraan verbivartaloon? Mahdotonta se ei olisi. Varsinkin suomalais-permiläisistä kielistä on esimerkkejä gerundeista, jotka on muodostettu liittämällä suoraan verbin vartaloon Cx; käytännöstähän on esimerkki permiläisistäkin kielistä, karitiivinen gerundi, kuten kohta käy ilmi. (Itkonen 1966a: 222–; Bartens 1981: 101–.) Vaihtoehtoisesti ei vanhaa Uotilan ja Fokos-Fuchsin selitystäkään tarvitsisi hylätä: jos-latiivin *kV-päätte olisi liittynyt *k-aineksiseen johdokseen, olisi morfeeminrajalle syntynyt geminaattakin yksinkertaistunut ja tuottanut kantapermiin udm (y)ky, komiJ (y)ki -tyyppisen päätteiden.

Udmurtin *ky-, ku-*, Jažvan komin (y)ki-, komin *ig*-päätteinen gerundi on tavallisesti temporaalinen, mutta eräissä komimurteissa se muodostaa erikoisen akkusatiivi + gerundi -rakenteen..

a) Temporaalinen gerundi on verbin tai lauseen vapaa määräite, joka ilmoittaa pääverbin kanssa samanaikaista toimintaa tai tapahtumista. Esim.

udm *gožjaku pumaz točka pukto* 'kirjoitettaessa sen loppuun pannaan piste' (GSUJa. 1962: 286), *turnaku kwaš šuldyr val* 'eloa korjatessa sää oli hyvä' (Fokos-Fuchs 1958: 307).

komi (Keski-Vyčegda) *šekučom pyrig ožes oz pödlav* 'ei koskaan sisään tullessaan pane ovea kiinni' (Žilina-Baraksanov 1971: 156),

komiJ *užalki kuritnq oz pož* 'ei saa tupakoida työtä tehdessä'.

Kontekstista riippuen gerundilla voi olla modaalinenkin ilme:

komi (Ylä-Sysola) *me jözyn užalig bydmi* 'minä kasvoin tehden työtä vieraissa' (Žilina 1975: 135).

Samalla tavoin pääverbin kanssa samanaikaista toimintaa tai tapahtumista ilmoitavia ovat myös ne kaikki komilaiset muodosteet, joissa gerundin päätte on läpinäkyvästi kaksimorfeeminen; joissa klusiilainesta seuraa jokin temporaalisissa 'milloin'-ilmauksissa käytetty Cx tai postpositio. Esim.

komi *ör'itor da mödtor jylyš šorñitigön najö vešig vunödisny Petrov jylyš* 'sitä ja tätä puhellessaan he ihan unohtivat puhua Petrovista' (SKJa. 1955: 244); *kučöma menö pörjalin užalig kosti* 'kuinka minua petit (minun) työskennellessä(ni)' (Stipa 1960: 222), *šojigmoz lyd'dyšny* 'lukea syödessään', *šojigtyrji šorñitny* 'puhua syömisen aikana' (KRSI. 618b).

Infiinitin muodon tekijäpersoonana on usein samatarkoitteinen kuin lauseen subjekti. Se voidaan tällöin merkitä Px:lla, mutta tämä ei ole missään persoonassa pakollista. Esim.

udm *bertykum mon kuž šuresez ort'ei* 'palatessani kuljin pitkää tietä' (GSUJa. 1962: 284), *Añišimov, kapkan puktykuz, todmotem pöjšurleš pyt'ye adšiz* 'rautoja asettaessaan A. näki tuntemattoman pedon jäljet' (mts. 270); *bertyku öm žegatške, nokyt'cy no öm pyrale* 'palatessamme emme viivytelleet, emme poikenneet mihinkään' (GSUJa. 1962: 272), *ñuleskyš pu vorttyku lošez adžim* 'metsästä puita ajaessamme näimme hirven' (Fokos-Fuchs 1958: 307),

komi *šorñitigam vunödi mogmö* 'puhuessani unohdin asiani' (SKJa. 1955: 244); Luza *pes vajig dojmis* 'hän loukkasi itsensä polttopuita kuljettaessaan' (Žilina 1985: 90), Keski-Vyčegda *byd vorčig vošla* 'joka kerran (sieniä) poimiesani eksyn' (Žilina_Baraksanov 1971: 156).

Kun tekijäpersoonana ei ole samatarkoitteinen kuin subjekti, se voidaan ilmoittaa nominatiivisella muodolla tai pelkällä Px:lla; Stipalla on komista myös esimerkejä, joissa tekijäpersoonaa ilmoittaa persoonapronominin genetiivimuoto (Stipa 1960: 220). Esim.

udm *so sykal kñiga-vožmaš zýyku lyktiz töd'y iz dory* 'se lehmä tuli kirjanvartijan nukkuessa valkoisen kiven luo' (Wichmann 1901: 147), *tyl doryn pukykz so dory palesmurt pyrem* 'hänen istuessaan tulen ääressä tuli metsähiisi hänen

luokseen' (Wichmann 1901: 84),

komi *vožatj loktigön pionerjas völiny klassynös* 'ohjaaajan tullessa pioneerit olivat luokassa' (SKJa. 1955: 245), Udora *Anöjjesys mödig vojnsny* 'he tulivat, kun Anna ja muut lähtivät' (Sorvačova_Beznosikova 1990: 80), *nylys loktis šorūtigam* 'se tyttö lähti puhuessani', *vellig kostaš oš, köjin da ruč öššö sojasny* 'hänen (siellä) käydessään karhu, susi ja kettu syövät härän', *šijö munis menam šojigön* 'hän meni minun syödessäni', *öt'cyd mijan pušigön kiššis čan* 'kerran meidän olutta pannessamme putosi tynnyri' (esimerkit: Stipa 1960: 220).

Komin *ig* + postpositio -rakenteiden semantiikka voi olla muunkinlaista, postpositiosta riippuen, esim. komi (Luza, Keski-Sysola) *vaj menym kolmig kežö* Luza 'bringe es mir, solange es mir nötig ist', mutta Keski-Sysola 'gib mir für den Fall, daß es nötig wird' (Wichmann-Uotila 94a), vrt. *köžigkežlö vižtyny* 'säästää kylvöajaksi, kylvöä varten' (KRSI. 899). Modaalinen voi olla *moz*-postposition sisältävä rakenne: *šeraligmoz šuny* 'sanoa nauraen' (mt.), niin myös usein *tyrji*-rakenne: *šorūtigtyrji munny* 'kulkea keskustellen' (mt.). Finaalinen rakenne muodostetaan Udoralla ja Ižmalla *ig*-muodosta ja (Udora) *vylö-*, *vyy-*, (Ižma) *vyle*-postpositiosta: Udora *boštig vylö* 'ottaakseen', Ižma *vižedyg vyle* 'katsellakseen' (SSKZD 486b).

b) Letkan, Luzan, Keski-Sysolan sekä Keski- ja Ylä-Vyčegdan murteissa *ig*-muodon avulla muodostuu erikoinen akkusatiivin ja gerundin sisältävä rakenne, joka on kognitiivisen verbin objektina:

komi (Luza) *pyr žö šuvö jursö višig* 'hän sanoo päänsä olevan aina kipeä' (Žilina 1985: 90), (Keski-Sysola) *mamys šujis Ivanös loktyjig* 'äiti sanoi Ivanin tulleen' (Kolegova-Baraksanov 1980: 56), (Keski-Vyčegda) *ez čajt jöžašig* 'hän ei uskonut sen tulevan tietoon' (Žilina-Baraksanov 1971: 156).

Tätä käyttöä, jota udmurtti ei tunne, Fokos-Fuchs ja Kövesi pitivät niin vieraana gerundille, että he katsoivat *ig*-muodon tällöin edustavan nominia (Fokos-Fuchs 1958: 319–; Kövesi 1965: 111–). Samassa tehtävässä käytetään kuitenkin sekä instrumentaalisijaista että inessiivistä *ig*-muotoa eli gerundina tavallisia muotoja. Niistä on Stipalla esimerkkejä:

tenö tajö ju jylas šuöny oligön 'sinun sanotaan elävän tämän joen latvalla', *čajtas loktigyn kul-pišö* 'hän luulee vetehisen pojan tulevan' (Stipa 1960: 185),

c) Komista on esimerkki *ig*-muodosta attribuuttina: (Keski-Vyčegda) *as törig rož* 'reikä, josta se mahtuu' (Wichmann-Uotila 374).

2) Kantapermiläinen on myös udmurtin *tož*, komin *töž*-gerundi. Sen päätteessä *t* on ilmeinen johdinaines, *ož/öž* taas on Cx. nimittäin terminatiivin pääte. Tavunalkuinen suffiksaalinen *t* ja tavunloppuinen suffiksaalinen udmurtin *t* / komin *d* voivat edustaa alkuperältään joko **rt*ta tai **nr*ta (Uotila 1933: 90.). Sukukielissä on sekä **rt* että **nr*-johtimisia deverbaalisia nomineja, on jopa sekä **rt*-aineksisiä infiniittisiä muotoja (hantin infiniitiivi ja päättymättömän tekemisen partisiippi, itämerensuomen 1. ja 2. infiniitiivi, saamen infiniitiivi) että **nr*-aineksisiä infiniittisiä muotoja (saamen 2. gerundi). Fokos-Fuchs puolestaan piti gerundin johdinainesta alkuperältään geminaattalisena (1958: 302). On mahdollista olettaa, että permiläisten kielten gerundin sekä hantin ja itämerensuomen ja saamen infiniittisten muotojen pohjana on sama deverbaalinen nomeni. Permiläisissä kielissä on edelleenkin udm *et* ja *yt-* ja komi *öd-* ja *yd*-aineksisiä deverbaalisia nomininjohtimia. *yt/yd*-aineksinen teonnimeä edustava johdos esiintyy jopa reliktinomaisesti myös gerundia rakentavana (alempana s. 256–257). Permiläisten kielten *et/öd*-johdokset eivät ole substantiivisen *yt/yd*-johdoksen tapaan varsinaisia teonnimiä (nomen acti), vaan nimittävät jonkin verbin argumentin, usein välineen (sellaisia ovat kaikki Uotilan esimerkit, mt.) tai teon tuloksen (esimerkkejä: Kövesi 1965: 83–). Allomorfien *et/öd* ja *yt/yd* voi olettaa eriytyneen juuri sen mukaan, millainen johdos oli semantiikaltaan. Substantiivinen *yt/yd*-johdos on jäänyt eloon vain periferia-alueella ja vain lausekkeen osana. Sen häviämisen syy on voinut ollakin juuri siinä, että sen varaan on tehty infiniittisiä muotoja. Toinen substantiivisen johdoksen häviämisen syy voi olla se, että deverbaalinen *yt/yd*-johdos vakiintui adjektiiviksi tai adverbiksi (esimerkkejä: Kövesi 1965: 85).

Gerundin päätteeseen perään voi liittyä Px. Udmurtissa samoin kuin Jažvan komissa sitä edeltää *a*-vokaali, jollainen terminatiivimuodossa on substantiivinkin possessiivisessa taivutuksessa (esimerkkejä: Fokos-Fuchs 1958: 295–, Lytkin 1961: 73): Permin komissa ja Jažvan komissa *töž*-gerundin possessiiviseen taivutukseen näyttää tulevan päätteeseen ja Px:n väliin *j*, kuten substantiivinkin possessiivisessa taivutuksessa (esimerkkejä: Fokos-Fuchs mts. 297). Fokos-Fuchs tulkitsee *j*-n adverbiaalisijan edustajaksi (mt.); Ižmalla adverbiaalin pääte voikin liittyä gerundin päätteeseen jopa perustaivutuksessa (*težja* – Saharova-Selkov 1976: 101).

Udm *tož*, komi *töž*-päätteistä gerundia käytetään temporaalisena ilmauksena; lisäksi sillä muodostetaan udmurtissa 'sen sijaan että' -ilmaus:

a) Molemmissa kielissä se on temporaalinen ilmaus, joka ilmoittaa, mihin samanaikaisen tekemisen/tapahtumisen loppumisrajaan tai tulevan tekemisen/tapahtumisen alkamisrajaan asti predikaattiverbin ilmoittama tekeminen/tapahtuminen kestää. Gerundi voi olla sama tai eritekiäinen kuin predikaattiverbi. Gerundin tekijä voidaan merkitä Px:lla tai nominatiivimuotoisella substantiivilla tai pronominilla. Esim.

udm *ta šaškajez odno ik mon bertytož ut!* 'säilytä ehdottomasti tätä kukkaa minun paluuseeni asti!', *mözmyt val Mituškinly, Korotajev lyktytož* 'Mitjuškinilla oli raskas olo Korotajevin tuloon asti', *vuriškytožamy pörtem kyržanjosty kyržaskom* 'lauamme kai kenlaisia lauluja niin kauan kuin ompelemme, samalla kuin ompelemme' (GSUJa. 1962: 287–288),

komi jöz *sudmytöžna Gabölön piys, Pilip, kyčovtis vičko gögör* 'Gabön poika Pilip kiersi kirkkoa siihen asti kunnes toiset heräsivät' (Ludykova 1995b: 47), *tyškašöj kuvtöžnyd* 'taistelkaa kuolemaanne asti' (Bubrih 1949: 142), (Sysola) *sijös vijömaoš kultöžys*, (Luza) *sijö vijömaoš kultiežys* 'he pieksivät hänet puoli kuolleeksi', (Wichmann–Uotila 381, 392), komi P (Jušva) *sija menö vijas kuvtöž* tai *kuvtöžim* 'hän minut lyö kuoliaaksi' (mts. 410).

b) Lisäksi udmurtissa tällä gerundilla muodostetaan myös 'sen sijaan että' -ilmaus: *vetlysa utčalom, jyr višytož, pyd med višo* 'kävellään ja etsitään sitä; sen sijaan että pää tulisi kipeäksi, tulkoot jalat' (GSUJa. 1962: 288).

Kyseessä on taas yksi udmurtin omaksumista turkkilaiskielille luonteenomaisista piirteistä: esim. tšuvassi yhdistää samalle gerundille nämä samat käyttötavat (Levitskaja 1976: 127). (Samasta syystä on marikin muokannut samanlaisen kaksi funktioiden gerundin: Bartens 1979: 127.)

3) Sama t₁jdhdinaines, josta kantapermiläisenä aikana rakentui yhdessä Cx:n kanssa edellä esitellyn gerundin päätte, uusi kiinteä morfeemi, on vielä myöhemminkin soveltunut gerundin pohjaksi. Tämä oli mahdollista, koska teonnimi eli edelleen gerundimuodosteen rinnalla: sen pohjalle ei muodostunut ainoastaan kaususpäättein vaan myös postpositiota käyttäen gerundeja. Sama aines kuin udmurtin *tož* ja komin *töž*-gerundeissa on nimittäin Permin komin *tön/tön-*gerundissa. Siinäkin *t*-ainekseen on liittynyt Cx: instrumentaalinen päätte. Permin komin gerundi on ensisijaisesti temporaalinen. Tämä funktio on Permin komissakin myös deklinaation instrumentaalilla – esim. *arön* 'syksyllä' < *ar* 'syksy', (KPRSl. 19b). *tön*-päätteen nasaalin liudennuksen Fokos-Fuchs selittää yleistyneen possessiivisesta tai vutuksesta; possessiivisen tai vutuksen muodoissa instrumentaalinen päätettä seuraa *j* (Fokos-Fuchs: adverbiaalisija, mts. 301). Tämäkin gerundin päätte saa siis peräänsä Px:n.

Pennin komin *tön/tön-*gerundi on temporaalinen tai modaalinen. Temporaalisena se osoittaa pääverbin toiminnan tai tapahtuman kanssa samanlaisia toimintaa tai tapahtumaa. Batalovan mukaan toiset murteet käyttävät *tön-*, toiset *tön-*päätteistä muotoa. Gerundi on usein sanatekijäin kuin lauseen pääverbi:

komi P *sija pukavtön* (tai Px:llisena muotona *pukavtönñis* tai *pukavtönñias*) *sunavö* 'hän istuessaan torkahtaa', *gortas muntön. kažavöma nežžyt yb* 'kotiin

mennessään hän huomaasi pienen pellon' (esimerkit: Stipa 1960: 228), *odžyk me kortön ovi* 'aiemmin elin kerjuulla, kerjäten'.

Gerundi voi kuitenkin olla eritekijäin enkin kuin pääverbi:

komi P *köžtön vokitšö* 'he tulivat kylvöaikaan, kun kylvettiin' (Batalova 1975: 192).

4) Kolmannessakin muodossa on pohjana sama *t*-aineksinen deverbaalinen nomini. Udmurtin murteissa käytetään gerundin funktiossa postpositiorakennetta, jossa *yt*-johtimista deverbaalista nominia seuraa postpositio *čož* 'aikana; jhnk asti' (Rédei 1962: 164–165): *gyryt-čož* 'kynnön aikana, kyntäessä' (Perevoščikov 1959: 76, 77, Serebrennikov 1963: 306). Osaissa udmurtin pohjoismurteita käytetään samanveroisena *tož*-gerundin kanssa tai kokonaan sen sijasta *ččož*-loppuisista muotoa: *gyryččož* 'kyntämiseen asti' (Kelmakov–Saarinen 1994: 139–140); useissa pohjoismurteisissa on postposition ja *tož*-gerundin päätteentontaminoituma *ččož: tumaččož* 'niittämiseen asti' (mts. 140, Kelmakov 1998: 116–117). Udmurtin *čož*-postpositiolla on siis myös merkitys 'jhnk asti': *ta čož* 'siihen asti' (Rédei 1962: 165). Aivan ilmeisesti *gyryččož* < *gyryt čož* Merkityksen 'kyntämiseen asti' laaja-alaisuuteen on varmaan vaikuttanut *tož*-gerundin merkitys.

Komissakin Udoralla ja Ylä-Vyčegdalla (esimerkeistä päätellen niissä Ylä-Vyčegdan murteissa, joihin asutusta on tullut pohjoisesta), siis pohjoisissa reunanmurteissa, voidaan *töž*-gerundin sijasta käyttää postpositiorakennetta. Pääsanana on elatiivimuotoinen *t*-johdos, postpositio (Udora) *vö(j)iti*, (Ylä-Vyčegda) *vojdor*-nämä postpositiot järjestyvät siis elatiivilla: (Udora) *görmö-köžny pettiš vöiti* 'ennen peltotöihin lähtemistä'. Muoto voi saada myös Px:n: (Udora) *šöndy pettišys vöjiti* 'ennen auringon nousua', (Udora) *muntišys vöiti*, (Ylä-Vyčegda) *muntišišs vojdor* 'ennen lähtöään' (SSK ZD 486 b-).

Udoralla käytetään samaa johdosta muidenkin postpositioiden yhteydessä; postpositiot ovat samoja, joita *ig*-gerundinkin yhteydessä käytetään. Tällöin johdoksen kluusiili on kuitenkin tavunloppuinen ja siksi *d*. Esim.

komi (Udora) *pačö löntišyd kosti byttor udita karny* 'uunin lämmitessä ehdin tehdä kaikki', *loktydčož piinalis menö* 'mennessään haukkui minua', *röböta koršydvylö munöma eskö da* 'hän on kuulemma lähtenyt etsimään työtä', *jugdydkežö kösjišny bör vony* 'aarnun valjetessa aikoivat palata' (Sorvačova–Bezmosikova 1990: 82-).

Samana deverbaalisen nominin juuri postpositiorakenteen pääsanana tunsi jo vanha kirjakomi: *ložyl kež* 'ylösnousemuksessa' (Lytkin 1952: 66, 117).

Koska udmurtin murteissa on samasta johdostyypiä ja samasta postpositi-

tiostakin rakentunut, samaa temporaalista suhdetta ilmaiseva muodoste (*gyryt-čož* 'kyntäessä', vrt. komi (Udora) *loktyd.čož* 'mennessä'), niin näiden postpositio-rakenteiden ikä näyttää ulottuvan kantapermiin asti.

Kolme viimeksi mainittua gerundityyppiä ovat siis samaa alkuperää: kysymyksessä on saman deverbaalisen nominin käyttö kaasuspäätteellisenä, terminatiivin tai instrumentaalien päätteensältyvänä (gerundit udm *tož*, komi *tōž*, komiP *tōn*) tai postposition kanssa käytettynä.

5) Kummankin permiläisen kielen karitiivisen gerundin muodossa kaasuspäätte, udm *tek*, komi *tög* (etymologia on selitetty s. 84), liittyy suoraan verbivartaloon. Tällaisesta menetelmästä oli jo edellä mahdollisena esimerkkinä temporaalinen udmurtin *ky-* ja komin *ig-*gerundi. Karitiivinen gerundi pystyy ottamaan Px:n. Udmurtissa on tähänkin muotoon yleistyntä a:llinen taivutus: *pottytekady* 'ilman että te veisitte ulos' (Fokos-Fuchs 1958: 304).

a) Gerundi udm *tek*, komi *tög* määrittää molemmissa kielissä koko lausetta tai verbiäsen vapaan karitiivisen määrittäneä. Gerundi on usein samatekijäin kuin lauseen predikaattiverbi, mutta se voi olla eritekijäin kuin: tekijä voidaan merkitä joko Px:lla tai nominatiivimuotoisella substantiivilla tai pronominilla. Esim.

udm *so myne, ad'amize todytek* 'hän lähtee, tuntematta sitä miestä' (Wichmann 1901: 161), *dyrtytek lydže* 'hän lukee kiirehtimättä' (Fokos-Fuchs 1958: 222), *so-mynda zar'ni pottytekady mon ti-bordys ug kučky* 'jos ette tuo niin paljon kultaa, en lähde luotanne' (Munkácsi 1887: 108),

komi *tyškaštög ninöm on šedöd* 'kamppailematta ei saavuta mitään', *öni syly bara űekod tödlytög požö pysjyny* 'nyt hän voi taas kenenkään huomaamatta paeta' (Bubrih 1949: 142), *pöra kolö tödlytög* 'aika kuluu huomauttamatta'.

b) Ainakin udmurtissa gerundi voi olla myös substantiivin vapaana attribuuttina:

udm *dugdyl'tek ušan* 'taukoamaton työ' (GSUJa. 1970: 14. Huomaa substantiivin laji: deverbaalinen nomini).

c) Kummassakin kielessä karitiivinen gerundi voi muodostaa lisäksi toisen verbin kanssa (yksipersonaisesti käytetyn modaaliverbin tai verbiin 'jääää', 'jättää' kanssa) yhdyspredikaatin; ilmeisesti finitiiviverbin on rakenteessa aina kielteisen taivutuksen muodossa:

udm *ašmely unalmyš dyšetškytek ug luy* 'emme voi olla päivittäin opiskelematta' (GSUJa. 1962: 281), *tuž tyros pottek kylem* 'hyvin paljon jäi tulematta esiin' (Munkácsi-Fokos-Fuchs 1952: 64), *kyče tyosty Karavujev vožnatytek kelliz?* 'mitkä järvet K. jätti näyttämättä?' (GSUJa. 1962: 281),

komí *oz poź ekspedičijaly otsaštögys* 'ei voi olla auttamatta retkikuntaa' (esimerkki: Stipa 1960: 264), *kažavtög ez ov* 'ei jäänyt huomauttamatta', *sek žö sijö asködyš venžytög ez kol'* (tai: *ez ov*) 'hän ei silloinkaan jäänyt kiistelemättä (voinut olla kiistelemättä) itsensä kanssa' (Cypanov 1995: 138. Cypanov toteaa, että tämän oman rakenteen sijalle on komin virkakielissä ruvennut tunkeutumaan vieras, venäjistä mallin saanut rakenne, jossa infinitiivi on saanut eteensä kieltopartikkelin: *oz poź né kažavny* 'ei voi olla huomauttamatta', *ez vermy né venžyny* 'ei voinut olla kiistelemättä').

d) Lisäksi udmurtin *tek*-gerundi toimii *sa*-gerundin tavoin (s. 264), sen negatiivisena parina. Seuraavassa *tek*-gerundi muodostaa kontinuaatiivista aspektia osoittavan konverbirakenteen verbin *ulyny* 'elää' kanssa:

udm *umo j šemze todytek um uliške* 'emme ole tuntematta hänen hyvää sydäntään' (GSUJa. 1962: 281).

Tässäkin on kyseessä turkkilaisperäinen rakenne.

6) Kummassakin perinnäliskielessä on *mVn*-aineksinen gerundi, udmurtissa *mon-*, komissa *mön-* päättinen. Udmurtissa on gerundin kanssa etymologisesti identtinen partisiippi (s. 244). Selvemmin kuin udmurtin *mon*-muoto selittyy komin *mön*-gerundi alkuperältään deverbaliisen *m*-nominijohdoksen sijamuodoksi, vaikka gerundimuodossa *mön* onkin nyt pääteaines, joka liittyy suoraan verbivartaloon: *pet-mön < petny* 'tulla ulos'. Todettakoon vielä, että Fokos-Fuchs selittää muodon *pet-mön* lyhentyneen *öm*-johdoksen instrumentaalinmuodosta *pet-öm-ön* (Fokos-Fuchs 1958: 282_283).

Udmurtin *mon-* ja komin *mön*-gerundit ei voi niiden äänneasun perusteella todistaa kantapermiläisiksi. Edellä (s. 244) kuitenkin esitettiin se hypoteesi, että kumpikin muoto palautuisi samaan kantapermiläiseen lähtöasuun, juuri deverbaliisen *m*-johdoksen sijamuotoon. (Tämä johdos on siis konsonantin osalta samaaineksinen kuin päättynyt tekemisen partisiippi. *m*-aineksisia deverbaliisia muodoita on ollut kaksi jo uralilaisessa kantakielissä: **m* ja **mA* [Janhunen 1982: 34]). Udmurtin ja komin muotojen spesifin, yhdenmukaisen merkityksen takia on mahdollista olettaa tälläkin gerundille kantapermiläisiä juuria.

a) Udmurtin *mon*-gerundi on sellainen koko lauseen tai verbin määräite, joka rajaa määrittelemänsä lauseen tai verbin kvantitatiivisesti: jotakin tehdään/tapahtuu niin paljon, että gerundin ilmaistama teko/tapahtuma tulee mahdolliseksi. Esim.

udm *typu pala šinjosity vöš luymön učkiško* 'katselen tulta kohden niin kauan, niin paljon, että silmäni kipeytyvä' (Perovoščikov 1959: 300), *ton mone vimon*

žugsal ini 'sinä löisit minua niin kauan, niin paljon, että tappaisit minut' (Munkácsi–Fokos-Fuchs 1952: 257).

Samantyyppistä käyttöä on komin *mön*-muodolla:

komi *šinva petmön žaliny* 'sääliä niin paljon, että kyyneleet tulevat', *pyzan čegmön löšödöma šojan-juansö* 'ruokia on tehty niin paljon, että pöytä on murtua' (esimerkit: Cypanov 1997: 184).

Pätsi koko lauseen määritteenä tai verbin vapaana määritteenä gerundi voi olla myös samalla tavalla kvantitatiivisesti määrittelevä adjektiivin tai adverbien vapaa määrite, adjektiivin tai adverbien intensiteetin määrää luonnehtiva määrite:

udm *duñie ut'mon kužymo karsalyd.ke* 'jos teki sit sen niin voimakkaaksi, että se voisi maailmaa varjella' (Munkácsi–Fokos-Fuchs 1952: 3), *šin maldymön tödy derem* 'silmiä häikäisevän valkea paita, niin valkea paita, että silmiä häikäisi' (Kalinina 1986: 95), *šilem vyržymön šuldyr kyržany kutskiž* 'alkoi laulaa sydäntä sykäyttävän iloisesti, alkoi laulaa niin iloisesti, että sydäntä sykäytti' (mt.),

komi *nyr vylad usmön muž* 'niin väsynyt, että on nenälleen tuiskahtaa' (esimerkki: Cypanov 1997: 184).

b) Sama määrä ilmoittava muoto voi komissa sijoittua myös attribuutiksi:

komi *šölem potmen šog* 'niin suuri suru, että se murtaa sydämen', *vo vužmön ŋań* 'niin paljon viljaa, että sitä riittää koko vuodeksi', *öčcyd lontymön pes* 'sen verran polttopuuta, että kerran voi lämmittää' (esimerkit: Cypanov 1997: 180). On tärkeää huomata, että pääsanasubstantiivin ei tarvitse olla verbaalinen johdos. Attribuutin sijoittumisella ei siis ole rajoituksia.

Udmurtin *mön*-muoto esiteltiin edellä myös partisippina, jollaisena sillä on sekä attributin että predikatiivin asema (s. 245–). Partisiippina se voi olla samantyyppinen pääsanaa määrällisesti luonnehtiva attributti, mutta useimmiten se on dynaamisen modaalisuuden ilmaisin. Sellaiseksi se on tietysti voinut kehittyä määrän ilmaisimesta, vrt. *armije mynymon pi* 'poika, joka voi mennä, pystyy jo menemään armeijaan' = 'sen ikäinen poika, niin paljon ikää jo saanut poika, että voi jo mennä armeijaan', *karamon ŋules* 'hakattavaksi sopiva metsä' = 'kasvultaan niin vankka metsä, niin paljon kasvanut metsä, että sopii jo hakattavaksi'. Kuitenkin kantaudmurtissa attribuutti-asetuksen muodon modaalinen ilme on tullut hallitsevaksi, ja se on eriytynyt pelkän määrän ilmoittajasta, gerundista. Partisiippinintenäistymisen oli helppoa senkin takia, että udmurtissa muodon kaasusmuotoisuus häviösi.

Tässä on otettu se kanta, että komin *mön*-muoto ei attribuutti asemastaan huolimatta ole partitiippi vaan gerundi. Tämä on sopusoinnussa muodon etymologisen selityksen kanssa: kyseessä on instrumentaalimuotoinen deverbaalinen nimi. Komin erilaiset adverbit, erilaiset obliikvi sijaiset nimienmuodot sijoittuvat myös attribuuteiksi, esim. *pižösöz' naja* 'polviin (ulottuva) kura', *bat'köd šorniyš tydovč'is* 'isän kanssa (käydystä) keskustelusta ilmeni', *kön nō tenad vala tujyd?* 'missä on sinun vesitieni (vettä hakeakseksi tiesi)?', *mir vōsna tyš* 'rauhan puolesta (käytävä) kamppailu' (SKJa. 1967: 52–53), joten gerundin sijoittumiselle attribuutti asemaan ei ollut estettä. (Cupanov [1997: 185] luokittelee komin *mön*-muodon gerundiumiksi, jolla on sekä gerundin että partitiippiin funktio.)

7) Komin vanhemmassa kirjakielessä ja muutamissa murteissa on tai on ollut temporaalinen gerundi, jonka päätteitä ovat *mys*, *myšt*, (Letka) *myštön*, *myštyn*. Tällaista gerundiä ei kielioppi SKJa. 1955 kuitenkaan esitä. (Sen sijaan udmurtin sanakirjan kielioppiosassa [URSI. 584–585] Alatyrev esittää udmurtista *emys/myš*-gerundiä; esimerkkilauseesta päätellen kyseessä ei ole gerundi, vaan deverbaalisen nimen sijaamuoto. Komin gerundiä kanssa näillä muodoilla ei ole mitään tekemistä.)

Komin gerundiä (*šojmys*, *šojmyšt*, *šojmyštön* 'syötyään') päätteelle on annettu kaksi selitystä. *mys* olisi alun perin eläin vimuotoinen postpositio, joka merkisi 'jälkeen', esim. Udora *kyk lun mys* 'kahden päivän jälkeen'. Postpositiivartalo oli si vanha sgr **müñä*-vartalo (Wichmann 1923–1924: 152, 162). *myšt*-päätteessä eläin v. päätteen jälkeen oli si vielä liütynyt transitiivin päätte *ti* tai *t*, vrt. Vyčegda *dycmyšti* 'pitkän ajan jälkeen' ja transitiivin päätteen perään vielä mahdollisesti instrumentaalinen päätte *ön*, vrt. Lusa *vo myštön* 'vuoden kuluttua' (Fokos-Fuchs 1958: 287). Gerundimuodossa postpositio oli si liittynyt suoraan verbivartaloon: *šoj-mys*. Tästä käytännöstä ei ole muita esimerkkejä, mutta on esimerkkejä siitä, että Cx voi liittyä suoraan verbivartaloon (näin esim. kummankin permiläisen kielen karitiivisessä gerundiä). Vanhassa kirjakomissa päätte *mys* jopa kirjoitettiin erikseen: *adžy mys* 'kun näki, nähderi', *kyl mys* 'kuullen, kuullessaan, kuultuaan' (Lytkin 1952: 137). Fokos-Fuchs on kuitenkin antanut gerundille toisen selityksen, jonka mukaan kyse ei olisi si alkuaan ollutkaan verbivartalon ja postpositiivon käytöstä, vaan deverbaalisen *öm*-nimen eläin vimuotoa oli si käytetty temporaalisenä: *voöm ys* 'tulemisesta', 'tultua', *petöm ys* 'menemisestä', 'mentyä'. Komin eläin v. muotoa on voitu edelleen muokata muilla kaasupäätteillä (transitiivia tai instrumentaalina käyttäen), mikä on tyypillistä komin monille adverbipäätteillekin. Sitten komille ominaisen toisessa avoavussa tapahtuneen vokaalin kadon takia oli si vat muodoista **voömys(t)*, *petömys(t)* syntyneet muodot *vomyš(t)*, *petmyš(t)*. Vastavalla tavalla on Fokos-Fuchs selittänyt komin *mön*-päätteisen gerundin, jossa gerundin päätte myös näyttää liittyvän suoraan verbivartaloon (edellä s. 244). Fokos-Fuchs selitystä ei heikennä se, että *myšt* elää nykyelässä postpositiona.

Päätteeksi tajuttu *mys*, *myšt* tai *myštön* on voinut lohjeta myöhemmin postpositioksi (Fokos-Fuchs 1927: 198–, 1958: 287). Sen massa oli siihen tarpeeksi suuri. (Vrt. saamen abessivipäätettä *tågá*, joka on lohjennut myöhemmin itsenäiseksi adverbiksi; sen merkitys on 'ilman'.)

Nykykielessä pääte onkin Bubrihin mukaan käytössä enää vain postpositiona–gerundin käytöstä hän esittää esimerkkejä vain komien 1800-luvulla eläneen suuren runoilijan Kuratovin teksteistä, esim. *paštavmyšt vyl' pašköm, važ vilö vižödig, šenžö göl mort* 'puettuaan uuden pu vun, vanhaa katseen, köyhä mies hämmästelee' (Bubrih 1949: 143). Pohjoisissa murteissa gerundi on kuitenkin säilynyt, Udoralla, Vymillä, Ylä-Vyčegdalla (SSKZD 486b): Udora *mun mišti* 'mentyä(än)', Vym *götras myšti* 'mentyä(än) naimisiin, Ylä-Vyčegda *vo mišt* 'tultua(an)', *kul mištüd* 'kuoltuasi'. Ala-Vyčegdan murteen kuvauksessaan sen esitti vielä Sorvačova (1977: 51): *mun myšt'i sija volöma* '(minun) lähdettyä(ni) hän saapui', *kuv nysšt'üd šor ün* 'kuoltuasi on jo myöhäistä'. Tämäkin gerundi saattoi siis ottaa tekijän ilmoittavan Px:n. Turkin ei saman murteen monografiassaan (1998) muotoa enää mainitse.

Muuten murteissakin gerundin sijasta käytetään postpositiokonstruktiota. Pääsanana on deverbaalinen *öm*-nomini: Keski-Sysola *šovöm myšti* 'syötyä', Keski-Vyčegda *gortö voöm myšt* 'kotiin tultua', Ižma *karem mys* 'tehtyä' (Wichmann–Uoti la 160).

Komin molemmat edellä esitellyt *m*-aineeksiset gerundit, *mön*- ja *mys(t)*-gerundit, voivat siis olla alkuperältään saman deverbaalisen nominin sijamuotoja siitä huolimatta, että *mön*- ja *mys(t)*-päätteet liittyvät verbi vartaloon eivätkä muodot jäsenny läpinäkyvästi deverbaalinen nomini + Cx -rakenteiksi. Tämä ei ole tavatonta. Muistettakoon, että esim. udmurtin karitiivin *mte*-partisiippi, päättyneen tekemisen *em*- ja *emyn*-partisiippien negatiivin *vastine*, on päätteiden osalta samoin menettänyt yhteyden *em*-ainekseen ja siinäkin pääte liittyy suoraan verbivartaloon (s. 247).

8) Komissa on myös *ömön*-päätteinen gerundi, rakenteeltaan läpinäkyvän selvästi deverbaalisen *öm*-johdoksen instrumentaali muoto eli etymologisesti edellä kohdassa 6 esitellyn kanssa identtinen muoto. Fokos-Fuchs huomauttaa kuitenkin, että *ömön*-muodoilla on komissa gerundaalisen käytön ohella myös sellaista käyttöä, jossa ne on tulkittava vain instrumentaalisjaisiksi nomineiksi (Fokos-Fuchs 1958: 285_). Samanlaista (*em*)-johdoksen pohjalta rakentunutta *emen*-loppuista verbinmuotoa käytetään udmurtissakin usein gerundin tavoin (Fokos-Fuchs 1958: 285). Udmurtin kielioppi (GSUJa. 1962) ei näitä muotoja gerundeina esittänyt, mutta sanakirjaan URSl. liitetty Alatyrevin kielioppiosa esittelee *emen*-muotoja gerundeina.

Alatyrevin kuvauksen mukaan *emen*-muodot ilmoittavat syytä: *ti kešaškemen, mi umme öm uše* 'teidän kirkumisenne takia me emme saaneet unta', *bördemen yz nomyr verany ug bygaty* 'ei voi puhua mitään, koska hän niin itkee' (URSl. 585; viimeksi mainitussa esimerkissä muodossa on tekijää ilmoittava Px).

Gerundina esitetty muoto on komissa sen sijaan temporaalinen tai modaalinen, pääverbin kanssa samatekijäinen: *ñözön munömön ylözzyk voan* 'hitaasti kulkeamalla pääsee kauemmaksi', *voys pondas ropkömön pyrny stökanas* 'vesi alkaa pulputen mennä lasiin' (Fokos-Fuchs 1958: 284), *öta-möd berdas topödcömön, ki na ki kutcyšömön tom jöz vošlalisny tuj kuža* 'toinen toiseensa painautuen, käsi käteen tarttuen nuori väki asteli tietä pitkin' (SKJa. 1955: 245). Liittämällä gerundin perään adverbi *čöč*: ('yhdessä') osoitetaan ilmauksella toimintaa tai tapahtumaa, jonka jälkeen seuraa nopeasti pääverbin ilmoittama toiminta tai tapahtuma: *labičö püksömön čöč nyjas gorödisny šyyny* 'penkille istuuduttuaan tytöt rupesivat heti laulamaan' (SKJa. 1955: 245).

Ei voi olettaa, että udmurtin ja komin muotoja olisi samanrakenteisuudestaan huolimatta käytetty jo kantapermissä gerundeina tai edes deverbaleisina adverbeina. Melkeinpä voi todistaa, että kysymys on kummassakin kielessä eri muodosteesta. Udmurtin *emen*-muotojen negatiivisina vastineina voidaan nimittäin käyttää *mtejen*-päätteisiä muotoja, jotka URSl.-sanakirjan kielioppiosa määrittelee myös gerundeiksi. Nekin ilmoittavat syytä, jonka puuttuminen estää tekemisen: *šokany omyr tyrmymtejen tuž čem no mur lulžyle* 'koska hän ei pysty kunnolla hengittämään, hän vetää tiheästi ja syvään henkeä' (URSl. 585. Alatyrevin mukaan *tyrmymtejen*-muoto on korvattavissa muodolla *tyrmymteys*, mt). *mtejen*-muodossa on kielteinen partisiippi muokattu instrumentaalijaiseksi (*mteys*-muodossa elatiivijaiseksi). Eikö siis *emen*-muotokin ole tulkittavissa partisiipin instrumentaalijaiseksi eikä deverbaleisen johdoksen instrumentaalimuodoksi?

Komin *öntön*-gerundi on sen sijaan merkityksensä, funktionsa kannalta ymmärrettävissä deverbaleisen nominin taivutusmuodosta syntyneeksi. Ilmeisesti komin *ömön*-gerundi on edellä kohdassa 6 esitettyä komin *mön*-gerundimuotoa nuorempi, vaikka se onkin muodostunut etymologisesti aivan samoista aineksista ja vasta kantapermiläisen ajan jälkeen komissa saanut gerundin ilmeensä. Eikä muoto komissakaan suinkaan aina gerundi ole, vaan edelleenkin deverbaleisen *öm*-nominin instrumentaalimuoto kuten Fokos-Fuchs (1958: 285-287) toteaa.

Udmurtti käyttää myös (*emja*-loppuista muotoa, jossa johdos on ottanut deverbaleisijan päätteän. Näillä muotoja on joskus myös pidetty gerundeina; Fokos-Fuchsin mukaan ne kuitenkin jäsenyivät edelleenkin nominin kaasumuodoksi, *m*-johdoksen adverbialijaiseksi muodoksi (Fokos-Fuchs 1958: 289).

9) Udmurtin erikoiskehityksen aikaan kuuluu sen *sa*-gerundi. Se on selitetty turkkilaisperäiseksi (Fokos-Fuchs 1958: 325...). Aiemmin Ašmarin ja Wichmann olettivat lainausta päinvastaiseksi (Wichmann 1903: 154). On myös kysytty, voisi ko udmurtin gerundilla olla kantapermiläinen tausta, ei kylläkään gerundina. Komissa on nimittäin myös verbikantaisia *sa*-adverbeja. Gerundin statusta niillä ei ole, näitä asentoadverbeja ei voi muodostaa kuin asentoverbeistä: (Ala-Vyčegda) *vočysa*, (Letka, Udora, Ižma) *vočsa* 'makuulla; makaava' < *vočny* 'asettua makuulle'. (Letka, Luza, Keski-Sysola, Ylä-Vyčegda, Pečora) *sultsa*, (Luza, Ala-Vyčegda, Keski-Vyčegda, Udora) *šivtsa*, (Vym, Ižma, Ylä-Vyčegda) *sutsa* 'seisoalla; seisova' < *sultny*, *šivtny*, *sutny* 'nousta seisomaan', (Letka, Vym, Udora, Ižma, Ylä-Vyčegda) *puksa* 'istualla; istuva' < (Ala-Vyčegda, Udora) *pukny* 'istua', (Udora) *kynsa* 'kumossa' < *kynny* 'mennä kumoon', (Letka, Luza, Keski-Sysola, Keski-Vyčegda, Ylä-Vyčegda, Pečora) *vošsa*, (Vym, Ižma) *vojsa*, (Ala-Vyčegda) *vojisa* 'avoinna, avoin' < *voššyny* 'avautua', (Keski-Sysola, Ala-Vyčegda, Vym, Udora) *tupkysa*, (Ylä-Vyčegda) *tupkisa*, (Keski-Vyčegda) *tupkösa* 'suljettu' < *tupkyny* 'sulkea, tukkiä' (Fokos-Fuchs 1958: 326–335, SSKZD). Komin adverbit muodostuvat siis samaan semanttiseen kenttään kuuluviista verbeistä. Ei ole todennäköistä, että tällaisesta adverbiryhmästä kehittyisi gerundi. (Yhtä ahdasalaiset, toisin muodostetut, deverbaalisten adverbien ryhmät on myös suomessa ja mordvassa.) Fokos-Fuchsin mukaan komin *sa*-adverbit ovat deverbaalisista s₀-johdoksista edelleen muodostettuja, toisin sanoen komilaisia eikä kantapermiläisiä; *a* on komissa sekä adjektiivinjohdin että adverbien päätte. Etymologisesti komilainen adverbien päätte ei Fokos-Fuchsin mukaan ole siis yhdistettävissä udmurtin gerundin päätteeseen. Adverbityyppi *sultsa*, *puksa* on Fokos-Fuchsin mukaan alkuun adjektiivivi. (Fokos-Fuchs 1958: 324–335.) Kirjakeilessä muodot luokitellaan adjektiiveiksi, näin Bubrih (1949: 88) ja SKIa. 1955 (s. 173).

Fokos-Fuchsilla on kuitenkin Letkalta pari esimerkkiä, joissa ei ole kysymys asentoadverbiista tai -adjektiivista: (Letka) *börttsa bajitö* 'hän puhuu itkien, itkevällä äänellä' < *bördny* 'itkeä', *užsa bajita* 'puhun unissani' < *užny* 'nukkua' (Fokos-Fuchs 1958: 326–327, Fokos-Fuchs 53a). Lienee mahdollista, että *užsa* on muodostunut *vočsa*-adverbien mallin mukaan ja edelleen *užsa bajitö* > *börđsa bajitö*.

Udmurtin *sa*-gerundi on runsaskäyttöinen, Fokos-Fuchsin mukaan yleisin udmurtin gerundeista (Fokos-Fuchs 1958: 324).

a) Gerundille luonteenomaiseen tapaan se sijoittuu verbin vapaaksi määritteeksi ja koko lauseen määritteeksi. Verbin määritteenä se on modaalinen:

udm *ajinyz muminyz tuž jaratysa vož illam pižes*. 'isä ja äiti suuresti rakastaen kasvattivat poikaansa'.

Koko lauseen määritteenä se on kontekstista riippuen erilaisia alistussuhteita ilmaiseva:

udm *jugyt lusa, umnez byrem-bere sultem so ad'cimi* 'aamun valjettua se mies tarpeeksi nukuttuun nousi', *kudo luysa salamen lyktim* 'koska meistä on tullut sukulaisia, tulimme tervehtimään'.

Gerundi kahdennetaan, jos halutaan tähdentää tapahtuman pitkällisyyttä, suurta määrää tms.:

udm *so myn ysa mynysa odig badžym vu-dure vuem* 'kauan kuljettuaan hän tuli suuren järven rantaan' (esimerkit: Bartens 1979: 219).

b) Onko seuraavassa kysymys edellisen kaltaisesta koko lauseen määritteen ja predikaattiverbin välisestä alistussuhteesta: *nyl baštyš kudo so vajem vinaze pečatse sörsa, ystopkaje ponsa, kudožezly šofe* 'puhemies tuomansa viinapullon sinetin murrettuaan, lasiin kaadettuaan, antaa morsi amen isälle' vai pikemmin koordinaatiosuhteessa olevista predikaatioista: 'puhemies murtaa tuomansa viinapullon sinetin, kaataa lasiin ja antaa morsi amen isälle'? Udmurtin *sa*-gerundin ja finitiiverbin liitolla voidaan nimittäin myös kuvata kahta ajassa peräkkäistä tapahtumaa (Kelmakov 1975: 90–91). Tätä rakennetta on nimettykin kopulaativiseksi konverbirakenteeksi (Bartens 1979: 216–217). Tšuvassissa, josta gerundi oletetaan lainatuksi (Fokos-Fuchs 1958: 325), käyttää omaa gerundiaan vastaavalla tavalla koordinaatiivisessa konverbirakenteessa (Krueger 1961: 163).

Udmurtti käyttää myös toista tšuvassissa, ja yleensä turkkilaiskielten, konverbirakennetyyppejä, ns. aspektuaalista konverbirakennetta. Siinä gerundi ja lauseen pääverbi muodostavat yhtenäisen yksikön, jolle semanttisen sisällön antaa gerundi ja aspektuaalisen ilmeen pääverbi, lauseen edellyttämässä muodossa oleva verbi. Udmurtti ei ole omaksunut tätä turkkilaiskielille luonteenomaista ilmiötä niin intensiivisesti kuin mari. Tietysti se on udmurtissa vahvin eteläisissä vahvan turkkilaisvaikutuksen alaisissa periferiamurteissa, mutta sitä tapaa muistakin murteista ja sillä on sija udmurtin kirjakielissäkin. Kielioppi ilmoittaa, että pääverbeinä tulevat kysymykseen verbit *bytynny* 'lopettaa', *bydestynny* 'suorittaa loppuun', *byrny* 'loppua', *vuyny* 'joutua, ennättää', *ulyny* 'elää', *ležynny* 'päästää', *baštyny* 'ottaa' (GSU:la. 1962: 277). Kelmakov luettelee tällaisia verbejä 25 kappaletta (Kelmakov 1975: 95–103). Tällaisia ovat mm. verbit *bydmynny* 'loppua', *keltynny* 'jättää', *kylyny* 'jäädä', *kuštynny* 'heittää', *šotny* 'antaa', *koškynny* 'lähteä'. Samanmerkityksiä verbejä käyttää tšuvassikin moni muukin turkkilaiskieli konverbirakenteissaan – ja myös mari (Čhaidze 1967: 247–258; Bartens 1979: 147–148, 217–218). Konverbirakenteessa tämä pääverbi menettää oman merkityssisältönsä ja vaikuttaa vain ilmauksen aspektiin, esim. *ulyny*-verbi merkitsee ilmauksen

aspektiltaan kontinuatiiviseksi (aivan kuten tšuvassin ja marın 'elää'-verbikin niiden konverbi-rakenteissa). Esim.

udm *waley juez arasa bydestizy in buskel'jos no* 'naapuritkin jo korjasivat kesäviljat', *kös ulvajjos töl šoryn tuž žog žuasa byrizy* 'kuivat risut tulessa nopeasti paloivat', *ta mur inukyn, kwakjos pölyn, keskić žiči watskysa uliz* 'siinä syvässä rotossa, pensaikossa, viekas kettu piileskeli', *aslaz rodinajez no aslaz kalykez šaryś malpasa uliš ad'ami* 'omaa synnyinnaataan, omaa kansaansa ajatteleva ihminen' – pääverbin ei siis tarvitse olla finiittimuodossa (GSU Ja. 1962: 277).

Verbin 'olla' taivutuksesta

Permiläiset kielet käyttävät predikaatiivirakenteissa nominaalilauseita indikaatiivin preesensissä. Preesensiin sopivan kopulan tarvetta ei siis ole.

Kahden epätyypillistä predikaatiota edustavan lauseen yksistentaalilauseen ja omistuslauseen, rakentamiseen käytetään indikaatiivin preesensissä *vylyny/vövny*-verbin pohjalta syntyneitä muotoja. Ne ovat kuitenkin nominaalisia. Niitä on kaksi, positiivinen ja negatiivinen. Positiivinen on udm *vai*, *vai*, komi *Pem*, komi *im*, komi (Letka, Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola, Pečora, Keski-Vyčegda, Ylä-Vyčegda) *em*, (Ala-Vyčegda) *vim*, (Vym, Udora) *vijim*, (Udora myös) *vijym*, (Vym myös, Ižma) *vijym* (SSKZD). Preesensissä edustavissa kielteissä yksistentaali- ja omistuslauseissa käytetty negatiivinen muoto on udmurtissa *övöl*, Permin komissa *abu*, Jažvan komissa *obel*, *obe*, komisyrjäänissä *abu*, (Letka, Luza, Ylä-Sysola, Keski-Sysola) *aby* ja vanhassa kirjakomissa *abul*.

Tällaiseneksistentaali-possessiivin (sanaluokasta tarkemmin s. 292-293) sekä positiivinen että negatiivinen muoto on nominaalistettu verbistä. Niin udmurtin kuin komin positiivinen muoto on selitettävissä udmurtin *vylyn*- ja komin *völhy/vövny*-verbin edeltäjän *m*-johdokseksi: udmurtissa on muissakin tapauksissa **-lm- > -l'm- > -l'm-*, ja vastaavasti komissa on muitakin **-lm- > -jm- > -jim* kehitystä osoittavia sanoja (Uotila 1933: 342). **m*-aineksinen on toki *vylyn/völhy*-verbin pääntyneen tekemisen partisiippikin: udm *vylem*, komi *völöm*. **m*-johdoksia on kuitenkin ollut kahta tyyppiä: **mA-* ja **mi-*aineksisia kuten esim. saamenkin perusteella jo tiedetään. Paradigman ulkopuolisten *vai-* ja *vijym-*muotojen osittain epääännöllinenkin kehitys on ymmärrettävää. Negatiivinen muoto taas on koostunut nominaalistetusta kieltoverbin muodostaja *vylyn/völhy*-verbistä konnegatiivimuotona.

Udmurtin ja komin positiiviset muodot yhdistivät etymologisesti Wichmann (1915: 43) ja Uotila (1933: 65, 342). *em/im*-muotoakin voidaan selittää komin *völhy* 'olla'-verbin muodoksi olettamalla sitä *vijym*-asun pikapuheliseksi muodoksi. Näin selittää yhteyden mahdolliseksi SKES (SKES II s. 428, 429). Rädelsen sijaan on

yhdistänyt vain udmurtin muodot *vañ* ja *vañ* sekä komin muodot *em* ja *im*. Ne ovat hänen mukaansa vanhan verbin **elä-* 'elää' johdoksia – jonka komilainen jatka ja täydentääkin komissa 'olla'-verbin paradigmaa – ja komin *vyjym* ainoastaan vanhan verbin **vole-* 'olla' johdos (Rédei 1967: 164–166). Olennaista on, että kaikki muodot selittyvät 'olla'-verbin, tai sen paradigmaan kuuluvien verbivar- taloiden nomini johdoksiksi. Uotila on selvittänyt negatiivisen muodon etymologiaa. Hän on kysynyt, onko kieltoverbillä ollut siinä sama muoto, joka näkyy suomen *epä*-sanassa. Uotila piti kantapermiläisenä lähtömuotona asua **ʒb-vʌl*, eli kyseessä olisi kieltoverbin nominaalinen muoto – jota permiläiset kielet eivät kylläkään muusta yhteydestä tunne – ja siihen liittyvä vanhan **vole*-verbin konnegatiivimuoto (Uotila 1933: 196–, 303, 1938: 62). Negatiivisen muodon nominaalistaminen eksistentiaali-possessiiviksi on tapahtunut siis nominaalistamalla kieltoverbi.

Tunnuksmerkkömoduksen, indikatiivin, muissa tempuksissa kuin preesensissä on kuitenkin niin predikatiivi- kuin eksistentiaali- ja omistuslauseissakin käytössä verbi, udmurtin *vyliny-*, komin *vövy/völny-* apuverbi. Tosin 1. preteritissä udmurtti on yleistänyt kaikkiin persooniin saman asun *val*, joten muoto on vailla verbin piirteitä, vailla persoonataivutusta ja myös vailla tempustunnusta. Ilmeisesti sen lähtökohtana on kuitenkin ollut 1. preteritin yks. 3. persoonan muoto. (Turkkilaiskielissä on indikatiivi- ja konditionaalirakenteita, joissa joka persoonaan on yleistynyt 'olla'-verbin yks. 3. persoonan preteritimuoto, ja turkkilaistyypisiä liittotempuksia käyttää udmurttikin: s. 208–210. Niistäkö on levinnyt taipumaton joku persoonaan *val* 1. preteritiinkin?) Udmurtin apuverbin muoto on tietysti vokaaliltaankin outo. Komimurteissa sen sijaan on säännöllinen verbin preterititaivutus: yks. 1. *völi* jne. Udmurtissa kielteinen preteriti on myös kaikissa persoonissa samanlainen: *öj val*, monikossa myös *öj völy* – taipuvan kieltoverbin sijalla on siis yksi ainut muoto. *öj*, oikeustaan tässä kieltopartikkeli. (Udmurtin konditionaali osoittaa samoja piirteitä: s. 223–225.) Komissa kielteinenkin preterititaivutus on kaikissa persoonissa säännöllinen.

2. preteritissä udmurtin apuverbillä on yksikkö- ja monikkomuoto: yks. *vylem*, mon. *vylillam*, murteittain pelkkä yksikkömuoto (GSÜJa. 1962: 214; Fuchs 1954: 164), eli 1. ja 2. preteriti, *val* ja *vylem*, ovat rinnastettavissa. 2. persoonan merkintä Px:lla on kuitenkin mahdollinen: *ti no vylem dy otyñ* 'tekin kuulemma olette olleet siellä' (URSI. 103a). Myös komissa muodolla on yksikkömuodon lisäksi monikkomuoto, nimittäin *öš* kongruenssipäätteellinen muoto: komiP *völöma* ja *völömaš* tai *vövö(m)a* ja *vövömaš*, komiJ *völöm* ja *völömaš*, komi *völöma* ja *völömaoš* (Luzan myös *völömaš*). Luzan ja Keski-Sysolan murteessa monikossa on myös muoto *völömmy*. Varsinaisissa komimurteissa molempien 2. persoonien merkintä on Px:a käyttäen mahdollista (merkittäähän kaikkien muiden verbien 2. preteritin 2. per-

soona Px:lla): yks. 2. *völömyd*, mon. 2. *völömnnyd* (KRSI. 892); Permin komissa tämä näyttää olevan mahdollista vain yks. 2. persoonan kohdalla: *völömyt* (KPRS1. 612); Jažvan komissa oli Lytkin mukaan käytössä vain yksi yksikön ja yksi monikon muoto, alkuperältään 3. persoonan muoto (Lytkin 1961: 68). Kielteinen 2. preteriti muodostuu asettamalla affirmatiivisen 2. preteritin muodon eteen udmurtissa *övöl* ja komissa *abu/aby* eli kielteinen eksistentiaali-possessiivi: udm. yks. *övöl vylem*, mon. *övöl vylillem*, komi yks. *abu völöma*, mon. *abu völömaoš*, 2. persoonat: *abu völömyd*, *abu völömnnyd*; tai udmurtissa käyttämällä kielteistä päättyneen tekemisen partisiippiä kielteisen 2. preteritin muotona: yks. *vylymte* ja mon. *vylillemte* (GSUJa. 1962: 214) – tähän on erityisesti udmurtin etelämurteiden verbinparadigmassa kielteisen 2. preteritin muoto.

Tunnusmerkkisiin moduksiin tarvitaan toinen apuverbi. Tämä suppletivismi näyttää olevan suomalais-ugrialaisten kielten vanha piire. Imperatiiviin ja optatiiviin udmurtti ottaa *luny-*verbin muodot (Fuchs 1954: 164) – verbin ensisijainen merkitys on 'tulla jksk'. Verbi on suomen *lie-*verbin etymologinen vastine. Bubrihin mukaan komin kirjakieli käyttää imperatiiviin samaa *lony-*verbiä (Bubrih 1949: 123). Esim. *lo daš!* 'ole valmis!', *lo tany!* 'ole täällä (kun tulen)!' (JC). Samoihin moduksiin ottavat Wichmannin mukaan komin murteet (Luza, Keski-Vyöegdä, Keski-Sysola, Pečora, Ižma, Udora) ja myös Permin komi (Jažvan komi) sen sijaan *olny/ovny-*verbin; verbin ensisijainen merkitys on 'elää', ja se on suomen *elää-*verbin etymologinen vastine (Uotila 1938: 61; Wichmann-Uotila 183a, 376, 382, 386, 393, 397, 403).

Verbiä udm *luny*, komi, komiP *lony*, komiJ *lonə* käytetään kylläindikatii vissaikin: futuurin muodostukseen (Fuchs 1954: 164; Bubrih 1949: 123; SKJa. 1955: 219; KPRS1. 612; Lytkin 1961: 68). Verbille permiläisissä kielissä ominainen 'werden'-merkitys ja 'olla'-verbin futuurin merkitys lankeavat siinä yhteen. Fuchsilta on udmurtin kielioppikuvauksessaan muutama esimerkki *luny-*verbin preesen smuodoistakin, jotka hän myös kääntää preesen sillei (Fuchs 1954: 164.) Komissa taas futuurinen *lony* 'sein' voikin saada yks. 3. persoonan preesen stavutuksen päätteen: yks. 3. *loö* (tai odotuksenmukaisesti *loas*), mon. 3. *loöny* (tai *loasny*) (SKJa. 1955: 219).

Verbien muodostaminen

Kummassakin permiläisessä kielessä uusia verbejä on muodostunut johtamalla, mutta lisäksi kummassakin kielessä verbejä muokataan yhdistämällä tai liittämällä.

Yhdistäminen tai liittäminen

Yhdistämisessä tai liittämisessä on kysymys kahden verbin liittämisestä, nominin

ja verbin liittämisestä sekä ideofonin (s. 326–328) ja verbin liittämisestä tai yhdistämisestä. Komissa adverbi ja verbi voivat muodostaa yhdysverbin, joskin tällaiset yhdysverbit ovat erittäin harvinaisia. Udmurtin tapa mukauttaa venäjistä lainaamansa verbit tuottaa sekin verbiliiton.

Kahden verbin liitoissa ei ole kysymys varsinaisista yhdyssoista, yhdysverbeistä, silloinkaan kun verbien yhdistelmän semanttinen sisältö ei ole läpinäkyvästi osien summa. Kumpikin osa säilyttää muodollisen itsenäisyytensä, taivutuksessa kumpikin osa on tasavertainen. Batori luonnehtii tällaisia kahden verbin liittoja nimittämällä ”kompositivensartige Verbindungen, verbale Zusammenschließungen” (Batori 1969: 41).

Kaksi verbiä yhdistämällä voidaan tuottaa uusi merkitys, yläkäsite:

udm *šudyny-šerekjany* ’huvitella’ (’leikkiä-nauraa’), *šiny-juyny* ’aterioida’ (’syödä-juoda’), *šudyny-vordyny* ’elättää, kasvatata’ (’ruokkia-kasvatata’), *myyny-vetlyny* ’vaelttaa’ (’mennäkulkea’) (GSUJa. 1962: 249–250),

komi *göry-köžny* ’viljellä maata’ (’kylvää-tylvää’), *verdny-juktavny* ’kestitä’ (’ruokkia juottaa’), *korny-votny* ’kerjätä’ (’pyytää-kerätä’) (Batori 1969: 43), *vundyny-vartny* ’korjata elo’ (’leikata-puida’), *kömašny-paštašny* ’pukeutua’ (’panna kengät jalkaan – pukea vaatteet’) (Sidorov 1953: 65).

Kuten monista edellä olevista esimerkeistäkin näkyi, usein tällaisen yhdysverbin osat jollakin tavalla edellyttävät toisiaan, ovat temporaalisissa tai syyn ja seurauksen suhteessa toisiinsa, tai osat ovat vain synonyymisia: komi *čamažtny-möv pavny* ’tuumia-ajatella’ (Beznosikova 1990: 224–225).

Verbien liitossa kumpikin osa tai puu: udm *šudysalmy-šerekjasalmy* ’huvittelimme’ (GSUJa. 1962: 250), komi *en-ömož verd, juktal?* ’ehkä et ole sitä kestänyt?’ (Batori mts. 43).

Udmurtin puhekielessä on verbiliitto, jonka jälkiosa ei itsenäisenä verbinä kuitenkaan elä. Tämä jälkiosa on *marany: gožjany-marany* ’kirjoitella ja tehdä muuta sellaista’, *vetlyny-marany* ’kuljettaa ja tehdä muuta sellaista’, *izimny-marany* ’jauhoinme ja teimme muuta sellaista’ (GSUJa. 1962: 250). Tässäkin on varmaan kyse tataarilaisesta käännöslainasta. Udmurtin verbi on ilmeisesti muodostettu interrogatiivipronominista *mar* ’mikä?’ – udmurtissa tyyppillinen tapa siirtää jonkin toisen sanaluokan sana verbiksi on muodostaa siitä *al-jhdos*, eli oikeastaan vain taivuttaa sitä 2. konjugaation mukaan, mistä kohta tulee puhe. Tataarinkin puhekielessä interrogatiivipronominista muokataan verbi – liittämällä siihen ’tehdä’-verbi –, jolla korvataan toinen verbi, jota ei puhua ja saa mieleensä tai ei halua mainita, tai jolla puhuja antaa sanomalleen huvittavan sävyn (STLJa. 1969: 206–207).

Komissa verbin *kerny* ’tehdä’ avulla muodostetaan samantyyppinen rakenne:

Sidorov sanoo, että komin rakenne tuo toimintaan tai tapahtumaan epämaaraisuuden, hidastuneisuuden ('leveyden') merkityksen: *šorūtiny-kermy* 'puhellalla ja tehdä muuta sellaista', *šojasny-kerasny da bara nuunasny vožō* 'he syövät ja toimittavat muuta sellaista ja taas menevät eteenpäin' (Sidorov 1953: 85). (Onko kyseessä venäjän puhekielen käyttämä ilmausyoppi? Samantapaista rakennetta käyttää mordvakin.) Ainakin komissa on myös sellainen verbi liitto, jossa edellinen verbi deskriptiivisesti luonnehtii jälkimmäistä: *gördlyny-šeravny* 'nauraa hirmumalla' ('hirnua-nauraa') (Bátori 1969: 46), *kaškō-kotörtō* 'juoksee läähättäen' ('läähättääjnkosee'), *řargō-norašō* 'ääneen itkien valittaa' ('itkee ääneen-valittaa'), *šargis-munis* 'meni kolisten' ('kolisi-meni') (Lud ykova 1995c: 51). Lud ykova luonnehtii tätä vanhaksi suomalais-ugrilaiseksi konstruktioksi (mt.). Bátori huomauttaa, että tämän rakenteen korvaa udmurtissa siinä niin vahvakäyttöinen gerundirakenne (Bátori 1969: 47).

Verbin ja sen määritteenä olevan nominin liitto voi leksikaalistua. Fraasi on udmurtissa kiteytynyt usein yhdysanomaiseksi. Esim. udm *šugadžyny* 'kärsiä' (*šug* 'vaikeus', *ađžyny* 'nähdä'), *mylpotyny* 'haluta' (*myl* 'mieli; halu', *potyny* 'tulla ulos'), *vožpotyny* 'suuttua' (*vož* 'viha, kiukku'), sen sijaan: *tau* (*taw*) *karyny* 'kiittää' (*tau*, *taw* 'kiitos', *karyny* 'tehdä'), *kyl nullyny* 'juuruta' (*kyl* 'sana, viesti', *nullyny* 'kantaa, viedä'), *sane ponyny* 'kunnioittaa' (*san* 'kunnia, kunnioitus', *ponyny* 'panna'), *tode vajyny* 'muistaa, muistella' (*tod* 'tieto', *vajyny* 'viedä, tuoda') (esimerkit: GSUJa. 1962: 251–252). Ilmaukset jäsentynevät yhdyssanoiksi tai sanaliitoiksi ilmeisesti ennen kaikkea muodon perusteella: yhdysanan ensiosan on oltava perusmuotoinen, ei obliikvisijainen nomini; vrt. *sane, tode* – muodot ovat illatiiveja: jos verbi edellyttää obliikvisijaista määritettä, nomini saa Cx:n ja yhdysanaa ei muodostu. Jos ensi osa on perusmuotoinen, yhdysanaksi tai sanaliitoksi käsittämässä ja vastaavasti yhteen tai erilleen kirjoittamisessa näyttää olevan huojuntaa. Sanakirja (URSI. 1983) kirjoittaa esim. ilmauksen *kyl nullyny* sekä erikseen että yhteen (s. 240b, 242a), ilmauksen *tau karyny* vain erikseen (413a). Koskaan ilmauksen yhdysanomaisuus ei ole pysyvä ominaisuus: osien väliin sijoittuvat paitsi Cx myös Px, kieltoverbi ja optatiivinen partikkeli, esim. *mylyz potysal* 'hän haluaisi', *vožed ug poty* 'et suutu', *vožez medaz poty* 'älköön suuttuko' (esimerkit: GSUJa. 1962: 252). Niissä fraaseissa, joissa nomini edustaa subjektiosaa, fraasi hajoaa koko finiittisessä taivutuksessa, koska Px:lla on aina ilmaistava fraasin KOKIJA. Infiniittisinä muotoina ja johdoksissa rakenteet taas ovat yhdysanomaisia: *mylpotysa užany* 'työskennellä halukkaasti, mielellään', *mylpotetek* 'haluttomasti', *mylpotem* 'toive', *mylpotemja* 'toiveen mukaisesti' (mts. 291a).

Komissa on samanlaisia nominin ja verbin liiton leksikaalistumia: *lög kutny* 'pitää vihaa' (*lög* 'viha', *kutny* 'pitää, tarttua'), *duk-perō* 'haisee' (*duk* 'haju', *perny*

'tulla ulos'), *dyš petö* 'laiskottaa' (*dyš* 'laiskuus'), *gaž petö* 'haluttaa' (*gaž* 'ilo; iloisuus'), *vež petö* 'käy kateeksi' (*vež* tässä merkityksessä elää vain tässä konneksiossa) (Wichmann–Uotila 195b), *gažyd petö* 'sinua haluttaa' (KRSI. 152b), *vežöy petö* 'minun käy kateeksi', *vež oz pet sijö olöm vylö* 'ei käy kateeksi hänen elämänsä' (mts. 83b), *matö vony* tai *matö voštyny* 'joutua pulaan' (*mat* 'pula, umpikuja', *vony* 'saapua', *voštyny* 'erehtyä') (Wichmann–Uotila 346b; KRSI. 41 la), *piñö vony* 'riitaantua' (*piñ* 'hammas; riitely') (Wichmann–Uotila 346b; KRSI. 593a). Komissa nämä fraasit ilmeisesti aina jäsenyvät sanaliitoksi. Jokin poikkeus on: *kilutny* 'vahvistaa kihlaus, kihlautua' (*ki* 'käsi', *kutny* 'tarttua') (KRSI. 282b), (Ižma) *kimalöny* 'sivellä kädellä' (Wichmann–Uotila 150a).

Taipumattomasta ideofonista (tämä sanalvokkaa käsitellään s. 326–328) ja verbi-osasta muodostuu myös yhdyssananomaisia verbejä, deskriptiivi verbejä. Niillä kuvaillaan kuufo-, näkö- ja tuntoaistivaihteluita sekä muutenkin ympäristön erikoispiirteitä, ihmisen mielenliikkeitä ja ihmisen kasvojen, olemuksen ja toiminnan erikoispiirteitä. Ideofonista ja verbistä syntyneissä yhdysverbeissä verbiosana tulevat kysymykseen vain tietyt verbit. Udmurtissa jälkiosana esiintyviä verbejä ovat *karyny* 'tehdä', *potyny* 'tulla ulos', *pottyny* 'tuoda ulos', (murt.) *šuyny* 'sanota'. Esim. *žin karyny* 'kilistä, soida', *čas karyny* 'aiheuttaa hälyä, melua', *šur karyny* 'meluta, kirkuu', *gur karyny* 'meluta' (GSUJa. 1962: 250), *čil-čil karyny* 'kiillottaa', *čil-ak karyny* 'välähtää (salamaa)' (Wichmann_Uotila_Korhonen 92b), *kurkaryny* 'vihata; parjata' (KRSI. 231b), *nors-nors karyny* 'röhkiä' (GSUJa. 1962: 305); *bičpotyny* 'kutittaa', *myñpotyny* 'hymyillä', *palpotyny* 'hymyillä', *šokpotyny* 'hengästyä', *šumpotyny* 'iloita', *kerpotyny* 'arkailla, hävetä', *gur pottyny* 'meluta' (GSUJa. 1962: 250, 252), *myñ-myñ potyny* 'hymyillä' (mts. 305), *žin šuyny* 'kilistä', *dup šuyssa usyny* 'pötkähtää maahan' (Wichmann_Uotila_Korhonen 251, 39b). Ideofonin ja verbin liitto ei myöskään ole kiinteä yhdyssana; edellä olevista esimerkeistä näkyy, että Wichmann on tajunnut yhdistelmän sanaliitoksi. Kirjakielen kielioppi ja sanakirja esittävät rakenteet taas yhdysnoina. Kuten verbin ja neutraalin nominin muodostama yhdysananomaisen fraasi, myös ideofoni + verbi-rakenne voi hajota ja ottaa jonkin grammatillisen elementin väliin: hajoaminen ei tässä tapauksessa kuitenkaan ole välttämätöntä. Esimerkkejä kielteisestä tai vutuksesta: *šum ud potišky* tai *ud šumpotišky* 'et iloitse', *ker ug potišky* tai *ug kerpotišky* 'en häpeile, arkaile', ja esimerkki optatiivista: *ker med potoz* tai *med kerpotoz* 'hävetkään' (GSUJa. 1962: 252). Myös partikkelin voi sijoittaa ideofonin ja verbin väliin: *gur gur no karoz vorgoronjosyd* 'nuoret miehet hihkuvat?' (sanakirja selittää: tarkoittaa, että he iloitsevat' – Wichmann–Uotila_Korhonen 63a). Mahdollisuus käyttää muotoja *ug kerpotišky* ja *med kerpotoz* osoittaa, että deskriptiivi verbien yhdysananomaisuus on kuitenkin vahvempaa kuin neutraalinominin ja verbin liitossa.

Ideofoni on usein reduploitu: *gur gur no karož*. Tyypillistä ideofonille on yksitavuisuus, mutta on myös kaksitavuisia, varsinkin *yr-* tai *yl-*aineksisia. Suffiksin *yr* aluetta ovatkin vain ideofonit (Alatyrev 1976: 100–117); *yl-*suffiksillisten joukossa on myös neutraalia sanastoa, mutta valtaosa niistäkin on ideofoneja (mts. 86–95). Esim. *dygyr.dygyr karny* 'kalistella' (Wichmann–Uotila/Korhonen 92b). Usein ideofoni on sille tyypilliseen tapaan vokaaleiltaan poikkeava kaksoissana: *žibyl-žabyl karny* 'viserrellä (varpuset); maiskuttaa' (mt.).

Komissa voi verbiosana tulla kysymykseen jokin verbeistä *kyvny* 'kuulla', *vižny* 'vartioida; (Luza:) katsoa', *mummy* 'mennä', *kerny* 'tehdä', *vartny* 'puida; lyödä; lyödä (kello)', *sižny* 'osua' (Sidorov 1953: 84; SK ja. 1955: 249–250). Usein *kyvny*-verbillä muodostuu ääntä jäljitteleviä, *vižny*-verbillä näköhavainnon kuvailuun perustuvia ja erikoisesti ihmistä kuvaavia, *kerny*-verbillä liikkeen kuvailuun perustuvia deskriptiivisiä verbejä: esim. *gypkylö* 'jyrisee', *dičvižny* 'näkyä korkeana', *pyrkpyrkkerny* 'ravistaa, puistaa' (Sidorov 1953: 80, 84). Verbi *munny* muodostaa usein momentaanisia tai inkoatiivisia deskriptiiviverbejä: *šarmunny* 'rässähtää' (mts. 81), *gulkmunny* 'nielasta kuuluvasti', *kovmuniš* 'läiskähti' (Wichmann–Uotila 164b). Verbi *kerny* ja *vartny* muodostavat usein pikemminkin kontinuatiivisia verbejä: *rum-nam kerny* 'syödä nopeasti ja niin että se kuuluu', *purkpark kerny* 'antaa selkään jklle', *čup kerny* 'maiskuttaa; suudella' (Wichmann–Uotila 93a). (Ižma) *puš vartny* 'höristää korviaan', *pušpaš vartny* 'murskata' (mts. 319a). Kuten esimerkeistä näkyy, Sidorov tulkitsee rakenteet yhdyssanoiksi, Wichmann sanaliitoiksi.

Kieltolauseessa kominkin rakenne hajoaa; silloin ideofonia vahvistetaan kernaasti toisella: *švc-ni-rač. ov kyv* 'ei kuulu risaustakaan' (Wichmann–Uotila 221a), *ruč ni rač, ninöm ez kyvly* 'ei risahdustakaan, ei mitään kuulunut', *nekön ez kyv kyš da kaš* 'mistään ei kuulunut rasahdustakaan' (Sidorov 1953: 83). Ideofoni muokataan usein *kyvny*-verbin edellä *a-*päätteellä kaksitavuiseksi: *šarakyvny* 'rätistä' (Sidorov 1953: 84). Kaksitavuisia *yr-*aineksisia ideofoneja on komissakin, ei tosin lainkaan samassa määrin kuin udmurtissa (Alatyrev 1976: 110–111). Niitä näyttää olevan erityisen runsaasti etelämurteissa, Luzalla ja Sysolalla, mutta monien alue ulottuu Vyčegdale asti. Esim. (Luza, Vyčegda) *mizgyr vižny* 'istua puhumatta, mitään tekemättä' (Wichmann–Uotila 242a), (Sysola) *veškyr vižö* 'puree kiukkuisena hampaat yhteen, vääntää suutaan' (mts. 325a), *vižgyr vižny* (Vyčegda:) 'istua toimettona, surullisena', (Luza, Keski-Sysola:) 'istua ruokaa himoiten (nälkää kärsivä)' (mts. 335b), (Keski-Sysola), *vizgyr vižny* 'istua kapakan edessä odottaen tilaisuutta ryypyn saamiseen' (mts. 337b).

Perinin komissa tulevat verbiosana kysymykseen *kyvny*, *vižny*, *munny*, *kerny*, esim. *rum munny* 'myhällä', *duz vižny* 'näyttää koppavalta', *gryma-gramakyvny* 'jyristä', *ožöšys žurkžurkkeris* 'ovi narisi', *böžnas lug-legkeris* 'hännällään viuhtoi' (Krivoščekova, Gantman 1964: 118, 129).

Ideofonin pohjalte rakentunut verbi sijoittuu yleensä predikaatiksi, mutta se voi komissa myös liittyä toiseen verbiin, jota se kuvailee, tämän toisen verbin eteen. Vrt. tähän edellä esiteltyjä komin verbiliittoja tyyppiä *kaškö-kotörtö* 'juoksee läähättäen', 'läähättää juoksee' (s. 269). Esim. *čarska kylö vetlö* 'kävelee (hangel-la), niin että ratisee' (Wichmann-Uotila 107a), *šarakylö gylälö* '(lehtiä) putoaa kahisten' (Sidorov 19153: 81), (Luza) *lās munis usis* 'kaatui (lapsi, joka opettelee kävelemään)' (Wichmann-Uotila 144b-). Adjektiivin määrätteeksikin pystyy finitiimuotoinen deskriptiiviverbi sijoittumaan: *völi tššizš löš* 'oli hiiskumattoman hiljaista' (Sidorov 1953: 87).

Permiläisten kielten yksittäisten deskriptiiviverbien ikä näyttää ulottuvan kantapermiin asti, vrt. udm *čupkaryny* (URSl. 479b) ja komin (Keski-Vyčegda) *čup kerny*, (Udora) *čup karyny* 'suudella' (Wichmann-Uotila 307b), mikä viittaa siihen, että tällaisia deskriptiiviverbejä käytti jo kantapermi. Permiläisten kielten tavoin mordvakin muodostaa deskriptiivisiä verbejä ideofonista ja verbistä (mordvassa käyttöön tulevat menemistä ja sanomista merkitsevät verbit), ja se on myös turkkilaiskielten tapa. Esim. tataarissa ideofonin liittyvät tekemistä ja tulemistä, saapumista merkitsevät verbit (STLJa. 1969: 292–293). Se että udmurtti käyttää näissä deskriptiiviverbeissä ennen kaikkea verbiä *karyny* 'tehdä' ja *potyny* 'tulla esiin', saattaa olla turkkilaisvaikutusta.

Adverbi ja verbi voivat komissa joskus muodostaa yhdyssanan (Bátoni 1969: 93): komi *gögörvony* 'ymmärtää' (*gögör* 'ympäri', *vony* 'tulla, saapua'): *me nékyž og gögörvo* 'en mitenkään ymmärrä', *gögörvotöm* 'käsittämätön' (KRSl. 167b, 168a); *pyr munigmoz* 'häiriöttä, estottomasti; ohimennen' (*pyr* 'läpi', *mumy* 'mennä' – sanakirja esittää vain tämän leksikaalistuneen gerundinuodon – KRSl. 587b), (Ižma) *gögörmumy* 'huimata (pää)' (SSKZD 86a). Esimerkeissä yhdyssanan merkitys ei ole osien summa, mutta merkitseksenkä yhdyssanan lähtökohhta on varmasti adverbien ja verbien liiton konkreettinen merkitys. *gögörvony*-verbin ikä ei ulotu kantakomiin: Permin komi ja Jazvan komi eivät sitä tunnne. Ei sitä käyttänyt liioin vanha kirjakomi. Murteissa verbi ja sentyykin adverbien ja verbien liitoksi, jonka osat eroavat kielto- tai kysymyslauseessa: (Udora) *voin-ö gögör?* 'ymmärsitkö?', *mi gögör og na voö* 'me emme vielä käsitä' (SSKZD 86a); lauseen fokus ottaa paikkansa verbin edestä. Verbin alkumerkityksen voi olettaa löytävän metästysterminologiasta. (Suomen *ymmärtää*-verbin merkityksen kehityksen SKES luonnostelee seuraavasti: 'ympäroidä (esim. kehällä), kiertää ympäri (tai allissa tarkoitus- tai omistukseen, hallintaan saamiseksi)' > 'saada kiinni; ajatuksin tavoittaa' > 'tajuta, oivaltaa' – SKES VI 1862b.) Fokos-Fuchs merkitsee välistä adverbien ja verbien yhdyssanaksi, käyttää väliviivaa: (Udora) *bör_vajny* 'vedä takaisin', (Keski-Sysola) *bör_pukis* 'pani takaisin (paikalleen)', (Vym) *bör_lokti* 'olen tullut takaisin', *bör-mumam* 'menemme takaisin' (*bör* 'takaisin') (Fokos-Fuchs 67b-68a).

SSKZD ei *bör*-alkuisia verbejä tunne. Komin itäpuolis^{et} sukukielet hanti ja mansi käyttävät prefiksiverbejä samoin kuin kolmas ugrilainen kieli unkarin. Komissakin fokusoitu adverbi sijoittuu verbin eteen, mutta prefiksiverbien kategorian syntymistä yksittäiset tapaukset eivät vielä merkitse. Muistettakoon myös ideofonien varaan syntyneet deskriptiiviverbit, joista edellä oli puhe. Voi kuvitella niiden elinvoimaisen käytön lisänneen verbin mahdollisuuksi saada eteensä neutraali adverbikin.

Udmurtista ei ole lainkaan esimerkkejä. Wichmann mainitsee Glazovin murteesta deverbaliisen muodon *ber_kylémez* 'jäljelle jäänyt (lauma)', mutta (toisesta murteesta) vain sanaliiton *ber kilyny* 'jääda jäljelle; jääda jälkeen' (Wichmann-Uotila-Korhonen 16b). Ilmauksen esittää sanaliiton a URSl. (s. 43a: *ber kylémezly* 'myöhästyneelle').

Seuraava taipumattomasta sananmuodosta ja *karyny*-verbistä koostuva udmurtin rakenne on aivan ilmeistä tataarilaisvaikutusta. Udmurtti lainaa venäjistä verbejä infinitiivimuodossa ja mukauttaa ne omaan kieleen liittämällä perään *karyny*-verbinsä tai venäjän refleksiiviverbien infinitiivimuodon perään oman refleksiiviverbinsä *kariškyny*: *filirovat' karyny* tai *fotografirovat'sja kariškyny* (GSUJa. 1962: 250-251). Täysin vastaava on tataarin puhekielen menetelmä (STLJa. 1969: 292).

Johtaminen

Permiläisten kielten ensisijainen menetelmä uusien verbien muodostamiseen on johto. Kummassakin kielessä on runsaasti johtimia, joilla a) toisen sanaluokan sana, nomini tai ideofoni, muutetaan verbiksi (a-funktio) tai joilla b) verbin rinnalle muodostetaan toinen verbi, jolla on kantaverbin argumenttirakenteesta poikkeava argumenttirakenne (b-funktio) tai joilla c) modifioidaan kantaverbiä: muodostetaan verbi, jonka argumenttirakenne ei muutu mutta joka tekemislaatussa tai aspektinsa suhteen poikkeaa kantaverbistä (c-funktio). (Tässä on noudatettu Kangasmaa-Minnin jaottelua: Kangasmaa-Minn 1987.) Useassa tapauksessa samaa johdinta käytetään useammalla kuin yhdellä tavalla, nimen omaan a- ja c-funktioita kannattaa usein sama johdin. Muutamassa tapauksessa samanmuotoisella johtimella on kaikki kolme funktiota. Kuten seuraavasta esityksestä ilmenee, silloin johtimen taustalla on vanhempien kielenvaiheiden useampia eri johdinaineksia. Seuraavassa käsitellään samanmuotoiset johtimet yhdessä puuttumatta siihen, onko kyse homofonisista eri johtimisista. Johtimet esitetään aakkojärjestyksessä. Merkinnällä a), b) tai c) osoitetaan, mikä edelläluetuista funktioista johtimella kussakin ryhmässä on.

Johdoksen kantana on usein johtamaton sana, mutta se voi olla johdos tai yhdysanakin. Jopa sanaliittokin voidaan kummassakin kielessä muuttaa verbiksi.

Esim.

udm *kapci vižem* 'kevytmäinen' → *kapcivižemnyy* 'tulla kevytmäiseksi' (GSUJa. 1962: 249), *pös vu* 'kuumavesi' → *pös vuan* 'kaltata, polttaa vedellä' (mts. 242).

komi *tom mort* 'nuori ihminen' → *tom mortavny* 'käyttäytyä nuoren ihmisen tavoin', *söd öcki* 'aurinkolasit, mustat lasit' → *söd öckiasny* 'panna aurinkolasit' (Bubrih 1949: 125–126. Bubrih kirjoittaa siis adjektiivin erilleen).

1) udm *a(l)*, komi *al*, av. Esim.

a) udm *gopany* 'kaivaa kuoppa' ← *gop* 'kuoppa', *suredany* 'piirtää' ← *sured* 'piirustus', *riimany* 'nimittää' ← *riim* 'nimi', *lömаны* 'kerätä tuomenmarjoja' ← *löm* 'tuomenmarja', *vuzany* 'myydä' ← *vuz* 'kaupankäynti; tavara', *vötany* 'nähdä unta' ← *vöt* 'uni', *gyany* 'aaltoilla' ← *gy* 'aalto', *zemany* 'ilmetä, osoittautua todeksi' ← *zem* 'totuus', *kañylany* 'keventyä' ← *kañyl* 'kevyt', *čeberany* 'kaunistaa' ← *čeber* 'kaunis', *dašany* 'valmistaa' ← *daš* 'valmis'; myös ideofonista saadaan näin verbi *sup(y)rany* 'kiehua hajalle', vrt. *supyr*, *supyr* 'hajalla' (esimerkit: GSUJa. 1962: 241–243). Synkronisesta näkökulmasta kantasanan ja johdoksen suhteen sijalla näissä tapauksissa voi nähdä toisenlaisenkin suhteen: nomini (tai ideofoni) verbistetään taiputtamalla sitä 2. konjugation mukaan. (Alempaan konversiota käsiteltäessä tulee puhetausta tapauksista, joissa nominin rinnalla on samavertainen 1. konjugation mukaan taipuva verbi.)

komi *kömvny* 'panna jalkineet' ← *köm* 'jalkineet', *götravny* 'mennä naimisiin (mies)' ← *götyr* 'vaimo', *yždavny* 'olla herrana, isäntänä' ← *yžyd* 'iso' (esimerkit: SKJa. 1955: 248). Denominiaalisen intransitiivisella *al*-johdoksella on komissa rinnallaan transittiivinen *öd*-johdos: *pös* 'kuuma, kuumuus; hiki' → *pösälny* 'kuumeta, tulla hikeen', *pösödny* 'kuumentaa; hiootaa' (Wichmann-Uotila 201a).

c) udm *iškany* 'repiä (eri paikoista), vrt. *iškyny* 'repiä', *byškany* 'halkoa, lohkoa (eri kohdista)', vrt. *byškyny* 'halkoa, lohkoa' (GSUJa. 1962: 223), *kižnany* 'aivastella', vrt. *kižnyy* 'aivastaa' (Wichmann-Uotila-Korhonen 108a),

komi *ušalny* 'pudota usein' ← *ušny* 'pudota' (Wichmann-Uotila 315a), *yšalny* 'lähettää monta' ← *yštyny* 'lähettää' (mts. 71b), *voavny* 'saapua (moni)' ← *vony* 'saapua': *vörö voalisny vyl'jöz* 'metsään tuli uusia ihmisiä' (SKJa. 1955: 225). Intransitiivisella, merkitykseltään frekventatiivis-kontinuaatiivisella *al*-johdoksella on usein rinnallaan transittiivinen *öd*-johdos, esim. *kulny* 'kuolla' → *kulälny*, *kulavny* 'kuoleskella (esim. epidemiaan moni)': *kulödny* 'tappaa',

kusny 'sammua' → *kusalny* 'sammua' : *kusödney* 'sammuttaa' (Wichmann–Uotila 129). Aina *al*-johdoksille ei kuitenkaan voi osoittaa kantaverbiä, esim. *sulalny* 'seisoa', vrt. *sulödney* 'panna seisomaan, seisottaa' (Wichmann–Uotila 241a), *velalny* 'oppia', vrt. *velödney* 'opettaa' (mts. 322a).

Komin kielioppi huomauttaa erikoisista *al*-johdosten käyttötavoista (SKJa. 1955: 224). *al*-johdos on usein rajallisen, lyhytkestoisen ajan ilmaisin: *petavny* 'mennä ulos joksikin ajaksi ja palata sitten takaisin': *petalam!* 'mennään ulos joksikin ajaksi!' ← *petny* 'mennä ulos'.

al-johtimen rinnalla on jo kantapemissä ollut pelkän konsonanttiaineksen käsitävä johdin. Se on *al*-johtimen rinnalla käytössä kummassakin permiläiskielessä. Tämä johdin *l* muodostaa kontinuaatiivisia, frekventatiivisia tai kontinuaatiivis-frekventatiivisia verbejä. Udmurtissa johdin liittyy 1. konjugation verbeihin: myös johdokset taipuvat 1. konjugation mukaan. Joissakin murteissa johdin liittyy myös 2. konjugation verbeihin. (2. konjugation verbeistä muodostetaan frekventatiivijohdoksia *j*-johtimen avulla: alempana kohta 6). Esim.

c) udm *lukylyny* 'jakaa (useaan osaan)' ← *lukyny* 'jakaa', *dunylyny* 'sita (monia t. monesta paikasta)' ← *dunyny* 'sita' (esimerkit: GSUJa. 1962: 219–220), Kuckm. *soje mănəm veralizä* 'sitä minulle on (toistuvasti) puhuttu' ← *verany* (Kel'makov–Saarinen 1994: 125).

Komin verbiä modifioivista johtimista *l*-aineksinen frekventatiivinen tai frekventatiivis-kontinuaatiivinen johdin on hyvin runsaskäyttöinen. Frekventatiivisuuden korostamiseksi *l* saatetaan herkästi kaksin- tai jopa kolminkerataa. Se esiintyy asuissa *l*, *yl* (< *yll*), *lyvl*. Esim. *vurlyny* 'ommella useasta kohdasta' ← *vurny* 'ommella', *boštlyvlyny* 'ottaa usein, ottaa monta' ← *boštny* 'ottaa': *me bibliotekays kätga boštlyvla* 'lainaan usein kirjoja kirjastosta' (esimerkit: SKJa. 1955: 223–224). Lauseen nominijäsenten subjektin ja objektin monikko edellyttää usein frekventatiivijohdinta. Näin on muissakin suomalais-ugrilaisissa kielissä.

Myös komin *av/al*-johtimen rinnalla on kahdesta johdinaineksesta koostunut *lav* (*lal*). Esim. *čeglalny* 'murtaa, murtaa monesta kohdesta, moneksi kappaleeksi' ← *čegny* 'murtaa; murtaa' (Wichmann–Uotila 295b).

Komin *l*-johdoksella samoin kuin *al*-johdoksella voidaan tähdentää tapahtuman lyhyttä, rajallista kestoä: *puktylny* 'asettaa jk jnk joksikin ajaksi' ← *puktyny* 'asettaa'. Seuraavissa esimerkeissä *l*-johdoksella viitataan taas kauan sitten tapahtuneeseen: A. S. Puškin *čušlis 1799 von, sijö velödčylis licejyn* 'A. S. Puškin syntyi v. 1799. Hän opiskeli lyseossa', *Ivanlön čojys vaö vöjlis* 'Ivanin sisko hukkuu kauan sitten'. (SKJa. 1955: 224.)

Sekä dnominiaalisen että deverbaalisen frekventatiivis-kontinuaatiivisen a-verbijohdinten, siis sekä a- että c-funktiossaan, *al*-johdin on jo kantapemiläistä

perua. Myös c-funktiosta /johdinta on käytetty runsaasti jo kantapermissä. On mielekkäintä, että johtimet on eriytetty vokaalilla jo kantapermissä: *al* on myös denomiinaalinen johdin, /pelkästään deverbaalinen. *al*-aines on ollut siis kantapermissä hyvin vahva verbin merkki. Tällä perusteella *al* saattoi muodostua kantaudmuutissa jopa konjugaatiotunnukseksi? Tietenkin juuri konjugaatio tunnukse-
na vokaalillinen *al*-tyyppi oli tarkoituksenmukainen; ero y-vartalaiseen 1. konjugaatioon varmistui: *myyny-ny*, mutta *vera-ny*.

Iäkkään **l* on uralilainen johdin, alun perin sekä denomiinaalinen verbi-
johtimenä että frekventatiivisena johtimena käytetty (Laakso 1997: 293–).

2) udm. komi *d*, *t* (soinnittoman konsonantin jäljessä ja kauempana sanassa johtimella on asu *t*). Udmurtin johdoksista useimmat taipuvat 1. konjugaation mukaan. Esim.

a) udm *mudyny* 'kaivaa, mullata' ←- *mu* 'maa', *šizdyny* 'tehdä kolo, kovertaa' ←- *šiz* 'tikka', *pu'dyny* 'tulla rakoille' ←- *pu'y* 'vesirakko'; kantasana ideofoni: *čoidyny* 'jäykistyä' ←- *čoi-čoi*: jstk jäykistyneestä, kankeasta (esimerkit: GSUJa. 1962: 244–245), *kottyny* 'kastella' ←- *kot* 'märkä' (Wichmann-Uotila-Korhonen 123b), *kotyrtyny* 'ympäröidä' ←- *kotyrt* 'ympäri; ympyriäinen, kiertäinen' (mts. 123b, 125a),

komi *myždyny* 'syöttää' ←- *myž* 'synti, syylisyys', *nyždyny* 'tylisiyttää' ←- *nyž* 'tylsä', *kušdyny* 'tehdä kaljuksi, kyniä' ←- *kuš* 'kalju, paljas', *jošdyny* 'teroitaa' ←- *još* 'terävä', *čukörtny* 'koota kasaan' ←- *čukör* 'kasa' (esimerkit: SKJa. 1955: 248–249).

Taas on kyseessä kantapermiilinen, ja vanhempikin, jopa uralilainen johdin, alkuaan **t* vaineksinen (Hakulinen 1979: 265–, 287–; Laakso 1997: 292–). Sama **t* johdin on saanut permiiläisissä kielissä myös asun udm *et*, komi *öd*. Se esitellään alempana.

3) udm *ž* (vokaalin tai soinnillisen konsonantin jäljessä), *č* (soinnittoman konsonantin jäljessä), murteittain myös *ž*; komi *ž* (vokaalin ja soinnillisen konsonantin jäljessä, *ž* allomorfin *d:n* jäljessä, murteittain muiden soinnillisten konsonanttien jäljessä; kirjakielen ortografia noteeraa tämän assimilatiolmiön), *š* (soinnittoman konsonantin jäljessä tai kauempana sanassa, *č* allomorfin *m:n* jäljessä; kirjakielen ortografia noteeraa assimilatiion). Johdokset ovat intransitiivisia, translatiivisia. Udmurtissa johdokset taipuvat 1. konjugaation mukaan. Esim.

a) udm *jožyny* 'jäättyä' ←- *jö* 'jää', *viržyny* 'tulla veri sek si' ←- *vir* 'veri', *gonžyny* 'tulla karvai sek si' ←- *gon* 'karva'; kantasana ideofoni: *supžyny* 'kiehua

hajalle' ← *supyl'-supyl'*: jstk pehmeästä, hajonneesta (esi merkit: GSUJa. 1962: 245, 247). *napčyny* 'saota, tulla paksuksi' ← *nap* 'sakea', (Uržum) *tolžyny* 'tulla talviseksi, talvi stua' ← *tol* 'talvi' (Wichmann_Uotila-Korhonen 265a),

komi *važyny* 'kostua' ← *va* 'vesi', *čoržyny* 'kovettua', vrt. *čoryd* 'kova'. *kodžyny* 'tulla humalaan' ← *kod* 'humalainen', *ödžyny* 'nopeutua' ← *öd* 'tempo, nopeus', (Luza) *lolžyny*, Sysola *lolžyny* 'herätä henkiin; tointua' ← *lol* 'henki', *gažtömcyny* 'ikävyystyä' ← *gažtöm* 'iloton, ilottomuus' (esi merkit: SKJa. 1955: 248).

c) udm *lobžyny* 'lähteä lentoon' ← *lobyny* 'lentää', *ulžyny* 'elpyä, virota' ← *ulyyny* 'elää' (GSUJa. 1962: 246), *vuržyny* 'ommella kerran, vähän' ← *vuryyny* 'ommella' (esi merkit: GSUJa. 1962: 222),

komi *povžyny* 'pelästyä' ← *povny* 'pelätä', *lebžyny* 'lähteä lentoon' ← *lelmy* 'lentää', *pužyny* 'ruveta kiehuamaan' ← *puny* 'kiehua', *bördžyny* 'ruveta i.t. kemään' ← *bördny* 'itkeä', *čykšyny* 'pilaantua' ← *čyknj* 'pilaantua' (esi merkit: SKJa. 1955: 226; viimeksi mainituksessa esimerkissä SKJa. 1955 antaa saman merkityksen johdokselle ja kantaverbille; Wichmann_Uotila 291 esittää myös verbit synonyymeina), ?(Udora) *ovšyny* [š'] 'nousta (taikina)' ← *ovny* 'elää' (muissa murteissa vastaavan merkityksinen verbi on nomini kantainen: *lovžyny*, *lolžyny* ← *lol*, *lov* 'sielu, henki') (SSKZD 200b).

Deverbaalisena tämä johdin on siis inkoatiivijohdin tai inkoatiivis-momentaanimen.

Udmurtin ja komin johdokset kuuluvat etymologisesti yhteen, vaikka udmurtti onkin etupäässä affrikaatta ja komi si bilanttiauisen johtimen käyttelijä; allomorfit ovat yleistyneet erisuuntaisesti. Kyseessä on ainkin kantapermiin palautuva johdin; on myös kantapermiin palautuvia johdoksia, esim. udm *jöžyny*, komi *jižyny* 'jäättyä' ← udm *jö*, komi *ji* 'jää', udm *lobžyny* 'lähteä lentoon' ← *lobyny* 'lentää', komi *lebžyny* 'lähteä lentoon' ← *lebny* 'lentää'. Johdin on ilmeisesti vanhempikin; se voi palautua **ŋc*-asuun, ja se voitaneen yhdistää itämerensuomen momentaaniin *Aise*-johtimeen (Korhonen 1981: 252).

4) udm *ekt*, komi *ökt*.

Udmurtin johdin muodostaa adjektiivista translatiivisia verbejä, jotka taipuvat I. konjugaatiin mukaan. Esim.

a) udm *gordektyny* 'punertua, tulla punaiseksi' ← *gord* 'punainen', *šödektyny* 'mustua' ← *šöd* 'musta' (esi merkit: GSUJa. 1962: 248), *kyršektyny* (Malmyž) 'ryvetyä; liata, (Ufa) mustata' ← *kyrš* 'musta, mustanlikainen; mustuus, lika'

(Wichmann-Uotila-Korhonen 1151), *kösektyny* 'kuivua, kuhtua' ← *kös* 'kuiva' (Uotila 1933: 287).

Kummassakin kielessä saman asuinen johdin muodostaa momentaanisia verbejä:

c) udm *šulžektyny* 'kalveta (kauhusta)' ← *šulžyny* 'kalveta (sairaudesta)', *uržektyny* 'alkaa märkiä' ← *uržyny* 'märkiä, alkaa märkiä', *šerektyny* 'ruveta nauramaan', vrt. *šerem* 'nauru' (Uotila 1933: 287).

komi (Sysola) *kyzöktyny* 'yskäistä' < *kyzny* 'yskiä' (Wichmann-Uotila 113a), *šeröktyny* 'ruveta nauramaan', vrt. *šeralny* 'nauraa' (Uotila 1933: 287).

Johdin on yhdysperäinen. Vrt. udm *šerektyny* 'ruveta nauramaan', *šerekjany* 'nauraa, pilkata' (Wichmann-Uotila-Korhonen 231a), *valektyny* 'saada ymmärtämään', *valekjany* 'opettaa, selittää' (mts. 311a). (Glazov) *berektyny* 'kääntää nurin', *berekjany* 'pyörittää' (mts. 18b, 19a). *ekt*-johdoksella on siis rinnallaan *ekj*-aineksinen kontinuaatiivis-frekventatiivinen verbi; kontinuaatiivis-frekventatiivinen *j*-johdin esitellään alempana samoin kuin momentaaninen *t*-johdin.

5) udm *et*, komi *öd*.

a) udm *kwašetyny* 'kohistaa' ← *kwaš*: kovasta kohinasta, *žuetyny* 'vinkua (tuuli)' (esimerkit: GSUJa. 1962: 248). Udmurtissa *et* muodostaa siis deskriptiiviverbejä ideofonikannoista. Ne ovat I. konjugation mukaan tapuvia kontinuaatiivis-frekventatiivisia verbejä,

komi *čynödny* 'savustaa' ← *čyn* 'savu', *rožödny* 'tehdä reikä, reikä' ← *rož* 'reikä', *šödödny* 'mustata' ← *šöd* 'musta' (esimerkit: SKJa. 1955: 248), *kötödny*, komiP *kötötny* 'kostuttaa, kastella', vrt. *kötöyd* 'kosteaa, märkä' (Uotila 1933: 98), udmurtissa on säilynyt kantasana *kot* 'märkä' (Wichmann-Uotila-Korhonen 123b).

b) udm *budetyny* 'kasvattaa' ← *budyny* 'kasvaa', *dyšetyny* 'opettaa' ← *dyšyny* 'oppia', *vunetyny* 'unohtaa' ← *vunyny* 'unohtua' (Uotila 1933: 98),

komi *kusödny*, komiP *kusötny* 'sammuttaa' ← *kusny* 'sammua', *vunödny* 'unohtaa' ← *vunny* 'unohtua' (Uotila 1933: 97), *mödödny* 'lähetää; pyytää menemään' ← *mödny* 'mennä, lähtää', *esködny* 'saada uskomaan' ← *eskyny* 'uskoa', *katödny* 'kuljettaa ylös virtaa' ← *katny* 'mennä ylös virtaa', *kuritödny* 'tarjota tupakkaa, antaa tupakoida' ← *kuritny* 'tupakoida' (< ven.) (Bubrih 1949: 153).

Edellisissä esimerkeissä kantaverbi oli intransitiivinen, ja johdin transitiivisti verbin kausatiiviksi.

Transitiivisesta kantaverbistä voidaan muodostaa *öd*-johtimella kuratiiviverbi, esim. komi *karödny*, komiP *kerötmy* 'teittää' < *karny*, *kerny* 'tehdä'. (Udmurtista ei ole esimerkkejä.)

c) komi *dorödny* 'takoa, raudoittaa; kengittää' ← *dorny* 'takoa; kengittää', *nuödny* 'viedä mukanaan' ← *nuny* 'kantaa, viedä', *vižödny* 'katsella; vartioida' ← *vižny* 'pitää; vartioida; nähdä, katsoa' (Uotila 1933: 97).

Uotila nimittää näitä johdoksia frekventatiiviverbeiksi (Uotila mt.), ja siksi verbit on esitetty tässä c-tyyppinä. Verbien merkityksistä ei kyllä frekventatiivisuutta erota. Kuratiiviverbejäkään eli b-tyypin verbejä nämä eivät liioin ole; kantasana on verbi, joten eivät nämä a-tyyppiäkään edusta.

Uotila yhdistää permiläisten kielten a- ja b-funktioiset suffiksit etymologisesti edellä kohtana 2 käsiteltyyn suffiksiin udm, komi *dlt*. Uotila jättää avoimeksi kysymyksen sen suhteesta suknkielissä esiintyviin johtimiin (Uotila 1933: 99). Tässä c-tyyppinä esitetyt verbit sisältävät Uotilan mukaan vanhan **nt*-frekventatiivisuffiksin (Uotila 1933: 97).

Komin a-tyypin johdin, denominaalinen *öd*-johdin liittyy kuitenkin herkästi myös yhteen soinnilliseen konsonanttiin päättyvään nominivartaloon, joihin odotaisi liittyvän pelkän *d*-aineksen, mikäli *öd* ja *dlt*-aineksilla olisi allomorfiinien suhde. Tämä viittaa siihen, että kyseessä voisi olla kuitenkin eri johdin. Denominaalisen *öd*-johtimen taustalle on oletettu myös yhdysperäistä johdinta **mt* > **nt* (Laakso 1997: 287). Tästä voisivat olla todisteena sellaiset verbiparit kuin komi (Ižma) *šödödny* 'mustata' ja *šödmyny* 'mustua'. Ne eivät kuitenkaan ole tyyppillisiä; paljon tavallisempi on suhde *kötödny* 'kostuttaa' ja *kötašny* 'kostua', *rožödny* 'tehdä reikä', *rožalny* tai *rožašny* 'tulla reikä' ja toisaalta suhde *jummyny* 'tulla makeaksi' ja *jummödny* 'tehdä makeaksi' (Wichmann–Uotila 83b). Mitä taas udmurtin kontinuatiivis-frekventatiivisia deskriptiiviverbejä muodostavaan *et*-johtimeen tulee, niin sillä voisi olla yhteys c-tyypin verbeihin.

Johdin udm *et*, komi *öd* voi olla alkuperältään vanha **IV*-rakenteinen johdin, jolla johdetaan verbejä sukukielissäkin sekä nominista että verbistä ja nimenomaan intransitiiviverbeistä transitiivisia (Hakulinen 1979: 265–, 287–; Laakso 1997: 292–).

Vaikuttavatko johdintyyppin valintaan myös johdospesyeen sisäiset analogiasuhteet? Voi nimittäin todeta, että komin *öd*-johdokset kuuluvat usein sellaisiin johdospesyeisiin, joissa on myös *aš* ja/tai *al*-johdos. Esimerkkejä a-tyypin *öd*-verbeistä:

gördödny 'punata' : *gördavny* 'punata, maalata pumaiseksi' (Wichmann-Uotila 239b), *rožödny* 'tehdä reikä' : *rožalny* 'mennä rikki, tulla reikiin' : *rožašny* id. (mts. 225b...), *šödödny* 'mustata; liata' : *šödašny* 'likaantua' (mts. 246b), *čynödny* 'savustaa' : *čynašny* 'savustua' : *čynavny* 'savustaa; savustua, mustua savusta' (mts. 291b), *piödny* 'saattaa synnyttämään' : *piašny* 'vasikoida; varsoa' : *pialny* 'poikia (koi ra, kissa, lammas), saada avioton lapsi' ← *pi* 'poika' (mts. 202b), (Ižma) *pomedny* 'päättää' (Wichmann-Uotila 212b) : *pomašny* 'päätyä, loppua' : *pomavny* 'lopettaa' (Bubrih 1954: 149) ← *pom* 'pää, loppu'. Samanlaisissa ryppäissä esiintyvät myös kausatiiviset *öd*-verbit: *pyšjödny* 'viellä juosten jtk' : *pyšjašny* 'juosta erilleen toisistaan' : *pyšjavny* 'juosta', kanta-verbiniä *pyšjyny* 'juosta pois, paeta' (Fokos-Fuchs 796b--).

Usein kantaverbiä, kantasanaa ei pesyeelle voi osoittaa lainkaan: *kesjödny* 'määrätä jklle tehtävä, lähettää palvelija asialle' : *kesjašny* 'tehdä palveluksia jollekin' : *kesjavny* 'palvella, totella jkt' (Fokos-Fuchs 381b).

6) komi *g*, *k* (edellisen äänteen soinnillisuuden tai soinnittomuuden mukaan). Johdin muodostaa ideofonikannoista verbejä. Esim.

a) *kovgyny* 'iskeä kolauttaa', vrt. *kovmuni* 'kolahiti', *kaškyny* 'huhottaa', vrt. Ylä-Sysola *kaš va jny* id.

7) udm *get* (soinnillisen konsonantin jäljessä), *ket* (soinnittoman konsonantin jäljessä).

Udmurtissa tämäkin johdin muodostaa verbejä ideofoneista. Johdokset taipuvat aina 1. konjugation mukaan. Esim.

a) *nurgetyny* 'murista' ← *nurnur*: murinasta, surinasta, *žongetyny* 'kilitä', vrt. *žon-žon* kilinistä (Wichmann-Uotila-Korhonen 334b), *šalkketyny* 'paukuttaa' ← *šalk*: kovana esineen kolahduksesta. Johdin on ilmeisen yhdyisperäinen, sillä pelkkä *et* muodostaa myös deskriptiiviverbejä: *kwašetyny* 'kohista' ← *kwaš*: kovasta kohinasta (esimerkit: GSU Ja. 1962: 247, 248). Velaarikusiliilla lienee jo kantapemissä ollut paikkansa deskriptiiviverbeissä, sillä sitä käyttää niiden muodostamiin myös komi, kutein kohdasta 6 näkyy.

Komissa on johdin *köd*, jolla intransitiiviverbeistä muodostetaan transitiiiviverbejä. Bubrih pitää mahdollisena, että *köd*-johdinten *koli* si kuulunut aiemmin kantaverbin vartalokonsonantistoon (mts. 153), sama on kie liopin SKJa. 1955 kanta (s. 232); tämä ei kuitenkaan tunnu uskottavalta, sillä verbissä ei kummassakaan kielessä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ole kahden vartalon vaihtelua (komi *lokny* 'tulla' : *me lokta* 'minä tulen'). Bubrihin ajatusta tukee tietenkin se, että sama

funktio kuin *köd*-johtimella on myös *öd*-johtimella (kohta 5). Udmurtiksi muodostaa deskriptiivi-verbistä *get/ket*-johtimella, jota komi-*n* deskriptiivi-verbistä ei löydy, mutta myös pelkällä *et*-johtimella (kohta 5). Edustaisivatko udmurtin *get/ket* ja komi-*n* *köd* kuitenkin kantapermiläistä johdinta? Esi-merkkejä komi-*n* johdoksista:

b) *petködny* 'viedä, tuoda ulos' ← *petny* 'mennä, tulla ulos' (vrt. udm *potyny*), *potködny* 'halkoa' ← *potny* 'haljeta', *pötködny* (mutta Permin komissa *pötöt-ny*!) 'tehdä kylläiksi' ← *pötny* 'tulla kylläiksi', *ušködny* 'pudottaa' ← *ušny* 'pudota' (vrt. udm *ušyny*).

8) udm, komi *j*. Udmurtin johdoksista osa taipuu 1., osa 2. konjugaation mukaan. Esim.

a) udm *pusjyny* 'merkitä' ← *pus* 'merkki, tamma', *visjany* 'erottaa, eristää' ← *vis* 'väli', *kärjany* 'tehdä pesä' ← *kar* 'pesä' (GSUJa. 1962: 246),

komi *pasjyny* 'merkitä, merkitä *pas*-merkillä' ← *pas* 'tamma', *posjyny* 'silloittaa' ← *pos* 'silta' (esimerkit: SKJa. 1955: 249).

c) Komissa on jonkin verran *j*-johdoksiksi tulkittavia koni-*n*ua-tiivi-s-frekventatiivisia verbejä, esim.

komi *tygjyny* 'pariutua nopeasti (eläimet)' ← *tygny* id., *šyrjyny* 'leikata pieniksi paloiksi' ← *šyny* 'leikata' (esimerkit: Kneisl 1978: 92), *kodjyny*, *godjyny* 'kaivaa (esim. perunoita)' ← *kodny*, *godny* 'kaivaa' (Wichmann-Uotila 113b). Sellainen voisi olla myös *koljyny* 'saattaa', vrt. udm *keljyny* (Wichmann-Uotila 117b). Vrt. myös komi *gudjyny* 'kaivaa käsin, käpälän', udm *gudyny* (mts. 62).

Udmurtin frekventatiiviset *j*-johdokset edustavat johdostyyppiä, jolle ei yleensä voi osoittaa kantaverbiä. Sen sijaan ne ovat korrelaatioosuuksissa momentaani-sin *t*-johdoksin. Nämä *j*-johdokset taipuvat vain 2. konjugaation mukaan. Johdin näyttää liittyvän konsonantivartaloon. Esim.

udm *čerekjany* 'huudella, valittaa', vrt. *čerektyny* 'huudattaa', *vošjany* 'vaihdella', vrt. *voštyny* 'vaihtaa', *bašjany* 'tehdä ostoksia', vrt. *baštyny* 'ottaa, ostaa', *gožjany* 'kirjoitella', vrt. *gožtyny* 'kirjoittaa' (esimerkit: GSUJa. 1962: 220).

9) Udmurtissa on myös yhdyseräisen frekventatiivijohdin *ll'*, murt. *lj*. Se liittyy 2. konjugaation verbiin; myös johdokset taipuvat 2. konjugaation mukaan. *ll'*, *lj*-johtimen asuista alkuperäisempi on *lj* (Kel'makov-Saarienen 1994: 125–). Johdin

on siis *l + j* -aineksinen, ja koska 2. konjugaatio on jo muodostunut *al*-johtimen varaan (s. 174), voi kysyä, edustaako *lj*-johtimessa likvidi oikeastaan konjugaatiovartalon likvidaa eli johdinta olisi vain *j*. Tässäkin tapauksessa *j* olisi siis liittynyt konsonanttivartaloon ja muodostaa 2. konjugaation mukaan taipuvia verbejä kuten edellä esitellyssä johdostyyppissä *čerekjany*. 2. konjugaation muodostumistavan tähden on ymmärrettävää, että siihen kuuluviin verbivartaloihin saattoi liittyä toinen johdin kuin 1. konjugaation verbivartaloihin: 1. konjugaation verbeihin liittyy frekventatiivijohdin *l* (s. 275). Synkroniselta kannalta johdinta on kuitenkin *ll/lj*-aines kokonaisuudessaan. Näille *ll/lj*-johdoksille voidaan yleensä osoittaa kantaverbi. Esim. *koralljany* 'hakata monta kertaa t. monessa kohdassa' ← *korany* 'hakata', *malpalljany* 'tuumailla' ← *malpany* 'tuumia'.

Johdin *j* on paljon kantapermiä vanhempaa, uralilaista perua. Sillä on sekä denominaalisena että deverbaalisena vastineita useimmissa sukukielissä, suomesakin (Hakulinen 1979: 261–, 282–; Laakso 1997: 292–).

10) ? *kt*. Uotila esittää tämänmuotoisen kausatiivijohdinten. Sitä hänellä on kuitenkin niukasti esimerkkejä, lähinnä udmurtin *berykjany* 'kääntää ympäri'; *berykjany*-johdoksen kantaverbiä ei ole. (Uotila 1933: 286–.) Yhdessä tapauksessa kausatiivinen **ktV*-johdin (jota permiläisten kielten sukukielten perusteella oletetaan: Uotila mts. 287) näyttää kuitenkin esiintyvän:

b) udm *luktany* 'juottaa' ← *juyny* 'juoda', komi *juktalny* 'juottaa' ← *jyny* 'juoda'; *kt* olisi siis säilynyt johdinjonossa *kt-al*.

11) udm, komi *m*. Udmurtin johdokset taipuvat joko 1. konjugaation mukaan, jolloin ne ovat intransitiivisia, denominaaliset translatiivisia, tai 2. konjugaation mukaan, jolloin ne ovat transitiivisia, denominaaliset lähinnä faktitiivisia. Komin denominaalisille johdoksille on tyypillistä translatiivinen ilme. Esim.

a) udm *izmyny* 'kivettyä' ← *iz* 'kivi', *jyrsažmyny* 'tulla tajuhiinsa, selvitä' ← *jyrsaž* 'selvä, ei humalassa' – vrt. Wichmann-Uotila-Korhonen 219a: *saž* 'selvä, ei humalassa' (URSl. esittää *jyrsaž*-sanalle vain merkityksen 'muisti'), *vylmyny* 'uudistua' ← *vyl* 'uusi', *gordmyny* 'punastua, tulla punaiseksi' ← *gord* 'punainen', *vižtemmyny* 'tyhmistyä' ← *vižtem* 'tyhmä', *vižmyny* 'saada järkinsä' ← *viž* 'järki', *gožmany* 'piirustaa' ← *gož* 'viiva, piirto' (esimerkit: GSUJa. 1962: 243–244, 249), *peňmany* 'panna tuhkaluokseen' ← *peň* 'tuhka', *gordmany* 'värjätä punavärillä' ← *gord* 'punainen', *čebermany* 'tehdä kauniiksi' ← *čeber* 'kaunis',

komi *izmyny* 'kivettyä' ← *iz* 'kivi', *gažmyny* 'tulla iloiseksi' ← *gaž* 'ilo,

iloisuus', *tommyyny* 'nuortua' ← *tom* 'nuori' (esimerkit: SKJa. 1955: 249).

c) udm *azmyyny* 'tulehtua, ei parantua (haava)', vrt. *azyny* 'tulla huonommaksi', *todmany* 'tuntea; huomata', vrt. *todyny* 'tietää, tuntea' (GSUJa. 1962: 244),

komi *kovmyyny*, *kolmyyny* 'täytyä' ← *kovny*, *kolny* 'täytyä' (Wichmann-Uotila 116b, 117a), *ovmyyny* 'ruvetä käymään (aine)' ← *ovny* 'käydä' (SSKZD 256b).

Tämäkin johdin on kantapermin takaisilta ajoilta. (Hakulinen 1979: 286, Korhonen 1981: 335.)

12) udm *n*. Osa johdoksista taipuu 1., osa 2. konjugaation mukaan. Esim.

a) *pužnyyny* 'seuloa' ← *puž* 'seula', *kormany* 'panna kuolaimet' ← *kort* 'rauta'.

Laakso on oletanut johdinta turkkilaisperäiseksi (Laakso 1997: 288).

13) udm *s*, komi *z*, *s* (edeltävän konsonantin soinnillisuuden, soinnittomuuden perusteella. Udmurtissa on *s* vartalon soinnillisenkin konsonantin jäljessä. Onko se eri johdin?).

a) udm *pulsany* 'mennä rakolle, rakoille' ← *puly* 'rako', *nyrsany* 'päättää, lopettaa; puhjeta esiin, itää; murt. närkästyä; kulkea nenä pystyssä' ← *nyr* 'nenä; nokka'. Tällaiselta neutraalista sanastosta johdetut verbit taipuvat udmurtissa siis 2. konjugaation mukaan.

komi *gorzyyny* 'huutaa; itkä ääneen; ulvoa; mylviä' ← *gor* 'ääni; sävel'.

Komissa tämä lienee ainoa esimerkki substantiivista näin johdetusta sanasta. Entä jos *gor*-sanakin on alkuaan ideofoni? Ideofoneista tällä johtimella muodostuu nimittäinrunsaasti verbejä kummassakin perimäiskielissä. Udmurtissa ne taipuvat 1. konjugaation mukaan. Molemmissa kielissä johdokset ovat samantaisia frekventatiivis-kontinuaatiivisia verbejä. Esim.

udm *čipsyny* 'viheltää', vrt. *čip-čip*: min. kananpoikien äänestä, *niksyny* 'vinkua (koira)', vrt. *nik-nik* koiran äänestä (GSUJa. 1962: 248),

komi *navzyyny* 'naukua', vrt. *nav*: kissan äänestä, *ruksyny* 'röhkiä (sika)', vrt. *ruk-ruk*: sian äänestä.

14) Refleksiivijohdin udm *šk*; johdokset taipuvat 1. konjugaation mukaan. 1. konjugaation verbeillä vokaali *i* johtimen edellä edustaa vartalovokaalia, joka palataalisen sibilantin edellä on palataalistunut. Murteissa on vielä *y-šk*-asuakin. Komin

refleksiivijohtimella on asu *ś*. Esim.

b) udm *dišaškyny* 'pukeutua' ← *dišany* 'pukea', *kutčaškyny* 'pukea jalkineet jalkaansa' ← *kutčany* 'pukea jalkineet', *ušjaškyny* 'kehua itseään' ← *ušjany* 'kehua'.

Refleksiivijohtimille tyypilliseen tapaan udmurtinkin *śk*-johdin voi saada passiivijohdinten funktio: *bad'žym no pi ei bukvaos žuč kilyn gožjan praviloos ja ik gožtiško* 'isot ja pienet kirjaimet kirjoitetaan venäjän kielen kirjoitussääntöjen mukaan', *gožtiškyny* ← *gožtyny* 'kirjoittaa'. Passiivilause on agentiton. Kielioppi GSUJa. 1962 tosin esittää agentillisakin passiivilauseita, joissa agentti on merkitty instrumentaalisijaisiksi, mutta tällaiset passiivilauseet ovat tyypillistä käännöskieltä, venäjän passiivilauseen mallin mukaisia: *Avtonomnoj respublikalen Verhuvnoj Sovetoz graždanjosyn nyl' arly byrjiške* 'Autonomisen tasavallan Korkeimman Neuvoston valitsevat kansalaiset neljäksi vuodeksi', *byrjiškyny* ← *byrjyny* 'valita' (esimerkit: GSUJa. 1962: 228).

Tyypillinen on myös refleksiivin ja automatiivin yhteys, vrt. *voštiškyny* 'muuttua, vaihtua' ← *voštyny* 'vaihtaa'.

Tälle johdostyypille on ominaista, että se kieltää objektin, ei salli objektia – johdos pysyy siis aina intransitiivisena. edustaa samaa b-funktioyryppiä: transitiivinen kantaverbi on johtamalla intransitiivistettu. Tämä objektin häivyttäminen tapahtuu niinkin, että verbi saa kontinutiivisen, irresultatiivisen tai habituaalisen ilmeen – totaaliobjektille mahdollomat puitteet. Näin udmurtissa verbi voidaan *śk*-johtimella leimata kontinutiiviseksi, irresultatiiviseksi:

udm *ber žyt Vladimir Galaktionovič aslat kabinetaz, kontorka ažyn sylysa, kema gožjaškiz* 'työhuoneessaan, kirjoituspuhettinsa edessä seisien, V. G. kirjoitteli kauan myöhään illalla'. *gožjaškyny* ← *gožjany* 'kirjoittaa', tai habituaaliseksi: *mušjos lekaško* 'mehiläiset pistävät (helposti)', *lekaškyny* ← *lekany* 'pistää'. *duriškyny* 'toimia seppänä' ← *duryny* 'takoa' (esimerkit: GSUJa. 1962: 227).

Samoin kuin udmurtin *śk*-johdin kominkin refleksiivinen *ś*-johdin on sekä automatiivisten ja passiivisten johdosten rakentaja että kontinutiivisten ja habituaalisten johdosten johdin. Lisäksi komin johdin on myös resiprookkisten ja resultatiivisten johdosten elementti. Nämä ovat kaikki samaan kehitysketjuun liittyviä funktioita. (Komin johdosten keskinäisiä suhteita on selvittänyt varsinkin D. R. Fuchs 1913–14.) Johdoksen merkitys määräytyy kontekstin perusteella. Esim. verbin *jiřny* 'järsiä' johdoksella *jiřšyny* on kontekstista riippuen merkitys 'järsiä, purra toisiansa' tai 'olla lautumella', verbin *lyjny* 'ampua' johdos *lyjšyny* voi merkitä 'ampua itsensä'

tai 'ammuskella', *jušny* (← *juny* 'juoda') voi olla joko 'juoda tarpeekseen' tai 'juopotella'.

Seuraavassa esimerkkejä konin *š*-johdoksista. Johdos voi olla

b) refleksiivinen: *mysšny* 'pesetyä' ← *myskny* 'pestä', *višny* 'tappaa itsensä' ← *viny* 'tappaa',

resiprokkinen: *ad'šny* 'nähdä toisensa, tavata toisiaan' ← *ad'žny* 'nähdä', *syryšny* 'huitoa toisiaan vitsolla' ← *syryjny* 'huitoa vitsalla', *jukšny* 'jakaa keskenään' ← *jukny* 'jakaa',

automaatiivinen: *jukšny* 'jakautua' ← *jukny* 'jakaa', *šondyšny* 'lämmetä' ← *šondyny* 'lämmittää' (edelliset esimerkit: Kneisl 1978: 27_32),

passiivinen: *košavšöny važ zdañijejas da vöšöny vyljas* 'vanhoja rakennuksia revittää ja uusia rakennetaan'. Agentti on joskus merkitty instrumentaali-kaasuksella, mikä on venäjän vaikutusta kuten Bubrih toteaa: *bura göst'itöšöny Štepan gozjaön* 'Stepan ja hänen vaimonsa kestitsevät heitä hyvin' (esimerkit: Bubrih 1949: 151),

resultatiivinen: *kyvžyšny* 'kuunnella tarpeekseen' ← *kyvžyny* 'kuunnella', *tenad šylankyvjys šyvšis* 'sinun laulusi on laulettu (loppuun)' (viiimeinen esimerkki: Bubrih 1949: 151),

kontinuaatiivinen: *dömsšny* 'paikata, puuhata paikkamalla' ← *dömnny* 'paikata, parsiä', *torködčny* 'jatkuvasti kopotella' ← *torködny* 'koputtaa', *jiššny* 'olla laitu mella' ← *jišny* 'järsiä',

habituaalinen: *puršny* 'aina olla puremassa, yrittää purra (koira)' ← *purny* 'purra', *kyjšny* 'metsästää' ← *kyjny* 'pyydystää', *doršny* 'toimia seppänä' ← *dorny* 'takoä' (esimerkit: Fuchs 1913–1914: 108–120, 282_287).

š-johdoksella voidaan ilmaista myös ei-kontrolloitua tekemistä; tällöin johdos on persoonattoman rakehteen predikaattina, jossa KOKIJA merkitään genetiivillä (tai venäjän mukaisesti datiivilla, kuten Bubrih huomauttaa): *menam oz ñiu öni uššy* 'minua ei nyt enää nukuta' (Leinonen 1997: 88, Bubrih 1949: 152).

Komissa on myös *aš*-johtimisia refleksiivijohdoksia. Tällöin verbit, joissa on johdin *aš*, *al* (*av*) tai *öä*, kuuluvat samaan johdosryppäeseen: *pyšjašny* 'juosta erilleen toisistaan': *pyšjavny* 'juosta': *pyšjödny* 'viedä juosten jtk', kantaverbiinä *pyšjyny* 'juosta pois, paeta' (Fokos-Fuchs 1966b), *myšcašny* 'näyttäytyä': *myšcalny* 'näyttää', kantaverbiinä *myščny* 'näyttää' (Wichmann–Uotila 1961a). Usein pesyeelle ei voi osoittaa kantaverbiä tai kantasanaa lainkaan, vaan johdotset ovat

korrelaatio suhteessa: *keyjašny* 'tehdä palveluksia jollekin' : *keyjavny* 'palvella, totella jkt' : *kesjödny* 'määrätä jklle tehtävä, lähettää palvelija asialle' (Fokos-Fuchs 381b).

Hyvin usein *aš*-johdos kuuluu pesyeeseen, jonka kantasana on nomini: *nopjašny* 'ottaa taakka harteilleen, selkäänsä' : *nopjavny* 'sitoa taakka, ottaa taakka' : *nopjödny* 'panna taakka jklle'. kantasana *nop* 'taakka' (Fokos-Fuchs 664a), *pišašny* 'haukkua, moittia toisiaan; äestää (frekv.-kontin.)' : *pišalny* 'haukkua, moittia; äestää' (Wichmann-Uotila 203b), kantasana *piš* 'hammas', *pišašny* 'vasikoida; vursoa' : *pialny* 'poikia (koira, kissa, lammäs), saada avioton lapsi' : *piödny* 'saattaa synnyttämään', kantasana *pi* 'poika' (mts. 202b), *pomašny* 'päättää, loppua' : *pomavny* 'lopettaa' (Bubrih 1949: 149) : (Ižina) *pomedny* 'päättää' (Wichmann-Uotila 212b), kantasana *pom* 'pää, loppu'. *al*-johtimet ovat yleisiä nominin verbiksi muuttajia (edellä kohta 1). Bubrih tajuaa *aš*-verbit *al*-verbien johdoksiksi (mts. 149), ja niiden semanttinen suhde onkin yleensä sama kuin refleksiivisen (tai jonkin muun refleksiiviverbille tyypillisen merkityksen omaavan) *aš*-johdoksen ja sen transitiivisen kantaverbin.

aš- ja *aš*-johdosten suhde on siis samanluonteinen kuin *al*- ja *l*-johdosten (kohta 1). Johdin *aš* näyttää kantakomilaiselta, mutta itse asiassa udmurttilaiset verbit *dišaškyny* 'pukeutua' ja *dišany* 'pukea jk' (← *diš* 'puku') ja komilaiset verbit *kömašny* 'pukea itselleen jalkineet' ja *kömvny* 'pukea jklle jalkineet' (← *köm* 'jalkine') vertautuvat diakroniselta rakenteeltaan täysin, vaikka synkroniselta rakenteeltaan udmurtin verbiparissa on kyse johdoksesta ja kantaverbistä, komin verbiparissa kahdesta johdoksesta.

Pemiläisten kielten **šk*-refleksiivijohdosten historia on mielenkiintoinen. Udmurtissa *šk*-aines esiintyy myös preesertunnuksena, ja tällaisena se selittyy sgr **šk*-frekventatiivijohdosta – josta metateesin kautta myös saamen ja itämerensuomen frekventatiivijohdin sekä saamen, viron ja liivin konditionaalien tunnukset (Korhonen 1981: 253, ja siinä mainittu kirjallisuus). Entä pemiläinen refleksiivijohdin? Kuten Fokos-Fuchs (1913–1914: 128–129) toteaa, kehitys frekventatiivijohdosta refleksiivijohdomeksi olisi käsitteellisesti päinvastainen kehitys refleksiivijohdin > (frekventatiivis-)kontinutiivinen johdin sen sijaan ymmärrettävä ja yleinen. Fokos-Fuchs toteaa, että jos udmurtin perusteella on oletettava **šk*-frekventatiivijohdinta, on todettava pemiläisissä kielissä olleen kaksi sama-asuista suffiksia, refleksiivijohdin **šk*, joka on vammasti pemiläinen, ja frekventatiivisuufiksi **šk*, jonka komi näyttää menettäneen; yhteen mahdolliseen reliktiin Fokos-Fuchs viittaa, verbiin *koršny* 'etsä; kosia' ← *korny* 'pyytää'. Fokos-Fuchs huomauttaa myös, että pemiläisellä refleksiivijohdella on vastinehantissa. (Fokos-Fuchs mts. 129.)

15) Udmurtin verbiä modifioivien johdinten joukossa on myös erityinen simulaatiivijohdin. Se muodostaa 1. konjugaation mukaan taipuvia verbejä: *lydžemjaškyny* 'olla lukevinaan' ← *lydžyny* 'lukea', *užamjaškyny* 'olla työskentelevinaan' ← *užany* 'työskenellä', *adžymtejaškyny* 'olla olevinaan näkemättä' ← *adžyny* 'nähdä', *valamtejaškyny* 'olla olevinaan ymmärtämättä' ← *valany* 'ymmärtää', *kwaratemjaškyny* 'olla olevinaan äänensä menettänyt, ääntä vailla' – verbiä **kwarany* ei ole olemassa. Johtosten raskas rakenne panee uumoilemaan johtimen koostuvan useammasta morfeemista. Alkuosana johdoksissa onkin 2. partisippi (*lydžem*, *užam*) tai sitä vastaava negatiivinen partisippi (*adžymte*, *valamte*) tai karitiivinen adjektiivijohdoskin (*kwaratem* 'äänetön') (Alatyrev 1959: 84–, 97–, 114–, 136–; Pozdejeva 1975: 141). Johdokseksi partisippi tai adjektiivi on voitu verbistää j. johtimella; edellä tämän johtimen käsittelyssä todettiin sen muodostavan myös 2. konjugaation mukaan taipuvia transitiiiverbejä. Johdoksen viimeinen morfeemi on tietysti juuri edellä puheena ollut refleksiivijohdin, jolla transitiiiverbi on intransitiivistettu. Permiläisten ja muidekin kielen refleksiivijohdille luonteenomainen siirto kontinuaatiivijohdimeksi tuo johdoksen semantiikkaan viimeisen olennaisen lisän. Kirjakielen ja udmurtin etelämurteiden simulaatiivijohdoksen sijasta pohjoismurteissa käytetään samaan tehtävään analyyttistä rakennetta, jossa 2. partisippiin liittyy apuverbinä taipuva verbi *karyny* 'tehdä' (Alatyrev 1959: 73–); tietyissä perifeerisissä etelämurteissa (Bavly, Kukmor) partisippiin liittyy apuverbinä verbi *luny* 'olla' (Kel'makov–Saarinen 1994: 126...). Perifeeristen etelämurteiden simulaatiivirakenteen "2. partisippi eli päätyneen tekemisen partisippi + apuverbi *luny*" on suora tataarin simulaatiivirakenteen käännös (STLJa. 1969: 274). Koska 'tehdä'-verbi on tataarissakin apuverbinä yleinen, voi olettaa tataarin murteiden tuntevan myös rakenteen "2. partisippi + 'tehdä'-apuverbi" ja oleen siten mallina udmurtin pohjoismurteiden rakenteelle "2. partisippi + *karyny*". Udmurtin simulaatiiviselle johdokselle ei löydy tataarilaista vastinetta, mutta jo se, että tataari käyttää 2. partisipin pohjalle rakentuvaa simulaatiivirakennetta, antaa aiheen olettaa udmurtin muodostaneen koko simulaatiivi-kategoriansa myös naapurikielen vaikutuksesta. Näin on Bereczki olettanutkin (1983: 226).

Udmurtin simulaatiivia voidaan pitää modaalisena kategoriana (Alatyrev 1959: 136, 139). Verbin moduksesta ei kuitenkaan ole kysymys, muotohan voidaan johtaa myös karitiivisesta adjektiivista.

16) Kummassakin permiläiskielessä on momentaanijohdin *t* (kohta 17) ja lisäksi useita yhdysperäisiä, yleensä kummankin kielen erikoiskehityksen aikaisia *t*-loppuisia momentaanijohdinta. Niiden joukossa on myös kummankin permiläiskielen käyttämä *št*-johdin, joka, mikäli se koostuu kahdesta johtimesta, on kuitenkin jo kauan ennen kantapermiä kiteytynyt yksimorfemiseksi: sillä on vastine mm. suomen momentaanisissa *A/ra*-johdoksissa (Hakulinen 1979: 258).

Udmurtin *št*-johd in muodostaa I. konjugaation mukaan taipuvia verbejä. Samaa pesyeseen kuuluu yleensä kantaverbikin, joka taipuu I. konjugaation mukaan. Esim.

c) udm *nulyštyny* 'ruolaista' ← *núlyny* 'nuolla', *ybyštyny* 'ampua kerran' ← *ybyny* 'ampua'.

Esimerkkejä komi n johdoksista:

komi *verdyštny* 'ruokkia vähän, nopeasti' ← *verdny* 'ruokkia', *vorsyštny* 'soittaa vähän' ← *vorsny* 'soittaa': *vorsyšt mijanly mijkö šogös* 'soita meille vähän jota kin surullista' (esim.: SKJa, 1955: 222).

17) Udmurtin ja komi n t_johtimia käytetään kaikissa funktioissa. Ilmeisesti ne palautuvat erilaisiin kantaperinin takaisiin johtimiin, mutta jo kantapermissä ne ovat kaikki edustuneina t_johtimina. Esim.

a) udm *gožtyny* 'kirjoittaa' ← *gož* 'piirto, viiva', *zoltyny* 'jännittää, pingottaa' ← *zol* 'kiinteä, pingotettu', *žukytyny* 'narista', vrt. *žukyr* 'narinasta' (esimerkit: URSl. 584),

komi *myžtyny* 'osoittaa sylliseksi', vrt. *myž* 'syllisyys' ja myös *myždyny* 'syyttää' (Wichmann–Uotila 161b-), *jörmy* 'sulkea aitaukseen' ← *jör* 'aita' (mts. 76b-),

b) udm *šerekjatyny* 'saada nauramaan' ← *šerekjony* 'nauraa', *bördlytyny* 'itketää' ← *bördny* 'itkeä': *usto kyržan adamižez šerekjate no bördlyte no* 'hyvä laulu saa ihmisen sekä nauramaan että itkemään', *syltytyny* 'seisottaa' ← *syltyny* 'seistä': *soku soje kyk čas korka doryn syltytize* 'silloin he seisottivat häntä talon luona kaksi tuntia', *bertytyny* 'panna palaamaan' ← *bertyny* 'palata', *šulmaškytyny* 'saattaa huolestuneeksi' ← *šulmaškyny* 'olla huolissaan'. Kyseessä on kausatiivijohdin, jolla muokataan intransitiiviverbiä transitiivinen.

Siitä huolimatta, että kausatiivijohdinten funktio on muuttaa intransitiiviverbi transitiiviseksi, udmurtin ja komi (kuten muutkin suomalais-ugrilaiset kielet unkarin lukuun ottamatta) käyttävät kausatiivijohdoksiaan myös intransitiivisina, yhden argumentin verbeinä. Tämä kausatiivijohdosten käyttö liittyy kaikkialla samoihin semanttisiin kenttiin: kyseessä ovat meteorologiset tai fyysisten ja psyykkisten tuntemuksien ilmaukset, esim. udm *tyjez kyntiz* 'jäätii järven', *mone šulmaškyte* 'minua huolestuttaa' (Bartens 1995b, 1996b).

Jos kantaverbi on transitiivinen AGENTIIVI-subjektillinen verbi, muodostuu varsinainen teettoilmaus, kuratiivi-ilmaus: udm *vurytyny* 'ompeuttaa' ← *vuryny*

'ommella', *gožjatyny* 'kitjoituttaa' ← *gožjany* 'kirjoittaa'. Nominatiivimuotoisen AIHEUTTAJAN lisäksi (pronomini AIHEUTTAJA voi tietysti ilmetä myös vain verbin persoonapäätteestä) lauseeseen voidaan panna ilmi se elollinen tekijä, jonka toiminta aiheuttaa; sen sija on akkusatiivi siitä huolimatta, että kuratiivijohdoksella itsellään voi olla jo akkusatiivimuotoinen objekti: *udm son mone gožtelse gožtytis* 'hän kirjoitti minulla kirjeen' (vrt. s. 92).

Udmurtin (samoin marin ja tataarin: Poppe 1968: 100) erikoisuus on kaksinkertainen kausatio, eli "X makes Y make Z do something" (kuten Poppe sanoo mt.). Esim. *turnatytny* 'pyytää jkt a panna joku niittämään, panna niittämään' ← *turnatyny* 'panna jk niittämään' ← *turnany* 'niittää' (GSUJa. 1962: 231).

Esimerkkejä komin kausatiivisista *t*-johdoksista:

komi *čintyny* 'vähentää' ← *činnny* 'väheta', *sodtyny* 'lisätä, enentää' ← *sodny* 'lisääntyä, enetä', *voštyny* 'menettää; tuhota' ← *vošny* 'kadota; tuhoutua; eksyä', *pyrtny* 'viedä sisään' ← *pyrny* 'mennä sisään', *tyrtny* 'täyttää' ← *tyrny* 'täyttyä' (esimerkit: Bubrüh 1949: 153).

Edellisissä esimerkeissä kantaverbi oli intransitiivinen ja johdin transitiivisesti verbin kausatiiviksi. Edellä mainittiin jo udmurtin ja muidenkin sukakielten tavasta käyttää kuitenkin kausatiivijohdoksia intransitiivisesti, yhden argumentin verbeinä. Esim. komi *talun jusö kynits* 'tänään jäätien joen'.

Komin *töd*-johdin – vrt. SKJa. 1955: 232 – selittyy kahden kausatiivisuffiksin, *t* ja *öd*, yhdistelmäksi: *užtödny* 'nukuttaa, antaa nukkua, antaa yöpyä' ← *užny* 'nukkua; yöpyä'; Ižmallaja Udoralla kausatiivijohdos onkin tyyppiä *užtyny* (SSKZD 397a).

c) *udm čeretyny* 'huudattaa', vrt. *čerekjany* 'huudella, valittaa', *kymaltyny* 'kumota', vrt. *kymallany* 'kumota monta, useasti', *šonaltyny* 'heilauttaa', vrt. *šonallany* 'heilutella' (esimerkit: GSUJa. 1962: 221).

Udmurtissa on momentaanisia *t*-johdoksia, jotka taipuvat 1. konjugaation mukaan ja joissa johdin näyttää liittyvän konsonantivartaloon. Näille johdoksille ei voi yleensä osoittaa kantaverbiä, mutta ne ovat korrelaatio-suhteessa useamman kontinuaatiivis-frekventatiiviseen johdostyyppiin. Edellä (s. 281) oli puhe momentaanisten *t*-johdosten ja frekventatiivisten *j*-johdosten korrelaatio-suhteesta. *t*-johdokset ovat korrelaatio-suhteessa myös edellä mainittuihin *llj*-johdoksien, mikä edellisen nojalla odotuksenneukaista onkin.

t-johdokset ovat usein myös korrelaatio-suhteessa 2. konjugaation mukaan taipuviin verbeihin: usein näiden verbien merkitykseen kuuluu kontinuaatiivisuuden piirre – mikä on jopa odotuksenmukaista 2. konjugaation historiaa ajatellen, kyseessä on alkuaan kontinuaatiivis-frekventatiivinen *t*-johdostyyppi. Esim.

udm *šontyny* 'heilauttaa', vrt. *šonany* 'heluttaa', *šultyny* 'viheltää kerran', vrt. *šylany* 'vihellellä' (esimerkit: GSUJa. 1962: 220).

Kumpikin permiläiski eli käyttää myös ilmeisen yhdysperäisiä. *t*-loppuisia momentaani-suffikseja. Edellä käsiteltiinkin jo *št*-johdinta (kohta 12) samoin kuin udm *ekt*, komin *ökt*-johdinta (kohta 4).

Udmurtin kielioppi esittelee *lt*-aineksisen momentaanijohtimen, joka on sekin korrelaatiosuhteessa 2. konjugaation mukaan taipuviin verbeihin: *kymaltyny* 'kumota', vrt. *kymany* 'kumota' (GSUJa. 1962: 220–221). Voi tietysti huomauttaa, että on olemassa myös verbi pari *kymaltyny* ja *kymallany*, jossa korrelaatiosuhteessa näyttävästään olevan johtimet *t* ja *j*, kuten edellä esitettiinkin. Udmurtilaiselle kielitajulle *lt* on ilmeisesti kuitenkin johdin, ja sen tähden analyysi on *kyma-lty-ny*, olkoonkin että sen taustalla on vammaan vanhempi *kymal-ty-ny*-rakenne, mistä on todistena sekin, että *lt* liittyy aina vain 2. konjugaation mukaan taipuviin verbeihin. Itse asiassa analyysi *kyma-lty-ny* merkitsee sitä, että verbien *kymaltyny* ja *kymany* suhde on johdoksen ja kantasanan suhde. Odotuksen mukaisesti *lt*-johdoksetkin taipuvat 1. konjugaation mukaan kuten *t*-johdokset aina.

Komista kielioppi SKJa. 1955 mainitsee *ökt*-johtimen ohella johtimet *öbt*, *öst*, *ovt*, *ñit* (s. 228). Esim. (Luza) *göroptyny* 'kyntää vähän' (Wichmann merkitsee Sysolan ja Luzan johtimeksi *öpt*. Vyčegdan johtimeksi *öbt*, esim. mts. 335a) ← *gömy* 'kyntää' (mts. 54a). Läheskään aina johdokselle ei voi osoittaa kantaverbiä. Momentaanijohtimien luonteeseen kuuluu, että ne voivat olla myös inkoatiivisia: *šeröktyny* 'naurahtaa; ruveta nauramaan', vrt. *šeralny* 'nauraa'. Kielioopin momentaanisina mainitsemat *olt*-johdokset ovat kuitenkin hämmästyttävästi Luzan ja Letkan murteessa kontinuaatiivisia: *nuödoltny* 'kuljettaa kauan' ← *nuödny* (oik. Luza, Letka *nuwidny*) 'kuljettaa' (SSKZD 484b). *ñit*-johtimet ovat venäjistä peräisin ja tyypillisiä venäläisissä lainasanoissa: *niğıñimny* 'räpäyttää silmää' vrt. *niğıñitny* 'räpytellä silmiä', mutta ne ovat saaneet jalan sijaan omastakin sanastosta: *jugñitny* 'valostua, kirkastua', vrt. *jugjavny* 'loistaa' (esimerkit: SKJa. 1955: 228). *öst*-johdokset ovat tyypillisesti ideofonikantaisia momentaanijohtoksia. Ne ovat edellä (kohta 13) esitetyjen kontinuaatiivis-frekventatiivisten *sz*-johdosten korrelaatteja. Esim.

komii *ñikösmny* 'vinkaista', vrt. *ñiksny* 'vinkua (koira)', *ravöstny* 'katjaisista', vrt. *ravzyny* 'karjua', *baköstny* 'mylväistä, alkaa mylväiä', vrt. *baksny* 'mylväiä (nauta), määkiä (lammasta)' (esimerkit: SKJa. 1955: 229).

Permiläisten kielten *t*-johtimen käyttö kaikissa kolmessa funktiossa selittyy siitä, että permiläinen johdin edustaa useampia kantapermin takaisia johtimiä.

Vanhaksi **tV* tai **ktV* johtimeksi (Hakulinen 1979: 277–, 291–) selittyyee

udmurtin ja komin faktitiivi johtimelta näyttävä *r* eli *a*-tyyppinä esitelty johdin.

Permiläisten kielten kausatiivinen *b*-tyypin *t* johdin voi selittyä vanhan **ttV*-johtimen edustajaksi (Uotila 1933: 98).

Momentaanisen **ttV*-johtimen, jota tämä permiläinen edellä *c*-tyyppinä esitetty johdin voi edustaa, tuntevat monet sukukielet, suomikin (Uotila 1933: 91, Hakulinen 1979: 269).

Udmurtin ja komin johtimien vertailu osoittaa, että valtaosa johtimista voidaan palauttaa kantapermiin. Vertailu sukukielin osoittaa useimmat johtimet vielä paljon vanhemmiksi.

Kumpikin permiläiskieli tuntee ns. nolladerivaation eli konversion: sama sanavartalo toimii nominina ja verbinä, esim. udm *zor*, komi *zer* 'sade', udm *zoryny*, komi *zerny* 'sataa', udm *keñeš* 'neuvosto', *keñešyny* 'neuvotella'. Udmurtissa ideofonikin voi toimia verbinä: *žur-žur* murinan äänestä, *žuryny* 'murista' (GSUJa. 1962: 240; komissa tällaiset verbit näyttävät muodostuvan aina johtimen avulla). Tätä permiläiskielten ominaisuutta tutkinut Laakso on päätenyt kuitenkin siihen, että "konversiota sananmuodostuskeinona ei voida pitää permiläiskielissä erityisen elinvoimaisena – – vaikuttaa siltä, kuin udmurtti olisi hieman komia enemmän taipuvainen lainaamaan tai kehittämään uusia *N/V*-vartaloita" (Laakso 1997: 84).

Eksistentiaali-possessiivi

Kahdessa epätyypillisistä predikaattitodustavassa lausestyypissä, eksistentiaali-lauseessa ja omistuslauseessa, on monessa kielessä erityinen nominaalinen predikaatti, ns. eksistentiaali-possessiivi. Myös kummassakin permiläiskielessä on positiivinen ja negatiivinen eksistentiaali-possessiivi. Indikaatiivin preesensissä tämä nominaalinen elementi toimii eksistentiaalilauseen ja omistuslauseen predikaattina. Muissa moduksissa ja tempuksissa se korvautuu verbin udm *vylyny*, komi *völny* muodolla. Positiivinen eksistentiaali-possessiivi on udmurtissa *van* tai *van* (nominina käytettynä sanalla on myös vartalo *vanm*-). Komilaisella alueella eksistentiaali-possessiivilla on kaksi asua: 1) komiJ *im*, komiP *em*, komin kirjakieli, Luza, Letka, Ylä- ja Keski-Sysola, Pečora, Keski- ja Ylä-Vyčegda *em* ja 2) vanha kirjakomi *vyjim*, *vim*, Ala-Vyčegda *vyjim*, *vijim*, *vijym*, *vim*, Ylä-Vyčegda *vyjim*, *vijim*, Vym *vyjym*, *vijim*, Ižma *vyjym*, *vyjim*, Uclora *vijym*, *vijim*. Edellinen on siis eteläinen, jälkimmäinen pohjoisen tyyppi. Negatiivisella eksistentiaali-possessiivilla on asu udm *övöl*, *evöl*, Malmyž-Uržum *eböw*, vanha kirjakomi *abul*, komiJ *obəl*, *obə*, komiP *abu*, komi *abu*, Luza, Sysola *aby*. Näiden muotojen etymologiaa käsiteltiin 'olla'-verbin tarkastelun yhteydessä (s. 265 –).

Udmurtin sanoilla ei ole monikkomuotoa. Komin sanoilla on monikon muotona nominaalisessa predikaatissa esiintyvän kongruenssipäätteen sisältävä muoto: 1) komiJ *imös*, komiP *emös*, komi *emös*, Ylä-Vyčegda *emeš*, 2) Vym *vyjymöš*, Udora *vijymes*; komiJ *obələš*, komiP *abuös*, komi *abuös*, Luza, Sysola *abyös*, Ižma *abueš*.

Esimerkkejä eksistentiaali- ja omistuslauseista:

udm *bibliotekayn vyl' kñiga van* 'kirjastossa on uusi kirja', *bibliotekayn vyl' kñigaos van* 'kirjastossa on uusia kirjoja', *(menam) nyle van* 'minulla on tytär'; *otyn jegit pi övöl* 'siellä ei ole pientä poikaa', *otyn jegit pios övöl* 'siellä ei ole pieniä poikia', *unuy övöl ni* 'meillä ei ole enää vettä'.

komi *bibliotekayn vyl' kñiga em* 'kirjastossa on uusi kirja', *bibliotekayn vyl' kñigajas emös* 'kirjastossa on uusia kirjoja', *(menam) nylöj em* 'minulla on tytär'; *tatyn mortjas abuös* 'siellä ei ole ihmisiä', *nalön nyv abu* 'heillä ei ole tytärtä'.

Aiemmin mainittiin, että udmurtin kummallakaan eksistentiaali-possessiivilla ei ole monikkomuotoja. Ne eivät siis voi kongruoida subjektin kanssa. Komin sanoilla on monikkomuodot, ja subjektin ja negatiivisen eksistentiaali-possessiivin välinen kongruenssi on pakollinen. Subjektin ja positiivisen eksistentiaali-possessiivin välinen kongruenssi on sen sijaan yleinen mutta ei pakollinen. Tämä lieene yhteydessä sanajärjestyksivaatimuksen kielteisessä lauseessa komissa, kuten udm

murtissakin, eksistentiaali-possiivi seuraa aina subjektia, kun taas kummankin kielen myönteisessä lauseessa se voi ottaa paikan subjektin jäljestä tai edeltä. Udmurtin sanojen taipumattomuus, osattomuus numeruskongruenssiin, lienee turkkilaisvaikutusta. Tämä piirre tulee nimittäin näkyviin turkkilaiskielten – ja myös länsimarin – eksistentiaali-possiiveissa.

Udmurtissa on toimenkin selvästi turkkilaisperäinen piirre. Kummassakin kielessä kummallakin eksistentiaali-possiivilla on puhtaasti nominaalinen merkitys, positiivinen merkitsee 'omaisuus', negatiivinen 'puute, ole mättömyys'. Nämä ovat odotuksen mukaisia, sukukielissäkin tavattavia merkityksiä. Mutta lisäksi udmurtin positiivisella sanalla on merkitys 'koko, kaikki'. Sama merkitys on myös turkkilaiskielten – ja marinin – positiivisella eksistentiaalilla. (Bartens 1996: 67–73.)

Kummassakin kielessä negatiivinen eksistentiaali-possiivi on ottanut paikan myös predikaatiivirakenteesta eli se toimii myös kopulana:

udm *šion českyd övöl* tai *šion övöl českyd* 'ruoka ei ole hyvää',

komí *me abu götyra* 'minä en ole naimisissa'. Kopulana *abu* aina edeltää komíssa predikaatiivia.

Vielä yhden paikan tämä alku perältään, negatiivinen eksistentiaali-possiivi on saanut: kummassakin kielessä sen avulla muodostuu kielteinen 2. preteriti (s. 203), ja siinä sen paikka on aina pääverbin muodon edessä.

Postpositiot

Permiläiset kielet käyttävät sukukieltensä tavoin postpositioita. (Vain itämerensuomi ja saame tuntevat myös prepositioita; sen edellytyksenä on ollut niiden varhainen siirtyminen SVO-sanajärjestykseen.) Suuri osa permiläistenkielten postpositioista on paikkaa ilmoittavia. Ne esiintyvät yleensä useita postpositioita käsittävinä ryppäinä: paikkaa merkitsevään sanavartaloon liitetään eri paikallissijojen päätteitä, nimittäin illatiivin, inessiivin, elatiivin, prolatiivin, transitiivin, terminatiivin, egressiivin, joskus myös approksimatiivin päätte. Esim. vartaloista udm *vyl(y)*, komi *vyl-*, *vyl-* 'ylä-' (= sm *ylä*) muodostuvat näin postpositiot udm *vyle*, komi *vylö* 'päälle', udm, komi *vylm* 'päällä', udm, komi *vyls* 'päältä', udm *vylti*, murt. (Glazov) *vylti*, komi *vylöd*; *vylti*, *vylti* 'päällitse', udm *vylož*, komi *vylöz* 'päälle asti', udm *vylysen*, komi *vylsai*, *vylson* 'päältä päin', udm *vyllari*, komi *vylari*, *vyllari* 'päälle päin'. Muotojen määrä kasvaa tästä vielä siitä syystä, että postpositiolla on myös possessiivinen taivutus: postpositiorakenteen pääsanana esiintyy myös persoonapronomini – persoonapronominin paradigma on täydennetty postpositiorakentein juuri paikallissijojen osalta jo vanhimmista kielenvaiheista lähtien. (Udmurtissa approksimatiivimuoto ottaa vielä herkästi muita paikallissijapäätteitä peräänsä, esim. illatiivin: *vyllaite* 'yläpuolelle', inessiivin: *vyl-laiin* 'yläpuolella', elatiivin: *vyllaiys* 'yläpuolelta', prolatiivin: *vyllanti* 'yläpuolitse', terminatiivin: *vyllanož* 'yläpuolelle asti', egressiivin: *vyllaiysen* 'yläpuolelta asti' – esimerkkejä muodoista: URSL. 101b. Vrt. s. 87–.)

On myös sellaisia paikkaa, esim. VÄYLÄÄ, ilmoittavia postpositioita, jotka eivät kuulu tällaiseen laajaan postpositio ryppäeseen. Niidenkin perästä voi erottaa kaasuspäätteen, mutta ne voivat olla myös muodostukseltaan läpinäkyvämpiä tai selvästi pelkän sanavartalon edustajia, esim. instrumentaali- tai muotoiset udm *vamen*, *wamen*, komi *vomön* 'suoraan yli' (< vartalosta udm *vam-*, *wam-*, komi *vom-*, joka enää elää vain johdoksissa – Rédei 1962: 149), komi *pölon* 'ohitse' (< *pöl* 'sivu'); udm, komi *kuža* 'pitkin', udm myös prolatiivimuotoinen *kužati* 'pitkin' (< udm, komi *kuž* 'pitkä', sanalla on aiemmin ollut myös substantiivinen merkitys 'pitäisyys', ja postpositio on sen lativimuoto; loppuvokaali *a* on saman *k* lativivin jättämä jälki, joka illatiivin päätteessä on näkyvissä toisena vokaalina, udm *e*, komi *ö*). Seuraavista postpositioista ei voi erottaa taivutuspäätettä; sanavartalo näyttää toimivan postpositiona; udm, komi *pyr* 'lävitse', udm myös prolatiivimuotoinen *pyrty* (kyseessä on konversiona permiläisistä kielistä tuttu *imiö*; itsenäisenä nominivartalona sana ei tosin elä, mutta verbivartalona se on tuttu: udm *pyry-ny*, komi *pyryny* 'mennä sisään'). Johdos, mutta myös vartalomuotoinen, on komin *gögör* 'ympäri' (< *gög* 'näpa'). Udmurtin sanaa *kotyry* 'ympäri' käytetään myös nominina, jolloin sen merkitys on 'ympäristö, kaikki ympärillä oleva'. Siihen on yhdistettävä komi *kotyry* 'joukko, parvi, perhe'. (Kyseessä on mahdollisesti germaaninen

laina [Koivulehto 1981b: 207]; SSA [328b] pitää lainaoletusta rohkeana.) Udmurtin postpositiot *pumit*, komin *panyd* 'vastaan' (kantasana verbi: udm *pumyny*, komin *pamy* 'tuoda kangas, panna alulle kudonta') sekä komin *katyd* 'ylös (virtaa)' (< *katny* 'nousta ylös virtaa') ja *kyvtyd*, *kyltyd* 'alas (virtaa)' (< *kyvny*, *kylmy* 'mennä virran mukana') on muodostettu verbivartalosta **tV*-aineksella. Mordvassa on samanmuotoisia adverbjeja. Ne näyttävät verbivartalon varhoilta **tA*-erosijamuodoilta; verbivartalosta kaasuspäätteellä muodostetuista adverbeista, gerundeista, on esimerkkejä (s. 251). Erosija **tA* on kylläkin jo kantapermissä muuttunut luonteeltaan, se on permiläisten kielten deklinaatiossa funktioltaan prolatiivinen kaasus (s. 86–87). Nämä permiläisten kielten postpositiot voivat olla myös perusmuotoisia johdoksia, samaa tyyppiä kuin adjektiivi udm *pejmyt*, komi *pemyd* 'pimeä', joka näyttää olevan deverbaalinen johdos (Janhunen 1981: 237).

Seuraavassa aikaa ilmoittavassa postpositiossa on myös udmurtissa edelleenkin adverbiaalina tunnetun sijan sisältävä pääte: udm, komi *dyrja*, komi myös *dyrji* 'aikana' (< *dyr* 'aika', komissa erityisesti 'pitkä aika'; lisäksi sanalla on komissa temporaaliadverbien merkitys 'kauan').

Monet tapaa ilmoittavat postpositiot ovat myös instrumentaali muotoisia, mutta pelkkä vartalomuotokin voi toimia postpositiona:

komi *nogön*, tai Udoralla *nogüi* (joka Rédei [1962: 171] mukaan on lyhentynyt **nogönji*-muodosta, jossa siis instrumentaalinen päätettä seuraa *ji*, vrt. edellä postpositio *dyrja*, *dyrji*), mutta myös *nog* eli pelkkä perusvartalo postpositiona 'tapaan' (< komi *nog* 'tapa'),

udm *šamen*, komi (Luza, Letka) *šamön* < udm, komi *šam*, udm: 'tapa, tottumus; luonne', komi: 'ymmärrys, kyky; luonne'. Rédei ja Róna-Tas ovat olleet aineet, kuten jo Wichmann aiemmin, että tšuvassin substantiivi *šen* 'melodia' ja postpositio *šemən* 'mukaan' ovat lainaa udmurtista; tšuvassi on sitten antanut sanat eteenpäin mariin (Rédei–Róna-Tas 1980: 131),

udm *muzen*, komiP *mozön*, Udora *mozüi* (< **mozönji*), mutta myös komi *moz* 'tapaan'; udm *muzen* ja komi *moz* -postpositiot ovat myös temporaalisia, 'aikana'-merkityksisiä (< komi *moz* 'tapa'; udmurtissa sana ei nominina enää elä).

Permiläisten kielten postpositioista, ensisijaisesti komin postpositioista, erikoistutkimuksen tehnyt Rédei (Rédei 1962) on laskenut udmurtissa ja komissa olevan yhteisiä, siis kantapermiin palautuvia postpositioryyppeitä tai postpositioita 20. Postpositioryypissä esiintyviä yhteisiä vartaloita ovat *vvl-*, komi myös *vvy-* 'ylä-' (= sm *ylä-*, *yle-*), postpositioista oli edellä esimerkkejä, *jyl-* 'kärki, huippu': udm *jyle*, komi *jylö* 'päälle, huipulle' jne., udm, komi *ul-* (= sm *ala*), komi myös *myt-*

(*t* johdinainesta) 'ala-, ale-': udm *ule*, komi *ulö*, *uvtö* 'alle' jne., udm, komi *dor*; udm *dore*, *dory*, komi *dorö* 'luo, ääreen' jne., udm *diñ-*, komi *din-*(= sm *tyvi*): udm *diñe*, komi *dinö* 'tykö' jne., udm *bord-*, komi *berd-*: udm *borde*, *bordy*, komi *berdö* 'luo, ääreen' jne., udm *až-*, komi *vož-* (= sm *otsa*): udm *aže*, komi *vožö* 'eteen' jne., udm *ber-*, komi *bör-* 'taka-, perä-' (= sm *perä*): udm *bere*, komi *börö* 'taakse, perään' jne., udm, komi *šör-* 'taka-': udm *šöry*, komi *šörö* 'taakse' jne., udm *kusp-*, komi *kosp-*, komi *kost-* 'keski-': udm *kuspe*, komi *kospö*, komi *kostö* 'väliin, sekaan' jne., udm *šor-*, komi *šör-* 'keski-': udm *šore*, *šöry*, komi *šörö* 'keskelle, sekaan' jne., udm *pučk-*, komi *pyčk-* 'sisä-': udm *pučky*, komi *pyčkö* 'sisään' jne. Nämä postpositi osarjat muodostavat kaikki paikkaa ilmoittavia postpositi oita; muutamilla postpositi oilla saattaa olla tämän ohella muuta kin, esim. temporaalista kä yttöä (parista tapauksesta alempana). Muutkin varmas ti kan tapermilä isi ksi osoitautuvat postpositi ot ovat enimmä kseen paikkaa ilmoittavia (jo mainitut udm, komi *kuža*, udm *pumit*, komi *panyd*, udm, komi *pyr*, udm *vamen*, komi *vomön*), mutta pari temporaalistakin postpositi ota on joukossa: jo mainittu udm, komi *dyrja* sekä udm *čož*, komi *čöž* 'aikana, ajan' (postpositi olla on siis päätteetön muoto – sama vartalo substantiivina esiintyy yhd yssan ojen jälki komponenttina ja merkitsee '(tietty) aika'; udmurtti kä yttää myös tämän vartalon illatiivimuotoa, komi instrumentaali muotoa sama merki tyksisenä postpositi ona) (Rédei 1962: 207–210). Kantäpermiläinen on varmaan seuraava kin muodostukseltaan läpinäkymätömä ksi kä yn yt postpositi o: udm *ponna*, murt. (besserman) *punna*, komi *ponda*, murt. (Ižma) *pomla* 'tä hden' < udm *puñ*, *pum*, komi *pon*, *pom* 'loppu' (= sm *pää*); Ižman murteen muoto on selkeä konsekutiivimuoto.

Lisä ksi Rédei on laskenut komin kä yttävän 32 ta sellaista postpositi ota, jolla ei ole vastinetta udmurtissa, ja udmurtin tuntevan ainakin 14 sellaista, joita komi ei tunne. Näitä ei siis voi todistaa kantäpermilä isi ja voi olettaa ainakin osan niistä syntyneen udmurtin ja komin erikoiskehityksen aikana. (Rédei 1962: 210–213.)

Valtaosaa permiläisten kielten paikkaa ilmoittavista postpositi oista kä yte tään kuten muuta kin leksikaa lisia elementtejä, niiden semantisen sisällön takia. Vaikka permiläisissä kielissä onkin runsas paikkaa ilmoittavien kaasusten järjestelmä, ei kaasusjärjestelmään voi mahduttaa kaikkia erikoispaikanmää ritteitä. Sellaisina postpositi ot ovat kaasusjärjestelmän leksikaalinen lisä – ne mahdollistavat tilan, jotkut ajankin hienojakoisen määrittelyn. Joskus postpositi otakenne kuitenkin rakentaa fraseologista ilmausta, jossa on enää vain metaforisesti kyse paikallisuudesta. Esim.

udm *pilen mylkvd nyl vylyn* 'pojan mieli on työssä, poika ikävöi tyttöä' ('pojan mieli on tytön päällä'),

komi *töd vylö usi* 'jchtui mieleen' ('mielen päälle putosi'), *töd vylö usi* 'katosi muistista, unohtui' ('mielen päältä putosi'), *šölöm vylö vony* 'miellyttää'

(”tulla sydämen päälle”), *menö šeram vylö leptasny* ’pilkkaavat minua’ (”kohottavat minut naurun päälle”).

Tyypillistä näille fraseologisille ilmauksille näyttää olevan, että ne liittyvät kognitiivisiin toimintoihin.

Joitakin pääfunktioiltaan paikkaa ilmoittavia postpositioita käytetään kuitenkin kaasuspäätteen veroisina formaalisina taivutuselementteinä, kokonaan vailla omaa leksikaalista merkitystään. Tällöinkin postpositiorakenne on kuitenkin yleensä sidoksissa sanastoon: tiettyjen sanojen komplementtina, lähinnä kognitiivisten verbien, saattaa nimittäin olla postpositiorakenne. Udmurtti käyttää elatiivimuotoisen *šaryš* ja komi samoin elatiivimuotoisen *jylyš* postposition sisältävää rakennetta monien kognitiivisten verbien – tai samaan kenttään kuuluvien substantiivien – määritteenä:

udm *mynam šaryš malpany* ’haaveilla matkasta’, *non šaryš en šulmaške* ’älkää olko huolissanne minusta’ (URSI. 274b, 408a), *ton as šaryštyd verad üü* ’sinä puhuit jo itsestäsi’ (Csúcs 1990: 57);

komi *me sy jylyš vokjasly eg i vištal* ’en kertonut siitä veljille’, *moj dkylyz iz-ki da petuk jylyš* ’satu myllynkivestä ja kukosta’. (Kaikki komin esimerkit ovat mainitusta Rédein tutkimuksesta [Rédei 1962: 24–35, 39–40].)

Komista on runsaasti esimerkkejä myös *vylö* postposition käytöstä kognitiivisen verbin komplementin muodostamiseen (sen sijaan udmurtin *vyle* postpositiota ei samalla tavalla käytetä [Rédei 1962: 28]):

komi *me puktyša jen vylö* ’luotan jumalaan’, *piñaš kazak vylö* ’haukkuu renkiä’, komiP *no myj ponda te me vylö lögalan?* ’miksi olet minulle vihainen?’, *sy vylö stav völestys divutčis* ’koko volosti hämmästeli sitä’.

Seuraavassa on kysymys vastaavanlaisen adjektiivin komplementista:

komi *ez völny radös loktöm vylas* ’he eivät olleet iloisia hänen tulostaan’.

(Muissakin sukukielissä komplementtina tulee usein käyttöön juuri saman tulosijaisen postposition merkitysvastineen – ’päälle’ – sisältävä postpositiorakenne, sikäli kuin postpositiorakennetta niissä tällä tavoin käytetään. Aina on kysymys perifeerisestä, usein lainavaikutteisesta käytöstä.) Joskus komissa käytetään näin samaa postpositiota myös olosijaisena: *šeralö vok jas vylын* ’hän nauraa veljillä(än)’.

Kaikilla edellä olevilla tapauksilla oli sama kehys: kysymys oli kognitiivisista ilmauksista. Fraseologisia ilmauksia luonnehdittiin edellä metaforisiksi. Itse asiassa muissakin tapauksissa ilmaus kytkeytyi kognitiivisuuden kautta metaforisuu-

teen. Metaforistamalla pystytään paikanilmauksilla merkitsemään abstrakteja sisältöjä. Muutamassa tapauksessa postpositiorakenteella on kuitenkin syntaktinen funktio, postpositio ei siis ole riippuvainen tietyistä leksikaalisista yksiköistä vaan muodostaa rakennetta, ja silloin postpositiorakenteen käyttö ei ole sidoksissa kognitiivisuuteen eikä metaforisuudella siis ole siinä osuutta. Komparaatiossa standardi saatetaan asettaa paitsi udmurtissa ablatiiviseen ja komissa elatiiviseen (tai murteittain preklusiiiviseen) muotoon (s. 96, 107, 137) myös udm *šaryś*, komi *dorjyś*-postpositiorakenteeseen muotoon – kummassakin postpositio, erilähtöinen, itsekin on siis erosijainen:

udm *Gerej šaryś Ilja Fomič žužyt* 'Ilja Fomitš on pitempi kuin Gerej' (GSUJa. 1962: 139),

komi *vöv dorjyd mort juryd šöpöv dona* 'ihmisen pää on sata kertaa kalliimpi kuin hevonen' (Bubrih 170). Näissä vertausrakenteissa pääsanalan suhteellinen määrä sen muodon: *Matvejyd menö ●daös-doryś jonžyka radejtliś* (postpositiorakenteen pääsanalla akkusatiivissa) 'Matvej rakasti minua enemmän kuin Ödjaa', *mu-vylad-öd tani-doryś löšydžyk-žö* (postpositiorakenteen pääsanalla lokatiivinen adverbi) 'maan päällähän on mellyttä vämpiä kuin täällä' (Rédei 1962: 61).

TULOS-FUNKTION tai TARKOITUKSEN merkitsevällä predikatiivisellä adverbialilla voi komissa olla *vylö*-postpositiorakenteen muoto. Esim.

komi *tajö kö miča nyls mem baba vylö-löö* 'jos tämä kaunis tyttö tulee minulle vai moksi', *a oš nuiś sijös vör kerkaö aslys göryr vylö* 'karhu vei hänet metsätupaansa itselleen vai moksi', *popyd kazak vylö medalis* 'pappi otti (minut) rengiksi', *sijö dor vylö bur* 'se on hyvä ammennusastaksi' (esi-merkit Rédcin tutkimuksesta 1962: 29_33), *myj kolö olöm vylö* 'mitä tarvitaan elämistä varten' (Bubrih 1949: 179).

Edellä todettiin jo kantapermistäkin periytyvän paikkaa ja aikaa (joka sekin ymmärretään metaforisesti paikkana) ilmoittavia postpositiivisia myös jokunen muukin, esim. SYYTÄ ilmoittava udm *ponna*, komi *ponda*. Kummankin kielen erikoiskehityksen aikana on näitä abstraktin tason ilmauskeinoja kehittynyt lisää.

Kummassakin permiläiskielessä postpositiorakenteen pääsanalla on yleensä nominatiivimuoto; tällöin 3. persoonien pronomineista käytetään komissakin yksitavuisia muotoja (vrt. s. 156): udm *šures kuža* 'tietä pitkin', *so bordyštyś* 'hänen luotaan', komi *pyzan vyllyn* 'pöydällä', *me vylam* 'ylieni', *te dinad* 'luokse si'. (Komin mon. 1. ja mon. 2. persoonanpronomini on kuitenkin genetiiivimuotoinen postpositiorakenteen pääsanana, mistä tulee kohtaa puhe.) Edellisissä esi-merkeissä

postpositio on Px:llinen, kun sen pääsanana on persoonapronomini. Pääsanana oleva persoonapronomini voidaan jättää poisikin; persoonana näkyy Px:sta: udm *vylad* 'yllesi', *ažady* 'etteenne', komi *vylas* 'yllensä', *ordas* 'luoksensa'. Kummassakin kielessä on mahdollista käyttää myös rakennetta, jossa persoonapronominista huolimatta postpositio on ilman Px:a: udm *mon vyle* 'ylleni', *mi doryn* 'luonamme', komi *me vylö* 'ylleni', *te vylö* 'yllesi', *sy vylö* 'hänen yllensä', *na vylö* 'heidän yllensä', *na dinö* 'heidän tykönsä', *sy ordys* 'hänen luotansa'. Komin kirjakielissä tämä rakenne (*me vylын*) ja pelkkä Px:llinen postpositio (*vylam*) ovat vaihtoehtoisia (SKJa. 1955: 269).

Pääsanana olevalta persoonapronominilla, mahdollisesti +elollisella substantiivillakin, voi kuitenkin olla myös genetiivimuoto: udm *solen doraz* 'hänen luokseen', *mumizlen vylaz* 'hänen äitinsä päälle', komi *menam ordö* 'minun tyköni' (Esi-merkit Rédei tutkimuksesta, 1962: 203–204). Komin kirjakielissä mon. 1. ja 2. persoonapronomini ovat postpositiorakenteessa aina genetiivimuotoisia: *mijan vylын, tijan vylын* 'yllämme', 'yllänne' (sen sijaan *me vylын, te vylын, sy vylын, na vylын* 'ylläni', 'ylläsi', 'hänen yllänsä', 'heidän yllänsä') (SKJa. 1955: 269), murteissa kuitenkin myös (Vym) *mi dinö* 'luoksemme', (Ižma) *mi ordanum* 'luonamme', (Udora) *mi böršaiñdnyñ* 'taitsemme' (SSKZD 474a). Komiissa postpositio on ilman Px:a näissä rakenteissa, joissa pääsanana on merkitty omista jän sijaksi. (Vrt. Px:n käyttö possessiivisessä lausekkeessa s. 119–).

Permiläiset kielet käyttävät Px:a runsaasti pragmaattisena aineksena (s. 122) ja näin myös postpositiorakenteessa, esim.

komi *vöv setöni sulalö vičko dinad* 'tuolla seisoo hevonen kirkon luona', *vičko dinas munas* 'hän menee kirkon luo', (Letka) *šojöm böras me lakta* 'syötyä minä tulen' (esimerkit: Fokos-Fuchs 128–129, 70b).

Postpositiorakenteen ja kaasumuodon funktionaali yhteys tulee näkyviin myös muodollisesti. Px:n asemaa postpositiorakenteessa käsiteltiin jo edellä (s. 121) ja todettiin, että jos postpositiorakenteen pääsanana edustaa possessiivista lauseketta, voi se saada odotuksen mukaisesti Px:n itse, mutta mahdollista on myös, että Px liittyykin postpositioon perään, esim.

komi *jajys pyr lys tydalö, lys pyr vemys tydalö* tai: *jaj pyr ys lys tydalö, lys pyr ys vemys tydalö* 'hänen lihansa läpi näkyvät hänen luonsa, hänen luidensa läpi näkyy hänen ytimensä'. (Tästä käytännöstä on esimerkkejä itämeren suomen ulkopuolelta saamesta lähtien, saamesta vain reliktiin omaisesti.)

Samalla tavoin monikon tunnus voi liittyäkin postpositioon:

komi *seni göra uvjayys petöny una klučjas* 'siellä vuorten alta saa alkunsa monta lähettä' (Bubrih 1949: 168–169).

Postpositiorakenne, synnyttään attribuutin ja pääsanan liitosta kieliopillisuut. on myös voinut kieliopillistua edelleen suoranaisiksi kaasusmuodoksi. Udmurtin pohjoisissa murteissa ja bessenanisissa *diñ-*vartaloisista postpositioista on muodostunut läheisyyttä ilmoittavien sijojen päätesarja; Permin koroissa *vyl-*vartaloisista postpositioista on syntynyt ulkopaikallissijojen päätesarja, ja on myös esitetty eteläisissä permjakkimurteissa muodostuneen kaasuspäätteitä niin *dyn-* kuin *ord-*vartaloiستakin postpositioista (edellä s. 79). Tällaisia kieliopillistumisprosesseja on voinut toda myös monista permiläisten kielten sukukielistä.

Muutama postpositio järjesty muulla sijalla kuin nominatiivilla tai genetiivillä. "Paitsi"-merkityksiset postpositiot voivat olla permiläisissä kielissä (kuten myös monissa niiden sukukielissä ja mm. turkkilaiskielissä) erosijalla järjestyviä: udm (murt.) *tonles ana* 'paitsi sinua', *tilestryd ana* 'paitsi teitä' (mutta myös *peres jos ana* 'paitsi vanhoja', jossa pääsana on nominatiivimuotoinen). Postpositiion muoto on murteittain kuitenkin *lesana*, eli pääsanon kaasuspäätte on lohjennut postpositiion osaksi ja postpositiorakenne on restrukturoitunut yleiseen malliin "nominatiivimuotoinen pääsana + postpositio": *mi lesana* 'paitsi meitä' (esimerkit: URSI. 30a, 268b). Kirjakielessä postpositio on lyhentynyt asuun *šana*: *asme palan tyypany šana no duno pispuos budo* 'meidän seudulla kasvaa paitsi tammi (muitakin) kalliita puita' (GSUJa. 1962: 322). Komissa on toinen postpositio, *kyñža, kyñži*, jonka pääsana myös voi olla erosijainen mutta muiden postpositiorakenteiden pääsanon tavoin myös nominatiivimuotoinen: *meys kyñži*, ja myös *me kyñža* 'minua paitsi'.

Postpositiota, paikkaa tai aikaa ilmaisevia, on myös mahdollista komparoida. Esim. komi *muni sny ... kerka jas bertizyk* 'he menivät lähempää talojen ohi' (Bubrih 1949: 169).

Adverbit

Paikkaa ilmoittavat, paikkaa ilmoittavasta vartalosta ja paikallissijapäätteestä koostuvat postpositiot toimivat myös paikan ja ajan adverbina, esim.

udm *ulyñ zor_ke lue* 'jos alhaalla, alavalla maalla, sataa',

komi *vylö kajny* 'nousta korkealle, ylös', *vožö munny* 'mennä eteenpäin', *med böryn* 'lopuksi, lopultakin'.

On myös esimerkkejä siitä, kuinka paikkaa ilmaisevaa vartaloa käytetään paikan tai ajan adverbina vailla minkäänlaista taiputusainesta:

udm *až. vyl* 'alussa, aluksi, ensin', *ber* 'myöhään' (Wichmann_Uotila_Korhonen 12a, 16b).

komi *veškydvyv* 'oikealle', *šijgavyv* 'vasemmalle', *börvyv* 'lopuksi', *arjavvyv* 'syksyä kohden', *rytjavvyv* 'iltapäivä kohden', *rytjador*, *rytlador* id. (Fedjuneva 1995: 105, 106).

Aikaa ilmoittavien adverbien joukossa on sellaisiakin, joissa substantiivivartalo sellaisenaan toimii adverbina:

udm *tulys* 'keväät; keväällä', *gužem* 'kesä; kesällä' (Wichmann-Uotila_Korhonen 64b, 267).

komi *talun* 'tänään' ('tämä päivä', *lun* 'päivä'), *mödlun* 'ylihuomenna' (vrt. udmurtissakin *tolon* 'eilen', mutta *nunal* 'päivä'), *taryt* 'tänä iltana', *töryt* 'eilen'.

Udmurtin erikoisehitystä ovat *s(k)yn*-loppuiset temporaaliadverbit: *nunalskyn* 'päivässä', *ujskyn* 'yössä', *arñaskyn* 'viikossa'. Wichmann_Uotila_Korhosen mukaan muodot ovat syntyneet yhdyssanoista **arñá-askyn* (Wichmann_Uotila_Korhonen 9h s.v. *asky* 'aamulla'). Kyseessä olisi inessiivimuoto **asky-yn*, vrt. possessiivisen taiputuksen illatiivi-inessiivimuotoon *askaz* 'seuraavana päivänä' (mt.), jonka kantana täytyy olla sama adverbi *asky* (vrt. edellä *tulys* 'keväät; keväällä'). Kieliopeissa esitetään myös temporaaliadverbien päätte *ojskyn* tai pelkkä *oj*, joka liittyy pelkästään lukusanoihin: *kyktoj* 'kahden päivän ajan', *kyktojskyn* id. Kyseessä on kuitenkin substantiivi *uj*, komi *voj* 'yö' (Wichmann_Uotila_Korhonen 292); aikaa on laskettu muinoin öiden mukaan, ja esim. yötä merkittävälle sanoille voidaan juuri tästä syystä osoittaa yleensä vanhempi etymologia kuin päivää merkittävälle sanoille, kuten indoeurooppalaisten kielten etymologit ovat todenneet.

Tavan adverbien ja muodostuu adjektiveista erityisin päättein, mutta usein adjektiveja ja adverbien ei erotta muodossa mitään. Udmurtissa tällainen adjektivi-adverbi määrittää sekä verbiä että adjektivi ja adverbien. Esim.

udm *šunty jarkyt pište* 'aurinko paistaa kirkkaasti' (vrt. *jarkyt kižili* 'kirkas tähti') (URS I. 538b), *umoj ulyny* 'elää hyvin' (vrt. *umoj ad'ami* 'hyvä ihminen') (n rts. 450a), *žog dišaškiž* 'pukeutui nopeasti' (vrt. *žog uže val* 'minulla oli kiireinen työ' (GSUJa. 1962: 311), *puntem šumpotynty* 'iloita äärettömästi', *lydtem tros* 'loputtoman paljon' (GSUJa. 1962: 302; *puntem* myös 'loputon', *lydtem* myös 'luvuton'). Tässä adjektivein ja januskasvoisuudessa udmurtin muistuttaa turkkilaisia naapurikieliään (Krueger 1961: 166, Poppe 1968: 82).

Bubrih on todennut (Bubrih 1949: 90, 91), että kornissa taas verbiä modifioivan adverbien ja adjektiveja tai adverbien modifioivan adverbien muoto poikkeavat: verbiä määrittää adverbien päätteen omaava muoto, adjektiveja tai adverbien taas kanta-adjektivein kanssa identtinen vailla minkäänlaista adverbien päätettä oleva muoto. Esim.

komi *šökyda yšlovžyny* 'hengittää raskaasti', *pontöma vetlyny-mummy* 'kuljettua loputtomasti', mutta *pontöm šökyl šog* 'pohjattoman raskas suru', *pontöm šökyda yšlovžyny* 'hengittää pohjattoman raskaasti'.

Demonstratiivi- ja interrogatiivivartalosta muodostuvat adjektivi-adverbien määrittäin s. 164, 167.

Komissa on yleisesti voitu adjektiveista muodostaa tavan adverbien *a*-päätteellä. Esim. *bura* 'hyvin' < *bur* 'hyvä', *šana* 'hyvin' < *šan* 'hyvä', *šonyda* 'lämpimästi' < *šonyd* 'lämmen', *junova* 'maukkaasti' < *junov* 'maukas', *povtöma* 'pelottomasti' < *povtöm* 'peloton' (tässä adjektiveisesti käytetty karitiivien partisiippi) (Fedjuneva 1995: 104). Se selittyyneen lativiin päätteeksi, samaksi **k*-lativiin edustajaksi, joka on deklinaatiossa illatiivien päätteellä. Udmurtissa tällä adverbien päätteellä ei kuitenkaan ole vastinetta.

Instrumentaalien päätteellä muodostuu udmurtissa adjektiveista tavan adverbien. Esim. udm *umojen* 'hyvin' < *umoj* 'hyvä', *lekyn* 'vihaisesti' < *lek* 'vihainen' (GSUJa. 1962: 3076). Komissakin on instrumentaalien päätteen sisältäviä adverbien: joillakin on rinnallaan samamerkitseminen illatiivimuotoinen adverbi. (Bubrih 1949: 92.) Seuraavissa tapauksissa Bubrih sanoo kantasubstantivein hävinneen jo käytöstä: *ödžön. ödjö* 'nopeasti', *ňöžjön,ňöžjö* 'hitaasti'. Sekä Wichmann–Uotila että Fokos–Fuchs ilmoittavat kuitenkin tässä tapauksessa adjektivein *ňöž* 'hidas'; muut lähteet eivät sitä tunne. Myös adverbille *myrdön* 'vaivalloisesti, väkivallalla' Wichmann–Uotila tuntee kanta-adjektivein: *myrd* 'pahanmakuinen;

peräänantamaton (ihminen)' (s. 159b).

Kummassakin kielessä on elatiivimuotoisia tavan ad verbeja, udmurtissa substantiivi-, komissa useammin adjektiiviantaisia: udm *šulmys* 'sydämellisesti; sydämellinen' (elatiivimuoto toimii siis adjektiivinakin): *šulmys žečkylany* 'sydämellisesti onnitella' (URSl. 406b; < *šulem* 'sydän'), *kužmys* 'väkisin': *k. karžny* 'pakottaa' (URSl. 225b; < *kužym* 'voima, energia'), komi *lokyš* 'rumasti': *l. goržyny* 'huutaa rumasti', *skörys* 'vihaisesti': *s. vižödnny* 'katsoa vihaisesti' (Fedju neva 1995: 116; < *lok* 'ruma', *skör* 'vihainen').

Komin erikoiskehitystä ovat yhdysadverbit, joissa jälkiosana on elatiivimuotoinen *pyrys*. (Bubrih 1949: 92; Fedju neva 1995: 104.) Se merkitsee itsenäisenä adverbiina 'läpeensä', postpositiona 'lävitse' (< *pyr* 'läpi'). Pääsanat ovat sekä substantiiveja että adjektiiveja, mutta *pyrys* voi liittyä myös adverbin perään. Esim. *dyšpyrys* 'laiskasti' < *dyš* 'laiskuus', *dolydpyrys* 'iloisesti' < *dolyd* 'iloinen', *kokii pyrys užalö* 'hän työskentelee helposti, keveästi' < *kokii* 'kevyt' (Wichmann-Uotila 206b, Wichmann on siis kirjoittanut sanat erilleen), *dolyda pyrys* 'iloisesti' < *dolyda* 'iloisesti'.

Kvanttoriadverbeista oli puhe jo aiemmin (s. 145).

Paikkaa, aikaa ja tapaa ilmoittavien adverbien ryhmässä pronominaaliset adverbit, sekä demonstratiivi- että interrogatiivipronominien vartaloista muodostetut, herättävät huomiot pääteainerosten suhteen.

Nämäkin vartalot ovat varhemmissa kielenvaiheissa sellaisinaan toimineet adverbeina (esim. saame ssakäytäntö on elävä), mutta tälläistä demonstratiivista adverbeista on enää reliktejä komin murteissa: (Prup) *ty vojtište, ta vojtište* 'tuolla pisaroi, täällä pisaroi' (Fokos-Fuchs 1037b; vrt. Wichmann-Uotila 268a, siinä *ty-* ja *ta-*muodot on käsitetty pronomineiksi: 'tuo pisaroi, tämä pisaroi'). Interrogatiivivartalo taas on elävä udmurtissa: *ku* 'milloin?'.

Paikkaa ilmoittavilla pronominaalisilla adverbeilla on seuraavanlaisia muotoja: udm *oti-tati* tai *oti-tati* 'siellä täällä', *olan-talan* 'sinne tänne', komi *tan* tai *tani* 'täällä, tässä' (sama muoto on udmurtin *tañi* 'kas tässä': udmurtissa tämä on kuitenkin pragmaattinen partikkeli eikä paikan adverbi), *tat* tai *tati* 'tätä tietä, tätä kautta', *taš* 'täältä, tästä', *tašan* 'täältä' – näissä siis suoraan vartaloon on liitetty Cx: *nA, *tA, udmurtissa myös approksimatiivin päätte *lañ* ja komissa elatiivin päätte (*y*)š sekä egressiivin päätte. Udmurtissa on siis myös pelkän vokaalin käsittävästä demonstratiivivartalosta o- muodostettu paikan adverbeja (pelkän vokaalineksen sisältäviä pronomini vartaloita on sukukieli ssäkin; uralilaiseen kantakieleen on oletettu sekä taka- että etuvokaalista vartaloa: ÜEW 332, 67): *oti, oti* 'sitä kautta', *oti-tati, oti-tati* 'siellä täällä', *olan-talan* 'sinne tänne' (Wichmann-Uotila, Korhonen 183).

Samoin muodostuu adverbeja interrogatiivivartaloista: udm *kyti*, *kyti* 'mitä kautta', komi *kyś* 'mistä', *kyśaŋ* 'mistä', *kyt* tai *kyti* 'mistä (kohdasta)' (dosijamuotoja **kyn* tai **kyni* ei muodostu) (Wichmann–Uotila–Korhonen 127; Wichmann–Uotila 103).

Näissä adverbeissa on alkuaan vokaaliloppuinen pääte **nA* tai **A* saattanut yksitavuiseen vartaloon liittyneenä säilyttääkin vokaalin, tosin unimistuneena – näinhän 2. tavun vokaaleille kantapermissä kävi eikä päätteen liittämisestä tarvittu vokaalia (vrt. substantiivin deklinaation päätteet inessiiivi *-yn* ja prolatiivi *-öd*); udmurtin konsonantti on *i*:n edellä sekundaaristi liudentunut: udm *taŋi*, *tati* tai *tati*, komi *tani*, *tati*. Myös useissa permiläisten kielten sukukielissä pronominaaliset adverbit muodostuvat yksitavuisesta vartalosta, vaikka pronomini olisi saanut kaksitavuisen muodon.

Näiden ohella udmurtissa ja komissa on toisenlainen pronominkantainen adverbisarja; siinä vartalo on laajennettu *t*-aineksella, jonkinlaisella koaffiksilla: udm *tatyn* 'täällä', *tatyś* 'täältä', *tatyśen* 'täältä käsin', *tatcy* 'tänne', *tatcōž* 'tähän asti', *otyn* 'tuolla, siellä', *otyś* 'tuolta, sieltä', *otyśen* 'tuolta', *otcy* 'tuonne', komi *tatōn* tai *tatōni* 'täällä', *tatyś* 'täältä', *tatyśaŋ* 'täältä', *tatcō* 'tänne' (viimeksi mainitun muodon selitetään sisältävän peräkkäin elatiivin *s-* ja illatiivin *-ö-*päätteen: **tat_ys_ö*), *tatcōž* 'tähän asti' (Wichmann–Uotila–Korhonen 183, 254–255; Wichmann–Uotila 269); udm *kyryn* 'missä', *kytyś* 'mistä', *kytyśen* 'mistä päin, mistä', *kytycy* 'mihin', *kytōcōž*, *kytycyjož* 'mihin asti', komi *kytōn* tai *kytōny* 'missä', *kytyś* 'mistä', *kytyśaŋ* 'mistä', *kytōcō* 'mihin', *kytōcōž* 'mihin asti' (Wichmann–Uotila–Korhonen 127; Wichmann–Uotila 103).

Tähän laajempaan vartaloon taivutusainekset voivat liittyä vain vokaalialkuisina allomorfeina: *yn/ōn*, *ys*. On huomattava, että tähän laajennettuun vartaloon ei koskaan liity prolatiivi-transitiivin päätettä. Onko laaja vartalo itse asiassa identtinen prolatiivis-transitiivisen muodon *tat(i)*, *kyt(i)* kanssa? Prolatiivi tulkittiin etymologialtaan vanhaksi ablatiiviksi, yleiseksi erosijaksi **rA* (s. 87); näiden yksitavuisen pronominivartaloiden jäljessä olisi siis yksinäisklusilikin, **t*, morfeemirajan turvin säilynyt; muutenhan 1. tavun jälkeinen, morfeeminsäisen *t* edustaa joko aiempaa geminaattaa tai konsonanttiyhtymää (s. 36, 38). Olisiko tämän erosijan pohjalle muodostettu *ol-* ja erosija (*tatōn*, *tatyś*)? Vrt. tulosijamuodoille annettu selitystä, esim. komi *tat_ys_ö* > *tatcō*, *tat_ys_ōž* > *tatcōž* (Tavallisesti laajennetun vartalon *t*-koaffiksi selitetään ugrilaisissa kielissä yleisen lokatiivin päätteen **rV* vastineeksi: UEW 332.)

Pronominaaliset adverbit muodostuvat siis myös kaasuspäättein mutta primaarit toista allomorfia käyttäen kuin substantiivin deklinaatio; deklinaatiopäätteiden käyttö edellytti pronominivartalon laajentamista. (Huomaa, että yksitavuisiin, *C V*-aineksisiin substantiivivartaloihin deklinaatiopäätteet liittyvät vaivatta: *ki* 'käsi': *kiyn* 'kädessä'.)

Samoi sta pronomini vartaloista muodostuu myös tavan adverbi: udm *taž, tažy*, komi *taž* tai *taži*, Udora *tažön* 'täten', udm *ož, ožy, oži* 'siten', udm *kyžy*, (murt.) *kyžy, kižy*; komi *kyž*, Udora, Ižma *kuž* tai *kyži*, Ala-Vyčegda *kuži* 'kuinka' (Wichmann-Uotila-Korhonen 127, 183, 255; Wichmann-Uotila 103, 269). Tässä vartaloon on liittynyt vanha modaalin pääte; sillä on vastine ugri laisissa kielissä, vrt. unk. *hogy* 'kuinka'.

Temporaalisten pronominaaliadverbien udm *sok, soku*, komi *sek, seki* 'silloin' päätteenä saattaa olla **kV*-latiivi: norfeemirajan takana, tavua abittamassa klusiili olisi voinut säilyä. Edellä on kysytty, onko sama kaasuspääte rakentanut permiläisten kielten temporaalista gerundia (s. 251). Permiläisissä kielissä hän tulosijainen voi olla myös substantiivista muodostuva 'milloin'-kysymykseen vastaava ilmaus (s. 105).

Konjunktiot

Permiläisten kielten useimmat rinnastuskonjunktiot ovat nuoria laina-aineksia. (Kaikissa niiden sukukielissäkin konjunktiivinen rinnastus on nuori ilmiö.) Pari mahdollisesti omaperäistäkin rinnastuskonjunktiota kuitenkin löytyy.

Udmurtin kielioppi mainitsee mm. seuraavat rinnastuskonjunktiot: kopulatiiviset *no* 'ja', *no-no* 'sekä – että', kielteisessä lauseessa *ne – ne*; disjunktiiviset *tja*, *jake*, *olo* 'eli', jotka kaikki esiintyvät myös kahdenneuvina: *ja – ja*, *jake – jake*, *olo – olo* 'joko – tai'; adversatiiviset *noš*, *a* ja *no* (GSUJa. 1962: 324–327).

Udmurtin rinnastavalle *no*-konjunktiolle esittää sanakirja Wichmann–Uotila–Korhonen lainalähettä ja vertaa siihen paitsi venäjän samannuotoista konjunktiota myös tsuvassin sanaa, joka olisi *no* (171b; tällaisesta tsuvassin sanasta en ole kuitenkaan löytänyt tietoa). Adversatiivinen *no* on varmaankin venäläistä perua, mutta kopulatiiviselle konjunktiolle *no* tai *no – no* ei lainäetymologiaa löydy. Kuten kopulatiivinen konjunktio tsuvassissa (Krueger 1961: 170) ja tataarissa (Poppe 1968: 85–86, 110; Poppe kylläkin luokittelee elementin partikkeliksi eikä konjunktioksi) tämä udmurtin kopulatiivinen rinnastuskonjunktio liittyy kaikkien rinnastettavien konstituenttien perään – kuten SOV-kielille luonteenomaisesti onkin. Tällaisena se toimii norminilausekkeiden rinnastajana. Esim.

udm *vaje nan no sylal no* 'hän hakee leipää ja suolaa' (Wichmann–Uotila–Korhonen 171a), *so tyle no, vue no pyryny das* 'hän on valmis menemään tuleen ja veteen' (URSl. 301b), *skal* [nominatiivi!] *gužem no, sižyl no, tolalte no jöl šotyry kule* 'lehmän on annettava maitoa kesällä, syksyllä ja talvella' (esimerkki: GSUJa. 1962: 325).

Näin näyttävät rinnastuvan myös lyhyet verbilausekkeet: *otyň šio no juo no* 'siellä syödään ja juodaan' (Wichmann–Uotila–Korhonen 171a).

Lauseiden rinnastajana konjunktio liittyy rinnastettavista lauseista vain ensimmäiseen: udm *šundy püksiz no, kwaž pejnyť luiz* 'aurinko laski ja tuli pimeää' (URSl. 301b), *kwaž zoriz no, turyň vožekiz* 'tuli sade ja ruoho alkoi viheriöidä' (mts. 590. Lisäesimerkkejä GSUJa. 1974: 113–114). Munkácsi on merkinnyt yhdysviivalta *no*-konjunktion enklitiksi (Munkácsi 516); Wichmann ei yhdysviivaa käytä kuten ei kirjakielen ortografakaan.

Munkácsi on kirjoittanut adversatiivisenkin konjunktion enklitiksi, ensimmäiseen rinnastettavaan lauseeseen liittyväksi: *jygaškoz, jygaškoz-no soly ösez uz ušte* 'hän kolkuttaa kolkuttamistaan, mutta hänelle eivät avaa ovea' (Munkácsi 517). Jos ortografia ei anna viitettä konjunktion laadusta, niin kontekstista selviää, onko kyse kopulatiivisesta vai adversatiivisesta rinnastuksesta: *vu-murt ponem ukšoze no tymymte* 'veteinen pani rahansa, mutta se ei riittänyt' (Wichmann–

Uotila–Korhonen 171 a). Udmurtin konjunktio voi kuitenkin liittyä myös rinnastet-
tavi enominilausekkeiden väliin; ortografiassa pois jäävä pilkku viittaa siihen, että
konjunktio ei liity vain yhteen lausekkeeseen: *zavodjosyn no fabrikaosyn užašjoslen
lydzы danakly jyliz* 'tuotantolaitoksissa ja tehtaissa työskentelevien lukumäärä
kasvoi suuresti' (esimerkki: GSUJa. 1962: 325). Voi kysyä, onko tämä kenties uusi
venäjän vaikutusta kuvastava tapa.

Udmurtin *no*-aines on myös enklittinen partikkeli, kontrastiivisen topiikin
merkitsejä. Esim. *ešmasa so no otyñ val* 'tosiaan hänkin oli siellä' (URSI. 301b),
čužez-no pyrymte 'se keitainenkaan (hevonon) ei mennyt sisään' (Wichmann–
Uotila–Korhonen 171a). Tällaisen partikkelin funktio kopulaatiivisella konjunktiolla
usein onkin, esimerkkinä vaikkapa venäjän *i*-konjunktio. Vastakkainenkin näkö-
kulma on mahdollinen: kontrastiivisen topiikin merkitsevä pragmaattinen partikke-
li, esim. suomen murteiden enklittinen *-kin*, mordvan enklittinen *jak*. saa usein
tehtäväkseen koorinaation. nimenomaan nominilausekkeiden koorinaation, esim.
sm murt *ottaa orallakin ongellakin* 'ottaa oralla ja ongella', md *lovcojak ojgak*
'maitoa ja vaita'. Udmurtin konjunktion lähtökohdana voisi siis olla myös enklitti-
nen partikkeli.

Udmurtin adversatiivisen *noš*-konjunktion (*tolon öžytak šuntiz, noš uj kušpyn
vainmyz kynnen* 'ei len aivan hiukan sai sulamaan, mutta yön aikana kaikki jäättyi' –
GSUJa. 1962: 326) alkuperää on etsitty kantapermistä; siihen on verrattu komin
adverbia *nöšta, nöšna* 'vielä'; udmurtin *noš*-sanalla on myös adverbien merkitys:
'jälleen, edelleen, vielä' (Wichmann_Uotila_Korhonen 172).

Tataarista udmurtti on omaksunut disjunctiiviset konjunktiot *ja* ja *jake* (Se-
rebrennikov 1963: 375–376): *dyšetskyny, jake užanykule* 'täytyy opiskella tai tehdä
työtä', *jake lyktoz, jake uz* 'joko tulee tai ei tule' (URSI. 536a). Turkkilaiselta
taholta on peräisin myös *olo*-konjunktio: *todmo övöl: lyktoz olo uz* 'on epävarmaa,
tuleeko hän vai ei', *olo so šumpote, olo jyrkurjaške* 'joko hän on iloinen tai
suutuksissa' (URSI. 320a). Tarakanov on olettanut udmurtin konjunktiota tataari-
laiseksi lainaksi (Tarakanov 1975: 174, 185); myös Wichmann–Uotila_Korhonen-
sanakirjassa udmurtin konjunktioita venataan tataarin *ällä*-sanaan (s. 184a). Kel'ma-
kovin mukaan kuitenkin vain udmurtin *olo*-konjunktion variantissa *ollo* oleva
geminaatta kuvastaisi tataarin partikkelin vaikutusta (Kel'makov–Saarinen 1994:
121). Serebrennikovkaan ei laina oletusta esitä vaan selittää konjunktion kehitty-
neen udmurtin partikkelista *olo* 'ehkä, mahdollisesti' (Serebrennikov 1963: 375–
376). Tarakanovin mukaan tämä modaalinen partikkelikin on jo tataarilaisperäinen
(Tarakanov 1975: 185, 187). Neutraalissa väitelaus eessä udmurtin adverbilla näyt-
tää olevan lauseenalkuinen asema: *olo so no šediz otsy* 'ehkäpä hänkin osui sinne'
(Wichmann–Uotila_Korhonen 183b), mutta fokuoituna se saa paikan lauseen
lopusta: *ud todiške-wa olo?!* 'etkö muka tiedä?!', onko mahdollista, että et tiedä?!'
(Munkácsi 71). Tarakanovin selitystä ei voi epäillä: tataarin *ällä* on paitsi dis-

junktiivinen konjunktio myös samanlainen 'ehkä, mahdollisesti' -merkityksinen modaalinen partikkeli, sekin lauseen alkuun sijoittuva (TRSl. 730 a).

Udmurttikiin on lainannut venäjistä konjunktioita, disjunkttiiviset rinnastuskonjunktiot, *libo* tai *libo – libo*: *lyktoz libo uz* 'tulee tai ei tule', *libo zorož, libo lymyjalož* 'joko sataa vettä tai lunta' (URSl. 257 a), adversatiiviset konjunktiot *a*: *ad'ami baštem aslyz vyžyze, a gondyrly šotem kvarze* 'ihminen oli ottanut itselleen juuret, mutta karhulle antanut varet' (Wichmann_Uotila–Korhonen 1 a), ja *no*, josta oli puhe jo edellä: *kemə vožmaz, no so öz lykty* 'hän odotti kauan, mutta tämä ei tullut' (URSl. 301 b), ja mahdollisesti myös kielteisen lauseen kopulatiivikonjunktio *nie – nie*: *nie zor övöl, nie lymy ug usy* 'ei sada vettä eikä sada lunta' (URSl. 297 a); tässä tapauksessa voi olla mukana myös tataarin vaikutusta – tataarin kielteinen kaksoiskonjunktio *ney* sijoittuu samalla tavoin rinnastettavien lausekkeiden eteen (Poppe 1968: 110).

Komin kielioppi esittelee mm. seuraavat rinnastuskonjunktiot: kopulatiiviset *da* 'ja', *i* 'ja', *da–da* 'sekä – että', *i–i* 'sekä – että', kielteisessä lauseessa *ni* ja *ni – ni*, disjunkttiiviset *ali* 'eli', *libö* 'eli', *libö – libö* 'joko – tahi' ja adversatiivisen *no* 'mutta' (SKJa. 1955: 271). Kaikki ovat venäläistä alkuperää, ja niitä käytetään venäjänmukaisesti liitettävään sekä lauseen nominijäseniä että lauseita. Esimerkkejä kopulatiivikonjunktioista:

komi *asnym šojtömös, i körjas čygös* 'itse emme ole syöneet ja porot ovat nälkäisiä' (SKJa. 1967: 188), *tavo voö i čöd, i puw, i bydsama votös* 'tänä vuonna tulee sekä mustikkaa että puolukkaa että muitakin marjoja' (KRSI. 904).

Esimerkkejä kielteisten konjunktioiden *ni* ja *ni – ni* käytöstä:

komi *kyv-ni, pel'* 'kuuromykkä' (*kyv* 'kieli', *pel'* 'korva'), *nalön nyv ni pi ez vöv* 'heillä ei ollut tytärtä eikä poikaa' (Wichmann_Uotila 177 a), *aj ni mam abu* 'ei ole isää eikä äitiä', *oz šoj ni ju* 'ei syö eikä juo', *oz kyv ni oz ad'šy* 'ei kuule eikä näe' (Fokos_Fuchs 681 a, b) -- tällainen yhden konjunktio-rakenne on tyypillinen. On kyllä esimerkkejä myös kaksinkertaisesta konjunktioista: *ni dumön, ni kylön* 'ei ajatuksin eikä sanoin' (Fokos_Fuchs 682 b), *ni jujas, ni tyjas ez na kynnyw, ni muys ez na vevt'ys je žyd eškynön* 'joet ja järvet eivät vielä olleet jäätyneet eikä maa ollut vielä peitty nyt valkeaan vaippaan' (SKJa. 1967: 191).

Bubrihin mukaan komin kielteisten rinnastuskonjunktioiden käytöstä kuultaisii vielä konjunktioiden aiempi, alkuperäinen asema rinnastettavan osan jäljessä: paitsi että konjunktio edellä mainitulla tavalla jätetään kernaasti ensimmäisen rinnastettavan osan edestä pois (*šy ni töv* 'aivan hiljaa, täysi hiljaisuus': *šy* 'ääni',

töv 'tuuli'), konjunktiot voidaan näissä rakenteissa sijoittaa rinnastettavien osien jälkeenkin: *íztög ní, kara.sín ní* 'ei tulitikkuja, ei lamppuöljyä' (Bubrih 1949: 190–191).

Esimerkki vielä komin disjunktiivikon junktiosta:

komi *te ačyd volan alí nyvtö ystylan?* 'tuletko itse vai lähetätkö tyttäresi?' (SKJa. 1955: 273)

Ja esimerkkejä adversatiivikonjunktiosta:

komi *íčöt no jon* 'se on pieni mutta vahva' (KRSI. 463b), *lun völi kymöra, no vyl' lym joris sín* 'päivä oli pilvinen, mutta uusi lumi häikäisi silmiä' (KRSI. 912).

Rinnastus on monissa suomalais-ugrilaisissa kielissä voinut tapahtua sellaisiakin aineksia käyttäen, joiden ensisijainen funktio ei suinkaan ole ollut koordinaatio kuten Ravila osoitti (Ravila 1941: 27–50). Komissa voidaan koordinaata kaksi lauseketta, yleensä nominia, käyttäen kummassakin samaa adjektiivinjohtinta *a*; koordinoitavien sanojen on kuuluttava samaan semanttiseen kenttään. Esimerkkejä komista: *čoja-voka* 'sisar ja veli' (*čoј* 'sisar', *vok* 'veli'), *ruča-kejina* 'kettu ja susi' (*ruč* 'kettu', *kejin* 'susi') (Ravila 1941: 49), *eńa.pia* 'äiti ja poika', *eńa-nyla* 'äiti ja tytär', *ača-nyla* 'isä ja tytär', *oška-möska* 'häikä ja lehmä' (tämä sanaliitto on myös leksikaalistunut merkitykseen 'sateenkaari'), *jema.suńisa* 'neula ja lanka', *kia-koka* 'kädet ja jalat', *Iljaa-Veraa* 'Il ja ja Vera', *jenma-mua kostyn* 'taivaan ja maan välillä' (Bubrih 1949: 82). Bubrih huomauttaa, että näin voidaan rinnastaa muitakin kuin substantiiveja, nimittäin pronomineja, adjektiiveja ja adverbeja: *tea-mea* 'sinä ja minä' (*te* 'sinä', *me* 'minä'), *pöryša-toma* 'vanha ja nuori' (*pöryš* 'vanha', *tom* 'nuori'), *löza.görda* 'sininen ja punainen' (*löz* 'sininen', *görd* 'punainen'), *böra-wža* 'taakse ja eteen' (postpositio- ja adverbi-vartaloina käytettyjä *bör* 'taka-' ja *wž* 'ete-' -vartaloita käytetään sellaisenaankin adverbeina, tosin eri merkityksessä: *bör* = 'takaisin' ja *wž* = 'varhain'). Tämä menetelmä palautuu ilmeisesti kantapermiin asti, sillä udmurtistakin on reliktinomainen tieto Keski- ja pohjoismurteiden alueelta (Munkácsi: Sarapulín ja Glazovín murte): *ńuńo-vyno* 'veljekset' (Ravila mts. 49; Munkácsi 532; Wichmann_Uotila_Korhonen 179): *ńuńi* = 'vanhempi veli' ja *vyn* = 'nuorempi veli'.

Ravilan tutkimuksessa on udmurtista esimerkki toisenlaisestakin rinnastuksesta: *toležen šundijen* 'kuu ja aurinko' (Ravila 1941: 49). Tässä kumpaankin substantiiviin liittyy instrumentaalinen pääte. Tämä koordinaatiotapa on mahdollinen edelleenkin. Esim. *otyn kyšnojen karten kutsaško* 'siellä nainen ja mies ovat puimassa', *og pol atasen kuregen mulyly, pe, myno* 'kerran kukko ja kana kuulemma menevät pähkinöitä hakemaan'. Edelliset esimerkit olivat kansansatujen

kielestä; seuraavat ovat kirjailijoiden tekstistä: *Betkojen Ivanen gine noredes na* 'Betko ja Ivan ovat vielä alaikäisiä', *Dangyren duriskiisen veraskysa kema pukizy* 'Dangyr ja seppä kauan istuivat keskustellen' (GSUJa. 1970: 77-78). Kieliopin esimerkeistä päätellen rakennetta käytetään nykykielessä varsinkin *proprien* yhteydessä. Kieliopin mukaan muodot ovat nykyisessä kielitajussa vartalomuotojen veroisia: niihin liittyy *Cx*. Esim. *Ivarien Petyren lyktizy* 'Ivan ja Petyr saapuvat', mutta *Ivanenleš Petyrenleš baštizy* 'he ottivat (sen) Ivanilta ja Petyriltä', *Ivanentek Petyrentek užany už luy* 'ei voi tehdä työtä ilman Ivania ja Petyriä', *Ivanenlañ Petyrenlañ myne* 'hän menee Ivanin ja Petyrin puolelle' (GSUJa. 1970: 78). Udmurtin instrumentaalillahan on myös komitatiivinen funktio (s. 98), mikä selittää tämän kaasuksenkäytön. (Turmnetusti monen kielen kopulatiivikonjunktiot ovat syntyneet komitatiivisista aineksista, esim. komitatiivisesta postpositiosta 'kanssa'. Olisikin houkutus spekuloida sillä ajatuksella, että udmurtin kopulatiivisen *no*-konjunktion taustalla olisikin instrumentaalinen päätteen allomorfi, joka kopulatiivisessa funktiossa olisi kehittynyt suffiksista kliitikaksi. Esimerkit tyyppiä *Ivanenleš Petyrenleš* osoittavat kuitenkin päinvastoin, että sama vartalo ja instrumentaalisen päätteen raja on vain tiivistynyt.)

Verbien koordinaatioon udmurtilla on vielä oma keinonsa osoittaa kaksi predikaatiota peräkkäiseksi ja rinnasteiseksi: rinnasteisista predikaatioista edellinen merkitään in finiittiselä muodolla, *sa*-gerundilla, ja jälkimmäinen finiittisen tai vutuksen muodolla (Kelmakov 1975: 90-91), esim. *nyl baštys kudo so vajem vinaze pečatse sorsa, ystopkaje ponsa, kudo jezly šote* 'puhemies murtaa tuomansa viinapullon sinetin, kaataa lasiin ja antaa morsiamen isälle' – tämän turkkilaiskielille tyypillisen rakenteen on udmurtti niistä omaksunut, kuten myös mari (Bartens 1979: 216).

Konjunktiot on, asyndeettinen, lähinnä intonaatioon perustuva lauseiden rinnastus on sekin tuttua kummallekin permiläiskielelle: udm *pije školayn direktoryn uža, kene dyšetis* 'poikani toimii koulussa johtajana, miniäni on opettaja' (GSUJa. 1974: 117), komi *vois tulys, ju vevt sylis* 'tuli kevät ja joen jääpeite sulii' (SKJa. 1967: 182).

Niin permiläisten kuin muidenkin suomalais-ugrilaisien kielten alistuskonjunktioiden joukossa on omaperäisiä aineksista muodostuneita jos kohta lainailmauksikiakin. Esim. omia vanhoja pronominivartaloita on sellaisenaan käytetty konjunktioidena, tai niitä on muokattu suffiksien tai niihin on liitetty postpositioita. Udmurtti on lainannut konjunktiota varsinkin turkkilaiselta taholta, komi venäjältä.

Komplementtilauseen konjunktion sa udmurtti on muodostanut verhistään *šuyny*, 'sanoa': konjunktiona toimiva muoto on alkuperältään tämän verbin *sa*-gerundi:

šuyša. Konjunkti o liittyy ai na komplementti lauseen perään; päälauseen predikaatti na on kognitiivinen verbi, ja alistei sella lauseella on päälauseen suoran esityksen muoto:

udm *sokem badžym adlamios syče ogšory luozы šuyša, noku no ug malpašky val* 'mill oinkaan hän ei ollut ajatellut, että niin suuret ihmiset olisivat niin yksinkertaisia', *malpaзы šat soos, ulon-vylon sokem voštiškoz šuyša!* 'ehkäpä he ajattelivat, että elämä sillä tavoin muuttuisi' (esimerkit: GSUJa. 1974: 51). *Ta bere Iisus, vañmyz bydesmitz iñi šuyša todem beraz* – – "Sue kwašme" *šuem* 'sen jälkeen Jeesus, tiedettyään, että kaikki oli nyt toteutunut – – sanoi: "Minun on jano" (Vylsižon 3:12 – Job. 19:28).

'Sanoa'-verbi stä on moneen muuhunki n kieleen kehittynyt komplementin merkit si j ä, ja kun udmurtiin vaikuttaneissa turkkilaiskielissä on myös vastaavanlaisesta 'sanoa'-verbin gerundimuodosta kehittynyt tämä konjunkti o, ei udmurtin konjunkti o voi olla muu kuin käännöslaina. Esim. tataarin muodon *dip* 'sanoen' avulla muodostuu yhdyslause, jossa edellä käy päälauseen muotoinen, suoran esityksen sisältävä, mutta jäljessä seuraavan päälauseen objektia edustava lause; päälauseen predikaatti na on kognitiivinen verbi; objektilauseen ja päälauseen välissä on gerundimuoto *dip* (Poppe 1968: 129–130; STLJa. 1971: 188). Tällaista objektilause – päälause -järjestystä hän SOV-kieliltä odottaakin. Udmurtin lausejärjestys voi olla samanlainen, mutta useammin se on kieliopin mukaan päinvastainen (GSUJa. 1974: 52) – udmurtihan ei yhtä tiukasti muutenkaan SOV-järjestykseen ole sitoutunut (siitä s. 342–345). Venäjän yhdyslauseen järjestys on osaltaan voinut vaikuttaa udmurtin päälause – objektilause -järjestykseen (GSUJa. 1974: 52–53). Venäjästä lainattiin udmurtiin myös *što*-konjunkti o, mutta sen käyttöaikaa olivat lähinnä vain 1940- ja 1950-luku (GSUJa. 1974: 51). Muuten udmurtin komplementin merkit si j ä n tarvetta – samoin kuin turkkilaiskielten – rajoittaa se seikka, että komplementaati oon käytetään runsaasti infiniittisiä muotoja, Esim.

objektina infiniitti vi: *pijez asse kyšnoly baštyny kosem* 'hän pyysi, että poika ottaisi hänet vaimokseen' tai (*e*)m-teonnimi: *soles kize tyly ponemze adžem* 'näki, että se oli pannut kätensä tuleen', *soles kyžy ožy luemze um todyske* 'emme tiedä, miten hän on sellaiseksi tullut' (esimerkit: Bartens 1979: 235–236).

(*e*)m-teonnimen tekijäpersoonaa ilmoittava sana ei sijoitukaan lauseeseen objektiksi (s. 92) vaan teonnimen attributiiksi!

Infiniittisten muotojen avulla toinen predikaatio voidaan sijoittaa subjektiksiin; siihen asemaan si vula se ei sovellu. Esim.

infinitiivi: *užtek pukyny – tuž mözmyt* 'työttä istuminen on hyvin ikävää' (GSUJa. 1970: 70), (*e*)*m*-teonnimi: *čal-čal kariškemdy šodiške* 'tunnutte vaikenavan', "vaikenemisenne tuntuu" (mts. 83) ja (*o*)*n*-teonnimi: *pereš luoned kyd'okyna ali, Pedor agaj* 'siihen on vielä aikaa ("on vielä kaukana"), Pedor setä, että sinusta tulee vanha' (mts. 83).

Komi on komplementtilauseen konjunktion sa muokannut samaan tapaan kuin udmurtti, nimittäin naapurikielen, tässä tapauksessa venäjän mallin mukaan käännöslainana kuten Fokos-Fuchs (1911–1912: 231) totesi: interrogatiivipronomini *myj* on saanut konjunktionkin funktion, vrt. ven. *što*, jolla on samat funktiot. Komin *myj*-lauseet – kuten venäjän *što*-lauseetkin – voivat edustaa paitsi objektia myös subjektia:

komi *ačyd taj šuin, myj tajö menam* 'itsenän sanoit, että tämä on minun' (Fokos-Fuchs mt.), *abu löšyd sömyn, myj čaj jutög tujö petannyd* 'ei vain ole hyvä, että lähдете matkaan teetä juomatta' (SKJa. 1967: 216).

Komikin voi sijoittaa infinitiivirakenteen subjektiksi predikaativirakenteeseen:

komi *nummy ötnamly gažtöm* 'minun on ikävä mennä yksin' (SKJa. 1967: 31),

samoin kuin objektiksi silloin kun infinitiivin ja päälauseen predikaatin tekijä on sama:

čel'ad' velödčöny vorsny gudökön 'laps et oppivat soittamaan hanuria'

tai päälauseen predikaatti merkitsee käskemistä tai sallimista:

batys ez šetly šojččyny iü öti lun 'isä ei antanut levätä yhtäkään päivää' (esimerkit: SKJa. 1967: 64).

ön-teonnimeen perustuva komplementaatio on komissakin mahdollinen mutta ei yleinen; päälauseessa on kognitiivinen verbi:

komi *vöršyd völäm mijannyme smekajtöny* 'he olettavat meidän olevan metsässä', *tenö – šuo, iżasyš zölöta vöčömön šuo* 'hän sanoo sinun tekevän oljista kultaa' (esimerkit: Štupa 1960: 183, 184).

Komissa onkyllä yksi sellainen predikaatiosta kognitiivisen verbin objektin tekevä rakenne, jota udmurtti ei tunnekaan: tyyppi (Luza) *pyr žö šuvö jursö višig* 'hän sanoo päänsä olevan aina kipeä' (s. 253). Sen käyttö rajoittuu kuitenkin eteläisiin ja keskisiin murteisiin.

Laske lmi a sivulauseen ja infiniittisen muodon avulla tapahtuvan komplementaation suhteesta ei ole; sen tuntuman kuitenkin saa, että komissa komplementaatio tapahtuu paljon useammin konjunktioita käyttäen kuin udmurtissa. Syy on varmaan sama, mikä Leinonen on todennut vaikuttavan komin konjunktioillisen adverbiaalilauseen ja infiniittisen muotoon perustuvan adverbiaalilauseen edustukseen: venäjän kielen malli lisää konjunktioillisten sivulauseiden määrää (Leinonen 1998).

Adverbiaalilauseen konjunktioista kantapermiläinen on konditionaalinen udm *ke*, komi *kö*. Se ei kummassakaan kielessä voi sijoittua sivulauseen alkuun: se sijoittuu udmurtissa usein lauseen loppuun, mutta jonkin konstituentinkin jäljellä se voi ottaa paikkansa; komissa se sijoittuu varsinkin lauseen ensimmäiseen konstituentin jälkeen. Udmurtissa valtaosa sivulauseista edeltää päälauseetta, mutta muikin järjestys on mahdollinen (GSUJa. 1974: 91).

Udmurtin reaalisen ehtolauseen modus on indikatiivi:

udm *kalykez gažad ke, kalyk no tone gažaloz* 'jos rakastat ihmisiä, ihmisetkin rakastavat sinua', *zemze ke jaratiškod, zemze ik vera* 'jos rakastat totuutta, puhu myös totta', *palys övöl ke, juš no kurekte* 'joutsenkin suree, jos sillä ei ole kumppania', *mylkyd ke kapci, už no kapci* 'jos mieli on kevyt, on työkkin kevyttä'.

Udmurtin irreaalisen ehtolauseen modus on konditionaali mutta usein myös indikatiivi, josta tällöin tulee kysymykseen imperfekti. Myös udmurtin suku kielessä indikatiivin imperfektiä voidaan käyttää konditionaalina funktiossa. Esim.

udm *soleš kylziškysalzy ke, nomyr öj luysal* 'jos he tottelisivat häntä, mitään ei tapahtuisi', *kyče umoj luysal, mynam tače dereme ke luysal* 'kuinka hauskaa olisi, jos minulla olisi sellainen paita'.

Seuraavissa esimerkeissä ehtolauseen predikaatilla on indikatiivin imperfektin muoto:

udm *kijad biigozy šotizy ke, ton soje jun kyrmy* 'jos he antaisivat käsiisi köyden, punista sinä sitä lujasti', *noš... öz ke oske, soku tañi ta mandatme vožmato* 'mutta jos he eivät uskoisi, näytän silloin heti tätä valtakirjaani'. (Kaikki esimerkit: GSUJa. 1974: 89–91.)

Komin reaalisesta ehtolauseesta esimerkejä:

komi *te-kö kulan, me kula* 'jos sinä kuolet, minä kuolen (myös)' (Fokos-Fuchs 383b), *kokui ovny svet vylad, emoš kö tačöm bur drugjas* 'on helppo elää maailmassa, jos on näin hyviä ystäviä' (SKJa. 1967: 228).

Komissa ei ole konditionaalia, mutta indikatiivin imperfekti antaa kontekstista riippuen ehtolauseelle irraalisen ilmeen:

komi *sulalis kö pošolokys Karsköj guba uladoryn, požis vetlyny ötkön* 'jos kylä sijaitsi Karsköj'n lahden tällä puolella, voisi mennä yksinkin'.

Päälause sisältää tällöin usein partikkelin (*vješ-ki* (vrt. s. 221):

komi *ñeuna kö vožžyk loktin, čöč eskö kupajčim* 'jos tulisit vähän aikaisemmin, kylpisi minne yhdessä'.

Ehtolauseessa partikkeli (*vješ-kö*) näyttää muodostavan konditionaalin perfektin:

komi *i. kolökö, stavys loi Lučki-ladnö, ez kö eskö drug kyskö ponö* (jas sajšys vöy kok ulö čepösjšy žžyd šöd pon) 'ja kaikki olisi varmaan sujunut hyvin, ellei äkkiä jostakin riisukon takaa olisi syöksynyt hevosen jalcojen eteen iso musta koira' (esimerkit: SKJa. 1967: 229).

Konditionaalisen ja temporaalisen – tai konditionaalisen ja kausaalisen – lauseen raja voi helposti ylittyä. Seuraavissa esimerkeissä udmurtin *ke* on lähinnä temporaalilauseen konjunktio:

udm *badžym budi ke, zavode užany pyro* 'kun kasvan, menen tehtaaseen työhön', *sundy pukšiz ke, kwaž pejmyt luoz* 'kun aurinko laskee, tulee piimä' (GSUJa. 1974: 94).

Näissä lauseissa heittää huomiota ehtolauseen verbin muoto, sehän on indikatiivin imperfekti!

Komissakin *kö* on myös temporaalinen: (Luzä) *Vižinas-kö me lečci, prijemas-kö pyravly, me-kocl omölys abu* 'kun tulin Vižiniin ja menin rekrytointipaikalle, ei siellä ollut ketään niin laihaa kuin minä' (Fokos-Fuchs 383b).

Udmurtin *ke-*, komin *kö*-konjunktio on ilmeisesti alkuaan interrogatiivipronominin vartalo, sen yksi allomorfi (KESKJa. 137).

Toinen allomorfi toimii edelleen udmurtissa sekä temporaalisena adverbina 'milloin?' että konjunktiona *ku* 'kun; jos' (vrt. s. 167, 303). Udmurtissa yksitavuisen konjunktio tai adverbi *ku* on usein kuitenkin pidennetty juuri *ke-*aineksella konjunktiksi *kuke*, jossa siis on etymologisesti ajatellen reduplikaattivinen muoto, kaksi interrogatiivipronominivartaloa. Komi taas on saanut pidemmän konjunktioon liitämällä attributiiksi sijoittamaansa pronominivartaloon aikaa ilmoittavan substantiivin *dyr*: *kodyr* (etymologia: KESKJa. 126a). Toisen selityksen mukaan komin konjunktioiksi ovat yhdistyneet komin interrogatiivipronomini *kod* ja aikaa

merkitsevä substantiivi *dyr*: *kod dyr* > *koddyr* > *kodyr* – joka vaiheesta on dokumentti (Manova 1990: 124). Pääasia näissä etymologisissa selityksissä on se, että *kodyr* joka tapauksessa sisältää interrogatiivipronominin. (Molemmat selitykset voivat tietysti olla oikeita: vanhempi *ko-dyr* olisi voitu selventää asuun *kod-dyr*.) Jo kantakomissa sana *kodyr* näyttää saaneen lyhentymämuodon *kor*: vrt. komi *kodyr*, komiJ *kudər* 'milloin?; kun', mutta myös komi *kor*, komiP *kör* 'milloin?; kun'. Komin kirjakieli käyttää konjunktiona lyhempää muotoa *kor*; kielioppi (SKJa. 1967: 219) mainitsee vain sen. Pitempi muoto *kodyr* tunnetaan muutamissa murteissa: Keski-Sysolalla, Keski-Vyčegdalla, Ylä-Vyčegdalla ja Pečoran murteessa (SSKZD 159b). Leinonen, joka on tutkinut venäjän kielen vaikutusta komin subordinatioon (Leinonen 1998), esittelee materiaalinsa, josta näkyy, että vain toinen kahdesta Keski-Sysolan murteen edustajasta käyttää pitempää muotoa, jopa yksinomaista; yksi viidestä Ylä-Sysolan murteen puhujista tuntee sen, mutta käyttää valtaosassa tapauksia lyhempää *kor*-postpositiota. Manovan mukaan *ko-dyr*-konjunktion käyttö jää n. 5 prosenttiin kaikista *akor*- ja *kodyr*-lauseista (Manova 1975: 53). Udmurtin tavoin komin Letkan murre pidentää temporaali konjunktiota ja -adverbiä *kö*-aineksella: *kor_kö* 'kun: milloin?' (Fokos-Fuchs 477a); vrt. udm *kuke*.

Temporaalinen konjunktio sijoittuu yleensä alistettavan lauseen eteen eikä kliitikan tavoin minäkään elementin perään. (Konjunktioiden etymologia ei kiinteää paikkaa edellytä: täydennyskysymyslauseen pronomini tai pronominiaaliadverbi voi sijoittua lauseen alkuun, mutta usein se ottaa paikan lauseen ensimmäisen konstituentin jäljestäkin: s. 166). Kirjakielissä temporaalisen konjunktion paikka on aina sivulauseen alussa (GSUJa. 1974: 63, SKJa. 1967: 219–223); tässä suhteessa se poikkeaa siis täysin konditionaalisesta udmurtin *ke*-, komin *kö*-konjunktiosta. Seuraavassa udmurtin murre-esimerkissä temporaalisellakin konjunktiolla on kuitenkin paikka lauseen ensimmäisen konstituentin jäljessä: udm *duriškon-sandał ku adami luoz, soky ...* 'kun ahjosta tulee ihminen, silloin...' (Wichmann–Uotila–Korhonen 126b).

Sivulause voi edeltää päälauseita kummassakin kielessä. Esi m.

udm *kuke myniško mon vordskem šujertim, šulem nos tyrme kyržanen* 'kun kuljen pitkin kotiseutua, sydän ihan täyttyy lauluista' (GSUJa. 1974: 60).

komi *kor Pavel pyris čumö, Nina völi uditöma nin vezšyny* 'kun Pavel tuli sisään kotaan, Nina oli jo ehtinyt vaihtaa vaatteita',

Jos sivulause seuraa päälauseita, päälauseessa on usein korrelaattina demonstraatiivinen pronominaaliadverbi udm *soku, soky*, komi *seki* 'silloin'; tässä tapauksessa adverbiaalilause näyttää siis rinnastuvan relatiivilauseeseen:

udm *vojnayn samoj umojtemez lue soku, kuke ud adžišky tušmonez* 'silloin sodassa on kamalinta, kun ei näe vihollista', *poet šuo asme soku gine, kuke ačiz kalyk dunjaz mone* 'sanon itseäni runoilijaksi vasta silloin, kun kansa itse arvostaa minua', *busy čeber soku, ku as dyraz u'altemyn* 'pelto on kaunis silloin, kun se on oikeaan aikaan muokattu' (esimerkit: GSUJa. 1974: 60, 62),

ko mi *ozyr urožaj požö bo štny sömyn seki, kor jöz vo čöž bura užalasny* 'runsaan sadon voi saada vain silloin, kun väki koko vuoden työskentelee hyvin' (esimerkit: SKJa. 1967: 220, 222).

Komissa temporaalikonjunktion funktiossa käytetään muitakin interrogatiivipronominiin pohjautuvia sanoja. Leinosen materiaalin mukaan *myjön* (raken teeltaan siis *myj*-pronominin instrumentaali muoto) on yleinen Ylä-Vyčegdalla. *kyži* (ensisijaiselta käytöltään modaalinen pronominaaliadverbi) ja *ky'čöž* (pronominin terminatiivimuoto) toissijaisessa käytössä useilla puhujilla (Leinonen 1998). Esim. *byd lebač, myjön bordjašas, poztö enovtö* 'jokainen lintu siivet saadessaan jättää pesän' (SKJa. 1967: 219).

Temporaalisen adverbiaalilauseen muodostamiseen on permiläisissä kielissä toinenkin, vanha menetelmä: infiniittisten muotojen, temporaalisten gerundien käyttö. Kantapermiläinen on pääverbin kanssa samanaikaista toimintaa tai tapahtumaa ilmaiseva udmurtin *ku/ky-*, komin *ig-*gerundi; komissa sitä on edelleen muokattu kaasuspäätteen tai postpositiion avulla (s. 249). Pääverbin merkityssisältöä rajaavaa toimintaa tai tapahtumaa on ilmeisesti jo kantapermissä ilmaistu teonnimesta ja kaasuspäättestä tai postpositiosta koostuvien rakentein (s. 253–257). Rinnakkaisista ilmausmahdollisuuksista huolimatta konjunktiivinenkin alistus on vanha, kuten näkyy konjunktiiviksi kehittyneestä elementistä. (Interrogatiivipronominivartalo sellaisenaan on paitsi udmurtissa myös saamessa temporaalikonjunktion funktiossa.) Interrogatiivipronominista kehittyy helposti sidoselementti: sellainenhan on jo interrogatiivipronominista kehittynyt relatiivipronomini. Toiminnan tai tapahtuman ilmaiseva predikaatio on haluttu selvittää suhteuttamalla se toiseen predikaatioon; toiminta tai tapahtuma näytetään temporaalisessa kehyksessään.

Finaalisen adverbiaalilauseen konjunktio on udmurtissa sama *šuyša*, joka merkitsee eksplikatiivisenkin sivulauseen. (Useinhan samalla konjunktiivilla on nämä molemmat funktiot.) Sivulause voi edeltää tai seurata päälauseetta. Jos finaalisen sivulauseen ja päälauseen subjektit ovat eritekijäiset, sivulauseen verbin modus on optatiivi. (GSUJa. 1974: 84, 85.) Esim.

udm *pinaljos vanzy umoj med valalozy šuyša, dyšetis verosleš kyketi luketse eššo lydzis na* 'opettaja luki vielä kerran kertomuksen toisen kappaleen, jotta

kaikki lapset hyvin ymmärtäisivät', *kalyk medaz adžy šuysa, Kat'a šinjosse tödy ažkyšet punynyz luškem čušyle* 'Katja pyyhkii silmiään salaa valkean esiliinansa kulmaan, jotta ihmiset eivät näkisi' (esi-merkit: GSUJa. 1962: 330).

Jos subjektit ovat samatekijäiset, si vulauseen verbin muotona on infinitiivi (GSUJa. 1974: 84, 85.):

udm *busyosti vetlyny šuysa, konnoj dvoryš aslyž šöd užpijez byrjiz* 'hän valitsi hevostarhasta itselleen mustan orin, matkatakseen peltoja pitkin' (esi-merkki: GSUJa. 1974: 84).

(Mari on myös omaksunut turkkilaiskielistä mallin konjunktioilleen *manōn* 'sanoen' ja muodostaa sen avulla sekä eksplikaatiivisen että finaalisivulauseen. Finaalisessa sivulauseessa verbi on näissä tapauksissa optatiivi muodossa, kun sivulauseen ja päälauseen verbit ovat eritekijäisiä.) Myös pelkkä infinitiivi voi sijoittua finaaliseksi rakenteeksi (s. 231). Alempana mainitaan vielä udmurtin tapaan muodostaa finaalin sivulausepostpositiota käyttäen.

Komin optatiivin muodostukseen käyttämälle partikkelille *med* on kehittynyt myös finaalisivulauseen konjunktion funktio, mikä optatiivin muodostukseen käytetylle partikkelille näyttää olevan muissakin kielissä luonteenomaista. H. H. Bartens (1998b: 49) viittaa lätissä – ja myös liivissä – tapahtuneeseen samantyyppiseen kehitykseen; tie suorasta esityksestä, optatiivista, epäsuoraan esitykseen, finaali-lausceseen, on ollut avoin. Komin murteissa *med* on voitu pidentää asuun *medym*; siinä on Fokos-Fuehsin mukaan, lopussa emfaattisen partikkelin veroinen affiksi *ym*, murt. (lžma) *um* (Fuchs 1949: 191–192). Permin ja Jazvan komissa optatiivin muodostukseen käytetään *me* partikkelin ohella myös *aš*-partikkelia (s. 221), ja Jazvan komissa siitäkin on kehittynyt finaalin konjunktio (Lytkin 1961: 82). Permin komissa käytetään *med* partikkelin ohella konjunktia *medby* (KPRSl. 616), jossa on mukana venäjän finaalin konjunktio: *med + štoby > medby* (Leinonen 1998). Esi m.

komi *veškyda kö šuny, köžjain važōn vičyšis, med kortōm göst' ödjōžyk enovtis sylyš kerkasō* 'totta puhuen, isäntä oli odottanut jo kauan, että kutsumaton vieras jättäisi nopeammin hänen talonsa' (SKJa. 1967: 211).

Komikin tuntee finaalisin infinitiivin käytön (s. 232), mutta ainakin kirjakielessä päälauseen kanssa samatekijäiseen upotelauseseeen sijoittuu infinitiivin lisäksi usein venäjän malliin vielä konjunktioin ja venäjän mukaisesti infinitiivi voidaan myös merkitä kieltopartikkelilla kielteiseksi (vrt. s. 258):

komi *kösja lony povtöm zboj pilotön, medym niebesasañ vižny jözlyš šud* 'haluan ruveta pelottomaksi sotilaslentäjäksi, voidakseni taivaalta käsin vartioida kansan onnea' (SKJa. 1955: 275), *kolö lony šintömön, medym tajös nie adžžyny* 'täytyy olla sokea ollakseen sitä näkemättä' (SKJa. 1967: 228). Samoin Permin komin kirja kielessä: *Vařevys mmis mödörö, medby syköt nie pantašny* 'Varja meni toisaalle ollakseen tapaamatta häntä' (KPRSl. 616).

Vielä esimerkki Jažvan komin *aš*-konjunktin käytöstä:

komiJ *fənař kolə pešno, aš jugəřžik luvas* 'täytyy syyttää lyhty, jotta tulee valoisampaa' (Lytkin 1961: 86).

Konessiivisen konjunktion *ke no* udmurtti on muodostanut konditionaalisen *ke*-konjunktion *vara*an ja menetyt tässä monen muun kielen tavoin (Schlachter 1973: 206, 211); tämän konessiivisenkin konjunktion paikka on lauseen lopussa. Esim.

udm *šundy pukšiz ke no, so.palan inbam jalan l'emlet na* 'vaikka aurinko oli jo laskenut, taivas oli sillä puolella yhä ruusunpunainen' (GSUJa. 1962: 330).

Komi on lainannut tämänkin konjunktion *sa* venäjältä. Esim.

komi *šondiys kət i naris niñ nytlañ, no žarvs ez na čin* 'vaikka aurinko jo kallistuikin länteen, ei helle vielä hellittänyt' (SKJa. 1955: 276).

Udmurtille on luonteenomaista, että alituskonjunktioita on voinut kehittyä postpositioistakin. Udmurtissa on esim. konditionaalinen tai kausaalinen konjunktio *bere*, joka on etymologisesti sama kuin postpositio ja adverbi *bere* 'perään, jälkeen' (< *ber* 'taka-, perä-'). Esim.

udm *aslyd syče šures byrjid bere, pumožaz myn iñi* 'koska olet valinnut itsellesi sellaisen tien, kulje se nyt loppuun asti' (URSl. 44a).

ponna, joka postpositiona merkitsee 'tähden', soveltuu myös finaaliseksi konjunktiksi:

udm *ta užez žog bydestyny ponna, tros kužym kule luoz* 'jotta tämän työn saa tehdyksi nopeasti loppuun, tullaan tarvitsemaan paljon voimaa' (URSl. 350b).

vylyš, postpositiona 'päältä, yltä' (< *vyl-* 'ylä'), esiintyy niin ikään finaalisena konjunktiona:

udm *odig medo bazare mynem. užan inty utčany vylyš* 'yksi renki oli mennyt basaariin työpajakkaa etsimään' (GSUJa. 1974: 88–89).

Konjunktion *ponna* tai *vylyš* sisältävät sivulauseet poikkeavat kylläkin merkittävästi *bere*-lauseista. Jo näistä esimerkeistä näkyy ero: *bere* liittyy finiittimuotoisen predikaatin sisältävän lauseen perään, mutta *ponna* ja *vylyš* pystyvät liittymään vain infinitiivin perään; tällöin sivulauseen ja päälauseen verbit ovat samatekijäisiä (GSUJa. 1974: 87). (Vrt. edellä esiteltyn finaalisen *šuyša*-konjunktion käyttöön.) Suuressa osassa tapauksia *ponna* ja *vylyš* liittyvät kuitenkin teonnimien perään:

udm *diškutse vajon vylyš* (tai: *vajon ponna*), *so lže lyktiz* 'hakeakseen vaatteensa hän lähti lževskiin' (GSUJa. 1974: 88).

Tässä esimerkissä *ponna* ja *vylyš* ovat tietysti postpositioita: alistus on tapahtunut nominiaalisen muodon, ei sivulauseen avulla. Kielioppi toteaa, että ilman mitään merkityksen muutosta *ponna* ja *vylyš* voivat liittyä joko infinitiivin tai teonnimen perään (mts. 88):

udm *odig medo bazare mynem. užan inty utčani vylyš = o. m. b. m., užan inty utčan vylyš.*

Tätä kautta *bere*-postpositiokin on kehittynyt konjunktioksi: ensin teonnimeen, sitten infinitiiviin ja lopuksi finiittimuotoiseenkin predikaattiin liittyen?

Erilainen kehys on temporaalisen konjunktion omaisesti käytetyllä *dyrja*-sanalla, joka postpositionakin merkitsee 'aikan a'. Sen käyttö edellyttää sivulauseen predikaatiksi adjektiivia tai possessiivi-eksistentiaalia, siis nominaalista predikaattia; tosin – harvoin – predikaattina voi olla finiittimuotoinen verbikin (GSUJa. 1974: 63). Esim.

udm *karte van dyrja. veš sol y žec karyny turtyša – uli* 'kun minulla oli mies, yritin tehdä kaikki hänelle mieliksi', *gurež bamyn syliš lyso nules, töl övöl dyrja. nyrylyša syle* 'vuoren rinteessä oleva havumetsä torkkuu, kun ei ole tuulta', *memije taza na dyrja, so bakčayn užaloz val* 'kun äitini oli vielä terve, hän työskenteli vihannespellolla': *pydjos kall'en myno no dyrja. šikleš, Čupči vožleš lukiškem ug poty* 'jalcojen vielä hitaasti liikkuessaa, ei tee mieleni erota metsästä eikä Čupči-joen rantaniityistä' (esimerkit: GSUJa. 1974: 63–65).

Ei voi olla toteamatta, että tataarissa käytetään postpositioita konjunktioiden ominaisuudessa samanaisten predikaattien yhteydessä, adjektiivien ja eksistentiaali-possessiivien ohella (STLJa. 1971: 187).

Komi on lainannut halukkaasti konjunktioita venäjältä. Komille ovat suorastaan tyypillisiä yhdistetyt konjunktio, joissa on omaperäinen ja venäjältä lainattu osa, esim. *što myj'että* 'jettä', *jesli-kö* 'jos' ja edellä mainittu Permin komin finaalin *medby*. Voi olettaa omaperäisen osanjäävän seuraavassa vaiheessa pois, jolloin jäljelle jää pelkästään venäläinen konjunktio (Leinonen 1998).

Pragmaattiset partikkelit

Erilaisia puhekielanteen partikkeleita on kummassakin permiläiskielessä runsaasti. Monet niistä ovat enklittisiä.

Kumpikin kieli käyttää samaa partikkelia, udm *pe*, komi *pö*, osoittamaan puhujan sanoma alkuun jonkun kolmannen puheeksi. Esim.

udm *gožtetezlen pumuz atajez ivorte, tolon, pe, samaloten jetinly podkormka leštizy* 'kirjeensä lopussa isä ilmoittaa, että eilen olisi lentokoneesta käsin suoritettu pellavan lannoitus' (GSUJa. 1962: 348),

komi *vellöny pö seni žyžd čeri una* 'sinne menee kuulemma paljon suuria kaloja' (SKja. 1955: 279).

Tässä on kyse siis jo kantapermiläisestä partikkelista ja sen kantapermiläisestä käytöstä.

Komissa ja Permin komissa puhuja voi tähdentää puhettaan omaksi sanomakseen partikkelilla (komi) *meša* tai *miša*, (komin Keski-Sysolan muire ja Pernin komi) *myša*: (Keski-Sysola) *me, myša, važön vižöda* 'minä, sanoin ininä, olen jo kauan katsellut häntä' (Wichmann-Uotila 158a). Osassa Pernin komia samanlainen muoto toimii myös interrogatiivipronominina. Wichmann yhdistää sen takia myös tämän pragmaattisen partikkelin interrogatiivipronominiin (Wichmann-Uotila 158a); komimurteissa interrogatiivipronomini on kuitenkin *myša* (Fokos-Fuchs 612a), ja Fokos-Fuchs jättääkin *meša*-partikkelin etymologian avoimeksi (Fokos-Fuchs 59 lb).

Udmurtin rinnastuskonjunktiona käyttämä *no* on myös pragmaattinen partikkeli (GSUJa. 1962: 340; kielioppi luonnehtii sitä vahvistavaksi); se laajentaa topiikkia, merkitsee kontrastiivisen topiikin:

udm *mon no ožy ik malpaško* 'minäkin ajattelen juuri niin', *inmyn odig kiži- no övöl* 'taivaalla ei ole yhtäkään tähteä' (mts. 340, 341).

Jo konjunktion tarkastelussa mainittiin, että sanakirja Wichmann-Uotila-Korhonen pitää partikkelia lainana ja vertaa siihen sekä samanmuotoista tšuvassin että venäjän partikkelia (171b).

Fokusointiin, tähdentämiseen udmurtti käyttää partikkelia *uk*:

udm *soosyn bydes, gurežez beryktyny luoz uk* 'niillä voi vaikka kääntää nurin kokonaisen vuoren' (GSUJa. 1962: 342).

Munkácsi ja Wichmann kirjoittavat partikkelin muotoon *ug*:

udm *en ši, šuem val-ug* 'sanoinhan, että älä syö' (Munkácsi 83), (Glazov) *mon veraj ug* 'sanoinhan minä', *ug bördy ug ta* 'eihän se edes itke!' (Wichmann–Uotila–Korhonen 292a).

Kielioppi esittää myös pitemmät muodot *ugo* ja *ugoś*:

udm *so todiz ugoś soles mylkydze* 'tun sihan hän tämän mielen' (GSUJa. 1962: 342). Uudessa Uuden Testamentin käännöksessä on käytetty muotoa *ugo*: *ugo ta so, kin šaryś gožtemyn* 'tämä on se, josta on kirjoitettu' (Wyl' Sižon Matt. 11:10).

Pidemmät muodot Munkácsi kirjoittaa muotoon *ug-o*, *ug-oś*: hänen mukaan sa *ug-o*-muodossa on sama vahvistuspartikkeli, joka liittyy kysymyssanoihin (*kyžy-o* 'miten?', *maly-o* 'miksi?', *ku-o* 'milloin?' – Munkácsi 59), *ug-oś*-muotoon taas on yhdistynyt kaksi partikkelia, *ug* ja *oś* (Munkácsi 68, 84). Myös *oś* liittyy kysymyssanoihin: *kinä-oś burjod-no?!* 'kenet sitten valitset?!', *ma:oś?!* 'mitä sitten?!' (mts. 68). Tataarissa on vahvistava partikkeli *uk* (TRSI. 586b), ja udmurtin partikkeli onkin tataarilaisista lainaa.

Tšuvassista udmurtti on Wichmannin mukaan (Wichmann 1903: 37) saanut tähdentävän partikkelin *ik*: *otyn-ik* 'juuri siellä', *soky-ik* 'juuri silloin', *gondyr so šöri-ik tube* 'karhu kiipeää ihan hänen peräänsä' (Wichmann–Uotila–Korhonen 65a). Tšuvassista on peräisin toinenkin lähisuinen udmurtin enklittin partikkeli *ak*. Wichmann yhdistää *ik*- ja *ak*-aineukset; sanakirjassa Wichmann–Uotila–Korhonen niistä on omat artikkelit (mts. 4a ja 65a). *ik*-partikkelilla onkin selvä funktio, se tähdentää ja rajaa: 'juuri se, juuri siinä, juuri silloin'. Pragmaattisen partikkelin funktiota ei *ak*-aineukselle aina voi määrittellä. Se liittyy usein adverbeihin; *ak*-aineuksella muodolla ei näy olevan juurikaan merkityseroa kanta-adverbiin verraten tai eroa ei voi pragmaattiseksi sanoa: *gač, gačak* 'kenossa', *kotyř, kotyřak* 'ympäri, ympärillä'; usein jo kanta-adverbi on tataarilainen laina: *dyr* 'todennäköisesti; toki', *dyrak* 'todella; toki', *dym* 'kokonaan', *dymak* 'äkkiä'. *dalk, dalkak* 'aivan, kokonaan, kerrassaan' (Wichmann–Uotila–Korhonen 56a, 123b–124a, 34b–35a); usein käytössä on vain *ak*-aineuksinen adverbi, esim. *žomak* 'aivan pimeä', *řarak* 'kerrassaan' (mts. 43b, 175b). Keinaasti *ak* näyttää myös liittyvän ideofonivartaloihin: *dol-ak pote* 'kiiltää', vrt. *dol-dol karņny* 'siloittaa', *sapyř-ak uše* 'sataa hiljaisista sadetta', vrt. *sypir-sapyř uše* 'sataa hiljaisista sadetta' (mts. 35b–36a, 59b, 218b). *ak*-aines myös rinnastaa: (Glazov) *jug-ak sajk-ak vylyz tyřyz med lo* 'olkoon koko ruumiiltaan iloinen ja terve' (mts. 4a).

Saarinen on käsitellyt marin turkkilaisista kielistä lainaamia enklittisiä partikkeleita (Saarinen 1986). Itämarissa partikkeli on *ak*, mutta länsimarin perusteella voidaan erottaa kaksi tyyppiä, toinen on länsimarissa *ok*, toinen *äk*. Marin *ak/ok-*

partikkelilla on samat funktiot kuin udmurtin partikkelilla *uk* ja *ik*; Saarinen toteaa lisäksi marin partikkelin liittyvän herkästi adverbeihin ja mainitsee Galkinin selityksen, jonka mukaan marin *ak/ok*-aineksella muodostuu adverbeja nomini- ja ideofoni-vartaloista (Saarinen 1986: 40), eli tässä suhteessa marin *ak/ok*-tyyppi rinnastuu udmurtin *ak*-elementtiin. Yhtä marin partikkeliä vastaa siis udmurtissa kolme partikkelia: *uk*, *ik* ja *ak*. Marin *ak/äk*-partikkeli taas on kopulatiivinen ('liittyy pareittain esiintyviin substantiiveihin, joiden vastakohtaiset merkitykset yhdistyvät uudeksi merkityskokonaisuudeksi' [Saarinen mts. 43–44]) kuten udmurtin *ak*-partikkeli. Marin ja udmurtin partikkelien yhdenmukaisten käyttötapojen täytyy olla peräisin jo lainanantajataholta. Udmurtin partikkelit *uk*, *ik* ja *ak* edustavat eri-ikäistä lainaamista, *uk* nuorinta, tataarilaista.

Varsinkin käskyyän tai täydennyskysymystään puhuja voi komissa sävyttää partikkelilla *nö*: *šet nö!* 'annapas!', *kodi nö?* 'kukahän?', *kor nö?* 'milloin sitten?', *te nö kodi sečömys?* 'kuinka sinä sellainen olet?' (Bubrih 1949: 195 – Bubrihin mukaan kyseessä on vahvistava partikkeli; SKJa. 1955: 277; Fokos-Fuchs 650; Wichmann_Uoutilan sanakirjassa [s. 168a] on kysymysmerkillä varustettu viittaus venäjän partikkeliin *ino*.)

Samanlaista käyttöä on komissa venäjistä lainatulla partikkelilla *žö*: usein sitä käytetään fokusoinnin, samoin kuin partikkeleita *to* (sekin venäjistä lainattu) tai *sö*. Esim.

komi *myj žö te šuvgan pyr?* 'mitä sinä aina riennät?' (SKJa. 1955: 277), *tenad čojyd öni abu žö gortyn* 'ei hän sinun sisaresi nyt ole kotona', *najö-tö as gortas oz gažtöm šyny* 'nepä eivät omassa kodissaan pitkästy' (Bubrih 1949: 194, 55), *sižö kösjö, da me sö og kösjy* 'hän haluaa, mutta minäpä en halua' (Wichmann_Uoutila 231b).

Udoralalla on vahvistavana partikkelina käytössä *sy*: *tödan-ö-sy* 'tiedätköhän', *šin sajas nuj sy i oz šmy!* 'mitäpä ei selän ("silmiäni") takana puhuta!'. Fokos-Fuchs kysyy, onko se identtinen pronomini-vartalon *sy* 'hän; tuo' kanssa (Fokos-Fuchs 901 alav.). Voi kysyä, edustaako myös *sö*-partikkeli samaa vartaloa. (Suomen *-han*, saamen *-son* partikkelin ja yks. 3. persoonan pronominin vastaavuudesta ei ole epäilystä.) Enklitisiselle ainekselle voisi olettaa poikkeuksellistakin äänne-edustusta, vrt. *sö* ja *sy*.

Edelliset partikkelit ovat enklitisiä, mutta on myös lauseen tai lausekkeen alkuisia painollisia partikkeleita. Sellaisia ovat mm. deiktiset partikkelit. Deiktisenä partikkelina toimii udmurtissa *tañi* tai *tiñi*, komissa *so* tai *to* tai molemmissa kielissä venäjistä saatu *vo*.

udm *tañi tatyn zavod luoz* 'kas täh ään tulee tehdas', *tiñi otyñjetin* 'kas tuolla on pellavaa' (GSUJa, 1962: 338). *tañi Tynad aźtid kylčim ležiško* 'katso, minä lähetän enkelini sinun edelläsi' (*Vyl' Sižon* Matt. 11:10),

komi *vižod, so loktö Lappa* 'katso, tuolla tulee Lappa' (SKJa, 1955: 280), *to, nõbi aslym zu* 'katso, ostin itselleni harjan' (Fokos-Fuchs 1045b).

Omaperäiset deiktiset partikkelit ovat varmaan alkuperältään demonstratiivipronominin muotoja. Munkácsin mukaan udmurtin muodoissa *tañi*, *tiñi* pronomiivartaloon on lisätty adverbi *ini*, *ini* 'jo; enää' (Munkácsi 54, 338). Udmurtin *tiñi* < *tu-ñi?*, vrt. *tu* 'tuo'. (Edellä s. 304 on oletettu, että udmurtin muodot olisivat lokatiivimuotoja, joissa poikkeuksellisesti olisi säilynyt kaasuspäätte CV-asuisena ja poikkeuksellisesti myös *n* > *ñ* säilyneen *in* edellä. Vrt. translatiivimuotoja – alkuaan **TA*-ablatiivimuotoja – *tati*, *tati* [Munkácsi 341].) Komin partikkelit *so* ja *to* ovat pelkkiä vartalomuotoja (vrt. edellä s. 303). Komin *so*-partikkelin KESKJa. (258b) yhdistää udmurtin *so*-pronominin, tosin kysymysmerkkiä käyttäen. Udoran murteessa myös demonstratiivinen *ty*-vartalo toimii deiktisenä partikkelina: *a-ty synanys tydalö te-dinad!* 'kas, kampa on näkyvissä sinulla!'. Edellä mainitussa esimerkissä partikkelia vahvistaa venäjältä saatu *a*, joka Fokos-Fuchsin mukaan varsinkin komilaisessa dialogissa sijoittuu lauseen aloituspartikkeliksi.

Lausekkeenalkuinen on komissa puhutteluun lisätty *šo*, joka tuo puhutte luun hellän sävyn: *šo musa kum* 'rakas kummi!' (Bubrih 1949: 195). Kyseessä olisi alkuperältään luku sana *šo* 'sata'; konneksiota *šo šajt* 'sata ruplaa' on käytetty myös hellittelymuotona ja siitä olisi lohjennut partikkeli *šo* (mt.).

Udmurtin partikkeli *ben* (murt. *bon*) näyttää sijoittuvan moneen asemaan lauseessa. Vahvistavaksi partikkeliksi sitä luonnehtii URSL., josta on seuraavat esimerkit: *ben so šaryš veraškimy ñi* 'mutta tästä hän jo puhuimme', *ben ma kare so gurtaz?* 'mitä hän tekee kotona?' (43a). Kielioppi GSUJa, 1962 sanoo sitä käytettävän erityisesti kysymyslauseiden vahvistavana partikkelina: *kytyn ben ali soos ulo?* 'missä he nyt elävät?' (341). Munkácsi ilmoittaa sen voimistavan, vetävän huomiota kohteeksi väitteen, kysymyksen, käskyn tai kiellon. Esim. *oži bonkar!* 'tee niin ehdottomasti!', *en bon košky!* 'älä vain mene!', *piřenikte mar dymyn duniad bon?!* 'mihin hintaan möitkään mesileipäsi!' (Munkácsi 627). Seuraava esimerkki on uudesta Uuden Testamentin käännöksestä: *maje ben ti učkyny vetli dy? Prorokez-a? Tiledly veraško: ben, prorokleš no badžymzeges.* 'Mitä te lähditte katsomaan? Profeettaako? Minä sanon teille: profeettaakin suurempaa' (*Vyl' Sižon* Matt. 11:9).

Kummassakin permiläis kielessä ratkaisukysymys voidaan muodostaa kysymyspartikkelia käyttäen. Sekä udmurtissa että komissa puhutellulla on myös mahdoll-

lisuus vastata kysymykseen partikkelia käyttäen. Nämä partikkelit esitetään kysymyslauseen käsittelyn yhteydessä s. 345_348.

Voi myös todeta, kuinka alkuaan toiseen kielen kategoriaan kuuluva elementti siirtyy toissijaiseen käyttöön (ks. Yli-Vakkuri 1986). Aiemmin on käsitelty possessiivisen taivutuksen käyttöä pragmaattiseen funktioon (s. 122–123). Kaasu späätekin voi saada pragmaattisen tehtävän. Baker on todennut, kuinka komissa Vymilä datiivin päätteestä on kehittynyt subjektiin topiikin merkittäjä: *börti kýtím. Veslanaly koli* 'me palasimme jokea alas, mutta Vesljana sen sijaan jäi' (Baker 1985: 214). Saman ilmiön voi todeta Letkan murteesta: *bat'lo ot'ig arösön kollöma mamšys* 'isä on yksivuotiaana jäänyt äidistään orvoksi', *kokjaslö dugdisny ladujtny* 'jalat lakkasivat kannattamasta' (Žilina 1985: 45). Baker olettaa, että edellisenä askeleena datiivin liikkeissä oli sen sijoittuminen lauseeseen objektin kaasuksekiksi (Baker 1985: 214–215). Objektin merkintää käsitellään kokoavasti s. 331–335.

Ideofonit

Kummassakin permiläiskielessä käytetään runsaasti ideofoneja, sanoja, jotka perustuvat äänneasun kuvailevuuteen ja sisältävät siksi usein kielessä muuten perifeerisiä foneemeja ja foneemiyhdistelmiä. Permiläisten kielten ideofonit ovat usein yksitavuisia, mutta kaksitavuisiakin on paljon, erityisesti udmurtissa. Ideofoneille on tyypillistä myös reduplikaatio tai vokaaliltaan poikkeavat kaksoissanat. Udmurtti voi yhdistää kaksi erirakenteistakin ideofonia: *pukon dybyr šaltry usiz* 'tuoli kaatui kolisten' – kieliopin mukaan näin osoitetaan erilaisia vivahduksia (GSUJa. 1962: 305). Myös turkkilaiskielille ideofonien runsas käyttö on tyypillistä, ja Alatyrev onkin osoittanut, että udmurtin kaksitavuisien ideofonien *yr*- ja *yl*-aineksella on suora paralleeli turkkilaiskielissä, niin kuin monilla *yr*- ja *yl*-aineksilla ideofoneilla kokonaisuudessaankin. (Alatyrev 1976: 93–95, 112–117).

Ideofonien käytölle on niin permiläisissä kuin muissakin kielissä luonteenomaista, että ne ovat varsinkin puhekieleen kuuluvia ilmauksia. Ne ovat yleensä taipumattomia. Lauseasemaltaan ne ovat useimmiten verbin määritteitä; myös adjektiivin määritteinä ne ottavat usein paikan, joskus substantiivin attributteenakin, ja joskus ne edustavat lauseen predikaattia (A. Bartens 2000).

Permiläisissäkin kielissä ideofoni määrittää varsinkin verbejä; puhuu ja kuvaa ideofonin ja verbin liitolla kuulo-, näkö- tai tuntohavaintojaan tai liikettä. Esim.

udm *dol-dol učkyny* 'katsoa tuijottamalla', *kit-kit šerektiz* 'naurahti kimakasti' (GSUJa. 1962: 304),

komi *guž kotörtmy* 'juosta parvessa' (SKJa. 1955: 261), *byrs kajis ščena vylö* 'vilauksessa se kiipesi näyttämölle' (Bubrih 1949: 197), *gur gar usny* 'kaatua kivisellä tai kuoppaisella maalla' (Wichmann-Uotila 63b),

komiP *zerk šojny* 'syödä itsensä hyvin täyteen', *sulk pymayny* 'hikoilla kovasti', *luž vanny* 'kastua läpimäräksi' (Krivoščekova-Gantman 1964: 118).

Ideofonin vahvaan asemaan verbin määritteenä perustuu mahdollisuus muodostaa deskriptiivinen verbi, toisin sanoen uusi leksikaalinen yksikkö, yhdistämällä ideofoni ja neutraaliverbi. Esim.

udm *šin karyny* 'kilistä, soida', *čaš karyny* 'aiheuttaa hälyä, melua', *lut karyny* 'meluta, kirkua', *gur karyny* 'meluta' (GSUJa. 1962: 250), *čil-čil karyny* 'kiillottaa', *dygyr-dygyr karyny* 'kalistella', *šibyl-šabyl karyny* 'viserellä (varpuset); maiskuttaa' (Wichmann-Uotila-Korhonen 92b),

komi *gypkylö* 'jyrisee', *dičvižny* 'näkyä korkeana', *pyrk-pyrkkerny* 'ravistaa, puistaa' (Sidorov 1953: 80, 84), *šarmunny* 'räpähtää' (mts. 81), *gulk munny*

'nielaista kuuluvasti', *kov munis* 'läiskähti' (Wichmann–Uotila 164b), *ñum-ñum kerny* 'syödä nopeasti ja niin että se kuuluu', *purk.park kerny* 'antaa selkään jklle', *čup kerny* 'maiskuttaa; suudella' (Wichmann–Uotila 93a).

Näitä yhdysverbejä on käsitelty tarkemmin s. 270–272. Samassa yhteydessä kiinnitettiin huomiota siihen, että permiläisten kielten tavoin myös mordva muodostaa deskriptiivisiä verbejä ideofonista ja neutraaliverbistä – mordvassa käytössä ovat menemistä ja sanomista merkitsevät verbit – ja että tämä on myös turkkilaiskielten tapa. Esim. tataarissa ideofonin liittyvät tekemistä ja tulemistä, saapumista merkitsevät verbit (STLJa. 1969: 292–293).

Toinen ideofonille luonteenomainen asema on adjektiivin määrittäen asema. Ideofoni määrittää adjektiivia intensiteetti adverbien tavoin. On tavallista, että tiettyä adjektiivia määrittää aina tietty ideofoni. Esim.

udm *žyrt kežyt* 'hirveän kylmä', *toč-toč köj* 'hyvin rasvainen', *dym sukör* 'aivan sokea', kuitenkin myös *dym-dym čalmyt* 'aivan hiljainen' (URSI. 165a. 420b, 131b),

komi *žurs pemyd*, komiP *žurs pemyt* 'pilkkopimeä' (Wichmann–Uotila 40b), Grivoščekova-Gantman mainitsee Permin komista seuraavat esimerkit: *drin pöt* 'erittäin täynnä (vatsa)', *luč va* 'hyvin märkä', *van ošta* 'sepposen selällä auki oleva', *ton-ton kyn* 'hyvin kylmä', *lap-lap kod* 'umpihumalainen' (1964: 118).

Värejä luonnehtivat adjektiivit ovat erityisiä ideofonien attraktiokeskuksia (A. Bartsens, mt.). Esim.

udm *čip tödy* 'vitivalkoinen' (URSI. 475a).

Tämä ideofoni näyttää soveltuvan komissa kaikkien väri adjektiivien määrittäjäksi:

komi *čim görd* 'kirkaanpunainen', *čim löz* 'vahvansininen' (Wichmann–Uotila 300b); Permin komista Wichmann on kirjannut sen asussa *žim: žim šöd* 'pikimusta', *žim görd*, *žim vöz*, *žim čočkom* 'vitivalkoinen' (mt.), Grivoščekova-Gantmanilla on Permin komista esimerkki *čim šöd* 'piki musta' (1964: 118).

Ainakin komi voi sijoittaa ideofonin myös attribuuttiasemaan: *zura-zara vöv* 'vikuroiva hevonen' (Bubrih 1949: 197), vrt. *zur zar* 'kiivaasti' (Wichmann–Uotila 358a).

Ja mahdollinen on ideofoni predikaattinakin. Seuraavat Permin komin esimerkit ovat Krivoščekova-Gantmanin tutkimuksesta:

komiP *predsedat'el' mijan vylö rak da rak* 'puheenjohtaja *rjak da rjak* (karjui) meille', *zonkaok vylisañ goliezön švyr da švyr* 'pikkupoika ylhäältä kävyillä *švyr da švyr* (heittäli)', *pym šölömmez tok da tok* 'kuumat sydämet *tok da tok* (jyskyttävät)', *kias čörsys šyr da šyr* 'värttinä hänen käsissään *šyr da šyr* (hyrisi)' (Kriv oščekova-Gantman 1964: 120), *švyč da švyč kerisö* 'ruoskivat' (mts. 119).

Permin komi käyttää siis ideofonien välissä myös rinna-ustuskonjunktioita.

Komin ideofoneilla on serikoinen piirre, että ideofoneille yleensä tyypillinen taipumattomuus ei aina pädekään. Verbin määritteenä oleva ideofoni voi saada instrumentaalinen päätteensä – neutraali sanastoonhan kuuluu instrumentaalimuotoisia tavan adverbija (s. 302–303), esim. *vak-vakön šeröktyny* 'ruveta nauraa hohottamaan', *šur šurön petis* 'meni ulos kohisten' (SKJä. 1955: 262). Komissa ja Permin komissa ideofoni on myös voitu muokata kaksitavuisiksi *a*-aineksella, joka sekinkovasti vaikuttaa samalta affiksilta, jolla myös muodostetaan tavan adverbija neutraalisana-stosta (s. 302); edellä oli jo esimerkki *zura-zara vöv* 'vikuroiva hevonen' (Bubrih 1949: 197). Varsinkin *kyyny*-verbin edellä ideofoni muokataan *a*-päätteellä kaksitavuisiksi: *šarakyyny* 'räti stä' (Si dorov 1953: 84). Voi myös muistaa, että komissa *a*-ta käytetään myös rinnastamaan semanttisesti samantasoisia yksiköitä (s. 309): vrt. komiP *čiž važ sočyny* 'palaa räti sten', *čiža-važa pöžašny* 'paistaa jtk mikä räti see (esim. blinit paitessa)' (Gri voščekova-Gantman 1964: 118). Komin ideofonin mahdollisuus saada peräänsä taivutusaines ei loppujen lopuksi liene sen kummempi asia kuin permiläisten kielten (ja myös niiden sukukielten, esim. mordvan) ideofonien ominaisuus saada peräänsä johdinainees.

Kummassakin permiläiskielessä muodostetaan johtimia käyttäen ideofoneista deskriptiivisiä verbejä. Udmurtissa ideofoni voi sellaisenaankin toimia verbivartalona, tai puu verbinä: *šur šur* murinan äänestä, *šuryyny* 'murista' (GSU Ja. 1962: 240). Komissa tämä ei liene mahdollista, vaan verbi näyttää tarvitsevan johtimen. Kummassakin kielessä onkin johtimia, joilla muodostuu verbejä vain ideofoneista; ainakin udmurtissa ideofonikantoihin saattaa kuitenkin liittyä myös neutraalisana-stossa käytettyjä johtimia. Vain ideofonikantoihin liittyvät esim. udm *get, ket* (edellisen äänteen soinnillisuuden, soinnittomuuden mukaan): *nurgetyny* 'muri stä' < *nur:nur*: murinasta, surinasta, *šalkketyny* 'paukuttaa' < *šalk*: kovan esineen kolahduksesta, komi *g, k* (edellisen äänteen soinnillisuuden, soinnittomuuden mukaan): *kövgyny* 'iskää kolauttaa', vrt. *kövmuni* 'kolahti', *kaškyny* 'huohtaa', vrt. Ylä-Sysola *kas vajny* id., udm *s*, komi *z, s* (edellisen äänteen soinnillisuuden, soinnittomuuden mukaan): komi *navzyny* 'naukua', vrt. *nav*: kissan äänestä, *ruksy ny* 'röhkiä (sika)', vrt. *ruk-ruk*: sian äänestä. (Näitä johdosverbejä esiteltiin tarkemmin s. 280, 283.)

Lauseopin ydinkysymykset

Subjektista

Permiläisissä kielissäkin subjekti on ennen kaikkea nominatii vimuotoinen TEKI-JÄN roolin merkittäjä. Nii:ssä on kuitenkin myös rakenteita, joissa nominatii visubjektiksi voidaan sijoittaa PATIENTTI. Kummassakin kielessä on transitiivisen verbin intransitiivista johdoin, jolla voidaan muodostaa myös passiivisia verbejä. Esim.

udm *badžym no piči bukvaos žuč kilyn gožjan praviloos ja ik gožtisko* 'isot ja pienet kirjaimet kirjoitetaan venäjän kielen kirjoitussääntöjen mukaan',

komi *tenad šylankvyjys šyvšis* 'sinun laulusi laulettiin', *košuvšöny važ zdanije jas da vöčšöny vyljas* 'vanhoja rakennuksia revitään ja uusia rakennetaan'.

Udmurtissa voidaan myös infiniittisestä muodosta, päättyneen tekemisen partitiivista, ja sitä täydentävästä apuverbistä muodostaa tapahtumapassii vi, jossa subjektina on PATIENTTI: *ton kyž vit-pol noryn šukkemyn luod* 'sinua tullaan ruoskimaan 25 kertaa'.

Kummassakin kielessä päättyneen tekemisen partitiippi voi sijoittua lauseeseen tilapassii vin edustajaksi. Tällaisessa lauseessa ei ole kuitenkaan PATIENTTI-subjektia vaan TEEMA-subjekti ja partitiippi on TEEMA-subjektia luonnehti ja predikaatiivi:

udm *kiiiga lyžemyn* 'kirja on luettu',

komi *Plavtön komedija jas gižömaös ... narodnoj kyvjön* 'Plautuksen komediat on kirjoitettu kansankielellä'.

Udmurtissa myös modaalinen *mon*-partitiippi sijoittuu lauseeseen predikaatiiviksi, luonnehtimaan TEEMA-subjektia, esim. *korka ulymon* 'talo on asuttava'.

Ykkösargumentin sijana voi muutamissa tapauksissa olla muu kuin nominatii vi. Äidin kieliset tutkijat eivät kuitenkaan jäsennä subjektiä tällaista obliivisijaista lauseenjäsentä. Tässä on otettu se kanta, että tietyissä rakenteissa ykkösargumentti on agenttina. Sen sija on datii vi kummassakin permiläisessä ja lisäksi genetiivikomissa.

Infinitiivi muodostaa modaalisten yksipersonaisten verbien kanssa liittopredikaatin. Predikaatin ykkösargumentti on roolitaan KOKIJA, ja se ilmaistaan tulosijaisella muodolla, datiivilla. Samanlaisen datii vimuodolla merkityn KOKIJA-

argumentin saa udmurtin *ono*-partisiippi, joka myös sijoittuu predikaatiksi. Kuten mainittiin, äidinkielen tutkija ei jäsennä tätä datiivimuotoista lauseenjäsentä subjektiksi; hänelle lauseet ovat persoonattomia ilmauksia (GSUJa. 1970: 201, 202–203; Ludykova 1993: 49: 53). Esim.

udm *soku soly šońerak verany luysal* 'silloin hänen olisi pitänyt sanoa suoraan'
(GSUJa. 1970: 201), *šumpotyn tonyd kule* 'sinun tulee iloitaa',

komi *menym kolö munny* 'minun täytyy mennä'.

Esimerkki udmurtin *ono*-partisiipin kanssa käytystä datiivimuotoisesta ykkösargumentista:

udm *mynym tunne gožtet gožtono* 'minun on tänään kirjoitettava kirje', *Tuńaly vańze lyde baštõno* 'Tanjan on otettava kaikki huomioon'.

(Saman udmurtin partisiipin varaan muodostuu toinenkin lauseyyppi. *ono*-partisiipin KOKIJA-argumentti voi olla lauseessa nominatiivisubjektinakin: *soku tińi mi no bertõno luımy* 'silloin myös meidänkin piti palata'; rakenne on turkkilaisperäinen: s. 243.)

Myös vastaavissa sukukielten rakenteissa on KOKIJA ilmaistu yleensä tulospäätöksellä lauseenjäsennellä.

Genetiivikin on parissa komin lauserakenteessa ykkösargumentin sija. Äidinkieliiset tutkijat eivät miellä tätäkään lauseenjäsentä subjektiksi. Heille rakenne on persoonaton rakenne (Ludykova 1993: 49–53). Persoonattomaksi rakenteeksi sen luokittelevat myös Bubrih (1949: 125) ja Leinonen (Leinonen 1997: 87).

Kun predikaatin tempus on 2. preteriti, TEKIJÄ-roolinen ykkösargumentti (joskus KOKIJA-roolinenkin) voi olla genetiivimuotoinen. Komin rakenne on merkitykseltään resultatiivinen; usein siihen liittyy myös evidentiälisyyden merkityspiire (Leinonen–Cypanov 1995; Leinonen 1997: 88). Esim.

komi *menam karema ńın* 'olen jo tehnyt sen', *menam kösjema* 'olen luvannut', (folk.) *koz pu taj menam palalemet krovate vyls* 'olen herännyt kuu sipuiselta vuodelta' (Saharova–Selkov 1976: 88), ja kielteinen rakenne: *te vylö ńańsö pöžavtõm* tai *te vylö ńańsö abu pöžalõma* 'sinua varten ei ole paistettu leipää' (Bubrih 1949: 125).

Erikoinen on kielteinen muoto, joka voi rakentua siis myös kielteisen partisiipin varaan – näinhän ei komin kielteinen 2. preteriti muuten muodostu. Tämä dynaaminen, transitiiivi verbeistä muodostuva ja siksi mahdollisen akkusatiivi objektin sisältävä rakenne selittyy kuitenkin 2. preteritin sisältäväksi, jollaiseksi sen selittä-

vät myös Bubrih (1949: 125) ja Leinonen (1997: 87–98).

Žilinan mukaan Luzan ja Letkan murteessa on genetiiviargumentillista 2. preteriitä runsaammin kuin muissa murteissa, esim.

Zojalön koksö dojdöma 'Zoja on loukannut jalkansa', *möslön gyžsö ée göma* 'lehmä on murtanut, loukannut kavionsa', *setön möskys kujlö, košalöma iin oškyslön* 'siellä lehmä makaa, karhu on sen jo repinyt', *porš Ivanlön boštöma* 'Ivan on ostanut sian', *Ödönlön mödöma noski kyny* 'Ödjön on alkanut kutoa pikku sukkia' (Žilina 1985: 45).

Genetiivimuotoisen ykkösargumentin yhteydessä preterikaattiverbinä voi olla myös refleksiivijohdos. Refleksiivin käytöllä toiminta leimautuu kontrolliomattomaksi (Leinonen 1997: 88); genetiivimuoto edustaa tässä tapauksessa KOKIJA-argumenttia: *menam oz sojšy i oz užsy* 'minun ei tee mieli syödä eikä minua nukuta' (esimerkki: SKJa. 1955: 239). Genetiivin sijalla voi olla myös datiivi (s. 285): *Ižma menum oz užsy* 'minua ei nukuta' (Saharova_Selkov 1976: 89; tutkijat mainitsevat, että ižmalaiset pitivät rakennetta uudenaikaisena). Refleksiivijohdoksella voidaan kuitenkin myös osoittaa, että tapahtuma on viety loppuun, saanut päätöksensä. Jollain genetiivimuoto edustaakin TEKIJÄ-argumenttia: *Darjalön tyštyšis* 'Darja on lypsän lopettanut, lypsänyt kaikki'.

Miksi koini on ruvennut käyttämään genetiiviä näissä kahdessa lauseryypissä? Stipa viittaa sellaisiin venäjän omistajailmauksen sisältäviin rakenteisiin kuin *u menja skazano – sdeleno* 'minulla sanottu ja tehty', *u je go ukradeno groši* 'häneltä on varastettu pikkuraha' (Stipa 1960: 168). Leinonen toteaa, että näitä samoja rakenteita on paitsi venäjän murteissa ja kornissa myös itäisissä itämerensuomalaisissa kielissä ja että vaikutus on ollut ilmeisesti monensuuntaista. Komin kieleen kehittyi evidensiaalisen resultatiivinen genetiivi- (lokaatioilmaus-) agenttirakenne omalta pohjalta, mutta se sai vahvistusta venäjän murteista, joihin puolestaan itämerensuomalaisen kielen rakenteet ovat vaikuttaneet (Leinonen 1997: 97–).

Objektin merkinnästä

Objektin merkinnän jakavat kummassakin perinteisessä kielessä nominatiivi ja akkusatiivi. Nominatiivista käytetään objektissa kumpaakin numerusta. Akkusatiivilla on useampia allomorfeja: udm *ez, jez*, kahdessa (!) nominissa *e* (*murte* 'ihminen', *bure* 'hyvän asian' – samaa muotoa oleva akkusatiivi on udmurtissa ja kornissa yks. 1. ja 2., udmurtissa myös yks. 3. persoonan persoonapronominilla), monikon taivutuksessa *ty* tai *yz, yz* on sekä substantiivien että pronomien mon. akkusatiivin päätte udmurtin etelämurteissa ja eteläisissä välimurteissa. Myös udmurtin kirjakieli käyttää sitä *ty*-päätteen ohella, joka on pohjoisten murteiden ja

pohjoisten välimurteiden mon. akkusatiivin päätte (Kelmakov–Saarinen 1994: 99–). Komissa on yksikön ja monikon taivutuksessa *ös*; vanhassa kirjakomissa esiintyi substantiivin ja mon. 1. ja 2. persoonapronominin taivutuksessa mon. akkusatiivin päätteenä *dy* tai *dö* (Lytkin 1952: 106, 110); Udoran murteessa monikon akkusatiivin päätte on substantiivin ja persoonapronominien taivutuksessa *dö* tai *tö* (Sorvačova–Beznošikova 1990: 32, 51, SSKZD 473). Parissa muussakin komimurteessa on mon. 1. ja 2. persoonan pronominin akkusatiivimuodossa sama päätte: Ižmallä *tö*, *te* ja Aha-Vyčegdan murteessa *te* (SSKZD 472–473). Udoralla substantiivin mon. akkusatiivissa voi olla *dö/tö*-päätteen ohella myös *sö*-päätte, pronomineissa sen sijaan vain *dö/tö*. Päätte *sö* on possessiivisen taivutuksen yks. 3. persoonan akkusatiivin päätteen kanssa identtinen, ja koska yks. 3. persoonan, vähemmässä määrin myös yks. 2. persoonan, possessiivista taivutusta käytetään runsaasti pragmaattisessa funktiossa, on akkusatiivin päätteillä muissakin murteissa usein asu *sö*.

Käyttäessään yksikön ja monikon akkusatiivin merkintään eri päätteitä udmurtti, vanha kirjakomi ja vielä nytkin Udoran komimurre noudattavat vanhimmista kielenvaiheista tuttua periaatetta; **m* oli yksikön akkusatiivin päätte, **j* monikon obliikvisija, myös akkusatiivin päätte (Janhunen 1982: 30). Suurin piirtein samaa periaatetta noudattavat edelleen esim. itämeren suomi ja saame.

Objektin merkintä noudattaa vanhaa nominatiivin ja akkusatiivin oppositioon perustunutta linjaa: tunnusmerkittömän nominatiivin rinnalle definiittisen, usein elollisen objektin merkintään tarvitaan tunnusmerkkinen akkusatiivi.

Permiläisissä kielissä objektin muoto perustuu vain objektisanaan, sen referentin definiittisyyteen, ja mahdollisesti myös pragmaattisiin tekijöihin. Verbin inherentti aspekti tai sen modus, esim. imperatiivi, ei vaikuta miten kään objektin merkintään niinkuin se esim. itämeren suomessa vaikuttaa.

Seuraavassa esimerkkejä udmurtin objektin merkinnästä:

udm nominatiiviobjekti: *nañ pyžyny* 'paistaa leipää', *derem vuryny* 'ommella paita', *klubjos leštyny* 'rakentaa klubeja' (Perevoščikov 1980: 38–39), *kyšnoez öžyt jetin iškem* 'vaimo nyhti hiukan pellavaa' (GSUJa. 1970: 169). GSUJa. 1970 (s. 169) mainitsee, että intonaatio yhdistää nominatiivimuotoisen objektin ja predikaatiiverbin yhdeksi kokonaisuudeksi. Myös Viilkuna on todennut, että juuri nominatiivimuotoisella objektilla on paikka verbin edessä (s. 341).

udm akkusatiiviobjekti: *nañez pyžyny* 'paistaa se leipä', *deremez vuryny* 'ommella se paita', *mešokjosty žutjany* 'nostella säkkejä', *Kimitez ötyny* 'kut sua Kimiä' (Perevoščikov mt.) – propreilla on aina akkusatiivimuoto (GSUJa. 1970: 167), *ta murte mon valaj. Soly oskyny ug jara* 'sen ihmisen minä tiesin; häneen ei voi luottaa', *jaraty* – – *školajež, dyšetijjosty, parta šöryš asleštjydyntyde* 'rakaista koulua, opettajia, omaa paikkaasi pulpetissa' (GSUJa. 1970:

167, 169). Akkusatiivilla voidaan merkitä myös geneerinen objekti: *Klava busy užez jarate* 'Klava rakastaa peltotöitä' (GSUJa. 1970: 168). Kielioppi huomauttaa, että kuratiivirakenteeseen voi sisältyä kaksi objektiä: *školalen direktorez tamyseti klassyn dyšetskišjosty škola azbaryš lymyjez sužatiz* 'koulun johtaja lakaisutti kahdeksannen luokan oppilailta lumen koulun pihalta' (mt.).

Ja sitten esimerkkejä komin objektin merkinnästä:

komi nominatiiviojekti: *šuvgö yžyd lun töv, šinlödlö rujas, čegjalö wjas* 'vahva etelätuuli kohisee, keuhuttaa puita, karkoo oksia', *šiktö štröitisny vyl klub* 'kylään rakennettiin uusi klubi' (SKJa. 1967: 57). Edellisissä lauseissa objekti on si joittunut verbin jälkeen. Usein nominatiiviojekti on komissakin verbin edellä: *te mös juktalan* 'juotat lehmää', *me va vaja* 'tuon vettä' (SKJa. 1955: 142). Vilkuna saattoi kuitenkin todeta, että komissa ei nominatiivimuotoinen objekti hae paikkaansa verbin edestä yhtä vahvasti kuin udmurtissa (s. 344),

komi akkusatiiviojekti: *Vaša ez vitčyš někučöm töšsasjös* 'Vasja ei odottanut ketään tutuista', *Borisös někod ez adžy* 'kukaan ei ollut nähnyt Borista', *sijö ödva vitčyšis rysö, penydsö* 'hän tuskin maltoi odottaa iltaa, pimeyttä' (SKJa. 1967: 57), *Udora čerijezdö vajisny* 'toivat kaloja', *me vajöda mösjestö* 'minä vien lehmät', *vövjessö kolö mödödny ludö* 'hevoset täytyy viedä laitumelle' (Sorvačova-Beznosikova 1990: 32).

Esimerkissä *vöd'itöny mös, vöv, vižöny kõrjasös* 'he pitävät lehmää ja hevosia ja paimentavat poroja' on nomini *kör* saanut yllättävästi sekä monikon tunnuksen *jas* että akkusatiivin päättteen *ös*, vaikka kyseessä ei voi olla definiittinen PATIENTTISANA. Näiden tunnuksen käytöllä puhuja (kirjoittaja) on kuitenkin halunnut osoittaa, että tämä nomini, *kör*, tulee puheen jatkossa olemaan tärkeä; tekstin jatkuessa puhutaan lisää poroista (esimerkki ja selitys ovat Bakerin: Baker 1985: 117–). J. Cypanovin mukaan *ös*-akkusatiivin käytöllä puhuja yleensäkin osoittaa kohteen olevan puhujalle tärkeä, lähinen, relevantti, sen sijaan *sö*-päätte (siis possessiivisen taivutuksen yks. 3. persoonan akkusatiivin päätte) viesti si tämän tärkeyden puutetta (suullinen tiedonanto). Yleensä komin akkusatiivin *ös*-pääteessä on nähty definiittisen elollisen objektin merkki: *görd mös söš möškös řulö* 'punainen lehmä mustaa lehmää nuolee' (arvoitus). Sen sijaan poss. taivutuksesta lainattu *sö* on tyypillisesti definiittisen elottoman objektin merkki: *te bošt taje kõrtsö* 'ota tämä rauta!', kuten Baker on todennut. Lytkiniin viitaten hän toteaa, että sama on ollut pääpiirteissään jo vanhan kirjakomin kanta. Baker toteaa (Baker 1985: 126), että sekä definiittisyys että elollisuus ovat ne piirteet, joiden mukaan komin objektin merkintä määräytyy.

Lisäksi Pemin komin pohjoisella Kosan–Kaman alueella ja varsinkin aisisissa

komimurteissa etelässä Luzalla ja Letkalla sekä pohjoisessa Vymillä ja Izmalla objektin merkintään käytetään datiivin päätettä *lö/ly* ja pohjoisessa Udoralla Vaškan alamuurteessa myös *dinö*-postpositiota.

Komilaisen alueen datiivimuotoisia objekteja tutkittuaan Baker pitää niiden hajanaista levinneisyysaluetta osoituksena siitä, että ne olisivat mahdollisesti jo kantakomilaisia, mutta hävinneet sitten muualta. Hän huomauttaa kuitenkin, että vanhassa kirjakomissa niistä ei ole mitään merkkejä, vaikka se olisi odotuksenmukaista, jos ne olisivat varmuudella kantakomilaisia. (Baker 1985: 219–.) Seuraavassa esimerkkejä datiivimuotoisesta objektista:

komiP *i korö samöj med bur otirlö i von sö göštĩny* 'ja hän kutsuu parhaat ihmiset ja veljensä vierailemaan', *me šeta sylö etö vylö* 'minä annan hänelle tämän voin', *sumkalö pukty pyzan vylö!* 'pane laukku pöydälle!'

komi (Izma) *lafkæ muna ručjasly vuzõny* 'hän menee kauppaan myymään kettuja' (Baker 1985: 207, 211), (Luzä) *šinlö jorö šondĩys* 'aurinko häikäisee silmät', (Letka) *vomlö sotö paĩny*, 'lusikka polttaa suuta' (Žilina 1985: 43–44).

Bakerin mukaan datiivimuotoa käytetään objektista, joka on jossakin määrin definiittinen mutta ei niin definiittinen kuin akkusatiivilla ilmaistava. Žilinan mukaan Luzan ja Letkan datiiviobjektia käytetään poss. taivutuksen yks. 1. persoonan akkusatiivimuodon sijasta (Žilina 1985: 44).

Akkusatiivin päätteiden luettelossa mainittiin edellä komin Udoran alueen Vaškan murteen *dinö*-postpositiokin. Sitä ei käytetä nomiinobjektin yhteydessä vaan ainostaan pronominiobjektin yhteydessä: *mijan dinö adžis* 'hän näki meidät'. Baker olettaa (Baker 1985: 223), että *dinö* on syrjäyttänyt tässä murteessa Udoralta muuten tutun *dö*-päätteen; ne olisi tajuttu samaksi morfeemiksi.

Luzalla ja Letkalla on Žilinan mukaan usein muiden murteiden transitiiverbillistä objektirakennetta vastaanassa rakenne, jossa predikaattina on refleksiiviverbi ja sillä kakkosargumenttina instrumentaalimuotoinen määrite, esim. *mamyd jöz čeladõn byttvšis* 'äitisi hoiti vieraita lapsia, toisten lapsia' (Žilina 1985: 46).

Objektin merkintä on siis kantapermissä noudattanut sitä samaa periaatetta, joka on vallinnut paljon vanhemmissakin kielten aiheissa: tunnusmerkitön nominatiivi ja tunnusmerkkinen akkusatiivi ovat merkinneet objektin niin kuin sen referentin piirteet, definiittisyys ja elollisuus, ovat vaatineet. Jo kantapermissä näyttää yks. 3. persoonan Px:n varaan rakentuneen yksikön akkusatiivipäätteen rinnalla olleen käytössä (yks.) 2. persoonan Px:n varaan (?) rakentunut monikon akkusatiivipäätte. Perinnin komin ja komin eteläisten ja pohjoisten murteiden datiivi objektin sijana

ikään kuin vahvistaa, että *I*-kaasukset eivät kuulu paikkaa ilmoittaviin, vaan voivat ottaa jopa grammaattisten kaasusten tehtävänä. Edellä subjektin tarkastelussa todettiin tiettyjen lausetyyppien ykkösargumentit datiivi- ja genetiivimuotoiksi.

Kongruenssista

Lauseen sisäisestä kongruenssista

Permiläisten kielten lauseessa on kongruenssia subjektin ja predikaatin välillä sekä OMISTAJA-adverbiaalin ja subjektin välillä.

Nominatiivisubjekti laukaisee kongruenssin verbaaliseen ja nominaaliseen predikaattiin. Verbaalinen predikaatti kongruoi subjektin persoonan mukaan, ja nominaalinen predikaatti kongruoi subjektin numeruksen mukaan. Tästä on poikkeuksia, eikä tilanne ole joka suhteessa samanlainen udmurtissa ja komissa.

Subjektin verbaaliseen predikaattiin laukaiseman kongruenssin merkki on verbin persoonapäätte tai possessiivisuffiksi. Jos verbaalisen predikaatin subjekti koostuu rinnasteisista lausekkeista, riippuu kongruenssiaiakin kirjakielissä subjekti sanoista ja niiden asemasta predikaattiin nähden. Jos subjekti sanojen tarkoitteet ovat henkilöitä, saa predikaatti monikkomuodon:

udm milam gruppajamy umoj dyšetsko Ivanuv Miša, Petrova Gal'a no Fjodorova Vala 'meidän ryhmässämme oppivat hyvin I. M., P. G. ja F. V.',

komi vož sad'mömaoš talin i vok, i man, i bat' 'tänään heräsivät varhain sekä veli, äiti että isä'.

Muussa tapauksessa kongruenssi edellyttää, että subjektin lausekkeet edeltävät predikaattia:

udm vož šarovar, vyl' satin derem so je vož vyle žitžam tulys šaška kad' karizy 'vihreät leveät housut ja uusi satiinipaita tekivät hänet niille puhjenneen kevään kukan kaltaiseksi',

komi i pomtöm una bijasys, kyk suelta kerkajasys vöčisny yvlavysö aslysnogön mičäön 'loputtoman monet valot ja kaksikerrokset talot tekivät kadun omaalaatuisen kauniiksi'.

Jos subjektin lausekkeet ovat predikaatin jäljessä, predikaatti ei udmurtissa kongruoi, predikaatilla ei ole monikon muotoa:

udm mone bijgate solen riebyl kwarajez, kañyl veraškemez 'minua rauhoittaa hänen pömeä äänensä ja hänen rauhallinen puheensa'.

Komissakaan ei tässä tapauksessa ole kongruenssi pakollinen, mutta se on mahdollinen:

komi *mödlapölyn kylö utka, žožög, juš* 'toiselta rannalta kuuluu ankkua, hanhi, joutsen'; *kolhoznöj mujas vylin kyšödcisny id, šu, šobdy* 'kolhoosin pelloilla suhisivat ohra, ruis, vehnä'. Tekeekö predikaatin monikon persoonan muoto jokaisen subjektin erikseen merkitykselliseksi? (Esimerkit GSUJa. 1970: 223; SKJa. 1967: 83–84.)

Muista verbaalisen predikaatin kongruenssia koskevista poikkeuksista mainittakoon seuraavat.

Udmurtin 2. preteritin 2. ja 3. persoonat ja konditionaalien yksikön persoonat jäävät osassa kieliäluetta vailla persoonanmerkintää. Tämä, samoin kuin apuverbin taipumattomuus persoonan mukaan, on todettu aiemmin (s. 204–, 223, 266). Samoin on esitelty Jažvan komin ja komin Ižman murteen persoonanmerkintää vailla oleva 2. preteriti (s. 183, 187).

Komista on poikkeuksina esitetty usein sellaisia esimerkkejä kuin *korkö munalisny jöz* 'kerran väki lähti, ihmiset lähtivät', *una jöz loktöny* 'paljon ihmisiä tulee' (Fokos-Fuchs 1959: 320b), joissa subjektin semanttinen piirre eikä monikkomuoto on kongruenssin laukaisija. Komin murteissa taas. Vymillä ja Keskisysollalla, monikkumuotoisen subjektin mahdollinen semanttinen piirre saa predikaatin joskus yksikkömuotoon: (Vym) *šinjasö čusmis* 'silmiäni samenvivat', (Keskisysola) *anjasyd oz na lok* 'uni ei vielä tule' (SSK ZD 488).

Subjektin ja nominaalisen predikaatin numeruskongruenssissa on udmurtin ja komin välillä eroa; ero on komin kongruenssin laajempialaisuudessa. Monikollisen subjektin nominaaliseen predikaattiin laukaiseman kongruenssin merkki on udmurtissa *eš*, komissa *öš*.

Kummassakin kielessä adjektiivipredikaatiivi kongruoi subjektin luvun mukaan, esim.

udm *ta iz badžym, šekyt* 'tämä kivi on iso ja raskas': *ta izjos badžymes, šekytes* 'nämä kivet ovat isoja ja raskaita', *ta šur paškyt* 'tämä joki on leveä', *tatyn šurjos paškytesges* 'täälläiset joet ovat leveämpiä' – komparatiivin tunnusottaa siis paikkaansa kongruenssipäätteen jäljestä (GSUJa. 1970: 145, 148),

komi *tujys bur* 'tie on hyvä': *tujjas burös* 'tiet ovat hyviä' (SKJa. 1967: 41–42).

Lisäksi komissa lokatiivinen predikaatiivi kongruoi subjektin numeruksen kanssa:

komi *me tan* 'olen täällä', *najö yölyni, tanös* 'he olivat täällä', *batmam*

gortynös 'isä ja äiti ovat kotonä', *meħaħizatorjas mu vylynös* 'mekaanikot ovat pelloilla' (mts. 42).

Udmurtista tämä kongruenssi puuttuu johdon mukaisena ilmiönä, mutta on mahdollista olettaa, että udmurtti on menettänyt tämän kongruenssin, koska yhdessä tapauksessa se toimii. Paikan adverbeja komparoiessa komparatiivin tunnus sijoittuu sananloppuiseksi ja sen eteen, lokatiiviseen adverbiin liittyen, sijoittuu kongruenssipäät *e: čumoloosty kydokynesges, tatyšen ug adžiško* 'teidän heinäkkönnä ovat hiukan kauempana, täältä käsin ne eivät näy' (GSUJa. 1970: 148). Siis vain tässä asemassa, suffiksijonossa *-yn-eš-ges*, toteutuu udmurtissa kongruenssi. (Komparatiivin tunnuksen liittymistavassa ei ole mitään merkillistä: aiemmin todettiin, että udmurtin komparatiivin tunnuksella on myös kliittikan status, sehan liittyy verbin finiitti muotoonkin, s. 133.)

Komissa myös alkuperän predikaativirakenne – jossa on jostakin paikasta pärisin olemista, johonkin paikkaan kuulumista ilmoittava elatiivisijainen predikaatiivi – kongruoi subjektin kanssa; kaikki nominaaliset predikaatit osallistuvat siis komissa numeruskongruenssiin:

ko mi me karyš 'minä olen kaupungista': *mi karyšös* 'me olemme kaupungista' (SKJa. 1967: 42).

Udmurtissa ei tällaista nominipredikaattia olekaan; udmurtti kyllä tuntee sanan elatiivinkäytön mutta – yllättävää kyllä – vain attri buutti asemassa: *Šeltalaš dyšenš mone as doraz baštiz, sobere Vjatkaš duhovnoj učilišše intyjaz* 'Sjeltan opettaja otti minut luokseen ja järjesti sitten (minut) Vjatkan hengelliseen kinnäasiin' (GSUJa. 1962: 109).

Yksi nominaalisen predikaatin laji on yleensä kongruenssin ulkopuolella, genetiivimuotoinen omistajapredikaatiivi. Kuitenkin sekin kongruoi komin Ylä-Sysolan murteessa subjektin luvun suhteen: *taja mösjašys Ivanlönös* 'nämä lehmät ovat Ivanin', *kerkajasys kodlönös?* 'kenen nämä talot ovat?' (SSKZD 488b).

Suomen predikaatiivi kategori on ahdasalaisempi, mutta esim. mordvassa sillä on juuri sama alue kuin permiläisissä kielissä. Mordvassa nominaalista predikaattia koskeva kongruenssi on laajentunut käsittämään paitsi numerus- myös persoonan kongruenssin. Myös esim. eteläsaamessa predikaativin alue on sama kuin mordvassa ja komissa; eteläsaame muodostaa nämä predikaativirakenteensa nominaalilauseena.

OMISTAJA-adverbiaalin ja subjektin kongruenssi rakentaa yhtä lausetyyppejä, omistuslausetta, habi tiivistä lausetta. OMISTAJA-adverbiaalin subjektiin laukaisevan kongruenssin merkki on Px. Komissa kongruenssi kuitenkin usein puuttuu (s. 121). Esim.

udm *murtlen vylem kwiñ pijez* 'miehellä oli kolme poikaa',

komi *sylön piys abu* 'hänellä ei ole poikaa', *mortlön völi kujm pi* 'miehellä oli kolme poikaa'.

Lausekkeen sisäisestä kongruenssista

Permiläisten kielten kuten niiden sukukieltenkin lausekkeessa on yksi verraten vahva kongruenssin muoto, possessiivinen kongruenssi. Sitä on jo käsitelty (s. 118–121), mutta siihen palataan tässä yhteydessä vielä.

Possessiivisessa lausekkeessa pääsanana kongruoi yleensä omistaja-attribuutina olevan persoonapronominin kanssa. Attribuuttipronomini on genetiivi- tai ablatiivimuotoinen (muoto riippuu pääsanalla lauseenjäsennydestä: muu jäsen kontra objekti). Joskus kongruenssipäätteen aiheuttaa nominatiivimuotoisenkin pronominiattribuutti. Udmurtissa kongruenssi on huomattavasti vahvempi kuin komissa. Esim.

udm *mynam eše* 'minun ystäväni', *tynad ešed* 'sinun ystäväsi', *solen ešez* 'hänen ystävänsä', *milam gurtmy* 'meidän kylämme', *tilad gurtty* 'teidän kylämme', *sooslen gurtty* 'heidän kylänsä', *tilēstyd iskvynjostes* (akk.-objekti) 'teidän naapurinne' (GSUJa. 1962: 77), *aslam puñyje* 'omalusiikkani', *ašmelen kñi gamy* 'omakirjamme', *ašmeleš kñi games* (akk.-obj.) 'oman kirjamme' (mts. 172),

komi *menam mövpijasöj* 'minun ajatukseni' (Bubrih 1949: 57), *tenad vokyd* 'sinun veljesi', *tenšyd vaktö* (akk.-obj.), *asšyd kitö* (akk.-obj.) 'oman kätesi' (SKJa. 1955: 198–199).

Kongruenssi-ilmiönä syntynyt Px:n käyttö on itsenäistynyt: possessiivisessa rakenteessa pronominiattribuutin ilmiö on fakultatiivista kaikissa persoonissa. Esim.

udm *uže* 'työni', *užjosy* '(monet) työni', *užed* 'työsi', *užjosyd* '(monet) työsi',
komi *čojöj* 'sisareni', *vokys* 'hänen veljensä'.

Udmurtin lausekkeesta saattaa joskus harvoin kongruenssi puuttua: *mynam ataj* 'minun isäni' (GSUJa. 1962: 79), komissa sen sijaan kongruenssin puute on hyvinkin yleistä: *menam baba* 'vaimoni', *menam šinjas* 'sihmäni', *menam žeptyn* 'taskussani'.

Mikäli possessiivisen lausekkeen attribuutina on genetiivi- tai ablatiivimuotoinen substantiivi – jolloin se on referenssiltään definiittinen –, kongruoi udmurtissa pääsanalla attribuutin kanssa:

udm *dyšetišlen kiiğaosyz* 'opettajan kirjat', *kyzlen jylyz* 'sen kuusen latva',
Gerejlen kiyz 'Gerej'n käsi'.

Kongruenssin puute on poikkeuksellista: *kalyklen mylkyd* 'kansan luonne'. Komis-
 sakin on kongruenssia, joskin sen puute on hyvin yleistä:

komi *nyvlön vokys* 'sen tytön veli', mutta *möskydlön jur* 'sinun lehmäsi pää'.

Kuitenkin henkilönnimissä sekä attribuutti-että pääsanat ovat vailla merkintää:

udm *Marpa nyl* 'Marpantytär', *Paška Pedor* 'Paška'n poika Pedor',

komi *Illa Vas* 'Iljan poika Vasj'.

Udmurtin kauttaaltaan vahvempi possessiivikongruenssi voi selittyä samalla ta-
 valla kuin monet muutkin sitä ja komia erottavat piirteet. Marissa possessiivinen
 kongruenssi on niin ikään vahvaa (SMJa. 1961: 51) – ja myös turkkilaiskielissä.

Possessiivisesta kongruenssista on yllättävä poikkeus. Possessiivinen pronomi-
 niattribuutti voi olla nominatiivimuotoinenkin, edellyttäen että pääsanana ei ole
 lauseen subjekti eikä objekti, ja näistä rakenteista puuttuu usein possessiivinen
 kongruenssi. Rakenne on udmurtissa harvinainen (GSUJa. 1962: 79) ja komisakin
 lähinnä pohjoisimpien murteiden tuntema (SSKZD 474a), mutta perifeerisydestään
 huolimatta tai oikeastaan sen takiakin mahdollisesti vanhakin, kartapermiläinen.
 Esim.

udm *mon kie* 'minun käteeni', *so kiyn* 'hänen kädessään',

komi *me kiyn* 'kädessäni', *na kerka yn* 'heidän talossaan'.

On kyllä muutama esimerkki siitä, että nominatiivimuotoisenkin pronominin attribuutti
 voi kuitenkin aiheuttaa possessiivisen kongruenssin:

udm *mon kijam nomyr no övöl* 'minulla' ('minun käsissäni') ei ole mitään
 (Vahrušev 1970: 104),

komi *me pesnam* 'minun polttopuilla ni', *mi luškanam* 'meidän lusikaliamme'
 (SSKZD 219a, 474a).

Näihin viimeksi mainittuihin substantiiviadverbiaalirakenteisiin – kuten mainittiin,
 edellä esitelyjen lausekkeiden pääsanana ei voi olla subjekti tai objekti – vertautuvat
 postpositiorakenteet:

udm *mon dory, ton dory, so dory* 'luokseni, luoksesi, luoksensa', *mi aźyn* 'edessämme', *ti ponna* 'teidän tähtenne' (URSl. 126b, 281b, 415a),

komi *me vylö, te vylö, sy vylö, na vylö* 'ylle ni, yllesi' jne. (SKJa. 1955: 269),

mutta myös:

udm *mon vylam* 'yläni' (URSl. 101b),

komi (Ižma) *mi ordanum* 'luonamme' (SSKZD 474a),

Postpositi-orakenteen pääsanana oleva persoonapronomini voidaan jättää ilmi pänemättäkin. Postpositi-orakenteen pitää tässäkin tapauksessa yhtä possessiivisen rakenteen kanssa.

udm *ulam, ulad, ulaz, ulamy, ulady, ulazy* 'alleni, allesi' jne.,

komi *vylam, vylad, vylas, vylanym, vylanyd, vylanys* 'ylle ni, yllesi' jne.

Postpositi-orakenteen possessiivikongruenssi kertoo mielenkiintoisesti postpositi-orakenteen, kaasusilmauksien täydentäjän luonteesta. Tavallisesti Px liittyy odotukseen mukaisesti rakenteen pääanasubstantiiviiin:

udm *pinaljosmy ponna* 'lastemme tähden', *vetlemdy śaryś* 'lähdöstämme',

mutta usein myös vasta postpositioon, jolloin syntyy kaasumuotoon (vartalo – paikallissijapäite – Px) rinnastuva rakenne:

udm *gurt dortimy* 'kylämme läheltä' (GSUJa. 1962: 89), *ki ulam* 'käsieni alla', *ki ulad* 'käsiäsi alla', *ki ulaz* 'käsiensä alla', *solen pyd ulaz* 'hänen jakojensa alla' (URSl. 447a, 449b),

komi *mynöm bōranym* 'lähtömme jälkeen', *mynöm bōranyd* 'lähtönne jälkeen', *mynöm bōranys* 'heidän lähtönsä jälkeen' (SKJa. 1955: 268).

Infiniittinen verbinmuoto voi kongruoida agenttinsa, upotelauseen subjektia edustavan nominijäsenen kanssa. Tämäkin kongruenssi merkitään Px:in.

Gerundin yhteydessä agentti on nominatiivimuotoinen, komissa varsinkin persoonapronomineista muodostuva kuitenkin genetiivimuotoinen. Gerundi voi kongruoida agentin persoonan kanssa. Agentin ilmipano on kuitenkin harvinaisempaa kuin sen puuttuminen. Px:n mahdollisuus sijoittua infiniittiseen muotoon perustuu kuitenkin kongruenssiin. Agentti on saanut infiniittiseen muotoon merkittänsä, ja on itse muuttunut fakutiiviksi. Esim.

udm *bertikun* tai *mon bertikun* 'palatessani', *veraškykumy* tai *mi veraškykumy* 'puhelessamme' (GSUJa. 1962: 284–285); *vuriškytožamy* 'kunnes ompelemme'. Kongruenssi ei ole pakollinen: *mon bertytož* 'minun paluuseeni asti' (GSUJa. 1962: 287). Kongruenssia tapaa lähinnä näistä kahdesta gerundista. Murteista saatava löytyä kuitenkin kongruenssia muidekin gerundien yhteydestä, esim. (Glazov) *peresmysajam* 'varhessani' (Fokos-Fuchs 1954b: 163), komi *šorñitigam* 'puhuessani' (Stipa 1960: 222), *kuvtöžnyd* 'kuolemaa nne asti' (Bubrih 1949: 142). On kummallista, että juuri silloin kun komissa agentti genetii vimuotoisena pannaan ilmi, kongruenssi näyttääkin puuttuvan: *menam loktigön* 'tullessani', *tenad vojigön* 'saapuessasi'.

Partisiipeistä attributiivisemäisen päättynneiden tekemisen partisiipin agentti voidaan genetii vi- tai ablatii vimuotoisena panna ilmi (lausekkeen pääsanana lauseasemahan ei ole rajattu; se voi olla objekti, mikä selittää ablatiivimuotoisen määriteen). Sekin voi vaatia kongruenssipäätteen mutta ei partisiippiin (kuten suomessa) vaan lausekkeen pääsanastantii viin (kuten mariissa). Tämä kongruenssi, kuten possessiivienkin kongruenssi, on vahvempi udmurtissa kuin komissa:

udm *atajlen veramkylez* 'isän puhumat sanat', *solis lestem ukšoze* (obj.) 'hänen tekemänsä raha',

komi *starukalön šetöm sumkays* 'eukon antama laukku', *götyryšlyš pöžalöm ñašsö vajis* 'hän toi vaimonsa leipomaa leipää', kuitenkin: *poplyš vajöm pler* (obj.) 'papiin tuoman ruoskan'.

Udmurtissa on rakenne, jonka subjektina on teonnimi ja nominaalisena predikaattina eksistentiaali-possessiivi: *mynam-no so dore vetleme van* 'minäkin kävin hänen luonaan', *adamilen kylemez vylem* 'se mies oli kuollut siitä' (edellä s. 237–238). Genetii vimuotoisen agentti tuo kongruenssipäätteen teonnimeen.

Possessiivisuffiksi on nimenomaan kongruenssipäätte. Kongruenssin laukaisija, possessiivisen rakenteen attributiivipronomini, postpositiorakenteen pääsanapronomini, infiniittisen rakenteen agenttipronomini, on itse faku latii viina voi nut jäädä rakenteesta pois.

Itsenäinen Px on saanut aivan uudenkin funktion, siitä on tullut pragmaattinen aihe, jolla puhuja sävyttää puheitaan, viittaa esim. itsensä ja kuulijansa yhteiseen, molemmille tuttuun maailmaan. Tähän tarkoitukseen käytetään yks. 3. tai yks. 2. persoonan suffiksia. (Px:n pragmaattista funktiota on käsitelty s. 122–123). Tämäkin on mahdollista tulkita kongruenssissuffiksin käytön edelleen kehittymäksi: kongruenssissuffiksin sisältäneellä possessiivisella rakenteella on ollut definitiesyiden piire.

Samalta pohjalta selittyy yks. 3. Px:n käyttö kontrastoivana ja substantiivis-tavana aineksena: udm *soiz* 'juuri se', *taiz* 'juuri tämä', *vyl-ez* 'se uusi'. Siitä tulee puhe myös seuraavassa attributiivisessä ja pääsanan välisen kaauskongruenssin tarkastelussa.

Px:lla on permiläisissä kielissä (ja myös esim. mordvassa ja hantissa) yksi erikoinen, kongruenssi-suffiksin pohjalta vaikeasti selittyyvä käyttö: luku-sanoihin tai demonstraatiivi-, interrogaatiivi- ja indefiniittipronomineihin liittyvät monikon Px:t rajaavat lukusanan tai pronominin alueen meihin, teihin, heihin: udm *sody* 'se teistä', *kudmy?* 'kuka meistä?', *nokudmy* 'ei kukaan meistä', komi *synym* 'se meistä', *kodnys?* 'kuka heistä?', *kodnyskö* 'joku heistä'.

Lausekkeen sisäinen kaauskongruenssi on permiläisissä kielissä poikkeuksellinen erikoistapaus. Udmurtti käyttää rakennetta, jossa on Px:lla substantiivistettu adjektiivi tai pronomini ja sitä appositiona seuraava substantiivi. Tässä rakenteessa on pääsanan ja apposition välinen kaauskongruenssi: *vyl-ez kiüga* 'se uusi kirjosta', akk. *vyl'-ze kiüga-je z*, *buskeljoslen badžymez pizy* 'vanhin naapurin pojista', dat. *buskeljoslen badžymezly pizyly*, *soiz typy* 'juuri se tammi', dat. *soizly typyly* (Alatyrev 1970, GSUJa. 1962: 128–129, 175).

Adjektiiviaattribuutin sanotaan kongruoivan joskus komin Udoran murteessa: *burö mortö vois* 'hän tuli hyväksi ihmiseksi, hänestä tuli hyvä ihminen' (SSKZD s. 488), ja edellä (s. 130) viitattiin siihen, että kysymykseen voisi tulla paitsi venäjän myös itämerensuomen vaikutus. Udorallakin ilmiö on kuitenkin hyvin harvinainen siitä päätellen, että Udoran murteen monografia ei siitä mainitse (vrt. Sorvačova-Beznošikova 1990: 44).

Erikoistapaus on myös lausekkeen sisäinen numeruskongruenssi, josta on kaksi esimerkkiä udmurtista. Edellä käsitellyssä enkoisessa pääsanan ja apposition sisältävässä rakenteessa vallitsee myös numeruskongruenssi: vrt. dat. *soizly typyly* ja mon. dat. *soosyzly typyosly*. Monikollisen substantiivin adjektiiviaattribuuti voidaan fokuoida liittämällä siihen nominaalisen predikaatin kongruenssipäätte, monikon merkki: *čyrkemeš pinaljos* 'terveitä lapsia', *šekyteš karjos* 'raiskaita hirsii' (GSUJa. 1962: 128). Tämän attribuutirakenteen taustalla on varmaan aiempi predikaativirakenne: *pinaljos čyrkemeš*, *karjos šekyteš*.

Sanajärjestyksestä

Permiläisten kieltenkin sanajärjestystä tutkinut Vilkuna (Vilkuna 1998) luonnehtii udmurtia SOV-kieleksi, jonka lausekkeessa määritteet ovat johdonmukaisesti pääsanan edellä mutta jossa lauseen tasolla konstituenttien järjestyks ei ole yhtä jyrkästi sitoutunut perussanajärjestykseen. Komia hän luonnehtii SVO-kieleksi,

jossa kuitenkin lauseen konstituenttien järjestys vaihtelee laajasti ja SOV-järjestykskin on mahdollinen verbin tai objektin fokusoinnissa (Vilkuna 1998: 178). Lauseen konstituenttien järjestyksen vaihtelua selvitteessään Vilkuna esittää frekvenssilaskelmia kolmikonstruktien lauseiden konstituenttien eri järjestyksinoista. Konstituentit ovat S ja V sekä X, jolla tutkimuksessa merkitään muuta kuin komplementtia kuin objektia (koska kolmikonstruktien S:n, O:n ja V:n sisältävien lauseiden määrä oli korpuksesta liian pieni, otettiin laskelmiin O:n sijalle X). SXV-lauseita oli udmurtissa 53,8 % ja komissa 19,4 %, SVX-lauseita udmurtissa 9,1 % ja komissa 50 %, eli tilanne on selvästi se, että udmurtti suosii SOV-järjystä, komi SVO-järjystä. Subjekti ottaa udmurtissa kuitenkin usein paikan predikaatin edestä: XSV-lauseita oli udmurtissa 20,5 %, komissa niitä oli vain 8,2 %. Tämä järjestys on tyypillinen eksistentiaali- ja esittelylauseille, esim. udm *kotyryštyz araky zyn pake* 'hänen ympäriltään tulee votkan lemmi' (Vilkuna 1998: 189); SOV-kielten ominaisuus sijoittaa uusi informaatio tai fokus verbin eteen näkyy udmurtin vahvasta frekvenssiluvusta. Samoissa lauseyypeissä tuli kyllä yllättävästi udmurtissanäkyviin myös XVS-järjestys: sitä suosivat erityisesti pitkät subjekti-konstituentit, esim. udm *korka pyrzy lyz šinelen jegit vorgoron no jyrz gord kyšeten čindyrvandyr mugoro nymurt* 'tupaan astui nuori mies, jolla oli sininen sotilastakki ja laiha nainen, jolla oli päässään punainen huivi' (Vilkuna 1998: 191). Udmurtin, SOV-kielen, osalta tämä on hämmästyttävää, onhan eksistentiaali- tai esittelylauseessa verbin jälkeen sijoittuva subjekti ilmiö, joka on luonteenomaisempi SVO-kielille. Kummassakin permiläiskielessä subjekti saattoi sijoittua lauseenloppuiseksi konstituentiksi verbin jälkeen suunnilleen yhtä usein: XVS-järjestystä oli udmurtissa 13,1 % ja komissa 12,2 %. Esim. udm *revolučija šaryš, vyf ulon šaryš veraškyle dyšetis* 'opettaja [josta on jo ollut puhe tekstissä] kertoo vallankumouksesta, uudesta elämästä' (Vilkuna 1998: 192). Vilkuna mainitsee, että tämä udmurtin mahdollisuus sijoittaa subjekti verbin jälkeen on piirre, joka erottaa sen jyrkästi johdonmukaisesta SOV-kielestä nenetsistä (mts. 192). (Suomen ja ersän XVS-järjestys todettiin tutkimuksessa frekvenssiltään hyvin saman vahvaiseksi kuin permiläisissä kielissä.) Komin sanajärjestyksen erikoisuus on verbin haakeutuminen herkästi lauseen alkuun. VSX-lauseita oli komissa 10,2 %, udmurtissa 2,5 %. Erityisesti kansansadun kielessä mutta myös muussakin kertovaissa esityksessä oli tätä järjestystä, esim. komi *pukalö Mitruk beregyn i vičyšo čerilyš šedöm* 'Mitruk istuu rannalla ja odottelee kalan nappaa van' (mts. 192); usein tähän järjestykseen näytti liittyvän emotionaalinen affekti, esim. komi *petködla me sily* 'kyllä minä hänelle näytän', samoin udm *vijoz so mone, kule övöl so mynym* 'hän tappaa minut, minä en tarvitse häntä (en halua mennä hänen kanssaan naimisiin)' (mts. 193).

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös objektin laadun. sen yleensä definiittisyydestä riippuvan muodon (akku satii vi contra nominatiivi) vaikutusta sanajärjestyk-

seen. Kaikista udmurtin korpuksen nominatiiviojekteista 88 % (ja muista objekteista 42,8 %) sijoittui välittömästi verbin eteen, komin, tosin huomattavasti pienemmästä korpuksesta lasketuista nominatiiviojekteista 41,2 % (ja muista objekteista 19,7 %). Mitä adverbiaaleihin tulee, tavan adverbiaali sijoittuu udmurtissa juuri verbin eteen, mikä järjestys on Vilkun mukaan tyypillinen SOV-kielille. Nenetsistä, erittäin vahvasti SOV-kielistä, voidaan todeta järjestys Aika – S – Paikka – O – Tapa – V, ja Vilkun mukaan udmurtinkin osoittaa tendenssiä sijoittaa adverbiaalit tähän järjestykseen; tosin udmurtti, toisin kuin nenetsi, suvaitsee myös verbinjälkeisiä adverbiaaleja.

Kieltoverbi edeltää kummassakin kielessä (kuten niiden kaikissa sukukielisäkin) pääverbiä, mutta muuten apuverbi sijoittuu udmurtissa SOV-kielille luonteenomaisen järjestyksen mukaisesti pääverbin jälkeen. Esim. udm *peres kysnomurt otyñ ule val* 'vanha nainen eleli siellä'. Komissakin apuverbi on yleinen pääverbin jälkeisessä asemassa: *nunö völi tuj kaza, kor – –* 'hän oli menossa tietä pitkin, kun – –', mutta apuverbi on voinut ottaa paikan myös pääverbin edeltä kuten yleensä SVO-kielissä: *Ižna sya sek völi više* 'hän oli silloin sairas' (s. 211).

Nominilauseke paljastaa sekä udmurtissa että komissa SOV-kielille luonteenomaisia piirteitä. Nominilausekkeessa attribuutit sijoittuvat pääsanana eteen, Vilkuna on todennut komin erilaisten attribuuttien tyypilliseksi järjestykseksi seuraavan: OMSTAJA – dem. – pron. – lukusana – adjektiivi, esim. *Vasälön tažö kyk yžyd kanys* 'nämä Vasjan kaksi suurta kissaa' (1998: 218). Myös obliikvisijaiset attribuutit sijoittuvat pääsanana eteen: udm *karyš a d'ami*, komi *karyš mort* 'kaupunkilainen, kaupungista oleva ihminen', udm *berlañ vamys* 'askel taaksepäin', komi *ji vylyn balet* 'jäbaletti'. Relatiivilausekin on usein vasemmanpuoleinen, esim. udm *sonyl yšem gurte vuem* 'hän tuli siihen kylään, josta tyttö oli kadonnut', mutta kumpikin kieli käyttää kyllä relatiivipronominiakin ja pääsanana jälkeen sijoittuvaa relatiivilauseattribuuttia, esim. udm *piosmurt, kudiz tatyn ule, tros uža* 'mies, joka elää täällä, tekee työtä lujasti' (Vilkuna 1998: 220).

Tällaisen SOV-kielille luonteenomaisen nominilausekkeen rakenteen kanssa on sopusoinnussa se seikka, että kumpikin kieli käyttää adpositioista vain postpositioita. Komparaatiossakin standardi sijoittuu adjektiivin eteen kuten SOV-kielissä yleensä: udm *kilometr iskemleš vakci* 'kilometri on virstaa lyhyempi', komi *vöv ponjys yžydžyk* 'hevonen on koiraa isompi'. Lauseen sanajärjestyksessään SVO-kielityyppiin siirtynyt komi voi kuitenkin sijoittaa standardin adjektiivin jälkeenkin: *Zina tom Nadnyš* 'Z. on Nadjaa nuorempi'.

Suomalais-ugrialaisten kielten on oletettu kuuluneen alkuaan SOV-kielityyppiin, joten udmurtti näyttää säilyttäneen vanhan sanajärjestysmallin paremmin kuin komi, jossa kehitys on vienyt aiempaan alkuperäisestä rakennetyypistä. Se seikka,

että udmurtti näyttää sanajärjestyksessään säilyttäneen arkaaisen leiman komia paremmin, selittyy kuitenkin varmaan samoista tekijöistä kuin yleensä udmurttia komista erottavat piirteet. SOV-järjestystä noudattavan turkkilaisen kielityypin vaikutus on ilmeisesti pitänyt udmurtin SOV-kielenä. Täysin tämä vaikutus ei ole riittänyt udmurtin vanhaa sanajärjestystä konservoimaan: udmurtti on löytänyt lauseensa pääkonstituentin järjestyksen myös uusia vapauksia.

Kysymyslauseesta

Udmurtti voi muodostaa ratkaisukysymyksen pelkän intonaation avulla. Intonaatiohuippu asettuu sille sanalle, joka on kysymyksen kohteena. Jos esim. lauseen *ti tolon turnady* 'te teitte eilen heinää' sijasta halutaan esittää kysymys 'Teittekö eilen heinää?', muuttuu lause kysymyslauseeksi nousevan intonaation avulla. Jos kysymys kuuluu 'Eilenkö teitte heinää?', osuu intonaatiohuippu sanalle *tolon*, jolloin intonaatiokäyrä ensin nousee ja sitten laskee, ja jos kysymyksenä on 'Tekö heinää teitte?', on lauseessa laskeva intonaatio. (GSUJa. 1970: 26.)

Udmurtissa on myös enklittinen kysymyspartikkeli *a*, vokaalin jäljessä myös *wa*, jonka se liittyy kysymyksen kohteena olevaanunaan: *mynešty m pime todiškod.a?* 'tunnetko minun poikani?'. Kolmaskin tuntomerkki kysymyslauseessa voi olla: sanajärjestys voi kysymyslauseessa olla käänteinen: *vetlid.a ton klube?* 'menitkö klubille?'

Ainakin perifeerisessä Šošman etelämurteesta löytää esimerkkejä, joissa kysymyspartikkelia seuraa vielä interrogatiivipronomini *ma*: *ma tuysoš izny tyrtiškod.a ma?* 'mitä, et kai aio nukkua kevääseen saakka?', *ben ton so je no u to diškud.a ma?* 'etkö sinä muka edes tiedä?' (Kel'makov_Saarinen 1994: 294). Edellisiin esimerkkeihin kiinnittyy huomio siksi, että komissa kysymyspartikkelin ja interrogatiivipronominin yhdistelmä on jopa kiteytynyt uudeksi kysymyspartikkeliksi *ömöj* (siitä alempana). Interrogatiivipronominille voi helposti kehittyä kysymyspartikkelin funktio kuten mari osoittaa: marissa interrogatiivipronomini *mo/ma* toimii myös kysymyspartikkelina, ja itämerensuomen kysymyspartikkelin on yhdistetty interrogatiivipronominivartaloon. Komin ja udmurtin murteiden tuntema kysymyspartikkelin ja interrogatiivipronominin yhdistelmä on tuttu myös tataarissa: partikkelin liittyvä pronomini 'hiekentää' kysymyksen: STLJa. 1971: 55. Pragmaattista sävyttämistä lienee udmurtin – ja kominkin – vastaavanlaisissa kysymyslauseissa.

Udmurtin täydennyskysymyslauseeseen kuuluva interrogatiivipronomini tai interrogatiivinen pronominaaliadverbi aloittaa usein kysymyksen: *ku so koškiz Glazove?* 'milloin hän lähti Glazoviin?', *kinen so koškiz?* 'kenen kanssa hän lähti?', *mar šedtid?* 'mitä löysit?', mutta se voi olla lauseen alusta kauempanakin.

ensimmäisen konstituentin jäljessä: *Lubady noš kytyn?* 'missä teidän Ljubanne on?' (esimerkit: GSUJa. 1970: 26...27), *tan mar kariš kod?* 'mitä teet?' (Kel'makov-Saariinen 1994: 292).

Kominkin ratkaisu kysymyslauseetta rakentavat intonaatio tai intonaatio ja sanajärjestys ja mahdollisesti vielä kysymyspartikkelin. Samalla tavalla kuin udmurtissa, myös komissa kysymyslauseen intonaatiohuippu osuu sille sanalle, johon kysymys kohdistuu: *te gazetsö lyddan?* 'laskeva intonaatio: 'si näkö lehteä luet?', nouseva ja laskeva intonaatio: 'lehteäkö sinä luet?', nouseva intonaatio: 'luetko sinä lehteä?' (SKJa. 1970: 24). Kirjakielen kieliooppi mainitsee, että kysymyslauseessa se sana, johon kysymys kohdistuu, kuitenkin tavallisesti aloittaa lauseen: *adžömaoš setys neftisö?* 'onko sieltä löydetty öljyä?', ja siihen voi liittyä kysymyspartikkeli: *ušas-ö nu vylö šer?* 'sataako maahan rakeita?' (SKJa. 1970: 23).

Kielioppi esittää kysymyspartikkelin *ö* lisäksi partikkelin *ömöj*: *a on-ö pö verd menö?* 'etkö ruokiminnua?', *aton ömöj töd menö?* 'etkö tunne minua?' (SKJa. 1970: 24; esimerkit ovat Fokloresta). Wichmann-Uotilan mukaan useimpien murteiden *ö*-partikkelia (sekä Ižman ja Ylä-Vyčegan odotukseenmukaista *e*-partikkelia) vastaa Udoralla *o* (Wichmann_Uotila 43a, 44a). Fokos-Fuchs tuntee Udoran alueelta molemmat muodot *ö* ja *o* (1959: 197a; Važgort ympäristöineen *o*). SSKZD esittää Vymin partikkelille asun *öm* ja Ižman muodolle asun *em* (SSKZD 262a). Vymin ja Ižman muodoissa liepee Wichmann-Uotilan mukaan mukana kysymyspartikkelin varsinkin kieltolauseissa herkästi liittyvä aines *möj*, *myj*, *muj* (näin myös Fokos-Fuchs 1959: 198 alav.): (Ižma) *oz-e-myj vo tatče?* 'eikö hän tule tänne?' (Wichmann_Uotila 44a); edellä mainittiin, että myös kirjakielen kieliooppi mainitsee *ömöj*-kysymyspartikkelin. Sekä Wichmann_Uotilan (s. 157b) että Fokos-Fuchs (1959: 610a) esittämän käsityksen mukaan muodoissa *ömöj*, *ömyj*, *ömuj* on kyse kieltopartikkelin *ö* ja interrogatiivipronominin *myj* yhdistelmästä.

Ratkaisu kysymys voidaan muodostaa myös sijoittamalla predikaattiverbin affirmatiivisen muodon perään sama kieltoverbin muoto – yksinkertaisesti ratkaisu kysymykseksi ainakin Bubrih on ilmauksen tajunnut: *voas-oz?* 'tuleeko hän?'. Kielteisessä 2. preteritissä kysymykseen tulee tietysti kielteistä 2. preteritiä rakentava *abu*: *voöma abu?* 'onko hän mennyt?' (Bubrih 1949: 196). Kiellopissa tämänmuotoinen kysymys on tosin käännoksestä päätelten luokiteltu disjunktii-viseksi: *Te syly veritan on?* 'luotatko häneen vai et?' (SKJa. 1967: 24). Myös Fokos-Fuchs kääntää tällaiset lauseet disjunktii-visesti: *töda, og?* 'arvaanko vai en?' (Fokos-Fuchs 695b).

Täydennykysymyslauseen kysymyssanalla on komissa lauseenalkuneen asema: *myj teköd lois?* 'mikä si nulle tuli?', *myj najö vajöny?* 'mitä ne tuovat?'

Bubrihin mukaan myös *ja* toimii komissa kysymyspartikkelina (Bubrih 1949: 196). Se näyttää liittyvän aina muulla tavoin muodostettuun kysymykseen, joko

verbin affirmatiivista ja negatiivista muotoa käyttävään ratkaisukysymykseen: *soičō-ja-oz-ju?* 'palaako se?' (esimerkki: Bubishi m.), tai täydennyskysymyslauseen interrogatiivipronominin tai pronominaaliadverbien perään: *kor-ja-loktan?* 'milloin sitten tulet?', *kod-ja-setön?* 'kuka tuolla sitten on?' (Fokos-Fuchs 1959: 304a). Kyseessä lienee kysymyslauseita säilyttävä partikkeli.

Permiläisten kielten ratkaisukysymyksissä käyttämä enklittinen partikkeli, udmurtin *a*, komin *ö*, on kantapermiläinen ja kantapermiä vanhempikin kysymyspartikkeli. Sille on vastine ainakin mansissa ja unkarissa (UEW pitää mahdollisena, että hantin ahdasalainen *ā* olisi lainaa venäjältä, s. 592). Permiläisten kielten täydennyskysymyslauseisiin käyttämien interrogatiivipronominien urallaisesta taustasta oli jo puhe.

Ratkaisukysymykseen voi kummassakin permiläiskielessä vastata käyttämällä siinä kysyttävää sanaa. Tämähän on yleistä permiläisten kielten sukukielissäkin. Esim.

udm *Šettid-a inī?* 'šue kurek. "Öj-na!" keškiz atas. Noš juas kurek. "Šetti" '»Löysitkö jo?» kana sanoo. »En vielä!» kukko huusi. Kana kysyy uudelleen. »Löysin», *Tyrmoz-a inde?* – *Tyrmoz, tyrmoz.* '»Joko riittää?» – »Riittää, riittää»' (Kel'makov–Saarinen 1994: 322, 342),

komi *Vyl' d'irektor ta jyls tödö?* – *Tödö.* '»Tietääkö uusi johtaja siitä?» – »Tietää», *Te acyd munan?* – *Acym.* '»Itsekö menet?» – »Itse»' (SKJa. 1967: 24), *Te nem-tor on töd?* – *Me og töd.* '»Etkö tiedä mitään?» – »En tiedä»' (Fokos-Fuchs 1959: 695b).

Kummassakin kielessä vastaukseksi sopii myös myönteinen tai kielteinen vastauspartikkeli.

Udmurtin *ben*-partikkeli (s. 324) sijoittuu kysymyslauseen myönteiseksi vastaukseksi: *Tatcy užany lykti.* "Tatcy! – pajmiz Šemon. – Gurte?" "Ben, gurte" '»Tulin tänne tekemään työtä.» »Tänne! – hämmästelä Šjemon – kylään?» »Kyllä, kylään»' (GSUJa. 1962: 344), *ben, so umojuža* 'kyllä, hän työskentelee hyvin', *ben ben* 'kyllä kyllä', *ben ved'* tai *ben ugoš* 'toki!' (URSl. 43a). Myönteisenä vastauspartikkelina voi olla myös *o-o: adžid-a ton soje?* "O-o, adži" '»Näitkö hänet?» »Kyllä, näin»' (URSl. 588). Kielteinen vastaus on kieltopartikkelinakin käytössä oleva negatiivinen eksistentiaali-possessiivi *övöl: övöl, so tatyn öj val* 'ei, hän ei ole ollut täällä' (URSl. 588).

Komissa voi kysymykseen vastata myöntävästi käyttämällä venäjältä saatua partikkeliä: *Te sly veritan on?* "Da." '»Luotatko hänen?» »Kyllä.»' (SKJa. 1967: 24). Kielteinen vastaus voi komissakin olla kieltopartikkelina käytetty negatiivinen eksistentiaali-possessiivi *abu. abu, tajö abu vyrti dona* 'ei, se ei ole

liian kallis' (KRSI. 17b), (Luza) "Sojysyd unā?" – "Aby, kujim mort tolkö" '»Onko paljon syöjiä?» – »Ei, vain kolme ihmistä»' (Wi chmann–Uotila 1b).

Permiläinen kielialue ja sitä jakavat isoglossit

Permiläisen kielialueen päärajan, udmurtin ja komin eron, aiheutti 800-luvulla volganbolgaani; se, että komi on vastaanottanut paljon vähemmän lainasanoja, todistaa, että pohjoisen komin, Permin komin ja Jažvan komin yhteisen alkumuodon eli kantakomin yhteys eteläisiin permiläisiin, udmurttien esi-isiiin, katkesi pian bolgaarikosketusten jälkeen. Rédei ja Róna-Tas ovat kuitenkin todenneet, että on myös sellaisia bolgaarilaisia lainoja, joiden levikki ulottuu udmurtista Permin komiin ja paissa tapauksessa myös Jažvan komiin (Rédei-Róna-Tas 1975). Täysin yhteydet eivät siis olisi katkenneet. Kielihistorian todistuksen mukaan pari lainasanaa on kulkeutunut udmurtista Permin komiin vasta 1400- tai 1500-luvun jälkeen (Rédei-Róna-Tas 1975: 38). Mahdollisista myöhemmistä yhteyksistä voi todistaa sekin, että on myös sanastoja, jota esiintyy sekä udmurtissa että komin puolella ainoastaan eteläisissä Luzan ja Letkan murteissa (Žilina 1985: 5). Murrelingvistiikan tutkijalle permiläiset kielet ovat kiehtova haaste. Komin, Permin komin ja Jažvan komin piirteiden levikkiä ovat tarkastelleetkin Lytkin (Lytkin 1955: 10-22) ja Batalova (Batalova 1982).

Mitä Permin komin ja komin eron ajoitukseen tulee, Lytkin esim. huomauttaa, että muinaispermiläinen kirkon kieli oli tarkoitettu sekä pohjoisille komeille että Permin komeille (Lytkin 1955: 7). Käännetytystyöhän suunnattiin Vyčegdan Permistä SuurPermiin, joten Permin komin ja komimurteiden välillä ei vielä 1400-luvulla ole ollut ymmärtämistä häiritseviä eroja. Lytkinin mukaan Permin komin murteiden ja varsinaisten komimurteiden eriytyminen oli kuitenkin alkanut silloin, kun taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksesta oli muodostunut kaksi keskusta – SuurPermin ja Vanhan Permin alueelliset keskuksat, toinen etelään Ylä-Kamalle, toinen pohjoiseen Vyčegdan ja Mezeinin varsille (Lytkin 1955: 7). 1500- ja 1600-luvulla menettivät tulevat Jažvan komit kosketuksen toisten komilaisten kielimuotojen puhujiin (Lytkin 1955: 7); Jažvan komien esi-isät olivat tulleet itäiselle alueelleen SuurPermin alueelta Ylä-Kamalta (Lytkin 1961: 21). Lytkin ilmeisesti ajattelee, että tämä olisi tapahtunut ennen kuin Permin komi oli eriytenyt; Lytkin ei nimittäin yhdistä Jažvan komia Permin komiin. Hän nimenomaan huomauttaa, että Jažvan komi eroaa enemmän molemmista muista komilaisista kielimuodoista, varsinaisesta komista ja Permin komista, kuin nämä toisistaan (1955: 10). Ainakin vanhemmassa suomalaisessa fennougristikassa termit länsipermjakkä = Permin komi, itäpermjakkä = Jažvan komi olivat käyviä ja ilmaisevat, mikä termien käyttäjien käsitys oli. Myös Batalova sanoo Permin komin ja Jažvan komin olevan suhteellisen läheisiä (Batalova 1975: 5).

Seuraavassa kiinnitetään huomiota sellaisiin permiläisten kielten piirteisiin, jotka jakavat perniläisen kieli alueen toisin kuin tämän kieli alueen perusjako kahteen kieleen, udmurttiin ja komiin.

Muutamat piirteet yhdistävät udmurttia Permin ja Jažvan komiin, ja usein myös eteläisiin komimurteisiin, usein Letkan, mutta mahdollisesti myös Luzan ja Ylä-Sysolan, Keski-Sysolan, joskus jopa Keski-Vyčegdankin murteeseen asti.

1. Kantaperinin 2. tavun jälkeiset klusillit edustavat varsinaisissa komimurteissa soinnillisina, udmurtissa, Permin komissa ja Jažvan komissa soinnittomina (s. 38). Kyseessä on kantakomin jälkeinen pohjoiselta komilaisalueelta levinnyt innovaatio. Pohjoisesta komista käsin ei enää pidetty yhteyttä etelään. yhteyksiä Perinin komin ja Jažvan komin edeltäjään tai edeltäjiin. eteläkomilaiseen kielimuotoon, ei enää ollut. Komilainen kieli alue oli jakautunut pohjois- ja eteläkomiksi.

2. Udmurtin, Permin komin, Jažvan komin ja eteläisten komimurteiden sananloppuista äännettä *t* tai *d'* vastaa pohjoisissa komimurteissa (Ižmallä, Udoralla, Vyčegdalla: Uotila 1933: 121) *jt* ja *jd* (s. 39). Tässä on kysymys vielä ahdasalaisemmaksi jääneestä pohjoiskomilaisesta innovaatiosta. Nuori se ei kuitenkaan ole, koska se näkyy jo vanhan kirjakomin teksteistä.

3. Esimerkkejä morfologisesta painotuksesta, painon sijoittumisesta tietylle morfologiselle elementille, on udmurtin pohjoismurteista ja osittain myös välimurteista Permin komiin, Jažvan komiin ja varsinaisiin komimurteisiin Letkalle ja Ylä-Sysolalle asti ulottuvalla alueella (s. 64–65). Tässä ei tarvitse olla kyse näitä alueita koskevasta innovaatiosta; ilmiöllä saattaa päinvastoin olla kantapermiläiset juuret, edellytyksenä kantapermin vokaaliston jako täysvokaaleihin ja redusoituneihin vokaaleihin. Tähän jakoon perustunut epävakaa sanapaino vaikutui hakeutumalla tietyille morfeemeille. Kantakomista tämän tendenssin säilytti eteläisen murreryhmä, eteläkomit. Pohjoisessa komissa sanapainon luonne muuttui – kyseessä saattaa siis olla pohjoiskomilainen innovaatio. Pohjoisesta keskuksesta uusi painotus ei kuitenkaan levinnyt edes pohjoiskomin eteläreunaan asti. Eteläkomilla oli edelleen kontakti pohjoiskomin eteläreunan murteisiin. Nimitävähän Letkan asukkaat itseään jopa permjakeiksi (Žilina 1985: 6).

4. Varsinaisten komimurteiden vartalolisäyksen osan *j* on tuntematon udmurtissa, Jažvan komissa ja muutamia satunnaisilta vaikuttavia poikkeuksia lukuun ottamatta myös Permin komissa ja lisäksi Ylä-Sysolan murteessa (s. 70. Sen sijaan Letkan ja Luzan murre käyttävät sitä runsaasti: Žilina 1985: 27).

Tässäkin on kyseessä kantakomin jälkeinen innovaatio pohjoisella murrealueella, joka ei kuitenkaan tavoittanut pohjoiskomin murrealueen eteläistä reunaa

eikä eteläkomia, myöhempien Permin komin ja Jažvan komin edeltäjää. Se, että pohjoiskomilaista ilmiötä ei tunneta Ylä-Sysolalla mutta tunnetaan sen sijaan Letkalla ja Luzalla, on erikoista. Permin komista todetut sporadiset tapaukset voivat selittyä Permin komin ja Letkan murteen välisistä yhteyksistä, joista Žilina kin puhuu (Žilina 1985: 5). Niitä joutuu muidenkin tapausten nojalla oletta-
maan.

5. Interrogatiivipronomini *kin* tunnetaan udmurtissa, Permin komissa, Jažvan komissa sekä Letkan, Luzan ja Ylä-Sysolan murteessa (s. 165). Tämä kantapemiläinen pronomini hävisi pohjoiskomista. Tässäkin siis nuorempaa kantaa edustaa pohjoinen komi.

6. Deverbaalisia (*o*)*m*-johdoksia käytetään udmurtissa rinnan (*e*)*m*-johdosten kanssa sekä *an*-johdoksia Permin ja Jažvan komissa ja komin Letkan, Luzan ja Ylä-Sysolan murteessa muiden komilaisten alueiden *om*-johdoksia vastaavina teonimininä (s. 126). Kumpikin johdostyyppi on kantapemiläinen, mutta on tietysti mielenkiintoista, että nimenomaan eteläiset komilaismurteet käyttävät johdoksia udmurtin tavoin. (On tietysti kysyttävä, onko materiaali tässä tapauksessa riittävä mihin kään johtopäätöksiin.)

7. Verbin taivutuksessa udmurtin, Permin komin, Jažvan komin sekä eteläisten komimurteiden Letkan, Luzan, Ylä-Sysolan ja Keski-Sysolan murteissa mon. 1. persoonan taivutus on yhdenmukaista: käytössä ovat persoonapäätteet tyyppiä *mV* (udmurtin murteissa on kylläkin yleinen myös pelkän konsonantin sisältävä *m*-päätte), ja mon. 2. persoonan kohdalla taivutus on yhdenmukaista udmurtissa, Permin komissa, Jažvan komissa sekä eteläisessä komissa Letkalla ja tässä tapauksessa myös Keski-Vyčegdalla. Päätte on tyyppiä *dV/rV* (Keski-Vyčegdalla *d*). Mon. 3. persoonan futuurin ja 1. preteritin taivutus on yhdenmukaista udmurtissa ja Permin komissa. päätte on tyyppiä *zV/sV* (s. 198–200).

Myös kielteisessä taivutuksessa udmurtissa, Permin komissa, Jažvan komissa sekä Letkan ja Keski-Vyčegdankin murteessa kieltoverbin mon. 2. persoonan muodossa on persoonapäätteenä *dV* (s. 199).

Verbin paradigman mon. 3. persoonan muodostuksessa kiinnittää huomiota myös udmurtin, Permin komin, Jažvan komin ja komin Ylä-Sysolan murteen tapa liittyy persoonaan viittaava päätte tempusvartalon perään (s. 201). (Varsinaisissa komimurteissa päätte liittyy yks. 3. persoonan muodon perään.)

Nämä piirteet ovat periytyneet udmurtiin ja eteläisiin komimuotoihin kantapermistä. Kyseessä on tässäkin tapauksessa pohjoiskomilainen innovaatio. Kantakomissa muodostuneet uudet monikon persoonien Px:t ovat korvanneet konjugaatiossa vanhat Px-päätteet vasta kantakomilaisen ajan jälkeen eivätkä ole pääs-

seet pohjoiskomista leviämään kielialueen eteläisille alueille. Pantakoon kuitenkin merkille, että mon. 3. persoonassa on Jažvan alueella persoonaan viittaavana aineksena komilainen innovaatio, uusi Px. Muoto saattaa kuitenkin olla kokonaisudessaan Jažvan innovaatio. Persoonapäite on siis sama, mitä pohjoisemmat komimurteet käyttävät, mutta muodon rakenne on samanlainen kuin Permin komissa tai udmurtissa: tempusvartalo + persoonapäite, vrt. komil mon. 3. futuuri *mtanans* (komiP *munasö*, komi *mtanasny*), komil mon. 3. 1. preteriti *muminiš* (komiP *munisö*, komi *munisny*, *muniŋy* – komin viimeksi mainittu muoto selittyy siitä, että komissa yks. 3. persoonalla on kaksi muotoa, *munis* ja *muni*.) Pohjoisesta komista Jažvan komi ei siis muotoaan ole saanut.

Kun näitä edellä lueteltuja piirteitä tarkastelee, voi tehdä sen havainnon, että udmurtti ja eteläinen komilaisalue edustavat aina vanhempaa kantaa. Pohjoisessa varsinaisella komialueella on innovaatioalue, josta uusi piirre on levinnyt mutta ei etelään asti. Tai pohjoisessa on jätetty käytöstä vanha aines, esim. kantapermiläinen interrogatiivipronomini *kin*. Udmurtin ja eteläisen komilaisalueen yhteyksistä nämä yhtäläiset piirteet eivät todista siis mitään.

8. Edelleen verbintaivutuksessa 1. preteritin yks. 3. persoonan päätteenä on pelkästään *is* udmurtissa, Permin komissa ja Jažvan komissa sekä komimurteista Letkan, Luzan, Ylä-Sysolan ja Keski-Sysolan murteessa lukuun ottamatta udmurtin *val-* ja komilaisen alueen *völi-*verbiä (s. 182, 266). Pohjoisella komialueella *is* ja *i* vaihtelevat yks. 3. persoonan 1. preteritin päätteinä. Molempia päätteitä käytti myös jo vanha kirjakomi. Päite *is* kantaa itsessään vanhan objektikonjugaation muistoa, pohjoiskomilainen *i-*päite subjektikonjugaation muistoa. Kumpikin päite on kantapermiläistä perua.

Tässä on mielenkiintoinen tapaus: innovaatio, rajautuminen pelkän *is*-päätteen käyttöön, näyttää eteläiseltä. Tässä tapauksessa udmurttia ja eteläistä komilaisaluetta sitova piirre näyttää todella todistusvoimaiselta ja puhuisi udmurtin, Permin komin, Jažvan komin ja eteläisten komimurteiden yhteyksistä. Sitä mahdollisuutta tusk in on, että *is* olisi jo kantapermissä yleistynyt yks. 3. persoonan päätteeksi – koska objekti- ja subjektikonjugaation oppositio kumoutui jo kantapermissä – udmurtin *vylyny-* ja komin *vöny/völry-*verbiä eli 'olla'-verbiä lukuun, ottamatta. Siinä tapauksessa innovaatio olisi taas pohjoisen: *i-*päite olisi levinnyt pohjoisessa komissa apuverbistä koko konjugaatioon. Tämä on kuitenkin aivan epätodennäköinen mahdollisuus. Vielä yksi selitysmahdollisuus on: pelkän *is*-päätteen käyttö olisi sekä udmurttilainen innovaatio että eteläisen komilaisalueen innovaatio, paralleeli ilmiö kummallakin alueella. Molemmilla alueilla paradigman yksinkertaistumisella (päätteiden *is* ja *i* tilalle vain *is*) voisi olla sama syy: futuuriparadigman vaikutus, vrt. udm fut. *myno*, *mynod*, *mynoz*, 1. pret. *muni*, *munid*, *muniz*,

komi P ja komi J fut. *muna, munan, munas*, 1. pret. *muni, munin, munis*. Mikäli tämä viimeinen selityskoe olisi oikea, ei tämäkään piirre todistaisi udmurtin ja eteläisen komialueen yhteydestä.

9. Udmurtissa ja Permin komissa konnegatiivimuoto on sama kaikissa udmurtin futuurin, Permin komin preesen-*s*-futuurin ja molempien kielimuotojen 1. preteritin monikon persoonissa (s. 184–185). Tässä on otettava myös huomioon paradigma vaikuttavan analogian paine: konnegatiivimuoto on voinut helposti yleistyä kummassakin kielimuodossa erikseen 1. ja 2. persoonasta kolmanteenkin. Tämä piirre lienee siis mykkä, ei todista mitään udmurtin ja Permin komin suhteesta.

10. Udmurtissa ja Permin komissa substantiivin monikon tunnuksella on kaksi allomorfia, *j*:llinen ja *j*:tä vailla oleva vokaalialkuinen, sen perusteella, liittykö suffiksi konsonantti- vai vokaalialkuisen sanaan (s. 72).

Tässä tapauksessa varsinaisten komimurteiden ja Jažvan komin yhden, aina *j*-alkuisen morfeemin edustus on alkuperäinen kanta. Onko udmurtin ja Permin komin monikon tunnuksen kahden allomorfin selitys se, että juuri näissä kielimuodoissa on laajaalasta *jn* ja edeltävän konsonantin, myös morfeemirajan etisen, assimilaatiota (s. 67)? Tosin *j*:n assimilaatiota, joskaan ei yhtä laaja-alaista, on myös varsinaisissa komimurteissa: monikon tunnuksen *j* assimiloituu edeltävään liudentuneeseen alveolaariin Luzan sekä Ylä- ja Keski-Sysolan mutta myös Ala-Vyčegdan, Vymin ja Udoran murteissa (SSKZD 459b). Udmurtissa ja Permin komissa assimilaatio vaikuttaa liudentumattomankin alveolaarin ja *j*:n välillä. Assimilaatio ei ole kuitenkaan samanlaista udmurtissa ja Permin komissa näissä tapauksissa, joissa edeltävä konsonantti on liudentumaton alveolaari. Udmurtin murteissa *j* liudentaa alveolaarin assimiloituen siihen, esim. *pukon+jos > pukoñnos*, Permin komissa *j* assimiloituu liudentumattomaan alveolaariin: *mort+jez > mort-*tez**. Voinee ajatella, että udmurtin ja Permin komin monikon tunnuksen kehitys on kulkenut samansuuntaisesti mutta ei yhteisesti: morfeemin alkuperäisestä hahmosta *jVs* olisi vakioinen osa *Vs* itsenäistynyt eri allomorfiksi, asemaan vokaalin jäljessä, jossa se pysyykin vakioisena, minkään assimilaatioilmion uhkaamatta. Assimilaatio on leviämisen koskemaan myös liudentumattoman alveolaarin ja *j*:n yhtymiä olisi tapahtunut udmurtissa ja Permin komissa erikseen.

11. Pohjoisissa udmurtimurteissa on käytössä kymmenluvuihin '40'–'90' sama aines kuin Permin komin vastaavissa kymmenluvuissa; komikin käyttää samaa ainesta yhdistetyissä kymmenluvuissa '70'–'90' (s. 144). Muualla udmurtissa kymmenluvut '40'–'90' muodostuvat *don*-aineksella.

Tässä tapauksessa on varmaan oletettava, että perminkomilaiset luku sanat ovat

kulkeutuneet etelään, udmurtin pohjoisiin murteisiin. – Ovathan nämä komilaiset lukusanamuodot udmurtissa käytössä vain aivan ahtaalla pohjoisella alueella. Tällaisia yhteyksiä, lainasanoja liikuttavia, on siis pohjoisen udmurtin ja Permin komin välillä täytyntulla. Edellä mainittiin, että Rédei ja Róna-Tas ovat olleet bolgaarilaisia lainojalikkuneen vielä veraten myöhään udmurtista Permin komiin.

12. Permin komilla ja eteläisillä kominmurteilla, Lužalla, Ylä-Sysolalla ja Keski-Sysolalla (mutta ei siis Letkan murteella! – Žilina 1985: 38), on erityisen komparaationsija, *ša*-preklusiivi (s. 90). Muistettakoon kuitenkin, että pohjoisissa kominmurteissa, Vymillä, Udoralla ja Ižmallä, superlatiivissa muodostavalla *med*-partikkelilla on asu *medša* (s. 138)! Kyseessä täytyy olla siis jokin takomilainen muodoste. On tietysti mielenkiintoista, että se on säilynyt vahvana, suoranaishana kaasuksena juuri eteläisellä alueella. Permin komin ja komin etelämurteiden välillä on selvästi ollut yhteys, ehkä etelästä pohjoiseen suuntautunut. Se, että nimenomaan Letkan murre ei tätä kaasusta kuitenkaan tunne, vaikuttaa jo tämän murteen innovaatiolta. Kai kaasus on siitä hävinnyt?

13. Permin komi ja Jažvan komi muodostavat 3. persoonien optatiivin myös *arš*-partikkelin avulla; Letkan murteesta on reliktinomainen tieto samalaisesta optatiivista (s. 219). Tässä on kyse ainakin Permin komin ja Jažvan komin yhdistävästä innovaatiosta. Edellä s. 220 oletettiin Letkan esiintymää permjakialueelta kulkeutuneeksi.

14. Permin komin ja Jažvan komin substantiivimonikon tunnuskella on kaksi allomorfia, Permin komissa toinen sananloppuista asemaa varten, toinen asemaan toisen suffiksin edellä; jälkimmäisestä allomorfista puuttuu suffiksin loppusibilantti. Myös Jažvan komissa suffiksilla on loppusibilanttia vailla oleva allomorfi, jota voidaan käyttää, mikäli suffiksia seuraa yks. 2. tai 3. persoonan Px (s. 72). Tämä innovaatio yhdistää siis vain nämä kaksi Permin komin ja Jažvan komin.

15. Jažvan komi poikkeaa vokaalistoltaan ja sanapainonsa yleisen linjan suhteen kaikista muista kominmurteista, Permin komistakin (s. 57, 65). Kyseessä on ilmeisen arkaainen vokaalijärjestelmä ja siihen perustuva painotus.

Edellisestä tarkastelusta voi tehdä sen johtopäätöksen, että pohjoisella komilaisalueella on ollut innovaatiokeskus, joka on kantakomilaisen ajan jälkeen loitonnut pohjoista ja eteläistä komilaisaluetta, pohjois- ja eteläkomiä.

Mielenkiintoinen ilmiö on, että komin pohjoisten innovaatioiden tavoittamat toimin ovat usein jääneet eteläiset varsinaisista kominmurteistakin. Tämän takia niillä, Permin komilla ja Jažvan komilla on yhteisiä piirteitä. ●n kuitenkin ilmiötä,

jotka näyttävät liikkuneen Permin komista eteläisiin komimurteisiin ja todistavat näiden välisistä myöhemmistäkin yhteyksistä.

Mitä Permin ja Jažvan komin keskinäiseen suhteeseen tulee, komilaiset asukkaat tulivat Uralin rinteille Jažvanjoen varsille 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alkupuolella SuurPermin alueelta Ylä-Kamalta (Lytkin 1961: 21), alueelta, jonka asukkaiden jälkeläisiä myös nykyiset Permin komit ovat. Edellä todettiin usean piirteen ilmenevän samanlaisena, samantyyppisenä sekä Permin komissa, Jažvan komissa että eteläisissä komimurteissa. Yhtä oikeutetusti kuin olettaa muutamissa tapauksissa perinkomilaisen piirteiden siirtyneen eteläisiin komimurteisiin, voisi tietysti kysyä, onko perminkomilaisia piirteitä siirtynyt myös Jažvan komiin. Yksi isoglossi (14) sitoo aivan varmasti pelkästään Permin ja Jažvan komin toisiinsa, ja toinenkin ilmeisesti vain näitä kahta murretyyppiä yhdistävä piirre on (13). Erityisesti piirteen 14, monikon tunnuksen allomorfin, on vaikea uskoa lainautuneen. Luontevampaa on olettaa piirteitä 13 ja 14 Permin komin ja Jažvan komin yhteisen edeltäjän eteläkomin innovaatioiksi. Jažvan komin vokaalijärjestelmä ja siihen liittyvä painosysteemi, joka poikkeaa koko muun komilaisaluuden edustuksesta, voi sekoin edustaa Jažvan komin periferiaan kantakomin ja eteläkomin yli säilynyttä ja tässä periferiassa edelleen omaan suuntaansa kehittynyttä jätjestelmää. Sen ei tarvitse siis merkitä sitä, että Permin komille ja Jažvan komille ei voisi sen takia olettaa yhteistä pohjaa.

Tämän kirjoittajan käsityksen mukaan ei ole estettä palauttaa Permin komia ja Jažvan komia samaan eteläkomilaiseen kielimuotoon, SuurPermin asukkaiden kielimuotoon, joka jäi pohjoisessa komissa alkaneiden ja sieltä levinneiden innovaatioiden ulottumattomiin. Sillä oli kuitenkin yhteyksiä pohjoiskomilaisen kieli-alueen, pohjoiskomin, eteläreunaa edustaviin murteisiin – eteläkomilaisesta kielimuodosta kehittyneellä Permin komilla ilmeisesti vielä sen jälkeenkin kun osa eteläkomilaisen murteen puhujista, tulivat Jažvan komin puhujat, olivat siirtyneet itään. Oli siis mahdollista puhua perinteisen suomalaisen fennougriittikan tapaan komin permjakkimurteista: länsipermjakista eli Permin komista ja itäpermjakista eli Jažvan komista. (Lukija muistako onkui tenkin alussa mainitun Lytkinin kannan: Lytkin katsoo Jažvan komin erovan kummastakin muusta komilaisesta kielimuodosta, varsinaisesta komista ja Permin komista, enemmän kuin nämä toisistaan – Lytkin 1955: 10).

Tässä permiläistä kieli-alueita kokonaisuutena tarkastelevassa katsauksessa ei ole puututtu lainkaan udmurtin sisäisiin murrejakoihin. Niihin on aiemmassa tekstissä viitattu usein. Niiden perustana ovat erilaiset kielikontaktit, turkkilaisten naapurikielten tai venäjän eri vahvuinen vaikutus eri udmurttila-alueilla.

Lähteenä käytettyä kirjallisuutta

Aalto, ks. Ramstedt.

Adamovic, Milan 1992: (arvostelu:) Csúcs, Sándor: Die tatarischen Lehnwörter des Wotjakischen. *UAJb. N. F. 11*. Wiesbaden.

Alat'yev, V. I. 1959: *Voprosy udmurtskogo jazykoznanija. Tom I*. Iževsk.

——— 1970: *Vydelitel' no-ukazatel'naja kategorija v udmurtskom jazyke*. (Rassirennyj doklad na III Mežduнародnom kongresse finno-ugrovedov v g. Tallině). Iževsk.

——— 1976: *Imennye derivacionnye affiksy. Etimologija nekotoryh slov*. Voprosy udmurtskogo jazykoznanija. Vyp. 4. Iževsk.

——— 1983: *Kratkij grammatičeskij očerk udmurtskogo jazyka. URSI*.

Aminoff–Wichmann 1896 = Aminoff, T. G. Votjakin äänne- ja muoto-opin luonnos. Julk. Yrjö Wichmann. *SUSA 14*. Helsingfors.

Atamanov, M. G. – Vladykin, V. E. 1993: *Subetničeskie ob'edinenija udmurtov Udmurty. Istoriko-etnografičeskie očerki*. Iževsk.

Baker, Robin 1983: Slavonic influence upon the language of the Old Permian texts. *FUF 45*. Helsinki.

——— 1985: *The Development of the Komi Case System. A Dialectological Investigation*. SUST 189. Helsinki.

Bartens, Angela 2000: *Ideophones and Sound Symbolism in Atlantic Creoles*. AASF Humaniora 304. Helsinki.

Bartens, Hans-Hermann 1980: *Die Verwendung von Potential und Konditional im Lappischen*. SUST 177. Helsinki.

——— 1998a: *Die finnisch-ugrischen Minoritätsvölker in Europa*. Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica. Heft 19. Hamburg.

——— 1998b: *Aspekte des livischen Imperativs. Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16.V.1998*. SUST 228. Helsinki.

Bartens, Raija 1979: *Mordvan, tšerernissin ja votjakin konjugaation infiniittisten muotojen syntaksi*. SUST 170. Helsinki.

——— 1981: *Suomalais-ugrilaisen kantakielen muoto- ja lauserakenteesta. Viritäjä*. Helsinki.

——— 1984: *Käenkukuntayöt. Komiien lyriikkaa*. Toimittanut ja suomentanut Raija Bartens. SKST 414. Helsinki.

——— 1991: *Das rätselhafte Adjektiv*. LU 27. Tallinn.

- _____ 1993a: Suomalais-ugrilaisien kielten tempuksista. *Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Turku.
- _____ 1993b: Permiläiset l ja s -koaffixit. *Sananjalka* 35. Turku.
- _____ 1995a: *Suuren Guslin kaiku. Udmurttilaista taidelyriikkaa*. Valikoinut ja suomentanut Raija Bartens. Castrenianumin toimittama 48. Helsinki.
- _____ 1995b: Suomalais-ugrilaisien kielten meteorologisia ja muita luonnonolosuhteita merkitseviä ilmauksia. *SUSA* 86. Helsinki.
- _____ 1996a: Die positive und negative Existentiale in den finnisch-ugrischen Sprachen. *UJb. N.F.* 14. Wiesbaden.
- _____ 1996b: Suomalais-permiläisten kielten fysiologisten ja psyykkisten tunteusten ilmauksista. *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*. Szeged.
- Batalova, R. M.: 1975: *Komi permjackskaja dialektologija*. Moskva.
- _____ 1982: *Areal'nye issledovanija po vostočnym finno-ugorskim jazykam*. Moskva.
- _____ 1991: *Onkovskij dialekt komi permjacksogo jazyka*. Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica. Heft 11. Hamburg.
- _____ 1995: *Nižnein'venskij dialekt komi permjacksogo jazyka*. Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica. Heft 16. Hamburg.
- Bátori, István 1969: *Wortzusammensetzung und Stammformverbindung im Syrjänschen mit Berücksichtigung des Wotjakischen*. Ural-Altäische Bibliothek. Wiesbaden.
- _____ 1997: Komin verbien paradigma ja verbimuotojen automaattinen generointi. *V. I. Lytkinin satavuotismuisto*.
- Belyh, S. K. – Napol'skij, V. V.: 1994: Etonim *udmurt*: isčerpany li al'ternativy? *LU* 30. Tallinn.
- Benzing, Johannes 1959: Das Tschuwaschische. *Philologiae Turcicae Fundamenta I*. Ed. Jean Deny et al. Wiesbaden.
- Bereczki, Gábor 1977: Permi-cseremiszi lexikális kölcsönzések. *NyK* 79. Budapest.
- _____ 1983: A Volga_Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Szerk. Balázs János. Budapest.
- _____ 1984: Die Beziehungen zwischen den finnougriechen und türkischen Sprachen im Wolga_Kama-Gebiet. *NyK* 86. Budapest.
- _____ 1986: Permische Einflüsse in der tscheremissischen Phonetik und Morphologie. *FUM* 10. Hamburg.
- _____ 1989: *Votyak Folksongs* by László Vikár and Gábor Bereczki. Budapest.
- _____ 1992: Türkische Züge in der Struktur des Syrjänschen und ihr Ursprung. *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag*. Wien_Budapest.

- Bezmosikova, L. M. 1990: Parnye glagoly v komi jazyke: ih modeli i semantika. *CSeptIFU Debrecen 27 VIII. – 2. IX. 1990. 3C*. Debrecen.
- Bubrih, D. V. 1949: *Grammatika literaturnogo komi jazyka*. Leningrad.
- Budenz, József MUSz. = *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. Budapest 1873–1881.
- Bybee, Joan L. 1985: *Morphology. A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam-Philadelphia.
- Castrén, M. A. 1844: *Elementa Grammatices Syrjaenae*. Helsingfors.
- Comrie, Bernard 1989: *Language Universals and Linguistic Typology*. Second Edition. Oxford UK – Cambridge USA.
- Comrie, Bernard – Thompson, Sandra A. 1985/1993: Lexical nominalization. *Language typology and syntactic description. 1/III*. Ed. by Timothy Shopen. Cambridge.
- Crothers, John 1978: Typology and Universals of Vowel Systems. *Universals of human language II*. Ed. by Joseph H. Greenberg. Stanford, Calif.
- Csúcs, Sándor 1970, 1972: A votják nyel v orosz jövevényszava. *NyK 72, NyK 74*. Budapest.
- 1990a: *Chrestomathia votiacica*. Budapest.
- 1990b: *Die tatarischen Lehnwörter des Wotjakischen*. Bibliotheka Uralica 10. Budapest.
- Cypanov, E. A. 1995: Otricatel'nyj infinitiv v komi jazyke. *Grammatika i leksikografija komi jazyka*. Trudy Instituta jazyka, literatury i istorii. Vyp. 58. Syktyvkar.
- 1996: "Stepeni dejstvija" glagola v komi jazyke. *LU 32*. Tallinn.
- 1997: *Pričastie v komi jazyke: Istorija, semantika, distribucija*. Ekaterinburg.
- Cypanov, E. – Ploskov, I. 1992: Obščestvennaja ocenka drevnekomi pis'mennosti (k 620-letiju komi pis'ma). *LU 28*. Tallinn.
- Čhaidze, M. P. 1967: O proišhoždenii i funkcijah marijskih i udmurtskih sparennyh glagolov. *Voprosy finno-ugorskogo jazykoznanija*, Vyp. 4. Iževsk.
- Emel'janov, A. I. 1927: *Grammatika votjacksogo jazyka*. Leningrad.
- Fedjuneva, G. V. 1979: Slovoobrazotel'nye suffiksi suščestvitel'nyh v komi jazyke. *Voprosy leksikologii komi jazyka*. Trudy Instituta jazyka, literatury i istorii 22. Syktyvkar.
- 1995: Strukturnye tipy korni narečij. *Grammatika i leksikografija komi jazyka*. Trudy Instituta jazyka, literatury i istorii 58. Syktyvkar.
- 1996: Zur Evolution des nominalen Ableitungsstamms in den permischen Sprachen. *Studia Uralica Upsaliensia 26. Lapponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala*. Uppsala.

- Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt*. Vorträge des Symposiums aus Anlass des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen. 21.-23. November 1996. Hrsg. Sirkka-Liisa Hahmo u.a 1997. Maastricht.
- Fokos-Fuchs, D. R. = Fokos, Dávid = Fuchs D. R.
- _____ 1911–1912: Eine Studienreise zu den Syrjänen. *Keleti Szemle* 12. Budapest.
- _____ 1913: Zürjén népköltészeti mutatói. *NyK* 42. Budapest.
- _____ 1913–14: Die reflexiven Zeitwörter des Syrjänschen. *Keleti Szemle* 14. Budapest.
- _____ 1915–1917: Zürjén szövegek. *NyK* 44. Budapest.
- _____ 1927: Zur Etymologie der syrj. Postposition *-mys* usw. *FUF* 18. Helsinki.
- _____ 1949: Der Komparativ und Superlativ in den finnisch-ugrischen Sprachen. *FUF* 30. Helsinki.
- _____ 1951: *Volksdichtung der Komi (Syrjänen)*. Budapest.
- _____ 1953: Aus dem Gebiete der Lehnbeziehungen. *ALH* 3. Budapest.
- _____ 1954a: A komi népnév etimológiájához. *NyK* 55. Budapest.
- _____ 1954b: Grammatikalischer Abriss. *Wotjakische Chrestomathie mit Glossar* von Yrjö Wichmann. Helsinki.
- _____ 1958: Die Verbaladverbien der permischen Sprachen. *ALH* 8. Budapest.
- _____ 1962: *Rolle der Syntax in der Frage nach Sprachverwandtschaft*, Ural-Altäische Bibliothek 11. Wiesbaden.
- _____ 1966: Das syrjänische Komitativsuffix. *ALH* 16. Budapest.
- Fokos-Fuchs = *Syrjänisches Wörterbuch von D. R. Fokos-Fuchs. I, II*. Budapest 1959.
- _____ ks. myös Munkácsi-Fuchs,
- von Gabain, Annemarie 1959a: Das Altürkische. *Philologiae Turcicae Fundamenta I*. Wiesbaden.
- _____ 1959b: Das Mitteltürkische: Die Sprache des Codex Cumanicus. *Philologiae Turcicae Fundamenta I*. Wiesbaden.
- _____ 1974: *Altürkische Grammatik*, Dritte Auflage. Wiesbaden.
- Genetz, Arvid 1897: Ost-permische Sprachstudien. *SUSA* 15. Helsingfors.
- Gribova, L. S. 1985: Komi-permjaki. *Narody Povolžja i Priuralja*, Moskva.
- Griškina, M. V. 1994: *Udmurty. Etjudy iz istorii IX-XIX vv.* Iževsk.
- Grünthal, Riho 1997: *Liivistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonyymit*. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki.
- GRJa. = *Grammatika russkogo jazyka I, II*. Moskva 1960.
- GSBLJa. 1981 = *Grammatika sovremennogo baškirskogo literaturnogo jazyka*. Moskva.

- GSUJa. 1962 = *Grammatika sovremennogo udmurtskogo jazyka. Fonetika i morfoložija*. Iževsk.
- GSUJa. 1970 = *Grammatika sovremennogo udmurtskogo jazyka. Sintaksis prostogo predloženiya*. Iževsk.
- GSUJa. 1974 = *Grammatika sovremennogo udmurtskogo jazyka. Sintaksis složnogo predloženiya*. Iževsk.
- Guljaev, E. I. k s. KESKJa.
- Hajdú, Péter 1966: *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*. Budapest.
- Hajdú Domokos 1987 = *Die uralischen Sprachen und Literaturen. Teil I Die uralischen Sprachen*, von Péter Hajdú. *Teil II Die uralischen Literaturen*, von Péter Domokos. Budapest.
- Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki.
- Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki.
- Harms, Robert T. 1967: Split, Shift and Merger in the Permian Vowels. *UAIb.* 39. Wiesbaden.
- Hausenberg, Anu-Reet 1983: *Probleme der ostseefinnisch-permischen Sprachkontakte*. Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR. Abteilung für Gesellschaftswissenschaften. Preprint KKI-23. Tallinn.
- Honti, László 1985: Széljegyzetek instabil tövű igéink történetéhez. *NyK* 87. Budapest.
- _____ 1993: *Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen*. Bibliotheca Uralica 11. Budapest.
- _____ 1994: Zur Frage nach dem Aspekt und Tempus in der uralischen Grundsprache. *Minor Uralic Languages: Structure and Development*. Tartu – Groningen.
- _____ 1997a: Blossé Übereinstimmung oder kausaler Zusammenhang? Bemerkungen zum angeblich fremdsprachlichen Ursprung der zusammengesetzten Vergangenheitstempora und des Auditivs in uralischen Sprachen. *Incontri linguistici* 20. Pisa – Roma.
- _____ 1997b: Numerusprobleme (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri). *FUF* 54. Helsinki.
- Hristoljubova, L. S. 1993: Etnojazykovye processy. *Udmurty. Istoriko-etnografičeskie očerki*. Iževsk.
- _____ k s. myös Vladykin, V. E. – Hristoljubova, L. S.
- Itkonen, Erkki 1939: *Der ostlappische Vokalismus vom qualitativen Standpunkt aus mit besonderer Berücksichtigung des Inari- und Skoltlappischen*. SUST 79. Helsinki.
- _____ 1951: Permiläisen vokaali- ja painotusopin alalta. *Virittäjä*. Helsinki.

- _____ 1953–1954: Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tschere-
missischen und in den permischen Sprachen. *FUF* 31. Helsinki.
- _____ 1966a: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki.
- _____ 1966b: Esintyykö s-latii vi permiläisissä kieliissä? *Virttäjä*. Helsinki.
- _____ 1968: Zur Frühgeschichte der lappischen und finnischen Lokalkasus.
CSIFU. Helsinki 23.–28. VIII. 1965 Pars I. SUS Helsinki.
- _____ 1969a: Zur Wertung der finnisch-ugrischen Lautforschung. *UAJb.* 41.
Wiesbaden.
- _____ 1969b: Thesen und Antithesen in der finnisch-ugrischen Vokalforschung.
UAJb. 41. Wiesbaden.
- _____ 1970: Bemerkungen über den Vokalismus der ersten Silbe von tschuwassi-
schen Lehnwörtern in einigen finnisch-ugrischen Sprachen. *FUF* 38.
Helsinki.
- _____ 1971: Spuren der Quantitätskorrelation der Vokale im Syrjänischen. *SUSA*
71. Helsinki.
- Itkonen, Terho 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. *Virttäjä*. Helsinki.
- Ivanova, M. G. 1993: Istoki udmurtskogo etnogeneza. *Udmurty. Istoriko-etno-
grafičeskie očerki*. Iževsk.
- _____ 1994: *Istoki udmurtskogo naroda*. Iževsk.
- Janhunen, Juhani 1980: *Samojedologian peruskurssi*: Käsikirjoi tus.
- _____ 1981: Uraliläisen kantakielen sanastosta. *SUSA* 77. Helsinki.
- _____ 1982: On the structure of Proto-Uralic. *FUF* 44. Helsinki.
- A. Jászó, Anna 1991: Az ige nevek. *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I.* Főszerk.
Benkő Loránd. Budapest.
- Johanson, Lars 1995: Wie entsteht ein türkisches Wort? *Laut- und Wortgeschichte
der Türkisprachen*. *Turcologica* 26. Wiesbaden.
- _____ 1998: Zum Kontakteinfluss türkischer Indirektive. *Turkologie heute –
Tradition und Perspektive. Materialien der dritten Deutschen Turkologen-
Konferenz Leipzig, 4.–7. Oktober 1994*. Veröffentlichungen des Societas
Uralo-Altaica. Band 48. Wiesbaden.
- Joki, Aulis J. 1973: *Uralier und Indogermanen. Die älteren Berührungen zwischen
den uralischen und indogermanischen Sprachen*. *SUST* 151. Helsinki.
- Juldašev, A. A. 1965: *Analitičeskie formy glagola v tjurkskih jazykah*. Moskva.
- Kalina, Jalo 1910: *Die russischen Lehnwörter im Syrjänischen*. *SUST* 29. Helsing-
fors.
- _____ 1927: Syrjänisches Lehngut im Russischen. *FUF* 18. Helsingfors.
- Kalinina, L. I. 1973: K voprosu ob upotreblenii pričastij na (-i)š v sočetaanii s
glagolom luyny. *Voprosy udmurtskogo jazykoznanija. Vyp. 2.* Iževsk.

- _____ 1975: Sintaksičeskie funkcii pričastij na *-(i)š* v udmurtskom jazyke. *CTIFU Tallinnae habitus 17–23. VIII 1970. Pars I.* Tallinn.
- _____ 1984: Kategorial'naja suščnost' pričastij na *-(o)n*. *Voprosy grammatiki udmurtskogo jazyka.* Iževsk.
- _____ 1986: Pričastija na *-mor* v udmurtskom jazyke. *Voprosy fonetiki i grammatiki udmurtskogo jazyka.* Ustinov.
- Kallio, Petri 1998: Suomi (ttavia etymologioita). *Virittäjäi.* Helsinki.
- Kangasmaa-Minn, Eeva 1969: *The Syntactical Distribution of the Cheremis Genitive II.* SUST 146. Helsinki.
- _____ 1982: Derivaatiokielioppi a I: verbijohdokset. *Sananjalka 24.* Turku.
- _____ 1987: Functional derivation in Finno-Ugric. *Papers on derivation in Uralic. Szegeder und Turkuer Beiträge zur uralischen Derivation.* SUA 28. Szeged.
- Kannisto, Artturi 1927: Über die früheren Wohngebiete der Wogulen. *FUF 18.* Helsingfors.
- Kappeler, Andreas 1982: *Russlands erste Nationalitäten. Das Zarenreich und die Völker der mittleren Wolga vom 16. bis 19. Jahrhundert.* Köln – Wien.
- Kel'makov, V. K. 1969: Nekotorye osobennosti slovoobrazovanija imen prilagatel'nyh v kukmorskom dialekte udmurtskogo jazyka. *SFU 5.* Tallinn.
- _____ 1975: Sparennye glagoly v udmurtskom jazyke (na materiale kukmorskogo dialekt a). *Voprosy udmurtskogo jazykoznanija. Vyp. 3.* Iževsk.
- _____ 1982: K istorii udmurtov Pravoberežja Vjatk. *Materialy po emogenezu udmurtov.* Iževsk.
- _____ 1986: Udmurtsko-russkie jazykovye kontakty i razviti e fonetičeskoj sistemy udmurtskogo jazyka. *Voprosy fonetiki i grammatiki udmurtskogo jazyka.* Ustinov.
- _____ 1990: Vzaimodejstvie faktorov različnyh urovnej v istorii permskich jazykov. *CSeptIFU Debrecen 27 VIII.–2. IX. 1990. IA.* Debrecen.
- _____ 1998: Morfoložičeskie različija v udmurtskih dialektah i ih tipy. *LU 34.* Tallinn.
- Kel'makov, V. K. – Efremov, A. D. 1997: O funkcijah suffiksov sravnitel'noj stepeni *ges-* ~ *-gem* v udmurtskom jazyke. *LU 33.* Tallinn.
- Kel'makov, Valentin – Saari nen, Sirkka 1994: *Udmurtin murteet.* Turku–Iževsk.
- KESKJ a. = Lytkin, V. I. – Guljacv, E. I. *Kratkij etimologičeskij slovar' komi jazyka.* Moskva 1970.
- Klima, László 1996: A votják ok története. *A finnugorok világa.* Budapest.
- Kneisl, Marianne 1978: *Die Verbalbildung im Syrjänischen.* Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Serie C, Band 9. München.

- Koi-vuolehto, Jorma 1981a: Zur Erforschung der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen. *SFU 17*. Tallinn.
- _____ 1981b: *Paikan ja joukon tulo kieleen. Virittäjä*. Helsinki.
- _____ 1983: Suomalaisen maahanmuuton indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. *SUSA 78*. Helsinki.
- _____ 1986: *Pinta ja rasva. Virittäjä*. Helsinki.
- _____ 1997: Die Datierung der germanisch-finnischen Kontakte, revidiert. *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt*.
- Kolegova, N. A. – Baraksanov, G. G. 1980: *Srednesysol'skij dialekt komi jazyka*. Moskva.
- Komin kansan ensimmäinen runoilija. 150 vuotta I. A. Kuratovin syntymästä.* Toim. Johanna Laakso. Castrénianumin toimitteita 36. Helsinki 1990.
- Konakov, N. D. 1994: Etnografičeskie gruppy komi. *Tradicionnaja kul'tura naroda komi. Etnografičeskie očerki*. Syktyvkar.
- Korenchy, Eva 1988: Iranischer Einfluss in den finnisch-ugrischen Sprachen. *The Uralic Languages*.
- Korhonen, Mikko 1975: Merkmalhaftigkeit und Merkmallosigkeit in den finnisch-ugrischen Lokalkasussystemen. *CTIFU Tallinnae habitus 17.–23. VIII 1970. Pars I*. Tallinn.
- _____ 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. SKST 370. Helsinki.
- _____ 1991: Remarks on the structure and history of the Uralic case system. *SUSA 83*. Helsinki.
- KPRSl. = *Komi-permjacko-russkij slovar'. Komi-permjacko-russkij slovar'*. Moskva 1985.
- Krivoščekova-Gantman, A. S. 1964: Mesto izobrazitel'nyh slov v sisteme častej reči komi-permjackogo jazyka. *Voprosy finno-ugorskogo jazykoznanija. Grammatika i leksikologija*. Moskva-Leningrad.
- Krivoščekova-Gantman, A. S. – Rategova, L. P. 1980: *Komi-permjackie govory*. Perm'.
- KRSl. = *Komia-roc'a slovar'. Komi-russkij slovar'*. Red. V. I. Lytkin. Moskva 1961.
- Krueger, John R. 1961: *Chuvash Manual*. UAS 7. Bloomington-The Hague.
- Kulonen, Ülla-Maija 1993: *Johdatus unkarin kielen historiaan*. Suomi 170. Helsinki.
- Kuznetsov, N. S. 1994: *Iz mraka... Iže vsk.*
- Künnap, Ago 1971: *System und Ursprung der kamassischen Flexionsuffixe. I. Numeruszeichen und Nominalflexion*. SUST 147. Helsinki.
- A. Kövesi, Magda 1965: *A permi nyelvek ősi képzői*. Budapest.
- Laakso, Johanna 1997a: Permiläisten N/V-vartaloiden etymologisesta taustasta. *V. I. Lytkinin satavuotismuisto*.
- _____ 1997b: On verbalizing nouns in Uralic. *FUF 54*. Helsinki.

- Laanest, Arvo 1982: *Einführung in die ostseefinnischen Sprachen*. Hamburg.
- Lakó, György 1959: Unkarin kielen sananalkuisista soinnillisista kluusileista. *Aarni Penttilän juhla kirja 5. VIII. 1959*. Jyväskylä n ka svatu sopillisen korkea koulu n julkaisuja 17. Jyväskylä.
- Lallukka, Seppo 1995: *Komipermejakit – Perämaan kansa. Syrjäytyminen, sulautuminen ja postkommunistinen murros*. Helsinki.
- Leinonen, Marja 1997a: Komin possessiivinen resultatiivirakenne. *V. I. Lytkinin satavuotismuisto*.
 _____ 1997b: *Syntactic Convergence in Komi Zyryan and Northern Russian Dialects*. Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt.
- _____ 1998: Russian influence on sentential subordination in Komi Zyryan. *Dialectologia et Geolinguistica*. Bamberg.
- Leinonen, Marja – Cypanov, Jevgenij 1995: The second past in Komi Zyrian. *Papers from the XVth Scandinavian Conference of Linguistics, Oslo, January 13-15, 1995*. Oslo.
- Levitskaja, L. S. 1976: *Istoričeskaja morfologija čuvaškogo jazyka*. Moskva.
- Liimola, Matti 1963: *Zur historischen Formenlehre des Wogulischen. I. Flexion der Nomina*. SUST 127. Helsinki.
- Ludykova, V. M. 1986: *Skazuemoe v komi jazyke*. Syktyvkar.
 _____ 1991: *Komi kyvjyn pröstöj šorñikuža*. Syktyvkar.
 _____ 1993: *Öñija komi kyvlön šintaksi s. I jukön. Kyvtečas da pröstöj šorñikuža*. Syktyvkar.
 _____ 1995a: *Komi šintaksi syš užjas čukör. Kyvtečas da pröstöj šorñikuža*. Syktyvkar.
 _____ 1995b: *Komi kyvjyn složñöj šorñikuža*. Syktyvkar.
 _____ 1995c: *Sintaksi s komi rasska za 20-h godov. Grammatika i leksikografija komi jazyka*. Trudy Instituta jazyka, literatury i istorii. Vyp. 58. Syktyvkar.
- Luutonen, Jorma 1994: O nekotoryh osobnostjah suffixsov množestvennogo čisla imen suščestvitelnyh i ih upotreblenii v marijskom jazyke. *Volgalaiskieletmuutoksessa. Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1. 2. 9. 1993. Izmenenija v volžsko-finskih jazykah. Simpozium po volžskim jazykam v g. Turku 1. 2. 9. 1993*. Turku.
 _____ 1997: *The Variation of Morpheme Order in Mari Declension*. SUST 226. Helsinki.
 _____ 1999: The history of Pemic, Mari and Chuvash plural suffixes in the light of Indo-Aryan parallels. *SUSA 88*. Helsinki.
- Lytkin, G. S. 1889: *Zyrjanskij kraj pri episkopah permskih i zyrjanskij jazyk*. Sankt-Peterburg.
- Lytkin, V. I. 1928: *Zur Datierung der syrjänisch-russischen Lehnbeziehungen*. *SUSA 42*. Helsinki.

- _____ 1930: A többesszám *jas* (-*jos*) és *jan* képzői a permi nyelvekben. *Nyr.* 59. Budapest.
- _____ 1952: *Drevnepermiskij jazyk*. Moskva.
- _____ 1955: *Dialektologičeskaja hrestomatija po permskim jazykam c obzorom dialektov i dialektologičeskim slovarem. Časť 1*. Moskva.
- _____ 1961: *Komi-jaz'vinskij dialekt*. Moskva.
- _____ 1964: *Istoričeskij vokalizm permskih jazykov*. Moskva.
- _____ 1967: Vepsäläiset ja komi-syrjäniit. *Virittäjä*. Helsinki.
- _____ 1972: Proisхождение 2-go спряжения удмуртского языка. *Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire*. Budapest.
- _____ 1976: Lytkiniin kirjoittamat osuudet tekstissä Lytkin, V. I. – Tepljašina, T. I. Permskie jazyki. *Osnovy finno-ugorskogo jazykoznanija. Marijskij, permskie i ugorские jazyki*.
- _____ 1977: Začatki ob'jektnogo спряжения v komi jazyke. *SFU 13*. Tallinn.
- _____ 1979: *Komi kылön istoričesköj leksikologija*. Syktyvkar.
- _____ ks. myös KESKJA. ja KRSI.
- Maĵiŋskaja, K. E. 1979: *Istoriko-sopostavitel'naja morfologija finno-ugorskih jazykov*. Moskva.
- _____ 1982: *Služebnye slova v finno-ugorskih jazykah*. Moskva.
- Manova, N. D. 1975: Složnopodčinennye predloženiija s sojuzami *kor*; *kodyr* v komi jazyke. *Komi filologija*. Trudy Instituta jazyka, literatury i istorii 18. Syktyvkar.
- _____ 1990: K proisždeniju podčinitel'nyh sojuzov v komi jazyke. *Materialy VI meždunarodnogo kongressa finno-ugrovedov. Tom 2*. Moskva.
- _____ 1998: *Komi-zürjén nyelvkönyv. SUA Suppl. 7*. Szeged.
- Matveev, A. K. 1962: Novye dannye o finno-ugorskih zaimstvovanijah v russkih govorah Urala i zapadnoj Sibiri. *Voprosy finno-ugorskogo jazykoznanija. K 70-letiju so dnja roždenija člana-korrespondenta AN SSSR D. V. Bubriha*. Moskva, Leningrad.
- Molnár, Ferenc A. 1974: *On the History of Word-Final Vowels in the Permian Languages*. SUA.5. Szeged.
- Munkácsi, Bemát 1887: *Wotjak népköltészeti hagyományok*. Budapest.
- Munkácsi = *Lexicon linguae votiacorum. A wotjak nyelv szótára*. Szerkesztette Dr. Munkácsi Bemát. Budapest 1896.
- Munkácsi, Fuchs 1952 = *Volksbräuche und Volksdichtung der Wotjaken*. Aus dem Nachlasse von Bernhard Munkácsi herausgegeben von D. R. Fuchs. SUST 102. Helsinki.
- Napol'skih, ks. Belyh.

- Nasibullin, R. Š. 1975: Iz leksiiki udmurtskikh narodnyh govorov. *Voprosy udmurtskogo jazykoznanija*. Vyp. 3. Iževsk.
- _____ 1984: O nekotoryh analitičeskikh formah glagola v udmurtskom jazyke. *Voprosy grammatiki udmurtskogo jazyka. Sbornik statej*. Iževsk.
- Nekrasova, G. A. 1990: K probleme voznikovenija vtoričnyh padežnyh suffiksov v sovremennom komi jazyke. *Materialy VI meždunarodnogo kongressa fimno-ugrovedov. Tom 2*. Moskva.
- Nielsen, Konrad 1928: *Lærebok i lappisk. I. Grammatikk*. Oslo.
- Osnovy fimno-ugorskogo jazykoznanija, Marijskij, permskie i ugarskie jazyki*. Otvetstv. redaktory V. I. Lytkin, K. E. Majtinskaja, Károly Rédei. Moskva 1976.
- Paasonen, Heikki 1905–1906: Über die Benennung des Roggens im Syrjänisch-Wotjakischen und im Mordwinischen. *Otto Donnerille. – Å. M. Otto Donner*. SUSA 23. Helsinki.
- Perevoščikov, P. N. 1959: *Deepričastija i deepričastnye konstrukcii v udmurtskom jazyke*. Iževsk.
- _____ 1980: Glagol'nye slovosočeta'nija. *Slovosočeta'nija v udmurtskom jazyke*. Iževsk.
- Poleščikov, V. M. 1995: *Za sem'ju pečatjami. Iz arhiva KGB*. Syktyvkar.
- Ponomarev, Karl 1996: A finnugor világ fejlődésének problémái. *A fimugorok világa*. Budapest.
- Poppe, Nicholas 1968: *Tatar Manual. Descriptive Grammar and Texts with a Tatar-English Glossary*. (Second, Revised Edition.) UAS 25. Bloomington–The Hague.
- Pozdeeva, A. A. 1975: Značeniya i funkcii suffiksa -šk- i variantov v udmurtskom jazyke. *Voprosy udmurtskogo jazykoznanija*. Vyp. 3. Iževsk.
- Ramstedt, Aalto 1952 = G. J. Ramstedt: *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft. II. Formenlehre*. Bearbeitet und herausgegeben von Pentti Aalto. SUST 104:2. Helsinki.
- Ravila, Paavo 1935: Die Stellung des Lappischen innerhalb der finnisch-ugrischen Sprachfamilie. *FUF 23*. Helsinki.
- _____ 1941: Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. *FUF 27*. Helsinki.
- _____ 1950: Zur Geschichte der Deklination der Personalpronomina in den uralischen Sprachen. *Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Y. H. Toivonen*. SUST 98. Helsinki.
- _____ 1959: Suomalais-ugri laisten kielten ordinaalit. *Verba docent. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959*. SKST 263. Helsinki.
- Rédei, Károly 1962: *Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen*. Budapest.

- _____ 1963a: A zürjén *-jas* stb. és a votják *-jos* többesjel eredetéhez. *NyK* 65. Budapest.
- _____ 1963b: Juraksamojedische Lehnwörter in der syrjänischen Sprache. *ALH* 13. Budapest.
- _____ 1964: Obi-ugor jövevényszavak a zürjén nyelvben. *NyK* 66. Budapest.
- _____ 1967: A léüge jelen idejű alakjai a permi nyelvekben. *NyK* 69. Budapest.
- _____ 1968a: A permi nyelvek első szótagi magánhangzóinak a történetéhez. *NyK* 70. Budapest.
- _____ 1968b: Beiträge zur historischen Formenlehre der permischen Sprachen. *CSIFU Helsinki* 23.-28. VIII. 1965. Pars I. Helsinki.
- _____ 1970: *Die syrjänischen Lehnwörter im Wogulischen*. Budapest-The Hague.
- _____ 1978: *Syrjänische Chrestomathie*. Studia Uralica 1. Wien.
- _____ 1986: *Zu den indogermanisch-uralischen Sprachkontakten*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung. Heft 16. Wien.
- _____ 1988: *Geschichte der permischen Sprachen*. *The Uralic Languages*.
- _____ 1993: *Őgyházi szláv szemantikai és szinaktikai hatás az őzürjén nyelvben*. Budapest.
- _____ ks. myös UEW.
- Rédei, Károly – Róna-Tas, András 1972: A permi nyelvek őspermi kori bolgár-török jövevényszavai. *NyK* 74. Budapest.
- _____ 1975: A bolgár-török – permi érintkezések néhány kérdése. *NyK* 77. Budapest.
- _____ 1980: Őspermi és votják jövevényszavak a csuvasban. *NyK* 82. Budapest.
- _____ 1983: Early Bulgarian Loanwords in the Permian Languages. *AOH* 37. Budapest.
- RG = *Russkaja grammatika I-II*. Moskva 1980.
- Rogov, Nikolaj 1860: *Опыт грамматики пермяцкого языка*. S. Peterburg.
- Róna-Tas, András 1988: Turkic Influence on the Uralic Languages. *The Uralic Languages*.
- _____ ks. myös Rédei–Róna-Tas.
- Saarinen, Sirkka 1986: Über einige tscheremissische Enklitika. *UAJb. N.F.* 6. Wiesbaden.
- _____ 1997: Language Contacts in the Volga Region: Loan Suffixes and Calques in Mari and Udmurt. *Language in Time and Space. Studies in Honour of Wolfgang Viereck on the Occasion of his 60th Birthday*. Ed. by Heinrich Ramisch and Kenneth Wynne. Stuttgart.
- _____ 1999–2000: Das permische Adjektivsuffix *-eš/əš*. *UAJb. N.F.* 16. Wiesbaden.

- _____ ks. myös Kel'makov, Valentin – Saarinen, Sirkka
 Saharova, M. A. – Sel'kov, N. N. 1976: *Ižemskij dialekt komi jazyka*. Syktyvkar.
 Saharova, M. A. – Sel'kov, N. N. – Kolegova, N. A. 1976: *Pečorskij dialekt komi jazyka*. Syktyvkar.
- Sammallahti, Pekka 1988: Historical Phonology of the Uralic Languages. *The Uralic Languages*.
- Saveljeva, E. A. 1992: Die ethnokulturellen Kontakte der Perm Wytschegodskaja mit den westlichen Nachbarvölkern. *Studia historica septentrionalia 21. Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.–16.6.1991. Esitelmät*. Toim. Kyösti Julku. Rovaniemi.
- Schlachter, Wolfgang 1960: *Studien zum Possessivsuffix des Syrjänischen*. Berlin.
 _____ 1973: Syntaktische Beiträge zur Geschichte der fgr. Konjunktionen. *FUF 40. Festgabe für Matti Liimola*. Helsinki.
- Schmid, Wolfgang P. 1979: Zur Frage der Datierung iranischer Lehnwörter in den finnisch-ugrischen Sprachen. *Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 12. Wiesbaden.
- Serebrennikov, B. A. 1960: *Kategorii vremeni i vida v finno-ugorskih jazykah permskoj i volžskoj grupp*. Moskva.
 _____ 1963: *Istoričeskaja morfoložija permskih jazykov*. Moskva.
- Setälä, E. N. 1886: *Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambildung in den finnisch-ugrischen Sprachen*. Helsingfors. (Sama: SUSA 2. 1887. 2. painos 1981.)
- Sidorov, A. 1953: *Porjadok slov v predložanii komi jazyka*. Syktyvkar.
- SKES = Y. H. Toivonen – Erkki Itkonen – Aulis J. Joki: *Suomen kielen etymologinen sanakirja II*. LSFU XII,2. Helsinki 1958. Erkki Itkonen – Aulis J. Joki – Reino Peltola: *Suomen kielen etymologinen sanakirja VI*. LSFU XII, 6. Helsinki 1978.
- SKJa. 1955 = *Sovremennyj komi jazyk I. Fonetika, leksika, morfoložija*. Syktyvkar.
 SKJa. 1967 = *Sovremennyj komi jazyk II. Sintaksis*. Syktyvkar.
- SMJa. 1961 = *Sovremennyj marijskij jazyk. Morfoložija*. Joškar-Ola.
- Sorvačova, V. A. 1977: *Nižnevyčegodskij dialekt komi jazyka*. Moskva.
 Sorvačova, V. A. – Beznosikova, L. M. 1990: *Udorskij dialekt komi jazyka*. Moskva.
- Sorvačova, V. A. – Saharova, M. A. – Guljaev, E. S. 1966: *Verhnevyčegodskij dialekt komi jazyka*. Syktyvkar.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–2*. Päätöim. 1: Erkki Itkonen ja Ulla-Maija Kulonen. 2: Ulla-Maija Kulonen. Helsinki 1992, 1995.

- SSKZD = *Sravnitel'nyj slovar' komi-zyrjanskich dialektov*. Syktyvkar 1961.
- Stipa, G. J. 1956: Über das VI. Verbalnomen auf -g im Syrjänischen. *UAJ* 28. Wiesbaden.
- 1960: *Funktionen der Nominalformen des Verbs in den permischen Sprachen*. SUST 121. Helsinki.
- 1963: Der Ursprung der permischen Schrift. *CIFU*. Budapest.
- 1990: *Finnisch-ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neopositivismus*. SUST 206. Helsinki.
- STIJa. 1969 = *Sovremennij tatarskij literaturnyj jazyk. Leksikologija, fonetika, morfologija*. Moskva.
- STLJa. 1971 = *Sovremennij tatarskij literaturnyj jazyk. Sintaksis*. Moskva.
- Škljaev, G. K. 1993: Rasselenie i etnodemografičeskie harakteristiki. *Udmurty. Istoriko-etnografičeskie očerki*. Iževsk.
- Tarakanov, I. V. 1967: Uslovnoe naklonenie, ego značeniya i proishoždenie suffiksa -sal v udmurtskom jazyke. *Voprosy finno-ugorskogo jazykoznanija. Vyp. 4*. Iževsk.
- 1975a: Služebnye slova tjurkskogo proishoždenija v dialektah udmurtskogo jazyka. *Voprosy udmurtskogo jazykoznanija. Vyp. 3*. Iževsk.
- 1975b: Upotreblenie i značeniya analitičeskich form glagola s potyny v udmurtskom jazyke. *CTIFU Tallinnae habitus 17-23. VIII 1970. Pars I*. Tallinn.
- 1982: *Zaimstvovannaja leksika v udmurtskom jazyke: Udmurtsko-tjurskie jazykovye kontakty*. Iževsk.
- 1990: Osnovnoe napravlenie razvitiya morfologičeskoj sistemy permskich jazykov. *Materialy VI meždunarodnogo kongressa finno-ugrovedov. Tom 2*. Moskva.
- Tepljašina, T. I. 1964: O suffiksah sravnitel'noj stepeni v severo-zapadnyh udmurtskich dialektah. *Voprosy finno-ugorskogo jazykoznanija*. Moskva.
- 1970a: *Jazyk besermjan*. Moskva.
- 1970b: Nižne-čepeckie govory severno-udmurtskogo narečija. *Zapiski. Vyp. 21. Filologija*. Iževsk.
- 1976 = Tepljašina n kirjoittamat osuudet tekstissä Lytkin, V. I. – Tepljašina, T. I. Permskie jazyki. *Osnovy finno-ugorskogo jazykoznanija. Marijskij, permskie i ugrskie jazyki*.
- 1981: O novyh udmurtskich padežah. *CQIFU Turku 20-27.VIII. 1980. Pars VI*. Turku.
- Timušev, D. A. 1961 = Timuševin kirjoittamat osuudet tekstissä Lytkin, V. I. – Timušev, D. A. Kratkij očerk grammatiki komi jazyka. *KRSI*

- Toivonen, Y. H. 1928a: Über Alter und Entwicklung des Ackerbaus bei den finnisch-ugrischen Völkern. *Juhlakirja Yrjö Wichmannin 60-vuotispäiväksi*. SUST 58. Helsinki.
- _____ 1928b: Zur Geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden Affrikaten. *FUF* 19. Helsinki.
- _____ 1956: Über die syrjänischen Lehnwörter im Ostjakischen. *FUF* 32. Helsinki.
- TRSI = *Tatarsko-russkij slovar'*. Moskva 1966.
- Turkin, Adolf 1985: Komidest, komi keelest ja kirjandusest. *Keel ja kirjandus*. Tallinn.
- _____ 1995: Proisšoždenie nazvani j naroda komi. *LU* 31. Tallinn.
- _____ 1998: *Nižnevyčegodskij dialekt komi-zyrjanskogo jazyka*. Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica. Heft 18. Hamburg.
- UEW = Rédei, Károly: *Uralisches etymologisches Wörterbuch. I–II*. Unter Mitarbeit von Mari anne Bakró Nagy et al. Budapest 1988.
- Uotila, T. E. 1933: *Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen*. SUST 65. Helsinki.
- _____ 1938: *Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis*. Helsinki.
- _____ 1939–40: Etymologische Beiträge. *FUF* 26. Helsinki.
- _____ ks. myös Wichmann_Uotila ja Wichmann–Uotila_Korhonen.
- The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*. Ed. by Denis Sinor. Leiden – New York – København – Köln 1988.
- URS1 = *Udmurt-žuč slovač. Udmurtsko-russkij slovar'*. Red. V. M. Vahrušev. Moskva 1983.
- Uvarov, Anatoli 1998: Katsaus udmurtilaisen kirjallisuuden nykytilanteeseen. *M. A. Castrénin seura. Jäsen tiedote* 4/1998. Helsinki.
- Vahrušev, V. M. 1970: Izafetnye konstrukcii v udmurtskom jazyke. *Zapiski. Vyp. 21. Filologija*. Iževsk.
- _____ 1975: K voprosu o formirovanii i razvitií udmurtskogo literaturnogo jazyka. *Voprosy udmurtskogo jazykoznanija. Vyp. 3*. Iževsk.
- _____ 1980: Substantivnye slovosočeta-nija v udmurtskom jazyke. (*K 80-letiju professora Petra Nikolaeviča Perevoščikova*.) Iževsk.
- _____ 1984: Substantivnye slovosočeta-nija s zavisimymi imenami či slitel'nymi i mestoimenijami. *Voprosy grammatiki udmurtskogo jazyka*. Iževsk.
- _____ ks. myös URS1.
- Vászolyi, Erik 1968: Prolátívusz, tranzitívusz, lokatívusz a zürjénben, a votjákban és a finnugor nyelvekben. *NyK* 70. Budapest.

- Vilkuna, Maria 1998: Word order in European Uralic. *Constituent Order in the Languages of Europe*. Ed. Anna Siewierska. Empirical Approaches to Language Typology. Eurotyp 20-1. Berlin-New York.
- V. I. Lytkinin satavuotismuisto. Helsingissä 15.12.1995 järjestetyn permiläisten kielten symposiumin esitelmiä. Toim. Johanna Laakso. Castrenianumin toimitteita 52. Helsinki 1997.
- Vladykin, V. E. 1972: Die frühen Perioden der Ethnographie der Udmurten. *Aethn. 21*. Budapest.
- _____ 1993: Udmurty v sostave Russkogo gosudarstva. *Udmurty. Istoriko-etnografičeskie očerki. Iž*.
- _____ ks. Atamanov, M. G. – Vladykin V. E.
- Vladykin, V. E. – Hristoljubova, L. S. 1985: Udmurty. *Narody Povolžja i Priural'ja. Istoriko-etnografičeskie očerki*. Moskva.
- Väl'sižon. Biblijez beryktonja Institut Stokgolm – Hel'sinki 1997 ar. Iževsk.
- Wichmann, Yrjö 1893: Wotjakische Sprachproben I: Lieder, Gebete und Zaubersprüche. *SUSA 11*. Helsingfors.
- _____ 1901: Wotjakische Sprachproben II: Sprichwörter, Rätsel, Märchen, Sagen und Erzählungen. *SUSA 19*. Helsingfors.
- _____ 1903a: *Die tschuwassischen Lehnwörter in den permischen Sprachen*. SUST 21. Helsingfors.
- _____ 1903b: Samo jedisches Lehngut im Syrjänischen. *FUF 2*. Helsingfors.
- _____ 1915: Zur Geschichte der finnisch-ugrischen /Laute (*l und *l'), bes. in den permischen Sprachen und im Ostjakischen. *FUF 15*. Helsingfors.
- _____ 1916: *Syrjänische Volksdichtung*. SUST 38. Helsinki.
- _____ 1923–1924: Zur permischen Grammatik. *FUF 16*. Helsingfors.
- _____ ks. myös Aminoff & Wichmann.
- Wichmann–Uotila = *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet und herausgegeben von T. E. Uotila. LSFU VII. Helsinki 1942.
- Wichmann–Uotila–Korhonen = *Wotjakischer Wortschatz*. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet von T. E. Uotila und Mikko Korhonen. Herausgegeben von Mikko Korhonen. LSFU XXI. Helsinki 1987.
- Wiedemann, F. J. 1884: *Grammatik der syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen*. St. Petersburg.
- Wintshalek, Walter 1993: Die Areallinguistik am Beispiel syntaktischer Übereinstimmungen im Wolga-Kama-Areal. *Studia Uralica 7*. Wiesbaden.
- Yli-Vakkuri, Valma 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisu ja 28. Turku.

- Zaguljaeva, B. Š. 1984: Složnye formy davnoprošedšego vremeni v nekotoryh udmurtskih dialektah. *Voprosy grammatiki udmurtskogo jazyka*. Iževsk.
- 1986: Prošedšee dlitel'noe i prošedšee mnogokratnoe vremja glagolov v udmurtskom jazyke. *Voprosy fonetiki i grammatiki udmurtskogo jazyka*. Ustinov.
- Žerebcov, I. L. 1994: Proišoždenie i etničeskaja istorija naroda komi. *Tradicionnaja kul'tura naroda komi. Etnografičeskie očerki*. Syktyvkar.
- Žilina, T. I. 1975: *Verhnesysol'skij dialekt komi jazyka*. Moskva.
- 1985: *Luzsko-lets-kij dialekt komi jazyka*. Moskva.
- 1998: *Vymskij dialekt komi jazyka*. Syktyvkar.
- Žilina, T. I. – Baraksanov, G. G. 1971: *Prisyktyvkar-skij dialekt i komi literaturnyj jazyk*. Moskva.

